143722

TÜRKİYE'DE
EKONOMİ BASINI GÜNDEMİ
VE SİYASAL GÜNDEM İLİŞKİSİ

(Özelleştirme Örneğinde
Bir Gündem Belirleme Çalışması)

Erkan YÜKSEL

(Doktora Tezi)

Eskişehir-1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:
ÖZ iii
ABSTRACT iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI v
ÖZGEÇMİŞ vi
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
TABLOLAR LİSTESİ xii
GRAFİKLER LİSTESİ xiv
KISALTMALAR LİSTESİ xvi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ ETKİ ARAŞTIRMALARINA GENEL BİR BAKIŞ VE GÜNDEM BELİRLEME ARAŞTIRMALARI

1. İLETİŞİM VE KİTLE İLETİŞİMİ OLGU VE İŞLEVLERİ 29

2. KİTLE İLETİŞİMİ ETKİ ARAŞTIRMALARI 34
   2.1 Kitle İletişimi Etki Araştırmalarının Gelişimi 36
   2.2 Dolaylı ve Uzun Dönemli Etki Araştırmaları 41

3.GÜNDEM BELİRLEME ARAŞTIRMALARI 42
   3.1 Gündem Belirleme Yaklaşımının Kavram ve Kapsamı 43
      3.1.1 Gündem belirleme yaklaşımının temel tezi 43
      3.1.2 Gündem belirleme yaklaşımının gelişimi 46
      3.1.3 Gündem belirleme süreci ve unsurları 51
      3.1.4 Araştırma gelenekleri ve tasarımları 54
      3.1.5 İkinci aşama gündem belirleme çalışmaları 55

4. MEDYA GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI 60
   4.1 Medya Gündemi Araştırma Gelenekleri 60
      4.1.1 Kitle iletişim aracının türü 60
      4.1.2 Medya içeriğinin ölçümü 63
      4.1.3 Zaman aralığının belirlenmesi 65
   4.2 Medya Gündemini Belirleyen Unsurlar 68
      4.2.1 İşletme yapısından kaynaklanan unsurlar 68
      4.2.2 Haber örgütü ve medya içeriklerinden kaynaklanan unsurlar 70
      4.2.3 Medya gündemini etkileyen özel bazı unsurlar 77

5. KAMU GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI 82
   5.1 Karşılaştırmalı Hiyerarşi Çalışmaları 84
      5.1.1 Karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmalarında öne çıkan bazı unsurlar 85
   5.2 Derinlemesine (Uzun Dönemli) Çalışmalar 90
      5.2.1 Derinlemesine çalışmalarda öne çıkan bazı unsurlar 93

6. SİYASAL GÜNDEM ARAŞTIRMALARI 97
   6.1 Siyasal Gündemi Belirleme Araştırma Gelenekleri 100
   6.2 Siyasal Gündemi Belirleyen Unsurlar 105

7. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMASI 115
7.1 Gündem Belirleme Yaklaşımına Yönelik Genellemeler 117
7.2 Gündem Belirleme Yaklaşımına Getirilen Eleştiriler 119
7.3 Demokratik Toplumlarda Gündem Belirleme 121

8. TÜRKİYE'DE GÜNDEM BELİRLEME ÇALIŞMALARI 123

İKİNCİ BÖLÜM

BASIN VE EKONOMİ BASINI

1.BASIN, İŞLEVLERİ VE GELİŞİMİ 130
1.1 Basının İşlevleri 131
1.2 Dünya'da Basının Gelişimi 133
1.3 Türkiye'de Basının Gelişimi 136
1.3.1 Çalışmaya konu olan dönemdeki (1988-1998) gelişmeler 145

2. EKONOMİ BASINI, İŞLEVLERİ VE GELİŞİMİ 160
2.1 Ekonomi Basını Olgusu, Haber Kaynakları, Konuları, Okurları, Muhabirleri ve Müdahaleci Unsurlar 161
2.2 Ekonomi Haberciliğinin İşlevleri 166
2.3 Ekonomi Haberciliği ve Ekonomi Yönetimi 170
2.4 Dünya'da Ekonomi Haberciliğinin Gelişimi 175
2.5 Türk Basınında Ekonomi Haberciliğinin Gelişimi 178
2.5.1 Çalışmaya konu olan dönemdeki (1988-1998) gelişmeler 186

3. ÇALIŞMANIN UYGULAMA BOYUTUNA KONU OLAN GAZETELERİN TANIMLANMASI 191
3.1 Cumhuriyet Gazetesi 191
3.2 Hürriyet Gazetesi 194
3.3 Sabah Gazetesi 195
3.4 Türkiye Gazetesi 197
3.5 Dünya Gazetesi 198
3.6 Finansal Forum Gazetesi 199
3.7 Çalışmaya Konu Gazetelerin Türk Basını İçindeki Konumu 199

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME

1. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ, SORUNLARI VE ÖNERİLEN ÇÖZÜMLER 205
1.1 KİT'ler ve Türk Ekonomisindeki Yeri 206
1.2 KİT'lerin Sorunları ve Çözüm Önerileri 209

2. ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI VE KAPSAMI, TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME TARTIŞMALARI, SİYASAL VE HUKUKSAL BOYUTLARI 210
2.1 Özelleştirme Kavramı ve Yöntemleri 211
2.2 Özelleştirmenin Amaç ve Gerekçeleri 213
2.3 Türk Ekonomisinde Özelleştirme Tartışmalarının Genel Hatları 215
2.4 Hükümet Programları ve Koalisyon Protokollerinde Özelleştirme 223
2.5 Özelleştirmenin Hukuksal Çerçevesi 228

3. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI 231
3.1 Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları 231
3.2 Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları 233
3.2.1 Türk ekonomisinde özelleştirme düşüncesinin kökenleri 233
3.2.2 Özelleştirme düşüncesinin gündeme gelmesi 236
3.2.3 Çalışmaya konu olan dönemdeki (1988-1998) gelişmeler 242

4.TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME GÖSTERGELERİ 261
4.1 Gerçekleştirilen Uygulamalar 261
4.2 Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler 264

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİ BASINI GÜNDEMİ VE SİYASAL GÜNDEM İLİŞKİSİNE YÖNELİK GÜNDEM BELİRLEME UYGULAMASI

1. EKONOMİ BASINI GÜNDEMİNDE ÖZELLEŞTİRME KONUSU 266
1.1 İnceleme Öncesi Dönemin (1984-1988) Genel Görünümü 266
1.2 Özelleştirme Haberlerinin Sayıları 270
1.3 Özelleştirme Haberlerinin Gazete Sayfalarındaki Dağılımları 274
1.4 Özelleştirme Haberlerinin Gazete Sayfalarındaki Konumları 277
1.5 Özelleştirme Haberlerinin Gazete Sayfalarındaki Büyüklükleri 278
1.6 Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları 281
1.7 Özelleştirme Haberlerinde İşlenen Temalar 286
1.8 Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler 300
1.9 Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 314
1.10 Ekonomi Basını Gündemine Yönelik Genel Değerlendirme 326

2. SİYASAL GÜNDEMDE ÖZELLEŞTİRME KONUSU 329
2.1 İnceleme Öncesi Dönemin (1984-1988) Genel Görünümü 329
2.2 Özelleştirme Konusunda Yapılan Görüşme ve Konuşmalar, Türleri, Konuşmacılar ve Bunlarda Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 330
2.3 TBMM Genel Kurulu'nda Özelleştirme Konusuna Yönelik Görüşler 334
2.4 Siyasal Gündeme Yönelik Genel Değerlendirme 337

3. EKONOMİ BASINI GÜNDEMİ, SİYASAL GÜNDEM VE GERÇEK YAŞAM GÖSTERGELERİ İLE İLİŞKİLERİ 338
3.1 Ekonomi Basını Gündemi ve Gerçek Yaşam Göstergeleri İlişkisi 338
3.2 Siyasal Gündem ve Gerçek Yaşam Göstergeleri İlişkisi 340
3.3 Ekonomi Basını Gündemi ve Siyasal Gündem İlişkisi 341

4. UYGULAMAYA YÖNELİK BULGULARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ 344

SONUÇ 348

EKLER 384

KAYNAKÇA 426

TÜRKİYE'DE EKONOMİ BASINI GÜNDEMİ VE SİYASAL GÜNDEM İLİŞKİSİ

(Özelleştirme Örneğinde Bir Gündem Belirleme Çalışması)

Erkan YÜKSEL

DOKTORA TEZİ

Basım ve Yayımcılık Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Uğur Demiray

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1999

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

DOKTORA TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE'DE EKONOMİ BASINI GÜNDEMİ VE SİYASAL GÜNDEM İLİŞKİSİ

(Özelleştirme Örneğinde Bir Gündem Belirleme Çalışması)

Erkan Yüksel
Basım ve Yayımcılık Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999
Danışman: Prof. Dr. Uğur Demiray

Bu çalışma en temelde, kitle iletişimi etki araştırmaları arasında ön plana çıkan gündem belirleme yaklaşımını, son yıllarda üzerinde en çok durulan ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları olan özelleştirme konusu örneğinde, Türk basınının gelişmekte olan bir alt dalı niteliğindeki ekonomi basınının, siyasal gündem üzerindeki etkileri çerçevesinde irdelemektedir.

Kuramsal boyutlarıyla çalışma; "iletişim, kitle iletişimi, etki araştırmalarına genel bir bakış ve gündem belirleme araştırmaları", "basın ve ekonomi basını" ve "özelleştirme" bölümlerinden oluşmaktadır. Uygulama anlamında ise, ekonomi basınının özelleştirme konusuna yönelik gündemenin ortaya konulması anlamında uygulanan içerik analizi ve siyasal gündemde özelleştirme konusuna yönelik gündemin ortaya konulması anlamında TBMM Genel Kurul tutanaklarını kayıtlarının tutulduğu Tutanak Dergisi üzerinde uygulanan içerik analizine yönelik bulgular ve yorumlarına yer verilmektedir. Yine bu bölümde, gündem belirleme yaklaşımının öngördüğü varsayımlar da istatistiksel ilişki değerleriyle yorumlanmıştır. Öte yandan haber içerikleri ve siyasal gündem içerikleri üzerine yapılan değerlendirmeler ise, özelleştirme konusunun Türkiye'de hangi boyutları ile gündeme geldiğini ve hangi boyutları ile eksik kaldığını ortaya koyar niteliktedir. Bu yapısıyla her iki tarafta da kendini sorgulama anlamında sorulması gereken sorular olduğu, belki de bir kez daha, bu araştırma sonuçları ile aydınlanmıştır. Elde edilen bulgular, gündem belirlemenin özelleştirme konusu örneğinde Türk ekonomi basınına ve siyasal gündemine özgü veriler sağlamıştır. Buna göre, uygulamaya konu olan 1988-1998 döneminde ekonomi basını, siyasal gündem ve gerçek yaşam göstergelerinin her birinin, birbiri ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Gündem belirleme yaklaşımına yönelik genellemelerden bazıları ise, doğrulanmamıştır. Gerçek yaşam göstergeleri ile gündemlerin ilişkili bulunması bunlardan ilkidir. İkincisi ise çarpıcı bir nitelik taşıyan, ekonomi basını gündeminin siyasal gündemi etkilemesi yargısının tam tersinin ortaya çıkmasıdır. Türkiye'de siyasal iktidar, ekonomi basınının içeriği üzerinde önemli ölçüde söz sahibi görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Kitle İletişimi Etki Araştırmaları, Gündem Belirleme, Basın, Ekonomi Basını, Basında Ekonomi, Özelleştirme.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1. İletişimin Etki Süreci 35
Şekil 2. İletişim Etkilerinin Sıralaması 35
Şekil 3. Kitle İletişim Araçlarının Etkilerini Ortaya Koymaya Yönelik Başlıca Araştırmalar ve Araştırma Yaklaşımları 40
Şekil 4. McCombs ve Shaw'ın Gündem Belirleme Modeli 45
Şekil 5. Gündem Belirleme Sürecinin Başlıca Unsurları 52
Şekil 6. Shaw ve Martin'in Gündem Belirleme Süreci Modeli 59
Şekil 7. Dışsal Baskılara Neden Olan Sosyal Güçlerin Alanı 74
Şekil 8. Galtung ve Ruge'un Seçici Kanal Tutma Modeli 75
Şekil 9. Karşılaştırmalı Hiyerarşi Çalışmalarının Tipik Bir Varsayımsal Durumu 85
Şekil 10. Gerçek Yaşam Göstergeleri, Medya Gündemi, Kamu Gündemi ve Siyasal Gündem İlişkisi Bağlamında Beklenen Zaman Sıralaması Akışı..... 97
Şekil 11. Siyasal Gündem Belirlemenin Temel Tezi 108
Şekil 12. Gündemlerin Üçlü Modeli 116

Tablo 22. Tüm Gazetelerde Yayınlanan Haberlerin Toplamı Bazında Haberlerde İşlenen Temaların Sıralaması 286
Tablo 23. Yıllık Bazda Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamalarının Sayısı ve Bu Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler ile Gazetelerdeki Haber Sayılarının İlişkisi (Korelasyon Katsayıları) 340
Tablo 24. Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamalarının Sayısı ve Bu Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler ile TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmaların İlişkisi (Korelasyon Katsayıları) 340
Tablo 25. Yıllık Bazda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi: Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları) 342
Tablo 26. Aylık Bazda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi: Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Genel Kurulu Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları) 342
Tablo 27. Yıllara Göre Aylık Bazda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi: Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları) 343
Tablo 28. Son İki Yılda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi: Aylık Bazda Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları) 343

KOYK	:Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu
M.Ö.	:Milattan Önce
ODTÜ	:Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Öİ	:Özelleştirme İdaresi
ÖİB	:Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
ÖYK	:Özelleştirme Yüksek Kurulu
POAŞ	:Petrol Ofisi A.Ş.
REFAHYOL	:DYP ve RP koalisyon hükümeti
RP	:Refah Partisi
RTÜK	:Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	:Sayfa
S.B.F	:Siyasal Bilgiler Fakültesi
SEK	:Süt Endüstrisi Kurumu
SHP	:Sosyal Demokrat Halkçı Parti
Sos. Bil. Enst.	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
SSK	:Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGS	:Türkiye Gazeteciler Sendikası
TKB	:Türkiye Kalkınma Bankası
TKİ	:Toplu Konut İdaresi
TKKOİ	:Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi
TOBB	:Türkiye Odalar Borsalar Birliği
TRT	:Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSKB	:Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası
TÜSİAD	:Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
U.K.	:İngiltere
UNESCO	:Uluslararası Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
Y. Kay.	:Yabancı Kaynaklar
YAYSAT	:Yayın Satış Dağıtım ve Pazarlama Şirketi
YPK	:Yüksek Planlama Kurulu

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1. Gündem Belirleme Alanında Paradigmaların Gelişimi 47
Tablo 2. Geleneksel Gündem Belirleme Çalışmalarında Elde Edilen Gündem Belirleme Etkisine Yönelik Bazı Önemli Bulgular 57
Tablo 3. Türkiye'deki Doktora ve Yükseklisans Düzeyindeki Gündem Belirleme Çalışmalarına Yönelik Karşılaştırma 124
Tablo 4. Türkiye'deki Gündem Belirleme Alanındaki Makalelere Yönelik Karşılaştırma 126
Tablo 5. Gazetelerin İncelenen Yıllara Göre Günlük Ortalama Tiraj Durumu 146
Tablo 6. Türkiye'de Yayın Gruplarının Gazete, Dergi ve Televizyon Kanalları ile Diğer İşletme ve Ortaklıklarının Genel Görünümü 150
Tablo 7. Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını Çerçevesinde 1995 Yılında En Çok Değinilen Kategoriler Sıralaması 164
Tablo 8. Türk Basınındaki Gazetelerin Toplam Tirajları İçinde İncelemeye Konu Olan Gazetelerin Tirajlarının Oranı 200
Tablo 9. Gazete Okurlarının Siyasal Eğilimleri-I 201
Tablo 10. Gazete Okurlarının Siyasal Eğilimleri-II 201
Tablo 11. Ekonomi ve Ticaret Alanındaki Yayınlar ve Yüzölçümleri 203
Tablo 12. Hükümet Programlarında Özelleştirme Konusu 223
Tablo 13. Özelleştirme Kapsamındaki Yasal Düzenlemeler, Özelleştirmenin Hukuksal Çerçevesi ve Bazı Anayasa Mahkemesi Kararları 229
Tablo 14. İşletmeye Açılan Hidro Elektirik Santralları 263
Tablo 15. Yıllar İtibarıyla Gazetelerde Yayınlanan Özelleştirme İle İlgili Haber Sayıları 270
Tablo 16. Haberlerin Yıllık Toplamlarına Yönelik Gazeteler Arasındaki İlişki Düzeyleri (Korelasyon Katsayıları) 273
Tablo 17. Haberlerin Aylık Toplamlarına Yönelik Gazeteler Arasındaki İlişki Düzeyleri (Korelasyon Katsayıları) 273
Tablo 18. Yıllık Bazda Özelleştirme Haberlerinin Sayfalardaki Dağılımları 275
Tablo 19. Yıllık Bazda Özelleştirme Haberlerinin Sayfadaki Konumları 277
Tablo 20. Yıllık Bazda Özelleştirme Haberlerinin Büyüklüklerinin Dağılımı 279
Tablo 21. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Haberlerinin Başlıca Kaynakları 281

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No:

Grafik 1. Yöntemler İtirabıyla Özelleştirme İşlemleri 262
Grafik 2. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Uygulamaları (Yıl/Adet) 263
Grafik 3. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme İşlemlerinden Elde Edilen Gelirler 265
Grafik 4. Özelleştirme Haberleri Toplamlarının Yıllık Dağılımı 271
Grafik 5. Özelleştirme Haberi Sayılarının Gazetelere Göre Aylık Dağılımı 272
Grafik 6. Tüm Gazetelerde Yer Alan Özelleştirme Haberlerinin Toplam Büyüklükleri.. 280
Grafik 7. Haberlerde İşlenen "Genel Değerlendirmeler"
Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 291
Grafik 8. Haberlerde İşlenen "Yapılacak Özelleştirmeler"
Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 293
Grafik 9. Haberlerde İşlenen "Gelinen Aşamaya Yönelik
Anlatımlar" Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı .. 295
Grafik 10. Haberlerde İşlenen "Alıcı ya da Teklif Verenlere Yönelik Anlatımlar"
Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 296
Grafik 11. Haberlerde İşlenen "Hukuksal Gelişmeler ve Yargı Kararlarına Yönelik
Anlatımlar" Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı.. 299
Grafik 12. Haberlerde İşlenen Özelleştirmeye Yönelik "Özelleştirme Yanlısı Olumlu"
Görüşlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 307
Grafik 13. Haberlerde İşlenen "Özelleştirmenin Önündeki Engel ve Endişelere"
Yönelik Görüşlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 309
Grafik 14. Haberlerde İşlenen "Özelleştirme Öncesi Uyarı ve Önerilere"
Yönelik Görüşlerin Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 310
Grafik 15. Haberlerde İşlenen "Özelleştirme Karşıtı"
Görüşlerin Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 312
Grafik 16. Haberlerde İşlenen "Özelleştirme Uygulamalarının Eleştirilerine"
Yönelik Görüşlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 313
Grafik 17. Türk Telekom'a Yönelik Haberlerin
Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 318
Grafik 18. POAŞ'a Yönelik Haberlerin Gazetelere
Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 319
Grafik 19. ÇİTOSAN'a Yönelik Haberlerin
Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 320

Grafik 20. EBK'na Yönelik Haberlerin
Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 322
Grafik 21. ERDEMİR'e Yönelik Haberlerin
Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 323
Grafik 22. Elektirik Dağıtımının Özelleştirilmesine Yönelik
Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Sayısal Dağılımı 324
Grafik 23. Elektirik Santrallarının Özelleştirilmesine Yönelik
Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Sayısal Dağılımı 325
Grafik 24. TBMM Genel Kurulu Gündeminde Özelleştirme Görüşmeleri:
Tutanak Dergisi Kayıtlarında Yer Alan Sayfa Sayılarının Yıllık Dağılımı ... 331
Grafik 25. 1988-1998 Döneminde TBMM
Genel Kurulunda Yapılan Konuşmaların Türü 332
Grafik 26. 1988-1998 Döneminde TBMM Genel Kurulunda
Yapılan Konuşmaların İktidar ve Muhafet Partilerine Göre Dağılımı 332
Grafik 27. Kurumlara Yönelik Konuşmaların Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı 333
Grafik 28. TBMM Genel Kurulu Gündeminde Özelleştirme Görüşmeleri: TBMM
Tutanak Dergisi Kayıtlarında Yer Alan Sayfa Sayılarının Yıllık Dağılımı 336
Grafik 29. Ekonomi Basını (Haber Sayıları Toplamı) ve Gerçek Yaşam Göstergeleri .. 339
Grafik 30. TBMM Genel Kurulu Gündeminde Özelleştirme Görüşmeleri
(Tutanak Dergisi Kayıtları) ve Gerçek Yaşam Göstergeleri 341
Grafik 31. Ekonomi Basını (Haber Sayıları Toplamı) ve Siyasal
(TBMM Tutanak Dergisi Kayıtları) Gündem İlişkisi 342
Grafik 32. Ekonomi Basını, Siyasal Gündem ve Gerçek Yaşam Göstergeleri 345

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.k. (A.g.k)	:Adı geçen kaynak
a.g.kon.	:Adı geçen konuşma
a.g.m. (A.g.m.)	:Adı geçen makale
a.g.t. (A.g.t)	:Adı geçen tez
akt.	:Aktaran
A.Ş.	:Anonim Şirket
A.Ü.	:Ankara Üniversitesi
A.Ü.S.B.F.	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
Anad. Ü.	:Anadolu Üniversitesi
ANAP	:Anavatan Partisi
ANASOL	:ANAP ve DSP koalisyon hükümeti
ANAYOL	:ANAP ve DYP koalisyon hükümeti
Ank.	:Ankara
BBD	:Birleşik Basın Dağıtım Şirketi
BİKGM	:Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü
Bir-Yay	:Birleşik Yayıncılık Şirketi
Bkz.	:Bakınız
BYYO	:Basın Yayın Yüksekokulu
CA	:California-USA
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
DP	:Demokrat Parti
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	:Demokratik Sol Parti
DYP	:Doğru Yol Partisi
EBK	:Et ve Balık Kurumu
Ed.	:Editör
EMD	:Ekonomi Muhabirleri Derneği.
EÖP	:Kamuoyu araştırmalarında kullanılan "En Önemli Problem" soru kalıbı.
ERDEMİR	:Ereğli Demir Çelik İşletmesi
Esk.	:Eskişehir
G.	:Gazete
G. Ed.	:Genel Editör
G. Müdür	:Genel Müdür
IMF	:Uluslararası Para Fonu
IRA	:İrlanda Kurtuluş Ordusu
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
İDT	:İktisadi Devlet Teşekkülü
İMKB	:İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İst.	:İstanbul
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
KİGEM	:Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOF	:Kamu Ortaklığı Fonu
KOİ	:Kamu Ortaklığı İdaresi

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Erkan YÜKSEL'in "Türkiye'de Ekonomi Basını Gündemi ve Siyasal Gündem İlişkisi (Özelleştirme Örneğinde Bir Gündem Belirleme Çalışması)" başlıklı tezi **6 Aralık 1999** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Basım ve Yayımcılık** Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza_____

Üye (Tez Danışmanı)	:	Prof.Dr.Uğur DEMİRAY
Üye	:	Prof.Dr.Suat GEZGİN
Üye	:	Prof.Dr.S.Rıdvan KARLUK
Üye	:	Doç.Dr.Nazlı BAYRAM
Üye	:	Yrd.Doç.Dr.Halil İbrahim GÜRCAN

GİRİŞ

Medya, insanlarla ne yapmaktadır? İnsanlara gereksinim duydukları bilgileri mi ulaştırmakta; yoksa başkalaştırılmış bir dünyayı normalmiş gibi mi göstermektedir? İnsanların ne hakkında düşüneceklerini, ne düşüneceklerini, nasıl düşüneceklerini ya da nasıl davranacaklarını hangi oranda etkilemektedir? Dünya bir evrensel köye dönüşürken, insanların ne yiyeceklerine, neler giyeceklerine, nelerden hoşlanıp, nelerden nefret edeceklerine, hangi konularda düşünüp, hangi konuları görmezden geleceklerine ya da hangi siyasal partiye oy vereceklerine karar vermede rolü nedir? Bir toplumsal problemin çözümünde, bir ekonomik probleme yönelik politikaların belirlenmesinde ya da hangi problemin daha öncelikli olduğunun anlaşılmasında medyanın payına ne düşmektedir? Demokratik toplumlarda, toplumsal dengelerde dördüncü güç sayılan medya, diğer güçler olan yasama ve yürütme güçleri üzerinde ne kadar etkilidir? Medya, siyaset adamlarını ve dolayısıyla ülke siyasetini hangi düzeyde etkilemektedir?

Kitle iletişim araçlarının icadından beri hem bu araçları kullanan ve hemde sorgulayan insanoğlu, yukarıda bir kaç biçimde görülen soruların yanıtlarını merakla aramıştır. Kitle iletişim araçlarının etkilerine dönük bu soruların yanıtlarının aranmasında ise en fazla, "medyanın insanların ne hakkında düşüneceklerini belirlemede fevkalade başarılı olduğunu" ileri süren ve son zamanlarda "insanların tutumlarını da etkileyerek, davranışlarını da belirleme yönünde etkileri olduğunu" kanıtlamaya çalışan gündem belirleme yaklaşımı ön plana çıkmaktadır[1]. Bir süreç olarak ele alındığında yaklaşım özetle, "medyanın bir konuya gösterdiği önemlilikle, kamuoyunun gündeminde bu konuya verilen önemlilik arasında yakın bir ilişki görüldüğünü, eş deyişle medya gündeminin kamu gündemini oluşturduğunu ve bir diğer aşamada da bu ilişki düzeyinin siyaset gündemini de şekillendirdiğini[2]" iddia etmektedir.

O halde, kamunun ne hakkında konuşacağını belirleyen ve bu doğrultuda siyaset gündemini etkilediği varsayılan medya, ekonomi basını boyutu ile değerlendirilirse, acaba nasıl bir etkiye sahip görülecektir? Ekonomi basını, siyasilerin ne hakkında konuşacaklarını belirleyebilmekte midir? Daha da özelde değerlendirilirse, örneğin ekonomi basınının son yıllarda üzerinde en fazla durduğu konuların başında gelen, ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal boyutları da olan özelleştirme konusu ele alınırsa, ekonomi basınının TBMM Genel Kurulu'nda yapılan konuşmalarla ilişkisi hangi düzeydedir?

---

1 Everet M. Rogers, James W. Dearing ve Dorine Bregman, *"The Anatomy of Agenda-Setting Research"*, **Journal of Communication** 43, Spring 1993, s.68-84; James W. Dearing ve Everet M. Rogers, **Communication Concepts 6: Agenda-Setting**, Sage, Thousand Oaks, CA.-1996, s.10 ve 98.

2 J. W. Dearing ve E. M. Rogers, **a.g.k.**, s.5.

İşte bu bakış açısı çerçevesinde, özelleştirme konusu örneğinde, ekonomi basını gündemi ve siyasal gündem ilişkisinin, gündem belirleme yaklaşımının öngördüğü çerçevede irdelenmesi bir problem konusu olarak tanımlanabilmektedir.

1. PROBLEM

Gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde Türkiye'de ekonomi basınının gündemi ile siyaset gündemi ilişkisinin özelleştirme konusu örneğinde gerçek yaşam göstergeleri ile karşılaştırmalı olarak belirlenmesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır[3]. Başka bir deyişle çalışmada, ekonomi basınının ülkenin ekonomi politikalarına yön veren, yasama ve yürütme güçlerini elinde tutan siyasiler üzerindeki etkileri, özelleştirme konusu örneğinde gerçekleştirilen gündem belirleme araştırması ile gerçek yaşam göstergeleriyle karşılaştırmalı olarak ortaya konulacaktır.

Yaşamını toplumsal bir yaşam havuzu içinde geçiren insanoğlu için bunun bir anlamı da iletişim etkinliklerini sürdürmesidir. İletişim etkinliklerini sürdüremeyen bireylerin yaşamlarının nefes alıp vermekten öte bir hayat varlığı olmadığı bir gerçektir. İletişim, taraf olanların yarattığı ortak anlamların ortak paylaşımı şeklinde işleyen bir süreç biçiminde tanımlanır[4]. Aynı zamanda kişinin kendi kendisiyle içsel iletişimi, kişilerarası iletişim, grup iletişimi ve kitle iletişimi gibi iletişim türleri de iletişimin toplumdaki farklı kullanım biçimlerini ifade etmektedir[5].

İletişimin sözkonusu kullanım biçimleri arasında, üzerinde en çok tartışılan yön kitle iletişimidir. İletilerin kitlelere ulaştırılmasını sağlayan teknolojilerin bulunuşu ile kitlesel kullanım alanlarına kavuşmuş olan iletişimin bu biçimine, kaynağın kitleler halindeki hedefine ulaşma amacı nedeni ile "kitle iletişimi" denilmiş, bu iletişimin gerçekleşmesini sağlayan ve genel olarak gazete, radyo, televizyon, video, sinema gibi araçlara da "kitle iletişim araçları" adı verilmiştir[6]. Ancak kitle iletişimini tanımlamak bu kadar basit değildir.

---

3 Araştırmacı yüksek lisans çalışmasında Türk basınında bakir bir çalışma alanı olan ekonomi basını üzerinde kavram ve kapsama yönelik bir tez hazırlamıştır (Erkan Yüksel, **Türk Basınının Gelişiminde Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını: Kavram ve Kapsam Açısından Uygulamalı Bir Çalışma**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir-1996). Bu çalışma ise, sözkonusu tezin 'bir adım ilerisi' olarak görülmeklidir.

4 İletişim konusunda bkz. Ayseli Usluata, **İletişim**, İletişim Yay., Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul-1995; Ünsal Oskay, **İletişimin ABC'si**, Simavi Yayınları, ABC Dizisi:9, İkinci Baskı, İstanbul-1994; Uğur Demiray, **İletişimötesi İletişim**, Turkuaz Yayınları, Bilimsel Araştırma Dizisi No: 94-3, Eskişehir-1994; Orhan Gökçe, **İletişim Bilimine Giriş**, Turhan Kitapevi, Ankara-1993; Merih Zıllıoğlu, **İletişim Nedir?**, Cem Yayınevi, İstanbul-1993; İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınları, Özel Dizi: 25, İstanbul-1990.

5 Burton Graeme ve R. Dimbley, **Teaching Communication**, Poutledge, London-1990'dan aktaran: A. Usluata, **a.g.k.**, s.43.

6 Kitle iletişimi konusunda bkz. Denis McQuail ve Sven Windahl, **Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri**, Yay.Haz.: Banu Dağtaş ve Uğur Demiray, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (ESBAV) Yayınları: 92, Eskişehir-1994; Denis McQuail, **Kitle İletişimi**

Bir diğer bakış açısıyla kitle iletişimi, profesyonel iletişimcilerin kalabalık ve homojen bir yapı göstermeyen izleyicileri çeşitli yollardan etkilemek, amaçlanan anlamları yaratmak üzere ileti oluşturmalarını ve bu iletileri yaygın, hızlı ve sürekli bir biçimde dağıtmak üzere mekanik kitle iletişim araçlarını kullanarak hedef kitleye ulaştırmalarını kapsayan karmaşık bir iletişim türüdür[7].

Kitle iletişimini özel ve ayrıcalıklı kılan en temel neden, gördüğü işlevlerde yatar. Çağdaş ve demokratik toplumlarda kitle iletişim araçlarının toplumsal dengeleri oluşturması açısından yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında dördüncü sac ayağı olarak tanımlanması bu işlevlerin en büyük ifadesidir[8]. Pek çok sınıflandırma biçimine rastlanmakla birlikte, **UNESCO** Komisyonunca hazırlanan **MacBride Raporu** adıyla bilinen çalışmada, kitle iletişiminin haber ve bilgi sağlama, toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı hazırlama, eğitim, kültürün gelişmesine katkı, eğlendirme ve bütünleştirme işlevi gibi sekiz işlevinden söz edilir[9].

Kitle iletişiminin olumlu görülebilecek bu işlevlerinin yanında olumsuz işlevleri de en az bunlar kadar önemlidir. Zaman içinde toplumsal yapıların oluşmasının bir numaralı etkeni haline gelmiş olan kitle iletişim araçları, düzen içinde çok büyük güçler elde etmişler ve bu güç sayesinde toplumda yeni dengelerin oluşmasında aktif roller oynamışlardır[10]. Kişinin karşısındaki kişiye neyi, nasıl, ne zaman ve ne gibi bir kanalla ileteceğini düşünmesi gibi kitle iletişim araçları da elde ettiği verileri düzenleyip karşılaştırarak değerlendirmekte, seçimlemekte, yeniden işlemekte, sunmakta ve böylece insanların yaşadığı dünyayı bir "sunulan dünya" haline getirmektedir[11]. Ürüne dönüştürülmüş bu dünya da insanlar tarafından normal ve gerçek olarak kabul edilmektedir. Kitle iletişim araçlarıyla insanlara kalıp hayaller sunulmakta, karşılığında da sadece seyreden gerçeğin hızına hayalinin ufkunu oturtamayan bireyler oluşturulmakta; uyuşturulan kitlelerin üzerine, medya patronları ve siyasi güç odakları elele, gönülbirliği içinde, günlük ve uzun vadeli kararlarını, medya demokrasisinin kurallarıyla, uyuklayan kitlelerin uyanık önderleri olarak uygulamaktadırlar.

Kuramı (Giriş), Çev: A. Haluk Yüksel, Anadolu Üniversitesi, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir-1994; Ünsal Oskay, **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri,** Der Yayınları:114, İstanbul-1993; İ. Erdoğan ve K. Alemdar, **a.g.k.**; Konca Yumlu, **Kitle İletişim Araştırmaları**, Neşe Yayıncılık Ltd., İzmir-1990; Aysel Aziz, **Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara-1982.

7 Melvin DeFleur ve Everette Denis, **Understanding Mass Communication**, Hughton Mifflin Company, Boston-1981, s.11.

8 Kayıhan İçel, **Kitle Haberleşme Hukuku**, İ.Ü. Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul-1985, s.87.

9 Bkz. A. Raşit Kaya, **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yayınları, Ankara-1985, s.15-16.

10 **A.g.k.**, s.3.

11 Ü. Oskay, 1994, **a.g.k.**, s.47.

Kitle iletişim araçlarından gelen en temel mesaj bu doğrultuda "İyi uykular" olmaktadır[12]. Bütün bunlar elbette ki olumlu yönler değildir[13].

Kitle iletişim sürecinin bütün bu boyutları arasında '**etki**' konusu, üzerinde en çok çalışılan ve tartışılan yön olmuştur. Hatta kitle iletişiminin tarihi, neredeyse kitle iletişimi etki araştırmalarının tarihidir. **Piätilä**; iletişim etkisini, "bireyin zihninde daha önce olan ya da olmayan bir şeyin, iletişim olmasaydı olması ya da olmaması ile sözkonusu bir durum" şeklinde tanımlamıştır[14]. Bir başka deyişle iletişim etkisi, 'iletişimde bulunulmadan önce bireylerin zihninde olmayan ve iletişim sayesinde buraya yerleşen durumlar' olarak görülmektedir. Bu alanda yapılan pek çok araştırmada; insanları yeni bir siyasi ideolojiye inanmaya zorlama, belirli bir partiye oy verme, daha fazla mal satın alma, kültürel beğenileri değiştirme ya da bırakma, önyargıları azaltma ya da arttırma, kusur ya da suç işleme, cinsel ahlak standartlarını ve aile içi eğlence biçimlerini değiştirme, bir yeniliğe uyma ya da kitle iletişiminin içeriğine gösterilen ilgi sonucu varolan davranış biçimlerini bir başka önemli yönde değiştirme, geliştirme vb. açılarından bu araçların nasıl kullanıldığı ve insanları nasıl etkilediği sorularının yanıtları aranmıştır[15].

Kitle iletişiminin etkileri anlamında, özellikle son 30 yılı kapsayan bir dönemde ortaya konulan araştırmalar, kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerine etkilerinin hiçbir şekilde tek yönlü olmadığını ve bu etkilerden bazılarını kolayca ortaya koyabilmek mümkün iken, diğer bazılarını belirlemenin güçlüğünü göstermiştir[16]. Bu zorluk altında biliminsanlarının kitle iletişim araçlarının etkilerini daha somut bir şekilde ortaya koymak için odaklandıkları belli başlı kuramsal çalışmalar arasında en önde geleni; kitle iletişim araçlarının belirli konulara yoğunlaşmasıyla kamuoyunu ve siyaseti etkileyebileceği düşüncesine dayanan, gündem belirleme yaklaşımıdır[17].

Gündem belirleme düşüncesinin temelleri anlamında, medyanın kamu gündemini belirlediği yolundaki düşünceleri ortaya ilk atan biliminsanı, 1920'li yıllarda **Walter**

---

12 Nurdoğan Rigel, **Medya Ninnileri**, Sistem Yayıncılık, İstanbul-1993a, s.5.

13 Medya eleştirileri için ayrıca bkz. Faruk Arhan ve diğerleri, **Medya Eleştirisi ya da Hermes'i Sorgulamak**, Öteki Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara-1999; Can Kozanoğlu, **Pop Çağı Ateşi**, İletişim Yayınları: 318, İstanbul-1995; Can Kozanoğlu, **Cilalı İmaj Devri**, İletişim Yayınları: 168, Yedinci Baskı, İstanbul-1994; Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ünit Yayıncılık, Ankara-1994; İrfan Erdoğan, **Uluslararası İletişim**, Kaynak Yayınları: 158, İstanbul-1995; Noam Chomsky, **Medya Denetimi**, Çev: Şen Süer, Tümzamanlar, No: 26, İstanbul-1993; Ertuğrul Özkök, **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**, Tan Yayınları: 30, Ankara-1985; Brian Groombridge, **Televizyon ve İnsanlar**, Çev: İbrahim Şener, Der Yay.: 120, İst.

14 V. Piatila, *"On the Effects of Mass Media: Some Conceptual Viewpoints"*, **Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research**, M. Berg ve diğerleri (Ed.), Grenaa: GMT, 1977, s.125'den aktaran: Seven Windahl, Benno H. Signitzer ve Jean T. Olson, **Using Communication Theory**, Sage, London-1992, s.191.

15 Melvin DeFleur, *"Çağdaş Kitle İletişim Kuramları"*, **Theories of Mass Communication**, NewYork, 1966'dan çev.: A. Oksal Buldam, A.Ü. BYYO. **Yıllık VII**, Ankara-1984, s.155.

16 S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.193.

17 **A.g.k.**, s.208; D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.95.

Lippman'dır[18]. **Bernard Cohen**'in "Basın çoğu zaman insanlara ne düşüneceğini söylemede başarılı olamayabilir, ancak okurlarına ne hakkında düşüneceklerini söylemede fevkalade başarılıdır[19]" sözleri gündem belirleme düşüncesinin özeti gibidir. Ancak düşüncenin adını koyan ve tanımlayan ilk eser, **McCombs ve Shaw**'a aittir[20]. Bir siyasi seçim döneminde, 1972 yılında **Chapell Hill** kentinde gerçekleştirdikleri medya ve kamu gündemini karşılaştıran çalışmalarında bu iki biliminsanı, kitle iletişim araçlarının bir konuya verdiği önemle, izleyenlerin aynı konuya verdikleri önem arasında bir paralellik olduğunu gündem belirlemenin temel tezi olarak ortaya koymuşlardır.

Temel sorusu, "bir konuyu gündeme neyin yerleştirdiği" şeklinde tanımlanan gündem belirleme bir süreç olarak ele alındığında; bir değil, biriyle ilişkili üç ayrı gündemle karşılaşılır. Gündem belirleme sürecinin unsurları biçiminde görülebilecek bu gündemler medya gündemi, kamu gündemi ve siyasal gündem şeklinde tanımlanmaktadır[21]. **Rogers ve Dearing**'in bir model haline getirdiği şekliyle gündem belirleme sürecinin; haber değerleri ya da izleyenlerin tercihleriyle farkedilen **medya gündemini**, medyadan etkilendiği öngörülen **kamu gündeminin** ve ardından siyasal ya da çıkar gruplarının belirlediği **siyasal gündemin** birbirini etkileyerek izlemesi şeklinde işlediği varsayılmaktadır[22].

Gündem belirleme süreci unsurlarının her biri, çoğunlukla farklı çalışmaların konusu olmuştur[23]. Yalnızca medya gündemi, kamu gündemi ya da siyasal gündem üzerine farklı biliminsanlarınca yapılmış çalışmalar olduğu gibi, bu gündemlerin farklı boyutlarının araştırıldığı çalışmalar da mevcuttur[24]. Sözkonusu yaklaşımlar arasında son zamanlarda en

---

18 Walter Lippman, **Public Opinion**, İkinci Baskı, The Free Press, New York-1965'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.11.

19 Bernard Cohen, **The Press and Foreign Policy**, Princeton University Press, Princeton, Nj-1963 s.13'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.1.

20 Maxwell E. McCombs ve Donald L. Shaw *"The Agenda-Setting Function of the Mass Media"*, **Public Opinion Quarterly** 36, 1972, s.176-187.

21 Bkz. S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.209.

22 Bkz. Everett M. Rogers ve James W. Dearing, *"Agenda Setting Research: Where Has It Been, Where Is It Going?"*, **Communication Yearbook** 11, 1988, s.555-594.

23 Belli başlı gündem belirleme çalışmaları arasında şunlar sıralanabilir: E.M. Rogers, J.W. Dearing ve D. Bregman, **a.g.m.**, s.68-84; G.Ray Funkhouser, *"The Issues of the Sixties: An Exploratory Study in the Dynamics of Public Opinion"*, **Public Opinion Quarterly** 37(1), 1973a, s.62-75; Maxwell E. McCombs ve Donald L. Shaw, *"The Evolution of Agenda-Setting Research"*, **Journal of Communication** 43(2), 1993, s.58-67; Jian-Hua Zhu, *"Issue Competition and Attention Distraction in Agenda-Setting: A Zero-Sum Perspective"*, **Journalism Quarterly**, 69(4), 1992, s.825-836.

24 Örneğin, Dearing ve Rogers gündem belirleme çalışmalarını medya, kamu ve siyasi gündem çalışmaları diye ayırmıştır. Atabek ise, yaptığı sınıflamada tasarımına ve inceleme ünitesine göre ayrımını kullanmıştır. (Bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**; Nejdet Atabek, **Gündem Belirleme Modeli ve Enflasyon, Trafik ve Sosyal Güvenlik Konularındaki Gerçeklerle Medya ve Kamu Gündemlerinin Karşılaştırılması**, Anad. Ü. Sos. Bil. Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir-1997, s.27).

fazla, bir ya da iki konuyu ele alan uzun dönemli ya da derinlemesine çalışmalar biliminsanlarının daha fazla ilgisini çeker hale gelmiştir.

Bugüne dek yapılan 350'den fazla gündem belirleme çalışmasının ışığında **Dearing ve Rogers**, belirli bir zaman aralığı içinde değerlendirilirse, farklı medyaların bir dizi konu üzerinde benzer bir değerlilik gösterdiklerini, gerçek yaşam göstergelerinin medya gündemini belirlemede nispeten önemsiz olduklarını, ateşleyici olayların bir konuyu gündeme getirmede gerçek yaşam göstergelerinden daha önemli görüldüklerini, bilimsel araştırma sonuçlarının gündem belirleme sürecinde önemli bir rol oynamadıklarını ve sonuç olarak bir konunun medya gündemindeki durumunun önemli derecede bu konunun kamu gündemindeki değerliliğini belirlediğini ortaya koymuşlardır[25].

Gündem belirleme araştırmasının 30. yıldönümünde **McCombs ve Shaw**, geçen yıllarda yapılan araştırmaların sınırlı bir etkiden daha fazlasını iddia etmenin doğru olacağını kaydetmişlerdir[26]. Medyanın kamu gündemi belirleme gücü, **Cohen**'in belirttiğinden çok daha fazladır. Çünkü belirli koşullar altında medya insanlara, "konular hakkında nasıl düşüneceklerini ve böylece ne düşüneceklerini" söylemektedir[27]. Sonuçta bu da daha ileri bir boyutta, "medyanın gücü" şeklinde nitelendirilebilmektedir.

Medyanın gücü ya da etkileri bağlamında görülen gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde, başta ABD'de olmak üzere dünyanın pekçok ülkesinde yüzlerce araştırma yapılmışken, ülkemizde bu yönde araştırmalar hiç de yaygın değildir. Bu alanda ülkemizde yapılan iki doktora tezi 1997 tarihlidir[28]. Türkiye'deki gündem belirleme çalışmasının iki önemli yönü, yurtdışındaki gibi gazetelerde yayınlanan haberlerin dökümlerinin yapıldığı yıllık indekslerin bulunmayışının teker teker gazete sayfası karıştırmayı bir zorunluluk olarak ortaya koyması ve ABD'de Gallup'un yıllardır geleneksel bir şekilde sürdürdüğü kamuoyu araştırmalarının benzerlerinin Türkiye'de neredeyse hiç yapılmamış olmasının kamu gündemine yönelik geçmiş yıllara dönük araştırmaları engellemesidir.

En başta, gazetelerin bile ülkemize gelişi gecikmelidir. Dünya'da bir kurum olarak basının temelleri M.Ö. 100 yılına kadar uzanmaktadır ve 1438'de **Gutenberg**'in hareketli harflere dayalı matbaayı icadından sonra ilk gerçek gazeteler 17. yüzyıl başlarında yayınlanmaya başlamıştır. Oysa ülkemizde, Osmanlı döneminde kurulan ilk yerli matbaada, ilk kitap 1729'da basılabilmiştir. **Vankulu Lugatı** isimli bu sözlükten sonra Türk basın

---

25 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.90-92.

26 M.E. McCombs ve D.L. Shaw, 1993, **a.g.m.**, s.58-67.

27 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.101.

28 Bkz. N. Atabek, **a.g.t.**; Süleyman İrvan, **Dış Politika ve Basın: Türk Basınındaki Dış Politika Haberlerinin Gündem Belirleme Yaklaşımı Açısından Çözümlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara-1997.

tarihinin ilk gazetesi; **Takvim-i Vekayi**, Padişah II. Mahmut'un buyruğuyla 11 Kasım 1831'de yayına geçebilmiştir[29].

Daha yazının icadından itibaren yaşamın sosyal ve siyasal boyutları kadar; hatta onlardan daha da fazla şekilde, ekonomik boyutlarının, ön planda olduğu görülmektedir[30]. Daha ilk basılı eserlerde yaşamın ekonomik yönüne ilişkin bilgilere rastlanırken, başlıbaşına bir ekonomi gazetesinden sözetmek için ise, sanayi devriminin patlak vermesi gerekmiştir. İngiltere'de dünya emtia ticaretine rehber olma amacıyla 1760'da yayınına başlanan sekiz sayfalık bülten şeklindeki **Public Ledger**, dünyanın ilk ekonomi gazetesidir[31]. Osmanlı döneminde ise ilk Türk ticaret gazetesi, 1866'da kurulan **Takvim-i Ticaret** olarak anılır[32]. Cumhuriyet'in ilanından sonra yayınlanan ilk ekonomi gazetesi de **Zeki Cemal** tarafından 1928'de kurulan, **Ekonomi** adlı gazetedir[33]. Ülkemizde ilk düzenli ekonomi yayını, **Fasih İnal**'ın **Vatan** Gazetesinde hazırlamış olduğu ekonomi sütunlarıdır[34]. Sadece ekonomi konularına ağırlık veren yayın organlarına öncülük eden gazete ise, **Süha Sukuti Tükel**'in 1942'de kurduğu **İzmir Ticaret** olarak basın tarihindeki yerini almıştır[35].

Zaman içerisinde bir haber, bir sütun ya da bir sayfa olmaktan çıkıp, başlıbaşına bir gazeteyi kapsayacak hale gelen ekonomi konuları, bugün adından "ekonomi basını" diye sözettirecek bir büyüklüğe ulaşmıştır[36]. Yaygın dağıtımlı gazetelerin sayfaları arasında bugün dört ya da beş sayfanın ekonomiye ayrılması, günlük dört ekonomi gazetesinin birden yayınlanıyor olması, sayıları onları bulan ekonomi dergilerinden birinin, "en çok satan haftalık dergi" ünvanını kazanması, ekonomi konusunda yayın yapan iki radyo ve bir televizyon kanalının bulunması, radyo ve televizyon programları, haber ajansları ve diğer yayın kurumlarındaki temsilcileriyle birlikte ekonomi muhabirlerinin üye sayısı 300'ü bulan **Ekonomi Muhabirleri Derneği** çatısı altında toplanmış olması kurumsal bir kimliğin

---

29 Bkz. Hıfzı Topuz, **Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi 100 Soruda Dizisi:36, İkinci Baskı, İstanbul-1996a; Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1638, Ankara-1994; M.Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul-1993; M.Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları No:37, İstanbul-1992; Alpay Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 29, İstanbul-1990a.

30 Tarihte bilinen ilk yazı olan, MÖ. 3500'lerde Sümerler'in icat ettiği çivi yasısıyla öncelikle ticari işlemlerin kaydı gerçekleştirilmiştir (Walter J. Ong, **Sözlü ve Yazılı Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul-1995, s.105).

31 Cahit Düzel, *"Ekonomi Basınının Gelişimi"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını**, 1983 Yılı III. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi No: 5, İstanbul-1983., s.8.

32 **Türkiye 1996**, Ekonomist Dergisi Yıllığı, s.84.

33 **A.g.k.**, s.85.

34 Güngör Uras, *"Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını**, 1983 Yılı III. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi No: 5, İstanbul-1983., s.4.

35 **Türkiye 1996**, s.85.

36 Bkz. E. Yüksel, **a.g.t.**

artık oluşmakta olduğunu göstermektedir[37]. Sözü edilen yapısı itibarıyle ekonomi basınında da artık, kitle iletişminin üzerinde en çok durduğu araştırma alanına işaret eden "Peki, ne kadar etkiliyiz?" sorusu sorulmaya başlanmış, bu yönde bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilir olmuştur[38]. Bu sorunun yöneltildiği alanların başında da, devletin ekonomi politikaları ile ilişkiler gelmektedir.

Ekonomi haberciliği alanında bugüne dek yapılmış tek yüksek lisans çalışması olan kavram ve kapsama yönelik **"Türk Basınının Gelişiminde Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını"** adlı çalışmada, ekonomi basınının bugünkü anlamda bir yapıya kavuşmasının ardında, devletin ekonomi politikalarına yönelik kararlarının etkili olduğu belirlenmektedir[39]. Bu kararlardan ilki 24 Ocak 1980 tarihli, ülkenin piyasa ekonomisi şartlarında sanayileşerek kalkınacağına yönelik modeli gündeme getiren ve 1980'li yıllara damgasını vuran kararlardır. Ekonomi basınının doğumuna ya da çıkışına fırsat veren bu kararların ardından 5 Nisan 1994 tarihli kararların da ekonomi basınının kendisini ıspat etmesi açısından önemli olduğu görülmektedir. Her ikisi de bir ekonomik kriz ortamında çıkmış olan bu kararların yaygın gazetelere tiraj kaybettirirken, ekonomi basınına tiraj kazandırdığı ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, bu dönemlerde Türkiye gündemi ekonomi haberciliğinin etkin rolüne şahit olmuş ve onu sahiplenmiştir.

Ayrıca sözkonusu çalışmada, 1970'li yıllarda ekonomi haberciliğinin gazetelerin sayfaları arasında sıradan bir haber biçiminde yer aldığı, başka bir deyişle doğumunun ilk izlerine rastlandığı; 1980'lerle birlikte ağırlıklı olarak 'basında ekonomi' sayfalarının döneme hakim olduğu ve "ekonomi basını" adının anılmaya başlanıldığı; 1990'larda da artık bir kurum olarak ekonomi basınının kimliğinden sözedilir olduğu vurgulanmaktadır.

Aynı çalışmada, 1975'te ekonomi haberlerinin sınıflanması sonucunda yalnızca 19 kategorinin, 1985 yılında 50 kategorinin ve 1995'te de 73 kategorinin oluşturulabildiği kaydedilmektedir. Oluşturulan kategoriler arasında; 1995'te bir sektör olarak en çok bu sektördeki gelişmelerin okura duyurulduğu '**bankacılık**' konusuna değinildiği belirlenirken, ekonomik ve sosyal problemlere bu tür rutin haber ve köşeler kadar yer verilmediği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sektörel kategorinin ardından ekonomik, sosyal ve siyasal bir problem ve ayrıca bir gündem konusu olarak; gazetelerin, en çok '**özelleştirme**' konusu üzerinde durdukları görülmektedir. İncelenen gazeteler arasında özelleştirme; basında ekonomi anlamında; eş deyişle, yaygın gazetelerin ekonomi sayfalarında **Cumhuriyet**'te 2.,

---

37 Cahit Uyanık, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen "Ekonomi Haberciliği" konulu panelde yaptığı konuşma, Konya-19 Aralık 1997. (Ekonomi Muhabirleri Derneği'nin tarihi hakkında da ayrıca bkz. **Ekonom**, Sayı: 4, Mart 1997; **Ekonom**, Sayı: 5, Haziran 1997; **Ekonom**, Sayı: 6-7, Eylül-Aralık 1997).

38 Bilimsel bir çalışma önerisi olarak yapılan yazışma (30.09.1997) ve görüşmelerde (1997-1998) **Ekonomi Muhabirleri Derneği** araştırmacıya bu çerçevedeki görüşlerini aktarmıştır.

39 E. Yüksel, **a.g.t.**

Hürriyet'te 16., **Sabah**'ta 6., **Zaman**'da 7. sıradaki; yalnızca ekonomi konularına yer veren gazetelerde **Dünya**'da 1. ve **Global**'de 12. sıradaki en çok değinilen, ortak konudur.

Ekonomi basını gündeminde ilk sırada yer aldığı belirlenen özelleştirme konusu ülkenin tamamını ilgilendiren en önemli sorunlardan birisi olarak görülmektedir[40]. Üçüncü İzmir İktisat Kongresi'nde belirtildiği gibi ülkemiz ekonomik yaşantısında en çok konuşulan konulardan birisi, KİT'lerin durumudur[41]. Ülkemizde özelleştirme girişimlerinin tarihi de, KİT'lerin kuruluşu kadar eskilere dayanmaktadır. Yaşanan her dönemde umutlar önce özel sektöre bağlanmış, sanayi teşvik kanunları çıkarılmış, ancak 1950'lere gelene kadar yetersiz olan sermaye birikimi ve girişimci işadamı sayısının azlığı gibi nedenlerle her lider "kerhen" devletçi olmuştur[42]. Özel sektörü güçlendirmek isteyen her başbakan, yeni kamu fabrikalarının kuruluşunu öngören kararnamelere imza atmıştır. 1960'lardan itibaren tüm hükümet programlarında devleti küçültmeye yönelik ifadelerle özelleştirme eğilimi ağırlık kazanmaya başlamışsa da, uygulamada yine devletin ekonomideki payının giderek büyüdüğü görülmüştür[43]. Ancak 1980'le birlikte başlayan süreçte özelleştirme konusunda kesin kararlar alınmıştır[44].

24 Ocak 1980 Kararları'nın ardından Anavatan Partisi iktidarı tarafından uygulamaya konulan yeni liberal ekonomik politikalar ve dışa açılma biçiminde tanımlanabilecek yeni stratejiler çerçevesinde gündeme gelen ve uygulamaya konulan politikaların başında, özelleştirme kararları gelmiştir. Devletin bu yeni stratejinin gerçekleştirilmesi için en önemli hedeflerinden birisi olarak "devletin küçülmesi, ya da ekonomiden elini ayağını çekmesi[45]" fikri tanımlanmış ve bununla ilgili ilk tartışmalar ve model arayışları, 1983 yılının sonlarında kamuoyunun dikkatine sunulmuş ve ardından özelleştime programına 1984'te başlanmıştır[46]. Gelir ortaklığı senetlerinin ihracı bir kenara bırakılırsa, mülkiyet değişimini getiren ilk özelleştirme uygulaması ise, bir 'milat' sayılabilecek olan 1988 yılında

---

40 Basın, siyaset ve ekonomi ilişkisi bağlamında 1980'lerden sonra yaşanan süreçler gözönüne alındığında en dikkati çeken konunun özelleştirme olduğu noktasında neredeyse bir söz birliği vardır (Rıdvan Karluk, görüşmeler, 1998-1999; Cahit Uyanık, görüşmeler, 1998-1999; Kenan Mortan, yüzyüze görüşme, Eskişehir-4 Mayıs 1999, saat 13.00-13.10).

41 4-7 Haziran 1992 günleri arasındaki gerçekleştirilen kongrenin tutanakları için bkz. **3. İzmir İktisat Kongresi**, DPT, Ankara-1993.

42 **Türkiye 1996**, s.110.

43 Özelleştirme konusunda bkz. İlhan Baytan, **Özelleştirme**, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Ofset Tesisleri, Ankara-1999; Bülent Serim, **Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme**, İzgi Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara-1996; A. Başer Kafaoğlu, **KİT Gerçeği ve Özelleştirme**, Alan Yayıncılık: 140, İkinci Baskı, İstanbul-1995; Rıdvan Karluk, **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, Esbank, İstanbul-1994; Taner Berksoy ve Korkut Boratav (G.Ed.), **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İktisat Politikası Seçenekleri:1, Üçüncü Baskı, İstanbul-1994.

44 Bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.237-240.

45 **Türkiye 1994**, Ekonomist Dergisi Yıllığı, s.128;.

46 **Ekonomik Rapor 1993**, TOBB Genel Yayın No: 285, Mayıs 1994, s.105.

gerçekleşmiştir[47]. 1988 yılı, ülke ekonomisinde izlenen politikaların da dönüm noktasıdır[48]. 1988'den itibaren iktidarın ekonomik söylemleri popülist hale gelmeye başlamıştır. İç borca yönelim hız kazanmış, Türk parasını değerli tutma politikaları izlenmiş, mali yapı bozulmuş, kamu iktisadi teşebbüslerinin yenilenmesi ertelenmiş ve bunların açıkları artmıştır. İktidardaki Anavatan Partisi'nin yerine daha sonraki yıllarda Doğru Yol Partisi gelmiş ve ardından koalisyon hükümetleri ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Ancak özelleştirme politikaları genel hatlarıyla aynı kalmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları, iktidar kavgaları, Körfez Krizi ve 5 Nisan Kararları gibi gelişmelerle geçen zaman içinde; toplumun özelleştirmeye hazır olmaması, özelleştirmenin sosyal boyutuna ilişkin sorunlara önlem alınmaması, oluşan olayların çözümlenememesi, gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yeterince yapılamaması ve kamuoyunun desteğinin sağlanamamış olması gibi nedenlerle, özelleştirme hedeflerine ulaşmak mümkün olamamıştır[49]. Özelleştirme Kanunu'nun bile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nden geçmesi için, 27 Kasım 1994'ü beklemek gerekmiş, 4046 sayılı bu kanunla özelleştirme takvimi ve stratejisi belirlenmiş, ancak bu takvime uymak da yine mümkün olamamıştır.

Özelleştirme maratonu içinde ayrıca, ek bir gösterge olarak sunulabilecek biçimde Türkiye, Dünya Bankası nezdinde itibarını kaybeden bir ülke durumuna gelmiş ve Dünya Bankası; 1996 yılında Hindistan, Senegal ve Türkiye'yi özelleştirmede en kötü üç ülke olarak ilan etmiştir[50]. Aradan geçen bir kaç yıl içinde Türkiye'nin kaydettiği önemli aşamalardan sonra ise Dünya Bankası, bu kez Türkiye'yi 1998'de yaptığı bir açıklama ile en fazla özelleştirme gerçekleştiren ülkeler arasında üçüncü göstermiştir. 1990-1996 yılları arasında 3 milyar 135 milyon dolar tutarındaki özelleştirme rakamıyla Türkiye, Dünya Bankası tarafından Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında üçüncü sırada gösterilmiştir[51]. Halen de özelleştirme konusu, ülke gündemindeki en önemli problemler sıralamasında en ön sıralarda yer almaktadır.

Ekonominin başarılı bir şekilde yönetilmesi ile yükümlü siyasi irade ile kamuoyunu yönlendirmede büyük etkisi olan basın arasındaki ilişki bağlamında önemli bir dengenin de altını çizmek gereklidir[52]. Ekonomi politikalarının başarısında ya da başarısız kalmasında,

---

47 Türkiye'de özellikle 1983'den sonra özelleştirme kavramı çok sık kullanılan kavramlar arasına girmekle birlikte, uygulamaya ancak 1988'de geçilebilmiştir (B. Serim, **a.g.k.**, s.51). Ayrıca gazetelerde de Cumhuriyet tarihinin en büyük reformu olarak özelleştirme "Özelleştirmeye Merhaba" başlığı ile duyurulmuştur (Bkz. **Hürriyet**, 29 Şubat 1988).

48 Bkz. **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler**.

49 **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1997 Yılı Programı**, DPT, Ankara-1996, s.111.

50 **Türkiye 1996**, s.113.

51 **Hürriyet**, 27 Nisan 1998.

52 İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Milliyet Gazetesi'nin 20 Kasım 1992'de ortaklaşa düzenlediği seminerde bu konu ele alınmıştır (Bkz. **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993).

psikolojik ve psiko-sosyal neden, etkileşme, davranış ve sonuçta kamuoyunun önemi, genellikle sanıldığından çok daha büyüktür. Bu açıdan, ekonominin yönetim ve yönlendirilmesinde, sevk ve idaresinde, ikinci kuvvet (yürütme gücü) ile dördüncü güç (medya) arasında uyum sağlanması ağırlıklı bir önem taşımaktadır. Kamuoyu desteğini almadan ekonomi politikalarının başarılı sonuçlar alması mümkün olamayacağı gibi, bu desteği sağlamanın yolu da basından geçmektedir. Özelleştirme politikalarının başarısı için de aynı düşünceleri gözününde bulundurmak doğru olacaktır.

Bu noktada özelleştirme konusu örnekleminde, ekonomi basını ve siyaset gündemi ilişkisinin boyutlarının irdelenmesi bir problem konusu olarak görülmektedir. Buna göre bu çalışmada, gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde ve özelleştirme konusu örneğinde, gerçek yaşam göstergeleriyle karşılaştırmalı olarak, Türkiye'de ekonomi basını ile siyaset gündemi ilişkilerinin ne düzeyde olduğunun belirlenmesi temel problem konusu olarak ele alınmıştır.

2. AMAÇ

Medyanın insanlar üzerindeki etkileri tartışmaları arasında, bir kurum olarak basının toplumsal dengelerde gördüğü işlevlerden hareketle bu çalışmada, Türkiye'de ekonomi basınının, yasama ve yürütme güçlerini yansıtan siyaset gündemiyle ilişkileri özelleştirme konusu örnekleminde gerçek yaşam göstergeleriyle karşılaştırmalı olarak bir gündem belirleme çalışmasıyla ortaya konulacaktır. Bu temel amaç çerçevesinde, öncelikle çalışmanın kuramsal boyutunda alt amaçlar olarak şu sorulara yanıt aranacaktır:

i) İletişim, kitle iletişimi ve etki araştırmaları nelerdir? Bunlar arasında gündem belirleme araştırmalarının yeri nedir? Gündem belirleme araştırmaları ve unsurları nelerdir?

ii) Basın ve ekonomi basını nedir? İşlevleri nelerdir? Gelişimi nasıl olmuştur? İncelenen dönem içindeki görünümleri nasıldır?

iii) Özelleştirme nedir? Türkiye'deki uygulamaları nelerdir? Özelleştirmeye yönelik gerçek yaşam göstergeleri hangi boyutlardadır?

Bu kuramsal altyapı çerçevesinde, çalışmanın uygulama aşamasında da belirli bir sıra takip edilerek alt amaçlar anlamında aşağıdaki soruların yanıtları aranacaktır. Bu sorular şöyle ifade edilebilir:

i) Özelleştirme konusunun ekonomi basını gündemindeki seyri nasıl olmuştur?

ii) Özelleştirme konusunun siyasal gündemdeki seyri nasıl olmuştur?

iv) Bunlar arasındaki ilişki ya da etkileşim düzeyi nasıl görülmektedir? Ekonomi basınının içeriği ile siyasal gündemin içeriği arasında nasıl bir ilişki vardır?

vi) Özelleştirme konusuna yönelik gerçek yaşam göstergeleri ile gündemler arasında bir ilişki var mıdır?

vii) Gündem belirleme yaklaşımı, Türkiye'de ekonomi basınının özelleştirme konusu örnekleminde siyasal gündemle ilişkisi var mıdır?

3. ÖNEM

Medyanın insanlarla ne yaptığına yönelik sorulara getirilen araştırma yaklaşımları arasında en çok dikkati çeken gündem belirleme yaklaşımının ele alındığı bu çalışma, hem araştırma yaklaşımının farklı bir ülke olarak Türkiye'de sınanması, hem de Türkiye'deki çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırması açısından önemli görülmektedir.

Yukarıda, "Problem" başlığı altında da belirtildiği gibi ülkemiz açısından gündem belirleme araştırması oldukça yenidir ve ilk kez bir siyasal gündem araştırması yapılmaktadır. Ayrıca, basının bir alt dalı olarak ekonomi basınının böylesi bir çalışmaya konu edilmesi de ayrı bir yeniliktir. Ele alınan örneklem anlamındaki özelleştirme konusu ise, ülkemiz gündeminden yıllarca inmemiş ve daha da uzun süre inmeyeceği tahmin edilen güncel bir konudur. Bu yapısı çerçevesinde çalışmanın önemli görüldüğü açılar ayrıca, aşağıda sıralandığı biçimde belirtilebilir:

*Bu çalışma, öncelikle Türk basınında yeni tanımlanmaya başlayan alt dallardan birisi olan ekonomi basınının bilimsel bir çalışmaya konu edilmesi,

*Ekonomi basınının devletin ekonomi politikalarını yansıtan siyasal gündem ve gerçek yaşam göstergeleri düzeyinde varolan ilişki ya da etkileşim düzeylerinin belirlenmesi,

*Ülkemizin yıllardır çözmeye çalıştığı özelleştirme konusuna farklı bir bakış açısıyla, kitle iletişim araçlarının etkileri yönünden bakılması ve zaman içerisinde basının özelleştirme konusundaki etkilerinin görülmesi ve varsa farklı siyasi görüşlere ait yayınların ve siyasilerin zaman içerisindeki tutumlarındaki değişikliklerin belirlenmesi,

*Böylece örnek bir konu çerçevesinde siyaset gündemi ile ekonomi basını ilişkilerinin önemli bir boyutunun ortaya konulması,

*Yöntem anlamında da, kitle iletişimi etki araştırmaları arasında uluslararası platformda üzerinde en çok araştırma yapılmış alan olmasına karşın, ülkemizde pek de üzerinde durulmamış olan gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde uzun dönemli bir analizin gerçekleştirilmesi ve gündem belirleme sürecinin örnek bir çalışmayla sorgulanmış olması açılarından önemli görülmektedir.

Bu doğrultuda çalışma; iletişim, kitle iletişimi, gündem belirleme, basın, gazetecilik, basında ekonomi, ekonomi basını, ekonomi haberciliği, ekonomi, özelleştirme, kamuoyu, siyaset ve devletin ekonomi politikaları ile ilgili konularda çalışmalarda bulunacak

araştırmacılara ve öğrencilerine kaynaklık etme, basın kuruluşlarının ilgili ve karar verici birimlerine bir hareket noktası ve bakış açısı kazandırma, siyasilere gündem belirleme süreciyle ilgili olarak bir düşünce sunma, özelleştirme alanında gündem belirleme süreciyle ilişkili boyutları öğrenme ve ekonomi haberciliği okurları ile ilişkilerini bir zemine oturtmaya çalışması nedeniyle de ayrıca okurlar açısından da ayrıcalıklı bir öneme sahiptir.

4. VARSAYIMLAR

Çalışmada gündem belirleme yaklaşımının temel tezinden hareketle, aşağıda bertilen noktalar birer varsayım olarak kabul edilmiştir:

i) Gündem belirlemenin temel tezi anlamında: Özelleştirme konusu örneğinde, ekonomi basını gündemi ile siyasal gündem arasında anlamlı bir ilişki vardır. Eş deyişle, gazetelerde yer alan özelleştirme konulu haberlere yönelik gündem ile TBMM Genel Kurulu'nda yapılan konuşmalara yönelik gündem anlamlı şekilde ilişkilidir.

ii) İlişkinin boyutlarının görülmesi anlamında: TBMM Genel Kurulu'nda yapılan konuşmaların içerikleriyle, haber içerikleri arasında yakın bir ilişki vardır.

iii) Gerçek yaşam göstergeleri anlamında: Özelleştirmeye ait gerçek yaşam göstergeleri hiçbir gündemle ilişkili değildir, düşünceleri birer varsayım olarak kabul edilmiştir.

5. YÖNTEM

Özelleştirme konusu üzerine ekonomi basını ölçeğinde gündem belirleme yaklaşımının irdelendiği bu çalışma üç aşamada tamamlanmıştır:

i) Öncelikle kuramsal olarak literatür taramasına dayalı bilgiler elde edilmiştir.

ii) Daha sonra uygulama birimlerine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

iii) Son olarak bütün bu bulgular biraraya getirilerek değerlendirilmiştir.

Bu üç aşama geniş bir biçimde ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

Çalışmanın amaçlarına uygun olarak ilk aşamada iletişim, kitle iletişimi, gündem belirleme araştırmaları, basın, ekonomi basını ve özelleştirme konusu ile ilgili kuramsal bölüm, literatür taraması ile elde edilecek bilgilerle oluşturulduğundan, çalışmanın bu aşamasında tarama yöntemi uygulanmıştır.

Kuramsal aşamada öncelikle, "İletişim, Kitle İletişimi ve Etki Araştırmaları" ayrı bir bölüm halinde ele alınmıştır. Burada, iletişim ve kitle iletişimini olguları ve kitle iletişimi etki araştırmaları özet bir şekilde irdelenmiş ve bu araştırmalar arasında gündem belirleme yaklaşımının yeri belirlenmiştir. Daha sonra gündem belirleme yaklaşımı; kavram ve kapsamı, medya gündemi araştırmaları, kamu gündemi araştırmaları, siyasi gündem araştırmaları bu araştırmalarda öne çıkan unsurlarla birlikte geniş bir biçimde ortaya

konulmuştur. Bu bölümde ayrıca, Türkiye'de gerçekleştirilen gündem belirleme çalışmaları üzerinde de değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmanın "medya" boyutunun tanımlanması bağlamında, "Basın ve Ekonomi Basını" ayrı bir bölümde ele alınmış ve burada da genel bir çerçevesi ile basın, işlevleri ve gelişimi ile ekonomi basını, işlevleri irdelenmiştir. Çalışmanın örnek olayına ya da konusuna yönelik boyutların ele alındığı "Özelleştirme" bölümünde ise, öncelikle kamu iktisadi teşebbüsleri, sorunları ve çözüm önerileri genel bir çatı oluşturur biçimde ayrıntıları ile ortaya konulmuş, çözüm önerileri arasında ön plana çıkan özelleştirmenin kavram ve kapsamı sorgulanmış, daha sonra da özelleştirme uygulamaları ve gerçek yaşam göstergeleri üzerinde durulmuştur.

Kurumsal bölümün tamamlanmasının ardından, çalışmanın ikinci aşamasında gündem belirleme araştırması uygulamasına geçilmiştir. Bunun için yaklaşımın gerektirdiği biçimde öncelikle özelleştirme konusundaki ekonomi basınının gündemi belirlenmiş, ardından siyasal gündemde özelleştirme konusunun yeri ortaya konulmuştur. Bu bağlamda öncelikle medya gündeminin belirlenmesine yönelik, sonra da siyasal gündemin belirlenmesine yönelik evren ve örneklem belirlemelerine ihtiyaç duyulmuştur.

5.1 Uygulamaya Yönelik Evren ve Örneklem

Gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde öngörülebilecek evren ve örnekleme yönelik saptamaların ilkini, incelenecek zaman aralığının belirlenmesi oluşturmaktadır. Ayrıca gerçek yaşam göstergelerinin, ekonomi basınının ve siyasal gündemin belirlenmesine yönelik saptamalarda da bulunmak gereklidir. Daha sonra ise, elde edilen verilerin toplanması ve işlenmesi üzerinde de ayrıca durulmalıdır.

5.1.1 Zaman aralığının belirlenmesi

Gündem belirleme araştırmasının uygulanacağı çalışmada ilk seçim, gündemlerin hangi zaman diliminde ele alınacağını gösteren, inceleme döneminin belirlenmesidir. Bu noktada ele alınan konunun önemli bir başlangıç tarihinin belirlenmesi gereklidir. Özelleştirmede ilk el değişiminin yaşandığı ve 'milat' sayılan 1988 ekonomi politikaları anlamında kritik bir dönemi ifade etmekle birlikte; kuramsal bölümde ayrıntıları ile ortaya konulacağı şekilde, siyasi açıdan da bir dönüm noktasını oluşturduğu için çalışmanın başlangıç tarihi olarak öngörülmüştür. İktidarın popülist ekonomik politikalara yönelmeye başladığı bu dönem özelleştirme konusundaki uzman ekonomi yazarlarınca başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir[53]. Halen de süregiden bir sorun olduğu için konunun günümüze kadar uzanan

---

53 Anavatan Partisi'nin politikalarında 1988'in bir dönüm noktası olduğunu belirten Uyanık'a göre bu tarih "çok iyi saptanmış bir başlangıç tarihidir". Aynı şekilde Berksoy ve Boratav'a göre de, hükümet politikalarında 1989 yılı "popülizme dönüşü" ifade etmektedir ve bu dönem 1988'den başlatılarak 1992'ye kadar geçen süre olarak anılmaktadır (T. Berksoy ve K. Boratav (G.Ed.), **a.g.k.**). 1980'lerde askeri

boyutları ele alınmıştır. Bu çerçevede, 1988'den bugüne dek (1998) geçen 11 yıllık dönem çalışmanın zaman zeminini oluşturmaktadır.

Sözkonusu zaman diliminin belirli kriterlere göre kümelenmesi düşünülmemiştir. Çünkü, özelleştirme konusunun hangi tarihte ve dönemde gerçekleşip gerçekleşmediğine yönelik bir saptama yapmak imkansız olduğu gibi konunun hangi dönemlerde gündemden inip hangi dönemlerde çıktığının belirlenmesi açısından, böyle bir kümelemenin doğru olmayacağı hesaba katılmıştır. Eş deyişle, 1 Ocak 1988'den 31 Aralık 1998'e kadar devam eden (365 gün x 11 yıl) 4015 gün çalışmanın inceleme dönemini oluşturmuştur.

5.1.2 Gerçek yaşam göstergelerinin belirlenmesi

Gerçek yaşam göstergesi olarak çalışmada çoklu gösterge karşılaştırması kurulmuştur. Bunun için öncelikle özelleştirmeden elde edilen gelirin yıllara göre dökümü ve kaç kuruluşun hangi dönemlerde özelleştirildiği bilgileri temel alınmıştır.

Sözkonusu veriler için ülkemizde özelleştirme uygulamalarının gerçekleştirildiği üç ayrı kuruma müracat edilmiştir. Bunlar Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Ulaştırma Bakanlığı ve Enerji Bakanlığı'dır. ÖİB'nin düzenli ve resmi raporları en önemli veri kaynağıdır. Ulaştırma Bakanlığı ise, yalnızca cep telefonlarına yönelik GSM lisans devri anlamında bir özelleştirme gerçekleştirmiş ve bundan 1 milyon dolarlık gelir sağlamıştır. Enerji Bakanlığı'nda ise, iki ayrı türde uygulama mevcuttur. Bunlardan ilki enerji dağıtım hatlarının belli bir süre için devrine yönelik ihaleler ve ikincisi de enerji santrallarının yap-işlet-devret modeli çerçevesinde ihaleleridir. İlgili kurumlardan elde edilen bu göstergeler kuramsal bölümde ortaya konulmuş ve uygulama aşamasında da geçerliliği kabul edilen ÖİB'nin verileri temel alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

5.1.3 Ekonomi basını gündemine yönelik gazetelerin belirlenmesi

Çalışmada gündem belirleme geleneğine uygun biçimde medya gündemi, içerik analizi yöntemiyle belirlenmiştir[54]. Bu doğrultuda çalışmanın, ekonomi basını ölçeğindeki 'medya gündeminin' tesbiti için yöntemin gerektirdiği biçimde maliyet, kontrol ve etik zorunluluklar çerçevesinde, çalışma evreni içinden örneklem alınması gerekmiştir.

Çalışmanın 'medya gündemi' boyutundaki evreni çerçevesinde, ülkemizde yayınlanan bütün yayınlar içinde bir sınırlılık olarak günlük gazetelerin ve bu gazetelerin ekonomi haberlerinin ele alındığı belirtilmelidir. Ancak ekonomi haberlerini yayınlayan yayınlar anlamında da iki ayrı kümelemeden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, yalnızca

---

müdahalenin ardından gelen dönemin kapanması anlamında; 1988 yılı, ülke tarihinin siyasi ve ekonomik gelişmeleri adına önemli bir dönüm noktasıdır.

54 Orhan Gökçe, **İçerik Çözümlemesi**, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları: 1, İkinci Baskı, Konya-1995; Aysel Aziz, **Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim**, İLAD Yayın No: 3, Ankara-1990, s.105-121.

ekonomi haberlerine yer veren ve dar anlamda ekonomi basınını temsil eden ekonomi gazeteleri, diğeri de yaygın gazeteler içerisinde yer alan ve basında ekonomi anlamındaki yaygın gazetelerin ekonomi sayfalarıdır.

Günlük ekonomi gazeteleri anlamında ülkemizde yayını devam eden en eski ve mesleğin duayeni anlamındaki ekonomi gazetesi, **Dünya**'dır. Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü (BİKGM)'nün listelerine göre, 1998 yılında yayınlanmakta olan günlük ekonomi yayınlarına bakıldığında **Ekonomi, Global Finans, Hürses** ve **Finansal Forum** Gazetelerinin isimleri görülmektedir[55]. Ancak bunlardan **Ekonomi**'nin iki yıl önce el değiştirerek siyasal kimlikli bir gazete konumuna getirildiği ve **Global Finans**'ın kısa ömürlü bir gazete olarak yayın hayatına son verdiği de eklenmelidir. Ayrıca **Hürses**'in ülke genelinde dağıtımında da bazı aksaklıklar yaşanmaktadır[56].

Bunlarla birlikte abone dağıtımları ve bayi satışları ile resmi olmayan rakamlarla yaklaşık olarak **Dünya**'nın 40 bin, **Finansal Forum**'un 30 bin, **Ekonomi**'nin ve **Hürses**'in dört bin, **Global Finans**'ın da üç bin dolaylarında tirajının olduğu tahmin edilmektedir[57]. Başka bir deyişle **Dünya** ve **Finansal Forum**, diğer gazetelerin tirajları toplamının yaklaşık altı katı tiraja ve okura sahip görülmektedirler. BİKGM'nün rakamlarına bakıldığında ise, 1998 yılı günlük fiili satış ortalamaları anlamında **Dünya**'nın 26.048; **Finansal Forum**'un 20.130; **Ekonomi**'nin 3.121; **Hürses**'in 3.219 tiraja sahip olduğu belirlenmektedir[58]. Yayını sona erdiği için **Global Finans** bu raporda yer almamıştır. Dolayısıyla bu rakamlarla da **Dünya** ve **Finansal Forum**'un tiraj olarak büyüklükleri ortaya konulmuş olmaktadır. Öte yandan, başka bir somut ölçüt olarak gazetelerin yüzölçümlerini de ele almak mümkündür. BİKGM listelerine göre **Dünya** (4.8 m^2) ve **Finansal Forum** (3.2m^2) Gazetelerinin yüzölçümlerinin toplamının, diğer üç gazetenin yüzölçümleri toplamının (4.8m^2) neredeyse iki katı olduğu ortaya çıkmaktadır[59]. Dolayısıyla, hem tiraj ve hem de kapsamı açısından diğer gazetelerden oldukça farklı nitelikler taşıyan **Dünya** ve **Finansal Forum** Gazetelerinin, ülkemizdeki günlük ekonomi gazetelerini temsil yeteneğine sahip oldukları belirlenmektedir. Ayrıca ekonomi gazetecileri

---

55 **Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü'nün Basın İlan Kurumu teşkiline dair 195 sayılı Kanun'un 37. maddesi uyarınca hazırladığı Haziran/1998 ve Temmuz/1998 aylarına ait listeler.**

56 Hürses Gazetesi Yazılışleri Müdürü M. Emin Avcı, dağıtımda bazı aksaklıklarla karşılaştıklarını belirtmiştir (M. Emin Avcı, telefonla görüşme, 23 Temmuz 1999, saat:12.10-12.15).

57 Cahit Uyanık, telefonla görüşme, 4 Ocak 1999, saat: 11.00-11.20. Uyanık, daha sonra 1999'da abonelerle birlikte Finansal Forum ve Dünya Gazetelerinin birbirlerine rakip bir şekilde 40 bin tirajın üzerine çıktıklarını ifade etmiştir (Cahit Uyanık, yüzyüze görüşme, 23 Mayıs 1999, saat 11.00-16.00) Global Finans Gazetesinin ise kapandığına şahit olunmaktadır.

58 **Basın İlan Kurumu Şubelerinin Bulunduğu Yerlerde Yayınlanan Gazetelerin 1998 Yılı Günlük Fiili Satış Ortalamaları Raporu.**

59 **Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü'nün Basın İlan Kurumu teşkiline dair 195 sayılı Kanun'un 37. maddesi uyarınca hazırladığı Haziran/1998 ve Temmuz/1998 aylarına ait listeler.**

de birbirinin rakibi olarak görülen bu iki gazetenin ekonomi gazetelerini yeterince temsil ettiğini kaydetmişlerdir[60]. İradi örneklem açısından da seçimin doğruluğu böylece bir kez daha sorgulanmıştır.

Yaygın gazetelerin seçimi ise, ekonomi gazeteleri kadar kolay olmamıştır. Öncelikle evrenin belirlenmesi amacıyla BİKGM'nün listelerine göre 1988-1998 döneminde yayınlanan tüm gazeteler ve bu gazetelere ait tiraj durumları incelenmiştir. Bu süre içerisinde yayını devam eden gazetelerin yıllık ortalama tirajlarına bakıldığında, farklı dünya görüşlerine sahip gazeteler arasında[61], **Cumhuriyet**, **Türkiye**, **Sabah** ve **Hürriyet**'in her yıl için en fazla satan, dolayısıyla en fazla okura sahip gazeteler oldukları belirlenmiştir. Ayrıca bu gazetelerin, Türk basınını temsil yeteneği de araştırılmıştır.

BİKGM listelerine göre toplam tirajlar açısından bir değerlendirme yapılırsa; sözkonusu dört gazetenin ülkemizde yayınlanan ekonomi gazeteleri dışındaki ve tüm illerde basılan günlük gazeteleri temsil yeteğinin, incelemeye konu olan dönem içerisinde yüzde 50'nin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Eş deyişle, Türk basını okurlarının yarıdan fazlası incelenen dönem içerisinde bu dört gazeteden bilgilenmişlerdir[62]. Dolayısıyla bu gazetelerin incelenmesi, Türk basını okurlarının yarıdan fazlasının okuduğu ya da bilgilendiği gazetelerin incelenmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu gazetelerin ülkemizde gündemi belirleyebileceği ileri sürülebilecek, özelleştirme konusunda söz sahibi olabilecek ve

---

60 En eski ve "mesleğin duayenliğini" yapan bir gazete olarak da gösterilebilecek Dünya'nın böyle bir çalışmada akla gelebilecek ilk gazete olduğu şüphesizdir. Ancak diğer gazetelerin yayın hayatına başlamaları daha yenidir. Bu anlamda "bugünkü durum" üzerinden bir değerlendirmeye gidilmesi uygun görülmüştür (Cahit Uyanık, telefonla görüşme, 4 Ocak 1999, saat: 11.00-11.20). Ayrıca başka bir ekonomi gazetesinin tercih edilmemesinin diğer nedenleri arasında yayınlarının sona erdiği, günlük olmadıkları, bir oda, dernek ya da birlik tarafından özel amaçlarla çıkartıldıkları gibi gerekçeler de sayılabilir. Bir başka düşünce olarak Mortan, böyle bir çalışmada yalnızca Dünya Gazetesi'nin kapsama alınmasının yeterli olacağını ifade etmiştir (Kenan Mortan, yüzyüze görüşme, Eskişehir-4 Mayıs 1999, saat 13.00-13.10). Öte yandan bu çalışmada günlük ekonomi gazeteleri ele alınmış olsa da niçin ekonomi dergilerinin ele alınmadığı düşüncesi sorulabilir. Bu bağlamda, ülkemizde en uzun süredir yayınlanan ve bu yıl ancak 8. yılını doldurmuş olan tek dergi konumundaki Ekonomist üzerinde durulmuştur. Bu dergi üzerine 1994-1997 yılları arasındaki kapak haberleri ölçeğinde yapılan ve ilk sırada işadamı ve uzman görüşlerinin, ikinci sırada sektörel analizlerin ve üçüncü sırada da gelecek beklentilerinin işlendiğinin, oluşturulan 23 kategori arasında özelleştirme ya da gündem maddesi olabilecek benzeri bir konunun yer almadığı belirlenen inceleme çerçevesinde ekonomi dergiciliğinin, ekonomi gazeteciliğinden farklı bir boyut sergilediği sonucuna varılmıştır (Bkz. Erkan Yüksel, *Ekonomist Dergisi Kapak Haberleri İçerik Analizi*, Yayınlanmamış Makale, Konya-1998).

61 "Basın ve Ekonomi Basını" bölümünde, "Uygulamaya konu olan gazetelerin Türk basını içindeki konumları" başlığı altında bu gazeteler tanımlanarak, okur profillerine yönelik araştırmalar ortaya konulmuştur.

62 Öte yandan, gazete sayısını daha da arttırmak temsil yeteneğini arttıracaktır ama maliyet ve kontrol açısından bu durum yarardan daha büyük zorluklar getirecektir. Yargısal anlamda ise isminin dahi kamuoyu tarafından bilinmediği iddia edilebilecek gazetelerin de BİKGM listelerinde bulunduğu düşüncesinden hareketle ülkenin belli başlı gazeteleri olarak adı geçen gazetelerin daha büyük okur kitlelerine seslendiğini söylemek mümkündür. Düşük tirajlı "isimsiz" bir gazetenin bayiden satın alındıktan sonra kaç kişi tarafından okunduğu ya da okunmadığı tartışmalı olsa da adı geçen gazetelerin her birinin kabaca beş kişi tarafından okunduğunu söylemek mümkündür.

ülkemizdeki içerik analizi çalışmalarında çoğunlukla Türk basınını temsilen seçilen gazeteler olduğuna da işaret edilmelidir[63].

Sonuç olarak ekonomi gazeteleri anlamında **Dünya** ve **Finansal Forum** Gazetelerinin, basında ekonomi anlamında da **Cumhuriyet, Türkiye, Sabah** ve **Hürriyet** Gazetelerinin Türk basınını temsilen tanımlanması uygun bulunmuştur.

Bu doğrultuda medya gündemi; belirlenen gazetelerde belirlenen zaman aralığı içerisinde (sınırlılıklar doğrultusunda) yer alan özelleştirme haberlerinin aylık kategoriler halinde listelenmesi ile oluşturulmuştur. Medya içerikleri; yayınlandığı gazete, tarih, sayfadaki konumu, haber başlığı, haberin büyüklüğü, haber kaynağı, içeriği, özelleştirme konusundaki tutumu, işlediği tamaları ile değerlendirilmiş ve oluşturulan uygulama şablonuna uygun biçimde kodlanmıştır.

5.1.4 Siyasal gündemin belirlenmesi

Gündem belirleme çalışmalarında siyasal gündemin belirlenmesine yönelik düzenlemeler, medya gündeminin belirlenmesi kadar net değildir. Siyasal gündem, daha sonraki bölümlerde üzerinde ayrıntıları ile durulacağı gibi parlementoda yapılan günlük konuşma ve toplantılarla, hükümet programları, parti tüzükleri, siyasilerin görüşleri, herhangi bir sorunun çözümüne ayrılan ödenek ya da sorunun çözümü için yapılan girişimler gibi göstergelerle belirlenmektedir.

Ülkemiz şartları açısından siyasal gündemin belirlenmesi sözkonusu evreni temsil etmesi, maliyet, kontrol ve etik yargılarla düşünüldüğünde ilk olarak hükümetlerin iktidarları döneminde yapmayı planladıkları icraat ve hedeflerini ortaya koydukları 'hükümet programları ve koalisyon protokolleri' incelenebilir nitelikte görülmektedir. Bunlarda özelleştirme konusunun ne ölçüde ele alındığı kuramsal anlamda değerlendirilebilecek niteliktedir. Bir başka somut gösterge ise, yasal düzenlemelerdir.

Siyasal gündemin asıl göstergesi ise, yasama ve yürütme güçlerinin bir çatı altında bulunduğu ve 'siyasilerin ne hakkında konuştuklarının' resmi kayıtlarının tutulduğu Türkiye

---

63 Gökçe, Tokgöz, Demiray, Bir, Atabek, İrvan, Uyanık ve Sazak görüşmelerde farklı yargılardan da hareketle bu gazetelerin temsil yeteneğinin güçlülüğünü ifade etmişlerdir. Örneğin özelleştirme konusunda söz sahibi olabilecek gazeteler bağlamında Uyanık, Hürriyet'in halka yakınlığıyla, Sabah'in farklı tavrıyla, Cumhuriyet'in de devletçi tutumuyla ağır bastıklarını kaydetmiştir (Cahit Uyanık, telefonla görüşme, 30 Nisan 1988, saat: 17.30-18.00). Öte yandan BİKGM listelerine göre en fazla satan gazeteler sıralamasında üçüncü durumda görülen Milliyet Gazetesinin ise halen Hürriyet Gazetesi ile birlikte Doğan Grubu'nun yayını olmasına da dikkat çekilmektedir. Bu da aynı yayın grubunun en fazla satan gazetesinin seçilmesi anlamında Hürriyet Gazetesi'nin kapsama alınmasını doğrulamaktadır. Sabah ise, rakip grubun gazetesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Atabek ve İrvan ise doktora çalışmalarında da olduğu gibi Cumhuriyet ve Türkiye'nin farklı iki dünya görüşünü yansıtan gazeteler olarak kapsama alınmasının doğru olacağını ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde seçilen gazetelerin isabeti ve temsil yetenekleri konusunda görüş birliğinin oluştuğu görülmüştür. (Orhan Gökçe, görüşmeler, 1997-1999; Oya Tokgöz, görüşmeler, 1999; Uğur Demiray, görüşmeler, 1997-1999; Ali Atıf Bir, görüşmeler, 1998-1999; Nejdet Atabek, görüşmeler, 1998-1999; Süleyman İrvan, görüşmeler, 1999; Fikret Sazak, görüşme, 27 Mayıs 1999, saat: 14.30-15.30).

Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'dur. Ancak siyasal gündem çalışmalarında da çoğunlukla incelendiği gibi partelementoda yapılan konuşmaların sayısını ya da bu konuşmaların dakika-saniye olarak sürelerini tespit etmek ülkemizde şartlarında mümkün değildir. Genel Kurul salonunda iktidar ve muhalefet partilerine mensup siyasilerin yaptıkları tüm konuşmalarının resmi kayıtlarının yer aldığı **Tutanak Dergisi**'nde, yalnızca konuşma metinleri yer almakla birlikte, özellikle tartışmalar sırasında koşmaların "karşılıklı konuşma" ya da "sataşma" biçimine dönüştüğü görülmektedir.

Tutanak Dergisi'ndeki kayıtlardan hareketle, TBMM'nin özelleştirme konusundaki gündemini belirleyebilmek için, özelleştirme konusunda yapılan konuşmaların standart boydaki bu derginin sayfalarında kapladığı alan ya da sayfa sayısı itibarıyla bir göstergesini oluşturabilmek mümkündür. Çoğunluğu karşılıklı olmasa bile konuşma sayılarının değerlendirilmesi ise hatalı bir sonuç verebilecektir[64]. Dolayısıyla, siyasal gündemde özelleştirmenin ne kadar önemlilik gösterdiğinin bir göstergesi olarak **Tutanak Dergisi**'ndeki kayıtlardan hareketle, bu derginin sayfalarında özelleştirme konusunun kaç satır ya da sayfa kayıtlı bulunduğunun araştırılması gerekmiştir. Ayrıca bu konuşmaların türleri, kimin tarafından yapıldığı, içerikleri de belirlenebilecek niteliktedir.

5.2 Verilerin Toplanması ve İşlenmesi

Sözü edilen çerçevede belirlenen literatür taramasına yönelik ve uygulamaya yönelik bulgulardan sonra çalışmanın üçüncü aşamasında ise, bütün bulgular sosyal bilimler için istatistik programı olan SPSS'te işlenerek gündemler arasındaki ilişkiler tablo ve grafikler aracılığıyla yorumlanmıştır. Böylece özelleştirme konusunun ekonomi basının gündeminde hangi dönemde hangi ağırlıkta yer aldığı yayınlanan haber sayısından ve bu haberlerin sayfadaki büyüklüklerinden; siyaset gündeminde hangi dönemde hangi ağırlıkta yer aldığı TBMM'de yapılan görüşme ve konuşmaların tutanaklardaki büyüklüklerinden belirlenmiştir. Her iki gündem de de özelleştirme konusunun ele alınış biçimi haberlerdeki ve konuşmalardaki temalardan hareketle ortaya konulmuş ve bunlar arasındaki ilişkiler, gerçek yaşam göstergeleri ile de karşılaştırmalı olarak istatistiksel veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Ekonomi basını gündeminde özelleştirme konusu, 1 Ocak 1988-31 Aralık 1998 günleri arasındaki; basında ekonomi anlamında **Cumhuriyet**, **Türkiye**, **Sabah** ve **Hürriyet**'in

---

64 Soru ve cevap türü konuşmalarda sataşmalar az olsa bile özellikle kanun görüşmelerinin önemli bir bölümü karşılıklı konuşma biçimine dönüşmektedir. Bu anlamda süre olarak 5 dakika konuşmuş bir siyasinin konuşmasını "1 konuşma" biçiminde değerlendirmek ve bu siyasiye tek bir kelime ile sataşmada bulunan milletvekilinin konuşmasını da "1 konuşma" biçiminde değerlendirmek doğru olmayacaktır. Dolayısı ile parlemento gündeminde bir konunun süre olarak değeri ölçülemiyorsa yapılacak en doğru ölçümün bu konuşmaların **TBMM Tutanak Dergisi**'nde kapladığı büyüklükleri ölçmek olduğu düşünülmüştür.

ekonomi sayfalarında ve ekonomi gazeteleri anlamında da **Dünya** ve **Finansal Forum**'un ilk sayfalarında yayınlanan özelleştirme konusuna yönelik haberler değerlendirilerek ortaya konulmuştur. Gazetelerdeki özelleştirme haberleri, uygulanan içerik analizi yöntemiyle irdelenmiştir. Öncelikle haberlerin gazetede yayınlandıkları yer belirlenmiş ve böylece haberlerin gazetenin kaçıncı sayfasında, sayfanın neresinde ve hangi büyüklükte yayınlandığı bilgilerine ulaşılmıştır. Daha sonra haber içerikleri anlamında haber kaynakları, haberde değinilen tema, görüş ve kurumlar üzerinde de ayrıca durulmuştur.

Çalışmaya konu olan dönemdeki gazetelere uygulanan içerik analizine yönelik şablon ve bunda yer alan kategoriler, inceleme kapsamındaki gazeteler arasında her yıldan rastsal yöntemle seçilen beş gazetenin (toplam 55 gazetenin) ön incelemesi sonucu oluşturulmuştur. Bir haberde en fazla ön plana çıkan ilk üç tema, iki görüş ve dört de kurum kodlanmıştır. Haberde dörtten fazla kuruma değinildiği durumlarda ise, haberin bu kurumlara yönelik bir ağırlık taşımadığı düşüncesinden hareketle, bu haber genel bir özelleştirme değerlendirmesi biçiminde görülmüş ve hiçbir kurum kodlanmamıştır. Öte yandan haberlerde yer alan kurumlar, haberlerde yeri geldikçe kodlama formuna dahil edilmiş ve dolayısıyla üzerine haber yapılan hiçbir kurum kapsam dışında bırakılmamıştır. Böylece, özelleştirmeye yönelik haberler, oluşturulan şablona uygun biçimde gazetelerinin taranmasıyla kodlanmıştır. Buna göre kodlama şablonuna Ek 1'de yer verilmiştir.

Çalışmada içerik analizi yöntemiyle taranan özelleştirme konulu haberler teker teker Ek 1'deki şablona uygun biçimde kodlanmış ve veriler SPSS'e aktarılarak değerlendirilmek üzere hazır hale getirilmiştir.

Çalışmanın siyasal gündeme yönelik uygulamasının boyutları ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde yasama ve yürütme organı üyeleri tarafından yapılan konuşma, tartışma ya da görüşmelerle değerlendirilmiştir. Eş deyişle, TBMM Genel Kurulunun özelleştirme konusundaki gündemi, siyasal gündem göstergesi olarak kabul edilmiş ve bunun için de **TBMM Tutanak Dergisi** kayıtları baz alınmıştır.

Tutanak Dergisi'nin incelenmesinde üç ayrı yöntem bulunmaktadır. Bunlardan ilki, teker teker dergilerin bütün sayfalarını taramaktır. 1988-1998 dönemi içerisinde yayınlanan dergilerin bütün sayfalarında özelleştirme konusuna değinilip değilmediğini incelemek mümkündür; ancak anlaşılacağı gibi oldukça uzun, zahmetli ve yorucu bir işlemdir. İkinci yöntem ise, **Tutanak Fihristleri** yardımıyla her dönemde Meclis'in çalışmalarına göre yapılan kategorileştirmeler arasından özelleştirme ile ilişkisi olduğu görülen ya da tahmin edilen soru-cevap, genel görüşme, meclis araştırması, kanun teklifi görüşmeleri vb. arasından seçim yapmaktır. Bu da kesin olmayan ya da ilgisiz yönlendirmelere götürebilecek bir tarama yöntemi şeklinde değerlendirilmiştir. Üçüncü yöntem ise, **Tutanak Dergisi** kayıtlarının tutulduğu TBMM Kütüphanesi Kelime Bazlı Tarama Sistemi çerçevesinde yapılacak "özelletirme" konulu bilgisayar veri işlemine dayalı taramadır. İlk iki yöntemin

getirdiği zorluklar karşısında kelime bazlı tarama sistemi, daha 'kolay' bir yöntem olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu yöntemin de sakıncalarının olabileceği öngörülmüştür.

Öncelikle, bilgisayara dayalı dayalı veri sistemi, **Tutanak Dergisi**'ni inceleyen birim sorumluları tarafından oluşturulmaktadır. Her bir konuşma ya da görüşme bu kişiler tarafından belirli kategoriler halinde sisteme işlenmektedir. Örneğin herhangi bir konuşma sırasında satır arasında kalmış bir cümlelik ya da bir paragraflık özelleştirme konulu değerlendirmelerin bu sistemde kategorileştirilip kategorileştirilmediği sorusu, insan faktörüne bağlı olarak, birim sorumlularının insiyatif ve yeteneklerine bağlı görülmektedir. Ancak birim sorumluları bu tür hataların oldukça az olabileceğini belirtmişler ve 'insan faktörünün' tutanakların daktilo edilmesinde, basılmasında, fihristlerin oluşturulmasında ve kütüphanede saklanmasında da sözkonusu olduğuna işaret etmişlerdir. Sonuç olarak **Tutanak Dergisi** kayıtlarının Kelime Bazlı Tarama Sistemi çerçevesinde incelenmesi uygun bulunmuştur[65].

Bu taramada anahtar kelimeler olarak "özelleştirme" ile birlikte, "kamu iktisadi teşekkülleri", "Yap-İşlet-Devret", "Enerji Santralları", "ÖİB", "TKKOİ" ve "KOİ" tanımlamaları da kullanılmıştır. Taramalar sırasında temel olarak "özelleştirme" başlıklı taramadan yararlanılmış, ayrıca özelleştirme konusu ile ilgisi olabileceği düşünülen diğer ahantar kelimeler çerçevesinde yapılan taramalarda da "özelleştirme" taramasında görülmeyen, ancak dolaylı da olsa özelleştirme ile ilgili konuşma ya da görüşmeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

TBMM Kütüphanesi veri sistemi aracılığıyla özelleştirme konusunda yapılan konuşma ya da görüşmelerin türü, kimin tarafından yapıldığı, konusu, hangi dönemde yapıldığı, **Tutanak Dergisi**'nin hangi cildinde ve hangi sayfasında bulunduğu bilgilerine erişilebilmektedir. Bu verilerden hareketle sözkonusu derginin cilt ve sayfalarını izleyerek ilgili metne ya da konuşmaya ulaşmak mümkün olabilmektedir. Özelleştirme ile ilgili olup olmadığı kontrol edilen bu kayıtlar, daha sonra içerik analizi yöntemi çerçevesinde gazetelerdeki haberlerin kodlandığı şablona benzer biçimde Ek 2'de yer verilen şablona kodlanmıştır.

Son aşamada ise gerek ekonomi basını gündeminde ve gerekse siyasal gündemde yeri belirlenen özelleştirme konusu, gerçek yaşam göstergeleriyle de karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve birbirleri arasındaki ilişki düzeyleri belirlenmiştir. Böylece özelleştirmeye yönelik gazetelerin haber sayıları, özelleştirmeye yönelik TBMM **Tutanak Dergisi**'ndeki sayfa büyüklükleri, aynı dönemde gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirler arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak ortaya konulmuştur.

---

65 Benzer işlem Genel Kurul kayıtlarının bilgi işlem ortamına aktarılmasıyla artık internet yoluyla da gerçekleştirilebilmektedir. 1996'dan itibaren TBMM Genel Kurul Tutanak kayıtları için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.sorgu_baslangic

6. SINIRLILIKLAR

Öncelikle tez çalışması ilke ve süresiyle kısıtlı olan bu çalışma, genel olarak özelleştirme konusu çerçevesinde ekonomi basını ve siyasal gündem ilişkileriyle sınırlı tutulmuştur. Çalışma spesifik olarak ne iletişim, kitle iletişimi, gündem belirleme araştırmaları, basın, basında ekonomi, ekonomi basını ve ne de özelleştirme konusuyla tek başına direkt ilişkilidir. Bu nedenle genel bir yaklaşımla, bu kavramların birlikteliğiyle sınırlı tutulmaktadır.

Gündem belirleme araştırmasının öngördüğü biçimde çalışmada izlenecek yöntem bağlamında sözkonusu bazı sınırlılıklar da şöyle açımlandırılabilir:

i) Çalışmada medya gündeminin ölçülmesi anlamında uygulanacak içerik analizine yönelik yöntem bölümünde de ifade edilmiş olan sınırlılıklar toplu bir şekilde şöyle görülebilir:

**İnceleme dönemi anlamında:* Çalışma, özelleştirme konusunun başlangıç ve bugününü içine alan 1 Ocak 1988 ile 1 Ocak 1998 arasındaki 11 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Dönem içerisindeki yaklaşık (365 gün x 11 yıl) 4015 gün, inceleme kapsamını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sözkonusu gazetelerin bu dönem içerisinde yayınlanan sayıları incelemeye konu edilecektir.

Gazete seçimi anlamında:* Basında ekonomi konularının görülmesi açısından **Cumhuriyet, Türkiye, Hürriyet ve **Sabah** Gazetelerinin ekonomi sayfaları ve kimi zaman da ekonomi sayfaları yerine yayınladıkları ekonomi ekleri; ekonomi gazetelerindeki konunun görülmesi açısından ise, **Dünya** ve **Finansal Forum** Gazetelerinin birinci sayfaları çalışmada içerik analizine konu edilecektir.

*23 Aralık 1996'da yayınına başlanılan **Finansal Forum**'un bu yılda yayınladığı özelleştirme haberleri, 1996 yılında dokuz günlük yayını bulunması nedeniyle yıllık değerlendirmelerde bu yıl gözardı edilecektir.

*Çalışmada değerlendirilecek gazeteler arasında eksik ya da yırtık olmaları gibi nedenlerle bazıları incelenememiştir. Bu kapsamda ulaşılamayan 679 gazete Ek 9'da sıralanmaktadır.

**İnceleme birimi anlamında:* Çalışma, basında ekonomiyi göstermesi açısından yaygın gazetelerin ekonomi sayfaları ve ekonomi gazetelerinin de birinci sayfaları ile sınırlıdır.

*Yaygın gazetelerin ekonomi sayfaları ise ekonomi, para, piyasa, finans gibi sayfa başlıkları altındaki kaçıncı sayfa olduğuna göre kodlanacaktır.

*Bir haberin önemlilik sırası, gazetede yukarıdan aşağıya hangi sırada yer aldığıyla belirlenmektedir. Gazetelerin sayfaları dört bölüme ayrılmış ve buralardaki haberler; (1) sol üst, (2) sağ üst, (3) sol alt, (4) sağ alt olarak, önemli görülmüştür. Bir gazete sayfası yatay ve dikey konumda dört eşit bölüme ayrıldığında, en önemli haberlerin sol

üst bölümde (genellikle "manşet" de denilmektedir), ikinci derecede önemli haberlerin sağ üst bölümde (genellikle "yan manşet" adı da verilmektedir), üçüncü derecede önemli haberlerin sol alt (genellikle "göbek" de denilmektedir) ve dördüncü derecede önemli haberlerin de sağ alt bölümde yayınlandığı öngörülmüştür.

**Haber büyüklükleri ise;* (1) Tam sayfa, (2) Yarım sayfa, (3) Çeyrek sayfa, (4) İki spot ve fazlası, (5) Tek spot şeklinde değerlendirilerek kategorileştirilmiştir. Haberlerin duyurumu anlamındaki yalnızca başlıkları kapsayan anonslar sınırlılıklar dışında görülmüştür. Buna göre bir gazete sayfası (1846 cm^2) 32 birime bölünmüş, yarım sayfa (923 cm^2) 16 birim, çeyrek sayfa (462 cm^2) 8 birim, çeyrek sayfanın yarısı ya da iki spot ve fazlası (231 cm^2) 4 birim ve bunun yarısı (116 cm^2) ya da tek spot haberler 1 birim şeklinde değerlendirilmiştir. Böylece bir haberin gazete sayfasındaki büyüklüğü bilgisini elde etmek mümkün olacaktır.

*Ayrıca, köşe yazıları da sınırlılıklar dışında tutulmuştur.

ii) Gündem belirleme çalışmalarının bir ayağı olan kamu gündemi boyutu, bu çalışmanın sınırlılıkları dışında görülmüştür. Geçmişe yönelik kamu gündemi araştırması yapmanın imkansızlığı ve ülkemizde uluslararası anlamdaki gibi bir kamu gündemi araştırma geleneğinin bulunmaması, bu sınırlılığı Türkiye şartlarının bir gerçeği olarak zorunlu kılmaktadır. Bu durum üzerinde kuramsal bölümde ayrıntıları ile durulmuştur.

iii) Uygulama boyutunda siyasal gündemin ortaya konulması anlamında çalışma, TBMM Genel Kurulu'nda özelleştirme konusunun ele alınış biçimleriyle sınırlıdır. Bu doğrultuda:

* TBMM'de yapılan görüşme ve konuşmalar, "**TBMM Tutanak Dergisi**" kayıtları ile elde edilecektir. Bu kayıtlara da TBMM Kütüphanesi "Kelime Bazlı Tarama Sistemi" çerçevesindeki bilgisayarla konu taraması yöntemiyle ulaşılacaktır. Sözkonusu veri sistemi özelleştirmeye ait kaydın **Tutanak Dergisi**'nin hangi cildinde ve sayfasında olduğunu göstermektedir. Böylece ilgili cilde TBMM kütüphanesinden ulaşmak mümkündür.

*Yapılan tüm büyüklük ya da önemlilik göstergelerinde konunun gündemdeki yerinin belirlenmesi amacıyla **Tutanak Dergisi**'nde 'kaç kez değinildiği' bilgisi yerine, 'kaç sayfa yer aldığı' ya da kapladığı sayfa sayısı verileri baz alınarak değerlendirmelerde bulunulacaktır.

*Tutanak Dergisi'nin 1998 yılında yayınlanan 62.cildinde ek belgeleri derginin standart yazı karakteri ve biçimi yerine aynen fotokopi ile küçültülmüş gibi aslı biçiminde yayınlanmıştır. Yalnızca bu cilde özel durumun genel olarak sayfa sayısını daha fazla göstereceği gibi bir endişe uyanmış olsa da, önemli bir farklılık yaratmayacağı değerlendirilmiş ve bu dergi de diğerleri gibi incelenmiştir.

*Tutanak Dergisi kayıtlarında bir hatip tarafından iki satırdan az yapılan konuşmalar sınırlılıklar dışında tutulacaktır. Genellikle bir konuşma sırasında yapılan "sataşmalar" biçiminde de değerlendirilebilecek bu tür ifadeler, eğer daha uzun ise yarım sayfalık konuşma şeklinde kodlanacaktır.

*Daha sonra SPSS programına girilen veriler değerlendirilirken, belirlenen sayfa sayıları frekans değeri olarak görülecek ve konuşma türü, konuşmacı, değinilen kurum ve görüşlere yönelik SPSS verileri, programın zorunluluğu gereği, 0.5 düzeyinde yuvarlatma işlemiyle elde edilecektir.

iv) Özelleştirme konusundaki gerçek yaşam göstergeleri çalışmanın gündem belirleme süreci etkenleri bağlamındaki tek sınırlılığı olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda çalışma, özelleştirmeden elde edilen gelirin yıllara göre dökümü ve kaç kuruluşun hangi dönemlerde özelleştirildiği bilgileriyle sınırlıdır. Bunun için de Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın verileri geçerli kabul edilmiştir.

Sonuç olarak her sosyal çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın odağında okur ya da çalışan bağlamında insan öğesi bulunduğu için, sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda insanı konu alan tüm sınırlılıklar bu çalışma için de geçerlidir.

7. TANIMLAR

Çalışmada sıkca özel anlamda kullanılan kavramlar ile bunların karşılıkları, İngilizce kaynaklardan yapılan çevirilerde bazı kavramlar için kullanılan Türkçe karşılıklar bu başlık altında ayrı ayrı tanımlanmıştır.

7.1 Kavramlar ve Karşılıkları

Çalışmada tanımlayıcı bir anlatım biçimi izleneceği için yeri geldikçe kavramlara yüklenen anlamlar açıklanacaktır. Ancak bundan bağımsız olarak öncelikle şu sözcüklere yüklenen anlamların bu çalışmaya özel biçimlerinin belirtilmesinde yarar vardır:

Anons: Genellikle birinci sayfada yer alan, yalnızca iç sayfadaki bir haberin başlığının ve bu haberin bulunduğu sayfa numarasının yer aldığı çerçeve içindeki küçük duyurumlar.

Basın: Geniş anlamda, her çeşit haber ve fikri topluma ulaştıran gazete, dergi ve bülten türü düzenli ve periyodik olarak yayınlanan kağıt ve yazıya dayalı ürünlerin tümü. Dar anlamda ise, gazeteler.

Basında Ekonomi: Yaygın basın içerisinde yer alan gazetelerin ekonomi haberlerinin yoğunlukta bulunduğu ve çoğunlukla "Ekonomi", "Para", "Piyasa", "Ekonomi & Politika" gibi sayfa başlıkları ile yayınlanan sayfalar.

Besleme Basın: Belirli çevrelere ya da iktidarlara çıkar sağlamak amacıyla yayın yapan ve bu doğrultuda onlardan çeşitli yollarla destek bulan basın organları.

Derinlemesine ya da Uzun Dönemli (Gündem Belirleme) Çalışmaları: Zamanın herhangi bir kesiti yerine, daha uzun dönemli bir şekilde herhangi bir ya da iki konuyu ele alarak bunun medya, kamu ya da siyasal gündemlerdeki iniş ve çıkışlarını inceleyerek konuların ve gündemlerin doğasını daha iyi anlamaya çalışan ve bu yönde gündem belirleme yaklaşımını test eden çalışmalar.

Ekonomi Basını: Habercilik türlerdeki uzmanlaşmaya bağlı olarak adından söz ettirmeye başlayan ekonomi basını, genel olarak ekonomi haberciliği ile ilgili yayınları kapsayan bir kavramdır. Geniş anlamda ekonomi haberciliği ile koşut olarak basında yer alan ekonomi sayfaları ile birlikte yalnızca ekonomiye yer veren yayınları da kapsayacak bir kullanıma sahiptir. Dar anlamda ifade edildiğinde ise, yalnızca ekonomi konularına ağırlıklı olarak yer veren yayınları kapsamaktadır.

Eşikbekçisi ya da Haber Eleyici: Yayın kuruluşlarına muhabirler tarafından aktarılan haberleri değerlendirerek bunlar arasında bir seçim yapan yayın yönetmeni, yazı işleri müdürü, istihbarat şefi gibi hangi haberlerinin yayınlanacağına karar verme yetkisindeki kişiler.

Genel Kurul: Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu.

Gerçek Yaşam Göstergesi: Herhangi bir konuya ait objektif biçimde gerçekleşmiş olan gerçeklerin belirli bir göstergesi. Bir konu için gerçek yaşam göstergesi tek bir tablo olabileceği gibi bazı konular için birden fazla tabloya ihtiyaç duyulabilmektedir. Enflasyon konusu için tek bir tablo belirleyici olabilirken, çevre konusu için birden fazla kirlilik göstergesinin biraraya getirilmesi gereklidir. Bu çalışmanın uygulama boyutunda gerçek yaşam göstergeleri olarak ÖİB verilerine göre, gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirler ele alınmıştır.

Gündem: Zamanın belirli bir noktasında önemlilik sırasına göre dizilmiş dinamik bir etkileşim içindeki konular ve olaylar listesi biçiminde görülen bir sıralama bütünü.

Gündem Belirleme: Medyanın insanların ne düşüneceklerini değil belki ama ne hakkında düşüneceklerini fevkalade etkilediğini ileri süren kitle iletişiminin etkilerine yönelik yaklaşım.

Kamu Gündemi: Kamuoyu araştırmaları ile 'Bugünlerde sizi en çok ilgilendiren problem nedir?' biçimindeki sorulara verilen yanıtlarla oluşturulan kamuoyunun en çok ilgilendiği konuların sıralaması şeklindeki gündem.

Karşılaştırmalı (Gündem Belirleme) Çalışmaları: Zamanın herhangi bir kesitinde medya, kamu ya da siyasal gündemlerdeki konuların önemlilik sıralamasına göre hiyerarşik durumlarının gündemlerarası ilişkilerini inceleyen ve gündem belirleme yaklaşımını bu yönde test eden çalışmalar.

Konu: Haber içeriklerinde yer alan çeşitli olguların ilişkili oldukları geniş kategoriler; daha geniş boyutta birbiriyle ilişkili olaylar serisi.

Konu Teklifcisi: Bir konuya önem veren, ilgi gösteren ve bu konunun gündemdeki yerinin belirlenmesine yardımcı olan, gazetecilere gündeme almaları için konu teklifleri götüren bireyler ya da bir grup insan.

Medya: Geniş anlamda, kitle iletişim ortamları anlamındaki bu kavram bir kurum olarak basını da içine alacak biçimde radyo, televizyon, video ve sinema gibi alanları da kapsayan kitle iletişim araçlarının genel adı.

Medya Gündemi: Geniş anlamda kitle iletişim araçlarının gündemi. Dar anlamda özelleştirme konusu için uygulama kapsamındaki gazetelere yönelik basında ekonomi sayfaları ile ekonomi gazetelerinin gündemi.

Olay: Zaman ve yer ile sınırlı kendiliğinden meydana gelen oluşumlar.

Önemlilik: Konunun gündemdeki değerlilik derecesinin ya da sıralamasının bir göstergesi.

Özelleştirme İdaresi: Genel olarak özelleştirme ile ilgili resmi kurumlar olan ve dönem içinde adları değişen TKKOİ, KOİ ve ÖİB'ye işaret etmektedir.

Paradigma: Bilimsel bir kavramsallaştırma. Toplum araştırmacılarına model problemler ve çözümler sunar. Ünlü örnekleri Copernicus'un güneş merkezli evreni, Einstein'in bağımlılık teorisi, Darwinci evrim ve Freud'un psikoanalitik teorisi olarak gösterilebilir.

Siyasal Gündem: Geniş anlamda kanun koyucuların en önemli ve öncelikli konu olarak sıraladıkları problemlere ilişkin gündem. Dar anlamda ve uygulama kapsamında ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan konuşmalara yönelik gündem.

Tema: Haberler içeriklerinde işlenen konunun alt dalları ya da konuları. Örneğin AIDS konusunda çıkan haber incelendiğinde bunlarda AIDS'den korunma yöntemleri, bir sanatcının AIDS'den ölümü, tedavi yöntemi arayışları gibi temaların işlendiği görülür.

Tutanaklar: TBMM Genel Kurulu kayıtlarının tutulduğu Tutanak Dergisi verileri.

Tutanak Dergisi: TBMM Tutanak Dergisi

Yaygın Basın (Ulusal Basın): Genel konularda yayınlar yapan, siyaset, ekonomi, kültür, magazin, televizyon, sinema ve spor gibi bölümleri bulunan, ülke genelinde dağıtımı yapılan ve tirajı yüzbinlerle ifade olunan gazeteler.

Yaygın Gazeteler: Yaygın basın kavramı içinde tanımlanan gazeteler.

7.2 İngilizce'den Çevirilerde Kullanılan Türkçe Karşılıklar

İngilizce kaynaklardan yapılan çevirilerin Türkçe karşılıklarında kimi kaynaklarda birbirinden farklı anlam karşılıkları dikkati çekmektedir. Özellikle ülkemiz için yeni bir alan olan gündem belirleme araştırmaları çerçevesinde dikkati çeken bu dağınıklığı gidermek amacıyla bazı İngilizce kavramların bu çalışmada kullanılan Türkçe karşılıklarına burada ayrı bir şekilde yer verilmek istenilmiştir. Bunlar şöyle görülebilir:

agenda-setting: gündem belirleme
audience: izleyenler
cross-sectional design: karşılaştırmalı düzenek
event: olay, hadise
Hypodermic Needle Theory: Şırınga Kuramı
in-depth case study: derinlemesine durum incelemesi
ıssue propenant: konu teklifçisi
ıssue: konu
longtudinal design: derinlemesine (uzun dönemli) düzenek
media advocacy: medya savunuculuğu
most important problem (MIP): en önemli problem (EÖP)
naturalistic experiment design: doğal ortamda deneysel düzenek
need for orientation: yönelim gereksinimi
one point in-time study: zamanın bir kesiti çalışması
over time study: uzun süreli çalışma
policy maker: siyasetçi, politikacı, kanun yapıcı
priming: çerçeveleme
real world indicators: gerçek yaşam göstergeleri
salience: önemlilik
Silver Bullet Theory: Gümüş Mermi Kuramı
thematic: konusal
time frame:zaman çerçevesi
time lag: zaman aralığı
zero-sum game: sıfır toplam oyunu

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ, ETKİ ARAŞTIRMALARINA GENEL BİR BAKIŞ VE GÜNDEM BELİRLEME ARAŞTIRMALARI

Canlılar dünyasında yeni bir günün anlamı yalnızca 'güneşin doğuşu' demek değildir. Her yeni gün nefes almak, beslenmek, dinlenmek, uyumak ve birşeylerle uğraşmak gibi doğal bir takım süreçleri de beraberinde getirmektedir. Bir olgu olarak yaşamak ya da canlı olabilmek, en genel biçimiyle 'iletişim etkinliklerini sürdürebilmek' şeklinde görülmektedir. İnsanoğlu açısından ise, dünyaya geldiği andan itibaren çevreyle iletişim içine giren bireyin bilmeden çevresini etkilemeye, değiştirmeye, yine bilinçli ya da bilinçsizce etkilenmeye, çevresine uyarlanmaya ya da çevresini kendi kurallarına uydurmaya çaba gösterdiği söylenilebilir. Bireyleşme süreci içerisinde oluşturulan kişilik, iletişim alışkanlık ve çabalarıyla ortaya konulur. Bilinen, duyulan, yapılanlar iletişim tavrıyla belirlenir. Kişilerarası ilişkilerin aracı da iletişimdir. Anlamak, öğrenmek, anlatmak, başkalarına ulaşmak için iletişim kullanılır[66]. Ancak elbette ki, iletişimde bulunmak için mutlaka bir sözel eylemde bulunmak gerekmez. İnsan ile insanın karşılaştığı ya da ilişki kurduğu her yerde, her durumda, her mekanda ayrı bir dil biçimi içinde kodlanmış iletişim süreci yaşanır[67]. Bu yüzden "iletişimsizlik mümkün değildir[68]" ifadesi iletişimin anayasası haline gelmiştir. Yaşamın özü ile içiçe geçmiş bir kavram olan iletişime bu nedenle, net bir tanım getirme çabaları da sonuçsuz kalmaktadır. **Merten**'e göre iletişimin 160'ın üzerinde tanımlanma şekli mevcuttur[69]. Yazılı kaynakların taranması yöntemiyle yapılan bir başka araştırmada, sözcüğün 4560 kullanımı derlenmiş ve daha sonra 15 ayrı anlam üzerinde uzlaşma sağlanmıştır[70]. Başka bir ifadeyle iletişim kavramının, her zihinde farklı anlamlara sahip olan aynen 'sevgi' sözcüğü gibi bir ifadeye karşılık geldiği söylenebilir[71].

'Herşey iletişimle başlar' deyişinden hareketle; öncelikle iletişim, kitle iletişimi ve etki araştırmalarının üzerinde durulacağı bu bölümde, daha sonra bu araştırmalar arasında ön plana çıkan ve çalışmanın da temellerini oluşturan gündem belirleme yaklaşımı ayrıntıları ile irdelenecektir.

---

66 A. Usluata, **a.g.k.**, s.5.

67 Ü. Oskay, 1994, **a.g.k.**, s.9.

68 U. Demiray, **a.g.k.**, s.37.

69 K. Merten, **Kommunikation**, Eine Begriffs-und Prozessanelyse, Opladen, 1977, s.14'den aktaran: O. Gökçe, 1993, **a.g.k.**, s.4.

70 Ü. Oskay, 1993, **a.g.k.**, s.309.

71 A. Haluk Yüksel, *"İletişim Süreci ve Sistem Yaklaşımı Açısından İletişim Sürecinin İncelenmesi"*, **Kurgu** 6, Anadolu Üniversitesi Yayınları:354, s.20.

1. İLETİŞİM VE KİTLE İLETİŞİMİ OLGU VE İŞLEVLERİ

İletiler yoluyla toplumsal etkileşimin yaratılması biçiminde genellenebilecek iletişim olgusu konusunda, literatürde iki temel okula rastlanmaktadır[72]. Bunlardan ilki, iletişimi 'iletilerin aktarılması' olarak gören; gönderici ve alıcıların nasıl kodlama yaptığı ve kadaçtığı, aktarıcıların iletişim kanallarını ve araçlarını nasıl kullandığı soruları üzerinde duran, iletişimi bir kişinin diğerinin davranışını ya da zihinsel durumunu etkileme süreci olarak değerlendiren ve eğer etki, niyet edilenden farklı ya da daha az biçimde gerçekleşmişse, iletişimi başarısız kabul eden ve başarısızlığın ortaya çıktığı aşamaları arayıp bulmaya çalışan 'süreç' okuludur. İletişimi anlamların üretimi ve değişimi olarak gören ikinci okul ise, anlamların üretilmesinde iletilerin ya da metinlerin, insanlarla nasıl etkileştiği sorusu üzerinde durarak, yanlış anlamların gönderici ile alıcı arasındaki kültürel farklılıklardan kaynaklanabildiği düşüncesini savunan, temel olarak 'göstergebilim' yöntemini kullanan okuldur.

Bu bakış açılarından hareketle iletişimi, yalnızca anlamların aktarımı olarak değil, 'iletişimde taraf olanların yarattıkları ortak anlamların ortak paylaşımı biçiminde işleyen bir süreç' şeklinde nitelendirmek ise, en kapsayıcı değerlendirme olacaktır. Ancak bir süreç olarak değerlendirildinde; iletişim, kaynak durumundaki kişinin, çevresinden algıladığı bir olayı, bir veriyi, bir iletiyi, içinde bulunduğu duygusal durumu ya da genel bir ifadeyle mesajını, kodlayıp sinyal'e dönüştürerek, oluşturduğu bu iletiyi, belirli bir kanal aracılığıyla, alıcıya göndermesi ve alıcının (duyarak, okuyarak ya da izleyerek) algıladığı sinyallerin kodunu yorumlayıp, anladığı şekilde bir ileti oluşturarak, anlaşılıp anlaşılmadığını belirtecek bir ileti anlamındaki geribildirimi, kodlayıp sinyale dönüştürerek, kaynağa geri iletmesi ile tamamlanabilmektedir[73]. Ayrıca iletişim sürecine etkiyen (toplayıcı yankı, ortam ve gürültü, seçici algı, zaman unsuru ve iletişim stüasyonu gibi ifadelerde karşılığını bulan) kimi unsurları da, sürecin doğru işleyişini etkileyen unsurlar olarak nitelemek mümkündür.

İletişim sürecinin toplumun farklı düzeylerinde farklı kullanım biçimleri vardır. Bu yöndeki en genelleyici olan, **Burton** ve **Dimbleby**'in çalışmalarında, iletişimin beş ayrı kullanım biçiminden söz edilir[74]. Bunlar, kişinin içsel iletişimi, kişilerarası iletişim, grup iletişimi, kitle iletişimi ve kişidışı iletişimdir. Kişinin içsel iletişimi kişiyi güdüleyen, motive eden, gereksinimleriyle kişinin kafasındaki kendisini kavramasına ilişkindir[75]. Grup iletişimi, grup içindeki kişilerin yapıcı ve engelleyici iletişimlerini, üstlendikleri rolleri, etkileri kapsayan bir boyut taşımaktadır. Kişilerarası iletişim, aslında grup iletişimini de içine

---

72 John Fiske, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev: Süleyman İrvan, Ark Yay., Ank.-1996, s.16-17.

73 Bkz. E. Yüksel, **a.g.t.**, s.29-43.

74 Burton Graeme ve R. Dimbleby, **Teaching Communication**, Poutledge, London-1990'dan aktaran: A. Usluata, **a.g.k.**, s.43.

75 İnal Cem Aşkun, *"İletişimin Kavramsal Anlamı Üzerine Düşünceler"*, **Kurgu** 6, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 354, s.1.

içine alacak biçimde genişletilmektedir. Çünkü bireyler gruplar halinde yaşamlarını sürdürmekte, kendilerini bu gruplar içinde ifade etmektedirler. Kişidışı iletişim, bir başka kişinin dışında herhangi bir şeyle, örneğin makinalarla ya da hayvanlarla kurulan doğrudan iletişim anlamında kullanılmaktadır. Kitle iletişimi ise, adından da anlaşılacağı gibi kitle iletişim araçlarıyla ilgilenmektedir. Ancak, iletişimin kullanımını sınıflandırma çabaları elbette bunlarla sınırlı değildir[76]. Burada kitle iletişiminin, iletişimin diğer kullanım alanları içindeki yerinin daha da açılması gerekmektedir.

İletilerin kitlelere ulaştırılmasını sağlayan teknolojilerin bulunuşu ile kitlesel kullanım alanlarına kavuşan kitle iletişimine, kaynağın kitleler halindeki hedefine ulaşma amacı nedeniyle bu ad verilmiş ve iletişimin gerçekleşmesini sağlayan teknolojik araçlara da 'kitle iletişim araçları' denilmiştir[77]. Eş deyişle yazılı, sesli ya da görsel yapıtların dağıtımını ya da yayımını sağlayan her türlü teknik iletişim aracı '**kitle iletişim aracı**' olarak ifade edilmiştir. Verilebilecek yüzlerce kitle iletişimi tanımı arasında, genelleyici bir özellik taşıyan **Maletzke**'nin ifadesi, kitle iletişimini "iletilerin kamusal, dolaylı, tek yönlü teknik bir araç sayesinde dağınık bir kitleye iletildiği bir süreç[78]" şeklinde nitelendirmektedir. Ancak kitle iletişimi, bundan daha karmaşık bir yapıya sahiptir.

İletişim modelindeki her bir öğe, kitle iletişiminde daha karmaşık ve resmi bir boyut taşır[79]. Bu karmaşıklığı bir parça olsun giderebilmek için, **De Fleuer** ve **Dennis**'in beş ayrı aşamada söz etikleri öğeler üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bu aşamalar: "Profesyonel iletişimcilerin hazırladıkları değişik içerikli iletiler, mekanik araçlar aracılığıyla, hızlı ve sürekli bir şekilde dağıtılır ya da yayınlanır. Sözkonusu ileti çok sayıda, değişik ve çeşitli izleyici kitleye ulaşır. Kitle içindeki bireyler, iletiyi kendi deneyimlerindeki anlamlara göre yorumlarlar. Sonuçta da bireyler şu ya da bu biçimde etkilenirler" şeklinde sıralanmaktadır[80]. Kitle iletişiminin işleyişi üzerinde ileri sürülen pek çok yaklaşımı içine alan bu model; profesyonel iletişimcilerin, kalabalık ve homojen bir yapı arzetmeyen izleyicileri çeşitli yollardan etkilemek ve amaçlanan anlamları yaratmak üzere ileti

---

76 Bu sıralamaya 'toplumlararası iletişim', 'uzaktan iletişim' ya da 'telekomünikasyon iletişimi' gibi alanları da eklemek mümkündür. Ancak bunlar da kişilerarası iletişim ya da grup iletişimi gibi bölümler içerisinde değerlendirilebilir. Ayrıca bkz. A. Usluata, **a.g.k.**, s.43; A. Haluk Yüksel, **Bireylerarası İletişime Giriş**, Anad. Ü. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı (ESBAV) Yayınları: 96, Eskişehir-1994.

77 Kitle iletişiminin tanımlanması konusunda bkz. D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**; O. Gökçe, 1993, **a.g.k.**; A. Usluata, **a.g.k.**; Ü. Oskay, 1994, **a.g.k.**; W. Schramm, *"The Nature of Communication Between Humans"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, University of Illinois Press, Dördüncü Baskı, Urbana-Chicago-London-1977, s.49; Cassandra L. Book ve diğerleri, **Human Communication: Principles, Context and Skills**, St. Martin's Press, NewYork, USA-1980, s.197-199.

78 Bkz. D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.56-63.

79 C.L. Book ve diğerleri, **a.g.k.**, s.197.

80 M. DeFleur ve E. Dennis, **a.g.k.**, s.11.

oluşturmalarını ve bu iletileri kitle iletişim araçlarını kullanarak ulaştırmalarını kapsamaktadır. Bu noktada sözkonusu unsurlara yönelik kimi özelliklere ayrıca değinilmelidir.

i) Amaçlara yönelik özellikler: Kitle iletişiminde temel amaç, iletinin uzak mesafelerdeki geniş kitlelere ulaşmasıdır. Özelde ise, duruma yönelik amaçlar, içeriğe yönelik amacı belirlemektedir. **McQuail** bu amaçları, "bilginin fikir, kültür ve bilgi formunda üretilmesi ve dağıtılmasına karışmak, gönderenlerden alıcılara, bir izleyici kitlesinden diğerine, toplumdaki herkese ve toplumun kurumlarını oluşturan kanaat önderlerine, diğer insanlara nakletmek ve onları etkilemek için kanallar hazırlamak, hemen hemen yalnızca halk sahasına etki etmeyi istemek, sosyal yükümlülük ve zorlama olmaksızın kuruluşa dinleyici ya da izleyici olarak gönüllü katılım sağlamak[81]" şeklinde sıralamaktadır.

ii) Kaynağa yönelik özellikler: Kitle iletişiminde kaynak, genellikle bir kurum, kuruluş ya da bir organizasyondur. Buna 'kurumlaşmış kişilik' denilmesi aydınlatıcı olacaktır[82]. Bu kimlik, kitle iletişim aracının muhabirleri, redaktörleri, sermaye sahibi, onun sağladığı toplumun belirli kesimleri ile olan bağlar ve yakınlıklar, kullanılan teknolojinin düzeyi, kurumun kendi içindeki meslek etiğinin ve tecimselleşmenin derecesi ile oluşur[83].

iii) Kitle iletişim araçlarına yönelik özellikler: Kitle iletişim araçları; eş deyişle medya, kaynaktan uzakta bulunan, birbirlerinden ayrı konumlanmış çok sayıda insanla aynı anda ilişki kurabilen teknolojik ortamlardır[84]. Türdeş olmayan kitlelere, mekansal bağ olmaksızın seslenebilen kitle iletişim araçları; istenilen her yerde, aynı zamanda bulunabilme ve olayı anında aktarabilme özelliğine sahiptirler. Halkın çoğu için kolayca elde edilebilir, ucuz, sürekli ve düzenlidirler[85]. Öte yandan kurumsal bir kimlik taşıyan bu araçlar; istihdam sağlayan, mal ve hizmet üreten, ilgili yan endüstrileri besleyen, büyüyen ve değişen bir endüstridir. Aynı zamanda kendi içinde kuramlar barındırır ve kurumu topluma ve diğer toplumsal kurumlara bağlayan kendi kural ve normlarını geliştirirler[86]. Ayrıca bu araçlar, sahibinden ayrı görülmemesi gereken birer güç kaynağıdır ve bu bağlamda bir kontrol aracı, toplumsal yönetim ve yeniliktir[87].

iv) İletiye yönelik özellikler: Kitle iletişiminde ileti, gönderen kurumsal kişilik tarafından belirli amaçlara yönelik biçimde, kitlesel olarak, genel ilgi formatında üretilir.

---

81 D. McQuail, **a.g.k.**, s.41.

82 Bkz. Werner J. Severin ve James W. Tankard, **İletişim Kuramları**, Çev: A. Atıf Bir ve N. Serdar Sever, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir-1994, s.9-21.

83 Ü. Oskay, 1994, **a.g.k.**, s.46-47; Ayrıca bkz. C.L. Book ve diğerleri, **a.g.k.**, s.197.

84 Bkz. Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara-1993, s.130. İngizce'de "mass madia" olarak tanımlanan bu terim, Türkçe'ye "kitle iletişim araçları" olarak çevrilmiş olsa da, 1990'larla birlikte kullanım kolaylığının verdiği rehavetle yerini "medya"ya terketmiştir (Mehmet Sağnak, **Medya-Politik**, Eti Kitapları, İstanbul-1996, s.43).

85 Bkz. A.R. Kaya, **a.g.k.**

86 D. McQuail, **a.g.k.**, s.2.

87 **A.g.k.**, s.41; İ. Erdoğan, 1997, **a.g.k.**, s.52-59; İ. Erdoğan, 1995, **a.g.k.**, s.25-31.

Çoğaltılabilir nitelik taşıyan bu ileti, alıcılar tarafından yeniden üretilerek belirli bir anlama kavuşturulur[88]. Ayrıca, 'çoklu okuma' anlamında iletinin her birey tarafından farklı bir biçimde çözümlendiği de belirtilmelidir.

v) Alıcılara yönelik özellikler: Kitle iletişiminde alıcı, çeşitli toplumsal kümelerden gelen değişik ve çeşitli niteliklere sahip insanlardan oluşan hetorojen bir yapı sergileyen, kimliksiz topluluktur. Kaynak ve alıcı, kişisel olarak birbirlerini tanımazlar[89]. Alıcı kitlenin istekleri, gönderenin hedefini oluşturabildiği gibi, kaynağın amaçları da bu içeriği belirleyebilmektedir[90]. Öte yandan, yerel ve fiziksel olarak birbirinden ayrılmış bulunan alıcı kitlesi, toplu şekilde hareket etme gücüne sahip değildir[91]. Aynı zamanda alıcılar, gelen mesajları seçme özgürlüğüne de sahiptirler. Mesajı görmezden gelebilir ya da ondan sakınabilirler[92].

vi) Geribildirime yönelik özellikler: Kişilerarası iletişim sistemlerine oranla, kitle iletişim sistemlerinin geribildirim mekanizmaları çok daha zayıftır. Büyük kitlelere iletinin gönderilmesinden sonra, hemen ya da kısa sürede tepki alınması söz konusu değildir. Gecikmeli olarak işleyen bu geribildirim mekanizması sonuçlarının genelleştirilmesi hatalı olabilmektedir. Bu açıdan kitle iletişimi, çoğunlukla geri dönüştürülemezcesine tek yönlüdür. Alıcının aynı anda cevap verme olanağı fiilen yoktur ve bu yüzden iletişim sisteminde göndericiyle alıcı arasında keskin bir kutuplaşma söz konusudur.

Kitle iletişiminin yukarıda sıralanan ayrımsal özellikleri arasında, aslında kitle iletişimini 'özel' yapan şey gördüğü işlevlerde yatar. "İşlev" sözcüğü, medyanın ne yapması gerektiği, gerçekte ne yaptığı ve amaçlarının ne olarak göründüğü konularını kapsar[93]. Çağdaş ve demokratik toplumlarda medyanın toplumsal dengelerde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında "dördüncü güç ya da sac ayağı" konumunda tanımlanması bu işlevlerin en büyük ifadesidir. Literatürde kitle iletişiminin işlevleri üzerinde yapılmış pek çok sınaflandırmaya rastlamak mümkünse de, bunlar arasında popüleritesi açısından **UNESCO** Komisyonunca hazırlanan ve kısaca **MacBride Raporu** olarak bilinen çalışmaya değinilebilir. Sözkonusu raporda, kitle iletişiminin şu sekiz işlevinden söz edilmektedir[94]:

---

88 C.L. Book ve diğerleri, **a.g.k.**, s.198; W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.9; Ü. Oskay, 1994, **a.g.k.**, s.20.

89 E. Mutlu, **a.g.k.**, s.130.

90 D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.11.

91 İ. Erdoğan ve K. Alemdar, **a.g.k.**, s.54.

92 C.L. Book ve diğerleri, **a.g.k.**, s.197.

93 Greame Burton, **Medya Analizlerine Giriş: Görünenden Fazlası**, Çev: Nefin Dinç, Alan Yayıncılık:116, İstanbul-1995, s.82.

94 Bkz. A.R. Kaya, **a.g.k.**, s.15-16.

i)Haber ve bilgi sağlama işlevi: Kitle iletişim araçları temelde olaylar ve koşullar hakkında haber ve bilgi aktararak, ulusal ve uluslararası koşulların anlaşılmasını, bilerek tepkide bulunmasını sağlamaktadırlar.

ii)Toplumsallaştırma işlevi: İnsanların toplum içide varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan toplumsallaşmanın sağlanması; toplumun maddi ve manevi temellerinin topluluk üyelerine aktarılmasını ve aktarılanların onlar tarafından öğrenilmesi, kitle iletişim araçlarının rolleri arasındadır.

iii) Güdüleme işlevi: Toplumların kendilerine belirledikleri amaçları açıklayıp, özendirerek, bireyin toplum yaşamında olduğu gibi, bu amaçlar için sarfedilen çabalara da katılmasını sağlama işlevi, güdüleme diye tanımlanmaktadır.

iv) Tartışma ortamı hazırlama işlevi: Kitle iletişim araçları, hazırlayabilecekleri tartışma ortamı ile bireylere aktarılan toplumsal değer ve amaçlara açıklık kazandırmakta, gelişmelerine katkıda bulunmaktadırlar.

v) Eğitim işlevi: Kitle iletişim araçları bilgi aktarırken, doğal olarak, toplumun üyelerinin bilgi düzeylerini, yetenek ve becerilerini daha üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olmaktadır.

vi) Kültürün gelişmesine katkı işlevi: Kültürün gerek tanımı ve geliştirilmesinde, gerekse de kültür mirasının korunmasında kitle iletişim araçlarının önemli görevleri vardır.

vii) Eğlendirme işlevi: Kitle iletişim araçları toplumsal yaşamın baskıcı temposuna kapılmış bulunan bireylere, hoşça zaman geçirme, dinlendirme olanaklarının daha ucuz ve çeşitlilik içinde sunabilmektedirler.

viii) Bütünleştirme işlevi: İşlevlerin yerine getirilmesiyle toplumdaki bireyler, gruplar arasında ilişkileri geliştirip, onların toplumlarını olduğu kadar, birbirlerini de tanıması ve anlaması için bir ortam sağlanacaktır. Böylece iletişim araçları bütünleştirici bir işlevi de yerine getirmiş olacaklardır.

Daha sistematik bir çalışma için ise, **Bukart**'ın sınıflandırmasına değinmek gereklidir. Kapsayıcı ve genelleyici bir ifadeyle **Burkart**, aşağıdaki dört farklı işleve işaret eder[95]:

i) Toplumsallaştırma işlevi: Kitle iletişim araçlarının ana işlevi toplumsallaştırmadır. Karmaşık bir toplumda insanların birarada yaşayabilmelerinin sağlanmasında esas görev bu araçlara düşmektedir. Çünkü toplumsallaşma, insanın kendine uygun insanca davranışları öğrenmesi süreci yani kişinin toplum içindeki yerini alma sürecidir[96]. Kitle iletişim araçları bu süreçte, özellikle düşünceyi yönlendiren norm ve değer sistemleri ile örnek kimselerin

---

95 R. Burkart, **Kommunitationswissenchaft, Grundlagen und Problem-felder**, Wien-Köln-1983, s.140'dan aktaran: O. Gökçe, 1993, **a.g.k.**, s.86-87.

96 Toplumsallaşma için ayrıca bkz. A. Aziz, 1982, **a.g.k.**, s.20; Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, Tekin Yayınevi, Altıncı Baskı, İstanbul-1986, s.108-109; Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş Dersleri**, Dördüncü Baskı, Anad. Ü. Yayınları, Eskişehir-1990, s.81.

tanıtılması ve karmaşık bir toplumda, yaşamı koyallaştıran düşünce ve davranış şekillerinin aktarılması ve böylece sosyal sistemin sürekliliğinin korunması açılarından önemli roller oynamaktadırlar.

ii) Siyasal işlev: Demokratik bir düzende kitle iletişim araçlarının en temel işlevi, kamuoyunun oluşturulmasıdır. Kitle iletişim araçları kamuoyunu oluştururken, toplumdaki mevcut görüş ve fikirleri ayrım yapmaksızın duyurma ve inceleme sorumluluğuyla çevreden gelen girdilere cevap vererek siyasi düzenin korunması yönünde bir işlev görmektedir. Siyasi sistemi algılanabilir bir şekle indirgemek ve böylece siyasi bilinçlenmeyi sağlamakla da yükümlü görülen kitle iletişim araçları, bu arada eleştiri ve kontrol görevini de üstlenmektedirler. Bu da kitle iletişim araçlarına, toplumsal dengelerde yasama, yürütme ve yargı'dan sonra dördüncü güç olma imkanı kazandırmaktadır.

iii) Ekonomik işlev: Ekonomik işlevler, doğrudan ya da dolaylı olarak kâr sağlamaya yönelik işlevlerdir. Bu çerçevede en önemli işlev, ürün-para ilişkisinin daha da canlılık kazanmasına yardımcı olmaktır. Bu da çoğunlukla reklam sayesinde gerçekleşmektedir.

iv) Enformasyon işlevi: Enformasyon, alıcının subjektif bilgisini arttıran, bilgi eksikliğini gideren bir ifadedir. Bir ifadenin enformasyon olarak nitelendirilebilmesi için sözkonusu kişi ya da kişiler için önceden bilinmeyen bir konunun aydınlığa kavuşturulması gereklidir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları; sosyal, siyasi ve ekonomik sistemler için enformasyon işlevini yerine getirerek bireylere enformasyon aktarmaktadırlar.

Sonuç olarak kitle iletişiminin asıl önemi, gördüğü işlevlerle daha iyi tanımlanabilmektedir[97]. Ancak kitle iletişiminde üzerinde en çok tartışılan boyut ise, bu iletişimin sonuçlarına ve etkilerine yöneliktir. Eş deyişle, kitle iletişim araçları geniş kitleler üzerinde onların ilgilerini çekmede, görüş ve davranışlarını etkilemede etkin bir güce sahip görülmektedirler. Kitle iletişiminin sonuçlarına ya da eş deyişle etkilerine yönelik iddialar ve bu iddiaları ortaya koyan araştırmalar, ayrıca üzerinde durulmayı gerektirecek boyutlardadır.

2. KİTLE İLETİŞİMİ ETKİ ARAŞTIRMALARI

Kitle iletişim sürecinin bütün boyutları arasında etkiler, üzerinde en çok çalışılan ve tartışılan yönü oluşturur. Medyanın toplumdaki önemine de hizmet eden bu alanda yapılan pek çok araştırmada; insanları yeni siyasi ideolojilere inanmaya zorlama, belirli bir partiye oy verme, daha fazla mal satın alma, kültürel beğenilerimizi değiştirme ya da bırakma, önyargıları azaltma ya da arttırma, kusur ya da suç işleme, cinsel ahlak standartlarını

---

97 İşlevler için ayrıca bkz. G. Burton, **a.g.k.**, s.82-85; Paul F. Lazarsfeld ve Robert K. Merton, *"Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action"*, **Mass Communications**, Der.: Wilbur Schramm, İkinci Baskı, University of Illinois Press, Urbana, Chicago, London-1969, s.492-512; M. Kemal Öke, **Gazeteci**, ÇGD Yayınları: 11, Ankara-1994, s.159-161..

değiştirme gibi değişik açılardan, bu araçların nasıl kullanıldığı ve insanları nasıl etkilediği gibi sorularının yanıtları aranır[98]. Medyanın 'esas gücü' anlamında da değerlendirilen bu çalışmalar; insanların dünya görüşünü şekillendirmede, düşünce ve kanaatlerin temel kaynağını oluşturmada ve de dolayısıyla davranışları etkilemede medyanın gördüğü işlevleri konu alır[99].

Literatürde, bu araştırmaları değişik biçimlerde ele alan birbirinden farklı yaklaşımlara rastlanmaktadır. Bunlardan kimisi kuramsal düzeyde kalırken, kimisi araştırmaların çalışma yöntemine bakarak felsefi, metamatiksel, psikolojik ya da sosyal psikolojik modeller gibi sınıflamalara gitmiş ve kimisi de sonuçları açısından bazı kıstasları gözününe alarak değişimci ya da tutucu kuramlar diye ayrımlarda bulunmuşlardır[100].

Şekil 1. İletişimin Etki Süreci

Denis McQuail ve Sven Windahl, **İletişim Modelleri**, Yayına Hazırlayanlar: Banu Dağtaş ve Uğur Demiray, Anad. Ü. ESBAÇ Vakfı Yayınları: 92, Eskişehir-1994, s. 67.

Sözkonusu araştırmalara geçmeden önce 'etki' kavramına bir tanım getirmek açısından **Piätilä**'nın "İletişim sürecinin bir önemliliği olarak iletişim etkisi, bireyin zihninde daha önce olan ya da olmayan bir şeyin; iletişim olmasaydı olması ya da olmaması ile sözkonusudur[101]" ifadesine dikkat çekilmelidir. **Anderson ve Meyer** de etki için, "diğer durumların olmaması halinde meydana gelmeyecek bazı durumlar[102]" tanımlamasında bulunur. İletişimin sonuçları anlamındaki 'uyarı-yanıt' formülünde karşılığını bulan ilkeye göre ise etkiler (Şekil 1), özel uyarılara karşılık gelen özel yanıtlar biçiminde nitelenmektedir. Eş deyişle, tepkilerdir. Bu anlamıyla kitle iletişim araçlarının iletileri ile izleyenlerin tepkileri arasında yakın bir bağlantı olması beklenmektedir.

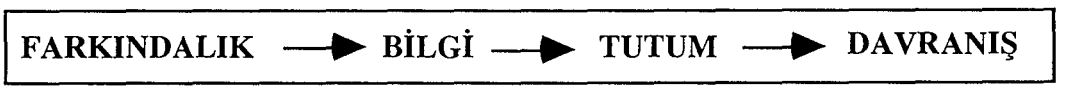

Şekil 2. İletişim Etkilerinin Sıralaması

Maxwell E. McCombs ve Donald L. Shaw, *"The Agenda-Setting Function of the Press"*, **Media Power in Politics**, Ed. Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington-1980, s.74.

---

98 S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.191.

99 Medyanın gücü konusunda ayrıca bkz. G. Burton, **a.g.k.**, s.13-14.

100 Bkz. O. Gökçe, 1993, **a.g.k.**, s.93 vd.; M. DeFleur, **a.g.m.**; İ. Erdoğan ve K. Alemdar, **a.g.k.**

101 V. Piatila, *"On the Effects of Mass Media: Some Conceptual Viewpoints"*, **Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research**, Der.: M. Berg ve diğerleri, Grenaa: GMT, 1977, s.125'den aktaran: S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.191.

102 Anderson, J.A. ve Meyer, T.P., **Mediated Communication**, Sage, Newbury Park-1988, s.161'den aktaran: S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.191.

McQuail'e göre, ileti ya da uyarıları alan alıcı kitle, bir şekilde bunu etki ya da yanıt olarak karşılamaktadır. **McCombs ve Shaw** ise, daha genel kabul görür bir ifadeyle, ancak daha sonra gündem belirleme yaklaşımı ile ilişkilendirmek üzere sözkonusu etkiyi Şekil 2'deki süreçle tanımlamaktadırlar. Buna göre iletişimin etkileri; farkında olmada, bilgilenmede, tutumlarda ve sonra da davranışlarda görülmektedir.

Etki kavramını bu şekilde tanımladıktan sonra, etki araştırmaları ve bunların gelişimi üzerinde ayrıca durulmalıdır.

2.1 Kitle İletişimi Etki Araştırmalarının Gelişimi

Kitle iletişimi araştırmalarının tarihi, genellikle etki araştırmalarının tarihi olarak görülür. Bu da etki araştırmalarının, iletişim çalışmalarındaki önemini yansıtan önemli bir göstergedir. Yıllar içerisinde etkilerin önemi anlamlı şekilde yükselmiştir. Bu yöndeki ilk etkin çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ABD'de başlamıştır. **Janowith** ve **Schulze**, ABD'de ilk amprik çalışmaların temellerini atan isimlerdir[103]. Ancak iletişim araştırmalarının ilk temsilcileri ise **Paul F. Lazarsfeld, Harrold D. Laswell, Carl I. Howland** ve **Kurt Lewin**'dir. İletişimin etkileri anlamında, 1930'ların sonuna kadar kitle iletişim araçlarının, inanç ve düşünceleri şekillendirme, yaşam alışkanlıklarını, aktif olarak davranışları değiştirme ve politik sistemi etkilemede karşı konulmasına karşın güçlü etkilere sahip olduğu kabul edilmiştir. 1940'lardan, 1960'ların başlarına dek uzanan ikinci bir dönemde, deneysel metodların hakimiyeti doğrultusunda, etkilerin sınırlılığı savunulmuştur. Bundan sonraki dönemde ise, yeniden etkinin fazlalığı yönündeki görüşler ağırlık kazanarak günümüze dek varlığını sürdürmüştür. Bu çerçevede **McQuail**, kitle iletişimi araştırmalarını aşağıdada üzerinde durulacağı biçimde üç ayrı dönemde değerlendirmiştir[104].

i) Güçlü Etkiler Dönemi: Kitle iletişimi konusundaki ilk çalışmalar, sinema ve radyonun yaygınlaşmasıyla, popüler ürünlerin ortaya çıktığı 19. yüzyılda Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde görülmeye başlanmıştır. Etkilere yönelik bu çalışmalarda daha çok bu araçların güçlü etkilere sahip olduğuna yönelik düşünceler ön plana çıkmıştır. Kuramcılara göre, kır yaşamından kent yaşamına geçen ve bu geçiş sürecinde toplumsal ve psikolojik zorluklarla karşılaşan dönemin insanları karşılarında kitle iletişim araçlarını bulmuşlar ve bu buluşma, dönemin toplumsal hareketlerinde kitle iletişim araçlarının rolü

---

103 Jürgen Hüther, *"Kitle İletişim Araştırması"*, **Sozialization Durch Messen Medien**, Stüdienbücher zur Socialjissenschaft 22, Westedeutscher Verlag 1975'den Çev: Nadi Kafalı, **Kurgu** 4, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları: 248/168, Eskişehir-1981, s.50.

104 Denis McQuail, *"The Influence and Effects of Mass Media"*, **Mass Communication and Society**, Der.: James Curran, Michael Gurevitch ve Janet Woollacott, İkinci Baskı, Edwards Arnold Ltd.- The Open University Press, London-HongKong-1983, s.72. Ayrıca başka kaynaklarda da bu üç dönemli geçişten sözedilmektedir (Bkz. S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.191-220; John C. Merrill, John Lee ve E. Jay Friedlander, **Modern Mass Media**, HarperCollins Publishers Inc., NewYork, USA-1990, s.82-93).

üzerinde yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Oluşan imajlar, kitle iletişim araçlarının insanların düşüncelerini, inançlarını ve yaşam biçimlerini değiştirebilecek kadar güçlü olduğunu zihinlerde canlandırmıştır. 1930'lara dek süren bu dönemde kitle iletişim araçlarının güçlü etkilerini açıklamak amacıyla '**Şırınga Kuramı**' ya da '**Gümüş Mermi Kuramı**' gibi görüşler ileri sürülmüştür.

Kitle iletişim sürecini açıklayan ilk, ancak oldukça etkili modeller olan bu kuramlarla, kitle iletişim araçlarının bir 'iğne' ya da 'mermi' gibi izleyenlere hemen etki ettiği ve onları istediği yöne yöneltebildiği, eş deyişle kitle iletişim araçlarıyla izleyenleri arasında mekanik ve doğrusal bir etki-tepki ilişkisi kurulduğu iddia edilmiştir. Bilimsel açıdan verilere dayanmayan bu görüşler, kitle iletişim araçlarının artan popüleritesi çerçevesinde dönem içerisinde gündelik yaşamın bütün boyutlarında kazandığı önem nedeniyle yapılan gözlem ve buna dayalı genellemelerden ibarettir. Başka bir ifadeyle, izleyenler üzerindeki ani değişimler ve popüler basın, sinema ve radyo hareketleri üzerine gözlemlere dayanan yorumlardır. Kitle iletişim araçlarının gücü hakkındaki bu çalışmalar ayrıca reklamcılar, I. Dünya Savaşı'ndaki devlet propagandistleri, gazete sahipleri ve totoliter yöneticiler tarafından yapılmıştır[105].

ii) Sınırlı Etkiler Dönemi: Etkilere yönelik araştırmalar yapılıp konu tartışılmaya başlandığında, etkilerin sanıldığı kadar da güçlü ve çabuk olmadığı iddia edilmeye başlanmıştır. 1930'lu yıllarla birlikte araştırmalar, etkilerin hiç de mekanik ve doğrusal bir etki-tepki ilişkisi içerisinde gelişmediğini göstermiştir. Kitle iletişim araçları ve içerikleri üzerinde yapılan belirli seçim kampanyalarını ve filmleri konu alan araştırmaların temellerini oluşturduğu, 1960'lı yılların sonuna dek geçen süre, kitle iletişiminin sınırlı etkileri olduğu görüşünün savunulduğu bir dönem olmuştur. ABD'deki çalışmalar ve deneysel metodların bilimsel boyutta gelişmesiyle birlikte bu görüşlerin hareketlilik kazandığı söylenebilir. Dönem içerisinde yapılan en önemli çalışmalar, 1940 ve 1948'deki ABD Başkanlık seçimleri ve 1949'da **Hovland**'ın filmler üzerine yaptığı **Amerikan Değerleri Araştırması**'dır[106].

Seçim kampanyaları ve seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde yapılan bu çalışmalardan ilki 1940'da Ohio eyaletinin Erie kentinde gerçekleştirilmiştir[107]. Seçmenlerin oy verme tercihlerini etkilemede, kitle iletişim araçlarının gücünü ortaya koymayı hedef alan bu ilk araştırmada **Lazarsfeld, Berelson** ve **Gaudet**, bireysel ilişkilerin oy verme kararını etkilemede, kitle iletişim araçlarına göre daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Araştırma sonucunda '**İki Aşamalı Akış Kuramı**' geliştirilmiştir[108]. İletilerin iki aşamada

---

105 D. McQuail, **a.g.m.**, s.72.

106 Bkz. S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.192.

107 Bernard R. Berelson, Paul F. Lazarsfeld ve William N. McPhee, *"Political Process: The Role of The Mass Media"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, University of Illinois Press, Dördüncü Baskı, Urbana-Chicago-London-1977, s.655.

108 "İki Aşamalı Enformasyon Akış Kuramı" da denilmektedir (Bkz. O. Gökçe, 1993, **a.g.k.**, s.104.)

yayıldığını savunan kuram, kitle iletişim araçlarında iletilen iletilerin toplumda ilk önce kanaat önderlerine (muhtar, imam, öğretmen gibi toplumda saygı gören ve sözü dinlenen kişilere) ulaştığını, daha sonra da bu kişiler aracılığıyla daha az aktif olan yakın çevrelerindeki insanlara ve takipçilerine aktarıldığını ileri sürmüştür[109]. Bu boyutuyla araştırma medya etkisinin az olduğunu ve modelin alıcı kitlenin sosyal gerçekliğini, politik bilgilenme ve düşünce oluşumu sürecini iyi yansıtmadığını göstermiştir.

1948 tarihli ABD Başkanlık seçimleri üzerine yapılan ikinci araştırma ise, New York'un Elmira kentinde gerçekleştirilmiştir. Aynı amaçlı araştırma sonucunda **Berelson** ve diğerleri, insanların kendi fikirlerine yakın buldukları haberleri izlediklerini ve dolayısıyla kitle iletişim araçlarının seçmenlerin önceden sahip oldukları fikirleri güçlendirici yönde bir etkide bulunduğunu ortaya koyarak seçmenlerin bakış açılarını değiştirmede kitle iletişim araçlarının tek başına başarılı olamadıklarını ileri sürmüşlerdir.

Bir başka alanda olmak üzere, **Howland**'ın İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikan askerlerinin ideolojik eğitimi için kullanılan filmler hakkında yaptığı 1949 tarihli incelemelerini yayınladığı 'Kitle İletişimi Üzerine Deneyler' adlı eseri de kitle iletişim araçlarının tek başına bireylerin kuvvetle sahip oldukları tutumları değiştirmesinde etkili olamayacağını ıspatlayan bir çalışma olarak, döneme damgasını vurmuştur[110].

Dönem boyunca yapılan daha pek çok araştırmada kullanılan yöntemler geliştikçe, elde edilen bulgular ve ortaya konular kuramlar, kişisel farklılıklardan ve sosyal çevreden kaynaklanan yeni değişkenlerin hesaba katılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultudaki çalışmalar arasında **DeFleur**'un 'Bireysel Farklılıklar, Sosyal Kategoriler ve Sosyal İlişkiler' isimli üç kuramı dikkat çekmiştir[111].

Kitle iletişiminin etkileri üzerine en etkili eleştirileri yazan **Klapper**'ın "kitle iletişimi genellikle gerekli ve yeterli izleyen etkilerine yol açmaz, bunun yerine arabulucu faktörlerin bir parçası olarak işlev görür" şeklindeki sözü ise dönemi özetler niteliktedir[112].

---

109 Bu algılama daha netleşmiş araştırmalar tarafından izlenmiş ve kuramsal olarak Katz ve Lazarsfeld'in "Bireysel Etki" adlı kitabındaki orjinal model tekrar değerlendirilmiştir. Bkz. D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.77-80.

110 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.260.

111 Bireysel Farklılıklar Kuramı ile DeFleur, aynı iletinin kişisel özelliklerinden dolayı izleyicilerde farklı etkiler yaratacağını ileri sürmüştür. İzleyenlerin yaş, cinsiyet, eğitim, dini inanış, gelir düzeyi vb. bakımdan farklı sosyal kategorilere ayrıldığını ve kitle iletişim araçlarından gelecek iletiler karşısında bu kategorilerde yer alan izleyenlerin az çok benzer tepkiler gösterdiğini savunduğu Sosyal Kategoriler Kuramı'nda ise, izleyenlerin içinde bulundukları resmi olmayan sosyal ilişkilerin, kitle iletişim araçlarından gelen iletilerin etkisini değiştirebileceğini söylemiştir. Kültürel Normlar Kuramı'nda da, kitle iletişim araçlarının bazı konuları seçerek ve vurgularak toplumda bir ölçüye kadar da olsa belirli düşüncelerin yayılmasına katkı sağlandığı, ancak bu etkinin de bireylerin sahip olduğu kültürel normlar çerçevesinde gerçekleşebildiği ileri sürülmüştür (Bkz. Melvin DeFleur L. ve Sandra Ball-Rokeach, **Theories of Mass Communication**, Üçüncü Baskı, David Mckay Company Inc., New York, USA-1975, s.237-254).

112 Joseph T. Klapper, *"The Effectiveness of Mass Communication"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s.7-18. Değerlendirme için ayrıca bkz. D. McQuail, **a.g.m.**, s.73.

iii) Güçlü Ekilere Geri Dönüş Dönemi: 1960'larla birlikte daha karmaşık hale gelen kitle iletişim kuramları ve istatistiki yöntemlerin araştırmalara kazandırdığı yenilikler, kitle iletişim araçlarının sınırlı etkilerinden fazlasını ortaya koymaya başlamıştır. Dönem içerisinde teknolojinin yaşamın her alanına girmesi, özellikle televizyonun evlerin baş köşe konuğu olması ve gelişen düşünce akımları ile birlikte, kitle iletişim araçlarının etkilerinin farklı boyutlarına bakılır olmuştur[113]. Bir anlamda güçlü etkilere geri dönüş sayılan ve halen devam eden bu dönemde, "kitle iletişim araçlarının ekonomik, sosyal ve siyasal güç sahibi olabilmek için etkili birer araç olarak kullanılabileceğine[114]" olan inanç giderek yaygınlaşmıştır.

Sözkonusu tartışmalar bağlamında, toplumbilimciler kitle iletişim araçlarının topluma ne gibi etkileri olduğunu **Toplumsal Medya Kuramları** çalışmaları ile açıklamaya çalışmışlardır[115]. Bu kuramlar arasında döneme damgasını vuran başlıcaları, ilk kez sanayileşme hamlelerinin yeni başladığı ve endüstri toplumunun filizlerinin yeşermeye başladığı sıralarda, kitle iletişim araçlarıyla gerçekleşen toplumsal değişimi sorgulayan **Stuart Mill, Emile Durkhaim, Ferdinand Tonnies** ve **Wilhelm Reich** başta olmak üzere bir kısım biliminsanının geliştirdekleri **Kitle Toplumu Kuramı**; ikincisi kitle iletişim araçlarının zaman içerisinde egemen ideolojiyi meşrulaştırıcı işlevler gördüğünü ileri süren **Marksist Kuram** ve buna bağlı olarak ideolojinin ekonomik temele bağımlı olduğunu savunan ve kitle iletişim araçlarının sahipleri ile sektörün pazar güçlerinin işleyişi üzerinde durarak, kitle iletişim araçlarının sistemin bir parçası olduklarını ve bu yüzden siyasal yapı ile yakın ilişkide bulunduğunu vurgulayan **Siyasal ve Ekonomik Kuram**; kitle iletişim araçlarının egemen sınıflar lehine oynadığı ideolojik rol üzerinde durarak maddi yapıdan çok fikirler üzerinde odaklaşmasıyla dikkatleri çeken ve **Adorno, Marcuse** ve **Horkheimer** isimleriyle özdeşleşmiş **Eleştirel Medya Kuramı**; sosyal gelişmede ekonomik ve sınıf faktörlerinin yanı sıra ideolojinin de önemini vurgulayan **Althuser** ve **Gramsci**'nin temsilcisi bulunduğu **Medya Hegemonyası Kuramı**; üçüncü olarak **Stuart Hall**'ın ismini duyurduğu ve temelde Frankfurt Okulu'nun kitle iletişim araçları ve toplum hakkındaki düşüncelerinin eleştirisine dayanmakla birlikte kitle iletişim araçlarının ürünleri hakkında sergilediği olumlu tavır açısından farklılık taşıyan **Sosyal Kültürel Kuram**; dördüncü olarak toplumun farklı kesimleri arasındaki uyumu ve devamlılığı sağlayan kitle iletişim araçlarının, mekanizmanın önemli bir parçası olduğunu savunan, 1950'lerde **Merton**'un çalışmalarıyla anlam kazanan ve her bir parçanın sisteme etkide bulunan

---

113 S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.193.

114 D. McQuail, **a.g.m.**, s.73.

115 Medya kuramları için bkz. D. McQuail, **a.g.k.**; Nurdoğan Rigel, **Kağıt Kaplanlar**, Der Yayınları: 125, İstanbul-1993b; Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, A.Ü.S.B.F. Yayını: 476, Ankara-1981; Süleyman İrvan, *"Normatif Medya Kuramları"*, **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:1-2, Ank.-1994, s.211-230.

parçalardan meydana geldiği görüşü üzerine kurulu **Yapısal İşlevci Kuram** biçiminde sıralanabilir.

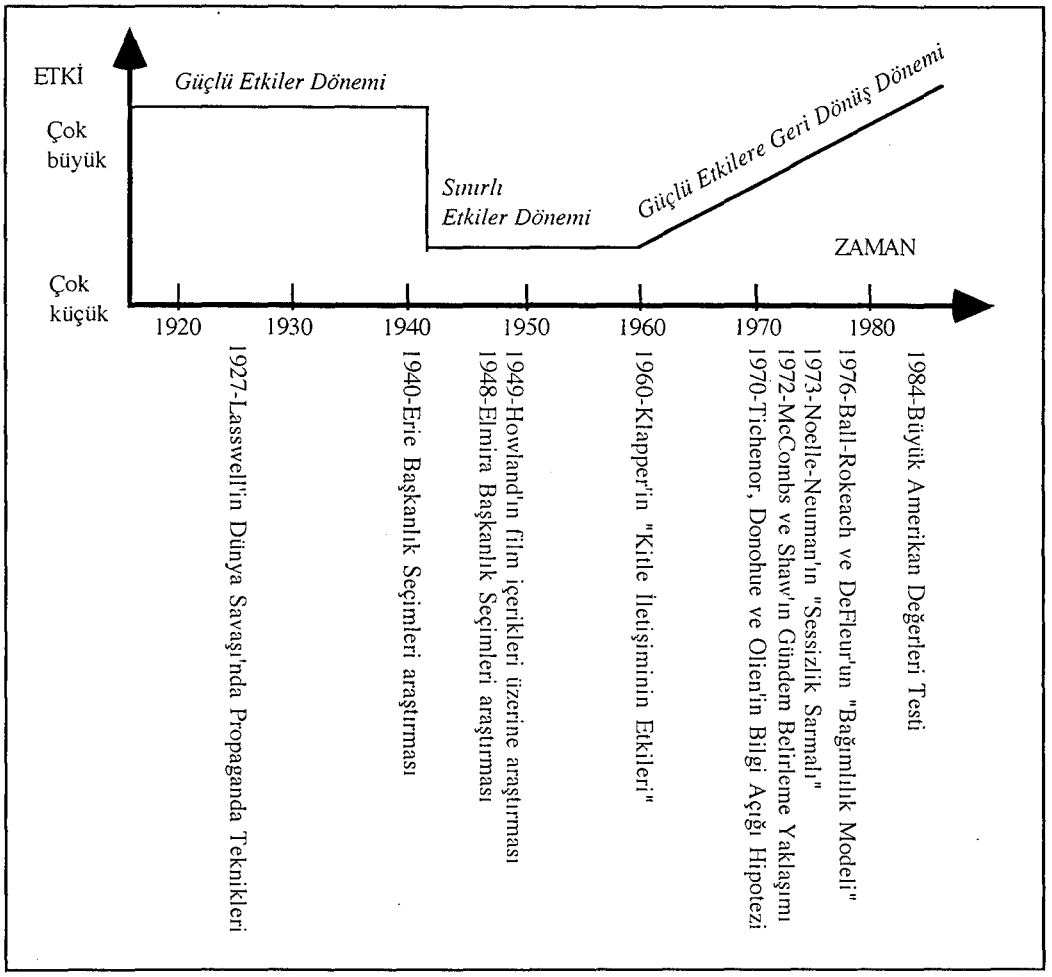

Şekil 3. Kitle İletişim Araçlarının Etkilerini Ortaya Koymaya Yönelik Başlıca Araştırmalar ve Araştırma Yaklaşımları

Werner J. Severin ve James W. Tankard, **İletişim Kuramları**, Çev: Ali Atıf Bir ve N. Serdar Sever, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir-1994, s.459'dan uyarlanmıştır.

Sonuç olarak **Asp**'ın da belirttiği gibi, kitle iletişimi etki araştırmalarının ilk döneminde medyadaki içerik faktörlerinin etkiyi oluşturmada etkili olduğunun savunulduğu, ikincide bireysel özelliklerin ön plana çıktığı ve üçüncü dönemde de bunlar arasında bir senteze varıldığı belirlenmektedir[116]. İlk dönemde medya herşeyi yapabilecek güçte, ikinci dönemde güçsüz ve üçüncü dönemde güçlü görülmüştür. Tüm dönemlerin birarada görülmesi açısından, Şekil 3, en özet biçimde konunun kilometre taşlarını saptar niteliktedir. Öte yandan kimi bazı araştırmalar, kitle iletişiminin aynı zamanda kültürü, bilgi birikimini,

116 Kent Asp ve Maktiga Massmedier, Stocholm-1986, Akademilitteratur'dan aktaran: S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.193.

normları ve toplumsal değerleri de yakından etkilediğini göstermiştir. Bu türdeki araştırmalar ise ayrı bir biçimde, dolaylı ve uzun dönemli etki araştırmaları çerçevesinde incelenmiştir.

2.2 Dolaylı ve Uzun Dönemli Etki Araştırmaları

Zaman içinde kitle iletişimiyle, aynı zamanda alıcı konumundaki bireylerin kendi davranış kalıplarına uygun seçimleri doğrultusunda imaj, düşünce ve değerlendirme kümeleri oluşturmalarına olanak sağladıkları anlaşılmıştır. Kültür, bilgi birikimi, normlar ve toplumsal değerler üzerindeki etkileri konu alan, dolaylı ve uzun dönemli etki araştırmaları çerçevesinde ortaya çıkan belli başlı yaklaşımlar şöyle görülebilir[117]:

i) Gündem Belirleme: En genel hatlarıyla, medyanın düşünce oluşturma üzerindeki olası etkilerini konu alan gündem belirleme yaklaşımı, medyanın insanlara ne düşüneceklerini değil belki ama, ne hakkında düşüneceklerini kesinlikle etkilediğini ileri sürmektedir.

ii) Bilgi Açığı: Medyadan yayılan bilgilerin ve haberlerin, toplumun tüm kesimlerince aynı biçimde öğrenilip öğrenilmediği sorusunun pişeni düşüldüğü **Tichenor, Donohue ve Olien**'in kaleme aldıkları "Kitle İletişiminin Akşı ve Bilgide Farklı Büyüme" adını taşıyan makale, bilgi açığı yaklaşımını ortaya koyan ilk yayındır. Bir toplumsal düzeyde bilgi akışı artış gösterdiğinde daha yüksek sosyoekonomik düzeydeki eğitimlilerin daha aşağı konumdaki daha az eğitimlilere oranla bilgileri daha iyi sindirmiş olabileceklerini savunan yaklaşım, artan bilginin bilgi boşluğunu azaltmak yerine fazlalaştıracağını iddia eder[118]. Varsayımı bir adım daha ileriye götüren **Rogers** ise, daha fazla bilgilenmenin sadece bilgi açığını arttırmayıp aynı zamanda tutum ve davranışlarda da açıkların oluşmasına neden olduğunu ifade etmiştir[119].

iii) Sessizlik Sarmalı: Kamuoyunun nasıl biçimlendiğini açıklamayı amaçlayan **Noelle-Neumann**'ın "Sessizlik Sarmalı: Bir Kamuoyu Kavramı" adlı makaleleri toplumda fikirlerin yayılması ve kamuoyunun oluşumunda kitle iletişim araçlarının rolü üzerinde önemli bir tartışmanın başlangıcı olmuştur[120]. Sessizlik sarmalı, bireylerin toplumda hangi bakış açılarının egemen olduğunu gözlemleyerek kendisinin tutum ve inançlarını savunurken yalnız kalmamaya ve diğerlerince soyutlanmamaya çalıştığını ileri sürmektedir. İşleyen süreç içerisinde birilerinin düşüncelerini açıkca söyleme eğiliminde olduğu ve diğerlerinin de sessiz kalma eğilimine büründüğü ve açıklanan görüşün artan bir hızla baskın duruma getiren

---

117 Bkz. D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.93-94.

118 **A.g.k.**, s.107-113.

119 Everett M. Rogers, *"Communication and Development: The Passing of the Dominant Paradigm"*, **Communication Research** 3, 1976, s. 213-240'dan aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.421.

120 D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.102-103. Ayrıca bkz. Elisabeth Noelle-Neumann, **Kamuoyu, Suskunluk Sarmalının Keşfi**, Çev: Murat Özkök, Dost Kitabevi, Ankara-1998.

eğilimin sarmal şeklinde büyüdüğü görüşüne dayanan kuram, günün baskın görüşünün de bireylere yaynızca yakın çevresinden değil çoğu zaman medyanan tanımlamalarıyla öğrendiğini idia etmiştir.

iv) Bağımlılık Modeli: Medyanın toplumda bir bağımlılık yaratıp yaratmadığı sorusunun peşine düşen **Ball-Rokeach ve DeFleur**, "Kitle İletişimi Etkilerinin Bağımlılık Modeli" adını taşıyan makalelerinde, çağdaş toplumlardaki izleyici beriylerin kitle iletişim araçlarına haber kaynaklarından bilgilenmek, kendi toplumlarına uyabilmek ve orada ne olduğunu öğrenmek için bağımlılık duyduklarını temeline dayanan Bağımlılık Modeli'ni ortaya atmışlardır. Medyayı izleyen toplumun, yapısal koşullarında odaklanan model, medyanın modern toplumda koruma, değişme ve gelişme süreçlerine, toplumsal hareketin sadece birey ve grup düzelmelerinde değil, toplumsal düzlemde de yaşamsal olarak işin içine girdiğini ve bilgi sistemleri olarak değerlendirildiğini ifade eder[121].

v) Diğer yaklaşımlar: Sözkonusu kuramsal yaklaşımlara ek olarak, medyanın etkilerini sorgulayan 1973'de **Mendelsonn**'un yürüttüğü "Ulusal Sürücü Testi" ve "Bir Kadeh İçkinin Tarihi" adlı projeleri, 1975'te **Maccoby ve Farguhar**'ın "Kalp Hastalığını Azaltmak İçin Kitle İletişim Araçlarının Kullanılması" adlı çalışması ve 1984'te **Ball-Rokeach ve Grube**'nin "Büyük Amerikan Değerleri Araştırması" önemli çalışmalar olarak sıralanabilir[122]. Ancak sıralanan bütün yaklaşımlar arasında en fazla ön plana çıkan etki araştırmalarının, gündem belirleme yönünde olduğunu belirtmek gereklidir. Yaklaşımın ortaya konulduğu 1970'lerden bu yana, 350'den fazla araştırma ile yaklaşımın değişik yönleri sınanmıştır. Bunlar üzerinde ayrı bir başlık çerçevesinde durulmalıdır.

3. GÜNDEM BELİRLEME ARAŞTIRMALARI

Günlük hayatta yaşanılan olaylar herkes için aynı derecede önemli değildir. Sizin için bir tanıdığınızı trafik kazasında kaybetmiş olmak en önemli olay iken, başkaları için başka olaylar, daha önemli olabilir. Kimisi işsizliği, kimisi hayat pahalılığını ve kimisi de sağlık sistemini en önemli problem olarak görebilir. Bunlar, insanların öncelikle çözülmesi gerektiğini düşündükleri, onları yakından etkileyen ya da meşgul eden sorunlardır. Aynen bireyler gibi bütün sosyal sistemlerin de karşı karşıya bulundukları sorunlar önünde çalışmaya nereden başlanabileceğine karar vermeye yarayan bir öncelik sıralamaları mevcuttur[123]. Okunulan gazete, dinlenilen radyo ve izlenilen televizyonun da böylesine bir gündemi vardır. Gündemin en önemli konusu gazetede manşet, radyo ve televizyonda ise, ilk haberdir.

---

121 D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.99; W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.461.

122 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.454-457.

123 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.1.

Peki, günlük yaşamda karşılaşılan olaylar karşısında bireyler kendi yargılarıyla bir öncelik sıralaması tasarlarken, acaba toplumsal sorunlar karşısında bunların hangilerinin daha önemli olduğu konusunda bir yargıya nasıl sahip olunmaktadır? Eş deyişle, kamuoyunun gündemi nasıl belirlenmektedir? İşte bu basit, ancak kilit soru yıllardır kitle iletişimcilerin peşinde koştukları ve en fazla yanıt aradıkları soru kalıbıdır[124]. Her birinde ayrı türde yöntemler kullanılarak, pek çok araştırmacı tarafından yanıtlanmaya çalışılmış olan bu soru karşısında; kesin yargılardan söz etmek güçse de, ulaşılan genellemeler kamu ve siyasal gündemlerle medya gündemi arasında etkileşimli bir diyaloğun varlığını önemli biçimde ortaya koymaktadır[125]. Bu noktada gündem belirleme yaklaşımının kavram ve kapsamı, temel tezi, gelişimi, süreçsel unsurları, araştırma gelenek ve tasarımları ile ikinci aşama çalışmalar üzerinde ayrıntıları ile durularak konu açılabilecektir.

3.1 Gündem Belirleme Yaklaşımının Kavram ve Kapsamı

İnsanlar her gün haberleri okuyarak ya da izleyerek neler olup bittiğine, hangi olayların yaşandığına ve hangi sorunların var olduğuna yönelik bilgileri öğrenmekle kalmaz; haberlerin sunum biçimleriyle, bunların ne kadar önem taşıdıklarını da öğrenirler. İşte bu temel düşüncelerden hareket eden gündem belirleme yaklaşımı, medyanın haberleri sunuş yoluyla halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediğini ileri sürer. Daha da ileride, böylece oluşan kamu gündeminin de siyasal gündemi etkileyerek bir zincirleme etkinin kurulduğunu açıklamaya çalışır. Son zamanlarda geliştirilen ikinci aşama gündem belirleme çalışmalarında ise, bundan da fazlası ileri sürülmektedir. Medyanın insanlara ne hakkında düşünecekleriyle birlikte, ne düşüneceklerini de söylediği noktasında odaklanan ikinci aşama çalışmalar, etkiler anlamında bilişsel yönden, tutumlara doğru bir geçişi göstermektedir. Bu genel bakış çerçevesinde, bunlar üzerinde ayrı ayrı değerlendirmelerde bulunulabilir.

3.1.1 Gündem belirleme yaklaşımının temel tezi

Bir konuyu gündeme ne getirir? İster medya, ister kamu ve ister siyasal gündem olsun, bir konuyu gündeme neyin ya da nelerin getirdiği düşüncesi, gündem belirleme alanındaki çalışmaların en temel sorusudur. Medyanın bir konuya ayırdığı yerin konumu ya da yerin miktarı ile o konunun ne kadar önemli olduğu yolunda izleyenlerin çıkarımlarda bulunduklarını ileri süren ilk gündem belirleme çalışmacıları, izleyenlerin olayları nasıl

---

124 S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.193.

125 Bkz. M.E. McCombs ve D.L. Shaw, 1972, **a.g.m.**, s.176-187; S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**; Ayrıca bkz. W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.364-400; Donald L. Shaw ve Maxwell E. McCombs, **The Emergence of American Political Issues: The Agenda Setting Function of the Press**, West Publishing Company, St.Paul-1977; Michael A. Milburn, **Kamuoyu ve Siyaset**, Çev: Ali Dönmez ve Veli Duyan, İmge Kitabevi, Ankara-1998, s.249-254.

algıladıklarını belirlemede, medyanın oynadığı rol üzerinde araştırmalar yapmışlardır[126]. İzleyenlerin 'düşünme ve tartışma gündemlerini' düzenlemede medyanın etkin bir işlev gördüğünü savunan biliminsanları, bunun da medyanın kamuyu etkilemesi anlamını geldiğine işaret etmişlerdir.

Aslında kitle iletişiminin belki de en önemli etkisinin, bu araçların dünyayı insanlar için düşünsel olarak düzenlemesi ve organize etmesi olduğu söylenebilir. Bu yüzden ilk kez **Bernard Cohen**'in dile getirdiği, "Medya ne düşüneceğimizi söylemekte başarılı olmayabilir, fakat ne hakkında düşüneceğimizi söylemekte fevkalade başarılıdır[127]" ifadesi gündem belirlemenin temel düşüncesini yansıtmaktadır. Gündem belirleme yaklaşımının isim babaları olan biliminsanları **Donald L. Shaw** ve **Maxwell E. McCombs** medyanın gündem belirleme işlevinin "bireylerin düşüncelerini biçimlendirmek için onların algısal yapısını etkileme yeteneğini nitelendiren bir isim aldığını[128]" belirtirler. Bu alanda son yıllarda önemli çalışmalarda bulunmuş olan **Dearing** ve **Rogers** ise yaklaşımı "medyanın bir süreç aracılığıyla farklı konuların görece önemliliğini bildirmesi ve kamuyu etkilemesi[129]" biçiminde tanımlarlar. Aynı biliminsanları başka bir çalışmada gündem belirleme sürecini "medya profesyonellerinin kamunun ve siyasi elitlerin ilgisini kazanmak için konu teklifçileri arasındaki süregiden rekabet[130]" şeklinde ifade etmektedirler. Yaklaşımı daha geniş anlamda yorumlayan **Windahl** ve diğerlerine göre ise gündem belirleme, "Demokrasilerde bazı konulardaki bilgilerin niçin ve neden halkta bulunurken diğerlerinin bulunmamasını açıklar. Kamuoyunun nasıl şekillendirildiğini ve niçin bazı konuların siyasi hareketler aracılığıyla söylevlenirken, diğerlerinin söylevlenmediğini anlamaya çalışır. Bu yüzden gündem belirleme çalışmaları sosyal değişme ve sosyal istikrar çalışmaları olarak nitelenmektedir[131]". **Kosicki**'ye göre de gündem belirleme, medyanın etkilerini açıklamada en iyi modeldir[132].

Medyanın kamuya, ne düşüneceğini değil ama daha çok ne hakkında düşüneceğini söylemedeki başarısını ön gerçek kabul eden gündem belirleme yaklaşımı, başka bir deyişle medyanın kamunun zihinsel sıralamasına bilgileri yamamakta ve toplum gündemindeki konuları düzenlemekte olduğunu ifade etmektedir. Böylece medya, toplumun 'eşikbekçiliği' rolünü üstlenmektedir. Topluma ulaşacak bilgilerin önemliliklerini sıralamakta ve belirli bir düzen içerisinde filtre ederek sunulmasını ya da öğrenilmesini sağlamaktadır. Hangi bilgilerin

---

126 David H. Weaver ve diğerleri, **Media Agenda Setting in a Presidental Election**, *"Diffrent Roles of Newspaper and Television in Agenda-Setting"*, Prager, NewYork, USA-1981, s.4.

127 Bernard Cohen, **The Press and Foreign Policy**, Princeton University Press, Princeton-1963'den aktaran: S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.208.

128 D.L. Shaw ve M.E. McCombs, **a.g.k.**, s.5.

129 E.M. Rogers ve J.W. Dearing, **a.g.m.**, s.556.

130 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.1.

131 **A.g.k.**, s.2.

132 Gerald M. Kosicki, *"Problems and Opportunities in Agenda Setting Research"*, **Journal of Communication** 43(2), 1993, s.100-127.

toplum için önemli olduğunu belirlemekte; neyin ya da hangi konunun haber değeri taşıdığını; örneğin gazetede gerek birinci sayfasına alarak ve gerekse de fotoğraflarını büyüterek ya da büyük puntolu başlıklarla sunarak, topluma dikte ettirmektedir. Bu noktada gündem belirleme yaklaşımı, toplumun medyadan gelen bu sunumları herhangi bir konunun önemliliği şeklinde kabul ettiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla medya, toplumun siyasal önceliklerinin hangi şekilde olacağını belirlemekte ve çalışmaya hangi sorunlardan başlanacağına yönelik gündem sıralamasını etkilemektedir.

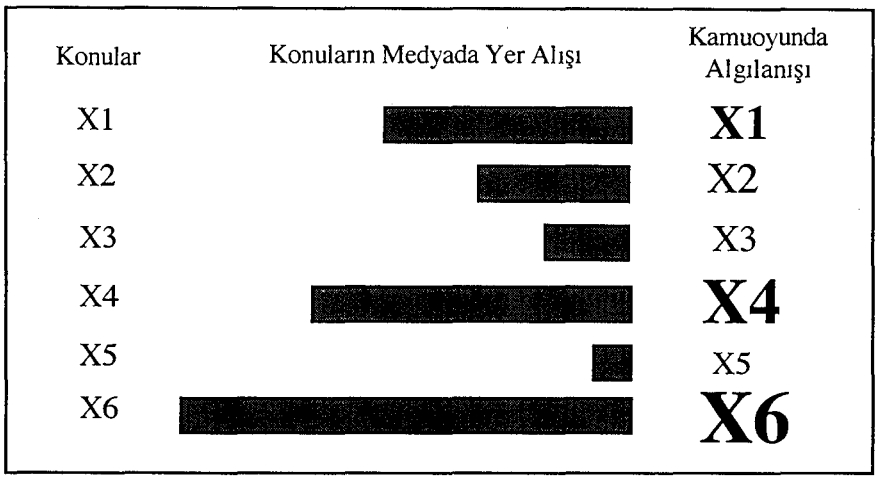

Şekil 4. McCombs ve Shaw'ın Gündem Belirleme Modeli

Denis McQuail ve Sven Windahl, **İletişim Modelleri**,Yayına Haz.: Banu Dağtaş ve Uğur Demiray, A.Ü.E. S.B.A.Ç. Vakfı: 92, Eskişehir-1994, s. 96.

Başka bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde örneğin, gazetelerin meydana gelen olaylar arasında bir seçim yaparak kimisini daha büyük puntolarla birinci sayfadan yayınlarken, kimisini ya daha altlarda ya da iç sayfalarda yayınladıkları görülmektedir[133]. Eş deyişle medya, konular arasında bir değerlendirme yaparak bunları belirli bir gündemle sunmaktadır. İşte, gündem belirleme yaklaşımı da "kitle iletişim araçlarının bir konuya verdiği önemle, izleyenlerin aynı konuya verdikleri önem arasında bir paralellik olduğunu" temel tez olarak iddia etmektedir. Sözkonusu ilişkiyi ilk kez **McCombs ve Shaw**, Şekil 4'te sunulan basit bir model aracılığıyla açıklamışlardır.

Modele göre, kitle iletişim araçlarının belirli bir konuya ayırdığı (dergi ve gazete için) yer ya da (televizyon ve radyo için) zaman miktarının ölçülmesi ile elde edilecek veriler, izleyenlerin (kamunun) aynı konuya gösterdiği ilgi miktarıyla ya da onların bu konunun önemliliğine ilişkin yargılarıyla yakından ilişkili görülmektedir. Medyada büyük yer tutan konular, kamu gündeminde de büyük konular olarak görülmektedir. İşte, ilk türdeki gündem belirleme araştırmaları da bu ilişkinin düzeyi üzerine odaklanmıştır ve bu araştırmalarda

133 Bkz. James Watson, **Media Communication**, MacMillian Press, Houndmills-London-1998, s.106.

medyanın konulara verdiği önemlilik derecesi ile izleyenlerin aynı konuya verdiği önemlilik derecesi arasında nedensel bir ilişki kurulduğu görülmektedir[134]. Ancak halen süregiden araştırmalar, bu düşünceyi daha da ilerilere götürerek daha farklı alanlara taşımış, araştırmaya eklenen yeni sorularla gündem belirlemenin bir süreç olduğu düşüncesi sorgulanmaya başlamıştır. Bu noktadaki araştırma yaklaşımının gelişimi üzerinde ise, ayrıca durulmalıdır.

3.1.2 Gündem belirleme yaklaşımının gelişimi

Gündem belirleme çalışmalarını popüler hale getiren ya da biliminsanlarını bu alana iten en temel neden, 1970'li yıllarda yaklaşımın daha önceki yaklaşımlara göre alternatif bir nitelik taşımasıdır[135]. Önceki araştırmalar yalnızca sınırlı medya etkileri olduğunu ileri sürerken, bu görüşün umutsuzluğa düştüğü noktada gündem belirleme, biliminsanlarını farklı bir yöne bakmaya itmiş ve bireysel düzeyde 'ne düşüneceği' yönündeki direkt medya etkilerine alternatif bir bakış açısı olarak, 'ne hakkında düşüneceği' bağlamında kendisini kabul ettirmiştir.

Gündem belirleme araştırmasının çıkış noktasını görebilmek için bu alanda yapılmış, öncül sayılabilecek araştırmalara göz atmak yeterlidir. Kitle iletişimi alanında 1915'den 1930'a kadar çalışan belki de ilk biliminsanı olan sosyolog **Robert E. Park**'ın medyanın haber eleyiciliğini kastederek; bugün gündem belirleme süreci diye adlandırılan yaklaşıma o günlerde, "Editörler, her gün meydana gelen ve muhabirlerce kaydedilen olaylar dışında, kendilerince daha önemli buldukları ya da diğerlerinden daha ilginç bulduklarını belli konuları yayınlamak için seçerler. Diğerlerini de çöp sepetine atarlar. Her gün bu şekilde 'öldürülen' büyük oranda haber vardır" şeklindeki sözleriyle işaret ettiği görülmektedir[136]. Ancak bu ifade biçimi, tamamıyla gündem belirlemeyi anlatmakta yeterli görülemez. Öte yandan, kitle iletişimi araştırmalarının öncüllerinden sayılan **Harold D. Laswell**'in 1948'de tanımladığı ve "**Kim, neyi, hangi kanalla, kime, hangi etki düzeyinde söylüyor?**" biçimindeki beş sorudan oluşan dizgesi ise bir başlangıç noktası olabilecektir[137]. Medyanın konular üzerindeki tutumları yönlendirmede kritik bir role sahip olduğuna inanan **Laswell**, "Belli konular üzerindeki tutumlarımız aynı zamanda medya, kamu ve kanun koyucularla bağlantılıdır" düşüncesini savunmuştur. Daha sonra bu fikir, **McCombs ve Shaw** tarafından "medyanın gündem belirleme işlevi" olarak geliştirilmiştir.

---

134 G.M. Kosicki, **a.g.m.**, s.100-127; David Weaver, *"Media Agenda Setting and Public Opinion: Is There a Link?"*, **Communication Yearbook** 8, 1984, s.680-691.

135 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.13.

136 Robert E. Park, **The Immigrant Press and Its Control**, Harper, New York, USA-1922, s.328'dan aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.10.

137 H.D. Laswell, *"The Sructure and Function of Communication in Society"*, **The Communication of Ideas**, Der.: L. Breyson, Harper, New York, USA-1948'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.11.

Daha genel bir çerçeve ile değerlendirme yapıldığında ise, gündem belirlemenin neredeyse tüm etki araştırmaları ile etkileşim içinde olduğu söylenilebilir. Kitle iletişiminin dolaylı ve uzun dönemli etkilerine yönelik, daha önce üzerinde durulan yaklaşımlar arasında gündem belirlemenin yeri görülse bile, daha kapsayıcı şekilde **Dearing ve Rogers** yaklaşımın; bantvagon, sessizlik sarmalı, sosyal haraketler, propaganda analizi, haber olaylarının yayılması, eğlence-eğitim ve Hollywood lobi stratejileri, medya savunuculuğu, medya eşikbekçiliği ve medya sistem bağımlılığı yaklaşımlarıyla da ilişkili olduğunu belirtmektedir[138].

Gündem belirlemenin bilimsel düzeydeki gelişimini izleyebilmek için ise, **Thomas Kuhn**'un "Bilimsel Özelliğin Gelişimi Modeli" örnek alınırsa, Tablo 1'i oluşturmak mümkündür.

Tablo 1. Gündem Belirleme Alanında Paradigmaların Gelişimi

	TEORİK VE YÖNTEMSEL AŞAMALAR	ESER SAHİBİ VE YAYINLANDIĞI YIL
1	Medya gündemi ve kamu gündemi arasındaki ilişkinin öngerçek olarak kabul edilmesi	Walter Lipmann (1922)
2	Bir konuya verilen önemlilikle medyanın statü-verme fonksiyonunun tanımlanması	P.F. Lazarsfeld ve Robert K. Merton (1948/1964)
3	Gündem belirleme eğretilemesinin konumlanması	Bernard C. Cohen (1963)
4	Gündem belirleme sürecine bir isim verilmesi	Maxwell McCombs ve Donald Shaw (1972)
5	Kamu gündem belirleme sürecine yönelik hiyerarşi çalışması	Maxwell McCombs ve Donald Shaw (1972)
6	Siyasal gündem belirleme süreci modelinin açıklanması	Roger W. Cobb ve Charles D. Elder (1972/1983)
7	Makro analizde kamu gündeminin belirlenmesi çalışmasına ve gerçek yaşam göstergeleri ile medya gündemi ilişkisinin incelenmeye başlanması	G. Ray Funkhouser (1973)
8	Makro analizde kamu gündemi belirlemesinin deneysel araştırması	Shanto Iyengar ve Donald R. Kinder (1987)

(**Kaynak:** James W. Dearing ve Everett M. Rogers, **Communication Concepts 6: Agenda-Setting**, Sage, Thousand Oaks, CA.-1996, s.9'dan uyarlanmıştır.)

Tabloda da belirtildiği gibi medya ve kamu gündemleri arasındaki ilişkinin öngerçek olarak kabul edilmesi anlamında öncelikle, **Walter Lippmann**'dan söz etmek gereklidir. Medyanın kamu gündemini belirlediği yolundaki düşünce anlamdaki ilk çalışma **Lippmann**'a aittir[139]. 1922 tarihli "Kamuoyu" (Public Opinion) adlı çalışmasında **Lippmann**, "içinde yaşadığımız çevre ile ilgili bildiklerimizin çoğunun bize doğrudan deneyimlerimizle değil de; dolaylı yollarla, örneğin kitle iletişim araçları aracılığıyla geldiğini

---

138 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.15-16.

139 S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.208; Maxwell McCombs, *"New Frontiers in AgendaSetting:AgendasofAttributesandFrames"*,http://www.utexas.edu/coc/journalism/SOURCE/faculty/facul/McCombs/Agenda Setting.html (9 Ağustos 1999).

ve bunların yalnızca bir görüntüden ya da anlam haritasından ibaret olduğunu[140]" vurgulamıştır. "Bildiğimiz herşeye, sanki gerçek çevrenin kendisiymiş gibi davrandığımıza" dikat çekerek **Lippmann**, "başımızdan geçmemiş bir olay hakkında sahip olabileceğimiz tek duygunun, söz konusu olayın zihnimizdeki imajının yarattığı duygu olduğunu" ileri sürmüştür. Bu ifadesiyle de net bir şekilde; ancak adını koymadan, medyanın gündem belirleme işlevini ifade etmiştir.

Gündem belirleme araştırmalarının bir kilometre taşı olarak siyaset bilimcisi **Cohen**, 1963'de yayınlanan "Basın ve Siyaset" (The Press anda Foreign Policy) adlı çalışmasında gündem belirleme düşüncesini, daha sonra yaklaşımın atasözü haline gelecek olan "Basın, çoğu zaman insanlara ne düşüneceklerini söylemede başarılı olmayabilir, fakat okurlara ne hakkında düşüneceklerini söylemede fevkalade başarılıdır... Dünya farklı insanlara; kendilerine okudukları (gazete) sayfaların yazarları, editörleri ve yayıncıları tarafından çizilen haritaya bağlı olarak, farklı görülecektir[141]" ifadesiyle tanımlamıştır. Gündem belirleme konusundaki çalışmalara yeni bir çığır açacak olan bu düşünce, medyanın 'düşünce, tutum ve davranış' değiştirme gücü üzerindeki araştırmaların yön değiştirerek, 'bildirme ve farkına vardırma' gücü üzerinde odaklanmasını sağlamıştır. Ancak gündem belirleme henüz basit kuramsal bir fikir olmakla birlikte adlandırılmamış bir çalışma alanıdır.

Öte yandan, farklı bir bakış açısıyla daha yakın bir geçmişe işaret eden **Severin** ve **Tankard**, gündem belirlemenin öncü girişimleri ya da erken dönemdeki tanımlamaları olarak **Long**'un 1958 tarihli "Çevreyle İlişkilerde Yerel Halk" adlı makalesine, **Lang ve Lang**'ın 1959 tarihli "Kitle İletişim Araçları ve Oy Verme" adlı çalışmalarına ve bu konudaki hemen her kitapta ve makalede tekrarlanan **Cohen**'in görüşlerine göndermelerde bulunmaktadırlar[142]. Makalesinde, gazetenin bir anlamda gündem sınırlarını oluşturmada, birincil harekete geçirici olduğuna işaret etmiş olan **Long**, "Gazetelerin insanların çoğunun ne hakkında konuşacağına, çoğunluğun gerçekleri ne olarak düşüneceğine ve sorunlarla mücadele etmede hangi yolu kabul edeceğine karar vermede en büyük paya sahip olduklarını[143]" belirlemiştir. Kitle iletişim araçlarının dikkatleri belirli konulara çektiğini ve siyasilerin kamu imajlarını yarattıklarını çalışmalarında tanımlayan **Lang ve Lang** ise, "Gazeteler sürekli kitle içerisindeki bireylerin ne hakkında düşünmeleri, bilmeleri ve

---

140 Bkz. Walter Lippman, *"The World Outside and the Pictures in Our Heads"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, University of Illinois Press, Dördüncü Baskı, Urbana-Chicago-London-1977, s.265-286.

141 Bernard C. Cohen, **The Press and Foreign Policy**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, USA-1963, s.13'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.12.

142 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.367.

143 Norton E.Long, *"The Local Community as an Ecology of Games"*, **American Journal of Sociology** 64, 1958, s.280.

hissetmeleri gerektiğini öneren nesneleri sunarlar[144]" biçimindeki görüşlerini ileri sürerek gündem belirleme işlevlerine, adını koymadan işaret etmişlerdir.

Bütün bu çalışmalar üzerine ilk kez, 1972'de **McCombs** ve **Shaw**'ın Chappel Hill kentindeki medya ve seçmen düşüncelerini konu aldıkları çalışma ise, dikkatleri bir anda bu alana çekmeye yetmiştir[145]. 1968 Başkanlık seçimlerinde beş konunun medya ve kamu gündemindeki önemlilikleri arasında yüksek oranda bir ilişkiyi ortaya koyan bu çalışma, medya etkilerinin algısal değil, bilişsel olduğu yönünde deneysel bir delil sağlamıştır[146]. Konu hiyerarşisi türündeki ilk gündem belirleme çalışmalarına öncülük eden sözkonusu çalışma, bu alanındaki araştırmalara isim babalığı yapması ile de ayrı bir önem kazanmıştır[147]. Çalışmada ilk kez medyanın gündem belirleme işlevinden, bu tanımlama yapılarak söz edilmiş ve böylece gündem belirleme çalışmaları 'normal bilim' aşamasına gelmiştir[148].

Medya ve kamu gündemlerini gerçek yaşam göstergeleri ile ilişkilendiren **Funkhouser**'ın çalışması da bir başka önemli kilometre taşıdır. 1973 tarihli çalışmada ortaya konulan medya gündeminin, olayları her zaman gerçek yaşamdaki durumlarıyla paralellik gösterecek biçimde tam olarak yansıtmadığı bulgusu, daha sonraki çalışmalarda da destek bulmuştur[149]. Ayrıca, 1960'ların sorunlarının ele alındığı **Funkhouser**'ın çalışmasında, ABD'de kamu gündeminin medya gündemi tarafından yönlendirildiği

---

144 Kurt Lang ve G. Engel Lang, *"The Mass Media and Voting"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, University of Illinois Press, Dördüncü Baskı, Urbana-Chicago-London-1977, s.678-700.

145 M.E. McCombs ve D.L. Shaw, 1972, **a.g.m.**, s.176-187.

146 1968 Başkanlık kampanyasını, bir üniversite şehri olan Chapel Hill'de medyanın rolü yönünde incelemiş olan biliminsanları, bunun için öncelikle 100 seçmen belirlemişler ve bunlara anket uygulamışlardır. Buradan elde edilen sonuçlara göre beş ana kampanya konusu (dış politika, yasa ve düzen, mali politika, halkın refahı ve sivil haklar) en çok belirtilen konular olarak kamu gündemini ortaya koymuştur. Dokuz kitle iletişim aracından da biliminsanları gazete haberleri, yorumlar, TV yayınlarını takip ederek medya gündemi belirlemişlerdir. Haberleri televizyonda veriliş süresi ve öncelik sırasıyla, gazete ve dergilerde kapladığı alan ve bulunduğu sayfa gibi özelliklerle değerlendirerek bir önemlilik sıralaması oluşturan biliminsanları, seçim kampanyasıyla ilgili haberlerin büyük bir kısmının önemli siyasal konuları tartışmaya değil de, seçim kampanyasının kendini analiz etmeye yönelik olduğunu farketmişlerdir. Seçime katılan üç aday ise, bu konulara farklı oranda vurguda bulunmuştur. Daha sonra kamu ve medya gündemi karşılaştırıldığında bunlar arasında güçlü bir korelasyon olduğu görülmüştür. Seçim döneminde kamudaki en önemli konuya medyada da en çok ilgi gösterildiğinin anlaşıldığı bu çalışmada medyanın gündemini kamu gündemini belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, o dönem için kavramsal iki değişkenin ölçümünün yeni olmadığı belirtilmelidir. İçerik analizi ve kamuoyu anketleri kitle iletişim araştırmalarında o dönemde yaygın olduğu gibi bu iki yöntemin birleştirilmesi de yeni bir şey değildir. Hatta 1952'de yani tam 20 yıl önce F.James Davis içerik analiziyle anket araştırmasını ve 'gerçek yaşam göstergelerini' kamu gündemi hipotezini test etmede biraraya getirmiştir. Ancak o tarihe kadar hiç kimse yaptığı işe özel bir isim vermemiştir. McCombs ve Shaw'ın bu anlamdaki katkısı medya ve kamu gündemi ilişkisini "gündem belirleme" diye adlandırmasıdır. Bu nedenle McCombs ve Shaw daha sonraki araştırmalar için bir odak noktası oluşturmuş ve pek çok araştırmaya öncülük etmişlerdir. (J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.6-7).

147 **A.g.k.**, s.13.

148 **A.g.k.**, s.10.

149 G.R. Funkhouser, 1973a, **a.g.m.**, s.62-75.

sonucuna ulaşılmış olmakla birlikte; yalnızca bir topluluktaki kamu ve medya gündemlerini karşılaştırıran Chappel Hill çalışmasının bulguları daha geniş bir alana, ABD ulusal gündemine genellenmiştir.

İzleyen yıllarda **Iyengar ve Kinder**, laboratuvar deneyleri oluşturarak bir başka ilke imza atmışlardır[150]. Gündem belirleme sürecini birey düzeyinde test eden biliminsanları, deneylere katılan bireylere belirli konularda mesajlar içeren özel hazırlanmış video teypler izlettirmiş ve uyguladıkları anketlerden elde ettikleri verilerile bu konuları karşılaştırmışlardır. Sonuçta, deneye katılanların izledikleri filmde vurgu yapılan mesajı daha çok aldıkları ve o konuya gündemlerinde daha fazla yer verdikleri bulgusu laboratuvar ortamında ortaya konulmuş ve gündem belirlemenin temel tezi bir kez daha doğrulanmıştır.

Belli başlı noktalarıyla buraya kadar sıralanan araştırmalarla birlikte, sürecin değişik yönlerinin irdeleyen daha pek çok araştırmadan söz etmek mümkündür. Medyanın etkileri anlamında özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar, gündem belirlemenin oldukça popüler hale geldiğini ortaya koyar niteliktedir. 1922'den 1992'ye kadarki dönemi inceleyen **Rogers, Dearing** ve **Bregman** bu alanda 223 yayın tespit etmişlerdir[151]. 1992'den 1995 sonuna kadarki dönem içerisinde yapılan yayınlar konusunda ise bir çalışmada, **Communication Abstracts**'ın taranması yoluyla sekiz kitabın ve 55 makelenin kayıtlı olduğunu belirlenmiştir[152]. **Journal of Communication**'da 1995-1997 döneminde gündem belirleme ile ilgili bir makale, **Journalism Quarterly**'de ise beş makale yayınlanmıştır[153]. Daha kapsayıcı bir şekilde **Dearing ve Rogers** ise, 1972'den 1994'e kadar yayınlanmış 357 çalışmadan söz etmektedirler[154]. Bunlar kendi içlerinde coğrafik yerleşim, zaman aralığı, kitle iletişim aracı türü ve ele aldığı konu anlamında değişik düzenlemelerle hem seçim dönemlerinde ve hem de seçim dönemleri dışında değişik ülkelerde yapılmış laboratuvar düzeneklerini de kapsayan çalışmalardır[155]. Ancak bu

---

150 Shanto Iyengar ve Donald R. Kinder, *"Psychological Accounts of Media Agenda-Setting"*, **Mass Media and Political Thought**, Der.: S.Kraus ve R.M. Perloff, Sage, B. Hills-1985, s.117-140.

151 Siyasal gündem alanındaki yayınlarda eksikler olabileceğinin kaydedildiği bu çalışmada, tespit edilen makalelerin 131'inin tamamen ya da kısmen medya gündemi ve onun kamu gündemi ile arasındaki ilişkiyi konu aldığı görülmüştür. Sözkonusu dönem içerisinde; siyasal gündem üzerine 65, medya gündemi üzerine de 15 yayının tespit edilmiştir. Çalışmada, gündem belirleme konusu üzerine 12 de kitap bulunduğu ortaya konulmuştur (E.M. Rogers, J.W. Dearing ve D. Bregman, **a.g.m.**, s.68-84.)

152 Bunlardan üç kitap ve 12 makale 1992'de, üç kitap ve 18 makale 1993'de, iki kitap ve 13 makale 1994'de ve 12 makale de 1995'de yayınlanmıştır. **Communication Abstracts**, Sage, 15-18, London-1992-1995'den yaptığı taramalar hakkında bkz. N. Atabek, **a.g.t.**, s.27.

153 İlginç bir nokta olarak, 1992'de yalnızca Journalism Quarterly'de gündem belirleme çalışmasına yönelik dokuz makalenin birden yayınlandığı görülmektedir.

154 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.10 ve 98.

155 Bu konuda ayrıca bkz. M. McCombs, 1999, **a.g.m.**

çalışmaların çoğunun ABD kaynaklı olduğunun, başka ülkelerdeki araştırmaların ise yetersiz düzeyde kaldığının da altı çizilmelidir[156].

Tanımlanan yapısıyla gündem belirleme çalışmaları, **Kuhn**'a göre bilimsel bir paradigmanın gelişimi anlamında, henüz normal bilim aşamasındadır[157]. Çalışmalar, temel problemlerin çözülerek bilimsel ilginin azaldığı, anormalliklerin ortaya çıkıp bilimsel tartışmaların oluştuğu aşamaya geçememiştir. Bu doğrultuda, daha alınacak önemli mesafeler olduğu söylenebileceği gibi yapılacak daha pek çok araştırmaya ve sorulacak pek çok sorunun yanıtına ihtiyaç olduğu açıktır.

3.1.3 Gündem belirleme süreci ve unsurları

Gündem belirleme araştırmalarının bugüne dek ortaya koyduğu bulgular biraraya getirildiğinde, medya gündemindeki bir konunun göreli önemliliğinin kamu gündemini biçimlendirdiği ve dolayısıyla siyaset adamlarının ilgilendikleri konuları da oluşturduğu belirlenmektedir. Öte yandan medya personelince, kamu üyelerince ya da siyasilerce bir konuya gösterilen ilginin, karar sürecini etkileyebilecek bir gücü yansıttığı düşünülürse, gündem belirleme araştırmalarını "bir güç araştırması" olarak tanımlamak mümkündür[158]. Çünkü, insanlar ne hakkında düşüneceklerini ve konuşacaklarını medya aracılığıyla gelen mesajlardan öğrenmekte ve böylece oluşan gündemler siyasal gündemi şu ya da bu şekilde etkilemektedir[159]. Bu da "medyanın siyaset üzerindeki gücü[160]" şeklindeki yorumlara yol açmaktadır. Sözkonusu gücü tanımlamanın yolu ise, bu süreci tanımlamaktan geçmektedir.

Bir süreç olarak gündem belirleme yaklaşımı ele alındığında, biriyle ilişkili üç ayrı gündemle karşılaşılır. Sürecin unsurlarını oluşturan bu gündemleri **McQuail**, "Siyasal ya da diğer ilgi gruplarının sahip oldukları gündem, haber önemliliği ve algılanan izleyici performansıyla yapılandırılan ve etkilenen medya gündemi ve medya gündeminden etkilendiği tahmin edilen kamu gündemi[161]" biçiminde sıralamıştır. Sözkonusu gündemler arasında ilişkiyi tanımlayan **Rogers ve Dearing**'in Şekil 5'te sunulan modeli ise, bunlar

---

156 Brosius ve Keplinger ile Takeshita, örneğin kamu gündemini belirlemede Almanya ve Japonya'da ABD'deki sürece oldukça güçlü benzerlikler ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Avustralya'da Gadir, Kanada'da Winter, Eyal ve Rogers, Danimarka'da Siure ve Borre, Ghana'da Anokwa ve Salwen, Sudi Arabistan'da Al-Haqeel ve Melkote, Singapur'da Holaday ve Kuo, İsveç'te Asp, ve Venazuela'da Chaffee ve Izcary çalışmalar yapmışlardır (J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.98).

157 **A.g.k.**, s.10.

158 **A.g.k.**, s.16-17 ve 72-87.

159 J.C. Merrill, J. Lee ve E.J. Friedlander, **a.g.k.**, s.89.

160 Örneğin bu konudaki çalışmaları toplu bir şekilde görebilmek için bkz. **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

161 Bkz. S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.209.

arasındaki etkilenimleri ve süreci etkileyen diğer faktörleri ortaya koyması açısından dikkat çekicidir[162].

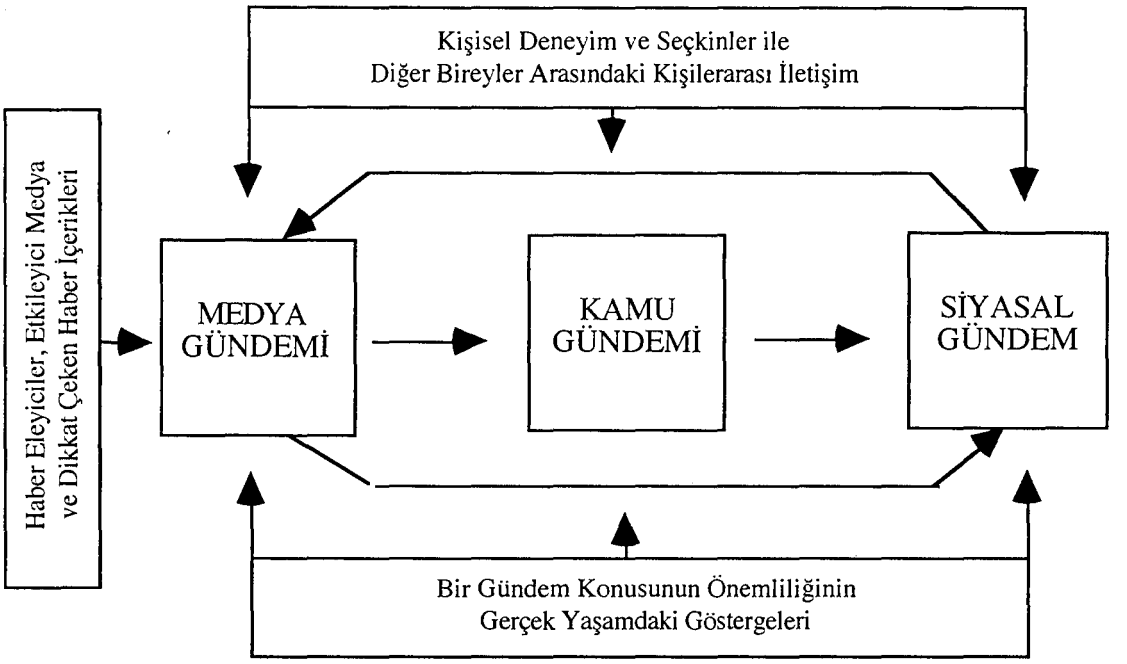

Şekil 5. Gündem Belirleme Sürecinin Başlıca Unsurları

James W. Dearing ve Everett M. Rogers, **Communication Concepts 6: Agenda-Setting**, Sage, Thousand Oaks, CA-1996, s.5

Süreç içerisinde haber değerleri ya da izleyenlerin tercihleriyle farkedilen medya gündemi'nin, kamu gündemini ve onun da siyasal ya da çıkar gruplarının belirlediği siyasal gündemi etkilediği ve yine aynı şekilde medya gündeminin siyasal gündemden, siyasal gündemin de medya gündeminden etkilendiği ifade edilmektedir. Buna göre bu gündemlerin her birinin diğerlerini etkilemeye uygun konumda ve etkileşimde olduğu görülebilir. Ancak bu arada sözkonusu süreci etkileyen bir takım faktörlerden de söz edilmektedir. Medya gündeminin haber eleyiciler, etkileyici medya ve dikkat çeken haber içeriklerinden etkilendiği belirtilirken, sürecin tümüne yönelik olarak kişisel deneyim ve seçkinler ile diğer bireyler arasındaki kişilerarası iletişim ve gerçek yaşam göstergeleri bu tür faktörler olarak sıralanmıştır.

Sözkonusu basit modeli, daha karmaşık olduğu ifade edilen gündem belirleme yaklaşımını tanımlamada tek başına yeterli görmek mümkün değildir[163]. Bu bağlamda

---

162 McCombs ve Shaw'ın modeliyle, Rogers ve Dearing'in modellerinin karşılaştırması için bkz. J. Watson, **a.g.k.**, s.114.

163 Gündem belirlemenin doğrusal ve doğrusal olmayan modelleri konusunda bkz. James H. Watt, Mary Mazza ve Leslie Snayder, *"Agenda-Setting Effects of Television News Coverage and the Effects Decay Curve"*, **Communication Research** 20(3), 1993.

sözkonusu unsurları açmakta ve her biri ayrı bir süreç halinde işleyen bu unsurları ayrıca ele almakta yarar vardır. Çünkü her bir gündem için bugüne dek yapılmış pek çok araştırma ve geliştirilmiş pek çok varsayım sözkonusudur. Ancak araştırma gelenek ve tasarımlarına geçmeden önce, gündem belirlemenin unsurlarını bazı tanımlamalarla belirli zeminlere oturtmak yerinde olacaktır.

Gündem belirleme yaklaşımının temeli olan "**gündem**" kavramı, zamanın belirli bir noktasında önemlilik sırasına göre dizilmiş konular ve olaylar listesi biçiminde görülen bir sıralamadır[164]. Gündem, kısaca dinamik bir etkileşim içindeki konular bütünü olarak da ifade edilebilir. Dinamik bir yapı sergileyen gündemde kimi konular yükselir ve kimi konular önemini yitirirken, ele alınan gündemler bu akışkanlığın bir estantanesini bize vermektedir. Gündemde; her birine "**gündem maddesi**" adı verilen, konuların bir sıralaması yapılmaktadır. Gündem maddesi kavramı, gündem sıralamasına giren olayın ait olduğu kategori ya da konuyu nitelemektedir. Çevre kirlenmesi, AIDS, sekiz yıllık eğitim, susurluk olayları, özelleştirme vb. gibi konular birer gündem maddesidirler. Aslında her olayın ait olduğu genel bir çatısı vardır. Buna "**konu**" adı verilmektedir. İngilizce'den kimi çevirilerinde 'mesele ya da sorun' diye de karşılansa bile konu kavramı, "haber içeriklerinde yer alan çeşitli olguların ilişkili oldukları geniş kategoriler" biçiminde görüldüğünden, daha geniş boyutta "birbiriyle ilişkili olaylar serisi[165]" anlamında bulunmuştur. Konuların genellikle birbiriyle çatışma halinde iki yüzlü bir doğası vardır. Bu da bir konunun dört ya da beş konuyu öncelikli şekilde barındırabilen gündem içerisinde yukarılara nasıl ve niçin tırmandığını anlamada önemlidir[166]. Öte yandan bazı konular çoğunlukla tek yönlü görülebilir. Uyuşturucu bağımlılığının artmasına kimse taraftar olmaz. Gündemde yer alan konuların her birinin aynı seviyede görülmediği bir gerçektir. O halde, her konunun bir değerliliği ya da başka bir deyişle "**önemliliği**" vardır ki, gündemde buna göre sıralamaya girmektedir. Önemlilik, gündemdeki bir konunun göreceli olarak önemli gibi algılandığı bir seviyeyi göstermektedir. Göreli bir kavram olan önemlilik, kişiden kişiye değişen bir yapıdadır.

Öte yandan kavram kargaşası anlamında, gündem belirleme yaklaşımının en çok "**kamuoyu oluşturma**" ile karıştırıldığı görülmektedir. İkisinin de bir süreç halinde çalışması ve toplumu etkilemeye yönelmesi bu karışıklığı yaratan başlıca etkenlerdir. Ancak birbirleriyle çeştili noktalarda ilişkisi olan bu kavramlar, birbirlerinden tamamen farklı yapıdadırlar. Kamuoyu oluşturma; bir konu hakkında oluşan bireysel fikirlerden hareketle

---

164 Bkz. S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**; John W. Kingdon, **Agendas, Alternatives and Public Policies**, Harper Collins College Publishers, İkinci Baskı, USA-1995, s.3; J. Watson, **a.g.k.**, s.112.

165 S.Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.e.**

166 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.2.

iletişim yoluyla, karar vermeye dek uzanan bir sürece işaret eder[167]. Kamuoyunu dolaylı olarak aile, eğitim, kültür, toplumsal kontrol mekanizmaları gibi kurumsal sosyolojik araçlar ve kanaat, motivasyon, algı, tutum gibi bireysel psikolojik araçlarla; doğrudan siyasal grup ve partiler, baskı grup ya da örgütleri gibi siyasal araçlar ve medyanın etkilediği ileri sürülür. Gündem belirleme, medyanın kamoyu üzerindeki yukarıda da sözü edilen çerçevedeki etkisini araştırır. Ancak kamuoyunu ve davranışını açıklamada, gündem belirleme yaklaşımı tek başına yeterli değildir.

Gündem belirleme çalışmalarında daha tanımlanabilecek pek çok kavram olsa da, bunların belli başlıları burada özetlenmeye çalışılmıştır. Şimdi, gündem belirleme araştırma gelenek ve tasarımlarına geçilmelidir.

3.1.4 Araştırma gelenek ve tasarımları

Gündem belirleme çalışmalarının zaman içerisinde farklı bakış açılarıyla, farklı biçimlerde sınıflandırıldıkları anlaşılmaktadır. Ancak genel bir biçimde, gündem belirleme sürecinin unsuru olan üç gündem türü (medya, kamu ve siyasal gündem) için de, ayrı ayrı araştırma geleneklerinden söz etmek mümkündür[168]. Genelde, medya ve kamu gündemi arasındaki ilişkileri konu alan çalışmaların iletişimbilimcilerce, siyasal gündeme yönelik çalışmaların ise daha çok siyaset bilimciler ya da uluslararası ilişkiler uzmanlarınca yapılandırılmıştır[169]. Bunlar arasında, ilk türdeki çalışmalarda yaygın olarak zamanın belirli bir döneminde medya ve kamu gündemi sıralamalarının karşılaştırıldığı ve ilişkinin irdelendiği görülmektedir. Daha sonra gerçek yaşam göstergeleri ya da süreci etkileyen diğer unsurlar bu araştırmalarda test edilmeye başlanmış ve son zamanlarda da tek konunun gündemde başlangıcından itibaren iniş ve çıkışlarını inceleyen çalışmalar ön plana çıkar olmuştur.

---

167 Vincent Price, **Communication Concepts 4: Public Opinion**, Sage, Newbury Park, CA.-1992; Ragnar Waldhahl, "*Siyasal Tutumlar ve Kamuoyu*", Çev: Süleyman İrvan, **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2, Ankara-1994, s.57-82; Cengiz Anık, "*Kamuoyunu Oluşturan Araçlar*", **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2, Ankara-1994, s.83-110. Ayrıca kamuoyu ve siyasal karar alma sürecindeki etkisi için bkz. Arsev Bektaş, **Kamuoyu, iletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul-1996; A. Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 965, İkinci Baskı, Eskişehir-1997.

168 Biliminsanları Rogers ve Dearing, 1988'deki çalışmalarında iki tür gelenekten söz ederler (Bkz. E.M. Rogers ve J.W. Dearing, **a.g.m.**, s.555-594): Kitle iletişim araştırmacılarında izlenilen "gündem belirleme" geleneğinde, bir süreç aracılığıyla kitle iletişim araçlarının çeşitli konuların ve olayların görece önemliliğini kamuya iletmesi tarif edilir. Siyasi elitlerin gündemlerinin bir süreç arıcılığıyla medya gündemi, kamu gündemi ve diğer unsurlardan etkilenmesi yönündeki araştırmaları ise, "gündem yapılandırma" geleneği temsil etmektedir. Bir başka deyişle, gündem belirleme çalışmalarının medya gündeminin kamu gündemini nasıl etkilediği ile ilgilenirken; gündem yapılandırma çalışmalarının, siyasal gündemin nasıl etkilendiği sorusu üzerinde durdukları ifade edilmektedir. Ancak biliminsanları 1996'daki çalışmalarında araştırma geleneklerini bu şekilde ele almamışlar ve çalışmaları "gündem belirleme" adı altında birleştirmişlerdir. (J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.5-6 ve 16-17.)

169 Bkz. **A.g.k.**, s.16-18.

Çalışmaların bir sistematiğe kavuşturulması anlamında değişik standartların varlığı dikkatleri çekmektedir. Örneğin **Weaver**, gündem belirleme araştırmalarını tasarımlarına göre, elde edildiği örneklem (tek tek bireylerden ya da bir gruptan elde edilen veriler) ile ele alınan konu (konular hiyerarşisi ya da bir tek konu) bazında değerlendirmiştir[170]. Ancak gündem belirleme araştırma tasarımlarına yönelik bu tür bir sınıflandırmanın hala geçerliliğini sürdürdüğü söylenemez.

Her geçen gün artan gündem belirleme çalışmalarında yeni yeni unsurlar test edilirken, araştırma tasarımları da buna göre her araştırmada değişikliğe uğramaktadır. Pek çok araştırmada ele alınan konu sayısının, zaman aralığının, anket uygulananların ve kitle iletişim araçlarının türü gibi özelliklerin değiştiği ve çeşitlendiği görülmektedir. Bu çerçevede gündem belirleme çalışmalarını medya, kamu ve siyasal gündem çalışmaları olarak değerlendirmek daha kapsayıcı bir genelleme olmaktadır. Özellikle ikinci aşama çalışmalar da değerlendirildiğinde, bu genellemenin doğruluğu daha iyi anlaşılmaktadır.

3.1.5 İkinci aşama gündem belirleme çalışmaları

Artık geleneksel hale geldiği söylenebilecek gündem belirleme çalışmalarının temel tezinden hareketle, günümüze dek yürütülen çalışmaların büyük bir çoğunluğunda ele alınan her bir gündem konusunun bir nesne gibi kabul edildiği söylenilebilir[171]. Oysa ki, kamu sorun ya da konuları yalnızca gündem belirleme yaklaşımınca incelenebilen nesneler değildir. Herşey üzerine iletişim kurulabildiği gibi bu nesnelerin her birinin görünümlerinin dışında değişik tutum, karekteristik ve özelliklerinin mevcut olduğu da ifade edilebilir. Bu yapısıyla medya gündemi, gazetecilerin bakış açılarıyla ve çerçevelemeleriyle sıralanmış nesneler şeklinde düşünülebilir. Bu noktada, haber çerçeveleri ve tutumlara yönelik gündemlerin kamu gündemini nasıl etkilediği sorusu, ikinci aşama gündem belirleme yaklaşımına işaret etmektedir. Eş deyişle ikinci aşama çalışmalar, gündem belirlemenin geleneksel çizgisi yerine "nasıl düşüneceğini de belirleme" yönünde etkiler taşıdığını ileri sürmektedir.

İlk ya da geleneksel aşamada, konuların önemliliklerinin medyadan kamu gündemine geçişi sözkonusu edilmekte iken; ikinci aşama çalışmalarda konulara eklenen sıfatların, eş deyişle tutumların önemliliklerinin geçtiği varsayılmaktadır. Bu durum ise, **Cohen**'in ünlü deyişinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü, artık medyanın ne hakkında düşüneceğinden daha fazlasını söylediği; eş deyişle konulara yönelik tutumları da etkilediği, ileri sürülmektedir. Yaklaşımı daha ileriye taşıyan bu çalışmalarda, medyanın haber değerlikli gördüğü değişik öğelere (konulara, olaylara, kişilere vb.) yönelik tutumları ele alınmakta ve sorgulanmaktadır.

---

170 D. Weaver, **a.g.m.**, s.680-691.

171 M.E. McCombs, 1999, **a.g.m.**

İlk kez **McCombs** ve diğerlerince İspanyol seçmenler üzerine gerçekleştirilen ve 1997'de yayınlanan çalışmada, seçmenlerin adaylara yönelik imajları ile medya haberleri ve reklamları arasında tutum transferini gösteren sıkı bir ilişki bulunmuş ve biliminsanları medyanın insanların nasıl düşüneceklerini de belirleme gücünün olduğunu ileri sürerek bu duruma "İkinci Aşama Gündem Belirleme Çalışması" adını vermişlerdir[172].

Aslında, 1990'ların sonlarında yaygın olarak görülmeye başlayan bu yöndeki çalışmaların kökenlerinin daha eskilere dayandığını da söylemek mümkündür. 1976 ABD Başkanlık seçimleri dönemini inceleyen iki çalışma, ilk ikinci aşama gündem belirleme düşüncesinin basit bir yansımasını ortaya koymaktadır. **Weaver** ve diğerlerinin panel çalışması, seçimler döneminde Chicago Tribune ve Illinois seçmenlerinin Başkan adayları **Jimmy Carter** ve **Jerry Ford**'a yönelik tutumları arasında yüksek oranda bir ilişki olduğunu belirlemiştir[173]. Aynı seçim dönemine yönelik **Becker ve McCombs**'un çalışmasında ise, **Newsweek** dergisiyle ve New York demokratlarının tutumları arasındaki ilişkinin aylar içerisinde daha da arttığı ortaya koymuştur[174]. **Benton ve Frazier** ile **Cohen**'in çalışmaları da konuların çerçevelenmesi biçimindeki açılımlar olmuştur. **Benton ve Frazier**'in ekonomi üzerine yaptıkları çalışmada gündem belirleme etkisi gazeteler için bulunmuş fakat televizyon haberleri için bulunamamışsa da konuların çerçevelenmesi adına önemli bulgular sağlamıştır[175]. **Cohen** ise, Hindistan'da yerel bir çevre sorunu karşısında bu olayın yerel gazetelerle insanların zihinlerindeki fotoğrafının arasında yakın bir ilişki olduğunu ıspatlamıştır[176]. Ancak bunların her birinde tutumlara yönelik gündem belirleme etkileri araştırılmış olsa da, bu yaklaşıma yeni bir ad verilmemiştir.

Bu biliminsanlarının esin kaynaklığını ise, daha çok "kültürleme" ve "sessizlik sarmalı" yaklaşımları oluşturmuş ve gündem belirleme araştırması çerçevesinde biliminsanları bunu "çerçeveleme" kavramı ile ilişkilendirmişlerdir[177]. Bu da olay ya da konuların belirli bir yönünün, belirli bakış açılarıyla ile ele alınıp, önemliliklerinin bu açısıyla vurgulandığı; eş deyişle çerçevelenerek sunulduğu, düşüncesine dayanmaktadır.

Tablo 2'de verilen ve özellikle son yıllarda gündem belirleme alanında yapılan araştırmalara bakıldığında değişik ülkelerde gazeteler, televizyon haberleri ve son zamanlarda

---

172 Maxwell McCombs ve diğerleri, *"Candidate Images in Spanish Elections: Second Level Agenda Setting Effects"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 74(4), 1997, s.703-717.

173 D. Weaver ve diğerleri, **a.g.m.**

174 Lee Becker ve Maxwell McCombs, *"The Role of the Press in Determining Voters Reactions to Presidential Primaries"* , **Human Communication Research** 4, 1978, s. 301-307'den aktaran: M. McCombs ve diğerleri, **a.g.m.**

175 M. Benton ve P. J. Frazier, *"The Agenda-Setting Function Of The Mass Medai At Three Levels Of İnformation-Holding"* , **Communication Research** 3, 1976, s. 261-274'den aktaran: M. McCombs ve diğerleri, **a.g.m.**

176 David Cohen, *"A Report On A Non-Election Agenda Setting Study"*, Gazetecilik Eğitimi Birliği toplantısında sunulan bildiri, Ottowa, Canada'dan aktaran: M. McCombs ve diğerleri, **a.g.m.**

177 Ayrıca diğer etki araştırması gelenekleriyle ilişkiler konusunda bkz. M. McCombs ve diğerleri, **a.g.m.**

da reklamlarda tutumlara yönelik gündem belirleme etkilerinin araştırıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında dikkati çeken bazıları üzerinde ise ayrıca durulabilir.

Tablo 2. Geleneksel Gündem Belirleme Çalışmalarında Elde Edilen Gündem Belirleme Etkisine Yönelik Bazı Önemli Bulgular

ÇALIŞMALAR	GÜNDEM BELİRLEME ETKİSİ
Iyengar and Kinder (1987)	Bireysel konuların önemliliğinde televizyoun etkilerine yönelik deneysel çalışmalar.
Eaton (1989)	Gazete, televizyon ve haber dergilerinin 11 bireysel konu üzerine 1980'lerde 42 ay boyunca etkileri.
Brosius and Kepplinger (1990)	Beş kamu konusu üzerine Almanya'daki televizyon haberlerinin bir yıl boyunca etkilerine yönelik çalışma.
Lasorsa and Wanta (1990)	13 kamu konusunun önemliliği üzerine kişisel ve kişiler arası deneyimlerin ve gazete ve televizyon haberlerinin etkileri.
Rogers, Dearing, and Chang (1991)	AIDS üzerine 1980'lerde gazete ve televizyon haberlerinin etkisi.
Shaw and Martin (1992)	Dört kamu konusunun önemliliği üzerinde toplumsal uzlaşmanın arttırılması anlamında gazete ve televizyon haberlerinin gündem belirleme rolü.
Wanta and Hu (1994)	Gazeteler, televizyon haberleri ve haber dergilerinin gündem belirleme etkisindeki zaman aralığı farklılıkları.
Roberts, Anderson & McCombs (1994)	Gazete ve televizyon haberlerindeki siyasi reklamların gündem belirleme etkisi.
Canel, Llamas, and Rey (1996)	İspanya Pamplona'da yerel konular üzerine gazete ve televizyonun etkileri.
Zhu (1997)	Dört ulusal konu üzerine önemsiz bireysel farklılıklar ve önemli gündem belirleme etkisi, 1977-84.

(**Kaynak:** Maxwell McCombs, *"New Frontiers in Agenda Setting: Agendas of Attributes and Frames"*, http://www.utexas.edu/coc/journalism/SOURCE/faculty/facul/ McCombs/Agenda-Setting.html)

Gündem belirlemenin deneysel araştırmaları ile tanınan **Iyengar ve Kinder**'in ABD başkanlık seçimlerine yönelik çalışması, ilk kez "çerçeveleme ve öne çıkarma" unsunlarını içermesi açısından dikkat çekicidir[178]. Biliminsanlarına göre medyanın bir konu hakkındaki haberleri bol bol vererek; diğer konuları yadsıması, politik hayatın belirli yönlerininin önemli ve diğer yönlerinin önemsiz gösterilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin biliminsanları bireylerin ulusal savunma hakkında doldurulursa, kendi Başkanlarını ulusal savunma konusu hakkında nasıl hissettiklerine bağlı olarak yargılamaya başlayacaklarına işaret etmişlerdir.

Deneylerin yapıldığı ABD'de bazı konuların Cumhuriyetci Parti konusu (örneğin suçlar) ve bazılarının da Demokrat Parti konusu (örneğin yolsuzluklar) diye ayrılması dolayısıyla; medyanın bu konulardan birisini yüksek önemliliğe çıkartması o konuyu sahiplenmiş partinin işine yaramaktadır. Örneğin deneyde, silahlanma yarışı üzerinde duran haberleri izleyen deneklerin, bu konuyu en önemli gördükleri, bu doğrultuda Başkan **Reagan**'ın silahların kontrolündeki performansına büyük bir ağırlık verdikleri ve tahminen başkanlık seçimlerinde **Reagan**'a oy vermeye daha yatkın oldukları ortaya konulmuştur. Deneylerde ayrıca, bireysel düzeyde algısal süreçler de incelenerek, medya gündeminin kamu

178 Shanto Iyengar, **News That Matters**, University of Chicago Press, Chicago, USA-1987, s.114.

gündemini belirlemekten daha fazlasını da yaptığı ileri sürülmüş ve bu bağlamda "medyanın bireylerin bir konuyu nasıl evrimleyeceklerini yönettiği" görüşüne dayanan çerçeveleme ve öne çıkarma kavramları tanımlanmıştır.

Özellikle 1993'ten bu yana gündem belirleme alanında yapılan araştırmalara bakıldığında değişik ülkelerde gazeteler, televizyon haberleri ve son zamanlarda da reklamlarda tutumlara yönelik gündem belirleme etkilerinin araştırıldığı belirlenmektedir[179]. Örneğin **Roberts** araştırmasında; medyanın insanların yalnızca ne hakkında düşüneceklerini değil, nasıl hareket edeceklerini de etkilediğini iddia ederek, 1990'da Teksas'ta yapılan Valilik seçimlerini incelemiştir[180]. Medya için önemli olan bir konunun kamu zihnine aktarılıp aktarılmadığını ilk aşamada ve kamu için önemli kılınan düşüncelerin davranışsal sonuç verip vermediği sorusunu da ikinci aşamada inceleyen **Roberts**, sorunun önemliliğini kamunun zihnine aktarmada siyasal reklamlarda gündem belirleme işlevine sahip olduğunu; seçmen gruplarının belirli konularla ilgilenme düzeylerine göre teşhis edilebileceklerini ve daha da önemlisi medyanın bireylere sadece ne hakkında düşüneceklerini değil, bu düşünceleri gözönüne alarak nasıl davranışlarda bulunacaklarını söylemekte olduğunu ileri sürmüştür.

Shaw ve Martin'in çalışması da kişilerarası iletişimi de içine alır şekilde, sözkonusu davranışı açıklamaya çalışan bir gündem belirleme süreci çizimini ortaya çıkarmıştır[181]. Biliminsanları Şekil 6'da sunulan biçimde olayları bireylere aktaran medyanın bu aktarım biçimleriyle güçlü bir şekilde bireylerin tutumlarını etkileyerek davranışlarına doğrudan bir kaynaklık ettiğini saptamışlardır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, gündem belirlemenin kamu gündemini etkilediği ya da oluşturduğu söyleminin dışında insanları da bir eyleme itip itmediği sorusu yakın zamanlarda ciddi bir şekilde araştırmacıları düşündürmeye başlamıştır.

Tutumlar üzerine yürütülen bir başka çalışma da **David Domke** ve diğerlerine aittir. 1996 ABD Başkanlık seçimlerinde medyanın önyargılı davranışlarını ve adaylara karşı tumununun kamuoyunu etkileyip etkilemediğini iki televizyon kanalı ve 42 gazete içeriklerinde yaptıkları medya gündemi değerlendirmesi çerçevesinde test eden çalışmacılar, medya sunumunun kamunun tercihlerini etkilemede önemli bir role sahip görüldüğünü ıspatlamışlardır[182]. Bilgisayar yardımı ile bu kadar geniş bir medya ölçümlemesi yapabilmiş olan çalışmacılar, kelime, paragraf ve haber sayımı ile de en ince ayrıntılarına kadar haber

---

179 Bkz. M.E. McCombs, 1999, **a.g.m.**

180 Marlyn S. Roberts, "*Predicting Voting Behavior Via the Agenda-Setting*", **Journalism Quarterly** 69(4), 1992, s.878-892.

181 Donald L. Shaw ve Shannon E. Martin, *"The Function of Mass Media Agenda Setting"*, **Journalism Quarterly** 69 (4), 1992, s.902-920.

182 David Domke ve diğerleri, *"News Media, Candidates and Issues and Public Opinion in the 1996 Presidental Campaign"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 74(4), 1997, s.718-737.

içeriklerine yönelik olumlu ve olumsuz tutumları ölçümleyebilmiş ve medyanın kamuoyu üzerindeki etkilerini "**İdeodynamik Model**"le hesaplayarak ortaya koymuşlardır.

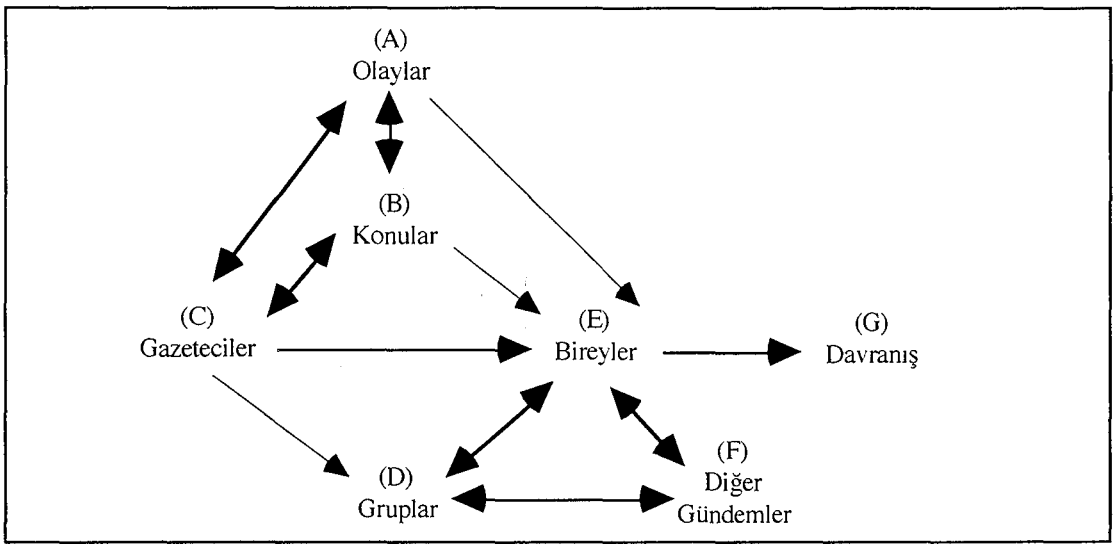

Şekil 6. Shaw ve Martin'in Gündem Belirleme Süreci Modeli

Donald L. Shaw ve Shannon E. Martin, *"The Function of Mass Media Agenda Setting"*, **Journalism Quarterly** 69 (4), 1992, s. 919.

Özellikle **McCombs**'un son dönemdeki ikinci aşama gündem belirleme çalışmalarına ışık tutan "Gündem Belirlemede Yeni Sınırlar: Simgeler ve Çerçevelerin Gündemi" konulu makalesi sözkonusu çalışmaları sistematik bir düzene kavuşturmaktadır[183]. Siyasi konulardan çevre, suç ve ekonomi politikalarına yönelik konulara dek, belediye başkanlığı seçimlerinden parlemento seçimlerine dek gazete, televizyon ve dergilerle özellikle reklamların ele alındığı bu çalışmalar gündem belirlemenin ikinci aşama etkilerine işaret etmektedir.

Ancak gündem belirleme çalışmalarını bir adım daha ileri götüren bu yeni bulgular bir genelleme olarak değerlendirilmelidir. Bunlar bir kaç örnek durumda elde edilmiş bulgulardır ve her durum için geçerli olup olmayacağı test edilmeyi beklemektedir. Eş deyişle, bundan sonra yapılacak bu yeni iddiaları izleyen ve gündem belirleme çalışmalarını genişletme amacındaki araştırmaların elde edeceği bulgular, gündem belirlemenin yönünü belki de daha da ilerilere götürebilecektir. Genel bir çerçeveden bakıldığında ise, araştırmaların medyanın bireylerin özellikle siyasal tutumlarını değiştirdiğini ve halkın siyasal olaylar ve aktörler hakkında düşünüp hissettiklerini etkilediğini söylemek mümkündür[184].

183 M.E. McCombs, 1999, **a.g.m.**

184 Bu yargı ve değişik türdeki diğer araştırmalar için ayrıca bkz. M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.256-258.

Sonuç olarak buraya kadar; gündem belirleme yaklaşımının temel tezi, bu tezin izlediği gelişim, gündem belirleme süreci, unsurları ve araştırma gelenekleri, temel kavramları ve araştırma tasarımları ile son zamanda dikkati çeken ikinci aşama gündem belirleme çalışmaları üzerinde genel hatlarıyla durulmuştur. Bundan sonra, gündem belirleme araştırma gelenekleri doğrultusunda ayrı ayrı medya, kamu ve siyaset gündemlerine yönelik araştırmalar ele alınarak, bu araştırmalar ayrı başlıklar halinde ayrıntıları ile irdelenmeye çalışılmalıdır.

4. MEDYA GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI

Okunulan her gazetenin, seyredilen ya da dinlenilen her haber bülteninin bir gündemi vardır ve bu gündem "medya gündemi" olarak anılmaktadır. En basit şekilde, okunulan gazete ya da derginin sayfalarına yerleştirilen haberlerin "nasıl bir süreçten geçirilerek önümüze geldiği" konusunda yapılan araştırmalara bakarak medya gündeminin özelliklerinden söz edilebilir. Medya gündemi araştırmalarının ele alınacağı bu başlık altında, genel olarak araştırma gelenekleri ve bu araştırmalarda ortaya çıkan medya gündemini etkileyen unsurlar üzerinde durulacaktır.

4.1 Medya Gündemi Araştırma Gelenekleri

Birbirinden farklı yöntem ve bakış açıları ile ele alınmaş olsalar da, medya gündemine yönelik araştırmalar üzerine yapılacak genellemeler, bu araştırma türüne yönelik gelenekleri ortaya çıkarabilmektedir. Her araştırmada farklı kaygılarla belirlendiği dikkati çeken bu gelenekler; kitle iletişim aracının türü, medya içeriğini ölçümü ve zaman aralığının belirlenmesi başlıkları altında değerlendirilebilir.

4.1.1 Kitle iletişim aracının türü

Medya gündemini belirlemeye yönelik araştırmaların ilk adımını, incelenecek kitle iletişim aracının türünün belirlenmesi oluşturur. Bu araştırmalarda ABD'de yaygın olarak gazetelerin ve televizyonların incelemelere konu edildiği görülmektedir. Ancak kimi çalışmalarda başka kitle iletişim aracı türleri de inceleme birimine dahil edilmiştir.

İlk gündem belirleme çalışması olan Chappel Hill çalışmasında **McCombs ve Shaw**, dokuz kitle iletişim aracının gündemini bir bütün halinde incelemişlerdir. Bunlar beş gazete, iki haber dergisi ve iki televizyon kanalıdır[185]. **Funkhouser** ise, 1960'ların olaylarını

185 Durham Morning Herald, Durham Sun, Raleigh News and Observer, Raleigh Times, New York Times gazeteleri, Time ve Newsweek dergileri, NBC ve CBS televizyon kanalları (M.E. McCombs ve D.L. Shaw, 1972, **a.g.m.**, s.178).

incelediği çalışmasında **Time, Newsweek** ve **World Report** dergileri ile **Readers' Guide to Periodical Literature**'den yararlanmıştır[186].

ABD'deki gündem belirleme çalışmalarında yaygın olarak ele alınan gazeteler **Rogers ve Chang**'ın çalışmasında da kapsamlı bir şekilde görüldüğü gibi **The New York Times, The Los Angelos Times** ve **Washington Post** gazeteleri ile **ABS, CBS** ve **NBC** televizyon kanallarıdır[187]. Popüler olan bu gazete ve kanalların seçiminde, bu yayınların haberlerini sıraladıkları basılı indekslerinin bulunması da etkilidir. Çünkü bu indeksler, araştırmacıları sayfa sayfa gazete taramak ve saniye saniye televizyon haberi izlemekten kurtarmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda, medya içeriklerinin ölçümünde bilgisayar ortamından yararlanılıyor olması ise, seçilen gazete sayısını arttırmıştır. Örneğin, **Domke** ve diğerlerinin yürüttükleri 1996 ABD başkanlık seçimlerine ilişkin, başkan adayları **Clinton** ve **Dole**'ün medyadaki imajlarına yönelik çalışmalarında, **CNN** ve **ABC** televizyon kanalları ile 42 gazete inceleme birimine dahil edilmiştir[188].

Araştırmalara göre gazeteler mi, yoksa televizyonlar mı daha etkilidir? Bu konuda farklı çalışmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. **Atwater, Fico ve Pizante**'nin medyalararası gündem belirleme çalışması, **Weaver** ve diğerlerinin televizyonun "ışık tutma" işlevi gördüğünü kaydettikleri çalışması, ekonomik sorunlara medyanın getirdiği çözüm önerileri ile kamunun düşündüğü çözüm önerilerini karşılaştıran **Benton ve Frazier**'in çalışması temel gündem belirleyici medyanın gazeteler olduğunu, televizyon gündeminin gazete gündemini izlediğini ortaya koymaktadır[189]. Ancak öte yandan, televizyonun gündem belirleme etkisini kanıtlayan türde çalışmalar da mevcuttur. Deneysel düzeydeki **Cook** ve diğerlerinin sağlık sorunlarına yönelik programların etkileri çalışması, **Iyengar, Peters ve Kinder**'in haber programları çalışması, **Brosius ve Kepplinger**'ın çalışmaları televizyonun da gündem belirleme etkisinin güçlülüğünü ortaya koymaktadır[190]. Dolayısıyla

---

186 G.R. Funkhouser, 1973a, **a.g.m.**, s.533.

187 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.36.

188 D. Domke ve diğerleri, **a.g.m.**, s.721.

189 Tony Atwater, Frederick Fico ve Gary Pizante, *"Reporting on the State Legislature: A Case Study of Inter-Media Agenda-Setting"*, **Newspaper Research Journal**, Cilt:8, 1987, s.53-61; D.H. Weaver ve diğerleri, **a.g.m.**, s.196; Marc Benton ve P. Jean Frazier, *"The Agenda-Setting Function of The Mass Media at Three Levels of Information Holding"*, Der.: David L. Protess ve Maxwell McCombs, **Agenda-Setting:Reading on Media, Public Opinion and Policymaking**, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ.-1983, s.16-35'dan aktaran: S. İrvan, **a.g.t.**, s.102.

190 Fay Lomax Cook ve diğerleri, *"Medai and Agenda Setting: Effects on the Public, Interest Group Leaders, Polcy Makers, and Policy"*, **Public Opinion Quarterly** 47, 1983, s.16-35 ve Shanto Iyengar, Mark E. Peters ve Donald R. Kinder, *"Experimental Demonstrations of the 'Not-So-Minimal' Consequences of Television News Programs'*, Der.:, David L. Protess ve Maxwell McCombs, **Agenda Setting: Readings on Media, Public Opinion, and Policymaking**, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ.-1991, s.89-95 ve Hans-Bernd Brosius ve H. Mathias Kephlinger, *"The Agenda-Setting Function of Televizison News"*, **Communication Research** 17(2), 1990, s.183-211'den aktaran: S. İrvan, **a.g.t.**, s.102.

bu araştırmalardan hareketle; televizyonların kısa dönemde, gazetelerin ise uzun dönemde daha etkili olduğu genellemesinde bulunmak yanlış olmayacaktır[191].

Kimi çalışmalarda ise, daha farklı alanlar test edilmiştir. Örneğin **Palmgreen ve Clarke** çalışmalarında yerel gazete ve televizyonları karşılaştırmışlar ve yerel konularda yerel gazetelerin daha etkili olduğunu belirlemişlerdir[192]. Ayrıca, **Funkhouser** gibi bazı araştırmacıların dergileri[193], **Williams ve Larsen** gibi kimi araştırmacıların da radyoları inceleme birimlerine dahil ettikleri görülmektedir[194]. **Berkowits ve Adams** ise, yerel televizyon kanallarını incelemişlerdir[195]. **Gaziano**'nun çalışması, çevre ya da komşu gazeteler ve liderler üzerinedir[196]. Gündem belirlemenin deneysel çalışmalarında izlenen yöntem ise daha farklıdır. **Iyengar**'ın yürüttüğü bu çalışmalarda deneklere önceden hazırlanmış ve çeşitli konularda vurgu yapılmış özel haber bültenleri video bantlardan izlettirilmiştir[197].

Kimi çalışmalarda da yalnızca haber bültenleri değil, televizyon yayınlarının tümü ya da prime-time programlarının içerikleri ya da küçük eğitici spotlar ele alınmıştır. **Miller ve Quarles** çalışmalarında "Ertesi Gün" filmini konu almışlardır[198]. Aynı film **Adams** ve diğerlerinin da çalışma konusu olmuştur[199]. Bu çalışmalarda genel olarak, film izlenmeden önce uygulanan anketlerle, film izlendikten sonra aynı anket sorularına verilen yanıtlar karşılaştırılmıştır. Böylece, bir televizyon kanalın haberlerinin değil, programların bile

---

191 Gazete ve televizyonların az gelişmiş toplum olarak Venezuela'daki etkileri üzerine ayrıca bkz. Richard L. Allen ve Fausto Izcaray, *"Nominal Agenda Diversity in a Media-Rich, Less-Developed Society"*, **Communication Research** 15(1), 1988, s.29-50. Ayrıca bir seçim dönemindeki farklılıklar konusunda bkz. Hugh M. Culbertson ve diğerleri, *"Media Use, Attention to Media and Agenda Richness"*, **Newspaper Research Journal** 15(1), 1994, s.14-29.

192 Philip Palmgreen ve Peter Clarke, *"Agenda Setting with Local and National Issues"*, **Commucitaion Research** 14, 1977, s.435-452. Ayrıca Teksas gazetelerine yönelik bir çalışmada Schweitzer ve Smith tarafından gerçekleştirilmiştir (Bkz. John C. Schweitzer ve Billy L. Smith *"Community Pressures on Agenda-Setting"*, **Newspaper Research Journal** 12(3), 1991, s.46-61).

193 G.Ray Funkhouser, *"Trends in Media Coverage of the Issues of the 60's"*, **Journalism Quarterly** 50, Autumn 1973b, s.62-75.

194 Wenmouth Williams ve David C. Larsen, *"Agenda Setting in an Off-Election Year"*, **Journalism Quarterly** 54, 1977, s.774-49.

195 Dan Berkowitz ve Douglas B. Adams, *"Information Subsidy and Agenda Building in Local Television News"*, **Journalism Quarterly** 67(4), 1990, s.723-731.

196 Cecilie Gaziano, *"Neighborhood Newspapers and Neigborhood Leaders: Influences on Agenda Setting and Definitions of Issues"*, **Communication Research** 12(4), 1985, s.568-594.

197 S. Iyengar, 1987, **a.g.k.**; Shanto Iyengar, **Is Anyone Responsible: How Television Frames Political Issues**, The University of Chicago Press, Chicago-1991.

198 M.Mark Miller ve Jan P. Quarles, *"Dramatic Television and Agenda-Setting"*, Gazetecilik ve Kitle İletişim Eğitimi Birliği'nin teori ve yöntem paylaşımı toplantısında sunulan bildiri, Gainesville, Fla., 1984'den aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.381-382.

199 William C. Adams ve diğerleri, *"Before and After The Day After: The Unexpected Rules of a Televised Drama"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s.54-65.

gündem belirlemede etkili olduğunu ıspatlamaya yönelik çalışmalarda bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda üzerinde oldukça yoğunlaşılan bir başka tür de reklamlardır. Kamuoyuna seslenen özellikle siyasal reklamlar üzerine yapılmış araştırmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Şimdilik elde edilen bulgular genellendiğinde, kamu gündemi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmadıkları görülmektedir. Ancak daha çok birer bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilecek reklamların, siyasal adaylara yönelik tutumlar üzerinde kimi etkilere sahip oldukları belirlenmektedir.

Öte yandan bazı özel çalışmalarda da ele alınan konu ile de ilişkili olarak kitle iletişim aracı türünün etkilerinin araştırıldığı dikkati çekmektedir. Bunlardan **Miller ve Wanta**'nın çalışması ırk değişkenini[200] ve **Heeter** ve diğerleri ise elektronik haberleşmeyi[201] çalışmalarında test etmişlerdir.

Kitle iletişim araçlarının türü konusunda gündem belirleme çalışmalarında özellikle üzerinde durulan nokta ise; her kamu grubunun gündeminin aynı olmayacağı gibi, her iletişim aracının gündeminin de aynı olamayacağı gerçeğidir[202]. Pek çok araştırmada homojen bir bütün olarak gazete ve televizyonların birlikte ele alındığı görülse de, bu araçların gündem belirleme işlevlerinin farklı olabileceği belirtilmektedir. Araçların teknolojik nitelikleri ve haber formatlarının farklılığından kaynaklanabileceği düşünülen bu farklılık, izleyenlerin izleme süreleri, araca duydukları ilgi ve güven, eğitim durumları ve daha ötede incelenen konunun türü gibi unsurlarla da pekişmektedir.

4.1.2 Medya içeriğinin ölçümü

Medya gündemi çalışmalarının özünü medya içeriklerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu ölçümlemede yöntem olarak bugüne dek içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, sosyal gerçeğin yazılı/açık (manifest) özelliklerinden yazılı/açık olmayan içerik özelliklerine yönelik çıkarımlar yapmak yoluyla sosyal gerçeği araştıran bir yöntemdir[203]. İçerik analizi ile medyada bir konuya duyulan ilginin belirlenmesi yoluyla, bu

---

200 Randy E. Miller ve Wayne Wanta, *"Race as a Variable in Agenda-Setting"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 73(4), 1996, s.913-925.

201 Carrie Heeter ve diğerleri, *"Agenda-Setting by Electronic Text News"*, **Journalism Quarterly** 66(1), 1989.

202 D.H. Weaver ve diğerleri, **a.g.m.**, s.45-57.

203 K. Merten, Inhaltsanalyse, EinfAhrung in Theorie, Methode und Parix. Opladen: Westdeutscher, s.15'den aktaran: O. Gökçe, 1995, **a.g.k.**, s.24. Yöntem konusunda ayrıca bkz. Aysel Aziz, **Kitle İletişiminde İçerik Çözümlemesi**, A.Ü. BYYO. Yıllığı 1987-1988, Ankara-1988; Maurice Duverger, **Sosyal Bilimlere Giriş**, Çev: Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, İstanbul-1990 ve ayrıca bu yönteme yönelik Journalism Quarterly'de yayınlanan çalışmalar için bkz. Daniel Riffe ve Alan Freitag, *"A Content Analysis of Content Analyses: Twenty-Five Years of Journalism Quarterly"*, **Journalism Quarterly** 74(3), 1997.

konunun kamuoyu için önemi hakkında çıkarımlar yapılabilmektedir[204]. Gündem belirleme çalışmalarında ise içerik analizi, metinlerdeki açık ya da gizli anlamların ölçülecek anlamın türüne göre geliştirilecek ölçümleme prosedürü ile sınıflandırılması anlamı taşımıştır[205]. Bu çalışmalarda ölçümleme prosedürü, sayılabilir bazı ünitelerin sayılmasıyla düzenlenmiştir. Bu da örneğin bir gazetedeki;

*Bir konudaki haberlerin kaç sütun cm^2 olduğu,

*Bir konuda çıkan haberlerin sayısı ya da

*Bir konu hakkında bir televizyon kanalında çıkan haberlerin süresi gibi ölçümlemelerdir. Gündem belirleme çalışmalarında en yaygın biçimde bu üç ölçümleme değerinin temel alındığı görülmektedir. Ancak haber metinlerindeki cümle ya da kelime sayılarının incelendiği çalışmalara da rastlanmaktadır[206].

Bu noktada özellikle altını çizmek gerekir ki, gündem belirleme araştırmalarında medyada yer alan haberlerin gerçek içerikleri değil; bu haberlerin sayıları, kapladıkları alan ya da süreleri hesaplanmaktadır[207]. Böylece elde edilen veriler, medya gündeminde bir konuya verilen önemin bir göstergesi olmaktadır. Elbette ki, yayınlanan her bir haber belli bir tema üzerine kuruludur ve bu "**haber temaları**" birbirlerinden farklıdırlar. Çünkü her bir tema tartışılan konunun herhangi bir yönünü vurgulamaktadırlar, ancak konu herhangi bir şekilde gündemdeki seyrini sürdürmektedir.

Yeri gelmişken, haber içeriklerini inceleyerek elde edilen temaların gündem belirleme sürecini daha iyi anlatan veriler sağladığını belirtmekte yarar vardır[208]. Örneğin, **Rogers** ve diğerleri AIDS konusunda 13 haber teması tespit ederek bunlarla ilişkili haberlerin sayılarını hesaplamışlardır[209]. Bu temalar bilimsel buluşlar, HIV/AIDS testi zorunluluğu, AIDS olan ünlüler ve AIDS'li çocuklar gibi haberlerin ana kategorilerini yansıtmaktadır. Araştırma, medya gündeminde farklı zamanlarda farklı temaların düşüp; farklı zamanlarda farklı temaların yükseldiğini ortaya koymuştur. Ancak bir bütün olarak görülürse, AIDS konusunu çerçeveleyen bu farklı temalar AIDS'in medya gündeminin üst sıralarında beş yıl boyunca kalmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bir konunun medya gündeminde uzun süre önemli

---

204 O. Gökçe, 1995, **a.g.k.**, s.48. Ayrıca bkz. G. Burton, **a.g.k.**, s.22-23.

205 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.35.

206 Örneğin Paletz ve Guthrie'nin Ronald Regan'ın tanımlanması üzerine CBS televizyon kanalı, Durham Morning Herald ve New York Times Gazetelerini konu alan çalışmalarında kelime sayılarını ölçüm birimi olarak kullanmışlardır (David L. Pelez ve Kendall Guthrie, *"The Three Faces of Ronald Reagan"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington-1980, s.226-239). Pritchard'ın çalışması da bu yöndedir (David Pritchard, *"Homicide and Bargained Justice: The Agenda Effect of Crime News on Prosecutors"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington-1980, s. 289-300).

207 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.36.

208 **A.g.k.**, s.36-37.

209 Everet M. Rogers, ve S.Chang, *"Media Covarage of Technology Issues"*, **Risky Business**, Der.: L. Wilkensen ve P. Patterson, Greenwood, NewYork, USA, s.75-96.

kalması, işlenen farklı temalarla mümkün olabilmektedir[210]. Aksi halde bir konu uzun süre medya gündeminde aynı önemde kalamamaktadır.

Beş yıl boyunca gazetelerde yayınlanan bütün AIDS haberlerini tek tek incelemek, başka bir deyişle binlerce haberi bulmak, hesaplamak, kodlamak, yalnız başına her bir haber anlamını analiz etmek, **Dearing ve Rogers**'ın ifade ettiği biçimde "oldukça zor ve usandırıcı" bir iştir[211]. Bu çerçevede, ABD kaynaklı çalışmalarda bu taramalar genellikle biliminsanlarının kendisi tarafından yapılmamaktadır. Biliminsanları bu işin üstesinden indeksler kullanarak çıkmaktadırlar. Kitle iletişim aracının türü başlığı altında da ifade edildiği gibi, ABD'de gazete ve televizyon kanallarında yer alan haberlere yönelik indeksler mevcuttur. Örneğin **Los Angeles Times İndeksi** bu gazetede yıl içinde yayınlanan bütün haber konularını ve yorumlarını sınıflandırmaktadır. Bunda haberin yayınlandığı gün ve sayfa gibi bilgileri bulmak mümkündür. Aslında bu indeks, geçmişte işlenen bir konunun yerini belirlemek için, muhabirlere yardımcı olabilmek amacıyla düzenlenmektedir. Ancak bunlar para karşılığı da satılmaktadır. Örneğin Minnesota'daki Microfilms Üniversitesi, pek çok ABD gazetesi için indeksler oluşturmaktadır[212]. Ülkemizde ise bu tür indeksler bulunmadığı için, mecburen geliştirilecek içerik analizi ölçümleme prosedürü çerçevesinde teker teker gazete sayfalarını karıştırmak gerekmektedir.

Gündem belirleme alanında ABD'de yapılan çalışmalarda son zamanlarda bilgisayar desteğinden de yararlanılmaktadır. İçerik analizi konusunda işlem gören bazı programlar biliminsanlarına büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Örneğin Chicago'daki Illinois Üniversitesi'ndeki **James Danowski**'nin geliştirdiği Wordlink ve British Columbia'daki Simon Fraser Üniversitesi'ndeki **Bill Richards**'ın geliştirdiği şebeke analizi programı Negopy gibi programlar mevcuttur. **Maria Hibbs** ise, bu programları uzun dönemli çalışmasında birleştirerek kullanmıştır[213]. Yine **Domke** ve diğerleri de çalışmalarında Nexis programından yararlanmışlardır[214].

4.1.3 Zaman aralığının belirlenmesi

Bir konu ya da sorun medya gündeminde yer alır almaz kamu gündemini etkilemekte midir; yoksa bunun için belli bir zamanın geçmesi mi gereklidir? Bu süre aynı günler mi olmalıdır; yoksa bir ay ya da altı hafta sonrası mı? İşte bu sorular, medya gündeminin incelendiği ve kamuoyu araştırmasının yapıldığı zaman dilimlerini sorgulamaktadır. Gündem

---

210 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.36.

211 **A.g.k.**, s.36.

212 Sözkonusu indeksleri hazırlayanların burada yer alan konuları gündem belirleme araştırmacılarının istediği biçimde hazırlayıp hazırlamadıkları konusu tartışmalıdır (**A.g.k.**, s.37). Çünkü indeksleri kullananlar, indeksleri hazırlayan kaynaklara ve onların güvenilirliklerine bağımlı kalmaktadırlar.

213 **A.g.k.**, s.94-95

214 D. Domke ve diğerleri, **a.g.m.**, s.721.

belirleme çalışmalarında incelenecek zaman dilimlerinin belirlenmesi, ölçümlerin nasıl yapıldığı kadar hayati bir önem taşımaktadır. Bir konunun medya gündeminden kamu gündemine geçmesinin ne kadar zaman aldığı ve hangi dönemler arasında yapılan araştırmaların daha sağlıklı sonuçlar verdiği soruları, gündem belirleme araştırmalarının en temel soruları arasındadır. Araştırma geçmişlerine bakıldığında bu yönde kimi çalışmalarda zamanın belirli bir noktasının ele alındığı, kimi çalışmalarda da daha uzun dönemli araştırmaların yapılandırıldığı görülmektedir.

Gündem belirleme çalışmalarında zaman unsurunu görebilmek için öncelikle **McCombs**'un sınıflandırmasına dikkat etmek gereklidir[215]. Bunlar gündem belirleme sürecinin unsurlarıyla da ilişkili biçimde, medya gündeminin ölçümünü ortaya koymak için medya içeriğinin ne kadar zamanlık bir bölümünün analiz edileceği, kamu gündeminin ölçülmesi için uygulanacak anketin ne zaman uygulanacağı ve ne kadar zaman alacağı, incelenen medya içeriğinin son günü ile kamudan toplanan verilerin ilk günü arasında kaç günün geçtiğine yönelik zaman aralığı unsurlarını içine almaktadır. Gündem belirleme çalışmalarının her birinde bu tür soruların yanıtları önceden verilmelidir.

Medya içeriğinin, halkın öznel sıralamasını ne kadar zamanda etkileyeceği sorusu değişik araştırmalarda farklı biçimlerde ortaya konulmuştur. Genel olarak, medya ve kamu gündemleri arasındaki en yüksek korelasyonun üretilmesi için gerekli zaman ya da optimum zaman aralığı literatürde "**zaman çerçevesi**" adıyla tanımlanmıştır. **McCombs** ve **Gilbert**'a göre zaman çerçevesini belirleyen beş unsur bulunmaktadır[216]:

*i) **Toplam zaman çerçevesi:*** Araştırmada gözönünde bulundurulan toplam zaman dilimi toplam zaman çerçevesi olarak anılmaktadır.

*ii) **Zaman aralığı:*** Bir konunun medya gündeminde görülmesi (bağımsız değişken) ile kamu gündeminde görülmesi (bağımlı değişken) arasında geçen süreye zaman aralığı adı verilmektedir.

*iii) **Medya gündeminin sürekliliği:*** Konunun medya gündeminde kalma süresi, bir başka unsur olarak, medya gündeminin sürekliliği anlamı taşımaktadır.

*iv) **Kamu gündeminin ölçüm süresi:*** Kamu gündemini ölçmek üzere gerçekleştirilecek kamuoyu anketinin uygulama süresi bir başka unsurdur.

*v) **Optimum etki aralığı:*** Bir konunun hem medyanın hem de kamunun gündeminde en önemli olarak vurgulanması arasında geçen süreye işaret etmektedir.

Öte yandan zaman aralığının, farklı çalışmalarda farklı biçimlerde ele alındığı görülmektedir. **Geral Stone ve Maxwell McCombs**, gündem belirlemenin ne kadar

---

215 Maxwell E. McCombs, *"The Agenda Setting Approach"*, **Handbook of Political Communication**, Der.: D. Nimmo ve K. Sanders, Sage, Beverly Hills CA.-1981, s.121-140.

216 Maxwell E. McCombs ve Sheldon Gilbert, *"News Influence on Our Pictures of the World"*, **Perspectives on Media Effects**, Der.: J. Bryant ve D. Zillmann, Lawrence Erlbaum Associates, NJ.-1986, s.1-15.

zaman aldığına yönelik olarak değişik veri grupları üzerine yaptıkları medya ve kamu gündemlerini karşılaştıran araştırmalarında, bir konunun medya gündeminden halkın gündemine geçmesi için iki aydan altı aya kadar bir sürenin gerekli olduğu sonucuna ulaşmışlardır[217]. **Winter ve Eyal** ise, bir tek konu üzerinde odaklanarak gündem belirleme için gerekli zamanı uzun dönemli bir çalışma ile araştırmışlardır. Biliminsanları, insan hakları konusunda medya gündemi ve toplum gündemi arasındaki en güçlü ilişkilerin dört ile altı haftalık süre içinde olduğunu elde ederek, bu devrenin diğer konular için değişik olabileceğini belirtmiş ve buna 'en uygun etki süresi' adını vermişlerdir[218]. **Salwen** de bu etkinin beş ile yedi hafta arasında olduğunu belirtmektedir[219].

Shoemaker, Wanta ve Leggett ise, uyuşturucu sorunuyla ilgili çalışmalarında sözü edilen her iki zaman aralıklarının da doğru olduğunu bulmuşlardır[220]. Uyuşturucu konusunda medya içeriğiyle, daha sonra kamuoyundaki uyuşturucuyla ilgili ilgi düzeyi arasında korelasyonun bulunduğu iki ayrı zaman dönemlerinden birisi bir ile iki ay, diğeri ise dört ile beş aylık bir dönemi kapsamıştır. Bunlarla birlikte **Gandy** ise, en uygun zaman aralığının tam olarak ne olması gerektiğini söylemede gündem belirleme araştırmalarının temelinin yetersiz olduğunu ileri sürmektedir[221].

Zaman aralığı konusundaki tartışmalardan çıkan sonuç, değişik konuların kamuoyunun dikkatini çekmek için yeterli gürültü uyandırmada değişik miktarda zamana ihtiyaç duyduklarını göstermektedir[222]. Ancak genellikle bu süre birkaç aylık bir dönem şeklinde belirlenmektedir. Zaman unsurları dikkate alınarak gerçekleştirilen pek çok araştırma da uzun bir dönemi kapsar şekilde düzenlenmiştir. Örnek olarak **Eyal**; **Eyal, Winter ve DeGeorge** ile **Stone ve McCombs** yaptıkları araştırmalarda uzun dönemli olarak bir konuyu ele alıp medya içeriğini aylık dökümler halinde listelemişlerdir. AIDS konulu çalışmasında **Rogers** ve diğerleri 1980'lerde 91 ay içinde üz gazete ve üç televizyon kanalının AIDS hakkındaki haber sayılarını içerik analiziyle listelemişlerdir[223]. Elde ettikleri bu listeleri

---

217 Bkz. G.C. Stone ve Maxwell E. McCombs, "*Tracing the Time Lag in Agenda-Setting*", **Journalism Quarterly** 58 (1), 1981, s.51-55.

218 Winter ve Eyal çalışmalarında 1954'ten 1976'ya kadar olan dönemde New York Times'ın sosyal hakları ele alışına bakarak bunu Gallup kamuoyu araştırması sonuçları ile karşılaştırmışlardır (Bkz. W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.387).

219 Bkz. Michael B. Salwen, "*Effects of Accumulating of Coverage On Issue Salience in Agenda-Setting*", **Journalism Quarterly** 65(1), 1988, s.100-106 ve 130.

220 P.J. Shoemaker, W.Wanta ve D. Leggett, "*Drug Coverage and Public Opinion 1972-1986*", Amerikan Kamuoyu Araştırma Kurumu'nun yıllık toplantısında sunulan bildiri, Hersley PA. 1987'den aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.388.

221 O.H.Gandy, **Beyond Agenda-Setting**, Norwood, NJ.:Ablex, 1982, s.7'den aktaran: E.M. Rogers ve J.W. Dearing, **a.g.m.**, s.572.

222 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.388.

223 Bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**

biliminsanları, daha sonra kamu gündemi anketi verileri ile hükümetin AIDS programına yaptıkları harcamaları bazında ay ay karşılaştırarak gündem belirleme etkisini araştırmışlardır.

Öte yandan, sözü edilen şekildeki uzun dönemli çalışmalarda genellikle çoklu ölçümlemeler gerçekleştirilmektedir. Örneğin, katılımcıların gözlenmesi gibi nicel ya da belirli zaman aralıklarında gerçekleştirilen analizlerin kullanıldığı nitel yöntemler kullanılabilmektedir. Bu yöntemlerle yapılan ölçümlerin geçerli ve güvenilir oldukları konusunda da yine çoklu ölçümlemeler yapmak mümkündür. Bu araştırmalara literatürde "**çoklu yöntem çalışmaları**[224]" adı verilmektedir.

Sonuç olarak medya gündemi araştırma geleneklerinin neler olduğu genel bir çerçeve ile ortaya konulduktan sonra, bu araştırmalarda ortaya konulan medya gündemini belirleyen unsurlar ayrıca değerlendirilmelidir.

4.2 Medya Gündemini Belirleyen Unsurlar

Bir konuyu medya gündemine neyin yerleştirdiğine yönelik medya gündemi araştırmalarının her biri, bir ya da birden fazla unsurun etkilerini test etmiştir. Bu unsurlardan kimileri gündem belirleme çalışması ile ilişkili diğer araştırmalarca ortaya konulmuş bulgularken, kimileri de özel olarak ele alınmış unsurlardır. Genel yapısı itibarıyla bakıldığında, sözkonusu unsurların kimilerinin işletme yapısından ve kimilerinin de haber örgütü ve medya içeriklerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu çok genelleyici sınıflandırmaya ek olarak, kimi çalışmalarda da daha özel bazı unsurlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunları da ayrıca 'özel bazı unsurlar' biçiminde değerlendirmek mümkündür.

4.2.1 İşletme yapısından kaynaklanan unsurlar

Medya gündemini etkileyen unsurlar işletme yapısı boyutu ile değerlendirildiğinde, toplumsal dengelerde dördüncü güç sayılan kitle iletişim araçlarının özünde ekonomik anlamda birer işletme oldukları görülür. Her bir gazete, radyo ya da televizyon kanalı bir işletmeye bağlıdır ve o işletmenin medyatik ürün üreten tezgahı, bir malı ya da hizmetidir. Bu yapısı ile bir endüstri olduğu görülen medya kuruluşları, dolaysız olarak binlerce işyici bünyesinde barındırmakta ve daha birmencesinin de çeşitli işlerde (örneğin kendisine gerekli donanımın üretiminde) çalışmısanı olarak sağlamaktadır[225]. Elde ettikleri gelir ve yaptıkları harcamanın boyutlarıyla da bu kuruluşlar, neredeyse bütün dünyada ülkelerin önde gelen kuruluşları arasında yer almaktadırlar.

Dolayısıyla medya kuruluşları diğer işletmeler gibi, tüm işletmelerin ortak özelliklerini taşımaktadırlar. Farklı ya da medyatik bir ürün sunmalarına karşın, en başta her birinin

---

224 **A.g.k.**, s.18.

225 G. Burton, **a.g.k.**, s.15.

patronları ve maaşlı çalışanları olduğu gibi diğer işletmelerin bağlı olduğu para kazanmak ve zarar etmemek zorunlulukları da bulunmaktadır. Ancak her işletmenin temel amacı olan kar etmek, medya işletmeleri için de geçerli bir amaç olarak görülse de, meslek etiği anlamında bir araç olarak değerlendirilmektedir[226]. Bu çerçevede medya işletmelerinde ticari amaçlarla, meslek amaçlarının yasal düzenlemelerle birlikte dengede tutulması bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Medya işletmelerinin bir başka özelliği; iki farklı hizmet üretilmesi nedeniyle, iki farklı müşteri grubuna seslenilmesidir[227]. Kamuoyuna haber ve bilgi sağlayan bu işletmeler aynı zamanda iş dünyasına da ilan ve reklam imkanı sağlamaktadırlar. Haber ve bilgi için gazeteyi satın alan ya da televizyon kanalını tercih edenlerle, gazetesinden yer ya da televizyon kanalından zaman satın alarak reklam verenler arasında bir denge kurulması da medya işletmelerinin bir zorunluluğudur.

Medya işletmelerinin sundukları ürünlerin tamamıyla dış çevreden elde edilmesi, bu işletmelerin tümüyle dışa açık ve çevresiyle sürekli ilişkide olan bir yapıda bulunmalarını gerektirmektedir. İşletme ortakları, haber hammadde ve malzeme kaynakları basın işletmelerinin dış çevresindeki 'girdi sağlayanlar' grubudur. Reklamverenler, hem medya işletmelerinin fiziksel ürününde yer ya da zaman satın aldıkları için 'müşteri' grubuna ve hem de ürünün en son görünümüne reklam materyali sağladıkları için de 'girdi sağlayanlar' grubuna girmektedirler. Finans kaynakları, bütün işletmelerin olduğu gibi medya işletmelerinin de önemli dış çevre elemanlarıdırlar. Ayrıca rakip medya işletmelerinin de bu yapı içinde tüm gruplara etkide bulundukları görülür[228].

Öte yandan, medya işletmelerinde içerik yapısına daha dolaylı etkide bulunduğu düşünülen üretici ve yaratıcı kanadı temsil eden ikili bir personel yapısının bulunduğu ve bunların işgücü yoğun organizasyonlar olduğu da söylenebilir[229]. Sürekli gelişen teknolojinin yakından takip edilmesi ya da edilmemesi, medya içeriğinin bu teknolojiye uydurulması ve işletmeye olan etkileri anlamında önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, mevcut işgücü potansiyelinin ve varsa çalışanların bağlı bulundukları sendikaların etkisi hesaba katılmalıdır. Bir başka etken de bu kadroların uyum içinde çalışmasıdır[230]. Bir medya işletmesinde foto muhabirinden yazarına, ışıkçısından sesçisine, matbaa personelinden gazete satan bayisine kadar uyumlu bir ekip çalışması başarının en önemli anahtarlarından birisidir.

Son olarak, medya kuruluşlarının egemen karakteristikleri açısından yapılan bir değerlendirmeyi de burada ayrıca sunmakta yarar vardır. **Burton**'a göre medya

---

226 Güneş N. Berberoğlu, **Basın İşletmeciliği**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 34, İstanbul-1991, s.27.

227 Lars Engwall, **Newspaper As Organizations**, Teakfield Ltd., Westmead-1978, s.9'dan aktaran: G. Berberoğlu, **a.g.k.**, s.28.

228 G. Berberoğlu, **a.g.k.**, s.31.

229 Bkz. **A.g.k.**, s.27-32.

230 Nezih Demirkent, **Sayfa Sayfa Gazetecilik**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1982, s.305.

Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

kuruluşlarının tekelci bir eğilimleri vardır[231]. Bütün bu şirketler çok büyük işletmelerdir. Üretim için çok iyi bir donanımları vardır ve medya materyalini satın almak için çok fazla para öderler. Hiyerarşik olarak tek bir holding şirkete doğru yapılanmış dikey bir bütünleşme içindedirler. Bu doğrultuda çoğu birer holdingdirler. Ticaretin diğer alanlarında da yatırım yapma eğilimindedirler. Medyada bir sorun ortaya çıkması durumunda kayıplarını diğer işletmelerinden karşılarlar. Çokuluslu, ülke ve kıta sınırlarını aşma eğilimindedirler. Karlarını en üst düzeye çıkarmak için birbirleriyle işbirliği yaparlar ve mümkün olduğunca ürünün kağnağını, üretim ve dağıtım araçlarını ve ürünleri için gereken pazarı kontrol altında tutmaya çalışırlar. Kara, reklama, izleyicinin satın alma gücüne, kapitalist bir toplumsal sisteme ve ideolojiye değer verirler. Üretim değerlerini etkileyen bütçe ve bütçenin şekli de kendi başına incelemeye değer bir noktadır. Bu anlamda gazete ve dergilerin gelirleri satıştan ve reklam sayfalarından elde edilmektedir. Ancak bu gelir kaleminin satış bölümü çoğunlukla maliyeti bile karşılayamayacak boyutlardadır. Dolayasıyla, gelirlerini reklamlardan elde etmektedirler. Bu çerçevesiyle bakıldığında, medya ürünleri olan televizyon programlarının, gazete ya da dergilerin ticari birer mal olduğu tartışmaları da gündeme gelmektedir[232]. Bu ürünlerin sadece 'pazarlanabilir oldukları düşünüldüğünde' üretilmeleri de dikkat çekici bir başka unsurdur.

Bir işletme olmanın tüm özelliklerine sahip olan medya kuruluşlarının sermaye, personel, işletme yapısı ve amaçları gibi özellikleriyle egemen karakteristikleri elbette ki, ortaya konulan ürünün sahibinin ve üretim amaç ve koşullarının belirlenmesi açısından yararlıdır. Bu değerlendirmeler üzerine medya kuruluşlarının haber örgütü ve medya içerikleri üzerinde ayrıca durulmalıdır.

4.2.2 Haber örgütü ve medya içeriklerinden kaynaklanan unsurlar

İzlenilen her televizyon programının ya da okunan her gazetenin arkasında bir işletme yapısı olduğu kadar, bu ürünü hazırlayan bir de haber ekibi vardır. Örgütsel bir yapıya sahip olan bu ekipte, her bir görev için yetki ve sorumlulukları tanımlanmış ve hatta uzmanlaşmış rollerle tanımlı isimler mevcuttur. Bir gazete için bu kişiler genel müdür, genel yayın müdürü, genel koordinatör, sorumlu yazı işleri müdürü, editör ya da muhabir gibi kimliklere sahiptirler. Bu örgüt yapısı içerisinde belirli bir iş düzeni ve akışı mevcuttur[233].

Medya ürünlerinde dünyada meydana gelen herşeyin birebir izleyenlere duyurulması zaman ve kapasite bakımından imkansızdır. Bu kısıtlılık içinde düzenlenen iş akışı içerisinde haber yapılacak konular arasında da bir seçim yapma zorunluluğu sözkonusudur. Hem öncelik sıralaması yapılacak, hem de daha önemsiz görülenler elenecektir. Bu seçimde habere

---

231 Bkz. G. Burton, **a.g.k.**, s.49-80.

232 Dolayısıyla haberin de bir mal olup olmadığı sorgulanmaya başlamaktadır.

233 İş düzeni konusunda bkz. **A.g.k.**, s.62-63.

temel oluşturan olayların sadece belli özelliklerinin vurgulanacağı da şüphesizdir. Bu noktada medya kapasitesinin kısıtlılığından kaynaklanan, içsel ve karmaşık bir çatışma ortamı kendisini göstermektedir.

Medya içeriğinden söz edildiğinde akla ilk gelen unsur, haberin kendisidir. **Haber**, vaktinde verilen, toplumda çok kişiyi ilgilendiren ve etkileyen, anlaşılır bir dille anlatılan bir olay, fikir ya da kanıdır[234]. Haber, değişikliktir. Bugün olup bitendir. Son yayından bu yana dünyada olan herşeydir[235]. İnsanları ilgilendirecek, zamanlı olan bir fikrin, olayın veya sorunun özetidir[236]. Her bir haberin bir konusu vardır ve olayı meydana getiren olguların anlamını, niteliğini, çevreyle ve insanlarla olan ilişkilerini başkalarına duyurmanın haberin özünü ya da hammaddesini oluşturduğunu söylemek mümkündür[237]. **Bennett**'in işaret ettiği gibi, haber üreticiler, haber olarak süregiden toplumsal sorunlar yerine olayları işlemek eğilimindedirler. Bu, muhabir ve üreticilerin yukarıda da tanımlanan haber anlayışlarından çıkarılabilir. Eş deyişle, habere can verenin muhabir olduğu ileri sürülür[238]. Çünkü muhabir olaydan sonra algıladıklarını birer hammadde gibi kullanarak ve olayı gerçek çerçevesi içinde yeniden kurmaya çalışarak haberini oluşturmaktadır[239]. Ayrıca, **Öke**'nin Türk basını üzerine yaptığı bir araştırma da muhabirler üzerindeki etkileri göstermesi açısından önemlidir. Araştırmada en fazla okuyucu eğilimlerinin, değer yargılarının ve gazetecilik eğiliminin muhabirler üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur[240].

Burada daha da sıralanabilecek haber içeriklerini etkileyen unsurlar konusunda genelleyici ve sistematik bir çalışma olarak **Shoemaker ve Reese**'nin tanımlamaları üzerinde ayrıca durulmalıdır. Biliminsanları bu unsurları etki kaynağına göre aşağıdaki biçimde beş ayrı madde halinde ele almışlardır[241]:

---

234 Nevzat Dağlı, **Gazete Yayımlama Teknikleri**, İmaj Yayıncılık, Ankara-1995, s.44.

235 E.J. Epstein, News from Nowhere, Random House, NewYork-1973'den aktaran: M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.232.

236 O. Tokgöz, **a.g.k.**, s.128. Ayrıca heberin diğer tanımları için bkz. Atilla Girgin, **Haber Yazma Teknikleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1998; Zeynep Alemdar, **Oyunun Kuralı**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1990; Nevzat Kızılcan, **Örneklerle Gazetecilik**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul-1988; Cevat Fehmi Başkut, **Gazetecilik Dersleri**, Sermet Matbaası, İstanbul-1967.

237 M.N. İnuğur, 1993, **a.g.k.**, s.44.

238 N. Demirkent, 1982, **a.g.k.**, s.239.

239 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Louis Althusser, **İdeolojiler ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev: Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, 1991. Haber toplama kavramı da Burton'a göre haberlerin bir meyve gibi toplanıp, ayıklanıp, izleyici için paketlenmeyi beklediğini ima etmektedir (G. Burton, **a.g.k.**, s.137).

240 M.K. Öke, **a.g.k.**, s.81-82.

241 P.J. Shoemaker ve S.D. Reese, **Mediating the Message**, Longman, NewYork-1991, s.394-395'den aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.394-395; Ayrıca Shoemaker ve Reese'nin bu değerlendirmesini İrvan çalışmasında "Bireysel düzey, medya rutinleri düzeyi, kurumsal düzey, medya dışı düzey ve ideolojik düzey diye aktararak yorumlamıştır (S. İrvan, **a.g.t.**, s.72-93). Ayrıca medya ve ideoloji ilişkisinin ekonomik politik yaklaşımla eleştirisi için bkz. Pamela J. Shoemaker ve Stephen D. Reese, *"İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkileri"*, **Medya Kültür Siyaset**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark Kitapları, Ankara-1997, s.99-136.

i)Medya çalışanlarından kaynaklanan etkiler: Medya çalışanlarının kişisel özellikleri, tutumlarını, değerlerini, inançlarını, etnik kökenlerini, mesleki birikimleri ve rollerini kapsayan özelliklerinin doğurduğu etkiler. Eş deyişle, olayı ilk elden yeniden kurgulayan ve ürün haline dönüşünceye kadar geçen süreç içerisindeki insan unsurundan kaynaklanan etkiler[242].

ii)Çalışma düzeninden kaynaklanan etkiler: Daha çok sosyolojik yaklaşım çerçevesinde incelenen ve yayın periyodu, zaman kısıtlılığı, yer sınırlılığı, haber yazım kuralları, haber değeri, objektiflik ve haber kaynağına olan bağlılıktan doğan etkiler.

iii)Kurumsal amaçlardan kaynaklanan etkiler: Kitle iletişim araçlarını sahip oldukları amaçlara yönelik etkilerdir[243]. Kuramsal yaklaşım içerisinde bu düzey, medya kurumlarının da diğer kurumlar gibi hiyerarşik yapılarının bulunduğunu, kurum içi işbölümünün gerçekleştirildiğini, kurumların ekonomik amaçları doğrultusunda faaliyette bulunduklarını içermektedir. Ekonomi politik yaklaşım ise, medya kurumlarının gücü üzerinde durmaktadır. Buna göre medya içeriğini asıl belirleyen unsur, ekonomik çıkarlar ve medya kurumlarının mülkiyet yapılarıdır.

iv)Kurum dışından gelen etkiler: Daha çok haber kaynakları anlamında çıkar gruplarının belirli bir içerik için yürüttükleri lobi faaliyetlerinin, medyada yer alabilmek için olaylar yaratmalarının ve yasal anlamda hükümetin baskılarının doğurduğu türdeki etkiler. Kurum dışından gelen etkilerin medya içeriğinin belirlenmesinde daha etkili olduğunu ortaya koyan bu türdeki çalışmalar haber kaynaklarının önemine işaret eder.

v)İdeolojik eğilimlerin etkileri: Bu da kitle iletişim aracının herhangi bir ideolojiye olan yakınlığının doğurduğu etkiler biçiminde tanımlanmaktadır[244].

Medya çalışanları anlamında görülebilecek 'mikro' düzeyle, ideolojinin yarattığı 'makro' düzey arasında değişen bu beş kategori "**etkiler hiyerarşisi**" diye adlandırılmaktadır. Bu hiyerarşide ideoloji en tepede görülerek diğer tüm seviyelere doğru bir

---

242 Weaver ve Wilhoit'in Amerikan gazetecilerinin demografik özelliklerinin haber içeriği üzerindeki etkileri araştırması ile Lichter, Rothman ve Lichter'in ve Rothman ve Lichter'in Amerikan gazetecilerinin siyasal tutumlarına yönelik araştırmaları bu türdeki çalışmalardır (D. Weaver ve C. Wilhoit, **The American Journalist: A Portrait of U.S. New People and Their Work**, Indiana University Press, Bloomigton-1986, s.25 ve S. Robert Lichter, Stanley Rothman ve Linda S. Lichter, **The Media Elite**, Bethesda, Adler ve Adler, Meryland-1986, s.25; Stanley Rothman ve S.Roberts Lichter, *"Media and Business Elites: Two Classes in Conflict?"*, Der.:, Dois A. Graber, **Media Power in Politics**, Congressional Quarterly Press, Washington, USA-1984, s.109-117 için bkz. S. İrvan, **a.g.t.**, s.73-74).

243 Bu konudaki kuramsal ve ekonomi politik yaklaşım için bkz. S. İrvan, **a.g.t.**, s.73-83.

244 Öte yandan, medya politikalarını çizen ve yürüten ücretli yönetim kadrosunun kararlarını etkileyen ekonomik ve siyasal bir pazarın olduğundan söz eden Erdoğan, eleştirel bir yaklaşımla ideolojik etkileri farklı bir bakış açısıyla tanımlamaktadır. Erdoğan'a göre medyanın politikası öncelikle ideolojiktir ve içerik bu politikaya göre ayarlanır (Bkz. İ. Erdoğan, 1997, **a.g.k.**, s.120-121). İdeoloji ve kitle iletişim araçları konusunda ayrıca bkz. M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.233-242; Stuart Hall, *"İdeolojinin Yeniden Keşfi: medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü"*, Der: Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ark, Ankara-1994, 57-103.

süzgeç işlevinin varolduğu ileri sürülmektedir[245]. Bir olayın haber olabilmesi için öncelikle bu süzgeçten geçmesi gerektiği düşünülmektedir. Başka bir deyişle, en üstteki düzey olan ideolojik düzey en önemli belirleyici niteliği taşımaktadır. Özellikle ABD'de yapılan çalışmalarda, haber içeriğini biçimlendirmeye çalışan güçler arasında en önemli ve ülkede haberlerin sunumu altında yatan temel değerleri erteleyen bir güç olarak, "rakipsiz liberal kapitalizmin egemenliğinden" söz edilmekte ve medya eleştirileri genellikle bu düşünceyi hedef almaktadır[246].

Konuyu daha da basitleştirmesi ve sistematik hale getirmesi açısından bu noktada **McQuail**'ın dışsal baskılara neden olan sosyal güçlerin alanı şemasına ayrıca bakılabilir. **McQuail**'ın gazete ya da televizyon için genellediği, sosyal güçler ve etkileşimlerinin yönlerini gösteren Şekil 7'de sunulan basit şemasının ana teması, istekler ve sınırlamalardan kaynaklanmaktadır. Medya organizasyonları, sınırlamalar ve engellemeler altında çatışan istek ve beklentileri karşılamaya çalışmakta ve değişkenlerin güç ya da etki alanları da değişebilmektedir. Bu doğrultuda firma sahipleri, reklamcılar, kaynaklar ve okurlar medya organizasyonunu merkezinde; yatırımcılar, sosyal kurumlar, hükümet ve baskı grupları daha yukarıda gösterilmişlerdir[247]. Ekonomi gazetecilerinin de yayın politikaları ve haber içeriklerine yönelik tartışmalarının özünde bu basit şemada belirtilen ilişkilerin gündeme geldiği anlaşılmaktadır[248].

Haberin toplumsal ortam içindeki fonksiyonunu açıklamada, ne haber tekniği olarak benimsenen ilkelerin (5N ve 1K: ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden ve kim gibi), ne de haber niteliğine ilişkin kimi kuralların (objektiflik, tarafsızlık, nesnellik gibi) yeterli görülmediği de söylenmelidir[249]. Bu çerçevede, **Carl Narren**'in yaptığı 'haberin öğeleri' sınıflaması psikolojik etkinin de ön plana çıktığını göstermektedir[250]. Bu öğeler haberin gösterdiği zaman ve mekan bakımından yakınlık, duygusal bir içerik taşıma, gariplik, çatışma, sonuçların önceden bilinmemesi ve sonuçları bakımından önemli olma gibi

---

245 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.395.

246 Medyanın niçin bazı sorunlarda muhafazakar ve bazılarında ise liberal olduklarını anlama düşüncesinde özetlenebilecek medya ve ideoloji konusundaki çalışmalarda çoğunlukla kapitalist eğilimlerin eleştirisi ve medyanın liberal yanlılığı tartışılmıştır. Bu konudaki çalışmalar için ayrıca bkz. M. A. Milburn, **a.g.k.**; L. Althusser, **a.g.k.**; İ. Erdoğan, 1997, **a.g.k.**; **Medya, İktidar, İdeoloji**, Der: Mehmet Küçük, Ark, Ankara-1994.

247 Denis McQuail, **Media Performance, Mass Communication and the Public Interest**, Sage, London-1992, s.82'den aktaran: Alev Söylemez, **Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği**, Haberal Eğitim Vakfı, Ankara-1998, s.75.

248 Neredeyse tüm toplantılarda bu ilişkilerin farklı boyutları dile getirilmektedir (EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Muhabirleri Derneği Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panel, Ankara-24 Haziran 1998; EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakışı" konulu panel, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Eylül 1998; EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forum, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999).

249 N. Nur Topçuğlu, **Basında Reklam ve Tüketim Olgusu**, Vadi Yayınları: 40, Ankara-1996, s.50.

250 Uygur Kocabaşoğlu, *"Haber Kavramı Üzerine"*, **A.Ü. BYYO Yıllık**, 1974-1976, s.335-350.

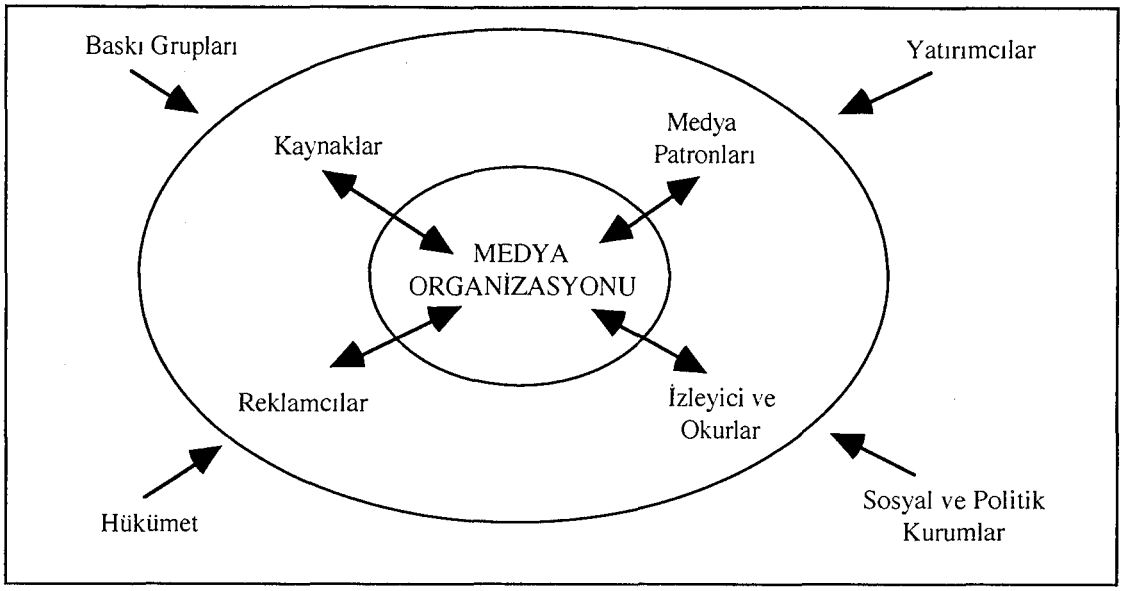

Şekil 7. Dışsal Baskılara Neden Olan Sosyal Güçlerin Alanı

Denis McQuail, **Media Performance, Mass Communication and the Public Interest**, Sage, London-1992, s.82'den aktaran: Alev Söylemez, **Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği**, Haberal Eğitim Vakfı, Ankara-1998, s.75.

özellikliklerden oluşmaktadır[251]. Kuramsal açıdan ise, **Galtung ve Ruge**'un 'Seçici Kanal Tutma Modeli' (Şekil 8) daha kapsamlı bir bakış açısı sağlar niteliktedir. Haber olayları ile medya imajı arasına giren "haber etkenleri" bu modelde dokuz başlıkta toplanmıştır[252]:

i)Zamanlama: Bir olayın meydana gelip tamamlandığı süre ile yayın aracının ilgilendiği zaman aralığı, 'fark edilebilme' unsuru olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, bir saat içinde başlayıp biten bir olay günlük gazeteye, günlerce süren karmaşık bir olay ise haftalık bir dergiye daha uygun görülmektedir.

ii)Yoğunluk: Bir olayın medya tarafından dikkate alınmaya değer bulunmasının bir koşulu da o olayın gerçekten büyük önem taşıyan ya da normal seyrinin çok üzerine çıkan bir haber olayı yoğunluğunu taşımasıdır.

iii)Açıklık/Netlik: Olayın haber olmaya uygun açıklık ve netlikte olmasıdır.

iv)Kültürel Uygunluk: Toplumun kültürüne ya da alıcı kitlenin ilgilerine daha yakın olan olaylar medyada daha çok yer bulmaktadır.

v)Uygunluk: Haber olacak olayın genel beklentilere uygun olması da bir etkendir. Olay beklentileri ne kadar karşılarsa, o kadar kolay seçilmektedir. Örneğin, dünyanın bazı bölgelerindeki çatışmalar zaten beklenen şeylerdir ve haber olarak bültenlerde yer verilir.

---

251 Öte yandan Tokgöz ise; zamanlılık, yakınlılık, ilginçlik, nadirlik, önemlilik ve heyecan unsurlarının üzerinde durmaktadır (Bkz. O. Tokgöz, **a.g.k.**, s.138-150).

252 D. McQuail ve S. Windahl, **a.g.k.**, s.161-162. Ayrıca Watson, modelde geçen bu etkenlere daha farklılarını da eklemektedir (Bkz. J. Watson, **a.g.k.**, s.117-122).

vi)Ani Gelişen Olaylar: Durağan bir şekilde akan olaylar arasında en beklenmeyen ve şaşırtıcı bir şekilde, aniden ortaya çıkan, alışılmamış türdeki olaylar ise seçilmeye en uygun haber olaylarıdır.

vii)Devamlılık: Haber yapılmaya uygun görülen olayla bağlantılı gelişmeler de haber yapılabilir.

viii)Kompozisyon: Gazetedeki dengenin korunması ya da bir zıtlık oluşturulması için bazı haber olayları seçilebilir.

ix)Sosyo-Kültürel Değerler: Alıcı kitlenin ya da kanal tutucuların sahip oldukları sosyo-kültürel değerleri de haber olaylarının seçimlerini etkiler.

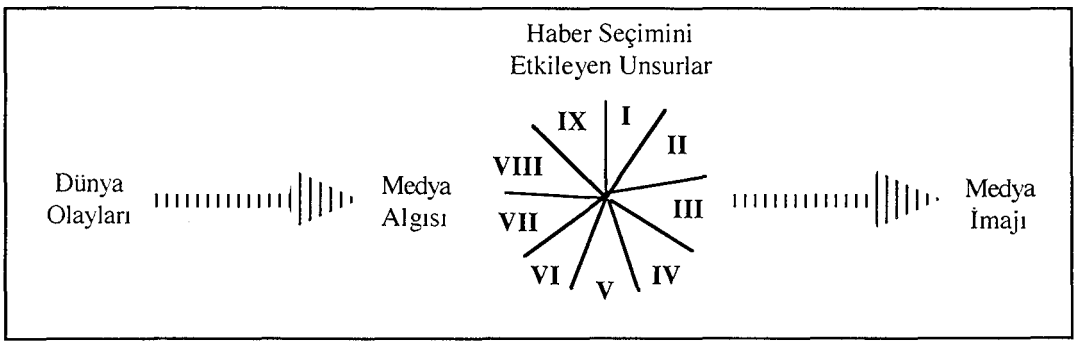

Şekil 8. Galtung ve Ruge'un Seçici Kanal Tutma Modeli

D.Mc.Quail ve S. Windahl, **İletişim Modelleri**, Çev: Banu Dağtaş ve Uğur Demiray, A.Ü.E.S.B.A.Ç. Vakfı: 92, Eskişehir-1994, s.160.

Bunlarla birlikte aynı modele dayalı olarak heber etkenleri üzerine üç ana hipotezden söz edilmektedir[253]:

**Ekleme Hipotezi:* Bu hipotez herhangi bir olay üzerinde yukarıda sıralanan haber etkenleri arasından ne kadar çok etken mevcutsa, o olayın haber olma olasılığının o kadar yükseldiğini ileri sürer.

**Tamamlayıcı Hipotez:* Bu hipoteze göre ise, olayla ilgili bir etkenin zayıf olması durumunda bunun diğer etkenle tamamlandığı ileri sürülür.

**Dışlama Hipotezi:* Bu hipotezde ise, eğer olayla ilgili tüm etkenlerin zayıf olması durumunda, haberden vazgeçildiği ifade edilir.

Öte yandan **Rogers** ve **Dearing** ise, çalışmalarında gündem belirlemenin tiraj ve rating kaygılarına dayanan yönüne işaret etmişlerdir[254]. Kitle iletişim araçlarında görev yapan gazetecilerin; haber eleyicileri olarak kendi izleyici kitlelerinin ne tür haberlere ilgi duyduklarına ilişkin sahip oldukları genel fikirler doğrultusunda, medya gündemine girecek

253 D. McQuail ve S.Windahl, **a.g.k.**, s.162.

254 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.51.

haberleri belirlemeleri biçiminde karşımıza çıkan "**tiraj ya da rating kaygısı**", medya gündeminin belirlenmesinde etkili bir faktör olarak sınıflamadaki yerini almıştır.

Medya içeriklerini etkileyen faktörlerden bir diğeri de medyanın kurguladığı "**haberleri sunma tekniği**"dir. Haber teknikleri, bir olayın gündemde yer alabilmesi için başvurulan yöntemler biçiminde de görülebilir.

Gündem belirleme alanındaki öncül çalışmasıyla tanınan **Funkhouser**, 1960'ların sorunlarını incelediği araştırmasında gerçek yaşam göstergeleri ile medya gündemi arasında bazı konularda farklılıklar bulunduğunu ortaya koymuş; gerçek yaşamda bazı olayların tırmanırken medyanın bu olaylara ilgisinin azaldığını, bazı olaylar durağan bir şekilde seyrederken medyanın ilgisinin birden arttığını saptamıştır[255]. Bu doğrultuda **Funkhouser**, yaşanan olaylar karşısında medyanın haberlerini oluştururken farklı tekniklere başvurduğunu ileri sürerek, gerçek olayların akışının yanısıra bir konunun alabileceği medya dikkatinin miktarını etkileyen teknikleri beş başlık altında ele almıştır[256]:

i)Medyayı olayların akışına uydurmak: Medya belli bir konuyu ele aldığında bununla ilgili haberleri devam ettirme eğilimine girer. Gündemde belirli bir konu işlenirken, başka konuların gündeme gelmemesinin nedeni budur. Olaylar, ancak siyasal ve nitelik bakımından belirli bir düzeye ulaştıktan sonra tek tek izlenerek medya gündemine girer.

ii)Haberi ilginç hale getirmek: Basının ilgisini çekmek amacıyla ilginç hale getirilen ve bu ilginçliği sayesinde yayınlanan pek çok haber bu teknik içerisinde değerlendirilir.

iii)Ayrıntıyı ele almak: Olayın tümü yerine ayrıntı şeklinde görülebilecek belli unsurları işlemek bir başka tekniktir. Örneğin, Başbakanın basın toplantısında ne söylediği yerine konuşması sırasında ayakkabısını çıkarmasının ya da Rusya'daki ekonomik değerlendirme toplantısında Gorbaçov'a İstanbul'dan giden pizzaların haber yapılması bu teknikle anılmaktadır.

iv)Abartmak: Önemsiz bir olayın abartılarak haber değeri varmış gibi sunulmasıdır.

v)Önemli göstermek: Önemli olmayan rutin bir haberin bir yönünü ön plana çıkarıp vurgulayarak o olayı önemli göstermek madyanın başvurduğu bir başka haber tekniğidir.

Öte yandan, medyanın bir konuyu sunum biçimi, o konunun medya gündeminden düşmesi ya da tırmanmasını belirleyici bir faktör olarak ortaya konulmuştur[257]. Medyanın bir konuyu nasıl çerçevelediği ya da öne çıkardığının etkileri üzerine yapılmış ve ileride değinilecek özel bazı araştırmalar mevcuttur.

---

255 G.R. Funkhouser, 1973a, **a.g.m.**, s.533-538.

256 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.392-393.

257 Bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.33.

Sonuç olarak, medyanın gündemini belirleyen unsurlar konusunda pek çok görüşün var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunlar arasında kimi bazı çalışmalarda ise, bazı özel unsurlar üzerinde ayrıca durulduğu görülmektedir.

4.2.3 Medya gündemini etkileyen özel bazı unsurlar

Her ne kadar medya işletmesi, haber örgütü ya da içeriklerinden kaynaklanan unsurlar medya içeriklerini etkilese de, kimi bazı çalışmalarda özel bazı unsurlar üzerinde ayrıca durulmaktadır. Medya gündeminin belirlenmesinde önemli etkileri olduğu ıspatlanan ya da test edilen bu unsurların bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

i)Konu teklifcileri: Medyada bir konunun önemliliğini etkilemede diğer unsurlar kadar, bir soruna işaret etmek amacıyla bir vizyon ya da değerler sistemini yükseltmek ya da bir örgütü tanıtmak amacıyla haber eleyicilerine haber yapılması için önerilerde bulunan konu teklifçilerinin de önemli bir rolü bulunmaktadır[258]. Konu teklifçileri, bir konu hakkında medyanın dikkatini çeken, bir konuya önem veren, ilgi gösteren bireyler ya da bir grup insandır. Çünkü onlar olmasa belki bu konular gündeme girmeyebilecektir.

ii)Medya savunuculuğu: Medya kuruluşları bazı konularda o konunun belirli bir yönünü savunarak kamuoyunu ve siyaseti etkilemeye çalışmaktadırlar. Medya kuruluşunun yaptığı bu konu savunuculuğu gündem belirleme çalışmalarında etkili görülerek literatürde "medya savunuculuğu" adını almıştır[259]. Örneğin, sigara karşıtı yayınlarla ABD medyası bir konu savunuculuğu rolü üstlenmiş ve başarılı olmuştur. Sarhoş otomobil kullanımı üzerine yapılan bir çalışmada, haber yayınları dışında eğlence ve reklam yayınlarının da medya savunuculuğuyla bir konuyu kamu gündemine yerleştirmede başarılı olduğu saptanmıştır[259].

iii)Ateşleyici olaylar: Araştırmalarda dikkat edilen bir başka faktör ise, ateşleyici olayların bir konuyu gündeme yerleştirmedeki rolüdür. Örneğin, Exxon Valdez olayında olduğu gibi bir anda gerçekleşen önemli bir olay, o konunun gündemde yer almasını sağlayabilmektedir. 1989'da meydana gelen Exxon Valdez tankerinin petrol dökülmesi

---

258 **A.g.k.**, s.25.

259 Kamu Sağlığı Profesörü Jay A. Winsten 1980'lerin ortalarında İsveç'te gördüğü sarhoş otomobil kullanımına ilişkin "seçilmiş sürücü" uygulamasını, televizyon şirketleri sahipleri ile yaptığı görüşmeler sonrasında bir kampanyaya dönüştürerek Boston'da harekete geçirmiştir. Eğlendirici eğitim stratejisi üzerine kurulu Hollwood yapımlarıyla tanıtımı yapılan "Harvard Alkol Projesi" alkol kullanımının en yoğun olduğu Kasım 1988'de başlamış ve 4 yıl içinde 140 prime-time televizyon programında işlenmiştir. Kamuoyunda büyük yankı bulan kampanya sonrasında 1991'de Amerikalılar'ın yüzde 37'sinin bir seçilmiş sürücü olduğu belirlenmiştir. Alkol kullananların yüzde 28'i evlerine bir seçilen sürücü ile gitmişlerdir. Bu arada alkolle ilgili kazalar da yüzde 20 oranında azalma göstermiştir. Gündem belirleme anlamında bu çalışma eğlence ve reklam medyasının haber medyasından bağımsız bir rol oynayabileceğini ortaya koymuştur. Çünkü hazırlanan dramalar, showlar, spotlar ve ilanlarla konu eğlendirici-eğitim stratejisi çerçevesinde işlenmiştir. Ayrıca kampanya medya savunuculuğunun bir konu teklifcisi gibi çalışarak bir konuyu medya gündeminde yukarılara itmeye yardımcı olabileceğini ıspatlamıştır (Bkz. J. W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.25-28).

olayıyla Alaska'da yarattığı kirlilik bir çevre krizine yol açmaya yetmiştir. Bu örnek olay çevre konularını medya, kamu ve politik gündemde ateşlemiş ve her geçen gün daha da kötüye giden ve bilimsel olarak ortaya konulan dökümanlara sembolik bir önem kazandırmıştır[260]. Türkiye'de de bu tür olaylara 3 Kasım 1996'da Balıkesir'in Susurluk ilçesi yakınlarında meydana gelen trafik kazası örnek gösterilebilir. Bu kaza ile devlet-mafya ve siyaset işbirliği tartışmaları gündeme gelmiştir. Bundan önce de, 1993 yılında rüşvet boyutuyla gündeme giren İSKİ skandalı, İSKİ Genel Müdürü **Ergun Göknel**'in eski eşi **Nurdan Erbuğ**'un aldığı 8 milyar liralık nafakayı basına açıklamasıyla gündeme gelmiş bir başka önemli olay olarak anılmalıdır[261].

iv)Halkla ilişkiler: Birer konu teklifcisi olarak da görülebilecek olan halkla ilişkiler uzmanları, konu yönetimleriyle medya içeriklerine etki eden diğer dışsal faktörler arasında önemli bir paya sahiptirler. Bu konuda **Pavlik**, medya gündeminin bir halkla ilişkiler fonksiyonu olarak kurumların gündemlerini yansıttığını belirtmektedir[262]. Medya kurumlarının sundukları haberlerle sahte deneyimler yaratma gücünü ortaya koyar[263]. Zaten halkla ilişkiler araştırmalarının büyük bir bölümü kurumsal gündemlerin medya gündemlerini hangi boyutta ve hangi koşullar altında etkileyebildiği konusu üzerinde gerçekleştirilmektedir[264]. Medya kuruluşları üzerinde halkla ilişkiler uzmanlarının yoğun bir baskısı söz konusudur. Bu ilişki ABD'de daha da dikkati çeker boyuttadır[265]. Çünkü orada, 130 bin muhabire karşı 150 bin halkla ilişkilerci bulunmaktadır ve haber merkezlerine akan haberlerin yüzde 40'ı halkla ilişkiler şirketlerince gönderilmektedir. Örneğin, medyada çıkan haberler üzerine Coca Cola şirketinin 10 günde 100 milyon dolar zarar ettiği düşünülürse[266], buna karşı koymak için güçlü bir halkla ilişkiler uygulamasına gerek duyulacağı açıktır.

---

260 Amerika'da 1960'ların sonlarında başlayan çevre hareketi bundan 20 yıl sonrası olan 1989'da ateşleyici bir olayın etkisiyle yeniden ulusal gündeme yerleşmiştir. 24 Mart 1989'da Exxon Valdez tankerinin petrol atıklarının dökülmesiyle Alaska'da yarattığı kirlilik gündemde yer almış ve kirlenen okyanus, ölen deniz kuşları ve diğer deniz canlılarının fotoğraflarıyla çevre kirliliği televizyon ve gazetelerde manşete çıkmıştır. Çevre kuruluşları ve politikacılar Exxon ürünlerini boykot etmişler ve Exxon kredi kartı kullanıcılarının yarısı bunları geri göndermiştir. Eğlence medyası çevre sorunlarına artan bir ilgi göstermiş, çevreyle ilgilenen örgütlenmeler oluşmuştur. Sonuçta kamuoyu çevrenin önemiyle yüzleşmiş ve bu tehlikenin izleyen aylardaki etkilerinden Exxon firması etkilenmiştir. (Bkz. **A.g.k.**, s.37-39).

261 İSKİ skandalı konusunda bkz. Funda Şenol, "*İSKİ Skandalı Üzerine Gecikmiş Bir Değerlendirme*", **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2. Ankara-1994, s.43-56.

262 J.V. Pavlik, **Public Relations: What Research Tells Us**, Sage, Newbury Park-1987'den aktaran: S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.210.

263 D.J. Boorstin, **The Image or What Happened to the American Dream**, Atheneum, New York-1961'den aktaran: S.Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.210.

264 Örneğin, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Arjantin, Endonezya, Kore ve Filipinler'i konu alan Albritton ve Manhaim'ın çalışması, halkla ilişkiler çabaları ile üçüncü dünya ülkelerinde haber akışını kontrol etmenin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır (Bkz. Robert B. Albritton ve Jarol B. Manheim, *"Public Relations Efforts for the Third World: Images in the News"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 404-415.

265 *"Halkla ilişkiler, Amerikan medyasını yönlendiriyor"*, **Liberal Bakış**, 24 Mart 1998.

266 *"Medyasız olmaz"*, **Zaman**, 1 Ağustos 1999.

v)ABD Başkanı: Medya gündemi alanında ABD'de yapılan yoğun araştırmalarda; ABD Başkanının ulusal konularda medya gündemini belirlemede önemli bir rolü olduğu ıspatlanmıştır. Buna karşın, Kongre'nin daha az derecede medya gündemine girebildiği ve gerçek yaşam göstergelerinin genellikle önemli görülmediği ortaya konulmuştur[267]. Beyaz Saray'da ABD Başkanının yaptığı konuşmalarda seçtiği konular, bir konunun ulusal gündeme yerleşmesinde etkili görülmektedir. Başkan tarafından yapılan konuşmalarda herhangi bir konuya verilen politik önem, o konunun ulusal gündeme yerleşmesini sağlamaktadır[268].

vi)Medyalararası etkileşim: Medyalararası gündem belirleme düşüncesinin altında basit bir gözlem yatmaktadır. Bir kitle iletişim aracında bir konunun nasıl işlendiğine bakılırsa, aynı konuda başka araçların da benzer içerikte ve miktarda o konuya yer verdikleri görülür[269]. ABD'de yapılan araştırmalar; eğer bir konu **Times**'da ele alınırsa, diğer haber kurumları tarafından bu konunun haber değerliliği olan bir konu olarak görülüp, işlenmeye başladığını ortaya koymuştur. **Times**'ın o günkü kapağı, ertesi günkü gazetelerin gündemini oluşturmaktadır. **Danielan ve Reese** yaptıkları çalışmada bu sürece "medyalararası gündem belirleme" adını vermişlerdir[270]. Aynı bugular, bir başka çalışmada **Timothy Crouses** tarafından da ıspatlanmıştır[271]. Bu etkileşimin boyutları üzerine **William Boot** ise, Etiyopya ve Brezilya'daki benzer koşullardaki açlık haberlerinin medyada yer alış biçimlerini incelemiş; **The New York Times, Los Angeles Times, Washington Post** gazeteleri ile **ABC, CBC, NBC** televizyon kanallarının 1984-1988 dönemindeki yayınları arasında güçlü ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur[272]. Haber içeriklerinde söylenilenler farklı iken, haberlerin çatısının ve sayısının birbirine yakın olduğu bu araştırmada ortaya konulmuştur.

Dearing ve Rogers, sözkonusu ilişkiyi gazeteciler arasındaki birbirlerini kontrol etmelerinden kaynaklanan etkilere bağlamışlardır[273]. Benzer geçmiş ve geleneklere bağlı yetişmeleri, benzer deneyimleri paylaşmaları ve birbirlerini yakından tanımaları gibi unsurlar çerçevesinde görülen uyum, belli bir konu üzerinde, o konuya verilen haber değerini de birbirine yaklaştırmaktadır. Öte yandan, ABD gündeminin belirlenmesinde **Times**'ın bu

---

267 R. Goodman, **Bush Administration Congressional Versus Presidential Agenda-Setting**, Uluslararası İletişim Birliği'nde sunulan bildiri, Albuquerque, 1994 May. Aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.32.

268 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.32.

269 **A.g.k.**, s.33.

270 S.D. Reese ve L.J. Danielan, *"Intermedia Influence and the Drug Issue:"*, **Communication Campaigns about Drugs**, Der.: P.J. Shoemaker, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, N.J.-1989, s.29-45'den aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.393.

271 S.D. Reese ve L.J. Danielan, **a.g.k.**'den aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.393.

272 William Boot,*"Ethiopia: Feasting on Famine"*, **Colombia Journalism Review**, 1985, March-April, s.47-48'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.34-35

273 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.35.

kadar etkili olmasının önemli bir nedeni olarak, diğer habercilerin okurları ile bağlantı kurmadan kendilerine oluşturdukları bir çeşit özel çevrede yaşamaları gösterilmektedir[274]. **Neuman**'a göre, gazeteciler görmedikleri ve duymadıkları bir okurla iletişim kurarlar[275]. Bu tek yönlü bir söyleşidir. Genelde haber kaynakları, halkla ilişkiler uzmanları ve diğer gazeticilerden kurulu bir profesyonel dünya içinde operasyonlarını gerçekleştirirler. Bu yüzden diğer haberciler konularını **Times**'dan seçerler. Bu tek bir neden değildir, ama belki de bu yüzden ABD'de **New York Times** bir konunun ulusal gündeme çıkması için bir çıkış kapısıdır[276]. Pek çok konu teklifcisi için **Times**'a konu teklifinde bulunmak bir başlangıç noktası olmuştur.

vii) Gerçek yaşam göstergeleri: Bir sosyal problemin riskinin ya da şiddetinin derecesini çok ya da az objektif bir şekilde ölçen değişken ya da değişkenlere gerçek yaşam göstergesi adı verilmektedir[277]. Medyanın özgül sorunlara ilgisi ne ölçüde gerçek yaşam olaylarını yansıttığı sorusuna dayanan bu göstergeler genellikle tek bir değişken göstergesi şeklinde çerçevelenmektedir. Örneğin, yıllar içerisinde uyuşturucu kullanımı nedeniyle meydana gelen ölümlerin sayısı, işsizlik oranı ya da enflasyon rakamları gibi değerler, genellikle bir sosyal problemin gerçek şiddetinin bir ifadesi olarak kabul edilerek, bu konulardaki gerçek yaşam göstergeleri biçiminde kullanılmaktadır. Öte yandan bazı biliminsanları, özel bazı konularda gerçek yaşam göstergesi olarak bu konuya ait farklı unsurlarının ölçümlerini biraraya getirerek bir göstergeler bütünü oluşturmuşlardır.

Gündem belirleme araştırmalarının tarihinde konuların gerçek yaşamdaki durumlarıyla gündemlerle ilişkisi ilk kez **Funkhouser** tarafından ele alınmıştır[278]. 1960'lı yıllarda yaşanan olaylarla bunların medya ve kamu gündemlerindeki önemliliklerini karşılaştıran **Funkhouser**, medya ve kamu gündemleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu ancak medyanın çok gerçekci bir tablo sergilemediğini belirlemiştir[279]. Bazı konuların gerçek yaşamdaki

---

274 **A.g.k.**, s.33.

275 W.R. Neuman, M.R. Just ve A.N. Crigler, **Common Knowledge: News and the Construction of Political Meaning,** University of Chicago Press, Chicago-1992, s.3'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.33.

276 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.33.

277 **A.g.k.**, s.28.

278 G.R. Funkhouser, 1973b, **a.g.m.**, s.62-75.

279 McCombs ve Shaw 1972'de Chapel Hill çalışmasını gerçekleştirirken, aynı anda G. Ray Funkhouser da bir başka gündem belirleme türünü anlatan bir makale yazmış ve bu biliminsanları bu makaleleri Amerikan Kamuoyu Araştırmaları Birliği'nce yayınlanana dek birbirlerinden haberder olmamışlardır. Public Opinion Quarterly dergisinde yayınlanan bu her iki çalışma da yöntem olarak birbirine benzemektedir. 1960'lardaki sorunlar üzerine çalışan Funkhouser, sosyal huzursuzluk ve protestolar nedeniyle ulusal gündemde elde ettiği yeni konularla birlikte 14 konunun medya gündemindeki sıralamasını haftalık üç haber dergisinde (Times, Newsweek ve U.S.News and World Report) yayınlanan yazıları Sürekli Yayımlara Yönelik Okuyucu Rehberi'ne (Readers Guide to Periodical Literature) uygun biçimde sayarak sınıflandırmıştır. Konuların gerçek yaşamdaki durumlarını göstermesi açısından ABD istatistik özetleri ve diğer kaynaklardan yararlanan Funkhouser, örneğin Vietnamda bulunan Amerikan askerlerinin sayasını, Vietnam'la Amerika'nın ilgisinin eğilimini göstergesi olarak değerlendirmiştir. Öğrenci hareketleri ve çevre gibi istatistiki verilerin elde edilemediği konularda ise Funkhouser, olaylarda

durumları ile medya gündemindeki konumları arasında uyumsuzluklara rastlayan **Funkhouser**, bu durumda kamu gündeminin medya gündemini izlediği söylemiştir.

Bir başka çalışmada ise, örneğin **Ader**, çevre kirliliği konusunda gerçek yaşam göstergesi olarak üç göstergeyi birlikte kullanmıştır[280]. Hava kirliliği oranlarını, petrol - yağ atıklarını ve katı atık oranlarını birleştirerek **Ader**, 'toplam kirlilik göstergesi' oluşturmuştur. 1970-1990 arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu çalışmada kirlilik problemi düştükçe, medya içeriklerindeki bu konuya olan ilginin arttığı görülmüştür. Eş deyişle, gerçek yaşam göstergeleri ile medya içeriği arasında nagatif bir ilişki belirlenmiştir. Diğer araştırmacılar da ayrıca, gerçek yaşam göstergeleri ve medya gündemi arasında ilişki bulamamışlar ya da negatif ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Örneğin, halen önemli bir toplumsal sorun olan uyuşturucu kullanımı konusu, 1980'lerde gerçek yaşam göstergelerinden bağımsız olarak gündem belirleme sürecinin nasıl işlediğini gösteren yalın bir çalışma olmuştur. 'Uyuşturucuyla Savaş' konusunda anahtar olay, 1985'te maydana gelmiştir[281]. **R. Jesse Jackson**'ın uyuşturucu sorununun önemini **New York Times** editörüne aktarmasıyla birlikte, gazete bu konuyu 'keşfederek' bu konuda haberler yayınlamaya başlamıştır[282]. Medya gündeminde uyuşturucu konusunun işlendiği bu dönemde ne var ki, ABD'deki uyuşturucu ile ilgili ölümlerin sayısının düştüğü görülmektedir. Konu medyada, basketbol oyuncusu **Len Bias**'ın uyuşturucu nedeniyle ölmesiyle; ölümlerin bir nedeni olmaktan öte, bir insanlık dramı olarak işlenmiştir. Ancak daha sonra, mezarı başında oğluna ağlayan acıklı bir annenin fotoğrafları daha dramatik bir etki yaratmış ve bu konudaki heberlerin en yüksek seviyeye çıkmasına neden olmuştur. **Dearing ve Rogers**'ın uyuşturucu ile savaş araştırmasına getirdikleri yorum, gündem belirlemenin genellikle ünlü bir kişinin ölmesi gibi insan trajedilerinden ya da olağanüstü haber olaylardan meydana geldiği şeklindedir. Başka bir anlatımla, bir konu konu teklifçisinin çabalarına bağlı olarak gündemde yükselmekte ve dolayısıyla o konuya ait

---

görülen eğilimlerle yetinmek zorunda kalmıştır. Bu konuların kamu gündemindeki yerini ise Funkouser, Gallup yöntemiyle elde ettiği verilerle değerlendirmiştir. (J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.40-45; W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.369-370)

280 Christine R. Ader, *"A Longitudinal Study of Agenda-Setting for the Issue of Environmental Pollution"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 72 (2), 1995, s.300-311.

281 Uyuşturucu kullanımı konusunda 1980'lerin ortalarında meydana gelen basketbol yıldızı Len Bias'ın ölümü ve "First Lady" Nancy Reagan'ın "Jast Say No" kampanyası ulusal gündemde sorunun görülmesini sağlamıştır. Federal devletten gelen yardımla uyuşturucu bağımlılığı konusundaki eğitim yıllık iki milyar dolarlık bir endüstriye dünüşmüştür. Ancak bu dönemde gerçek yaşam göstergeleri, yani uyuşturucudan ölenlerin sayısı azalmıştır. Kamu gündeminde yüzde 54'lük bir önemlilik göstergesi elde eden konu, bundan 28 ay sonra ise yalnızca yüzde dört önemlilik derecesine kadar düşmüştür. Bir başka deyişle, gerçek dünya göstergelerinde hiçbir değişiklik meydana gelmemesine rağmen önce medya gündeminde ağırlık kazanan sonra kamu gündemine taşınan ve sonuçta siyasi gündeme ulaşan uyuşturucu ile savaş meselesi kısa sürede gündemden düşmüştür (J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.19-22).

282 **A.g.k.**, s.29.

gerçek yaşam göstergeleri yalnızbaşına konuyu medya gündemine yerleştirmede etkili olamamaktadır.

Ancak bir başka çalışmada, gerçek yaşam göstergeleri üzerinde duran **Behr ve Iyengar** enflasyon, işsizlik ve enerji konularında bu göstergelerin medya içerikleri ile ilişki olduklarını ortaya koymuşlardır[283]. Enflasyon için tüketici fiyat indeksi gibi ekonomik sağlık ölçümlerini, işsizlik için işsizlik indeksini ve enerji için de ısıtmada kullanılan petrol ve benzin fiyatları gibi bir dizi ölçüm kullanan biliminsanları, 1974-1980 yılları arasındaki bu üç konuya ait gerçek yaşam göstergelerini, **CBS** televizyonunun haber bülteni içerikleri ile karşılaştırmışlardır. Ayrıca her üç konu üzerinde yapılan başkanlık konuşma sayısını dikkate alan biliminsanları, televizyon haberlerinin hiç değilse bir bölümünün, gerçek yaşam durumları ve olayları tarafından belirlendiği, eş zamanlılık ve birlikte çoğalıp azalma gibi dikkate değer benzerliklerle birlikte, kamu gündeminin de medya gündeminden etkilendiği sonuçlarına ulaşmışlardır. Buna göre de, medyanın kamu gündemini gerçek yaşam göstergelerinden bütünüyle bağımsız olarak oluşturamadığını ve gündem belirlemede etkili olduklarına ilişkin güçlü kanıtlar bulunamadığını söylemek mümkündür[284].

Kısacası, medya gündemini hangi unsurların etkilediğine yönelik pek çok araştırmada değişik unsurlar üzerinde durulmuştur. Sözkonusu unsurlardan hangilerinin diğerlerinden ne kadar güçlü etkiye sahip olduğu ise, halen araştırma konusudur. Ancak ortaya konulan odur ki, medya içeriğini biçimlendirmeye çalışan bir çok güç vardır. Medya gündemini neyin belirlediğine ilişkin araştırma geleneklerinin ve bu araştırmaların ortaya koyduğu sonuçların üzerinde durularak, buraya kadar, medya gündemi araştırmaları hakkında genel bilgileri ulaşılmıştır. Şimdi, gündem belirleme araştırmalarının ikinci ayağını oluşturan kamu gündemi araştırmalarına geçilmelidir.

5. KAMU GÜNDEMİ ARAŞTIRMALARI

Medya gündeminin kamu gündemini etkileyip etkilemediğine yanıt arayan gündem belirleme çalışmalarında kamu gündemi, tek sorulu anket düzenekleriyle belirlenmeye çalışılmıştır. Çünkü kamuoyu gündemi belirlemenin tek yöntemi anket düzenlemektir[285]. Ancak, genel bir kamuoyu anketinden farklı olarak gündem belirleme çalışmasında ankete katılanlara bir konu hakkındaki tutumları yerine, "Bugün ülkenin karşı karşıya bulunduğu en önemli problem sizce nedir?" sorusu yöneltilmiştir.

---

283 Ray L. Behr ve Shanto Iyengar, *"Television News, Real World Cues, and Changes in the Public Agenda"*, **Public Opinion Quarterly** 49, 1985, s.38-57.

284 M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.251.

285 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.45.

İlk kez 1953'te kulanılan ve II. Dünya Savaşı sırasında **Gallup** tarafından 200 kez sorulan bu soru kalıbı, ABD'de bir gelenek haline gelmiş ve zaman içinde "En Önemli Problem" (EÖP) biçiminde kısaltılan bu soru tipinden elde edilen veriler, ulusal düzeyde kullanılan bir indeks haline getirilmiştir. Ancak, ABD'de bu soru kalıbı ile üretilmiş düzenli veriler mevcut iken, ülkemizde bu türde bir geleneğin sözkonusu olmadığı görülmektedir[286]. Ülkemizde kimi araştırma kuruluşlarının ya da gazetelerin yaptıkları araştırmalar birbirinden bağımsız, örneklemleri ve araştırma soruları birbirinden farklı ve düzenli veriler elde etmeye yönelmeyen anket uygulamalarından ibarettir. Medya izleyenleri üzerinde gerçekleştirilen bu anketin tek sorusunun, kelimelerinin yerinin bile değiştirilmesi, verilen yanıtları ve dolayısı ile sonuçları etkileyebilecek kadar önemlidir[287]. Bu ünlü soru, "**Bugün ülkenin karşı karşıya bulunduğu en önemli problem nedir?**" şeklinde tek düze bir ifadeye sahiptir. Gündem belirleme yaklaşımının babaları sayılan **McCombs ve Shaw**'ın, 1968'deki Chapell Hill çalışmasının sorusu da aynıdır. Kamu gündemini yansıtan sihirli bir ayna biçimindeki bu soru sayesinde, kamu gündemindeki mevcut konulara ilişkin bir sıralama ya da eş deyişle konuların hiyerarşisini elde etmek mümkün olmaktadır.

Biliminsanları, Gallup'un verilerini kullanmış ya da kendi anketlerini yapmış olsalar bile, kamu gündemini belirlemek için hep aynı tip soruyu yöneltmişlerdir. Ancak bu anahtar sorunun değerli bulunduğu kadar eleştirilen yönleri de mevcuttur. En başta bu soru kalıbı kapalı uçlu bir kalıp değildir. İnsanlara örneğin "Çevre konusu ülkeyi ilgilendiren ne kadar önemli bir sorundur?" denilmemektedir[288]. Bu yüzden ankete katılanlara herhangi bir konu önermemesi açısından değerli görülmektedir. Ayrıca bu soru tipi, özellikle ABD kamuoyunda yıllardır sorulmuş ve bu şekliyle veriler elde edilmiştir. Değiştirilirse eski verilerle karşılaştırma yapmak imkansızlaşacaktır. Bu da, soru tipini değerli kılan ikinci bir unsurdur. Öte yandan, soru içerisindeki "ülkenin karşı karşıya bulunduğu" ifadesi, **Funkhouser** tarafından eleştirilmiştir. Bu şekilde bir kalıpla sorunun insanları, kendi hissettiklerinin ötesine yönelttiği iddia edilmiştir. Sonuçta, medya ve kamu gündemi arasında pozitif bir ilişkinin soru kalıbının bu özelliğinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür[289]. Çünkü, insanlara kendi hissettikleri gündem değil, başkalarını da kapsayan ülkeyi ilgilendiren bir gündem sorulmuş olmaktadır.

---

286 ABD'de bu soru kalıbı ile elde edilmiş düzenli veriler üzerine yapılan araştırmalarda, kamu gündeminde ulusal gündemin baskın beş geniş kategorisinden söz edildiği kaydedilmiştir. Bunlar dış ilişkiler konuları, ekonomik konular, sosyal konular, medeni haklar konuları, devlet/hükümet konularıdır. (Bkz. Smith, T.W. (1980). *"America's Most Important Problem: A Trend Analysis, 1946-1976"*. **Public Opinion Quarterly** 44, s.164-180'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.46).

287 Bu nedenle ülkemizdeki dağınık kamuoyu araştırmalarını gündem belirleme çalışmalarında temel almak bu boyutuyla da tartışmalı görülmektedir.

288 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.47.

289 Eğer ankete katılanlara "Bugün sizi ilgilendiren en önemli problem nedir?" ya da alternatif biçimde "Sizin hissettiğiniz hükümetin çözmeye çalışması gereken en önemli problem nedir?" diye bir soru yöneltilseydi alınacak cevapların ana sorundan farklı olacağına dikkat etmek gereklidir (**A.g.k.**).

Kamu gündeminin nasıl ölçüldüğüne ilişkin soru kalıbına yönelik bu belirlemelerden sonra, kamu gündemi araştırmalarının temel sorusuna geçilmelidir. Sözkonusu araştırmalarda yanıt aranan en temel soru, kamu gündeminin nasıl oluştuğudur. Bu soru etrafındaki kamu gündemi çalışmaları ise, genelde iki ana yaklaşım çerçevesinde odaklanmaktadır[290]. Bunlardan ilkinde zamanın belli bir anında kamu gündemindeki ana konuların hiyerarşisi ele alınarak bir karşılaştırma verisi elde edilmektedir ki; bu yüzden bu çalışmalara, "Karşılaştırmalı Hiyerarşi Çalışmaları" adı verilmektedir. Öte yandan genellikle bir ya da iki konuyu ele alan "Derinlemesine Çalışmalar" ise; daha uzun bir dönemde, konuların zaman içerisinde gündemden düşüş ve yükselişlerini yorumlamakta ve diğer konuları yadsımaktadır. Bu yüzden her iki tip araştırma biçiminde de güçlü ve dayanıksız yönler bulunmaktadır. Bunlar üzerinde ayrıca durmak yerinde olacaktır.

5.1 Karşılaştırmalı Hiyerarşi Çalışmaları

Gündem belirleme araştırması hiyerarşi çalışmalarıyla başlamıştır. Kimi çalışmalarda medya ve kamu gündemlerini karşılaştırdığı için "**Gündemlerarası Çalışma**" adı da verilen bu çalışmalarda, konuların medya ve kamu gündemlerindeki önemliliklerine yönelik hiyerarşik sıralamaları birbiriyle karşılaştırılmaktadır.

Gündem belirlemenin öncül biliminsanları **McCombs ve Shaw**, 1968 Başkanlık seçimlerinde gündemdeki konuların ne olduğu ile ilgilenmeden Chapel Hill kentinde, 100 denek üzerinden elde ettikleri kamu gündemini yansıtan beş konunun sıralaması ile bu konuların medya içeriklerindeki durumlarını karşılaştırarak, ilk karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmasını gerçekleştirmişlerdir. Aynı biliminsanları daha sonra bu bulgularla yetinmeyip, nedenselliğin yönünü belirleyebilmek için ikinci bir çalışmayı, 1972 Başkanlık seçimi kampanyasını hedef alarak Charlotte kentinde gerçekleştirmişlerdir[291]. Aynı yöntemle topladıkları daha kapsamlı verileri çapraz yürütme korelasyonu ile karşılaştırmışlar ve medya gündeminin kamu gündemini yakından etkilediği sonucuna ulaşmışlardır[292].

Tipik bir şekilde sözkonusu araştırmalarda ortaya çıkan durumu Şekil 9'da sunulduğu biçimde günümüz şartlarına uyarlayarak görmek mümkündür. Araştırma öncesinde farklı konularla ilgilenen kamunun, medya gündeminin değişmesi ile birlikte ilgilendiği konuların sıralamasında bir değişiklik dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, medya gündemindeki konuların sıralaması ile kamu gündemindeki konuların sıralamasının birbiri ile uyuştuğu ve ilişkinin yönünün medyadan kamuya doğru olduğu belirlenmektedir.

---

290 **A.g.k.**, s.40-41

291 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.370-373.

292 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.49-50.

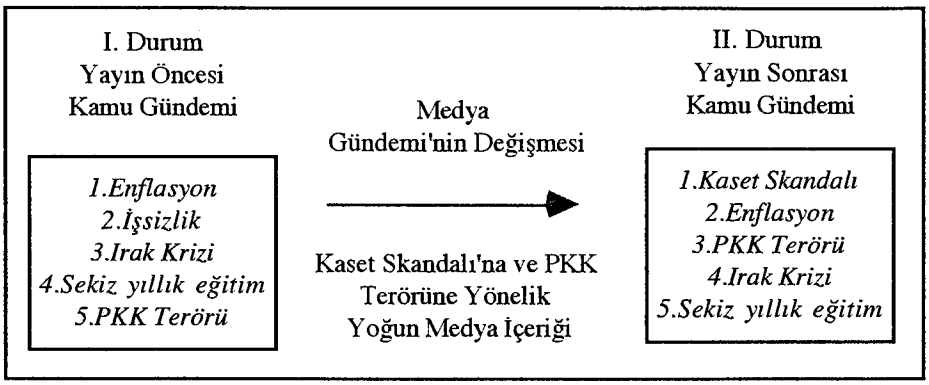

Şekil 9. Karşılaştırmalı Hiyerarşi Çalışmalarının Tipik Bir Varsayımsal Durumu

Medya sunumunun etkisiyle kamu gündemindeki konuların önemlilikleri değişmektedir.

Ortaya konulan deliller ışığında, değişik kontrol biçimlerinin, farklı düzenleme tiplerinin ve veri analizlerinin biraraya getirilmesiyle gündem belirlemenin genel bir sonucu olarak şunu söylemek rahatlıkla mümkündür[293]: "Medya gündemi kamu gündemini belirlemektedir". Bu bulguyu ortaya koyan karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmalarında öne çıkan bazı unsarların neler olduğu üzerinde ise ayrıca durulmalıdır.

5.1.1 Karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmalarında öne çıkan bazı unsurlar

Kamu gündemi araştırmalarının pek çoğunda medya-kamu gündemi ilişkisini etkileyen farklı değişkenler hesaba katılarak, farklı yöntemlerle değerlendirmelerde bulunulmuştur. Örneğin **McLeod** ve diğerleri, **Tipton** ve diğerleri ve **Wisconsin**; anket uyguladıkları grubu sosyoekonomik karakteristiklerine, kişisel deneyimlerine ve medya etkisine maruz kalma derecelerine göre değerlendirmişlerdir[294]. Sonuçta yine bu tür stratejilerle de benzer sonuçlara ulaşmak mümkün olmuştur. Bu çalışmalardan öne çıkanları arasında dikkati çeken bazı unsurları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

i) Kaynağın güvenilirliği: Kamu gündemi araştırmalarında bir müdahaleci değişken olarak kitle iletişim aracının ya da "kaynağın" güvenilirliği konusunda yapılmış pek çok araştırma bulunmaktadır. İlinois seçimlerini inceleyen **Wanta ve Hu**, medyayı güvenilir bulan insanların gündemlerini medyanın oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır[295]. **Milburn** ve diğerleri ise, medyada verilen haberlerin doğruluğuna inanılması durumunda; haberlerin, izleyicinin siyasal düşüncelerinin karmaşıklık düzeyi üzerinde oldukça etkili

---

293 **A.g.k.**, s.50.

294 J.M. McLeod, L.B. Becker ve J.E. Byrnes, "*Another Look at the Agenda-Setting Function of the Press*", **Communication Research** 1, 1974, S.131-166.; L. Tipton, R. D. Haney ve J.R. Baseheart, "*Media Agenda-Setting in City and State Election Campaigns*", **Journalism Quarterly** 52(1), 1975, s.15-22.'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.51.

295 Wayne Wanta ve Y. Hu, "*The Effects of Credibilty, Reliance and Exposure on Media Agenda-Setting*", **Journalism Quarterly** 71(1), 1994, s.99-109.

olduğunu belirlemişlerdir[296]. Sayıları daha arttırılabilecek bu türdeki çalışmalarda anahtar soru, medyanın gerçeği yansıttığına halkın ne ölçüde inandığı olmuştur. Ancak bu noktada "güvenilirlik ve inanılırlık" arasında önemli bir çizgi çekilmektedir. **Erskine, Gazino** ile **Robinson ve Kohut**'un çalışmalarında, kamunun haber öykülerine inanabildiği; ancak medyanın en üst düzeyde kamunun yararına hizmet verme arzusunda olduklarına her zaman güven duymadığı vurgulanmaktadır[297].

ii) Medyaya maruz kalma derecesi: Ele alınan örneklem içindeki bireylerin, medya gündemini kendi gündemleri gibi kabul etmeleri ile "medyaya maruz kalma oranı" pozitif ilişkilidir[298]. Başka bir anlatımla, insanlar ne kadar gazete okur ve ne kadar televizyon seyrederlerse, o kadar fazla oranda onlardan etkilenmektedirler. Bu genellemeyi **Weaver, McCombs ve Spellman, Shaw ve Clemmer, Mullins, Einsiedel, Salamone ve Schneider** ve **Wanta ve Hu** yaptıkları çalışmalarla desteklemişlerdir[299].

iii) Yönelim gereksinimi: Müdahaleci değişkenlerin gerekçeleri konusunda **Weaver**, izleyenlerin bilgisel çevrelerini anlamak ve kontrol etmek için uyum ihtiyacı içinde bulunmalarına işaret etmiştir[300]. Birey; eğer bir konu hakkında yüksek belirsizliğe sahipse, o konu hakkında uyum sağlayabilmek için yüksek iletişim gereksinmesi duyacak ve bu da bireylerin belirsizliklerini karşılayabilecek olan medyanın bilgilerini daha çok araması anlamına gelecektir. Sonuçta medyaya maruz kalma etkisi; yani gazete okuma, televizyon izleme, radyo dinleme süresi artacak ve daha fazla gündem belirleme etkisi görülecektir.

iv) Kişilerarası iletişim: Üzerinde geniş bir şekilde durulmuş müdahaleci değişkenlerden en kapsamlısı, bir konu hakkında yapılan kişilerarası tartışmalardır[301]. Örneğin, Illinois seçimleri üzerine yaptıkları çalışmada **Wanta ve Hu**, dört haftalık bir dönemde televizyon ve gazete içeriklerini inceledikleri bir dönemde, telefonla yaptıkları görüşmelerle kamu gündemini sorgulamışlar ve medyanın kamu gündemini oluşturmasının kişiler, medyanın daha önceden belirttiği konular üzerinde sohbet ettiklerinde kuvvetlendiğini belirlemişlerdir. Öte yandan kişilerarası iletişimin, medyanın gündem belirleme etkisini, diğer

---

296 M.A. Milburn ve J. Fay Dumaine, The relationship of belief consistency and cognitive complexity, yayınlanmamış çalışma, University of Massachusetts, Boston-1988'den aktaran: M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.264.

297 Bu çalışmalar için bkz. M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.251 ve 264-265.

298 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.51.

299 David H. Weaver, Maxwell E. McCombs ve C. Spellman,"*Watergate and the Media*", **American Politics Quarterly** 3, 1975, 458-472; L.E. Mullins,"*Agenda-Setting and the Young Voter*", **The Emergency of American Political Issues: The Agenda-Setting Function of the Press**, Der.: Donald L. Shaw ve Maxwell E. McCombs, St. Paul, MN: West,1977, s.133-148; E.F. Einsiedel, K.L. Salomone ve F.P. Schneider, "*Crime*", **Journalism Quarterly** 61, 1984, 131-136; W. Wanta ve Y. Hu "*The Effects of Credibilty, Reliance and Exposure on Media Agenda-Setting*", **Journalism Quarterly** 71(1), 1994, s. 99-109.

300 Bu konuda yapılmış çalışmalar bu genellemeyi desteklemektedir (Bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.52).

301 Bkz. **A.g.k.**, s.51-52.

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

konular hakkında konuşulduğunda kestiği de ıspatlanmıştır. **Basil ve Brown** da **Magic Johnson**'ın AIDS olduğuna yönelik haberler konusundaki çalışmalarında kişilerarası iletişimin etkilerini ele almışlardır[302].

v) Haber eleyicilerinin rolü: Medya ve kamu gündemlerinin hangisinin diğerlerini daha kolay ve hızlı bir şekilde belirlediğine ilişkin bir çalışma yapan **Erbring, Golden ve Miller**, haber eleyicilerin rolüne işaret etmişlerdir[303]. Hedef kitlenin beklentileri doğrultusunda, haber eleyicilerin seçtiği belirli haberlerle, medya gündeminin oluşturulması, biliminsanlarına göre çok yavaş ve uzun dönemli bir süreci gerektirmektedir. Buna karşın, medya gündeminin kamu gündemi üzerinde belirli haber konularına ilişkin etkisi doğrudan ve ani bir şekilde gerçekleşmektedir. İzleyenler, herhangi bir haber hakkında kişisel deneyimleri nedeniyle bilgi sahibi değillerse ya da aynı haberi farklı bakış açılarından veren alternatif haber kaynaklarından mahrumsalar, medya gündeminin kamu gündemini belirleme etkisi daha doğrudan ve hızlı olmaktadır.

vi) Kişisel deneyim: **Erbring, Golden ve Miller**'ın araştırmaları doğrultusunda, kamu gündeminin oluşumunda bir başka faktör olarak kişisel deneyimin rolünden söz edilebilir. Bir kişinin bir konuya olan yakınlığı; örneğin işsiz olması ya da yakın bir arkadaşını bir hastalık nedeniyle yitirmesi, o konu hakkında deneyim kazanma yollarından birisidir. Bu türde kişisel deneyimler, medyanın neyin önemli olduğuna dair belirleyiciliğini hükümsüz bırakmakta ve o konuya karşı bireyi duyarlılaştırabilmektedir[304]. Bir konu hakkında medyada daha fazla bilgi arayışına giren birey medya gündeminden daha fazla etkilenmektedir. **Zucker**'ın ifade ettiği şekilde, "Bir konu hakkında bireylerin daha az direkt deneyiminin olması, bu konu hakkında kamuoyunda haber medyasının etkisinin daha fazla olması[305]" demektir.

vii) Konuların türü: Doğal özellikleri nedeniyle kimi bazı konuların kişisel deneyimle elde edilmesi zor ya da imkansızdır. 1984'te Etiyopya'daki açlık ve ABD askerlerinin 1992-1993'te Somali'de hazır bulunması bu tür konulara örnek gösterilebilir[306].

---

302 Michael D. Basil ve William J. Brown, *"Interpersonal Communication in News Diffusion: A Study of "Magic" Johnson's Announcement"*, **Journalism Quarterly** 71(2), 1994, s.305-320. Ancak bu çalışma daha çok haber yayılımı üzerine değerlendirilmelidir.

303 Lutz Erbring, Edie N. Goldenberg ve Arthur H. Miller, *"Front-Page News and Real-World Cues: A New Look at Agenda-Setting by the Media"*, **American Journal of Political Science** 24(1), 1980, s.16-49.

304 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.53.

305 H.G. Zucker, *"The Vaiable Nature of News Media Influence"*, **Communication Yearbook** 2, New Brunswick, Transaction Books, 1978, s.245'den aktaran: J. W. Dearing ve E. M. Rogers, **a.g.k.**, s.52.

306 Etiyopya'da yaşanan açlık konusu 1984'te uluslararası gündeme yerleşirken, Brezilya'daki açlık objektif ölçümlemelere göre daha ciddi boyutlarda olmasına karşın gündemde yer edinememiştir. Etiyopya'da altı milyondan fazla ve Brezilya'da da 24 milyon insan kuraklık felaketi ile karşılaşmış olsa da, Etiyopya'daki açlık gündeme gelmiş ve yardım elleri bu ülkeye uzanmıştır. Bunun nedenleri arasında Etiyopya'daki beslenme istasyonlarından elde edilebilen dramatik görüntüleri ilk sırayı almaktadır. Bu konu üzerine yaptığı çalışmada Boot, Etiyopya'da her ay 7000 kişinin öldürken olaylara duyarsız kalındığı ama Kameraman Mohammed Amin ve BBC muhabiri Michael Buerk'ın birlikte hazırladıkları

Bu konular hakkındaki bilgiler dolaylı ya da doğrudan medyadan ya da dolaylı şekilde daha az olmak üzere, bireylerarası iletişimle; buralara giden bir arkadaş ya da akraba gibi diğer bireylerden, elde edilebilmektedir. Dolayısıyla, söz sahibinin kaçınılmaz bir şekilde medya olduğu birtakım konuların varlığı ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak her konu hakkında kişisel deneyim yoluyla bilgi edinmek imkansızdır ve bu da medyaya bağımlılık anlamına gelmektedir. Dolasıyla yapılan araştırmalarda her bir konu için gündem belirleme sürecinin aynı şekilde işlemediği belirlenmiştir[307]. Belli bir olayda medyanın etkilerinin kısa zamanda görülürken, kimi bazı olaylarda bu etkinin daha uzun süre alabilmesi, konu türünün etkileri düşüncesini desteklemektedir. Öte yandan, gündem belirleme çalışmasının hareket noktası olarak gerçek yaşamdaki olayların birer "kamu sorunu" olarak ele alınması için medya tarafından ele alınması gerektiği ve konuların genellikle, "çatışma halinde ve medya içeriğinde görülmüş sosyal bir problem[308]" olarak da tanımlandıkları bilinmelidir. Bir açılım olarak bu noktada **Altheide**'ın Londra'da IRA bombalama olaylarına ilişkin Amerikan ve İngiliz haberleri karşılaştırması dikkat çekicidir[309]. Haberlerin özellikle İngiltere'de kendi deyimi ile "konu türünden çok, olay türünde" olduğunu gören **Altheide**, haberlerin olayların çözümleme ve tartışmasından zok, görsel temellere (ki daha eğlencelidir) dayandığını belirtmekte ve haberlerin genel olarak işlenme biçiminin "büyük dinleyici kitlelerin uluslararası ilişkilerin karmaşıklığının anlaşılmasını güçleştirdiği" sonucuna işaret etmektedir.

Gündem belirleme çalışmalarında ele alınan konuları iki ayrı biçimde gören yaklaşım ise, insanların doğrudan deneyimleriyle öğrendikleri konulara "**doğrudan öğrenilen**"; insanların ilgilendiği fakat asıl olarak medya aracılığıyla öğrenebildiği uzaktaki konulara da "**dolaylı öğrenilen**" konular tanımını getirmektedir[310]. Öte yandan bir konunun hem doğrudan öğrenilen ve hem de dolaylı öğrenilen bir konu olabileceğine ilişkin tartışmalar da görülmektedir. **Zucker**'e göre "suç" konusu 'doğrudan öğrenilen' tanımına girerken,

---

Korem'deki göçmen kampı haberinde üç yaşındaki bir çocuğun ölümü ve yetişkinlerin Auschwitz cezaevini andıran izdihamı görüntüleri üzerine medya ilgisinin birden arttığını kaydetmektedir. Bu muhabirlerin etkili haber sunumuyla gerçekleştirdikleri konu teklifçiliği ve medyalararası etkileşim sonucu ulusalarası bir konu haline gelen Etiyopya'daki açlık 3.5 dakikalık görüntülerle sunulurken, Başkanlık seçimleriyle ilişkilendirilmişdir. Ardından yardım kampanyaları ve milyarlarca dolarlık organizasyonlar birbirini izlemiştir. Ancak bütün bunlar olurken ne yazık ki aynı dönemde Breziyla'da açlık ve ölümler de devam etmiştir. 10 ay sonra ise, Etiyopya konusu da ABD medya gündeminden neredeyse tamamen düşmüştür ve orada da ölümler devam etmiştir (Bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.69-70).

307 Bkz. E.M. Rogers ve J.W. Dearing, **a.g.m.**, s.555-594.

308 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.3.

309 D.L. Altheide, *"Format and Symbols in TV Coverage of Terrorism in the United States and Great Britain"*, **International Studies Quarterly** 31, s. 161-176'dan aktaran: M.A. Milburn, **a.g.k.**, s. 259.

310 N. Atabek, **a.g.t.**

Weaver, Graber, McCombs ve **Eyal** bu görüşte değildirler[311]. Bu durumda, kime göre ve ne zaman gibi değişkenlik içeren soruları yöneltmekte yarar vardır. Örneğin, enerji krizinin yaşandığı bir dönemde bu konunun 'doğrudan öğrenilen' bir nitelik kazanması apaçık bir gerçektir. Öte yandan kriz geçtiğinde ise, bu konu yine 'dolaylı öğrenilen' bir gündem konusu şeklinde görülebilmektedir.

Her iki konu türünün etkilerini inceleyen **Zucker**'ın çalışması üzerinde durulduğunda; **Zucker**'ın doğrudan öğrenilen hayat pahalılığı, işsizlik ve suç konularını ve doğrudan öğrenilmeyen konular olarak da çevre kirliliği, uyuşturucu kullanımı ve enerji krizi konularını seçtiği belirlenmektedir[312]. Bu konuların sekiz yıllık bir zaman diliminde kapladığı yeri **Television News Index** adlı aylık dergiden, kamu gündemindeki yerlerini de çeşitli kamuoyu araştırma şirketlerinden elde eden **Zucker**, gündem belirlemenin medya aracılığıyla öğrenilen konular için ortaya çıktığını, ancak doğrudan deneyimle öğrenilen konular için geçerli olmadığını belirlemiştir. Buna göre, doğrudan öğrenilen konular kamu gündeminde medya gündemine göre daha önce önemli hale geliyorsa, kamu gündeminin medya gündemini belirlediğini ileri sürmek de mümkün görülmektedir.

O halde, "Gündem belirleme, medya gündeminden kamu gündemine doğru tek yönlü bir süreç değil; karşılıklı ve dairesel bir süreçtir" şeklinde bir genelleye ulaşmak da mümkündür. Yine, **Manheim** ve **Zhu, Watt, Snyder, Yan ve Jiang**'ın çalışmaları da aynı ifadeyi desteklemektedir[313]. Tahminen bir konu hakkında kişisel deneyim eksikliği içinde olan bireyler, kamu gündemlerini oluşturmada medyaya daha çok bel bağlamaktadırlar. Böylece medya gündeminin uluslarası ilişkilerde kamu gündemini oluşturmada, yerel konulardan daha önemli olması beklenmektedir[314].

Sonuç olarak karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmalarında tipik bir şekilde, zamanın belli bir anında ya da kesitinde medya gündeminde varolan konularla, kamu gündeminde varolan konuların önemlilik sıralamaları karşılaştırılmakta ve bunlar arasındaki ilişkiler görülmeye çalışılmaktadır. Ancak bu çalışmalar arasında kamuoyunu etkileyen müdahaleci değişkenler konusunda farklı unsurlar ele alınmakta ve bunların etki boyutları test edilmektedir.

---

311 David Pearce Demers ve diğerleri, *"Issue Obttrusiveness and the Agenda Setting Effects of National Network News"*, **Communication Research** 16(4), 1989, s.793-812.

312 H.G. Zucker, *"The Vaiable Nature of News Media Influence"*, **Communication Yearbook** 2, New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1978, s.225-240'den aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.385.

313 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, 52-53.

314 Benzer bir çalışma için ayrıca bkz. Aileen Yagade ve David M. Dozier. *"The Media Agenda-Setting Effect of Concrete versus Abstract Issues"*, **Journalism Quarterly** 67(3), 1990, s.3-10.

5.2 Derinlemesine (Uzun Dönemli) Çalışmalar

Gündem belirleme süreci çalışmalarında son yıllarda en popüler uygulama alanını, etkiyi daha uzun dönemde inceleyen derinlemesine araştırmaların oluşturduğu görülmektedir. Gündem belirleme sürecinde fikir uyumsuzluklarını yansıtır nitelikteki derinlemesine ya da uzun dönemli denilebilecek bu tür çalışmalar, ele aldığı kamu ilgisini çeken bir ya da iki konuyu uzun dönemli bir şekilde inceleyerek sürecin anlaşılması ya da psikolojik süreç tarafından bireylerin konunun önemliliğini algılamasına dayanan hipotezleri sınamaktadır. Bu iki hipotez türüyle ilgilenen derinlemesine çalışmalar arasında ABD'de AIDS konusunu inceleyen **Dearing ve Rogers**'ın çalışmasının en kapsamlı örnek olduğu söylenilebilir[315].

---

315 İlk AIDS vakasının ABD'de 1981'de görülmesine karşılık, konu medya ilgisini ancak dört yıl sonra 1985'in ortalarında çekebilmiştir. Zaman içinde 10.000'den fazla kişi AIDS'e yakalanmış ve bunların yaklaşık yarısı ölmüştür. Dearing ve Rogers, bu anlamda medyanın bu konuyu kapak yapmakta neden bu kadar yavaş davrandığını araştırmışlardır: Çalışmada medya gündemi ölçümünde New York Times, Washington Post, Los Angeles Times ve ABC, NBC, CBS akşam haberleri ele alınmıştır. 1981 Haziran'ından 1988 Aralık'ına kadar (91 aylık dönemde) incelenen altı yayında 6.694 AIDS haberi tespit edilmiştir. Öte yandan salgının ilk dört yılı içinde 9.944 kişi AIDS'e yakalanmıştır. Gündem belirlemenin iki geleneğinin (Beyaz Saray ve New York Times'ın) etkisiyle ABD ulusal medyası AIDS konusuna ilgi göstermekte yavaş kalmıştır. Başkan Reagan 1987'nin Mayıs'ına kadar AIDS hakkında konuşmamamıştır. CDC tarafından 35.121 AIDS vakasının rapor edildiği salgının 72. ayına kadar Beyaz Saray AIDS'i bütçe için bir tehlike olarak görmüş ve yadsımayı seçmiştir. New York Times ilk kez AIDS hakkında bir ilk sayfa haberini 25 Mayıs 1983'te Los Angeles Times'tan 12 ay, Washington Post'tan 10 ay sonra yayınlamıştır. New York Times yönetimi AIDS'i 1981'den 1985'in ortalarına kadar haber önemi olan bir konu olarak görmemişlerdir. 1985'in sonlarına doğru konu dramatik bir şekilde genişlemiş ve AIDS haberlerinin sayısı Temmuz 1985'e kadar aylık en fazla 14 iken bu tarihten sonra film aktörü Rock Hudson'ın AIDS olduğu haberi ile aylık 143'e tırmanmıştır. Yapılan analiz AIDS'li bir genç olan Ryan White'ın haberlerinin Hudson'dan daha da fazla olduğunu ortaya koymuştur. White 117 haberin, Hudson 74 haberin konusu yapılmıştır. Böylece AIDS'in kişiselleştirilmesi konunun anlamını değiştirmiş ve habercilerin daha fazla önem vermelerini sağlamıştır.

AIDS medyada hangi dönemlerde görüldüğüne ilişkin soru şöyle yanıtlanmıştır: AIDS haberleri dört dönemde tanımlanmıştır. İlk dönem, bilim dönemi, insan dönemi ve politik dönem. AIDS hakkındaki medya sunumunun ilk döneminde yalnızca 59 haber yayınlanmıştır. İkinci aşamada 26 ay boyunca Haziran 1985'e kadar medya haberleri bilimsel kaynaklara dayandırmaktadır. Ocak 1987'ye kadar 19 aylık üçüncü dönemde, insanlık döneminde, AIDS meselesi kişiselleştirilerek karakterize edilmiştir. Şubat 1987'den 23 aylık dördüncü dönem, Aralık 1988'e kadar politik dönem olmuştur. Kamudaki salgının kesin boyutları üzerindeki tartışmalarla, özellikle zorunlu test ve bireysel mahremiyeti kapsayan kamu politikaları tartışmaları su yüzüne çıkmıştır. Hükümet böylece konu ile derinlemesine ilgilenmek durumunda kalmış ve böylece AIDS bir politik konu haline gelmiştir. Eğer siyasi gündem 1993 yılında ayrılan ödeneklerle sıralanırsa federal hükümetin AIDS araştırmalarına 1.3 milyar dolar, kanser araştırmalarına iki milyor dolar ve kalp rahatsızlıklarına 770 milyon dolarlık ödemek ayırdığı görülmektedir. Oysa karşılaştırılırsa 1993'te yalnızca 34.000 kişi AIDS'ten ölürken, 500.000 kişi kanserden ve 700.000 kişi de kalp rahatsızlığından ölüştür. Böylece bu sağlık problemlerinin gerçek dünya göstergelerinden bağımsız olarak algılanmasının siyasi kararları etkilediği söylenilebilmektedir. Bu dönemler içerisinde AIDS haberleri 13 tema içinde kodlanmıştır. Örneğin AIDS'li çocuklar, AIDS'li kamu figürleri, biomedikal araştırma bulguları vb. Temaların analizi bu temalardan herhangi birinin ulusal gündemden düştüğünde öbürünün onun yerine alarak yükseldiğini göster-miştir. Öte yandan yapılan analizler AIDS'e ilişkin gerçek dünya göstergelerinin diğer dört gündem üzerinde çok az bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Medya gündemi bilim gündeminden etkilenirken ve anket gündeminden daha az bağımlı boyutta etkilenmiştir. Anket gündemi hem medya gündeminden ve hem de siyasi gündemden etkilenmiştir. Sonuçta bu çalışma ile derinlemesine olarak gündem belirleme sürecine ilişkin daha anlamlı verilere ulaşmak mümkün olmuştur. (Bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.56-60).

Aynı şekilde **Mac Kuen**'in sekiz konu üzerine gerçekleştirdiği uzun dönemli gündem belirleme çalışması, **Iyengar ve Kinder**'in laboratuvar ortamında gerçekleştirdikleri bireylerin medya içeriklerinin değişiminden etkilendiklerini kanıtladıkları deneyleri ve **Brosius ve Kepplinger**'in Almanya'daki 16 konu üzerindeki uzun dönemli ve karşılaştırmalı hiyerarşi analizleri da medya ve kamu gündemi ilişkisini desteklemektedir[316].

Bir karşılaştırma yapmak gerekirse hiyerarşi yaklaşımında anahtar özelliklerden birisi, kamunun; eş deyişle televizyon izleyen, radyo dinleyen ve gazete okuyan insanların, medyaya karşı gösterdikleri tepkidir. Her bir birey için bu reaksiyon bazen pasif ve bazen de aktif bir şekilde gerçekleşmektedir. Hiyerarşi yaklaşımının varsayımı, medyanın bazı konularda yaptığı ve bazı konularda yapmadığı vurguların, kamunun bir üyesi olarak bireylerin bu konuları önemli olarak düşünmelerini belirlediğidir[317]. Bu düşüncenin ürünü olan pasif Amerikan kamuoyu anlayışı; insanların aktif biçimde bilgi ya da eğlence arayışında olmaları anlamındaki **Weaver**'ın "uyum içinde olma ihtiyacı" fikri ile ilişkilendirilerek, gündem belirleme araştırmalarının teorik en temel mantığını oluşturmaktadır.

Tipik bir şekilde derinlemesine çalışmalarda, ele alınan konunun medya ve kamu gündemlerindeki seyri, genellikle aylık ölçeklerde belirlenmekte ve konunun yükseliş ve düşüş dönemleri arasındaki ilişkiler karşılaştırılmaktadır. Böylece bu tür çalışmalarda, bir konunun doğasını anlamak da mümkün hale gelmektedir. Bu çalışmaların bir başka boyutunda ise, bireylerin kamu konuları hakkında aynen sosyal aktivitelerdeki gibi kamu konularının sonuçlarını etkileme isteğiyle, aktif psikolojik duygu yayımında olduklarını ileri sürülmüştür. Çünkü bazı konularda bireyler, kendi seçici ilgilerine bağlı olarak aktif olabilmekte ya da pasif kalabilmektedirler. Bu durumda bilgi, insanların çevrelerini yeniden doldurmakta ve nadiren de olsa harekete geçmek için insanlar organize olmaktadırlar. İşte bu durum gerçekleştiğinde, hiyerarşi yaklaşımı medya ve kamu gündemi ilişkisinin belirleyiciliğini göstermede yetersiz kalmaktadır. Oysaki derinlemesine çalışmalar, aktif kamu hareketlerinin daha iyi anlaşılması için bulgular sağlamaktadır.

---

316 Gündem belirlemenin yönü üzerine "gündemlerarası ve uzun zamanlı analiz" adını verdikleri çalışmalarında Brosius ve Kepplinger, medya ve kamu gündemlerinde yer alan konular arasındaki nedensel etkinin yönünü belirlemeyi hedeflemişlerdir. Çalışmada, Almanya'da 1986'da yayınlanan televizyon haber-lerinin kategorileştirilen içeriği ile halka sorulan "size göre en sorunlu siyasal alan hangisidir" biçimindeki açık uçlu sorudan elde edilen yanıtların kategorileştirilmesi ile elde edilen bulgular birbiriyle karşılaştırılmış ve sonuç aynı dönemde televizyon haberlerinin gündem belirleme etkisinin çok zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Medya gündeminin kamu gündemine belirli bir zaman aralığından sonra indiği düşüncesinden hareket eden biliminsanları, daha sonra uyguladıkları uzun zamanlı tasarımda ise, ele alınan haftanın medya içeriğini bir ve dört hafta önceki anketlerle karşılaştırmışlar ve bazı konularda medya gündeminin kamunun gündemini belirlediğini ve bazı konularda da kamunun medya gündemini etkilediğini ıspatlamışlardır. Başka bir deyişle, gündemlerin birbirlerini etkileme yönleri konunun türüne ve incelenen zaman aralığına bağlı olarak değişmektedir (H.B. Brosius ve H.M. Kepplinger, **a.g.m.**, 1990, s.183-211.)

317 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.55.

Kamu gündemine giren konuların doğasını anlamada derinlemesine çalışmaları ya da 'doğal tarih' yaklaşımını 1970'lerin başında iki makale popüler hale getirmiştir[318]. Bunlardan sosyolog **Herbert Blumer**'in 1971'de yayınladığı makale pek çok biliminsanının gündem karşılaştırmaya dayalı yönteme olan güvenlerini sarsarak, problemlerin zaman sıralaması içinde incelenmesinin önemini vurgulamış ve diğer faktörlere işaret etmiştir. Bir yıl sonra yayınlanan siyasetbilimci **Anthony Downs**'ın "Konu İlgi Dönümüşü" kavramı ile birlikte de dikkatler konuların gündemdeki yükseliş ve düşüşlerini anlatan dönüşüm modeline yönelmiştir. Sosyal problemlerin kamu gündemine yükselmesini ve orada bir süre kalıp daha tamamen çözüme kavuşmadan gündemden düşmesini anlatan konu ilgi dönüşümü düşüncesine göre bir sosyal sorun beş aşamadan geçmektedir[319]:

i) Sorun öncesi aşama: Toplumda bazı istenmeyen durumların mevcut olduğu ilk aşama, sosyal sorunun henüz kamu ilgisini kazanamadığı sorun öncesi aşamadır. Sorunla ilişkili olarak genellikle gerçek yaşam göstergeleri bu aşamada kötü olmaktan uzaktır ve daha sonra bunlar zaman içinde kamunun ilgi duyduğu göstergeler haline gelecektir.

ii) Tehlikenin keşfi aşaması: Yaşanan dramatik bir olay konu hakkında aniden kamuya uyarı işareti verir ve buna toplumun sorunu çözme yeteneği hakkındaki coşkun ses uyumu tarafından eşlik edilir.

iii) Sorunun çözümünün maliyetinin farkedilmesi aşaması: Kamu, bu sosyal sorunun çözümünün maliyetinin gerçekten çok pahalı olduğunun farkına varır.

iv) Kamu ilgisinin azalması aşaması: Sorunu çözmenin yüksek maliyeti ve konunun genişleyen medyadaki kapsamının konuyu kamuda sıkıcı hale getirmesi nedenlerine bağlı olarak konu bu aşamada artık gözden düşmeye başlamıştır.

v) Sorun sonrası aşama: Konunun kamu gündeminde azalması ise son aşamadır. Ancak buna rağmen politikalar, programlar ve devam eden sosyal sorun başa çıkmayı amaçlayan kuruluşlar da vardır. Örneğin, EPA (Environmental Protection Agency) 1960'ların sonlarında ilk çevre krizi zamanında kurulmuş ve halen faaliyetleri devam eden bir kuruluştur. Ancak bu kurum artık 1990'larda, çevre konularıyla çok merkezi bir şekilde ilgilenmemektedir.

Burada bir konunun yaşam devri, gerçekte zaman içinde farkedilen aşamalara sahiptir. Bu aşamalar da ancak derinlemesine çalışmalarla görülebilmektedir. Öte yandan, bir konunun gündemde inmesi ya da yükselmesini etkileyen bir takım unsurlar da derinlemesine çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu unsurlar ayrı bir başlık altında değerlendirilmelidir.

---

318 **A.g.k.**, s.60.

319 A. Downs, "*Up and Down With Ecology*", **Public Intrest** 28, 1972, s.38-50.'dan aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.61.

5.2.1 Derinlemesine çalışmalarda öne çıkan bazı unsurlar

Karşılaştırmalı çalışmalardan farklı olarak uzun dönemli çalışmalar, bir konunun gündemde yükseliş ve düşüşüne yönelik daha fazla bilgi sahibi olunmasına imkan tanımıştır. Bu çalışmalarda üzerinde durulan kimi unsurlar aşağıda sıralanmıştır.

i)Tekrarlama etkisi: Kamu gündemi çalışmalarında sorulan önemli sorulardan birisi medyanın bir konunun önemliliğini kamuya nasıl ilettiğidir. Bu soruya verilen en temel yanıt, konunun sürekli tekrarlanmasıyla sözkonusu iletimin gerçekleştiğidir[320]. Tekrarlama sayesinde kamuya herhangi bir konunun önemliliğinin işaretleri verilerek, bu konuda medyada sürekli yinelenen mesajın biriken etkisi aracılığıyla kamu gündemi etkilenmektedir. Örneğin 1997'de Susurluk kazasının ardından Türk basının giriştiği "unutturmayız" kampanyasının bu türde bir tekrarlama etkisi yaratmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Kısacası, medya gündemi bir konuda aşamalı ve artan bir süreç aracılığıyla kamu gündemini etkilemektedir. Zaman içinde bir konu hakkında medyada yayınlanan haberlerin sayısı artarsa, kamu bu konunun önemliliğine ikna edilmiş olmaktadır. Burada haber içeriklerinde işlenen temaların bir önemi görülmemektedir.

ii)Deneysel araştırma düzenekleri ve bireysel farklılıkların etkisi: Gündem belirleme araştırmalarının 1980'lerde başlayan önemli bir türü,bireyler için düzenlenen konu önemliliği üzerine yapılan deneysel araştırmalardır. Konular hakkındaki kamu gündeminin etkilenmelerini test etmek için laboratuvar ortamında gerçekleştirilen bu deneylerde, yapay olarak medya gündemi değiştirilmekte ve kontrol denekleriyle etkilerin farklılığı üzerinde karşılaştırmalar yapılmaktadır. Gündem belirleme araştırmasında deneysel yaklaşım **Iyengar** tarafından tanımlanmıştır[321]. Başlangıçta makro ölçekli davranış üzerine yoğunlaşmış olan gündem belirleme deneysel araştırmaları temelde bir konunun medyadaki önemliliğinin değiştirilmesine dayandırılmıştır. Deneylerde televizyon kanallarının akşam haberlerinin video kasetleri alınarak bunlar sivil haklar, askeri kontrol, işsizlik ve benzeri konularda ekstra haber sunumlarıyla yeniden hazırlanmış ve bir üniversite laboratuvarında denekler bu yeniden düzenlenmiş haberleri izlemek üzere bir hafta kampa alınmış, kontrol grubu ile birlikte tüm katılımcılara incelenen konuların önemliliği sorulmuştur. Değiştirilen videoteypleri izleyen katılımcılar bu konuları daha yüksek derecede önemli oranlamışlardır. Eş deyişle, ilk sırada verilen aynı haberlerin, ortada verildikleri zamankine göre deneklerin o soruna verdikleri önemi daha fazla etkilediğini ortaya konulmuş ve böylece daha önceki zaman dizileri çalışmalarının sonuçlarını yeniden elde edilmiştir. Ana hatlarıyla bu şekilde tanımlanan biçimde **Iyengar ve Kinder** tam 14 farklı deney gerçekleştirmişler ve aynı sonuçlara ulaşmışlardır.

---

320 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.62.

321 S. Iyengar, 1987, **a.g.k.** Iyengar'ın bu çalışmalarının yorumları için ayrıca bkz. W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.373-376; M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.251-252.

Laboratuvar deneyi sonuçlarının önemli bir yorumu, siyasal anlamda görülmektedir. Medyanın bir konu hakkındaki haberleri bol bol vererek diğer konuları yadsıması, siyasal hayatın belirli yönlerininin önemli ve diğer yönlerinin önemsiz gösterilmesi anlamına gelmektedir[322]. Örneğin biliminsanları, bireylerin televizyon haberleriyle ulusal savunma konuları hakkında doldurulurlarsa, kendi başkanlarını ulusal savunma konusu hakkında nasıl hissettiklerine bağlı olarak yargılamaya başlayacaklarına işaret etmişlerdir. Deneylerin yapıldığı ABD'de bazı konuların Cumhuriyetci Parti konusu (örneğin suçlar) ve bazılarının da Demokrat Parti konusu (örneğin yolsuzluklar) diye ayrılması dolayısıyla medyanın bu konulardan birisini yüksek önemliliğe çıkartması o konuyu sahiplenmiş partinin işine yaramaktadır. Örneğin **Iyengar ve Kinder** deneylerinde, silahlanma yarışı üzerinde duran haberleri izleyen deneklerin bu konuyu en önemli gördüklerini ve bu doğrultuda Başkan **Reagan**'ın silahların kontrolündeki performansına büyük bir ağırlık verdiklerini ve tahminen başkanlık seçimlerinde **Reagan**'a oy vermeye daha yatkın olduklarını ortaya koymuşlardır. Laboratuvar deneylerinde ayrıca bireysel düzeyde algısal süreçler de incelenerek medya gündeminin kamu gündemini belirlemekten daha fazlasını da yaptığı ileri sürülmüştür.

Medyanın bireylerin bir konuyu nasıl evrimleyeceklerini yönettiği görüşüne dayanan algısal süreç çalışmalarında iki ayrı kavram tanımlamlanmıştır[323]: Çerçeveleme ve öne çıkarma.

Çerçeveleme: Daha önce de yeri geldikçe üzerinde durulan çerçeveleme kavramı konusundaki ilk tanımlama **Goffman**'a aittir[324]. Ancak bu konudaki çalışmaları ile en çok tanınan **Iyengar**'dır[325]. Bireylerin olayları ve bilgileri belirleme, algılama, teşhis etme ve adlandırmasına olanak sağlayan bir araç biçiminde görülen çerçeveleme, medyanın bir konunun anlaşılması zor bir seçimle bazı yönlerini seçerek o konuların böylece önemli kılınması ve böylece bir olgudaki bazı nedenlere dikkat çekilmesi anlamına gelmektedir[326]. Büyük çoğunlukla anket formlarındaki sözcük dizimleri üzerine gerçekleştirilen çerçeveleme konusundaki araştırmalarda, aynı şeyi ifade eden fakat farklı sözcük dizimleriyle yazılmış anket sorularının, izleyenler tarafından verilen yanıtları önemli ölçüde etkilediği ortaya konulmuştur.

---

322 S. Iyengar, **a.g.k.**, s.114.

323 Kosicki ise, bu kavramları gündem belirleminin uzantısı olmadığını ileri sürerek, bunların bilişsel bakış açısından geldiğini ve gündem belirleme yaklaşımınca öngörülmeyen yönlere doğru ilerlediklerini belirtir (J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.80.)

324 E. Goffman, **Frame Alalysis**, Northeastern University Press, Boston-1974, s.21'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.80.

325 S. Iyengar, 1991, **a.g.k.**. Ayrıca 1991'deki Körfez Krizindeki haberlerine yönelik çalışma için bkz. Shanto Iyengar ve Adam Simon, *"News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion"*, **Communication Research** 20(3), 1993, s.365-383.

326 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.71.

**Öne çıkarma ya da önemlileştirme:* Bu kavram, bilginin düzenlenmesi ve yorumlanması üzerinde kıdemli içerik etkisi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal olayları değerlendirirken biriylerin bildikleri her şeyi gözününde bulundurmadıklarını varsayan öne çıkarma anlayışı, bireylerin ezberlerinde kalan ve akıllarına hemen geliveren olaylarla sahip oldukları bilgileri değerlendirmelerinin mümkün olduğunu savunur. Medya öne çıkarma sayesinde, meydana gelen olayların bazı yanlarını görmezden gelip, diğer yanlarını ön plana çıkararak hangi siyasal yargıların ve tercihlerin yapılacağını belirlemektedir, ki bu da medyanın izleyenlerin zihninde nelerin canlanacağını belirleyen en güçlü araç olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden, bir konunun sunumuyla izleyenler üzerinde o konuya yakın olan siyasal lideri destekleme eğilimi yaratılabilmektedir.

Çok çarpıcı bir örnek olarak, açlık konusunda birbirine yakın durumdaki Brezilya ve Etiyopya arasında kurulan ilişki bağlamında yapılan çerçeveleme ve öne çıkarma sonucu medya, Etiyopya'ya daha çok ilgi göstermiş ve kamuoyunun dikkatleri bu ülkeye yöneltilmiştir. Yine örneğin başlangıcında AIDS konusu ABD'de 'homoseksüellerin sorunu' şeklinde sunularak, "Gay Related Immunodeficency Syndrome: GRID" diye adlandırılmış ve bu da daha sonraları yanlış anlamalara neden olmuştur. Bu çerçevede, San Francisco'da gerçekleştirilen AIDS konulu araştırma dikkat çekicidir[327]. Türk basınında da İSKİ skandalıyla rüşvet ve yolsuzluklar konusu; ABD Başkanı Nixon'ın görevden ayrılmasına yol açan "Watergate" skandalını anımsattığı için, "İskigate" diye adlandırılmıştır.

Sonuç olarak kamu gündemi üzerindeki **Iyengar**'ın laboratuvar deneylerinin izleyen yıllarda diğer biliminsanlarınca da takip edildiği görülmektedir[328]. Örneğin, Almanya'da **Eichhorn** bu tipte bir deney kurmuş ve benzer sonuçlara ulaşmıştır. Almanya'da ulusal seçimlerde seçmenlere üzerinde medya kapaklarının pozitif ve negatif tonlarını inceleyen **Schoenbach ve Semetko**'nun ulaştığı sonuçlar da "bir konuyu medyanın pozitif ya da negatif biçimde çerçevelenmesinin, kamunun bu konunun değerliliğini algılamasını etkilediğini[329]" ortaya koymuştur.

iii)Gündemin sıfır-toplam oyunu etkisi: Kamuoyunun belirli bir şekilde, belirli bir konu üzerinde uzun süre odaklanması için o konunun toplum için sürekli bir

---

327 Dünya'da AIDS'in kamu gündeminde ilk sıraya ulaştığı ilk yer, San Francisco'dur. Yerel boyutta gündem belirleme etkisinin araştırıldığı San Francisco'da AIDS konusu çalışmasında, öncelikle buradaki homoseksüel nüfusun etkisi bir yerel etki olarak ortaya konulmuştur. Bu yerel özellik çerçevesinde meydana gelen tartışmalar konuyu kamu ve siyasi gündeminin ilk sıralarına taşımaya yetmiştir. 1981'de AIDS'in sınırlandırılması için yerel hamamların kapatılması konusu Sağlık Komitesi'nde gündeme gelince, reklamverenleri hamam sahipleri olan homoseksüellere yönelik yayınların da etkisiyle protestolar görülmeye başlanmıştır. Erkek nüfusunun yüzde 40'ı homoseksüel olan San Francisco'da oy potansiyelleri nedeniyle de bu konu, dünyada ilk kez bu eyalette siyasi bir sorun haline gelmiştir. Sivil kurumlar ve yoğun konu savunucular, bu yerel sorunda anahtar öneme sahip görülmüş ve homoseksüeller arasındaki haberleşme ağı, yerel düzeyde siyasi gündemde, medyadan daha önemli etkilere sahip bulunmuştur (Bkz. **A.g.k.**, s.30-31).

328 **A.g.k.**, s.64.

329 **A.g.k.**, s.65.

önemliliğinin sağlanması gereklidir. Ancak bu, zor bir iştir. Kamuoyu araştırmalarında bireylerin en fazla dört ya da beş konu ile ilgilendikleri doğrultusunda elde edilen bulgular gündeme girebilecek konular arasında yoğun bir rekabetin yaşanmasını zorunlu kılmaktadır[330]. Bir başka deyişle kamu gündemi, aynen teorik olarak sıfır-toplam oyunu gibi sınırlı sayıda konuyu ancak taşıyabilmektedir. O halde, bir konunun kamu gündeminde tırmanması, mutlaka üstündeki konuların gündemden aşağıya inmesi ve sonuçta gündemde daha önce var olan bir konuyu aşağıya itmesi anlamına gelmektedir.

Zaman içinde değişik konuların gündemdeki yükseliş ve düşüşlerini inceleyen bir kaç çalışma bu dönüşümsel süreci araştırmıştır. Bunlar arasında, üç konuyu ele alan **Zhu**'nun yaklaşımı dikkat çekicidir[331]. Federal bütçe açığı, İran Körfez Savaşı ve ABD'deki ekonomik durgunluk konularını ele alan **Zhu**, Haziran 1990'dan Nisan 1991'e kadar 11 aylık dönemde yaptığı kamuoyu anketlerinde bu konuların yüzde 40 oranında önemliliklerini tespit etmiştir. Ele alınan bu üç konunun her biri birbiriyle, kamu gündeminde bu oran için çarpışmıştır[332]. Biri yükseldiğinde diğeri düşmüş, diğeri düştüğünde biri yükselmiştir.

ABD gündeminde, üzerinde en çok durulan konular olarak belirlenen dış ilişkiler, ulusun ekonomik durumu, sosyal kontrol, sivil haklar ve hükümet konularının kamu gündeminin bir sıfır-toplam oyunu olduğuna ilişkin delilleri sağlayan, Gallup'un anketlerinden 10 yıl önce de gündemde olduğu, şaşırtıcı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu beş konudan herhangi birine uymayan bir konunun, kamu gündeminde tırmanma şansı görülmemiştir.

Öte yandan, yeni bir konunun medya gündeminde bir başka konuyu yerinden itmesi gerekliliğini araştırmak için **Hertog, Finnegan ve Kahn** uzun dönemli bir şekilde AIDS, kanser ve HIV dışındaki diğer seksüel yolla bulaşan hastalıklara ilişkin haberlerin yükseliş ve düşüşlerini incelemişler ve konuların medya gündeminde bir sıfır-toplam oyunu sergilediğini ortaya koymuşlardır[333].

iv)Zaman unsurunun etkileri: Gündem belirleme çalışmalarında önemli görülen özelliklerden birisi de, medya gündemi araştırmalarında da tanımlandığı şekilde, zaman unsurudur. **McCombs ve Shaw**'ın Chapel Hill çalışması, zaman açısından belirli bir dönemde elde edilen verilerin karşılaştırmasına dayandığından, zamansızlık ifade eden bir çalışmadır[334]. Ancak uzun dönemli bir süreç olduğu belirlenen gündem belirleme çalışmala-

---

330 **A.g.k.**, s.66.

331 J.H. Zhu, **a.g.m.**, s.825-836.

332 Ağustos 1990'ın başlarında Irak, Kuveyt'i işgal ettiğinde Körfez krizi konusu ABD'de bütçe açığı konusunu gündemden aşağıya itmiştir. Ancak, Ekim 1990'da fedaral devlet hazinesi bir kaç gün için kapatınca, bütçe açığına ilişkin haberler baskın olmuş ve daha sonra, Aralık 1990'da Körfez'deki askeri yapılanma ana haber konusuna dönüşmüş, Körfez Savaşı hakkındaki içerikler fedaral açık konusunu kamu gündeminden düşürmüştür. (J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**)

333 James K. Hertog, John R.Jr. Finnegan ve Emily Kahn,"*Media Coverage of AIDS, Cancer and Cexually Transmitted Diseases: A Test of the Public Arenas Model*", **Journalism Quarterly** 71(2), 1994, s.291-304.

334 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.67.

rının gelişimi, zaman boyutu da eklenerek konu hiyerarşisi yaklaşımlarından tek konu analizlerine doğru kaymaktadır.

Gündem belirlemenin zaman akışı sıralaması Şekil 10'da da görüldüğü gibi, dört ana gündem belirleme süreci unsuru çerçevesinde tanımlanabilmektedir. Bu ilişkiler bağlamında araştırmalarda güçlü deliller elde edilmiştir[335]. Zaman serisinin diğer ilişkileri bağlamında ise, daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, **MacKuen** çalıştığı sekiz konunun altısı için medya gündeminin kamu gündemine önderlik ettiğini belirlemiştir[336]. Bunlar için ortalama zaman aralığı bir kaç ay olarak belirtilmiştir. Daha başka araştırmalarda da bir kaç haftadan bir kaç aya kadar zaman aralıkları bulunmuştur. Bu periyodun uzunluğu konunun doğası, medyada yeralış miktarı ve diğer dördü gibi bazı faktörlere bağlı görülmüştür. Bir başka çalışmada **Ader** ise, çevre konusundaki medya gündemini, konunun kamuoyundaki değerliliğini ölçen anketten üç ay önce ölçümleme yapmış, bunu anketin EÖP yüzdesi ile karşılaştırmış ve ayrıca medya gündemiyle karşılaştırmış, anketten üç ay sonra ölçüleni anketin EÖP yüzdeleriyle oranlamıştır. Bu da **Ader**'i, "medya gündemi zaman sıralamasında kamu gündeminden önce gider[337]" sonucuna götürmüştür.

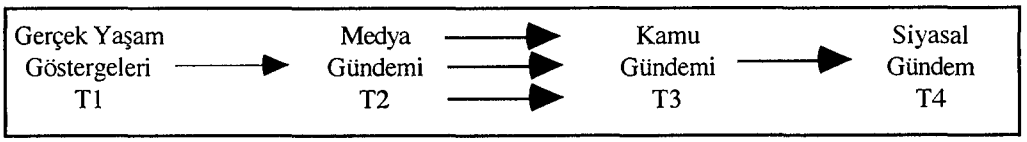

Şekil 10. Gerçek Yaşam Göstergeleri, Medya Gündemi, Kamu Gündemi ve Siyasal Gündem İlişkisi Bağlamında Beklenen Zaman Sıralaması Akışı.

James W. Dearing ve Everett M. Rogers, **Communication Concepts 6: Agenda-Setting**, Thousand Oaks, CA.-1996, s.68.

Sonuç olarak tekrar edilebilir ki, medya gündemi güçlü bir şekilde kamu gündemine önderlik etmektedir. Ayrıca beklentiler, gerçek yaşam göstergelerinin medya gündemine ve kamu gündeminin de siyasal gündeme önderlik ettiği yolundadır. Bu noktada da siyasal gündem araştırmalarına geçilebilecektir.

6. SİYASAL GÜNDEM ARAŞTIRMALARI

İletişimde bulunan insanlar birbirlerini şu ya da bu şekilde etkilemektedir. Gündem belirleme çalışmaları da kamu gündeminin ciddi bir şekilde bu araçlar tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Kamunun diğer üyeleri gibi yasama ve yürütme güçlerini

335 **A.g.k.**, s.67.

336 M. Bruce MacKuen, **More Than News**, Sage, Beverly Hills-California-1981, s.19-144.

337 C.R. Ader, **a.g.m.**, s.300-311.

ellerinde bulunduran siyasiler de bir şekilde medyayı takip etmekte ya da en azından seçmenlerinin medyayı takip ettiğini bilmekte ve kısmen de olsa medyadan etkilenmektedirler. Çünkü, medyanın siyasal toplumsallaşma sürecinde en önemli rolü oynadığı ve siyasal yönelimlerin şekillendiricisi niteliğinde öneminin gittikçe artığı görülmektedir[338]. O halde, "Acaba bir konuya olan medya ilgisi, aynı zamanda siyasilerin de bu konuya ilgi göstermelerini sağlamakta mıdır?", sorusu gündeme gelmektedir. Siyasal gündem belirlemeciler bu sorunun yanıtının da "evet" olduğu konusunda birleşmektedirler[339]. Ancak elbette ki, siyasal gündem araştırmalarının incelediği tek soru tipi bu değildir. Medyadaki iletilerin siyasal olarak yanlı olup olmadığı, eğer öyleyse bu yanlılığın yönü ve kaynağının ne olduğu, bu araçların içinde işlev gördüğü toplumsal ve ekonomik bağlamın siyasal olayların kapsanma ve işlenme durumunu ne ölçüde etkilediği, siyasal olaylara medyada verilen yerin, bireylerin siyasal düşünce ve tutumlarını nasıl etkilediği, bunların siyasal sistemin işleyişini ve bu sistem içindeki halkın siyasal davranışlarını anlamada hangi ipuçlarını verdiği gibi sorular bu noktada akla ilk gelen soru dizesidir[340].

Genel anlamda, diğer gündem belirleme tipleri için de geçerli olan, "bir sosyal problemin çözümünde o konunun siyasal gündemde nasıl yer aldığının belirlenmesi" şeklindeki siyasal gündem belirlemenin temel araştırma sorusu; aslında, 'madalyonun öbür yüzünü' de yansıtır niteliktedir. Çünkü siyasal gündem araştırmalarında temelde araştırılan şey "herhangi bir konunun ya da sorunun hükümet politikalarına alınmasındaki etkenlerin belirlenmesi[341]"dir. Araştırmacılar, siyasal gündem çalışmalarında genellikle hükümet organları, seçilmişler (devlet başkanı, milletvekili ya da belediye başkanı gibi) ya da kanun koyucu organlar tarafından ele alınan başlıca sorunlar ile bu soruların medya içeriği ile ya da süreçleriyle bağlantılarını incelemişlerdir.

Sözkonusu yapısıyla siyasal gündem araştırmaları, gündem belirleme süreçleri arasında iletişimbilimcilerin en az ilgisini çeken bölüm olmuştur[342]. Aynen iletişim davranışı gibi karmaşık ve bütünleşik olan siyasal gündem belirleme araştırması siyaset bilimcileri, uluslararası ilişkiler uzmanlarını ve sosyologları daha çok ilgilendirmiştir. Siyasal gündem belirleme anlamında bu biliminsanlarına medya üzerinde inceleme yapmaları için **Cohen**'in 1963'te yayınladığı "Basın ve Dış Politika" isimli çalışması yönlendirici olmuştur[343].

---

338 Medyanın siyasal toplumsallaşmadaki rolü için bkz. A. Bektaş, **a.g.k.**, s.116-117; A.T. Kışlalı, **a.g.k.**, s.219-221.

339 Bu konudaki görüşler için bkz. J.W. Kingdon, **a.g.k.**, s.57-61.

340 M.A. Milburn, **a.g.k.**, s.230-231.

341 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.72.

342 **A.g.k.**, s.73.

343 E.M. Rogers, J.W. Dearing ve D. Bregman, **a.g.m.**, s.68-84.

Kitle iletişimi araştırmalarından ayrı biçimde **Cohen** çalışmasında "bir konunun siyasal gündeme nasıl girdiği" sorusunu ilk kez tanımlamıştır. Bu doğrultuda siyasal gündemi belirlemek bireysel ve kurumsal güç gerektirdiği için aktif ve potansiyel gücün kullanımıyla uğraşan biliminsanları siyasal gündem belirlemeyi kritik ve önemli bir çalışma alanı olarak görmüşlerdir[344].

Siyasal gündem belirleme çalışmasını, siyaset bilimcilerin çalışmalarından da ayırmak gereklidir[345]. Siyaset bilimcilerin çalışmaları **'güç'** konusu üzerine odaklanmışken, siyasal gündem belirlemecilerin çalışmaları **'konuların gücü'** üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yöntem olarak siyasal gündem belirleme biliminsanları zaman içinde konuları takip etmelerini sağlayan, pek çok nicel değişkeni birleştirmeye yarayan yollar izlerlerken; uluslararası ilişkiler çalışmacıları ise, uluslararası farklı davranışları açıklamak amacıyla konuları daha farklı yollarla kategorize etmişlerdir.

Öte yandan **Smith** ise, medya ve siyaset elitleri arasında kendi gündemlerini ve birbirlerinin gündemlerini belirlemek için bir tür **"güç oyunu"** oynandığını belirtmektedirler[346]. **Smith**'e göre bu oyun, sıklıkla elitlerin kazandığı bir oyundur. Siyaset elitleri, genellikle siyaset gündeminin üst sıralarına yükselmesini istedikleri konularla ilgili haber konuları hazırlayıp medyanın önüne koyarak kontrolü elinde bulundurmak istemekte; ancak devam eden siyasi tartışmalara medya istenmedik bir şekilde katıldığı durumlarda kontrolü önemli ölçüde yitirebilmekte ve medya içeriğine tepki göstermekten başka bir şey yapamamaktadırlar.

Değişik siyasal gündem araştırmalarında birbirinden farklı yönler incelenmiştir. Örneğin **Dearing ve Rogers**'ın aktardığı biçimde[347], **Lowi** konuları kamu fonlarının ayrılması ve kamu gruplarının çıkarları açısından değerlendirmiştir. **Rosenau** ise, konuların ayrımında her bir konunun statüsüne göre bir karşılaştırma yapmıştır. Bir konunun çözümü ve sonucunun somut olması çerçevesinde insan kaynaklı ve insansız kaynaklar boyutlarında ayrımlamaya gitmiştir. Bu noktada ayrım askeri-güvenlik, politik-diplomatik, ekonomik ya da kültürel konular şeklinde oluşmuştur. **Mansbach ve Vasquez, Cobb ve Elder**'in üzerine geliştirdikleri bir model, global siyasal gündemde konuların nasıl ve niçin

---

344 H.J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, Knopf, New York-1948'den akt.: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.78.

345 En genel biçimde, siyasal otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işletilmesinde rol oynayan davranışların bilimi olarak tanımlanan siyaset bilimi konusunda bkz. A.T. Kışlalı, **a.g.k**; Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 371, Ankara-1975; A. Yaşar Sarıbay, **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yayınları, Ankara-1992.

346 H. Smith, **The Power Game**, Random House, New York-1988'den aktaran: James S. Ettema ve diğerleri, *"Agenda-Setting As Politics: A Case Study of the Press-Public-Policy Connection"*, **Communication** 12, 1991, s.75-98.

347 T.J. Lowi, *"American Business, Public Policy, Case Studies and Political Theory"*, **World Politics** 16(4), 1964, s.677-715.'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.79.

belirlendiğini göstermeye çalışmıştır. **Baumgartner ve Jones** ise, siyasal gündem çalışmasında karşılaştırmalı ve derinlemesine yaklaşımların bir birleşimini uygulamışlardır.

Bu dağınık türdeki araştırmaları biraraya getirmek ve belirli bir sistematikle görebilmek için, öncelikle siyasal gündem araştırmalarına yönelik belli başlı araştırma geleneklerini genel hatlarıyla değerlendirmek ve sonra da siyasal gündemi belirleyen unsurları medya ve siyaset ilişkisi ile konuların gücü bağlamında irdelemek yerinde olacaktır.

6.1 Siyasal Gündem Belirleme Araştırma Gelenekleri

Demokratik toplumlarda halk, egemenliğini temsil sistemiyle gerçekleştirmektedir. Halkı temsil eden siyasilerin, halkın duygu ve düşüncelerini yansıtan kamuoyundaki görüşleri yadsıması düşünülemez. Toplumsal sorunların çözüme kavuştuğu bir arena olan siyasal alanda ele alınacak sorunlar, kamuoyundan soyutlanamaz. Eğer medyanın insanların ne hakkında düşüneceklerine rehberlik ettiği ve belki de davranışlarını bile etkileyebildiği kabul edilirse, aynı konuların siyasal gündeme taşınacağı da şüphesiz anlama gelmektedir. Gündem belirleme araştırmalarının, kamu gündemini medya gündeminin belirlediğine yönelik ortaya koyduğu güçlü bulgular, doğal olarak siyasal alanda da medya gündeminin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir.

Aslında geçmişi kamu gündemi araştırmalarından daha eskilere dayanan siyasal gündem belirleme çalışmalarında, bir konunun siyasal gündeme nasıl geldiği araştırılır. Başka bir anlatımla, mevcut pek çok sorun arasında bir takım sorunlar çıkar grupları, bilimsel veriler, krizler ve medya içerikleri gibi unsurların etkisiyle hükümetin ilgisini çekebilmekte iken; diğer bazı sorunlar bu ilgiyi toplayamamaktadır. Siyasal gündem belirleme yaklaşımı ise, bu sorunların nasıl olup da siyasilerin ilgisini kazandıklarını ve siyasal gündemde ön plana çıktıklarını incelemektedir.

Siyasal iktidarın kamuoyuna karşı sorumluluğunu ilk kez, 1739'da yayınlanan çalışmasında kuramsallaştıran kişi **David Hume**'dur. İnsan doğası üzerine bazı kurallar yerleştiren **John Locke**'un çalışmasını genişletmiş olan **Hume**, demokratik toplumun kuramsal gelişimi boyutları üzerinde durmuştur. Bir fikrin kamuoyundan siyasilere nasıl ulaştığını ilk araştıran ise, **Gabriel Almond**'dur. Ancak açıklayıcı bir çalışma olarak **Katz ve Lazarsfeld**'in 1955'deki "**iki aşamalı bilgi akışı**" çalışmalarından söz etmek gereklidir. Medyadaki fikirlerin kanaat önderleri aracılığıyla bireylerarası iletişimle toplumda yayıldığını ifade eden bu yaklaşım daha sonra **Rosenau** tarafından 1961'de "dört aşamalı akış" biçiminde genişletilmiştir. "Kamuoyu ve Dış Politika" adlı çalışmasıyla **Rosenau**, siyasi araştırmaları gündem belirlemeye yöneltmede ve medya-siyasetçi ilişkisine dikkatleri

çekmede önemli bir rol oynamıştır[348]. **Cohen**'in 1963'te gündem belirlemenin ilk ilkesini ifade etmesinin ardından, 1972'de **McCombs ve Shaw** tarafından ele alınana kadar gündem belirleme çalışmaları siyasal gündem yönünde **Miller ve Stokes, Cohen, Cobb ve Elder, Crenson** tarafından sürdürülmüştür[349]. Sonraki yıllarda da kamu gündemi araştırmalarının ve siyasal gündem araştırmalarının birbirinden bağımsız gerçekleştirildiği görülmüştür.

Medya ve kamu gündemi bağlantısı hakkındaki araştırmalarla karşılaştırıldığında, daha az tutarlı görülen siyasal gündem çalışmaları, daha az biliminsanının ilgisini çekmiştir. İlginin oranı neredeyse iki kat daha azdır[350]. "Medya bir konuyu kamu gündemine nasıl yerleştirir?" şeklindeki soru geleneği çizgisi yerine, siyasal gündem çalışmacıları "Bir konu siyasal gündeme nasıl yerleşir?" sorusunun üzerinde daha çok durmuşlardır. Kamu gündemi araştırmacıları için bağımlı değişken olan kamu gündemi, siyasal gündem belirlemeciler için bağımsız değişkenlerden biri şeklinde görülmektedir.

Genel olarak siyasal gündem çalışmalarında, ölçüme uygun bir siyasal gündem ölçütünün eksikliği hissedilmektedir. Bir konu hakkındaki haberlerin sayısı ile medya gündemini ve EÖP sorusunu içeren anket yoluyla da kamu gündemini ölçmenin en iyi yol olduğu üzerinde uzlaşı sağlanmışken, siyasal gündemciler arasında böyle bir uzlaşı mevcut değildir. Siyasal gündem, farklı çalışmalarda farklı değişkenlerlerle indekslenmiştir. Örneğin bir konunun çözümü için ayrılan resmi bütçenin miktarı, yeni bir devlet dairesinin yaratılması ya da yeni bir kanun ya da düzenlemenin Perlemento'dan ya da Meclis'ten geçişi gibi kriterler gözönünde bulundurulabilmektedir[351].

Bu aşamada bazı siyasal gündem araştırmalarına bakılabilir. Örneğin, Nortwestern Üniversitesi'nde yapılan gazetecilik türü çalışmalar, gündem belirleme sürecinin nedensel faktörlerini incelemiştir[352]. Biliminsanları burada "araştırmacı gündem" kavramını tanımlamışlar ve bunu yerel kamuoyu ve siyasal gündemle ilişkilendirmişlerdir.

Benzer bir yaklaşım, Amerika'da **Nixon, Ford, Carter** ve **Reagan**'ın başkanlığı dönemlerini inceleyen **Linsky** tarafından altı ulusal siyasi karara yönelik çalışma ile ortaya konulmuştur. Medyanın siyasiler üzerine etkileri konusunda araştırmalar yapan **Linsky**'nin elde ettiği bulgular, medyanın herhangi bir konuda yaptığı olumlu ya da destekleyici

---

348 David Hume, **A Treatise of Human Nature**, Oxford:Clarendon, 1896'dan aktaran: E. M. Rogers ve J.W. Dearing, **a.g.m.**, s.559.

349 Ayrıca gündem belirlemenin kamu gündemi ve siyasal gündem çalışmaları konusundaki tarihsel gelişim için bkz. **A.g.m.**, s.561-563.

350 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.81.

351 **A.g.k.**, s.83.

352 **A.g.k.**, s.82.

yayınların o konudaki siyasi karar alma sürecini hızlandırdığını ve olumsuz yayınların da yavaşlattığını göstermektedir[353].

Aynı şekilde **Nelson**'un çocuk sorunlarına ilişkin araştırması da benzer sonuçlara ulaşmıştır[354]. Burada da çocuklara kötü davranılmaması konusunda bireyler ve kurumlarca oluşturulan kamuoyunun, kitle iletişim araçlarını kullanarak siyasal gündemi etkilediği vurgulanmıştır. Ancak daha eski tarihlerde demokratik kurama getirilmiş bazı eleştirileri içeren araştırmalara da rastlamak mümkündür[355]. Bunlardan **Walker**'ın "Otomobillerde Can Güvenliği ve 1966 Trafik Güvenlik Anlaşması" pasajları ile ilgili çalışmaları, basının bazen hükümet tarafından kamuyu yönlendirmenin bir aracı olarak kullanılabileceğini, bunun önüne geçmenin yolunun da basının etik değerlerine sarılmak olduğunu ortaya koymaktadır[356].

Siyasal gündemi etkilemeye çalışan değişik stratejilere sahip baskı grupları üzerine yapılmış bir çalışmada ise **Wolfsfeld**, pahalı yasal çabalar ya da lobi stratejileri kullanamayan güçsüz ya da fakir grupların medya duyurumları yoluyla hükümetin ilgisini çekmeye çalışmalarını incelemiştir[357]. Çalışmasında medyanın bu tür aykırı gruplara daha yakın davrandığını belirten **Wolfsfeld**, ancak bu grupların ise genellikle "haber oyununun" kurallarını kavrayamadıklarını, buna karşın güçlü grupların kendi kuralları ile oynadıklarına işaret etmektedir.

Ayrıca siyasal gündem çalışmaları ile doğrudan bir ilişkisi olmamakla birlikte, üzerinde durulabilecek bir başka baskı grubu araştırması da **Gitlin**'e aittir. 1960'lar Amerikası'nda "yeni sol hareket" çerçevesindeki öğrenci protestolarında medyanın rolünü inceleyen **Gitlin**, **New York Times** ve **CBS** haberlerinden yola çıkarak protestocu bir hareketin nasıl haber haline getirildiğini sorgulamıştır[358]. Bulgular böyle bir eylemin, eylemcilerin sözcükleriyle haber yapılacağının garantisi olmadığını gösterirken, medyanın kullandığı kodların marjinallikten uzak kalmaya çalıştığına işaret etmektedir. Medya ilgisini çekmeye çalışan bir başka grup ise terörist eylemde bulunanlardır. Bu yöndeki bir çalışma da **Picard**'a aittir[359].

---

353 Martin Linsky, *"How Policymakers Deal with the Press"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 370-378.

354 Bkz. Barbara J. Nelson, **Making an Issue of Child Abuse: Political Agenda Setting for Social Problems**, University of Chicago Press, Chicago-1984, s.75.

355 M. Fishman, *"Crime Waves as Ideology"*, **Social Problems** 25, 1878, s.531-543; J.L. Walker, *"Setting the Agenda in the U.S.Senate: A Theory of Problem Selection"*, **British Journal of Political Science** 7, 1977, s.433-445.

356 J.L. Walker, **a.g.m.**, s.433-445.

357 Gadi Wolfsfeld, *"Collective Political Action and Media Strategy: The Case of Yamit"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 263-275.

358 Todd Gitlin, *"Making Protest Movements Newsworthy"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 276-286.

359 Robert G. Picard, *"News Coverage as the Contagion of Terrorism: Dengerous Charges Backed by Dubious Science"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 313-323.

Picard çalışmasında, medya haberlerinin terörizmi kışkırttığını belirtmekte ve artacak duyurumların terörizmi azaltabileceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmalar da medyanın değişik yönlerdeki gücünü ortaya koyan bulgular olarak görülmelidir.

Iyengar da televizyonun kamu ve siyaset üzerindeki etkilerine yönelik değerlendirmesinde; televizyonun kamunun "imgelem gücü" olarak siyasal gündemi etkili biçimde belirlendiğini kaydetmektedir[360]. **Iyengar**, "Televizyon haberlerinde altı çizilerek vurgulanan sorunlar ve olaylar, öncelikle kamu görevlilerinin ve siyasal adaylar arasında yapılacak tercihlerin değerlendirilmesinde kullanılan ölçütler üzerinde etkili olmaktadır" diyerek sorunları ya da konuları çerçevelemenin siyasal sorumluluk atıflarını etkilediğini ifade etmektedir.

Öte yandan **Larson** ise çalışmasında, medyanın ülkelerin dış politikaları üzerinde etkilerinin hangi yönde olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır[361]. 1972-1981 dönemindeki ABD televizyon kanallarının İran hakkındaki sunumlarını inceleyen **Larson**, siyasilerin bu haberlere kapalı bir ilgi gösterdiklerini, normal diplomatik yollarla gözlemlediklerinin arasında kaçırdıklarını kontrol ettiklerini, iki ülke yetkilileri arasındaki özel ya da gizli görüşmeler sırasında televizyon haberlerinin varlığının durumu zorlaştırdığını, özellikle televizyonun siyaset oluşturulmasında Amerikan hükümetinin görüşlerini desteklemede ve katalizör roller üstlenmede kullanıldığını ve televizyonun dış ilişkilere yönelik kamu algılarını değiştirebileceğini temel olarak saptamıştır.

Siyasilerin medyanın gücünü kullanmaya çalıştıklarına yönelik bir başka çalışma ise, Çernobil nükleer kazasını inceleyen **Luke**'e aittir[362]. Medya-siyaset ilişkisi anlamında önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilecek **Luke**'un çalışmasında, bütün hükümetlerin medyadaki yansımaların kendi siyasal düşünceleri çerçevesinde olmasını kontrol etmeye çalıştıklarına işaret edilmekte ve Ukrayna'da 1986'de meydana gelen Çernobil nükleer sızıntısına yönelik haberlerin kontrolünde siyasilerin nasıl çaba harcadıkları sorgulanmaktadır. Çalışmasında **Luke**, siyasilerin tehlike kontrolünde başarılı olduklarını kaydetmektedir.

Bu araştırmalar da ortaya koymaktadadır ki, siyasal gündem belirleme çalışmalarında konunun farklı boyutları farklı biçimlerde sorgulanmıştır. Ancak gelinen noktada siyasal gündem belirlemenin sonucu olarak ortaya konulan sorunun, gerçekten gündem belirleme

---

360 Shanto Iyengar, *"Siyasette Erişim Yanlılığı: Televizyon Haberleri ve Kamuoyu"*, **Medya Kültür Siyaset**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark Kitapları, Ankara-1997, s.233-252.

361 James F. Larson, *"Television and U.S. Foreign Policy: The Case of the Iran Hostage Crisis"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly P., İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 301-312.

362 Timothy W. Luke, *"Chernobyl: The Packaging of Transnational Ecological Disaster"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 379-389.

sürecinin davranış değişikliğine neden olup olmadığı noktasında kilitlenmektedir[363]. Süreç sonunda bir davranış değişikliği ya da sosyal problemlere bir çözüm getirilebilmekte midir? Bu soruya yanıt veren kimi çalışmalara göre, bazı konularda devlet komisyonları kurulmakta, araştırmalar yapılmakta, haberler yayınlanmakta, haber konferansları ilan edilmekte, ancak aktif davranış değişiklikleri meydana gelmemektedir[364].

Öte yandan bu genel varsayımı sorgulayan araştırmalar arasında, AIDS konulu bir çalışma, davranış değişikliğini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Gündem belirlemenin davranış değişikliği baskısı yaratıp yaratmadığına ilişkin önemli bir takım deliller, AIDS konusunda yapılan bir çalışmada HIV kan testi yaptıranların sayısından elde edilmiştir[365]. AIDS'i tanıtan medya haberleri ile AIDS olup olmadığını öğrenmek için kan testi yaptıranların sayısının karşılaştırıldığı bu çalışmada, çalışmanın gerçekleştirildiği Orange County'de kan testlerinin sayısının bazı zamanlarda sıçradığı görülmüştür. Kitlesel olarak AIDS olaylarına bağlı bu dönemler bazı önemli olayların haberleriyle ilişkili bulunmuştur. **Rock Hudson**'ın 1985'te, **Paul Gann**'ın (California'da emlak vergisi isyanına önderlik eden ünlü kişi) 1987'de, **Magic Johnson**'ın 1991'de ve tenis yıldızı **Arthur Ashe**'in 1992'de AIDS'le ilgili haberleri bunlar arasındadır. Kan testleri sayısında en yüksek çıkış **Johnson**'ın AIDS olduğuna ilişkin haberinden sonra meydana gelmiştir ki, bu olayla birlikte özellikle yüksek HIV enfeksiyonu riski taşıyan siyahlar ve beyazlarla genç insanların kan testi yaptırdıkları görülmüştür. Öte yandan, bu ünlü kişilerin haberlerine bağlı olarak HIV testi yaptıranların sayısındaki sivri uçlu yükseklik, daha fazla bireyde virüs teşhisine yol açmamıştır. Başka bir deyişle, ünlülerin haberleri temelde 'yanlış' insanları HIV kan testi yapmaya motive etmiştir[366]. Dolayısıyla medyada çıkan haberler, insanları bir tür eyleme yönlendirmiştir. Bu boyutuyla da siyasal gündem belirlemeciler tarafından bir gösterge olarak yorumlanmış bu bulgular, siyasal anlamda davranış değişiklikleri yaratma biçiminde not edilebilir görülmüştür.

Sözkonusu araştırmada değerlendirilen nedensel faktörler, gerçek bir yeni siyaset anlamını taşımamaktadır. Çünkü federal devlet daha önceden, yani 1980'lerin ortalarında HIV kan testini tedarik etmiştir. Ancak medyadaki ünlülerin AIDS oldukları haberleri insanların bu testi yaptırmalarında etkili olmuştur. Bu yüzden siyasal gündemden çok, kan testi sayısı delillerince medya gündeminin etkileri belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışma, değiştirilen davranış ve gerçek yaşam göstergeleri anlamında yeni politikaların tamamlanmasında kullanılabilecek yeni bir yaklaşım önerisi getirmiştir.

---

363 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.82.

364 A. Downs, *"Up and Down with Ecology"*, **Public Intrest** 28, 1972, s.38-50'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.82.

365 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.82.

366 **A.g.k.**, s.83.

Bir başka örnek çalışma, "Watergate skandalı" üzerinedir. **Lang ve Lang**'ın aylarca medya gündeminde kalarak siyasal gündemi etkilediğini gördükleri bu özel olayda medya hükümeti harekete geçirmiş ve Başkan **Nixon**'ın istifasına yol açan kamu desteğini arkasına almıştır[367]. Bu araştırmada da bir kez daha medya gündeminin siyasal gündemi etkilediği farklı bir olay üzerine sınanmıştır. Araştırmacı gazetecilik uygulamalarının kamuoyu ve siyaset üzerindeki etkileri bağlamında genelleyici bir çalışma da **Protess** ve diğerlerine aittir[368]. Sorunları gizlemeyen bu tür haberler karşısında yetkililerin, kendilerini sorumlu görerek harekete geçtiklerini belirten çalışma, araştırmacı gazetecilik türü haberlerin daha etkili olduklarını ortaya koymaktadır.

Burada örnek olarak değerlendirilen belli başlı çalışmaların sayısını daha da arttırmak mümkündür. Ancak toparlayıcı olmak açısından yukarıda belirli bazı temel yönleriyle sıralanan araştırmaları, kimi müdahaleci unsurlar açısından ayrıca değerlendirmek yerinde olacaktır.

6.2 Siyasal Gündemi Belirleyen Unsurlar

Siyasal yaşamın gelişimine yön veren nedenleri içinde barındıran bir ortam vardır. Bu ortam; nasıl ki güneş, hava ve su bulunmayan yerde bitki olmazsa, belirli koşullar bütününden soyutlandığında siyasal yaşamın da düşünülemeyeceği anlamına gelir[369]. Siyaset biliminde doğa, insanlar ve ikisinin etkileşimi sonucu oluşan teknolojik, ekonomik yapı bir bütün olarak sözkonusu ortamın "alt yapısını"; kuramsal ve kültürel her türlü etken ise "üst yapısını" oluşturur. Doğal etkenler iklim, doğal kaynaklar, ülkenin genişliği ve

---

367 Başkan Richard Nixon'ın istifasına kadar ilerleyen Watergate skandalı adıyla çerçevelenen haberlere yönelik bu araştırma, medyanın haberleri sunumunun potansiyel sınırlarını da göstermesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. 1972 seçimlerinde görünen bir etkisi olmayan Watergate'in, altı ay sonra haberlerin sunumuyla birlikte gündeme geldiği ve bir yıl sonra Nixon'ın istifasına kadar ön sıralardan inmediği anlaşılmaktadır. Medya, Watergate karşısında bu konuyu gündeme getirebilmek ve sonuca ulaşabilmek için belirli bir strateji izlemiştir. Öncelikle bazı olayları olaylar üzerine ışık tutulmuş ve bunlar haber yapılmıştır. Ancak bir konuyu haber yapmanın ilgi çekmek için yeterli garantisinin olmadığı görülerek, değişik yönleriyle konu işlenmeye başlanmış ve 16 ay boyunca ilgi çekilmeye çalışılmıştır. Olay ve davranışlar belirli anlam kalıpları içerisinde çerçevelenmiş, izleyen olaylar çağrışım uyandıracak anlamlarla sunulmuştur. Kolayca anlaşılabilecek ikinci derecedeki sembollerle konular birbirine bağlanmış, sonuç olarak prestij sahibi konuşmacıların yorum ve istekleri kamuoyuna ulaştırılmıştır. Çalışmayı yürüten biliminsanlarının yorumlarına göre, medya olmaksızın Watergate olayında gerçek bir kamuoyundan sözetmek mümkün olamayacaktır. Bütün bu haberlerden sonra Nixon kamu desteğini yitirmiş ve istifa etmek zorunda kalmıştır. (Bkz. G. Engel Lang ve Kurt Lang,*"Watergate: An Exploration of the Agenda-Building Process"*, **Mass Communication Review Yearbook** 2, 1981, s.447-468; G. Engel Lang ve Kurt Lang, *"The Media and Watergate"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 255-262.)

368 David L. Protess ve diğerleri, *"The Impact of Investigative Reporting on Public Opinion and Policymaking: Targeting Toxic Waste"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980, s. 324-337.

369 A.T. Kışlalı, **a.g.k.**, s.18.

konumu gibi alt bölümlere ayrılır. Demografik etkenler topluluktan topluma geçiş, kentleşme ve nüfus artış gibi etkenlerdir. Ekonomik etkenler ise üretim biçimi, üretim düzeyi ve geri kalmışlık gibi etkenlerdir. Siyasal yaşamın üst yapısal etkenlerinden kurumsal etkenleri aile, din, eğitim, hukuk gibi kurumlar oluşturur. Bireye hazır düşünce ve davranış kalıpları sunan kültür ve kültürel etkenler ise ideolojik, siyasal toplumsallaşma ve siyasal davranış ve siyasal kültürü içeren boyutları ile açıklanır. Siyaset bilimi, siyasal yaşam içinde bireyin, küçük grupların, toplumsal sınıfların, ulusal güç ve uluslararası güçlerin yerini de irdelemektedir. Bir siyasal güç olarak siyasal partiler, baskı grupları ve seçkinler ise diğer inceleme alanlarıdır. Siyasal çatışmada araçları şiddete dayalı olmayan para, sayı ve örgüt ve kitle iletişim araçları biçiminde tanımlayan siyaset bilimi, bir başka araç olarak da şiddete dayalı araç ve yöntemleri inceler. Yine siyaset bilimi içinde din ve siyasal yaşam, çağdaş ideolojiler, siyasal değişme ve devrim, kamuoyu, propaganda, siyasal katılma ve seçimler, çoğulcu ya da tekelci siyasal sistemler gibi konular da ele alınmaktadır.

Siyasal çatışmada şiddete dayalı olmayan araçlar arasında görülen para, sayı ve örgüt ile kitle iletişim araçları arasında önemli bir güç dengesi oyunu yaşandığı düşünülebilir. 1848'lerin Fransa'sında **Lamennais**'in "Konuşabilmek hakkını kullanabilmek için altın gerekiyor. Hem de çok altın. Biz ise yeterince varlıklı değiliz. Yoksullara susmak düşüyor![370]" şeklindeki sözleri, gazete çıkarmak ve çıkan gazeteyi yaşatabilmek için gerekli maddi kaynaklara sahip olmayanlar açasından düşüncelerini savunabilmenin zorluğunu dile getirmektedir. Siyasal yaşamda para, kitle iletişim araçlarını etkilemenin ya da onları doğrudan ele geçirmenin yolu olduğu gibi, ülkeyi yönetenler ve o yönetenleri seçenleri doğrudan etkilemenin de olanaklarını sağlayan önemli bir araçtır[371]. Hatta para, kendi görüşlerine uymayan hükümetler işbaşına geldiğinde, hükümetleri ekonomik açıdan güç duruma düşürecek, başarısız gibi gösterecek yolları da sunmaktadır. Servet sahiplerinin gazetelere yalnızca ürünlerini satmak için değil, kendi düşüncelerini satmak için de reklam verdikleri ve kimi zamanlarda bu yolla hükümete savaş bile açtıkları görülmektedir. Parti silahı, belirli parti ya da siyaset adamlarına destek sağlamak için de kullanılabilmektedir. Yasam organındaki çok önemli bir oylamayı etkilemek, bir hükümeti düşürmek ya da başka eğilimlerde bir hükümet oluşumunu kolaylaştırmak için de para silahı kullanılabilmektedir.

Servet sahiplerinin ve işveren kesiminin siyasal mücadeledeki en önemli silahı paraya karşı, işçilerin ve onun da ötesinde geniş halk kitlelerinin gücü ise sayı ve örgüttür[372]. Serveti olan her kişi, tek başına siyasal yaşamda etkili olabileceği gibi, dar gelirli toplumsal kesimlerin siyasal yaşamda ağırlık kazanabilmeleri sayılarına ve örgütlenme düzeylerine bağlıdır. Birey olarak ağırlık taşımayan bu kişiler, kalabalık örgütler oluşturduklarında bir

---

370 **A.g.k.**, s.216.

371 **A.g.k.**, s.216-217.

372 **A.g.k.**, s.218-219.

güç haline gelebilir ve kendilerinden yana siyasal iktidarların ortaya çıkmasını sağlayabilirler. Çoğulcu demokrasilerde para işveren için ne ise, örgüt de işçi için o olarak görülür. Sağlıklı bir dengenin oluşabilmesi ise, iki tarafın da elindeki mücadele aracını eşit koşullarda kullanmalarına bağlıdır.

Çoğulcu bir demokraside, halkın genel çıkarlarının ekonomik gücü elinde bulunduran azınlığın özel çıkarlarına feda edilmemesi, kitle iletişim araçları üzerinde ikincilerin doğrudan ya da dolaylı bir denetim tekeline sahip bulunmamasına bağlıdır[373]. Eş deyişle, paranın sayıya, sermayenin emeğe egemen olmaması, kitle iletişim araçlarının konumuna bağlıdır. Bunu yolu da kitle iletişim araçlarının birbirinden farklı ellerde bulunmasından geçer. Basında tekelleşmenin ağırlaşması ise, çoğulcu demokrasi açısından önemli bir tehlikenin habercisidir. Demokrasilerde bireylerin doğru seçim yapabilmelerinin, doğru bilgilendirmeye bağlı olduğu düşünülürse, medyanın işlevlerini eksiksiz yerine getirmesinin önemi daha iyi anlaşılabilir. Ancak yüksek tiraj, rating ya da çok kazanç peşinde koşan medyanın bu işlevini eksiksiz yerine getirebileceği şüphelidir[374].

Siyaset bilimi içinde medyanın yerini ve konumunu böylece ortaya koyduktan sonra gündem belirleme yaklaşımı içerisinde siyasal gündeme yönelik araştırmaları bu bakış açıları ile değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu doğrultuda, siyasal gündem üzerine yapılmış derli toplu bir araştırma geleneğinden ve düzenli bulgulardan söz etmenin olanaksızlığı da bilinerek, araştırmalarda ortaya çıkan bulgular genel hatları ile değerlendirilebilir.

Siyasal gündem çalışmalarında genellikle hükümet organları, seçilmiş kişiler ya da kanun koyucu organlar tarafından ele alınan başlıca sosyal problemler ile bu problemlerin medya içeriğiyle ya da süreçleriyle bağlantıları incelenmiştir. Araştırmalarda, diğer gündem belirleme çalışmalarından farklı olarak yeni bir yasanın çıkartılması, yürütmeye ait bir düzenleme, bir sorun ya da konu için ayrılan ödenek miktarı ya da bu işle ilgilenmek için açılan bir daire, oluşturulan komisyon gibi siyasal bazı hareketler siyasal gündem için birer gösterge olarak kabul edilmiştir.

Genel olarak siyasal gündem araştırmalarında, medya gündeminde yer alan konuların üç aşamadan geçerek siyasal gündemi etkilediği varsayılmıştır[375]. Bu aşamalar, haberin medyada yer almasından başlayarak izleyenlerin önemliliğinin etkilendiği ve daha sonra da hükümetin siyasal tercihlerini etkilediği biçiminde, Şekil 11'de sunulmuştur. Eş deyişle, medyanın gündemini belirlediği kamuoyunun, siyasal yaşamda hissettirdiği etkisi siyasal karar alma sürecini de yönlendirmektedir[376].

---

373 **A.g.k.**, s.219-221.

374 Her ne kadar basın karşısında devletin elinde bulunan radyo ve televizyon "silahından" söz edilse bile, özel radyo ve televizyonların yaygınlaşması bu dengenin ya da karşılıklılığın yönünü etkilemiştir.

375 F.L. Cook ve diğerleri, **a.g.m.**, s.16-35.

376 A. Bektaş, **a.g.k.**, s.9.

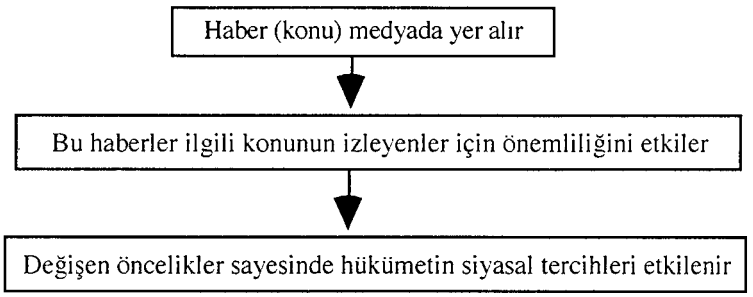

Şekil 11. Siyasal Gündem Belirlemenin Temel Tezi

Fay Lomax Cook ve diğerleri, *"Media and Agenda Setting: Effects on the Public, Interest Group Leaders, Policy Makers and Policy"*, **Public Opinion Quarterly** 47, 1983, s.17'den uyarlanmıştır.

Temel olarak, sosyal problemler olarak görülen siyasal gündemin içeriğinin oluşabilmesi ve bu problemlerin çözüme kavuşabilmesi için, öncelikle siyasilerin bu probleme karşı bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir. Ardından çözüme ilişkin fikirler tartışılmaya başlanacaktır. Böylece konu, gündem maddeleri arasındaki yerini alacak ve çözüme kavuşacaktır. Ancak her koşulda her sorunun bir sonuca ulaşması mümkün değildir. Bir konunun siyasal gündemde yükselebilmesi için maddi zorunlulukların o sorunun ele alınmasını artık kaçınılmaz kılması ya da kitle iletişim araçlarını kullanarak kamuoyunun, sorunun çözümü için siyaset seçkinleri üzerinde baskı oluşturması gerekli görülmektedir. Başka bir deyişle, baskı ve çıkar gruplarının etkisi de önemlidir. Bu doğrultuda, siyasal gündemin oluşmasında etkide bulunan unsurları genel bir çerçeve ile **Atabek**, dört başlıkta sıralamaktadır[377]. Buna göre;

*Gerçek yaşamdaki gelişmeler sonucu ortaya çıkan ve çözüm bekleyen sorunlar,

*Kamunun siyasilerden beklentileri,

*Medyanın siyasilerin çalışmalarını yakından izlemek istemesi ve zaman zaman onları etkilemeye çalışması,

*Siyasilerin birey olarak içinde bulundukları çevre ve sorunları çözme doğrultusunda sahip oldukları düşünceler siyasal gündemi etkileyen en temel unsurlardır.

Ancak, kimi bazı çalışmalarda da (daha önce kimileri tanımlanan) konu teklifçilerinin, medya savunuculuğunun, yerel konuların ve yerel siyasetçilerin rolü gibi faktörler de irdelenerek bunların da siyasi gündem üzerinde etkili olduğuna ilişkin deliller sağlanmıştır[378].

Sözkonusu araştırmalar arasında en etkili olanlardan birisi, **Coob ve Elder** tarafından gerçekleştirilen **'ateşleyici olayların rolü'** üzerinde duran çalışmadır[379]. **McCombs ve Shaw**'ın Chapel Hill çalışması ile yaklaşık aynı zamanda yayınlanan bu araştırma, siyasal

377 N. Atabek, **a.g.t.**, s.44.

378 Bu araştırmalar konusunda bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k**, s.79-82.

379 **A.g.k.**, s.78.

gündem belirleme araştırmacıları tarafından izlenen temel bir çalışmadır. Çalışmalarında **Cobb ve Elder**, konuların gündeme yerleşmesinde, zamanın bir noktasında meydana gelen ve ilgi hareketlerini kristalize etmeyi sağlayan bir başlama işareti biçiminde tanımladıkları ateşleyici olayların rolü üzerinde durmuşlardır. 1986'da **Len Bias**'ın ölümü ve Uyuşturucu ile Savaş, 1989 Exon Valdez olayı ve çevre konusu ve 23 Ekim 1984'te **NBC**'de yayınlanan Etiyopya'daki kıtlığın 3.5 dakikalık filmi bu tür ateşleyici olaylara örnek gösterilebilecektir. Bu ateşleyiciler medyanın konuları çerçevelemesine ve ayrıca konunun kamu ilgisini kazanmasına yardım etmektedir. Aynı şekilde ateşleyiciler, karmaşık konuları kamunun daha kolay anlayabileceği şekilde basitleştirme işlevini de üstlenmektedirler. Pek çok konu kamu tarafından sınırlı zaman ve ilgi gösterilerek anlaşılır hale gelirken, böyle bir ateşleyici olay, bu konuyu gündemde tırmandırmaya yardım eden 'itici bir güç' rolü görmektedir.

Ayrıca diğer yanda ise, siyasal gündem belirleme anlamında devletin karar alma merkezlerini etkilemede başlıca medya, seçkinler, sermaye grupları ve çıkar grupları gibi toplumsal güçlerin varlığından da öncelikle sözetmek gereklidir[380]. Ancak bakıldığında bunların da herbirinin birbirlerini etkilemek için mücedele içinde bulundukları belirlenmektedir. Örneğin siyaset seçkinleri gündemin üst sıralarına yükselmesini istedikleri konularla ilgili hazır haberleri medyanın önüne sunarlarken; devam eden politik tartışmalara istenmedik bir şekilde medyanın katılması durumunda, medya gündemi üzerindeki etkilerini önemli ölçüde yitirerek, medyanın içeriğine tepki göstermekten başka bir şey yapamazlar. Sonuçta, bu toplumsal güçlerin de bir noktada medya ile çakıştıkları görülür.

Özellikle ABD kaynaklı siyasal gündem çalışmalarında dikkat çeken bir başka boyut da Beyaz Saray'dır. ABD'de resmi görevlilerin ve başkanların geleneksel konuşmalarının gündem belirlemede etkili olduğu üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. İşte bu bakış açıları doğrultusunda karmaşık olduğu görülen medya ve siyaset bağlantısına ve ABD Başkanı'na ayrıca değinmek yerinde olacaktır.

i) Medya ve siyaset bağlantısının gücü: Medya, politikacıların topluma mesajlarını iletebilecekleri en önemli mecradır[381]. Toplumun dilek ve isteklerinin politikacıya iletilmesi görevini de medya üstlenmiştir. Bu anlamda medyanın "kontrol gücü" özelliği ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar medya iktidarı denetleme ve kamuoyunun sesi olma işlevlerine sahipse de, **Sağnak**'a göre bu noktada bağımsızlık ve tarafsızlığı da işletme sahibinin mali gücü ve medya dışı ilişkileri ile de yakın bağlantılıdır[382]. Medya mensuplarının siyasal haberleri izlerken kullandıkları yöntemler arasında, kendi ideolojik yapılarının birinci derecede rolü vardır. Meslek örgütünün yapısı ve politik tavrı da hem gazeteciyi ve hem de politikacıyı etkilemektedir. Medya mensuplarının içinde doğdukları

---

380 Bkz. N. Atabek, **a.g.t.**, s.66.

381 Bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**, s.123.

382 Bkz. **A.g.k.**, s.124-140.

sosyo-ekonomik ve siyasal/ideolojik ortamdan etkilenmektedirler ve dolayısıyla 'pür' anlamda 'objektif' olabilmeleri mümkün gözükmemektedir. Hatta bu durum daha da ilerilere giderek, savunmacı [383] ve kutlamacı gazetecilik[384] tanımlarını beraberinde getirmektedir[385]. Öte yandan Meclislerin kurumsal gücü, iletişim organlarını ne kadar iyi kullanabildiklerine bağlanmaktadır[386]. Meclis üyelerinin birçoğu, yeniden seçilebilmek, daha iyi görevler alabilmek gibi çıkarlarını medyayı kullanarak gerçekleştirmek isteğindedirler.

Türkiye'deki medya-siyaset bağlantası üzerinde yine **Sağnak**, önemli saptamalarda bulunmaktadır. Siyasiler değişik yöntemlerle haberleri yönlendirmek istemekte, bilgi kontrolünü ellerinde tutmaya gayret göstermekte, medya danışmanları aracılığıyla ihtiyacı olan imajı sağlamakta, basın toplantıları ve açıklamaları stratejik bir silah gibi kullanmaktadır[387]. Medya mensupları ile siyasiler arasındaki şematik ilişki ise şöyle görülür[388]: Muhabir hazırladığı siyasi haberi büro şefine, büro şefi de gerekirse temsilciye ya da doğrudan haber merkezine (İstanbul'a) iletir. Haber müdürü tarafından alınan haber gerekirse editörlere redakte ettirilir ve yazı işleri ya da haber dairesi başkanına ulaştırılır. Gerekirse genel yayın yönetmeni ya da patron da haberi görür. Bu işleyiş ters de olabilir. İstenilen haber, genellikle aynı aşamalar kullanılarak muhabire ulaştırılır. Haber ısmarlamada her birim sorumlusu ayrı ayrı da davranabilir. Siyasal haberde kaynak kişi politikacı, doğrudan muhabirle temas kurabileceği gibi ara devreleri de kullanabilir, patronla doğrudan görüşebilir. Bu politikacının medya kuruluşundaki yetkililere yakınlık derecesine göre belirlenir. Politikacıya yakınlık medya mensubu için özel bilgi ve haber, iç ve dış gezi ödülleri demektir. Elbette ki inişli çıkışlı da olabilen bu şematik ilişkiler her türlü pazarlıkları da gündeme getirir[389]. Ayrıca medya patronları politikacı transferlerinde etkili olabildiği gibi, politikacılar da medyaya patron transferinde etkilidirler[390].

Türkiye'deki tespitlere yönelik tartışmalar bir yana bırakılırsa, yasama ve yürütme güçlerinin halkın siyasi tercihleri ile oluşan kurumlar olduklarına geri dönülebilir. Siyasi güç denildiğinde ise akla, hükümet ya da iktidar gelir. Medya ve hükümet ilişkileri incelendiğinde bu iki kurumun toplum üzerinde büyük bir güce sahip oldukları görülür. Bir anlamda da **Burton**'a göre bu güçler birbirlerinin güçlerini kıskanmaktadırlar[391]. Hükümet, temsil ettiği insanlar adına, medyanın istediğini söylemesi ve yapmasını frenlemeye çalışmakta; medya da

---

383 Bir davanın samimi bir sözcüsü gibi davranmak.

384 Herhangi bir felsefeyi temsil etmeyen gazetecilik modelidir.

385 Bkz. N. Rigel, 1993b, **a.g.k.**, s.181-182.

386 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.158.

387 Bkz. **A.g.k.**, s.165-196.

388 **A.g.k.**, s.197-198.

389 **A.g.k.**, s.202 ve 208.

390 **A.g.k.**, s.203.

391 G. Burton, **a.g.k.**, s.80.

insanları temsil ettiğini ve bu baskıcı güçten kurtulmak istediğini söylemektedir. Bu iki kurum arasındaki ilişki noktaları ise, **Bortun**'ın açıklamalarına da dayanarak şöyle uyarlanabilir[392]:

**Kanun:* Belirli yasalar çerçevesinde kendi bilgi ve çalışmalarını korumaya çalışan hükümetin bir çok organı, medya ve onun meydana gelen olayları söyleme hakkı ile çatışır.

**Basın toplantıları ve basın açıklamaları:* Hükümet organları medyadaki heber servislerinin temel bilgi alma kaynaklarıdır. Bu bağlamda, haber değeri olan bilgileri edinmek gerektiğinde haberciler hükümet yetkililerinin "eline düşer".

**Lobi çalışmaları:* Siyasi partiler habercileri kızdıran bu sistemi kullanırlar ve kendilerine yakın gazeteciler bulundururlar.

**Finans:* Büyük işletmeler olan medya kuruluşları hükümetlerden vergi ve gümrük indirimi, kağıt desteği vb. uygulamalarla önemli finans destekleri sağlayabilmektedirler.

**Doğrudan kontrol:* Hükümet medya yayınlarını çeşitli birimleri ile resmi yollarla kontrol altında tutabilmektedir.

**Dolaylı kontrol:* Ortaya konulması güç olsa da, genellikle hükümet ve medya arasında bir sürtüşme olduğu dönemlerde ortaya çıkan değişik dolaylı kontrol mekanizmalarından söz edilebilir.

**Medyada boy göstermek:* Hükümet üyelerinin ve siyasilerin medyada boy göstermeleri bu iki kurumun karşılıklı yarar sağlamalarına en iyi örnektir. Yayıncılar bilgi kaynaklarına geçerlilik kazandıran kişiler olarak siyasilere ve siyasiler de partileri kadar seçmenleri gözünde itibar kazanmak için buna gereksinim duyarlar.

**Partilerin siyasi yayınları:* Partiler bunu bir hak olarak talep ederler. Özellikle seçim zamanlarında televizyonlarda yayınlanan konuşma ya da haber sürelerinin paylaşımı çekişmeleri buna örnek gösterilebilir.

Bütün bu ilişki noktaları medya ve hükümet ilişkisinin değişik yönlerini ortaya koymaktadır. Bu ilişki ağının arkasını görebilmek için ise, her iki kurumun toplumsal kimliklerine yeniden bakmakta yarar vardır.

En genel ifadesiyle bir siyaset adamının işi, toplumun sosyal problemleri konularında uğraş vermektir. Toplumda da siyasilerin kendilerini en inatçı problemlerle tüketmelerine ilişkin yaygın bir kanı vardır[393]. Toplumun siyasilerden beklediği bu ciddi ilginin yanında, problemleri gündeme getirmekle yükümlü görülen medyanın problemlere karşı bu denli ciddi olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, medyanın problemleri ciddi bir şekilde analiz ederek haber haline getirmediği ve yüzeysel bir şekilde problemlerin dışı ile yetindiği belirlenmektedir. Öte yandan siyasal sistemden bağımsız olarak her toplumda, siyasal iktidarı elinde bulunduranlar, yönetilenlerin uygulanan siyasalar hakkındaki düşünce ve kanaatlerini

---

392 **A.g.k.**, s.80-82.

393 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.74.

bilmek istemektedirler[394]. Bu düşünce ve kanaatlerin taşıdıkları ağırlık ise, sistemin niteliğine bağlı gözükmektedir. Dolayısıyla demokratik toplumlarda bunlar, otoriter sistemlere göre çok daha etkili olmaktadırlar.

ABD medyası için birer gerçek olarak araştırma sonuçlarına dayandırılan bu yargıları Türk medyası için de genelleştirmek mümkündür. Pek çok yazar medyanın olayların dışı ile ilgilendiğini ülkemizde sözlü olarak ifade etmektedir[395]. İşte sözü edilen bu durum medya gündeminin siyasal gündemi etkilemede daha az sebatkar oluşunun bir nedeni olarak gösterilmektedir[396]. Bu çerçevede siyasiler, sosyal problemlere yakın bir ilgi göstermeye ve medya içeriklerinden sorumlu olmaya itilmektedirler. Dolayasıyla haberciler, içeriklerini oluşturabilmek için siyasileri kaynak olarak kullanmaktadırlar. Medyanın siyasilere gösterdiği bu ilgi de onlar için bir ödül niteliği taşımaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, bir anlamda seçmenlerine karşı sorumluluğunu yerine getirdiğini göstermenin önemli bir yolu medyadan geçmektedir.

Genellikle medya ve siyaset arasında görülen sözkonusu ilişkiler "ortak yaşama ilişkisi" biçiminde tanımlanmaktadır. Gazeteci haber kaynağına ulaşmak istemekte; politikacı ise kendi söylev ve hareketlerinin haber olmasını arzulamaktadır. Ayrıca, her ikisinin ihtiyaçları genellikle uyum içindedir. **Cohen, March ve Olsen** sosyal problemler, politikalar ve siyaset ilişkisinin karar alma sürecinde rastgele değil, fırsatcı olduğu sonucunda uzlaşmışlardır[397]. Sonuçlar açısından bakıldığında ise, medyanın genellikle siyasal gündem belirleme süreci üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Örneğin diğer siyasal gündem belirleme çalışmaları olarak, **Cook** ve diğerlerinin sağlık sorunlarına ilişkin araştırması televizyon programlarını izleyen hükümet yetkililerinin bu soruna karşı duyarlı hale geldiklerini ortaya koymaktadır[398]. Dış politika üzerine yaptığı çalışmada **O'Heffernan** ise, televizyonların ABD yönetiminin siyasal gündemini etkilediğini saptamıştır. Ancak dış politika konusundaki çoğu çalışmada, medyanın kendi gündemini hükümetin dış politika önceliklerine uygun şekilde oluşturduğu, eş deyişle medyanın dış politika aktörleri tarafından oluşturulan gündemi izlediği belirlenmiştir[399].

ii) ABD Başkanı'nın gücü: Siyasal gündem çalışmalarında, bir konuyu ulusal gündeme yerleştirmede ABD Başkanı'nın gücü, yapılan pek çok araştırmada ortaya konulmuştur. Başkan, ülkenin bir numaralı haber üreticisidir ve pek çok kişinin ulaşamadığı

---

394 A. Bektaş, **a.g.k**, s.9. Türkiye'de gündem belirlemenin siyasal etkileri için bkz. M. Sağnak, **a.g.k**.

395 Zülfikar Doğan, EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

396 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k**, s.74.

397 M. Cohen, J. March ve J. Olsen, "*A Garbage can Model of Organizational Choice*", **Administrative Science Quarterly** 17, 1972, s.1-25; Ayrıca J.W. Kingdon, **a.g.k**.

398 F.L. Cook ve diğerleri, **a.g.m.**, s.16-35'den aktaran: S. İrvan, **a.g.t.**, s.112.

399 Bu konudaki çalışmalar için bkz. S. İrvan, **a.g.t**, s.112.

iletişim medyasına ulaşma olanağına sahiptir[400]. Dolayısıyla, Başkanın bir konu hakkında konuşarak onu gündeme yerleştirmesi mümkün görülmektedir[401]. Tersi bir durumda; yani Başkan eğer bir konuyu görmezden gelirse, bu konunun gündemde yer alması ihtimali ise güçleşmektedir. Bu görünümüyle ABD Başkanı "politik sistemin bir termostatı" şeklinde tanımlanarak, "Herhangi bir konuyu ısıtma ve soğutma kapsitesine sahip" bulunmuştur[402].

Yapılan araştırmalar açısından bakıldığında, **Gilbert** ve diğerleri Başkan **Carter**'ın konuşması üzerine yaptıkları bir araştırmada, basının Başkanın gündemini etkilediğini ortaya koymuşlardır[403]. Bir başka çalışmada ise, **Nixon**'ın konuşması ele alınmış ve bu kez de ilginç şekilde, Başkanın konuşmasının medya gündemini etkilediğini belirlenmiştir[404]. **Wanta** ve diğerlerinin Başkan **Carter, Nixon, Regan**'ın birlik konuşmaları üzerine yaptıkları araştırmalar ise, kapsayıcı bir şekilde farklı dönemlerde farklı etkiler olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalarda gündem belirleme sürecini başkanın popüleritesi, tarihsel koşullar ve karşı karşıya bulunulan problemler gibi diğer değişkenlerin etkilediği ifade edilmiştir[405]. Başka bir anlatımla, kimi durumlarda medyanın başkanın konuşmasını, kimi durumlarda başkanın medyanın içeriğini ve kimi durumlarda da olayların ya da konuların kendisinin her ikisini birden etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Siyaset sistemi içerisinde Başkan'dan başka hiçbir siyasi aktörün tek başına bu kadar gündem belirleme kapasitesi olmadığı belirlenmiştir[406]. Ancak elbette ki, Başkan'ın görmezden gelip de medyada ve kamu gündeminde varolan konular da mevcuttur. Bu durum ise, politik açıdan seçilmiş bir kişi olan Başkan ve bürokratları için tehlikeli bir pozisyon anlamına gelmektedir. Çünkü bu durumda, konuların gündemlerde nasıl şekillendiği ve tanımlandığına ilişkin kontrollerini kaybetme riski karşılarına çıkmaktadır. Ancak bazı durumlarda, örneğin devlet kurumlarının çevre kirliliği problemleri hakkında gizli kalmasını istediği bilgiler vardır. Medyanın ve kamunun ilgisi bu tür alanlara kaysa bile bürokratlar bu konulara uzak durmaya çalışırlar. Dolayısıyla bürokratların, medya ve kamunun ilgisi yönelmeden önce bu konularla ilgilenip ve bilgilerini analiz etmeleri avantajlarına bir durum olarak yorumlanmıştır. Çünkü bir konunun nasıl haber verildiği, en az bir konunun tamamen haber verilmesi kadar önemlidir.

---

400 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.379.

401 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.75.

402 C.J. Bosso, **Pesticides and Politics**, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh-1987, s.261'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.75.

403 Sheldon Gilbert ve diğerleri, *"The State of the Union Address and the Press Agenda"*, **Journalism Quarterly** 57, Winter 1980, s.584-588.

404 Maxwell E. McCombs, Sheldon Gilbert ve Chaim Eyal, *"The State of the Union Address and the Press Agenda: A Replication"*, Uluslararası İletişim Birliği'nin yıllık toplantısında sunulan bildiri, Boston, Mayıs 1982; Wanta, Stephenson, Turk ve McCombs, 1989, s.538'deki alıntıdan aktaran: N. Atabek, **a.g.t.**, s.72.

405 Wanta, Stephenson, Turk ve McCombs, 1989, s.537-542'den aktaran: N. Atabek, **a.g.t.**, s.73.

406 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.75.

ABD Başkanı'nın gündeminin nasıl oluştuğu sorusu üzerine odaklanan çalışmalar, bazı konuların Beyaz Saray'a başkanlık seçimleriyle, çoğunlukla başkanlık kampanyasında verilmiş sözler olduğu için girdiğini göstermiştir. Örneğin bu tür konulardan birisi, Başkan **Clinton**'ın sağlığı koruma konusundaki vaadlerine dayanmaktadır[407]. Diğer konular ise, kamu ya da medya gündeminde önemli hale gelmesiyle Başkan tarafından destek bulmaktadır. Başkanın kontrolünde olmayan fakat sorumlu olmak zorunda olduğu ortaya atılan olaylar, başkanın gündemini etkilemektedir. Bir başka deyişle, bazı konular Başkan sevse de sevmese de ulusal gündeme yerleşebilmektedir.

Bu türde konuların, sahip oldukları potansiyel güçleri nedeniyle ulusal gündeme girmesine örnek olarak, bazı yabancı güçler tarafından varılan askeri anlaşmalar ya da uluslararası felaketler gösterilmektedir. Ancak burada da medyanın merkezi gündem belirleme rolü değişmemektedir[408]. **Cohen**, dış siyaset konusunda medyanın merkezi rolünü insan vücudundaki merkezi kan dolaşım sistemi gibi yorumlamıştır[409]. Dış siyaset sürecinde basın, dağınık parçaları biraraya getirip karşılaştırarak politik ve entellektüel bir boyut kazandırmakta ve bu süreci devam ettirmektedir.

Sonuç olarak bir konuyu siyasi gündeme neyin yerleştirdiği sorusunu yanıtlayan siyasal gündem araştırmaları, burada genel bir çerçevede incelenerek belirli yönlerinin altı çizilmiş ve siyasal gündemi etkileyen unsurlar ve bugüne kadar yürütülen ve dağınık olduğu belirlenen araştırma gelenekleri üzerinde ayrıntıları ile durulmuştur. Özet bir biçimde, **Rogers ve Dearing** bu araştırmaların üç genellemeye ulaştığını kaydetmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir[410]:

*Medya gündemi tarafından oluşturulan ya da yansıtılan kamu gündemi, elit karar vericilerin ve bazı durumlarda siyasal yürütme planının da siyasal gündemini etkiler.

*Medya gündemi siyasal gündem üzerinde doğrudan ve bazen güçlü etkilere sahip görülmektedir.

*Bazı konular için ise, medya üzerinde siyasal gündemin doğrudan ve bazen güçlü etkilere sahip olduğu belirlenmektedir.

Böylece, gündem belirleme sürecinin üç ayağını oluşturan medya, kamu ve siyasi gündem araştırmaları ayrı ayrı incelenmiş olmaktadır. Bu araştırmaları biraraya getirirken, bunlar arasındaki benzerlik ya da farklılıkları da ayrıca değerlendirimek yerinde olacaktır.

---

407 **A.g.k.**, s.76.

408 Bkz. M. Linsky, **a.g.m.**, s. 370-378.

409 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.76.

410 E.M. Rogers ve J.W. Dearing, **a.g.m.**, s.577.

7. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Gündem belirleme konusunda buraya kadar medya, kamu ve siyasal gündem belirleme süreçleri ayrı ayrı araştırma yaklaşımlarıyla incelenmiştir. Bunlar arasında, geçen yıllarda derinlemesine çalışmaların baskın hale geldiği belirlenmiştir[411]. Ancak her bir araştırma yönteminin güçlü ve eksik olduğu yönler de görülmüştür.

Aslında, etki araştırmaları arasında gündem belirleme süreci üzerine bugüne dek yapılmış 350'den fazla çalışma, en temel şekilde, araştırma yaklaşımı konusundaki farklılığı yansıtır niteliktedir. Geçen yıllarda yaklaşık her yıl 25 gündem belirleme yayını görülürken, herbiri birbirinden farklı olan bu çalışmaların ortak noktasının, "medyanın etkilere sahip olduğunun" gösterilmesi olduğu söylenilebilir. **McCombs ve Shaw**, Chapel Hill çalışmalarında medya etkilerini anlamada gündem belirleme araştırmasının haklılığını ortaya koyarlarken, onlardan sonraki çalışmalarda da medyanın gündemi etkilemede güçlü olduğu ve gündem belirleme sürecini genellikle başlattığı tekrar tekrar ıspatlanmıştır[412].

Karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmaları ya da derinlemesine çalışmalar, gündem belirleme sürecini sorgulayan araştırmaların ayrımlanmasının bir türü olarak görülmektedir[413]. Sosyolojik tek konu çalışmaları, gündem belirleme değişkenlerini derinlemesine zaman serileri analizleriyle incelemeye imkan tanımaktadır. Böylece gündem belirlemenin süreçsel özelliklerini anlamaya imkan sağlanmaktadır. Deneysel yaklaşım da, derinlemesine ayrımlama stratejisini yansıtmaktadır.

Gündem belirleme sürecinin etki yönünün belirlenmesinde; bir başka anlatımla, medya içeriğinin mi, yoksa kamuoyunun mu önce geldiğinin görülmesinde, derinlemesine çalışmalar, karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmalarına oranla daha avantajlıdır. **Brosius ve Kepplinger** bu konuda, ayrıca derinlemesine çalışmalarla farklı konular için etkinin güçlülüğünün belirlenebilmesini de bir avantaj olarak kaydetmektedirler[414]. Böylece, medya etkileri için muhtemel durumlar anlamındaki 'konunun tutumları' tanımlanabilmektedir. Üçüncü olarak zaman serisi analizlerine dayanan derinlemesine çalışmalarda, medya etkilerinin güçlü ve zayıf olduğu zaman periyodları ayırt edilerek, medya etkileri, konunun gelişimi içerisinde farklı noktalarda analiz edilebilmektedir. **Dearing ve Rogers** tarafından derinlemesine çalışmalar, ayrıca hem nitel hem de nicel olarak medya etkilerinin doğasının aydınlatılmasına izin veren çalışmalar olarak tanımlanmıştır[415]. Son yıllarda derinlemesine çalışmalara olan ilginin başlıca kaynak noktaları işte böylece özetlenebilmektedir.

---

411 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.88-89.

412 **A.g.k.**, s.89.

413 **A.g.k.**, s.94.

414 H. Bernd Brosius ve H. Mathias Kepplingerf, "*In Search of Killer Issues*", Amerikan Kamuoyu Araştırmaları Birliği'nde sunulan bildiri, St.Petersburg, FL.-1992, s.56'den aktaran: **A.g.k.**

415 **A.g.k.**, s.90.

Bu noktada bir parantez açarak eklemekte de yarar vardır ki, gündem belirleme çalışmalarının boyutları ile birlikte kuramsal olarak bu çalışmaları bir modele bağlama düşünceleri her geçen gün gelişmektedir. İşte bunların en sonuncularından biri olarak 1998 tarihli çalışmasıyla **James Watson**'un gündemler arası ilişkileri gösteren model önerisine dikkat edilebilir. **Watson**'ın önerdiği "Gündemlerin Üçlü Modeli"ne göre kamu gündemi pasif halde görülürken, medya ve siyal gündemle birlikte "Kurumsal" gündemin varlığından söz edilerek bu üçünün birbirini etkilediği ve kamu gündemini oluşturdukları varsayılmaktadır[416]. Şekil 12'de sunulan bu modelde, kamuoyunu etkileme amacındaki diğer bir unsur olarak kurumlara işaret etmek ve bunun gibi unsurlara dikkat çekerek konuyu başka boyutlara taşımak istemektedir.

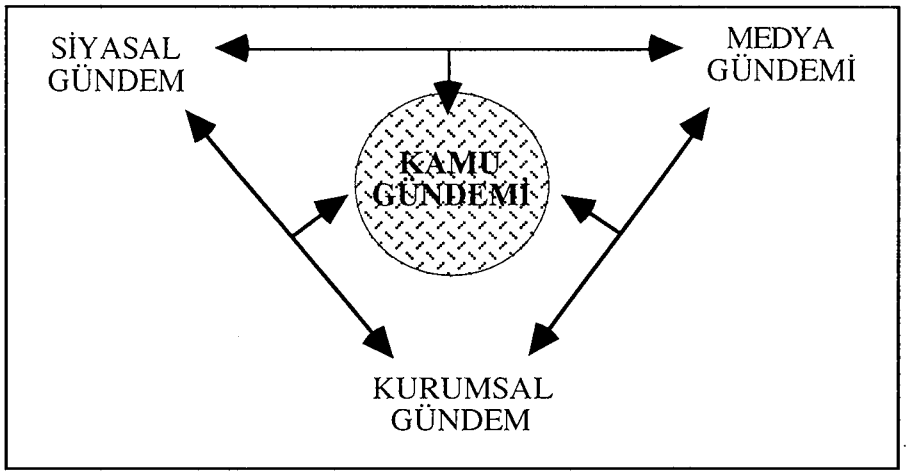

Şekil 12. Gündemlerin Üçlü Modeli

James Watson, **Media Communication**, MacMillian Press Ltd., Houndmills-London-1998, s.115.

Genel olarak gündem belirleme araştırmalarına yeni boyutlar kazandırma niteliğindeki bu çalışmalar, yapılacak yeni çalışmaların ortaya koyacağı bulgularla test edilmeyi ve doğrulanmayı bekler durumdadır. Geliştirilen yeni hipotezler ve bulguların da bizi genel bir gündem belirleme kuramına doğru götürmekte olduğu açıktır.

Bu noktalardan hareketle, önce gündem belirleme yaklaşımına yönelik genellemeler üzerinde durarak, yaklaşıma getirilen eleştiriler, gelecekte yanıtlanması beklenen sorular ve son olarak demokratik toplumlarda gündem belirleme tartışmalarına yer vererek genel bir değerlendirmede bulunmak mümkün olacaktır.

416 J. Watson, **a.g.k.**, s.115.

7.1 Gündem Belirleme Yaklaşımına Yönelik Genellemeler

Gündem belirleme süreciyle ilgili olarak bugüne dek yapılan çalışmaların bir potada eritilerek en temel genellemelere ulaşılması anlamında **Dearing ve Rogers**, kapsamlı bir çalışma sunmaktadırlar. Biliminsanları bugüne dek yapılan çalışmaları değerlendirdiklerinde şu genellemelere ulaşmışlardır[417]:

i) Belirli bir zaman aralığı içinde ya da zamanın herhangi bir noktasında farklı medya kurumları bir dizi konu üzerinde, benzer bir önemlilik gösterirler.

Bu benzerlik yalnızca bir konunun önemliliğinin derecesi üzerinde sağlanan bir uzlaşmayı göstermektedir. Bunun anlamı, medya içeriklerinde de tamamen aynı "şeylerin" söylendiği değildir. Televizyon ile gazeteyi karşılaştıran bazı araştırmalar bu araçların zaman içinde bir konuyu nasıl işlediklerinde farklılık gösterdiklerini ortaya koyarken, genelde bu konuya ayrılan haberlerin oranınında bir uzlaşma eğilimi belirlemiştir. Medya gündemi medya içeriğinin çok kaba bir belirleyicisi olmuştur. Dolayısıyla medya gündemi araştırmacıları medyanın bir konu hakkında ne söylediğiyle değil; o konu hakkında ne kadar söylediğiyle ilgilenmektedirler.

ii) Gerçek yaşam göstergeleri, medya gündemini belirlemede nispeden önemsizdirler.

Funkhouser, medya gündemi ile gerçek yaşam göstergelerini karşılaştıran biliminsanlarından biri olarak çok az bir ilişkinin varlığından söz etmiştir[418]. Örneğin, Amerika'nın Vietnam'a müdahalesi 1968'de tırmanırken; medya içeriğinin bu konuda iki yıl önce; 1966'da, zirve yaptığı saptanmıştır. Gerçek yaşam göstergelerinin uyuşturucuyla savaş ve çevre konularında da medya gündemiyle olumsuz yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. **Atabek**'in Türk basını üzerine yaptığı çalışma da, medya gündeminin gerçek yaşam göstergelerinden bağımsız olduğunu ortaya koymuştur.

iii) Bir konunun önemliliğini belirlemede bazı anahtar bireyler medyadan ve çevreden aldıkları ipuçlarını yorumladıklarından, gündem belirleme süreci sosyal anlamlardan birisidir.

Bir konuyu gündeme yerleştirmekte örneğin Etiyopya'daki açlığı gösteren BBC'nin film klibi gibi ateşleyici olaylar gerçek yaşam göstergelerinden daha önemlidir. Gündem belirleme bazı durumlarda, bazı ateşleyici olaylara karşı gösterilen duygusal bir reaksiyon olmaktadır. Öte yandan bir konu sosyal bir problem gibi algılansa bile, muhtemelen medya gündeminde yer almayabilmektedir. Gerçek yaşam göstergeleri, trajik olay ya da kişisel bir

---

417 Bkz. J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.90-92.

418 G.R. Funkhouser, 1973a, **a.g.m.**, s.533-538.

trajedi ile gösterilmediği sürece genellikle kuru istatistiklerdir, haber değerleri yoktur ve medya gündeminde çok az itici güce sahiptirler.

iv) Beyaz Saray, New York Times ve ateşleyici olaylar bir konuyu ABD medya gündemine yerleştirmede baskın bir rol oynamaktadırlar.

Ateşleyici olayların örnekleri **Rock Hudson**'ın AIDS'den ölümü ve Exon Valdez olayları olarak gösterilebilir. Bu şekilde insanlık dramları karmaşık konuları basitleştirir. Felaketler ve trajediler habercilere ve kamuya o olayın anlamı ile o konu hakkında ilişki kurarak bu konuya odaklanmalarına yardım eder. Öte yandan, bir konunun ateşleyici bir olay olmadan da medya gündeminde yükselebileceği de bazı konularda saptanmıştır. 1993-1994'te kişisel bir trajedi ya da felaket olayına bağlı olmayan silah ve şiddet konusu gündemde kalabilmiştir. Bu doğrultuda, bir konunun ulusal gündemde tırmanmasına bir başlama işareti yardımcı olabileceği, ancak bu ateşleyici olayların zorunlu ve yeterli olmadığı söylenebilir.

v) Bilimsel araştırma sonuçları, gündem belirleme sürecinde önemli bir rol oynamazlar.

Yapılan araştırmalarda medya gündeminde bir konuyu yerleştirmede herhangi bir bilimsel bulgunun rolü saptanmamıştır. Örneğin **Rogers**'ın ve diğerlerinin 1980'lerdeki AIDS çalışmasında vücutsal sıvıların değişimi ile AIDS'in bulaşması, AIDS virüsünün tanımlanması, HIV kan testi bulguları gibi bazı önemli bilimsel bulgular medya haberlerinde görülmüştür. Ancak bu bilimsel olaylar, AIDS konusunu medya gündemine getirememiştir. **Jack Walker**'ın 1960'ların ortasındaki araç güvenliği konusu analizi de trafikteki ölümleri azaltmak için daha güvenli araç ve yolların düzenlenmesi gerektiğini saptayan bilimsel araştırmanın Senatör **Ribicoff** ve **Magnuson** gibi anahtar isimlerce desteklenene kadar kamu gündemini belirlemede hiçbir etkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur.

vi) Bir konunun medya gündemindeki pozisyonu, önemli derecede bu konunun kamu gündemindeki değerliliğini belirler.

Ele alınan 112 uygulamalı gündem belirleme süreci çalışmasından, yüzde 60'ı medya gündemi ile kamu gündemi ilişkisini desteklemektedir. Bu çalışmaların pek çoğu karşılaştırmalı hiyerarşi çalışmasıdır. Bunları izleyen derinlemesine çalışmalar da bu genellemeyi desteklemeye devam etmektedir[419]. Bir konuyu medya yoğun bir şekilde haber yaptığında, kamu buna genellikle bu konunun yüksek önemliliğine ya da değerlerliliğine göre duyarlılık göstermektedir. Öte yandan, kamu gündeminin siyasal gündemi etkileyip etkilemediği konusunda pozitif deliller daha az güçlüdür[420]. Ancak son zamanlarda kamuoyu ve siyasi pozisyonlar üzerine yapılan geniş ölçekli bir çalışmada **Erikson, Wright ve Melver**

---

419 C. Trumbo, "*Longitudinal Modeling of Public Issues*", **Journalism Monographs** 1995'den aktaran: J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**

420 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.92.

kamuoyunun devlet/hükümet/eyalet derecesinde siyaset yapımında güçlü etkileri olduğu sonucuna varmışlardır[421].

Farklı bir çalışmada **Manheim** ise, gündem belirleme sürecini anlamaya yarayacak gündemlerarası etkileşimi şu üç boyutta genel bir çerçeve ile kavramlaştırmaktadır[422]:

i) Medya gündemi için bu boyutlar;

***Görünürlük:** Konuya verilen kapsamın büyüklüğü,

***İzleyici önemliliği:** Haber kapsamının izleyici gereksinimleriyle olan ilgisi,

***Değerlilik:** Konu lehine ya da aleyhine ayrılan medya içeriğidir.

ii) Kamu gündemi için bu boyutlar;

***Bilinirlik:** Konudan kamunun haberdar olma düzeyi,

***Kişisel önemlilik:** Kişinin kendisinde gördüğü konuya ilişkin ilgi,

***Lehtelik:** Konu üzerinde lehte ya da aleyhte olan yargılardır.

iii) Siyasal gündem için bu boyutlar;

***Destek:** Konuya verilen az ya da çok lehinde eylem,

***Eylemin olma olasılığı:** Bir resmi kuruluşun konu için eyleme geçme olasılığı,

***Eylem özgürlüğü:** Olası hükümet eyleminin boyutudur.

Manheim'in bu kavramlaştırması üç gündemin, üç boyutunun değişik gündem belirleme çalışmalarında kullanılan anahtar değişkenleri sistematik bir yolla iletmesi açısından değerli görülmektedir. Örneğin **Wanta**'nın gazetelerdeki fotoğrafların baskınlığı, medya gündeminde görünürlük boyutu ile; **Zucker**'ın yakınlık değişkeni kamu gündeminin bilinirlik boyutu ile **Weaver**'ın uyum gereksinimi değişkeni de kamu gündeminde önemlilik boyutu ile ilişkilendirilebilmektedir[423]. Bu açısıyla gündemlerin üç boyutlu bir kavram olarak kavramlaştırılması, her konunun üç boyutlu bir nokta şeklinde, kendi doğrusu içinde dinamik bir sistem olarak algılanmasını beraberinde getirmektedir. Gündemlere yönelik değişik boyutları orataya koyan bu kavramsallaştırma ile gelişecek hipotezler çalışmaları genel bir gündem belirleme kuramına doğru götürecek görülmektedir. Ancak gündem belirleme çalışmaları bu bulgular ve ufuklarla sınırlı değildir. Çalışmalara getirilen eleştiriler de söz konusudur.

7.2 Gündem Belirleme Yaklaşımına Getirilen Eleştiriler

Gündem belirleme konusundaki eleştiriler öncelikle merkezi araştırma probleminde tek bir yaklaşımın aşırı derecede standartlaşmış olmasına bağlanmaktadır. Bu anlamda kastedilen

---

421 R.S. Erikson, G.C. Wright ve J.P. McIver, **Statehouse Democracy**, Cambridge University Press, New York-1993'den aktaran: **A.g.k.**

422 J.B. Mahheim, *"A Model of Agenda Dynamics"*, **Communication Yearbook** 10, Newbury Park, Cal.-1987, s.499-516'dan aktaran: W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.397-398.

423 W.J. Severin ve J.W. Tankard, **a.g.k.**, s.398.

McCombs ve Shaw tipi çalışmalardır. Gündem belirleme paradigmasının **Burd**'un işaret ettiği eleştirisi, bu çalışmaların çoğunun kamuoyunun ve siyasetin yapım ve üretiminde doğrusal, tek yönlü ve "montaj hattı" modeline fazlaca güvenmeleridir[424]. Bir başka eleştiri ise, gündem belirleme konusundaki literatürün insanlara hangi verileri toplayacağını söylemede fevkalade başarılı, ancak niçin bu verinin bir konu olduğunu söylemede çok fazla başarılı olmadığıdır[425]. Ancak gündem belirleme çalışmalarının her geçen gün artan değişik boyutlardaki sonuçları bu eleştirilere cevabını kendiliğinden vermektedir. Bu çalışmada da görüldüğü gibi, farklı farklı araştırma yaklaşımlarının ele alındığı araştırmalar her geçen gün daha da artmakta, sürecin değişik yönleri ve farklı boyutları bu çalışmalarda test edilmekte, laboratuvar deneyleri de dahil olmak üzere toplumsal ve bireysel özellikler ayrı ayrı sorgulanmaktadır.

Örneğin bir çalışmada, gündem belirleme alanındaki önemli bir veri uyuşmazlığı **Erbring** ve diğerlerince test edilmiştir[426]. 1974'te ulusal örneklemi temsilen deneklerden kişisel görüşlemelerle kamu gündemini ölçmek için veri toplayan biliminsanları bunu içerik analiziyle elde edilen gazete içeriklerindeki medya gündemiyle karşılaştırmışlardır. Bir ileri aşama olarak da gündem verisinin uzlaşmazlığının bir karşılığı olarak yerel ölçütler oluşturulmuş ve ulusal çaptaki işsizlik ya da suç oranları yerine gerçek yaşam göstergeleri olarak yerel veriler incelemeye dahil edilmiştir. Böylece, medya ve kamu gündemi değişkenleri ile gerçek yaşam göstergeleri bireysel ve yerel düzeyde analiz edilmiştir. Bu temel değişiklik **McCombs ve Shaw** çalışmasından daha belirleyici görülmüştür ve bireysel karekteristiklerin analize dahil edilmesine imkan tanınmıştır[427]. Bu çalışmada biliminsanları gazete gündemindeki konuların duyarlı bireyler üzerinde daha büyük etkilere sahip olduklarını saptamışlardır[428]. Örneğin, yaşlı ve bayan katılımcıların suç karşısında daha endişeli oldukları belirlenmiştir. Ancak bu tipte bir araştırma bu olgunun ortaya konulmasına imkan tanımıştır.

Ayrımlama stratejisinin bir parçası olarak başka türde yerelleştirmeler yapmak da muhtemeldir. Zamanın herhangi bir noktasında örneğin sağlığı koruma konusu ulusal gündemin en üst sırasında yer alabilirken, sarhoş otomobil kullanımı New Mexico'nın gündeminde birinci sırada olabilir. AIDS, San Francisco'da öncelikli bir konuyken, New York'daki bir kişi işsizliği ülkeyi ilgilendiren en önemli konu diye algılayabilir. Türkiye'de de Güneydoğu bölgesinde PKK terörü ve işsizlik en önemli konu diye görülürken, İstanbul'daki bir kişi hayat pahalılığından ve trafikten söz edebilir.

---

424 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.92.

425 J.S. Ettema ve diğerleri, *"Agenda-Setting As Politics: A Case Study of the Press-Public-Policy Connection"*, **Communication** 12, 1991, s.76.

426 L. Erbring, E.N. Goldenberg ve A.H. Miller, **a.g.m.**, s.16-49.

427 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.93.

428 **A.g.k.**, s.94.

Sonuç olarak, gündem belirleme çalışmasının henüz **Kuhn**'un tanımladığı normal bilim aşamasına geldiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, eleştiriler doğrultusunda pek çok uyuşmazlık hesaba katılarak sorgulanacak ve cevaplar aranacaktır. Üzerinde kaygılar olduğu görülse de, gündem belirlemeye getirilen eleştiriler gündem belirleme süreci üzerindeki bulguları yalanlamamaktadır. Bu kaygılar da, elbette ki, yapılacak başka başka çalışmalarla giderilebilecektir[429]. Ayrıca gündem belirleme sahasında farklı araştırma yöntemlerinin stratejik birleşimlerini içeren çokluyöntem araştırmalarına ihtiyaç olduğu da bazı biliminsanlarınca savunulmaktadır. Ancak bu çalışmalar geniş ve uzman bir kadro ile birlikte yüklü bir bütçe gerektirmektedir. Eleştirilerine rağmen gündem belirleme yaklaşımı kitle iletişiminin etkilerine yönelik araştırmalar arasında hala ilk sıradaki yerini korumaktadır ve demokratik toplumlarda ağırlığını giderek hissettirmektedir.

7.3 Demokratik Toplumlarda Gündem Belirleme

Gündem belirleme araştırmalarında ortaya konulan en önemli sonuç, medyanın yayın yoluyla kamuoyunun en önemli problem sıralamasını belirlemesi ve siyaset gündeminin de bundan etkilenmesidir. Buna göre ne kişiler, ne de kanaat önderleri, medyanın konular arasında seçme etkinliğini kontrol edebilmektedir[430]. Örneğin, kamunun gündemine medya tarafından özellikle seçimlerden önce getirilen olumlu ya da olumsuz yayınlar kamunun kanaatlerini, düşüncelerini etkilemektedir. Medyanın öncelikleri, kamunun öncelikleri haline gelebilmektedir. Açıkcası medya, kamuoyunu merkezi sahneye getirerek, demokratik teorinin çoğulcu değerlerini benimsetmektedir[431]. Kamuoyunu yanına alan medya, karar alma merkezi anlamındaki siyasi gündemi de yakından etkilemektedir. Gerek kamuoyundan ve gerekse siyasal gündemden birbirlerine dönük etkilerden de söz edilebilmektedir, ancak üzerinde vurgu yapılan temel düşünce bu süreçte medyanın baskın bir rol oynadığı

---

429 Dearing ve Rogers gündem belirleme çalışmaları için araştırma sorularını şöyle sıralamışlardır (**A.g.k.**, s.95-98): Bir konuyu daha başka kim ulusal gündeme yerleştirebilir? Bir konuyu ulusal gündemde uzun bir dönem ne tutar? Gündemdeki bir konunun zaman süresi yönetilebilir mi? Gündem belirleme sürecinin özel doğası nedir ki, biliminsanlarının tipik bir şekilde gözlemleyerek rapor ettiği biçimde genellikle kamu sürecinden önce meydana gelir? Gündem belirleme süreçinde konu teklifcisinin rolü nedir? Konu teklifcileri siyasal gündem belirlemeden sorumlu mudurlar? Siyasal gündemde bir konunun geçmesi diğer konuları nasıl etkiler? Bir konu kim tarafından, hangi düzenlemelerle, nasıl çerçevelenir? Bir konu için gündem belirleme süreci yerel bir toplulukta olduğuyla ulusal bazda olduğu anlamında hangi düzeyde benzerlik taşır? Konular genellikle yerel olarak başlarlar ve daha sonra mı ulusal gündeme sıçrarlar? Gündem belirleme sürecinin sonu nedir? Gündem belirleme süreciyle gelen yeni yasa sosyal problemi çözer ya da sosyal bir değişiklik getirir mi? Niçin bazı konular çözülemez? Bir konu önemlilik için diğer konularla nasıl rekabet eder? Medya gündem belirleme süreci yalnızca haber konularıyla mı sınırlıdır? Örneğin eğlence medyası içeriği kamu gündemini bir konu için etkileyebilir mi? Gündem belirleme süreci ABD dışındaki uluslarda nasıl işler?

430 Bkz. A. Bektaş, **a.g.k.**, s.212.

431 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.99.

şeklindedir[432]. **Bektaş**'a göre kamuoyunun gündemini oluşturmaktan kaynanlanan büyük güç, medyayı 20. yüzyılın en etkili siyasal güçlerinden biri haline getirmiştir[433].

Medya, kamuoyu ve siyaset üçgeninde tartışmalı pek çok konu olduğu açıktır. Bu bağlamda kamuoyu ve siyaset üzerinde bu denli güçlü etkilere sahip araçları yönetenlerin, yayınları kendi istekleri doğrultusunda düzenlemeleri imkanına sahip bulunmaları ve öncelikli olarak hangi konulara dikkat çekileceğini belirleyebilme konusunda etkin olmaları düşüncesi ön plana çıkan ilk tartışma konusudur. Medya aracılığıyla yayılan bilginin saptırılması halinde kamuoyunun olaylar hakkında yanlış kanaatler edinmesinin kaçınılmazlığı bir başka tartışma konusudur[434]. Gazetelerdeki ya da televizyonlardaki haberler arasında okurların ya da izleyenlerin elinde doğruluklarını gösterir bir ölçüm aygıtı yoktur. Bu nedenle başvurulabilecek tek çare, gerçeği yansıtmadığından şüphelenilen haberleri başka kaynaklardan doğrulatmaktır. Birden fazla kaynağa ulaşma halinde bile, bir haberin doğruluğunu kesin olarak kanıtlayabilmek güçtür. Dolayısıyla, bu mesajı başka kaynaklardan doğrulatmaya çalışmak yerine, genellikle kabul etmek ya da etmemek gibi bir tavır takınılabilmektedir. Siyasette, siyasal birikimden çok medya imajının ön plana çıkması da medyayı tartışmalı hale getiren bir başka konudur. Kamuoyunun medya imjları ile oluşturulmaya çalışılması ve tüm propaganda tekniklerinin bu doğrultuda kullanılması son yıllarda önemle ağırlık kazanmaya başlamıştır[435].

Medya, kamuoyu ve demokrasi hakkında gündem belirleme biliminsanlarının öngörüsü, gündem belirleme sürecini sıklıkla medya gündeminin bir konuyu kamu gündemine yerleştirerek başlattığı ve daha sonra bunu siyasi değişikliğin izleyebildiğidir[436]. Bu neden olma rolü, medya için demokratik bir toplumda medyanın üstüne çektiği nihai bir rol olarak tanımlanmıştır. Başka bir deyişle medya, siyasal platformda çözüm bekleyen sorunların önceliklerinin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip görülmektedir. Siyasiler, ülkenin karşı karşıya bulunduğu onlarca sorun arasında, genellikle medyanın daha önemli gördüğü sorunlara yönelmekte ve onlara çözüm aramaktadırlar.

Son yıllarda yapılan araştırmaların ortaya koyduğu "sınırlı etkilerden fazlası" ise, dikkat edilmesi gereken diğer önemli bulgular arasındadır. Buna göre medyanın gündem belirleme gücü "ne hakkında düşünecekleri" yönünden, "nasıl düşüneceği" yönüne kaymış

---

432 Siyaset üzerinde medyanın baskısı en somut biçimde Başbakanın kendi sözleriyle DEP'li milletvekillerinin yargılanmaları amacıyla Anayasa'nın 83. maddesine göre dokunulmazlıkların kaldırılması sürecinde ifadesini bulmuştur. Bu konu parti gruplarında görüşülmesi gerekirken Başbakan Tansu Çiller, DYP grubuyla konuyu görüşerek dokunulmazlıkların kaldırılması sürecini hızlandırmış ve gerekçe olarak medya baskısını göstermiştir (F. Şenol, **a.g.m.**, s.49).

433 A. Bektaş, **a.g.k.**, s.120.

434 Bkz. **A.g.k.**, s.121. Bu konuda ayrıca bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**

435 A. Bektaş, **a.g.k.**, s.1222.

436 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.99.

bulunmaktadır. Elde edilen deliller, demokratik seçimlerde kimin seçilip kimin seçilmeyeceğine ilişkin kararların verilmesinde, medyadaki adaylara yönelik tutumların etkili olduğunu göstermektedir. Bu da demokratik toplumlarda üzerinde çokca tartışma yaratacak bir diğer konu şeklinde belirlenmektedir. Çünkü hangi sosyal sorunların nasıl algılanacağını ve hangilerinin çözüme kavuşup kavuşmayacağını, hangi adayın hangi konudaki yaklaşımının olumlu ve hangisinin olumsuz olduğunu medya aracılığıyla öğrenebilen kamunun, bu bilgiler doğrultusunda davranışlarda bulunması toplumsal dengelere yönelik ilişkilerin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Eğer bu iddiaların doğruluğu kabul edilirse, medyanın dördüncü güç yerine "birinci güç" olabileceği ya da en azından yasama ve yürütme güçlerini de etkilediğini söylemek mümkün hale gelmektedir.

Buraya kadar gündem belirleme çalışmaları üzerinde ayrıntıları ile durulmuş ve sonuca ulaşılmıştır. Ancak bu çalışmara bakıldığında, çoğunun ABD kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Oysa ki, son yıllarda ülkemizde de bu alandaki çalışmalarda bir hareketlilik gözlenmektedir. Sözkonusu bu çalışmalar üzerinde ise, ek olarak ayrı bir biçimde durmakta yarar vardır.

8. TÜRKİYE'DE GÜNDEM BELİRLEME ÇALIŞMALARI

Gündem belirleme çalışmalarının Türkiye tarihi oldukça yenidir. Bu konuda Yükseköğretim Kurulu tez arşivinde gerçekleştirilen tarama ile bugüne dek yapılmış iki doktora ve iki yükseklisans çalışmasına ulaşılabilmekle beraber; ayrıca kaynakların taranması yöntemiyle ulaşılan belli başlı üç de makaleden söz edilebilmektedir[437]. Bu çalışmalara yönelik temel hatları içeren karşılaştırmalar Tablo 3 ve Tablo 4'te tanımlanmıştır.

İkisi de 1997'de tamamlanmış olan ve birbirinden farklı yönleri inceleyen doktora çalışmalarından ilki Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde **Necdet Atabek** tarafından gerçekleştirilmiştir[438]. **Atabek**, "**Gündem Belirleme Modeli ve Enflasyon, Trafik ve Sosyal Güvenlik Konularındaki Gerçeklerle Medya ve Kamu Gündemlerinin Karşılaştırılması**" adlı çalışmasında doğrudan öğrenilen üç konuyu ele alarak bu konuların 10 yıllık bir süre içerisinde basın gündemindeki iniş ve çıkışlarını **Cumhuriyet, Türkiye** ve **Milliyet** Gazeteleri bağlamında araştırmıştır. Kamu gündemini yansıtması açısından daha önce değişik özel araştırma kuruluşları tarafından, değişik ölçütlerle gerçekleştirilmiş kamuoyu araştırmalarını kullanan **Atabek**; sonuç olarak, enflasyon konusundaki gerçek yaşam göstergelerinin **Milliyet** ve **Cumhuriyet**'in gündemi

---

437 Gündem belirleme çalışmaları için bkz. http://www.yok.gov.tr/teztara.html (26 Nisan 1999).

438 N. Atabek, **a.g.t.**

Tablo 3. Türkiye'deki Doktora ve Yükseklisans Düzeyindeki Gündem Belirleme Çalışmalarına Yönelik Karşılaştırma

ÇALIŞMANIN ADI:	*Gündem Belirleme Modeli ve Enflasyon, Trafik ve Sosyal Güvenlik Konularındaki Gerçeklerle Medya ve Kamu Gündemlerinin Karşılaştırılması*	*Dış Politika ve Basın: Türk Basınındaki Dış Politika Haberlerinin Gündem Belirleme Yaklaşımı Açısından Çözümlenmesi*	*Kitle İletişiminin Etkileri ve Sosyolojik İşlevlerden Gündem Kurma*	*Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin "Haber" Oluşturma ve "Gündem" Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım*
TARİHİ:	1997	1997	1996	1990
TÜRÜ:	Doktora tezi Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir	Doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara	Yüksekisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara	Yüksekisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
YAZARI:	Nejdet Atabek	Süleyman İrvan	Ç. Murat Hazar	Aykut Çelebi
KONUSU:	Enflasyon, Trafik ve Sosyal Güvenlik Konularındaki gerçeklerle medya ve kamu gündemlerinin karşılaştırılması	Zamanın belli bir kesitinde medya ve kamu gündemlerindeki dış haber konularının karşılaştırılması	Zamanın belli bir kesitinde medya ve kamu gündemlerindeki konuların karşılaştırılması	Bulgaristan'dan göç sorununun basındaki yansımalarına yönelik söylem çözümlemesi.
İNCELENEN ZAMAN DİLİMİ/LERİ:	1985-1994	Medya gündemi: Şubat-Nisan 1995; Kamu gündemi: Mayıs ayının ilk haftası (1995)	Medya gündemi: 25 Aralık 1995-7 Ocak 1996; Kamu gündemi: Açıkca belirtilmemiştir.	Medya gündemi: Olayın başlangıcı olan 22 Mayıs 1989'dan sonraki ilk üç ay.
MEDYA GÜNDEMİ VERİ TOPLAMA ARACI:	Milliyet, Cumhuriyet ve Türkiye'nin birinci sayfalarındaki ilk 5 haber içerisindeki konuyla ilgili haberlere yönelik sayısal bulgular	Milliyet, Cumhuriyet ve Türkiye'nin birinci sayfasındaki dış haberlerin nitel ve nicel içerik analizine yönelik bulgular	Cumhuriyet, Milliyet, Sabah ve Hürriyet'in ilk ve son sayfalarınadaki içerik analizine dayalı metin, başlık, fotoğraf ve haber konularına yönelik bulgular	Cumhuriyet, Milliyet, Sabah, Hürriyet ve Tercüman'ın Bulgaristan'dan göçle ilgili haberler ve söylemleri.
KAMU GÜNDEMİ VERİ TOPLAMA ARACI:	Ocak 90, Ocak 91, Temmuz 94, Kasım 94 tarihlerinde Hürriyet ve Strateji Mori'nin 7 ilde gerçekleştirdiği 1000 kişilik; Temmuz 92'de Hürriyet ve Kamar'ın 10 ilde 1000 kişilik; Aralık 93'te TUSES ve Veri Araştırma Şirketi'nin 8253 kişilik kamuoyu anketleri.	"Duyarlı kamuoyu" olarak Ankara ve Gazi Üniversiteleri İletişim Fakülteleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ODTÜ ve Gazi Üniversiteleri İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü sın sınıf öğrencilerine yönelik 350 kişilik anket.	"Monografik bir örneklem" olarak üniversite öğrenilerine ve tesadüfi katmanlı örnekleme ile de Hacettepe ve Gazi Üniversitelerininden 901 kişilik bir "popülasyona" uygulanan anket.	Değerlendirilmemiştir.
SİYASAL GÜNDEM VERİ TOPLAMA ARACI:	Değerlendirilmemiştir.	Değerlendirilmemiştir.	Değerlendirilmemiştir.	Değerlendirilmemiştir.
GERÇEK YAŞAM GÖSTERGELERİ	Enflasyon için DİE verileri; Trafik için trafik kazalarında ölenlerin sayısal dağılımı, Sosyal Güvenlik için SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur'dan aylık alanların sayısal dağılımı.	Değerlendirilmemiştir.	Değerlendirilmemiştir.	Değerlendirilmemiştir.
ÖZET:	Enflasyon konusundaki gerçek yaşam göstergeleri Milliyet ve Cumhuriyet'in gündemiyle ters orantılı, Türkiye ile ilişkisiz bulunurken, Trafik ve Sosyal Güvenlik konularında ilişki görülmemiştir. Kamu gündeminde enflasyon ilk sıraları alırken, sosyal güvenlik 5. sırada bulunmuş ve trafik konusuna rastlanmamıştır.	Dış politika haberlerinde uluslararası haber ajanslarına bağımlılık en alt düzeydedir ve bu haberler büyük ölçüde ülke başkentinde üretilmektedir. Denekler dış politikaya duyarlıdır. Deneklerin dış politikaya verdiği önem, basının verdiği önemi yansıtacaktır.	"Konjonktürel yapı da gözönüne alındığında" medyanın kamu gündemini etkilemede çok fazla başarılı olmadığı ifade edilmektedir. Toplumun medyayı izlediği ancak kendi gündeminden taviz vermediğine işaret edilerek, medyanın gündeme getirdiği konuların kamu gündem maddelerinin yanında yer alabildiği, ancak onların yerine geçemediği belirtilmektedir.	Bulgaristan'dan göç sorunun örnek olay biçiminde ele alınarak bu olayın basında hangi söylemlerle çerçevelendiği ve sunulduğu ortaya konulmakta, söylem çözümlemesi anlamında daha çok kuramı ve kurama ilişkin görgül çözümlemenin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir tür alıştırma diye kendisini tanımlamaktadır.

ile ters orantılı ve **Türkiye** ile ilişkisiz bulurken, trafik ve sosyal güvenlik konularında ilişki görmemiştir. Kamu gündeminde enflasyon ilk sıraları alırken, sosyal güvenlik beşinci sırada bulunmuş ve trafik konusuna rastlanmamıştır.

İkinci doktora çalışması olan Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde **Süleyman İrvan** tarafından gerçekleştirilen çalışma ise, başka bir yöne dikkat çekmektedir[439]. **Atabek**'in 10 yıllık uzun dönemli araştırmasına karşın, **"Dış Politika ve Basın: Türk Basınındaki Dış Politika Haberlerinin Gündem Belirleme Yaklaşımı Açısından Çözümlenmesi"** isimli çalışmasında **İrvan**, zamanın belli bir anındaki gündemleri karşılaştıran karşılaştırmalı yaklaşımı tercih etmiştir. 1995 yılında Şubat, Mart ve Nisan aylarındaki, yine **Cumhuriyet, Türkiye** ve **Milliyet** Gazetelerininin ele alındığı çalışmada, duyarlı kamu yaklaşımından haraketle araştırmacı, kendisi bir kamuoyu araştırması gerçekleştirmiştir. Duyarlı kamuoyu tanımı içinde üniversite son sınıf öğrencilerine rassal yöntemle uygulanan ve 350 kişinin katıldığı anket, Mayıs ayının ilk haftasında uygulanmış ve kamu gündemi olarak temel alınmıştır. Nitel ve nicel açıdan haberlerin ayrıntılı bir şekilde analiz edildiği çalışmada medya ve kamu gündemleri karşılaştırılarak aralarındaki ilişki görülmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular, gazetelerdeki dış haberlerle kamuyondaki dış haberlere yönelik düşünceleri ve bunların birbirleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Çalışmada deneklerin dış politikaya verdiği önemin basının verdiği önemi yansıtacağı noktasının altı çizilmiştir.

Yükseköğretim Kurulu tez arşivlerinde yapılan taramada, gündem belirleme adı altında gerçekleştirilmiş iki de yükseklisans tezine rastlanmaktadır. Bunlardan **Ç. Murat Hazar** tarafından 1996'da tamamlanmış olan **"Kitle İletişiminin Etkileri ve Sosyolojik İşlevlerden Gündem Kurma"** adlı çalışma, genel yapısıyla zamanın belli bir kesitinde medya ve kamu gündemlerini karşılaştıran en temel gündem belirleme yaklaşımını sınamaktadır.

Çalışmada gündem belirleme, hem kitle iletişiminin etkileri hem de sosyolojik bir işlevi anlamında değerlendirilmektedir. Yaklaşık iki haftalık bir süre içerisindeki gazetelerin ilk ve son sayfalarındaki haberlerden elde edilen medya gündemi ile üniversite öğrencilerini kapsayan "monografik örneklem" üzerinden belirlenen kamu gündemini karşılaştıran çalışmada, gündem belirleme yaklaşımının öngördüğü ilişkinin bulunamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede daha sonra gazetelerin ve anket uygulanan öğrenci kitlesinin özelliklerine yönelik kimi değişkenlerin de hesaba katılması gerektiği vurgusu ise dikkat çekicidir.

Ülkemizdeki ilk gündem belirleme çalışması olarak adlandırılabilecek **Aykut Çelebi**'nin **"Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin "Haber" Oluşturma ve "Gündem" Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım"** isimli çalışmasında,

---

439 S. İrvan, **a.g.t.**

Tablo 4. Türkiye'deki Gündem Belirleme Alanındaki Makalelere Yönelik Karşılaştırma

ÇALIŞMANIN ADI:	*Türk Basınında Gündem Oluşturma*	*Medya'da Gündem Oluşturma: Hürriyet 1994 Örneği*	*Çevre Sorunlarına İlişkin Gündem Oluşturma Süreci ve Türk Basını: Haliç ve Gökova Örneği*
TARİHİ:	1996	1995	1991
KAYNAĞI:	Yeni Türkiye Sayı: 12, 1996, s.982-996	Toplum ve Bilim, Sayı: 65, Kış 1995, s. 122-156	Kurgu 9, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
YAZARI:	Nurettin Güz	Faruk Alpkaya ve Aykut Çelebi	Semra Akdemir
KONUSU:	Zamanın belli bir kesitinde medya ve kamu gündemlerindeki haber konularının karşılaştırılması	Gazetedeki haber başlıklarının ve haber söylemlerinin sistematik bir analizi	Haliç ve Gökova'da yaşanan çevre sorunlarına yönelik 'gündem oluşturma süreci' ve basının rolü
İNCELENEN ZAMAN DİLİMİ/LERİ:	Medya gündemi için: 24-31 Ekim 1994; Kamu gündemi için: 29-31 Ekim 1994	1 Ocak 1994-31 Aralık 1994	Haliç için 1953-1989; Gökova için Haziran 1984-Ağustos 1985
MEDYA GÜNDEMİ VERİ TOPLAMA ARACI:	24-31 Ekim 1994 tarihlerindeki Sabah, Hürriyet, Milliyet, Zaman, Türkiye ve Cumhuriyet'in birinci sayfalarındaki haberlerin içerik analizine yönelik bulgular	Hürriyet'in birinci sayfasının üst yarısındaki haberlerlere yönelik içerik analizine yönelik bulgular	Hürriyet ve Cumhuriyet'te yayınlanan araştırma konusuyla ilgili 'haber, yorum ve makale' sayısına yönelik bulgular
KAMU GÜNDEMİ VERİ TOPLAMA ARACI:	29-31 Ekim 1994 tarihleri arasında 'Türkiye nüfusunun tamamını temsil edebileceği' düşünülen Çorum ilinde tesadüfi örneklemle seçilen 1202 kişiye uygulanan anket.	Değerlendirilmemiştir.	Haliç için, 'Anakent Belediye Başkanlığı'nca SİAR'a yaptırılan ve hakkında yeterli açıklama bulunmayan kamuoyu anketinden söz edilmekte ise de, çalışmada kamu gündemi değerlendirilmemiştir.
SİYASAL GÜNDEM VERİ TOPLAMA ARACI:	Değerlendirilmemiştir.	Değerlendirilmemiştir.	Söz edilmekte ise de, daha çok yorum ve gözlem düzeyindedir.
GERÇEK YAŞAM GÖSTERGELERİ	Değerlendirilmemiştir.	Değerlendirilmemiştir.	Haliç ve Gökova sorunlarının ve bunlara yönelik tartışmaların izlediği gelişim anlatılmaktadır. Ancak çalışmada gerçek yaşam göstergeleri değerlendirilmemiştir.
ÖZET:	Basında yer alan konular ile kamu gündemi arasında tam bir paralellik yoktur. Türkiye'de basın organları gündem oluşturmada yeteri kadar etkili değildir. Basın, kamu gündemini yakalayamamaktadır.	Çalışma, Hürriyet'in haber konularını sunum biçimi ve söylemini ortaya koymaktadır.	Veri elde etme biçimi ve sınırlılıkları hakkında açıklamada bulunulmayan ve daha çok yorumlarıyda dikkati çeken çalışmada, farklı olarak sözkonusu sorunlara yönelik ortaya çıkan kurumsal yapıdan söz edilmekte ve şematik bir model sunulmaktadır. 'Resmi gündem' tanımı ise havada kalmaktadır.

kuramsal olarak gündem belirleme araştırmaları tanımlanmışsa da, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göç sorunun Türk basınındaki yansımalarına yönelik haber söylemleri üzerinde analizlerde bulunulmuştur. Daha çok söylem analizi anlamındaki bir "alıştırma" biçiminde tanımlanan çalışmada, adı verilmese de basının haberleri sunma ve çerçeveleme biçimleri üzerinde "örnek olaya" dayalı çözümlemelerde bulunmaktadır. Söylem çözümlemesi çerçevesi içinde gündem belirleme ise, basının bir işlevi biçiminde tanımlanmıştır.

Gündem belirleme yaklaşımının değişik araştırma yaklaşımlarının sınandığı üç ayrı makaleden de söz edilmelidir[440]. Bunlardan ilki; yine zamanın belli bir kesitindeki medya ve kamu gündemlerini karşılaştıran, **Nurettin Güz**'ün araştırmasıdır[441]. "**Türk Basınında Gündem Oluşturma**" isimli çalışmasında, 24-31 Ekim 1994 tarihlerinde medya gündemini daha fazla gazeteyi (**Sabah, Hürriyet, Milliyet, Zaman, Türkiye** ve **Cumhuriyet** Gazetelerini) inceleyerek değerlendiren **Güz**, kamu gündemi için de 29-31 Ekim 1994 tarihlerinde "Türkiye gündemini yansıtacağı düşüncesinden hareketle" Çorum ilinde rassal yöntemle seçilen ve 1202 kişinin katıldığı anket uygulamasıyla tespit etmiştir. Bu araştırma yaklaşımı ile basında görülen konularla kamu gündemi arasında paralellik olmadığı sonucuna ulaşan **Güz**, "Türkiye'de basının kamu gündemini yakalayamadığını" ileri sürmüştür.

"**Çevre Sorunlarına İlişkin Gündem Oluşturma Süreci ve Türk Basını: Haliç ve Gökova Örneği**" isimli çalışma ise, **Semra Akdemir**'e aittir[442]. Haliç ve Gökova'daki çevre olaylarına yönelik gelişmeleri konu alan çalışmada, medya gündemini yansıtması açısından **Hürriyet** ve **Cumhuriyet** Gazeteleri incelenmiştir. Haliç konusunun ele alındığı haberlerin 1953'den 1989'a kadar geçen sürede yıllık bazda tablolaştırıldığı çalışmada, Gökova konusu Haziran 1994'den Ağustos 1995'e kadar geçen sürede "haber, yorum ve makalelerle" ele alınmıştır. Çalışmada Haliç için Anakent Belediye Başkanlığı'nca SİAR'a yaptırılan ve hakkında yeterli açıklama bulunmayan kamuoyu anketinden söz edilmekte ise de bu kamu gündemini değerlendirmek adına sunulmamıştır. Siyasal gündem adına çalışmada, daha çok gözlem ve yorumlara dayanan açıklamalar yer almıştır. Gerçek yaşam göstergeleri şeklinde de değerlendirilebilecek biçimde çalışmada ayrıca, her iki konunun da tarihsel gelişimi ve boyutları üzerinde ayrıntıları ile durulmuştur. Veri elde etme biçimi ve sınırlılıkları hakkında yeterli açıklamada bulunulmayan çalışmada, diğerlerinden farklı olarak sözkonusu sorunlara yönelik ortaya çıkan kurumsal yapıdan söz edilmekte ve şematik bir model sunulmaktadır.

---

440 Ülkemizde düzenli bir "iletişim bilimi" kaynakcası olmadığı gözönüne alınırsa, bu makalelerin ulaşılabilenler olduğu anlaşılmalıdır. Ancak iletişim konusundaki kalabalık bir kaynakça taramasında bulunulduğu da gözönüne alınmalıdır.

441 Nurettin Güz, *"Türk Basınında Gündem Oluşturma"*, **Yeni Türkiye** 12, 1996, s.982-996.

442 Semra Akdemir, *"Çevre Sorunlarına İlişkin Gündem Oluşturma Süreci ve Türk Basını: Haliç ve Gökova Örneği"*, **Kurgu** 9, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 546, Eskişehir-1991, s.149-194.

Bir diğer gündem belirleme çalışması ise yalnızca bir gazeteyi ele almaktadır. **Alpkaya** ve **Çelebi**, **Hürriyet** Gazetesinde 1994 yılında yayınlanan haberlerin gündeme giriş biçimleri ve nedenleri üzerine durmuşlardır[443]. Çalışma, diğer gündemlerle ya da gerçek yaşam göstergeleri ile ilişkili değildir.

Genel olarak herbiri birbirinden bağımsız ve farklı zaman kesitlerinde, farklı gazeteleri ele alarak, farklı değişkenleri gözeterek yapılmış bu çalışmalar gündem belirleme sürecinin belirli boyutlarını ve değişik araştırma yaklaşımlarının ülkemizdeki uygulamalarını ortaya koymaktadır. Daha önce tanımlanan gündem belirleme araştırmalarının yurtdışındaki uygulamalarından hareketle bu çalışmalara yönelik kimi eleştirilerde bulunmak mümkündür. Ortak bir şekilde ifade edilirse bunlar; ele alınan konu ya da konuların seçimi, bunların birbirleri ile ilişkilerinin kurulması, incelenen zaman aralığının belirlenmesi, medya gündeminin kamu gündemine yansıma süresinin hangi ölçütlerle gözönünde bulundurulduğu, kamuoyu araştırmalarında hangi verilerden yararlanıldığı, uygulanan anketlerin evren ve örneklemleri, bunların temsil yetenekleri, gazetelerin seçim ölçütleri, uygulanan içerik analizine yönelik sınırlılıklar, söylem analizinin gündem belirleme ile ilişkisi, gerçek yaşam göstergelerine yönelik düzenlemelerin alternatiflerinin olup olmayacağı ve sonuçta da ileri sürülen iddiaların araştırmanın ortaya koyduklarından farklı olup olmadığı gibi noktalara yönelik sorular biçiminde sıralanabilir. Ancak benzer soruları, diğer ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalara da yöneltmek mümkündür ve bu durumun gündem belirleme yaklaşımının gelişim süreci içerisinde doğası gereği olduğu kabul etmek gereklidir.

Öte yandan kimi bazı çalışmalarda da dolaylı da olsa gündem belirlemeden sıklıkla söz edildiği belirlenmektedir. Örneğin, basın ve terör konusunu ele alan **Gündüz**'ün ve 1983-1993 yılları arasındaki medya-politikacı ilişkilerini sorgulayan **Sağnak**'ın doktora tezlerinde, daha dolaylı olmak üzere Sukurluk Skandalı'nı konu alan **Şentürk**'ün yükseklisans tezinde de gündem belirleme yaklaşımının irdelendiği görülmektedir[444]. Susurluk olayı üzerine bir başka çalışma da **Arslan**'a aittir[445]. Yerel basının kamuoyu oluşumu sürecindeki işlevlerini konu alan **Vural**'ın doktora çalışmasında da kuramsal boyutları ile gündem belirleme yaklaşımı üzerinde durulmuştur[446]. Basının kamuoyu

---

443 Faruk Alpkaya ve Aykut Çelebi, *"Medya'da Gündem Oluşturma: Hürriyet 1994 Örneği"*, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 65, Kış 1995, s. 122-156.

444 Bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**; A. Aytuğ Şentürk, **Basın ve Siyaset İlişkilerinin Kamuoyu Oluşturma Bağlamında Yapısal İncelemesi ve Türkiye'de "Susurluk Olayı"ndaki Uygulamalı Konumu Karşısında Yeniden Düzenlenmesi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1997.

445 Ömer Arslan, **Devlet Basın İlişkisi ve Susurluk Olayı**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1996.

446 A. Murat Vural, **Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın-Kamuoyu İlişkileri**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir-1997.

oluşturmadaki rolü ve askeri müdahalelerdeki tutumunu konu alan **Yüce**'nin yükseklisans çalışmasında da kamuoyu ve basın ilişkileri gündem belirleme yaklaşımı ile açıklanmıştır[447].

İşte, ülkemizdeki gündem belirleme çalışmaları da genel hatlarıyla bu şekilde ortaya konulabilmektedir. Özetle çalışmanın "İletişim, Kitle İletişimi, Etki Araştırmaları ve Gündem Belirleme Araştırmaları" başlıklı bu bölümünde; insanlar arasında iletişimsiz yaşamanın imkansız olduğu vurgulanarak, iletişimin bir kullanım biçimi olan kitle iletişimi ve etki araştırmaları üzerinde durulmuş ve daha geniş bir biçimde ele alınan gündem belirleme araştırmalarının nasıl başladığı, nasıl bir gelişim izlediği, hangi bulguları hangi ölçütlerle saptadığı, hangi noktalarda farklılıklar gösterdiği, hangi noktalarda yetersiz kaldığı, hangi sorulara gelecekte yanıt aradığı ve işin felsefesi bağlamında da tartışmaların hangi noktada düğümlendiği genel hatlarıyla ortaya konulmuştur. Böylece bundan sonra, bu çalışmanın gündem belirleme araştırmasının üzerine kurulacağı, "medya boyutları" anlamında, ekonomi basını üzerinde durmak yerinde olacaktır.

---

447 Ş. Kanat Yüce, **Basının Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Türkiye'de Basının Askeri Müdahaleler Öncesi ve Sonrası Tutumu**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1996.

İKİNCİ BÖLÜM
BASIN VE EKONOMİ BASINI

Birarada yaşayan insanlar daima çevrelerinde olup bitenleri öğrenmek, kendi başına gelenleri başkalarına duyurmak, bunlar üzerinde düşünmek ve düşündüklerini de başkalarına iletmek ihtiyacı duymuşlardır. Yaşanan anda olup bitenleri öğrenme merakı anlamındaki bu ihtiyaç beraberinde haberleşme eylemini yaratmıştır. Zaman içerisinde insanlığın gelişimine paralel bir şekilde haberleşme eylemi atlı ve yaya habercilerle yeni bir boyut kazanmış, yazının icadıyla dolaylı haberleşme şekline dönüşmüş, önce el ilanı basınını sonra da teknik, ekonomik, sosyal, hukuki ve kültürel olanaklardan yararlanarak günümüzde yüksek teknolojilerin kullanıldığı çağdaş basını oluşturmuştur[448]. Artık toplumsal dengelerde yasama, yürütme yargı güçleri arasında, dördüncü güç olarak adından söz ettirmeye başlayan ve "kontrol gücü[449]" olarak da tanımlanan basının gücü, kitle iletişim araştırmalarının da ortaya koyduğu biçimde insanların ya da başka bir deyişle, kamuoyunun ve siyasetin davranışlarını etkileyebilecek boyutlara ulaşmıştır. Gelinen noktada medya, yüzyılın en etkili siyasal güçlerinden biri haline gelmiştir[450]. Öte yandan ekonomi politikaları açısından değerlendirildiğinde ise, "bu politikaların başarılı olmasında ya da başarısız kalmasında kamuoyunun ağırlıklı bir payı ve etkin bir rolü olduğu[451]" düşüncesinden hareketle; basının kamuoyu üzerindeki etkisi bir kat daha önem kazanmıştır.

Genel hatlarıyla sıralanan bu değerlendirmeler çerçevesinde, çalışmanın bu bölümünde, gündem belirleme çalışmasının "medya gündemi" boyutunun değerlendirilmesi anlamında, basın ve ekonomi basını kavramları üzerinde genel bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılacak; en temel hatlarıyla basın, işlevleri, dünyada ve Türkiye'deki gelişimi tanımlanacak, ekonomi basını, işlevleri ve dünyada ve Türkiye'deki gelişimi ele alınarak, daha sonra çalışmanın uygulama boyutuna konu olan gazeteler üzerinde ayrıntıları ile durulacaktır.

1. BASIN, İŞLEVLERİ VE GELİŞİMİ

En genel biçimde basın kavramını, "haberleri ve fikirleri toplama, değerlendirme, işleme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyu oluşturmayı mümkün hale getiren yazılı kitle haberleşme araçlarının bir bütünü[452]" olarak tanımlamak mümkündür. Ancak bu, basının

---

448 Bkz. M.N. İnuğur, 1993, **a.g.k.**, s.25-27.

449 K. İçel, **a.g.k.**, s.87.

450 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.47; Emir Turam, **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İrfan Yayıncılık, İstanbul-1994, s.50.

451 Orhan Dikmen, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993, s.5.

452 E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Ankara-1969, s.314.

gördüğü işlevler açısından kapsayıcı bir tanım değildir. Bir kurum olarak basın, özel birtakım işlevlere sahiptir. Herşeyden önce basın, modern toplumlarda halkın doğruları öğrenme temel hakkını yaşama geçiren vazgeçilmez bir araçtır. Birkaç tanım vermek gerekirse[453]: **Tocquevill** basını "özgürlüğün en mükemmel demokratik formülü" şeklinde tanımlamıştır. **Mendes France** ise "modern demokrasinin belli başlı öğelerinden biri" nitelemesinde bulunmaktadır. **Pierre Denoyer**'e göre "basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak, çalışmak veya dinlemek, satın almak veya satmak imkansız hale gelmiştir. Basın hiç bir şeye yeterli değildir. Fakat basın herşeye ve herkese gereklidir". Türk toplumunun önderi **Atatürk** basını, "Basın, bir milletin umumi sesidir. Bir milleti aydınlatma ve uyarmada, bir millete muhtaç olduğu fikri gıdayı vermekte, özet olarak bir milletin mutluluk hedefi olan müşterek yönde yürümesini teminde, basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir[454]" biçiminde tanımlamaktadır. Aslında, basının kurumsal kimliğini ortaya koymaya çalışan bu tanımlara benzer daha birçok tanım vermek mümkündür[455]. Çünkü basın olgusu, bu anlatımların hepsine açıktır.

Bugün toplumsal dengelerde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında dördüncü güç olarak dengesini arayan basının, demokrasinin zorunlu ve olmazsa olmaz koşulu haline geldiği kabul edilen önemli bir gerçektir. Çünkü basın günümüzde, hiçbir dönemde olmadığı kadar toplumsal ve bireysel yaşamın önemli bir parçası durumuna gelmiştir. Toplumsal yaşamın bütün boyutlarını sarmış olan basın, kültürü değiştirme ve düşünceyi yönlendirme olanaklarını elinde tutmaktadır[456]. Gündem belirleme çalışmalarının ortaya koyduğu biçimde insanlara, 'ne hakkında düşüneceğini' söylemekte ve belki de 'ne düşüneceklerine' de karar vererek davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda basının gördüğü işlevlere ayrıca sistematik bir biçimde bakmak yerinde olacaktır.

1.1 Basının İşlevleri

Basının işlevleri, tarih sahnesindeki boyutlarına bağlı olarak farklı dönemlerde, farklı biçimlerde algılanmıştır[457]. Toplumsal yapının uğradığı değişikliklere bağlı olarak basının gördüğü işlevler de değişikliğe uğramıştır. Ortak noktalar, elbette ki her dönemde aynı kalmıştır. Bir anayasası olduğu söylenemese de, basının işlevlerinin meslek etiği anlamında önemli yönlerinin görüldüğü ifade edilmelidir. Ancak, öte yandan da bir kitle iletişim aracı

---

453 M.N. İnuğur, 1993, **a.g.k.**, s.20.

454 Atatürk'ün basın konusunda söylediği sözler için bkz. Utkan Kocatürk, **Atatürk**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 845, Ankara-1987, s.175.

455 E. Yüksel, **a.g.t.**, s.79-85.

456 Ali Bilge, "*Aklın Uykuya Dalması Canavarların Çıkmasına Neden Olur*", **Ekonom**, Sayı: 9, Nisan-Haziran 1998, s.3.

457 Bkz. E. Yüksel, **a.g.t.**, s.85-87.

olarak basının işlevlerinin, önceki bölümde tanımlanan kitle iletişim araçlarının işlevlerine yönelik sınıflandırmadan ayrı düşünülmemesi gerektiğine dikkat çekilmelidir.

Basının toplumsal görevleri anlamındaki bir değerlendirmede, **Berelson ve Janowitz**'in yaptıkları aşağıdaki tanımlamalar dikkat çekicidir[458]. Buna göre basın;

*Anlamlı bir çerçeve içinde günün olaylarını doğru, tam ve mantıki bir biçimde sunma,

*Kanaat ve eleştirilerin değiş tokuş edildiği bir forum oluşturma,

*Toplumsal grupların kanaat ve tavırlarını birbirlerine duyurabilecekleri bir araç olma,

*Toplumun amaç ve değerlerini sunma ve açıklama yöntemi olma,

*Basının yansıttığı bilgi, düşünce ve duygu akımları ile toplumun bütün üyelerine erişebilme sorumluluklarıyla yükümlü görülmektedir.

Bir başka yaklaşım olarak, Amerikan toplumunun basına verdiği görevler konusunda **Johnstone** ve diğerleri şu düşünceleri ortaya koymuşlardır[459]:

*Gazeteci, toplumdaki örgütlü ya da örgütsüz, eğitimli ya da eğitimsiz çeşitli meslek gruplarından ve toplum katmanlarından doğal liderleri belirleyen, onları ön plana çıkaran, kamuoyuna tanıtan ve bu liderlerin kişiliği ile düşüncesi ile kendilerini topluma daha yakından tanıtmasına imkan verendir.

*Toplumdaki güç odaklarını ortaya çıkaran ve onları topluma tanıtan kişidir.

*Gerektiğinde toplumun moral bekçiliğini yapan kişidir.

*Toplumsal gelişmelerin barometresidir. Muhtemel toplumsal olayları koklayan, onları önceden haber veren bir barometredir.

*Dış politikada baskı unsurudur.

*Bir sosyal dedektiftir. Usulsüzlükleri, yolsuzlukları toplum adına izleyen, açıklayan, kanıtlarını toplayan, adalet mekanizmalarının harekete geçmesini sağlayan, haksızlıkları ifşa eden bir dedektiftir.

*Ulusun ve toplumun inşacısıdır. Toplumun hem ekonomik, hem kültürel, hem siyasal platformda daha yeni, daha ileri, daha çağdaş kurumlara sahip olabilmesini sağlamak için uğraşan, mücadele eden, olması gerekeni sergileyen, mevcutla yetinmeyen yenilikçi ve inşacıdır.

Öte yandan **Shramm** ise, bu görevleri daha farklı ifade ederek bazı yenilerini eklemiştir. O'na göre basın;

*Tehlike ve fırsatları haber veren bekçi,

*Önemli toplumsal sorunlar konusunda uzlaşma ve karara varmayı kolaylaştırmak üzere alternatifler sunan danışman,

---

458 Bernard Berelson ve Morris Janowitz, **A Free and Responsible Press**, Basın özgürlüğü komisyonunda sunulan bildiri, University of Chicago, 1947, s.529'dan aktaran: M.K. Öke, **a.g.k.**, s.160.

459 John Johnstone, Edward Slawski, William Bowman, **The Newspeople**, Urbana, University of Illinois Press, 1976, s.220'den aktaran: M.K. Öke, **a.g.k.**, s.160-161.

*Toplumun yeni üyelerine kurulu kültürü ileten öğretmen,

*Güldüren, dinlendiren, eğlendirici,

*Ticareti hızlandıran ve genişleten işadamıdır[460].

Ülkemiz açısından bir değerlendirme yapıldığında ise, basının genel hatlarıyla yukarıda sıralan işlevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirdiğini söylemek güçtür[461]. Bu doğrultuda basının kamusal ve ticari işlevlerinin birbiriyle çatıştığını, medya-devlet-sermaye üçgeninin tekelleşme ile beraber promosyon ve yaptırımlarla birleşerek etik değerlere karşı ağır bastığını, mesleğin erozyona uğradığını, saygınlık ve güvenilirliğini kaybettiğini, çalışma koşullarının ve genel sorunların giderek ağırlaştığı ve basının kan kaybettiğini savunan pek çok görüş bulunmaktadır[462].

Öte yandan, basının tarih boyunca gelişimi gözönüne alındığında, siyasal işlevlerinin her dönemde daha ön planda olduğu belirlenmektedir. Özellikle, Dünya Savaşları dönemlerinde kendisini iyice hissettiren bu özellik, dünya toplumlarının kaderini tayin eden bir işlev haline gelmiştir. Basının toplumsallaştırma, enformasyon sağlama ve ekonomik işlevlerinin siyasal işlevleri kadar ön plana çıkmadığı görülmektedir[463]. Özellikle ülkemiz için bu durum, daha bir kesinlik taşımaktadır. Bu noktada, basının dünyada doğuşuna ve Türkiye'deki gelişimine ayrı ayrı değinilmelidir.

1.2 Dünya'da Basının Gelişimi

Haberleşme konusundaki ilk girişimleri Eski Yunan, Ortaçağ Avrupası ve Afrikalı saz şairlerine kadar götürmek mümkündür[464]. Ancak, ilk kez eski Roma döneminde **Julius Sezar** zamanında (MÖ. 100-44 yıllarında) imparatorluk ölçüsünde bir kamoyu yaratmak amacıyla, Senato oturumlarına ait tutanakların **Acta Senatus** adıyla yayınlanması emre-

---

460 Wilbur Schramm, **Responsibility in Mass Communication**, Harper, 1957, s.49-57'den aktaran: M.K. Öke, **a.g.k.**, s.159.

461 M.K. Öke, **a.g.k.**, s.161.

462 Bu konuda bkz. **Basın Özgürlüğü ve Basının Sorumluluğu**, TGS Basın Paneli, İstanbul-1983; **Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar**, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları: 3, 1983 Yılı Seminer Tutanakları, İstanbul-1984; **Türk Basınının Sorunları Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi BYYO, Ankara, 26-27 Mayıs 1986; **Yerel Basın Kurultayı Bildiriler**, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 2, Adana-1992; **İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları**, 1983 Yılı Seminer Notları, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul-1984; **Basın Kendini Sorguluyor**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 43, İstanbul-1996; **Devlet ve Basın**, ÇGD Yayınları: 6, Ankara-1993; A. Aziz, 1982, **a.g.k.**; A. Haluk Yüksel ve Uğur Demiray, **Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri**, Anad. Ü. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Eğitim, Araştırma ve Bilimsel Yayınlar Dizisi: 2, Eskişehir-1988; Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1969; Saniye Yücel, **İktidar ve Basın Kartı**, ÇGD Yayınları: 16, Ankara-1995; Nezih Demirkent, **Medya Medya**, Dünya Yayınları İnceleme-Araştırma Dizisi: 2, İstanbul-1995; N. Nur Topçuoğlu, **Basında Reklam ve Tüketim Olgusu**, Vadi Yayınları: 40, Ankara-1996.

463 O. Gökçe, 1993, **a.g.k.**, s.84-93.

464 Basının tarihsel gelişimi konusunda ayrıca bkz. E.Yüksel, **a.g.t.**, s.87-98.

dilmiş ve böylece siyasal olaylarla haberlerin halka duyurulmasının yolu açılmıştır[465]. Bundan bir süre sonra da, bugünkü resmi gazetenin ilk şekli olan **Acta Publica** adlı bir sayfalık bültenler ortaya çıkmıştır. Daha sonraları, elle yazılan haberlere İtalya'da **Avissi** adı verilmiş ve bunlar, ticaretin başkenti durumundaki Venedik'te, büyük bir ilgi ve tüketim ortamı bulmuşlardır. Venedik'te, 1563'te Osmanlı'larla yapılan savaş sırasında **Fogli d'avvisi** denilen düzenli resimli haber bültenleri büyük ilgi çekmiştir. Belirli bir yerde yüksek sesle okunan bu bültenleri dinlemek için ücret olarak bir **Gazeta** verilmiştir ki, bu sözcük sonradan, basılıp dağıtılan bütün haber bültenlerini tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Haberlerin ulaştırılması anlamında ilk posta hizmetlerinin Fransa'da, 1464'te **XI. Louis** zamanında başladığı bilinmektedir. Bu haberler, 1438'de **Gutenberg**'in baskı makinasını geliştirmesine kadar elle yazılmaya devam etmiştir.

Bugünkü türdeki gazetelere öncülük eden çalışmalar anlamında ise, 15. yüzyılın sonlarında Avrupa'da yaygın olarak **Occasionnel** denilen haber belgelerinin yayınlandığı görülmektedir[466]. 16. yüzyılın başlarında görülen bir yayın türü de Fransa'daki **Canard**'lar ve **Libelle**'lerdir. Gazetelere öncülük eden bir başka kaynak da 16. yüzyılda yayımlanan haber kitapçıklarıdır. Genellikle savaş, doğal bir felaket, kutlama gibi ilgi çekici tek bir konuyu işleyen bu kitapçıkların bilinen ilk örneği, İngilizlerin İskoçyalılara karşı kazandığı Flodden Savaşı'nı (1513) bir tanık gözüyle anlatan **The Trew Encountre**'dır (Çarpışmanın Gerçek Öyküsü). Değişik konulardaki haberleri düzenli bir biçimde yayımlamaya dayalı ilk gerçek gazeteler ise, 17. yüzyılın başlarında Avrupa'nın birkaç kentinde hemen hemen aynı dönemlerde görülür. Bunların en eskisinin hangisi olduğu konusu hala tartışmalıdır, ama genelde 1605'te Belçika'nın Anvers kentinde ayda iki kez Fransızca ile Flamanca dillerinde yayımlanmaya başlayan ve ticari bir bültenden doğduğu sanılan **Nieuwe Tijdingen**'in ilk gazete olduğu kabul edilir[467].

Batı Avrupa'nın toplum yapısı, yaşam düzeni ve ekonomik gücü 19. yüzyılda hızlı bir gelişme ve değişim göstermiştir. Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte gelen buluşlar sayesinde dünyada, bilinen sanayileşme hareketini getiren "fabrika çağı" başlamış, kurulan çeşitli fabrikalarda üretilen malların satışı için geniş ölçüde pazar bulunması gereği belirmiştir. Diğer taraftan, bu fabrikaların hammadde ihtiyacının karşılanması için de, yeni kaynakların, yeni ülkelerin aranıp bulunması zorunlu olmuş ve bu zorunluluklar, dünya ölçüsünde sömürgeciliğe yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucu, Avrupa insanı refaha kavuşmuş ve nüfus hızla artmaya, kentler ve ülkeler kalabalıklaşmaya başlamıştır. İnsanlar daha rahat yaşama ve daha iyi eğitim görme olanakları bulmuşlardır. Bu nedenle, Avrupa'da demokratik kurumların gelişmesi ve yaygınlaşması için elverişli bir ortam meydana gelmiştir.

---

465 İlk gazeteler konusunda bkz. M.N. İnuğur, 1993, **a.g.k.**, s.32-33.

466 **Ana Britannica**, Hürriyet Ofset, Cilt: 4, s. 334.

467 Ayrıca Ana Britannica'da, bilinen ilk gazete örneğinin Acta Diurna olduğu belirtilmektedir.

Kapitalist ekonomi ve siyasi demokrasi toplumu her yönüyle değiştirmiş, bu değişme basının gelişmesini sağlamıştır[468].

Dünyadaki gazetelerin sayısının hızla artması, 20. yüzyılın başlarında olmuştur. Bir yandan büyük bir sanayi dalı haline gelen basın, öte yandan da reklam gelirleri ve tiraj mücadelesi ile yoğun bir rekabet ortamını birarada yaşamaya başlamıştır. Gazete sahipliği ve yayın yönetmenliğini birlikte yürüten gazeteci patronların yerini, şirket toplulukları ve gazete zincirleri almaya başlamıştır.

Bu arada, aynı dönemde başlayan Birinci Dünya Savaşı basının gücününün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bütün ülkelerin insanları dünyada olup bitenleri haber almak ihtiyacıyla, büyük ölçüde gazete okumak arzusunu duymuşlar ve bu arzuya karşılık hükümetler zaman zaman çeşitli nedenlerle basın özgürlüğünü kısıtlama ya da tamamen ortadan kaldırma çabalarına girişmişlerdir. Hükümetler, bir yandan basının gücünden yararlanmak ve bu sayede başarıya ulaşmak isterken, diğer yandan basını sıkı bir gözetime tabi tutmak zorunluluğunu duymuşlardır. Bu çabalar sonunda haber aracı olarak basını frenlemek ve propaganda aracı olarak da geliştirmek gerçeği ortaya çıkmış; bu iki amacın uzlaştırılması önemli bir sorun olarak hükümetleri fazlasıyla uğraştırmıştır.

Savaş sonrasında yaşanan rekabet haberciliğin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. New York'daki gazetelerin sayfa sayısı 40'a ve ardından 60'a kadar çıkmış, yayın yönetmenlerinin kişisel etkisi silinirken, köşe yazıları ön plana çıkmaya başlamıştır. ABD'de makale, fotoğraf, çizgi roman, bulmaca, tıp köşesi ve kitap tanıtma gibi gazete malzemelerini satma işi yaygınlaşmış, bu durum gazetelerin yüklerini hafiflettiğinden **The New York Times** ve dış haberleriyle ünlü **The Chiristian Science Monitor** gibi ağırbaşlı gazeteler habercilik düzeyini yükseltme olanağı bulmuşlardır. Gazete satın alma yoluyla daha az sayıda ve daha yüksek tirajlı gazetelerin oluşturulması yolu bu dönemde açılmıştır.

Gazetelerin büyümesi ve karmaşık bir yapıya kavuşması, büyük binalara taşınmalarına ve geniş bir örgütlenmeye gitmelerine yol açmıştır. Reklam ve pazarlama ile dizgi, klişe ve basım gibi teknik servislerin dışında, yazıişlerinin işlevi de genişlemiş, genel yayın politikasını belirleyen yönetmenle yardımcılarına bağlı olarak haber merkezi, fotoğraf, köşe yazıları, magazin, ekonomi, spor ve bu gibi ayrı bölümler ortaya çıkmıştır. Her matbaa daha iyi baskı yapmak, teknik açıdan başarılı sonuçlar elde etmek için tifdruk ve ofset baskı makinalarına sahip olma gayreti içerisine girmiş, bu durum günlük basının görüntüsünü değiştirmesine neden olmuştur. Böylece, gazetelerin sadece okumak için varoldukları iddiası yavaş yavaş geçerliliğini yitirmiştir.

Bir başka önemli dönüm noktası olarak, 1929'larda başlayan ekonomik kriz, basın kuruluşları için de ürkütücü sonuçlar yaratmıştır. Bir yandan maliyetler artmış, gazete fiyatları yükselmiş ve bir yandan da basın tekelleri kurulmaya başlanmıştır. 1930'larla

---

468 M.N. İnuğur, 1993, **a.g.k.**, s.114 ve 134.

birlikte başlayan radyo rekabeti de bir başka mücadele alanının açılmasına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda, ABD ve İngiltere yönetimleri basına karşı önceki savaştan daha duyarlı bir tutum izlemişlerse de, bir dizi yasa ve kurumla oluşturulan işbirliği havası, basının işleyen bir otosansür uygulamasını sağlamış, savaşa ilişkin bazı sıcak haberleri ulaştırma çabaları bir çok gazetecinin yaşamını yitirmesine yolaçmıştır. Sıkıntılı geçen bir dönemin ardından, İkinci Dünya Savaşı sonrasında basının gelişimi tüm dünya basını için ortak olmuştur. Savaş sonrası yıllarda hemen hemen her ülkede gazete sayısının artmasına, türlerinin çoğalmasına ve içeriklerinin zenginleşmesine tanık olunmaktadır. Ancak, artan girdi ve yükselen üretim giderleri basında tekelleşme eğilimini daha da güçlendirmiştir. Dünyanın her yerinde basın endüstrisinde yaşanan teknik gelişmeler, gazetelerin yaşamlarını altüst etmiştir. Haberlerin naklinde elekroniğin kullanımı, haber akışını çok değiştirmiş ve böylece haber ajansları dev işletmeler halini almıştır. Bütün bunlar olurken, radyo ve televizyon alanında ve basın sektörü içinde yaşanan gelişmeler yoğun bir rakebeti de birlikte getirmiştir.

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, uluslararası nitelik taşıyan yayınların tirajlarının 10 milyonlarla ölçüldüğü görülmektedir. Örneğin Türkiye'de, bir gün farkıyla Amerika'daki yayınları izlemek olasıdır. Hatta internet aracılığıyla artık bu yayınlara anında da ulaşılabilmektedir. Bu da uluslararası gündemlerin oluşmasında etkili bir rol oynamaktadır. Medyanın etkisiyle Dünya'nın bir ucunda karaya vuran balinalar, Kanada'daki bir sinema sanatçısının eşinden ayrılması, İngiltere Kraliçesi'nin yeni saç modeli, Kobe'deki deprem, Pekin'deki sokak çatışmaları, Köln'deki dazlaklar, Kerkük'teki petrol boru hattı, New York Borsası'ndaki şirketlerin hisse senetlerinin durumu bütün dünya insanlarının gündeminine gelip yerleşmektedir.

1.3 Türkiye'de Basının Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk basımevi, matbaanın **Gutenberg** tarafından icadından 58 yıl sonra, 1494'te İspanya'dan kaçan Musevilerce kurulmuştur[469]. Ancak Osmanlı Türkleri için basımevinin bir ihtiyaç haline gelmesi için daha uzun bir süre geçmesi gerekmiştir. Lale Devri döneminde, padişah **III. Ahmet**, Avrupa'daki gelişmeleri incelemek ve raporlar vermek üzere 1721'de Fransa'ya bir heyet göndermiş, burada olağanüstü elçi **Yirmisekiz Mehmet Çelebi**, oğlu **Sait Efendi** ve Macar dönmesi **Müteferrika İbrahim Efendi** bir matbaa kurmak için anlaşmış ve Osmanlı toprakları üzerinde ilk "yerli" matbaa böylece 14-16 Aralık 1727'de kurulmuştur[470]. Bu matbaada

---

469 Osmanlı dönemindeki ilk yayınlar konusunda bkz. K. Yust, **Kemalist Anadolu Basını**, Yayına Hazırlayan: Orhan Koloğlu, ÇGD Yayınları: 17, Ankara.

470 Lale devri, Fransaya gönderilen heyet ve matbaanın açılışı konusunda bkz. A. Kabacalı, 1994, **a.g.k.**, s.5.

basılan ilk kitap, 1729'da; **Vankulu Mehmet Efendi**'nin, **Cevheri**'nin **Silah** isimli Arapça sözlüğünün **Vankulu Lugatı** isimli çevirisidir.

Bundan sonra yaygınlaşan basım işlerinin ardından Türk basın tarihinin ilk gazetesi olarak **Takvim-i Vakayi** de, **II. Mahmut**'un buyruğuyla 11 Kasım 1831'de yayına geçmiştir[471]. Gazetenin amaçları arasında sıralanan, "devlet icraatının harkesce bilinip, buna uyulması ve böylelikle birliğin sağlanması, dolayısıyla kamuoyunun oluşturulması" düşüncesi dikkati çekmektedir[472]. Bu gazete milat alınırsa Türk basın tarihinin, 168 yıllık bir tarihinin olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye sınırları içinde yayınlanan bu ilk Türkçe gazete, devletin resmi sözcüsü niteliğinde bir yayın biçimindedir ve bu nedenle Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshalar da yayımlamıştır. Ancak bundan önce de Osmanlı ülkesinde azınlıkların çıkardığı gazeteler olduğu bilinmektedir[473].

Türkiye'de ikinci ancak yerli ve ulusal olmayan ilk özel ya da yarı resmi anlamdaki ilk Türkçe gazete, 1 Ağustos 1840'da çıkartılan **Ceride-i Havadis**'dir. Ancak bu gazeteyi de **William Churchill** adlı bir İngiliz çıkarmıştır[474]. Daha çok siyasal ve ekonomik haberler veren gazete, sütunlarında özel ilanların yer aldığı ilk gazetedir.

Türk basın tarihinde devletten hiçbir yardım almadan ve doğma büyüme bir Türk tarafından çıkartılan ilk özel sermayeli Türk gazetesi ise, **Agah Efendi**'nin **Tercüman-ı Ahval**'ıdır[475]. Bu gazetenin yayınlanmaya başladığı 21 Ekim 1860 tarihi Türk gazeteciliğinin de başlangıcı sayılmıştır. Gazetenin bir başka önemi ise, ilk siyasi makale ve tefrikanın yayınlanmasıdır. Haftada iki gün yayınlanan ve ekonomi, sanayi, ticaret, eğitim gibi konularda araştırmalara yer veren **Tercüman-Ahval**'ı daha ileri adımlarla izleyen ikinci özel Türk gazetesi, **Şinasi**'nin çıkardığı düşünce yönü ağır basan **Tasvir-i Efkar**'dır[476]. 27 Haziran 1862'de yayınına başlanan bu gazete, ilk yazınsal tartışmaları başlatan aydınların ilgiyle izlediği bir gazete olarak, Edebiyat-ı Cedide akımının da öncülüğünü yapmıştır[477]. İlk Türk gazetecilerinin en ele avuca sığmayanı ise, kendisi epeyce zorlansa da, devleti de epeyce

---

471 Takvim-i Vekayi'nin öyküsü için bkz. Ali Tartanoğlu, **Baskın Basın'ın mı?**, ÇGD Yayınları: 10, Ankara-1994, s.71; Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 36, İkinci Baskı, İstanbul-1996b, s.7-8.

472 A. Kabacalı, 1994, **a.g.k.**, s.11.

473 Azınlıkların çıkardıkları gazeteler konusunda ayrıca bkz. A. Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.70; K. Yust, **a.g.k.**, s.7; A.H. Yüksel ve U. Demiray, **a.g.k.**, s.71.

474 Ceride-i Havadis'in öyküsü için bkz. A. Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.71-72; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.8-9; Hamza Çakır, *"Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis"*, **İletişim Fakültesi Dergisi** 5, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-1997, s.49-71.

475 Tercüman-ı Ahval'ın öyküsü için bkz. A. Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.73-74; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.10-12.

476 A.H. Yüksel ve U. Demiray, **a.g.k.**, s.73.

477 A. Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.75; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.14-15.

terleten, **Muhbir** Gazetesinin **Ali Suavi**'si olmuştur[478]. 1866'da çıkmaya başlayan ve tek yazarı **Suavi** olan gazete daha 33. sayısında bir ay kapatılmıştır[479].

Daha sonra bir ara kesitte bakmak gerekirse, 1867-1878 yılları arasında yalnızca İstanbul'da yayınlanan gazetelerin sayısının 113'ü bulduğu görülmektedir[480]. Gazete sayılarının artmasıyla Osmanlı düşünürleri, fikir aktarmanın en etkin yolunun gazeteler olduğunu düşünerek, fikirlerini bu yolla iletmeye başlamışlar, bu da gazeteciler arasında yıllarca dillerden düşmeyecek kalem savaşlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan Osmanlı dönemi basın hayatı, aslında son derece dar bir çevreye hitap etmiştir. Çünkü, yabancı dilde yayınlanan gazeteler sadece azınlıklara ve çok az sayıdaki yabancı dil bilen Osmanlı aydınına seslenmiştir. Diğer gazeteler ise, okuma yazma oranının düşüklüğü, dağıtım imkanının bulunmaması ve kullanılan dil ile halkın kullandığı dilin farklılığı gibi nedenlerle gerekli etkiyi sağlamaktan son derece uzaktır. Bir başka unsur olarak da, geçim derdi altında ezilen Osmanlı halkı için gazete oldukça lüks kalmıştır.

Gazeteler, Osmanlı döneminde sıkça sansür mekanizmasıyla karşı karşıya gelmişlerdir[481]. Bozuk olan ekonomi ve kötü yönetim her zaman olduğu gibi gazetecilere yazacak konular çıkarmış ve gazeteciler bazı mercileri rahatsız etmişlerdir. Daha 1840'da gelen kitap basımını ruhsata bağlayan ilk iradeden, yani padişah buyruğundan sonra, basına dar anlamıyla sansür hükmü getiren ilk düzenleme 10 Nisan 1845 tarihli **Polis Nizamı** olmuştur[482]. Ardından, 1857'de de **Matbaa Nizamnamesi** ile ön denetim ve izin koşullarına yasal düzenleme getirilmiştir[483]. Basın suçları için özel mahkemelerin kurulduğu, ağır para ve hapis cezalarının verildiği, gazetelerin kapatılıp, yazarların sürgüne gönderildiği, hatta idam edildiği basın tarihinin bilinen gerçekleri arasındadır. Ancak herşeye karşın yine zamanla basımevleri kurulmuş, gazeteler çıkartılmış ve gazeteciler yetişmiştir[484].

Meşrutiyet ilanlarında basına bir takım özgürlükler tanınsa da, sansür uygulamaları devam etmiştir. 1908-1909 arasında, yalnızca İstanbul'da 353 gazete ve dergi yayımlanır olmuştur[485]. Dönemin belli başlı gazeteleri **İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Saadet, Yeni Tasvir-i Efkar, Milliyet, Hak Yolu, Hürriyet, Zaman, Akşam** ve

---

478 A. Tartanoğlu, **a.g.k.**

479 Ali Suavi için bkz. Hüseyin Çelik, **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1549, Ankara-1993.

480 Bu gazeteler arasında Namık Kemal'in **İbret**'ini (1871), Ali Efendi'nin **Basiret**'ini anmak gerekecektir (Bkz. A. Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.78-83).

481 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.27-32; Aylin Günal, *"Türkiye'de Medyanın Kısa Tarihi"*, **Hak-İş**, Sayı: 31, s.52; **Türkiye 1988**, Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, s.288.

482 Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 29, İstanbul-1990b, s.15.

483 A. Günal, **a.g.m.**, s.52. Ancak bu nizamnamenin çıkış tarihini Topuz, 1864 olarak belirtmektedir (H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.28).

484 Ali Kararname (1867) ile diğer sansür ve baskı yöntemleri için bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.29-30.

485 **Türkiye 1988**, s. 288.

Vakit'tir[486]. Her türlü düşüncenin savunulabildiği serbest ortama ilk tepki, 31 Mart Olayı ile gelmiştir. Ardından, 18 Temmuz 1909'da **Matbuat Kanunu** yürürlüğe girmiştir[487]. 22 yıl yürürlükte kalan kanun daha sonra 15 kez değişikliğe uğramıştır[488].

Daha sonra mütareke döneminde, gazetelerde başlıca iki eğilim görülmüştür: Bir kısım gazeteler İstanbul hükümetini desteklerken; bir kısım gazeteler de Anadolu'daki direnişi savunmuşlardır. Aslında basının siyaset sahnesindeki gelişmelerle paralel seyrini sürdürmesi Anadolu'daki direniş hareketiyle birlikte daha bir önem kazanmıştır. Mustafa Kemal önderliğindeki bu siyasal hareketin propaganda aracı olarak çıkartılan **İrade-i Milliye**, Sivas Kongresi kararlarını ve Mustafa Kemal'in görüşlerini yaymakta etkin olmuştur[489]. Kemalist hareketin iletişim kanallarını yeniden düzenleme çabalarının ikinci halkası, **Anadolu Ajansı**'nın 6 Nisan 1920'de Ankara'da kurulması olmuştur[490]. Üçüncü bir adım da **Matbuat Umum Müdürlüğü**'nün kurulmasıdır[491].

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet rejiminin ilanının ardından, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetiminde, basın için sansürsüz bir dönemden söz etmek yine mümkün olmamıştır. Gazetelerin her gerçeği dile getirmeleri, belirlenen resmi ideolojinin dışına çıkmaları, devlet tarafından istenilen partiyi desteklememeleri, zararlı sayılan akımları savunmaları kesinlikle yasaktır. Aksi bir yayın, İstiklal Mahkemeleri'nde gazeteciyi ölüme götürebilmekte ve yine gazetenin kapatılmasına neden olabilmektedir. Ancak gazeteler arasında, Ankara hükümetini destekleyenler kadar, eleştirenler de vardır[492].

1931'de çıkartılan ve Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan **Matbuat Kanunu**, hükümete ülkenin genel politikasına aykırı yayınlardan dolayı gazete ve dergi kapatma yetkisi tanımıştır[493]. 1933'de **Matbuat Umum Müdürlüğü**'nün yeniden örgütlenmesi, 1943'te

---

486 Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları Cep Üniversitesi izisi, İstanbul-1992, s.61. Bu dönemdeki diğer yayınlar için de ayrıca bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.44-56.

487 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.61.

488 Bkz. **A.g.k.**, s.62.

489 Daha sonra **Hakimiyet-i Milliye** adıyla Cumhuriyet rejimini yaratan hareketin sözcüsü durumuna gelen gazete Halk Fırkası'nın resmi organı durumuna gelmiş ve 1934'te **Ulus** adını alarak, Ankara rejiminin görüşlerini yansıtan bir parti, hatta devlet sözcüsü görünümü almıştır. (Bkz. O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.61-62; A.Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.94-95.)

490 Bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.78-79.

491 Böylece hem Kemalist bölgeye, hem de bunun dışına verilecek haberlerde tekdüzelik sağlanmıştır (A. Günal, **a.g.m.**, s.52). Ayrıca bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.88-89.

492 Cumhuriyet'in ilanından sonra başkentin Ankara olmasına karşın, İstanbul yine basının merkezi olarak kalmıştır. Milli mücedeleye karşı çıkan İstanbul gazeteleri Ankara hükümetini eleştirmeyi sürdürmüşlerdir. Bu dönem için bkz. O. Koloğlu, **a.g.k.** Ayrıca 1920-1927 dönemi için bkz. Nurettin Güz, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 166, Ankara-1991.

493 Yasa, ülke yararına ters yayınların telefonla kapatılabilmesine yetki tanımıştır (O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.66). Ayrıca bkz. Nurettin Güz, **Serbest Cumhuriyet Farkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 184, Ankara-1993.

de yetkilerinin genişletilmesi ile basın üzerindeki denetim daha da artmıştır. **Matbuat Kanunu**'nda 1938'da yapılan değişiklik, basın çalışanlarına da sınırlama getirmiştir[494].

1931-1938 döneminde yayınlanan en önemli gazeteler arasında **Cumhuriyet, Akşam, Tan, Son Posta** ve Ankara'da **Ulus** dikkati çekmektedir[495]. İlk Basın Kurultayı'nın yapıldığı 1935'te ise, 38'i günlük olmak üzere 116 gazete ve 127 derginin yayınlandığı bilinmektedir. **Basın Genel Direktörlüğü** ile bu yayınlar arasında sıkı bir işbirliği sağlamak amacıyla toplanan kurultaydan, basının rejime bağlılığını anımsatmak dışında bir sonuç alınamamıştır[496].

1938'den 1945'e kadar olan **Atatürk**'süz dönemin en büyük belirleyicisi, İkinci Dünya Savaşı'dır[497]. Bu dönemde **İsmet İnönü**'nün savaşa girmeme ve savaş halindeki ideolojiler; libaralizm, faşizm ya da sosyalizm arasında tercih yapar görünmemeye dayanan politikası, basının hem **Matbuat Umum Müdürlüğü**'nce ve hem de sıkıyönetimce kontrol altında tutulmasına yol açmıştır. Ancak yine de basında, savaştakine benzer cepheleşmeler görülmüştür. Bazı gazeteler Nazi Almanyası'nı ve bazıları da Sovyetler Birliğini desteklemiştir[498]. Şiddetlenen ekonomik bunalım ise, çatışma ortamlarının daha da sertleşmesine neden olmuştur. Sorunlara siyasal olmaktan çok, ekonomik çözüm arayışları ağırlık kazanmıştır.

Savaştan sonra, 1945'te çok partili döneme geçişle birlikte, basının niteliğinde bir değişiklik olmuş, muhalefet partilerinin görüşlerini yansıtan gazete ve dergiler yayın hayatına girmiştir[499]. Parti ve düşünürlerin birdenbire içine daldığı çoğulcu forumda ağırlık, yazma ve söyleme özgürlükleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Yine aynı yıllar, Türk basınının radyo ile tanıştığı ve rekabetinden korktuğu yıllar olmuştur[500]. Radyo ve resmi ajansı CHP iktidarının sözcülüğünden çıkarmanın imkansızlığı karşısında, muhalefetin başlıca iletişim aracı basın olmuş ve bu amaçla, yüzlerce gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Demokrat Parti'yi (DP) desteklemeye başlayan **Vatan** ve **Cumhuriyet**'in bu dönemdeki tirajları 50'şer bini bulmuştur.

Ardından, özgürlüklerin bütün çözümler için anahtar olduğu söylemi ile 1950 seçimlerinde iktidara gelen DP, öncelikle 15 Temmuz 1950 tarihli **Basın Kanunu**'nu

---

494 Bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.94-95.

495 Bkz. **A.g.k.**, s.92-94.

496 O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.66.

497 Bu dönemin ayrıntıları için bkz. O. Murat Güvenir, **2. Dünya Savşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 31, İstanbul-1991; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.95-100.

498 Tan, Vatan, Akşam ve Tanin 'Demokrasi Cephesi'nde yer alırken; Tesvir-i Efkar, Cumhuriyet gibi bazı gazeteler de 'Nazi Almanyası'nı desteklemişlerdir. Bu sırada hem demokrasiden yana olan hem de Sovyetleri destekleyen Tan Gazetesi saldırıya uğramış (4 Aralık 1945) ve bazı solcu gazeteler kapatılmıştır. Öte yandan, Necip Fazıl'ın giderek dinci yanı artan Büyük Doğu'su da yelpazenin önemli yayınlarından birini oluşturmuştur.

499 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.101-104; **Türkiye 1988**, s.289.

500 A. Günal, **a.g.m.**, s.52.

çıkartmış, ama kısa bir süre sonra tanıdığı özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamalara gitmiştir[501]. 1954'te çıkartılan **Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun** ile suç sayılabilecek yazılar hakkında savcılıklara doğrudan kovuşturma açma yetkisi tanınmıştır[502]. Ardından, önlemler ve yasal baskılar birbirini izlemiştir[503].

1950'lerin ikinci yarısından itibaren gazetelerin yüzbinlerin üzerine çıkan baskı sayıları, kitle gazetelerinin doğmasına yol açmıştır. **Hürriyet** Gazetesi, 1960'lı yılların ortalarında 1 milyon tirajı aşan ilk gazete olmuştur[504]. Ne var ki, 1955-1960 yılları arasında 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır. Başlangıçta çok partili siyasal rejimin desteklenmesi adına DP'yi destekleyen pek çok gazete daha sonraki gelişmeler üzerine bu tavrından gazgeçmek durumunda kalmıştır.

Döneme haber ve mesleki konular açısından bakılacak olursa, 'başyazıya dayanan gazete' anlayışından 'haber ve fotoğrafa' yönelik anlayışa geçildiği söylenmelidir[505]. Halk, haberi okuyup kendi yargısına varma yönteminden hoşlanmış ve bunun sonucu toplam tiraj demokrasiye geçişten on yıl sonra bir milyonu aşmıştır. Haber unsurunda ağırlık, büyük ölçüde politikadadır. Partilerarası tartışmalar, bunların yüzde 80-90'ını oluşturmuştur. Dönem içerisinde yine siyasal bir gözlükle bakılan kamu iktisadi kuruluşlarının eleştirileriyle hayat pahalılığı, ekonomi anlamında işlenen haberlerin ana temalardır. Ekonomi haberlerinin başlıca kaynağını, belediyelerin fiyat bültenleri oluşturmuştur. Politika dışı konularda da, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bütün dünyayı etkileyen konular daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Savaşın galibi sayılan Amerika'nın sinemayla yarattığı kültür yepyeni boyutlarla gündeme gelmiştir. Magazin sayfalarında ağırlık bunlara ayrılmıştır. Çok büyük ilerleme gösteren bir bölüm de gazetelerin spor sayfaları olmuştur. Mesleki açıdan, dönemin başlarında 1946'da **Gazeteciler Cemiyeti**, 1952'de **Gazeteciler Sendikası** ve 1954'te **Gazete Sahipleri Sendikası**'nın[506] kurulduğunu, Cemiyetin başvurusu üzerine İstanbul Üniversitesi'nde **Gazetecilik Okulu**'nun açıldığını da eklemek gerekir[507].

Türkiye için tam çoğulculuk denemelerinin başlangıcı anlamında bir dönüm noktası olan 27 Mayıs 1960'da, Milli Birlik Komitesi işbaşına geldiğinde, basından büyük bir destek görmüştür[508]. Bu tarih, toplumun çarpık da olsa hızlı bir ekonomik gelişme ve sanayileşme içine girdiği, ama çözümlenemeyen sorunların yarattığı siyasal krizlerin üçü sonuca ulaşan ve en az ikisi sonuçsuz kalan askeri darbelerle doldurulmaya çalışıldığı bir dönemin başlangıcına

---

501 Bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.105-109.

502 **A.g.k.**, s.108.

503 **A.g.k.**, s.110-118.

504 **Türkiye 1988**, s.290.

505 Dönemin özellikleri hakkında bkz. O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.70-73.

506 Bunlar için ve ayrıca diğer örgütlenmeler için bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.195-200.

507 Gazetecilik eğitiminin gelişimi konusunda bkz. **A.g.k.**, s.204-206.

508 **A.g.k.**, s.121.

işaret etmektedir[509]. Dönemle birlikte gelen 1961 Anayasası'nda, basının özgür olduğu ve sansür edilemeyeceği ön izin ve mali tedbir konulamayacağı gibi hükümler yer almıştır. Basın kanununda önemli ölçüde özgürlükler getirilirken, gazetelere 'ıspat hakkı' tanınmıştır. Resmi ilan ve reklamların besleme basın şeklinde siyasal amaçlı kullanımını önlemek için, özerk bir yapıdaki **Basın İlan Kurumu** kurulmuştur[510]. Bir ara kesit vermek gerekirse, 1950-1960 yılları arasında yıllık ortalaması 60'ı bulan basın davaları, 1961-1974 yılları arasında 34'e düşmüş, ama daha sonra 1975-1980 yılları arasında 311 gibi olağanüstü bir düzeye çıkmıştır.

Basın özgürlüğünün iyice kısıtlandığı 12 Mart 1971'i izleyen dönemde ise, çok sayıda gazete ve dergi kapatılmıştır[511]. 1961 Anayasası'nda önemli değişiklikler yapan 1971 rejimi sırasında birçok gazeteci tutuklanarak yargılanmıştır. Televizyon rekabetinin de eklendiği bu dönemde gazeteler teknik açıdan ilerleme kaydetmişler ve renkli ofset baskı teknikleri kullanır olmuşlardır. Dağıtım alanındaki gelişmelerle birlikte gazetelerin günlük ortalama tirajı üç milyonu bulmuştur.

1973-1980 yılları arasıdaki koalisyon hükümetleri döneminde anarşi ve terör toplumun en önemli gündem maddesi haline gelmiş; birçok öğretim üyesi, aydın, yazar ve sendikacı öldürülmüş, 'faili meçhul' cinayetlerin sayısı hızla tırmanmış, banka soygunları ve silahlı soygunlar alabildiğine artmıştır[512]. 1970'lerin sonlarına doğru öğrenci ve işçi eylemleri yoğunlaşırken basına ve gazetecilere yönelik saldırılar şiddetlenerek devam etmiştir. Birçok gazetecinin öldürüldüğü eylemlerle birlikte, Kahramanmaraş olayları, 'Kanlı 1 Mayıs' gibi büyük boyutlu kitlesel çatışmalar birbirini izlemiş ve kimi olaylardan sonra ilan edilen sıkıyönetimler etkili olamamıştır[513].

Bu dönemin yazar ve yayınları, "ortada, ortanın solunda ve solda" yer alanlar ve sağda yer alanlar diye bölünmüştür[514]. Birinci grupta **Hürriyet, Milliyet, Günaydın, Cumhuriyet** ile uzun ömürlü olmayan **Dünya, Vatan, Politika, Aydınlık** ve **Demokrat** Gazeteleri yer alırken; ikinci grupta **Tercüman, Bayrak, Son Havadis, Yeni Asya, Sabah, Hergün, Yeni Devir, Ortadoğu** ve **Milli Gazete** yer almıştır.

Döneme damgasını vuran olaylardan biri olarak, 1950'de yayınlanmaya başlayan **Milliyet** Gazetesinin 1954'ten beri başyazarlığını sürdüren **Abdi İpekçi**'nin 1 Şubat 1979'da öldürülmesi gösterilebilir[515]. **İpekçi** yönetiminde daha çok sosyal demokrat bir

---

509 O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.78.

510 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.121-123.

511 Askeri müdahale ve gelişmeler konusunda bkz. **A.g.k.**, s.131-134.

512 Bu dönem için ayrıca bkz. **A.g.k.**, s.135-138.

513 A. Kabacalı, 1990b, **a.g.k.**, s.323.

514 **A.g.k.**, s.324.

515 İpekçi için bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.136-138.

eğilimin sözcüsü durumunda görülen gazete, aynı yıl Ekim ayında **Aydın Doğan** tarafından satın alınmış ve bu grup içinde yayın politikası, kitle gazeteciliği yönünde gelişmiştir[516].

1978-1980 yıllarında tırmanan huzursuzluk ortamını, 12 Eylül 1980'de askeri müdahale izlemiştir. Öncelikle askeri yönetimle birlikte, basın özgürlüğü bir kez daha kısıtlanmış, birçok gazete ve dergi kapatılmış, yayınlar durdurulmuş, gazeteciler tutuklanmış ve de mahkum olmuştur[517]. Ancak ülke adına, Kasım 1983 genel seçimleriyle birlikte iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) iktidarı; siyasal, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla yeni bir dönemin habercisi olmuştur. 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik kararların uzantısı şeklindeki yeni liberal ekonomi politikalarıyla ANAP, bundan sonraki döneme ekonomik olduğu kadar siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda da damgasını vurmuştur. 1980'li yılları yoğun bir şekilde siyasal ve ekonomik baskılarla geçiren basın bu zorluklar karşısında toplumun diğer kesimleri gibi yeni yapılanmalara gereksinim duymuştur[518]. Bir yandan içerikler, gazete sahipleri, gazeteciler ve haber anlayışları değişmiş; diğer yandan da okurlar değişmek zorunda kalmışlardır[519].

Askeri yönetim döneminde yaşanan sağlıksız habercilik koşullarının ardından gazeteciler, kutuplaşma havasından uzak kalmışlar ve siyaset dışındaki alanlarda da haber yayınlamaya başlamışlardır. İşte bu eğilim içerisinde magazin ağırlıklı olmak üzere[520], ekonomi ve spor haberleri değer kazanmıştır. Bir yandan televizyonun özelleşmesi ve diğer yandan hızla yükselen girdi maliyetleri, basını zor durumda bırakmış; birer holding işletmesi haline gelen gazeteler, lotaryacılıkla birlikte önemli oranda televizyona reklam verir hale gelmişlerdir[521]. Promosyon kampanyaları sonucu **Milliyet, Sabah** ve **Türkiye** gibi bazı gazetelerde bir milyonun üzerinde günlük tiraj elde edilmiştir. Ancak bu okurlar, kampanya sonunda gazete almayı sürdürmemişlerdir. Dönem içerisinde her türlü sıkıntıya karşın yine de yeni gazeteler yayınlanmaya başlamış; kimileri kapanırken, kimileri 'en büyükler' arasına kısa sürede yerleşmeyi başarmıştır.

1982'de **Tercüman** Gazetesi bünyesinde yayınına başlanan **Bulvar**, 2495 gün yayınlandıktan sonra ekonomik nedenlerle kapanmıştır. Aynı yıl yayına başlayan **Güneş** ise,

---

516 Bkz. Filiz Seçim, **Uluslararası İletişim Bağlamında Türk Basınında Yer Alan Dış Haberlerin İncelenmesi**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-1993, s.5.

517 Bkz. A. Kabacalı, 1990b, **a.g.k.**, s.210-245; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.139-144.

518 1980'li yılların eleştirisi için ayrıca bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.145-148; N.N. Topçuoğlu, **a.g.k.**, s.37-48; A. Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.3-8 ve 111-137; O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.85-117; M. Sağnak, **a.g.k.**, s.55-108; Halil Nebiler, **Medyanın Ekonomi Politiği**, Sarmal Yayınevi, İstanbul-1995, s.35-44.

519 Bkz. Fikret Sazak, **Türkiye'de Yeni Liberal Politikalar Döneminde İşçi Sınıfı ve Medya**, Sistem Yayınları Toplum-Bilim Dizisi:3, Ankara-1999, s.219-250.

520 Arcayürek bu durumu "magazin şoku" diye nitelemektedir (Cüneyt Arcayürek, *"DeMokrasi Sürecinde Basın"*, **Basın 80-84**, ÇGD Yayınları, Ankara-1984, s.86).

521 O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.87.

sahip değişiklikleri ile sürekli gündemde kalmıştır. 1983'de bir döneme damgasını vuran haftalık haber dergisi olarak **Nokta** yayına başlamıştır. Günümüzün yüksek tirajlı gazetelerinden **Sabah**, 22 Nisan 1985'te ve dini görüşleri ile ön plana çıkan **Zaman** ise, 3 Kasım 1986'da, başlangıçta Ankara'da bir yerel gazete olarak yayın hayatına atılmıştır[522].

Bu arada bir ara kesit olarak değerlendirmek gerekirse, 1980-1990 yılları arasında basın davalarının sayısı 2000'in üzerine çıkmış, bu davalarda 3000 gazeteci, yazar, sanatçı ve yayıncı sanık olarak yargılanmış; kapatılan gazete ve dergilerdeki yazıları nedeniyle yazı işleri müdürlerine toplam 5000 yıldan fazla hapis cezası verilmiştir. 1980'den 1989'a kadar uzanan dönemde 850 yayın yasağı konulmuştur[523]. ANAP hükümetinin basına getirdiği yasal düzenlemeler arasında en dikkat çekeni ise, 1986'da yürürlüğe giren **Muzır Yasası** olmuştur[524].

Gazetecilikte pek çok geleneğin yıkıldığı bu dönemde yıkılan bir gelenek de gazete patronunun görünümüdür. Aslında gazete patronlarının gazetecilikten yetişmiş kişiler ve gazetenin başyazarı olması geleneği, ilk kez 1948'de **Yeni Sabah**'ı işadamı **Sefa Kılıçoğlu**'nun almasıyla bozulmuştur[525]. Babıali'ye meslek dışından gelen ikinci patron ise, 1949'da **Yeni İstanbul**'un yayınına başlayan **Habib Edip Törehan**'dır[526]. **Törehan** gazeteyi 1950'lerin sonlarında, o zamana kadar adı sadece müteahhit olarak duyulmuş olan **Kemal Uzan**'a satmıştır. Üçüncü işadamı ise, 1918'de kurulmuş olan **Akşam**'ı, 1957'de satın alan armatör **Malik Yolaç**'tır[527]. **Tercüman**, 1954'te üç işadamının; **Semih Tanca, Cemal Hünalp** ve **İzzet Oruz**'un girişimleriyle çıkarılmıştır[528]. İşadamları **Ömer Çavuşoğlu** ve **Ahmet Kozanoğlu**'nun girişimleriyle kurulan **Güneş**, 1982'de yayın hayatına atılmış, 1984'de **Mehmet Ali Yılmaz**'ın eline geçmiş ve bir süre sonra gazeteyi Kıbrıslı işadamı **Asil Nadir**'e satmıştır[529]. Ardından **Nadir**'in **Tan** ve **Günaydın** Gazetelerini de alarak önemli bir basın grubu olarak adından söz ettirmeye başlaması dönemin ciddi gelişmeleri arasında yerini almıştır[530]. Ancak bu görünüm sonraki yıllarda daha ciddi boyutlara ulaşmıştır.

---

522 Bu gazeteler ve dönem içindeki diğerleri için bkz. M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**; M. Sağnak, **a.g.k.**, s.55-80.

523 Dönemin bilançoları konusunda bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.148.

524 Bu kanun ve uygulamaları için bkz. **A.g.k.**, s.150.

525 **A.g.k.**, s.159-160.

526 **A.g.k.**, s.161.

527 **A.g.k.**, s.161-162.

528 **A.g.k.**, s.163

529 **A.g.k.**, s.164.

530 1980'li yıllarla birlikte basında tekelleşme eğilimi adından söz ettirmeye başlamıştır. Bu yıllarda basında 15 ek yayını ile Hürriyet Grubu, sekiz ek yayını ile günlük Sabah, Yeni Asır, Bugün ve Fotomaç Gazetelerinin sahibi Medya Holding, sınırlı ek yayını ve günlük Türkiye Gazetesi ile İhlas Holding, altı ek yayını ile günlük Milliyet ve Meydan Gazeteleriyle Doğan Grubu, 46 ek yayını ile günlük Günaydın, Güneş, Tan ve Fotospor ile beş yerel gazetenin sahibi Asil Nadir Grubu, sınırlı ek yayınları ile

1.3.1 Çalışmaya konu olan dönemdeki (1988-1998) gelişmeler

1980'li yılların sonunda ülkede pek çok alanında yaşanan değişim rüzgarları, kendisini basın dünyasında da hissettirmiştir. Gazeteler birbiri ardına açılıp kapanmaya başlamış, televizyonun rekabeti ağırlık kazanmış, basın işletmelerinin görünümü değişmiş, tekelleşme eğilimlerinden kartelleşme boyutunda sözedilir olmuş, promosyona yöneliş hızlanmış, medya dışı ilişkiler ön plana çıkar olmuş, medya patronu-siyasetçi çıkarları karmaşık bir ilişkiler yumağına dönüşmüştür. Birden bire olmayan bu değişim dalgası, son on yıla damgasını vurmuştur. Bu arada belki de değişmeyen tek şey aşağı yukarı üç buçuk milyon seviyelerinde seyreden gazete tirajları olmuştur. Tablo 5'te de sunulan son 11 yılın tiraj rakamları, yıllar içinde çoğunlukla promosyonunun da etkisiyle dalgalı bir seyir izlese de, bir türlü üç buçuk milyon sınırını ciddi bir biçimde aşamamıştır[531].

Dönemin başlangıcı, 1987 genel seçimleri ile iktidar koltuğuna yeniden oturan ANAP'ın artık oy kaybetmeye ve eleştirilmeye başlamasıyla girilmiştir.Ardından erken yerel seçim için yapılan referandumun güvenoylamasına dönüşmesi, ANAP'ın "yıpranan iktidar" görümünü ortaya koymaktadır. ANAP'ın yorumuna göre, seçimlerle birlikte üzerlerinen silindir geçmiştir[532]. Başbakan **Turgut Özal**'ın güvenoyu alamadığına yönelik tepkiler artmış ve ardından polis-muhabir çekişmelerini ile gelişen olayları daha başka baskılar izlemiştir. Örneğin, **Sabah**'ta **Bekir Coşkun**'un "Hasbahçede Sonbahar" adlı dizi yazısı sansüre uğrarken, devamında yayınlanan "Saltanat Kayığı" yazısı nedeniyle gazete yine toplatılmıştır. Gazetede, gelişmeler üzerine daha sonra **Özal**'a "sağduyu çağrısı[533]"nda da bulunmuştur. Öte yandan, **Özal**'ın oğlu **Ahmet Özal**'ın ortağı olduğu ve Türkiye'nin ilk özel televizyonu olarak yayın yapan, hukuksal yönü tartışmalı durumdaki **Star** televizyonu ise, bu dönemde iktidar yanlısı yayınları ile dikkati çekmekte ve bir cephe görünümü göstermektedir.

Basın dışı sermayenin basına girişi anlamındaki akımlarsa 1980'lerin sonunda giderek hızlanmıştır[534]. Özellikle Kıbrıslı işadamı **Nadir**, 1988'de aldığı **Günaydın, Tan, Ekonomik Bülten, Ulus, Kocaeli, Sakarya, Eskpres** ve **Yeni Meram**'ı bünyesinde barındıran Veb Ofset Grubuna ek olarak, **Gelişim Yayınları**'nı satın aldıktan sonra **Güneş**'i de gruba ekleyince dikkatleri üzerine çekmiştir[535]. Ancak 1990'da **Nadir**'in

---

Tercüman ve Bulvar Gazeteleriyle Tercüman Grubu tekeller arasında sıralanmaktadır. (O. Koloğlu, **a.g.k.**, s.90-94.)

531 Büyükerşen'e göre Türkiye için bu oran küçüktür. Ayrıca bu gazetelerin yüzde 48'inin büyük şehirlerde satıldığına da dikkat çekilirse, büyük kitlenin gazete okumaz halde bulunduğu görülmektedir. Bu oluşum ekonomi politikalarının başarısında en etkin rolü üstlenecek basın kanadını topal hale getirmektedir (Bkz. Yılmaz Büyükerşen,"*Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi*", **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993a, s.62).

532 **Dünya**, 27 Mart 1989.

533 **Sabah**, 27 Eylül 1989.

534 Basın dışı sermayenin eleştirisi için ayrıca bkz. H. Nebiler, **a.g.k.**; F. Sazak, **a.g.k.**, s.225-230.

535 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.487-491.

Tablo 5. Gazetelerin İncelenen Yıllara Göre Günlük Ortalama Tiraj Durumu

Gazete adı	Yıllık Satış Ortalamaları:										
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Akit								26173	34669	31361	45127
Aktüel Gazete	8500	10188	10136		10142						
Aktüel				10128							
Ateş										98939	60016
Ayrıntılı Haber	5600	5424	5583	5427	5772	5179	5275	5233	5194	5189	5130
Beklenen Vakit						6929	14886				
Bizim Anadolu	3020	3032	3069	3047	3233	4445	5123	5065	5072	5075	5126
Bugün				253320	187338	112161	72270	156834	160516	33959	
Bizim Gazete								1079	1015	1016	1013
Bulvar	40000										
Cumhuriyet	**116800**	**117016**	**123081**	**102778**	**57887**	**66796**	**61512**	**53870**	**43884**	**46345**	**49814**
Dünya	**14000**	**20986**	**22355**	**22674**	**21846**	**22273**	**22582**	**22644**	**22832**	**23425**	**26048**
Finansal Forum											**20130**
Günaydın	266500	458737	399622	93572							
Güneş	142250	89375	75744	36181	10268						
Hürriyet	**628500**	**488431**	**516196**	**572074**	**641004**	**784091**	**515089**	**603492**	**599619**	**601947**	**537873**
Hürses	4500	5497	5692	5255	5313	3916	3503	5104	5126	3252	3219
İstanbul										10201	10177
İstiklal	3100		3086	3058	3081	3059	3051	3047	3052	3045	3045
Liberal Bakış										8566	
Meydan					116488	170865	96776				
Gözcü								70770	162860	211321	109075
Millet (Yeni Asya)**		3028	6300	10137	10052	10055	11099	10018	10008	5637	5050
Milli Gazete	16000	14269	19265	23335	22942	31493	26155	31502	17971	24671	22117
Milliyet	307000	319771	415083	491481	396234	899667	379235	510756	629283	512670	393406
Ortadoğu	4500	5043	5095	6437	11412	11555	11866			10504	10769
Yarın (Ortadoğu)								13358	16258		
Özgür	5050	5027	5029	5038	7181	10085	10133	10218	6840	5105	5016
Sabah	**498000**	**461960**	**634746**	**782237**	**769652**	**893079**	**629769**	**712440**	**618385**	**598873**	**505609**
Son Havadis	5050										
Son Telgraf*		5384	5529	5426	5646						
Son Saat	3030	3024	3025	3032	3034	3041	3051	3044	3060	3083	3065
Radikal											94424
Takvim											111900
T. Akşam											154486
T. ve D. Güneş											66013
Tan	151250	266935	187219	80752							
Süper Tan								30805	23651	23376	
Tercüman	117800	129055	116183	37473	27386	15009	6042				
Türkiye	**190400**	**197608**	**467247**	**468283**	**297225**	**318209**	**358377**	**426252**	**549275**	**440358**	**427346**
Yeni Devir	5200	5223	5091	5137	5098	5149	5102	5093	5105	5110	5113
Yeni Günaydın						18484	20480	78450	110675	15470	
Yeni İstanbul	10500	10754	10528	10287	10879	10226	10238	10372	10588		
Yeni Nesil	8000	7616	5361	5680	5949	5338	5271	5716	6009	5440	5368
Yeni Yüzyıl										224274	107382
Zaman				66507	113897	165590	276001	345687	258612	261572	223772
Ekonomi	1150	1121	1132	1125	1114	1118	1108	1127	1123	2869	3121
Ekonomide Son Dak.					1227	1317	1303	1232	1238	1240	
Son An (Eko. Son Dak.)											3351
Günlük Ticaret	1090	1079	1097	1099	1071	1094	1220				
Yeni Sayfa (G. Tic.)								2505	20187		
Posta											159938
Son Haber	1370	1226	1216	1282	1244	1251	1219	1267	1294	1245	1261
Tünaydın	1180	1144	1123	1136	1184	1204	1231	1240	1248	1249	1247
Istanbul G. Toplamı:	**2559340**	**2637953**	**3054833**	**3113398**	**2754799**	**3582678**	**2558967**	**3154393**	**3334649**	**3226387**	**3185547**
Ankara G. Toplamı:	59095	73306	81396	85242	18673	16639	20828	25680	29043	39515	40604
İzmir G. Toplamı:	67149	55967	43371	53499	55965	51916	67137	52380	47622	49611	42052
Adana G. Toplamı:	8975	7415	4391	7256	7924	7350	8004	6507	6225	6166	7272
Bursa G. Toplamı:	26012	19267	22317	24217	20461	17557	19858	32563	15873	13390	13366
Konya G. Toplamı:	9897	8460	8448	7184	5276	4776	4211	4464	5382	5485	5751
Genel Toplam:	**2730468**	**2802368**	**3224249**	**3290796**	**2863098**	**3680916**	**2679005**	**3275987**	**3438794**	**3340554**	**3294592**

*: Son Havadis Gazetesi Mart 1988'de Son Telgraf adını almıştır.
**: Millet Gazetesi 1 Mart 1990'da Yeni Asya adını almıştır.

(**Kaynak:** "Basın İlan Kurumu Şubelerinin Bulunduğu Yerlerde Yayınlanan Gazetelerin Yıllık Günlük Fiili Satış Ortalamaları" raporları.)

Polly Peck şirketinin hisselerini, açıklamalarının aksine almaktan vazgeçmesi, hem şirketin hem de **Nadir**'in Türkiye'deki basın patronluğunun sonu olmuştur[536]. Ancak **Nadir**, ne ilk ne de son işadamı ya da sermayedar basın patronu olmuştur. **Nadir**'in gazetelerinin yönetimine el koyan çalışanların çıkardıkları **Yeni Günaydın** ve **Süper Tan**'ı 1993'te işadamı **Bekir Kutmangil** satın almış ve bir süre sonra **Kutmangil**, vurularak öldürülmüştür[537].

Aynı sürede bir yandan basın-iktidar çekişmelerinin yoğunlaşmakta iken, diğer yandan düşünce suçu tartışmaları da alevlenmeye başlamıştır[538]. Bu suçlar nedeniyle gazetelerin yargılanmalarına neden olan **Ceza Yasası**'nın 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılması için 1991 yılını beklemek gerekmiştir. Basına bir parça soluk aldıran bu değişikliklerle birlikte, aynı zamanda yürürlüğe giren **Terörle Mücadele Kanunu** ise, yeni bir düşünce suçu yaratmıştır[539]. Ülkede, üç başbakanın değiştiği[540] 1991'in bir başka önemi de yaşanan Körfez Krizi[541]'nin etkilerinin toplumun ekonomik hayatını etkilemesi kadar, basını da yakından vurmasıdır[542]. Basın bu etkiyle tiraj kaybetmiş, yoğun bir şekilde işten çıkartmalar yaşanmış ve gazeteciler işsiz kalmıştır. 77 gazete ve dergi toplatılmış, yılın 11 ayında gazete ve gazeteciler için 73 dava açılmıştır[543]. Aynı yıl **Sabah Yayıncılık**'ın yüzde 10 hissesi, Çukurova Grubu'nun sabihi **Mehmet Emin Karamehmet**'e satılırken[544], **Hürriyet**'in yüzde 25 hissesi de İktisat Bankası'nan sahibi **Erol Aksoy**'a geçmiştir[545]. Basın dışı sermaye, artık basının tam kalbine girmiştir.

"Doğru Yol Partisi'nin yayın organı gibi" davranması nedeniyle Başbakan **Turgut Özal**'ın, özellikle "sağ kitleler üzerinde müessir kalem" **Nazlı Ilıcak**'ın, "nihai tasfiyesini" istediği **Tercüman** ise, girdiği ekonomik darboğazdan kurtulamamış ve sahibi **Kemal**

---

536 Bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**, s.57. Ayrıca Nadir'in basından çekilişi konusunda bkz. *"Gazete patronluğu hevesi Nadir'e pahalıya mal oldu"*, **Sabah**, 10 Ekim 1990.

537 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.165.

538 Bir ara kesit olarak ayırca değerlendirilirse, bu dönemde "Özal iktidarı ve Basın" konusunu değerlendiren Hasan Cemal, hükümetin basına yönelik baskılarının 'basını hizaya getirme' anlamında hem yasal, hem de ekonomik boyutlar taşıdığına dikkat çekmekte ve bunun gazetelerin yayın politikalarını etkilediğini vurgulamaktadır (**Cumhuriyet**, 11 Mart 1988). Aynı dönemde iktidar ve basın kavgaları da yoğun şekilde görülmektedir (Bkz. **Cumhuriyet**, 20-21 Nisan 1988).

539 Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü içiren bu kanun için bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.150-152.

540 Yılın ilk yarısında Yıldırım Akbulut, beş ayında Mesut Yılmaz ve son ayında da Süleyman Demirel başbakanlık yapmıştır.

541 Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan olaylar (Ağustos 1991).

542 Emine Uşaklıgil, 1991'in basın için de bir kriz yılı olduğunu söylemektedir. Yavuz Şimşek ise tiraj sorununu "tarihin en büyük bunalımı" diye nitelemektedir (Bkz. A. Tartanoğlu, **a.g.k.**, s.20-21).

543 Ocak-Mart döneminde çeşitli gazetelerden 695 kişinin işine son verilmiştir. Ocak-Ekim döneminde bu sayı 1841'e ulaşmıştır (H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.153).

544 Metin Münir, **Sabah Olayı**, Altın Kitaplar, İstanbul-1993, s.188.

545 *"Sürpriz nikahın perde arkası"*, **Aktüel**, Sayı:157, 7-13 Temmuz 1994, s.45.

Ilıcak'ın "İLKSAN skandalı[546]"na adının karıştığı bir dönemde ölümüyle el değiştirmek zorunda kalmıştır[547]. Gazete, 1993'te skandala konu olan arsayı satan işadamı **Sedat Çolak** tarafından satın alınmıştır.

Bu arada, Prof. **Muammer Aksoy**'un Ocak 1990'da, **Hürriyet** Gazetesi yönetim kurulu üyesi ve köşe yazarı **Çetin Emeç**'in 7 Mart 1990'da ve 4 Eylül 1990'da da **Turan Dursun**'un silahla öldürülmesi ve 24 Ocak 1993'te **Cumhuriyet** Gazetesi yazarı **Uğur Mumcu**'nun otomobiline konulan bombanın patlaması sonucu yaşamını yitirmesi, 1994'ün sonlarında gazeteci-yazar **Onat Kutlar**'ın pastahaneye konan bombanın patlaması sonucu ölümü 1990'ların başındaki en çok tartışılan olaylar olmuştur[548]. Daha sonra yine bir başka gazetecinin, **Evrensel** Gazetesi muhabiri **Metin Göktepe**'nin 1996 yılının ilk günlerinde emniyet görevlilerinden gördüğü işkence sonucu öldürüldüğü iddiaları da incelenen dönemdeki en çok tartışılan "gazeteci ölümleri" şeklinde kayda geçmiştir[549]. 1983-1993 yılları arasında 28 gazetecinin öldürülmüş, 274 gazeteci saldırıya uğramıştır[550].

1993 sonrası, basında tekelleşme trafiği hızlanmıştır[551]. 5 Nisan Ekonomik Kararları'nın alındığı 1994'te; basında bir yandan promosyon savaşları devam ederken, diğer yandan reklam kavgası ve teknolojik yatırımların getirisi olarak kredi borçları gazetelerin belini bükmüştür[552]. Aynı yıl, Türk basınının bir devi sayılan **Hürriyet** Gazetesi, iki kez el değiştirmiştir[553]. Gazete patronlarının biraraya gelerek promosyon, ilan, dağıtım ve personel konularında uzlaşma anlaşmaları imzaladıklarına şahit olunmuştur. Siyasetcilerle gazete patronlarını yakınlaşmasını zorunlu kılan ekonomik gelişmeler doğrultusunda, basın, yeni bir

---

546 ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın muhalefetinin 500. gününde (7 Nisan 1993) açıkladığı 'yolsuzluk dosyası', İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı'nın üyelerine bir uydu kent kurmak amacıyla 346 milyar liraya arsa alması ve bu borcun ödenebilmesi için konunun Kemal Ilıcak ve İLKSAN yöneticileri tarafından Başbakan Süleyman Demirel'e iletilmesi ve ertesi gün Maliye Bakanlığı'nın 50 milyar liralık ödeme için Milli Eğitim Bakanlığı'na yazı göndermesi olaylarını içermektedir (Bkz. **EP**, 18-25 Nisan 1993; **Nokta**, 18-24 Nisan 1993).

547 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.61.

548 Bu cinayetler için bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.155-158..

549 Göktepe'nin öldürülmesi konusunda bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.186-187.

550 1983-1993 dönemindeki gazeteci cinayetleri ve saldırılar konusunda bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**, s.106 ve 257-259.

551 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.9.

552 Promosyon çılgınlığının gazete tirajlarını "tüm zamanların rekoruna" ulaştırmıştır ama bu da gazeteciliğin ölümü olarak yorumlanmıştır Güventürk Görgülü ve Engin Eren, *"Gazetecilik Öldü, Yaşasın Kuponculuk"*, **Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, Yıl:2, Sayı:9, 15 Kasım 1995, s.46-51.

553 28 Haziran 1994'te Hürriyet Gazetesi ve yan yayınlarının sahibi olan Hür Holdang'in yarısı Milliyet Gazetesi'nin sahibi Aydın Doğan'a satılmıştır. 9 Ağustos'ta da Doğan, gazetenin yüzde 20'sini daha satın alarak tek büyük patronu olmuştur (Bkz. **Basın 94-95**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları: 22, Ankara-1996, s.45 ve 56). Ayrıca, Aydın Doğan kendi adını taşıyan bir vakıf kurmuş ve daha önce Hürriyet Vakfı'nca yürütülen faaliyetleri bu şemsiye altında toplamıştır (M. Sağnak, **a.g.k.**, s.9).

çehre kazanmaya başlamış, ilk defa gazeteler kamu bankaları ile yakın ilişkiler kurmuşlar ve bunlar gazetelere yansımıştır[554].

Bu yapısıyla dönemin altı çizilmesi gereken en önemli karakteristiği, değişen medya patronluğu rolüdür. 1990'larla birlikte Babıali geleneğinden neredeyse tamamen kopma noktasına gelmiştir. Yayıncılık işinin yanında medya patronları; reklam, pazarlama, elektronik, turizm, sanayi, sigorta, leasing ve banka şirketlerinin de sahipleri olmuş ve daha çok 'finans patronlarının' yayıncılık işine girmeleriyle holdingleşme dönemi başlamıştır[555].

Ülkede satılan gazetelerin üçte ikisi iki grubun elinde toplanmıştır[556]. Bunlardan ilki **Kanal D** televizyonu, radyosu, **Milliyet** ve **Hürriyet** Gazeteleri ile bunlara bağlı diğer yayınlarının sahibi olan **Aydın Doğan**'ın Doğan Holding'i ve diğeri de **ATV** televizyonu ve **Sabah** Gazetesi ile buna bağlı diğer yayınlarını sahibi olan **Dinç Bilgin**'in Medya Holdingi'dir. Ayrıca her iki grup ülke genelinde yayın dağıtımını gerçekleştiren ve çoğu zaman "kartel olma" eleştirilerine de hedef olan iki şirketin, **Yayın Satış Pazarlama ve Dağıtım (YAYSAT)** ve **Birleşik Basın Dağıtım (BBD)**'ın da sahibidirler[557].

Örneğin, gazete tirajlarının ekonomik krizin de etkisiyle en dip noktasına vurduğu 1994 yılındaki genel görünüm değerlendirildiğinde; **Demirkent**, üç milyon iki yüzbin seviyesinde olan tiraj rakamının içinde **Bilgin**'in İzmir'de yayınlanan **Yeni Asır** ile **Sabah, Bugün, Gün, Yeni Yüzyıl, Takvim** ve **Fotomaç** olmak üzere yedi gazetesinin toplam tirajlarının payının, bir milyon iki yüzbinden fazla olduğunu kaydetmektedir[558]. 1994 yılında **Hürriyet**'i satın alarak **Milliyet**'le birlikte köklü bir yayın grubuna kavuşan **Doğan**'ın **Meydan** ile birlikte payı ise, bir milyona yaklaşmaktadır. Öte yandan, "misyon basını" denilen ve dini görüşleri ağırlık kazanan **Zaman, Türkiye, Milli Gazete** ve **Vakit**'in 710 binden biraz fazla tiraj aldıkları belirlenmektedir. Bu yayınlar dışındakilere ise, yaklaşık 300 binlik bir tiraj kalmaktadır. Bunun da 160 bin kadarı **Akşam** Gazetesine ait görülmektedir. Bu gazeteler arasında, Bilgin Grubu tarfından yeni çıkartılmaya başlanan **Yeni Yüzyıl** ve **Takvim**'in diğer gazetelerden okur almadıkları ve dolayısıyla yeni okur yarattıkları; diğer tüm gazeteler promosyon yaparken bunların yapmadıkları da dikkati çeken diğer unsurlardır.

---

554 Enis Berberoğlu, EMD tarafından düzenlenen "EMD Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panelde yaptığı konuşma, Ankara-24 Haziran 1998.

555 Bkz. H. Nebiler, **a.g.k.**, s.48 ve 75-83.

556 1980'lerde yaşanan tekelleşme eğilimleri karşısındaki tutumu konusunda Başbakan Turgut Özal'ın çokca tartışılan "Türkiye'de iki buçuk gazete yeterli" görüşü1990'larla birlikte "iki buçuk grup" biçiminde yorumlanmaya başlamıştır (M. Münir, **a.g.k.**, s.176).

557 Bu iki şirket 1990'ların ikinci yarısında Birleşik Yayın Dağıtım adı altında birleşmiş ve bu şirkete rakip olarak Akşam Grubu, Dost Dağıtım'ı kurmuş ancak başarılı olamamıştır.

558 Değerlendirme için bkz. Nezih Demirkent, Salı Yazıları, *"Medya Sanıldığı Kadar Güçlü Değil"*, **Dünya**, 3 Ocak 1995.

Tablo 6. Türkiye'de Yayın Gruplarının Gazete, Dergi ve Televizyon Kanalları ile Diğer İşletme ve Ortaklıklarının Genel Görünümü*

DOĞAN GRUBU (HÜRRİYET-MİLLİYET)	Milliyet, Hürriyet, Meydan, Posta, Finansal Forum, Radikal, Tempo, Ekonomist, Capital, Atlas, Kim, Auto Show, Elele, Amiga ve diğerleri.
	Kanal D, Radyo D, Radyo Klüp *(Ayrıca, dört inşaat, sekiz mali, dört turizm, beş sanayi ve beş ticari ve de iki yurtdışı kuruluşu bulunan Garanti Bankası'nın sahibi olarak tanınan Doğuş Holding de bu kanalda payı bulunmaktadır.)*
	Alternatifbank, T. Dış Ticaret Bankası, Doğan Otomobilcilik, Doğan Otomotiv Mamul, Anadolu Otomotiv, Otobüs Karoseri, Otokar Pazarlama, Milta, Yatırım Sağlık, Milpa, Milta, Susan Su Ürünleri, Milteknik Elektromekanik, AD Yayıncılık, Ray Sigorta, Otokar, Ticaret Sigorta, Hürriyet Holding, Hür İthalat, Hür Radyo, Radyo D, Hürriyet Ofset, Hür-Ok, Pen Turizm, Hürriyet TV Pr., Aks TV, Hür Basın Yayın, Hürriyet Haber Ajansı, Milliyet Haber Ajansı, Coats İplik, Konut İnşaat, Koza İnşaat, Doğan İnşaat, Tekaş Gıda.
BİLGİN GRUBU (SABAH)	Sabah, Takvim, Bugün, Fotomaç, Aktüel, Cosmopolitan, Esquire, Para, Oto Haber, Sinema, Sofra ve diğerleri.
	ATV *(Ayrıca, Medya Holding'in yüzde 60'ı Dinç Bilgin Ailesi'ne aittir ve ATV'nin yüzde 50'sine sahip Pamukbank,Yapı Toko Bank-Rusya, Bank Kreiss, AG-Almanya, Inter Overseas-İzlanda, Inter Capital-İzlanda, Çukurova Çelik, Halk Sigorta'nın sahibi Çukurova Grubu da Medya Holding'in hissedarıdır.)*
	Medya Holding, Bugün Yayıncılık, Medya Basın Servisleri AŞ., Yayın Dağıtım AŞ., Gazete ve Matbacılık AŞ., Spor Yayınları, Sabah Haber Ajansı, Sabah Yayıncılık, A Yapım TV, Bir Numara Yayıncılık, IPR Ulusal TV Video, Sabah Int. Verglas, Medya Pazarlama Securo Card, Centron AŞ. (1998'de de Etibank'taki payı yüzde 72'ye çıkmıştır).
UZAN GRUBU (STAR)	Star Gazetesi.
	İnter Star, Kral TV, Kral FM, Radio Blue, Metro FM.
	Rumeli Holding, İmar Bankası, Adabank, Çukurova Elektirik, Kepez Elektirik, Rumeli Elektirik, Rumeli Çimento, Trabzon Çimento, Ladik Çimento, Ş.Urfa Çimento, G.Antep Çimento, Çestaş, Eltem-Tek, Standart İnşaat, Yapı Ticaret, Tunceli Pamuk İplik, İstanbulspor AŞ.'yi devreden grup, Telsim GSM hattının da sahibidir).
AKSOY GRUBU (SHOW)	Marie Clare başta olmak üzere çeşitli dergiler.
	Show TV, Cine 5, Show Radyo.
	Avrupa ve Amerika Holding, Fransa ve ABD'de iki banka, İktisat Bankası, Factofinans Alacak Alımı, İktisat Finansal Kiralama, Atlas Finansal Kiralama, Emek Sigorta, Emek Hayat Sigorta, Uzman Hayat Sigorta Aracılık, MSM Mali Sistemler ve Müşavirlik, Showpa Televizyonla Pazarlama, Edatur Turizm, AKS TV Filmcilik ve Reklamcılık, AKS Radyo ve Yayıncılık, Alo-Show İletişim San., Eksen Yayıncılık ve Dağıtım, MEPAŞ Medya Pazarlama, Üniversal Yayıncılık, Uluslararası Moda ve Yayıncılık, Erol Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı (Daha sonra Akşam Grubunu da satın almıştır).
İHLAS GRUBU (TÜRKİYE)	Türkiye Gazetesi, Türkiye Çocuk ve diğer dergiler.
	TGRT Radyo ve TV, İhlas Haber Ajansı.
	İhlas Holding, Yurtbank, İhlas Finans Kuruluşu, İhlas Sigorta, Ege Bank, Yurt Bank, Deta Bank, İhlas Törsan, İhlas Otomobilcilik AŞ., International Hospital, İhlas Ev Aletleri, İhlas Pazarlama, Kristal Sıvı İçecek, İhlas Fuarcılık, İhlas Gıda, Yay-Sat, İhlas Gazetecilik, İhlas Dış Ticaret, İhlas Kömür, Bereket Gıda Marketleri Zinciri.

*Hıfzı Topuz, **Basında Tekelleşmeler**, TİES-İLAD ortak yayını, İstanbul-1989; Mustafa Sönmez,*"Medya: Amaç kar mı, silah mı?"*, **Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, yıl:2, sayı:11, 15 Kasım 1995, s.5-6; Halil Nebiler, **Medyanın Ekonomi Politiği**, Sarmal Yayınevi, İstanbul-1995, s.75-83; s.63; Faruk Arhan ve diğerleri, **Medya Eleştirisi ya da Hermes'i Sorgulamak**, Öteki Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara-1999, s.76-79'dan yararlanılmıştır.

Böylece hem ülkedeki gazetelerin yayıncısı duruma gelen iki medya grubu, hem de diğer yayınların yaşamsal bağı olan dağıtım işini de tekellerine alarak, medyadaki güçlerini pekiştirir duruma gelmişlerdir[559]. Tablo 6'da da sunulan bu iki grubun dışındaki gruplar da

559 Basın işletmeleri için dağıtım işi yaşamsal öneme sahiptir (G.N. Berberoğlu, **a.g.k.**, s.39).

görüldüğünde, Türk medyasındaki tekelleşmenin boyutları ortaya konulabilmektedir. Tabloda işaret edilen bir nokta da, bu gruplaşmaların ardındaki sermaye boyutlarının ağırlığının ortaya konulmasıdır[560].

Daha da ileride, grupların kendi yayınlarında diğer yayınlarının reklamı biçiminde görülen ortak özellik, televizyon reklamcılığı alanında da kurulan ortak şirketlerle tekelleşmeyi beraberinde getirmiştir[561]. Hatta bir dönem, dağıtım alanında da bu yönde bir ortaklık kurulmuştur. Doğan ve Bilgin Grupları'nın ortaklığında kurulan **Bir-Yay**, dağıtım tekeline son noktayı koymuş ve o dönemde dağıtım komisyonlarının artması anlamına gelen bu gelişme, birçok dergi ve gazetenin yayın hayatının da sonu olmuştur[562]. **Bir-Yay**, Türkiye'de neredeyse dağıtımın tamamına yakın bir payını ele geçirmiştir[563]. Kısacası son dönemde dergisi, gazetesi, radyosu ve televizyonuyla medya patronluğu; inşaattan çimentoya, gıdadan pazarlamaya, elektirikten otomotive ve bankacılıktan sigortacılığa uzanan çeşitlilikteki sermaye gruplarının işi haline gelmiş ve holding anlayışının hakimiyeti altına girmiştir. Küçük medya kuruluşları ise, yaşam savaşı ile boğuşur duruma düşmüştür[564].

Medya sahipliğinin en çarpıcı getirilerinden birisi de, basın tarihindeki bir geleneğin daha son bulması olmuştur. Babıali'yi; yani Cağaloğlu'nu terkeden gazeteler, teker teker inşa ettikleri "medya tower" ya da "medya plaza" isimli Güneşli-İkitelli-Mahmutbey çevresindeki binalarına taşınmışlardır. **Sabah**'ın öncülüğünde gelişen bu taşınmayı, **Milliyet, Türkiye** ve **Hürriyet** izlemiştir. Babıali'de 1994 sonunda ulusal çapta yayın yapan **Cumhuriyet** dışında başka yayın kalmamıştır. Babıali geleneklerinin sonu anlamına gelen bu taşınma[565], belki de holding anlayışının güç dengesinde kullanacağı kalelerin inşaası olmuştur. Bu binalar için hiçbir masraftan kaçmayan medya kuruluşları, dünyanın önde gelen basın teknolojilerini de transfer ederek gazetesi, radyosu ve televizyonuyla "medya kalelerini" güçlendirmişlerdir.

---

560 Örneğin, Medya Holding'e (Bilgin Grubu) Yapı Kredi, İnterbank ve Pamukbank'ın sabihi Çukurova Holding'in ortak olduğu haberi "Sabah artık daha güçlü" başlığıyla verilmiştir (**Sabah**, 30 Ağustos 1991). Gazete bunu bir güç kazanımı olarak değerlendirmiştir.

561 Örneğin, Kanal D'nin programları Hürriyet'te ilk sırada verilmektedir. Diğer gruplar da bunu yapmaktadır. Ayrıca, Kanal D, ATV ve Show TV arasında televizyon kanallarının reklamlarını pazarlamak üzere 1994'te kurulan MEPAŞ, 1996'da Show TV'nin ayrılmasıyla dağılmış; aynı yıl Kanal D ve ATV, BİMAŞ'ı kurmuşlardır. Böylece medya kuruluşları kendi aralarında fiyat ve satış tarifelerini belirlemekte ve piyasadaki paylarını yükseltmeyi amaçlamaktadırlar. Kartel anlamına gelen bu ilişki içinde, gazetelerdeki televizyon programı tanıtımları da bu ortaklıklara bağlı olarak şekillenmektedir. Bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**, s.10-11; A. Söylemez, **a.g.k.**, s.109; Nergis Akıncı, *"Gazeteler TV'lerin Fedaisi Oldu"*, **Ekonom**, Sayı: 4, Mart 1997, s.32-38.

562 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.11.

563 Dağıtım organizasyonları konusunda bkz. A. Söylemez, **a.g.k.**, s.108-109.

564 Bkz. Barlas Yurtsever, *"Medya'da Küçük Olmak Sakıncalı"*, **Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, Yıl:2, Sayı:11, 15 Kasım 1995, s.10-12.

565 Bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**, s.105.

Bu gruplar arasında yer edinmeye çalışması ile bir dönem dikkatleri üzerine çekmeyi başaran **Mehmet Ali Ilıcak**'tan da ayrıca söz etmek gereklidir. Kapanan **Tercüman** Gazetesinin sahibi, **Kemal Ilıcak**'ın oğlu olan **Mehmet Ali Ilıcak**, 1994'ün Eylül'ünde kurduğu **Akşam**'da başlattığı televizyon promosyonu ile milyonluk tiraj elde edince büyük tepkiler almıştır. Doğan ve Bilgin Gruplarının dağıtım şirketlerinin kapılarını kapattığı bu gazete, başlattığı dağıtım kampanyası ile bakkallarda ve caddelerde satış yöntemiyle ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Ancak gazetenin el değiştirmesi, çıkışı gibi promosyon yüzünden olmuştur. **Akşam, Güneş, Telespor** gazeteleri ile **Alem, Takip, Medyatör, Zümrüt, Arabesk** dergileri, **Alem Radyo** ve Dost Basım Dağıtım ile **Tercüman** Gazetesinin yayın haklarını elinde bulunduran tüm grup, 1997'de finans patronu, Hürriyet Grubu ortağı ve **Show TV** ve **Cine 5** televizyon kanallarının sahibi **Erol Aksoy** ile atv televizyon kanalının ortağı **Mehmet Emin Karamehmet**'e yüzde 50'şer katılımla satılmıştır[566].

Tabi bütün bu gelişmeler, medya çalışanları açısından da olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Gazeteler arasında transferler engellenmiş, gruplar arasında 'birbirinden transfer yapmamaya yönelik' anlaşmalara tanık olunmuş, gazeteciler örgütsüz ve sendikasız bırakılmış, işten çıkarmalarda girişlerdeki elektronik kapılar geçit vermez hale getirilmiştir[567]. Ancak kimi dönemlerde de bu grupların birbirleriyle rekabet içine girdikleri de görülmüştür. Köşe yazarları birbirleri ile atışmış ve hatta sermaye ilişkileri nedeniyle birbirlerine suçlamalarda da bulunmuşlardır[568]. Ortaya çıkan durum ise, medyada güven erozyonunun giderek yaygınlaşmasına yol açmıştır. Okurlar gazetelerine güvenmemeye başlamışlar ve gazeteler saygınlıklarını yitirmekle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Sermaye sahiplerinin "kar amacıyla mı, yoksa medyanın gücünü bir silah olarak kullanmak amacıyla mı" bu işe soyundukları soruları hep gündemde kalmıştır[569]. Basındaki kar oranlarının, diğer sektörlerin karlılık durumları ile karşılaştırılması ise, ekonomik anlamda bu kuruluşların karlılıklarının söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır ve bu yapısıyla dikkatler ikinci amaç üzerinde yoğunlaşmaktadır[570]. **Sağnak**'a göre kamuoyundaki etkinlik

---

566 *"Akşam gazete grubu satıldı"*, **Dünya**, 18 Nisan 1997.

567 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.12 ve 106-108 ve140-148.

568 Bu savaşlar arasında en ilgi çekenlerden birisi, özelleştirme uygulamaları ile de ilişkili olan Uzan grubu ile Doğan ve Bilgin gruplarının çekişmedir. 1993 Eylül'ünde gelişen bu savaş, 27 Eylül'de Hürriyet, Milliyet ve Sabah'ta ilk sayfada "Medya cücesine hodri meydan" yazısıyla tırmanmış, EP dergisi Uzanlar'ın "kirli dosyasını" açmış, Star'da karşıt gruba yönelik haberler yayınlanmıştır. Ekim'in ilk haftasında "Varan 1"den "Varan 5"e kadar günlerce süren "şok" haberlerle birlikte Uzanlar'a vergi cezası gelmiştir.

569 Ekonomik Forum dergisi bir sayısında bu konuyu "Medya: Bir dikenli sektörün anotomisi, holding-medya ilişkileri, hükümet, RTÜK, reklam firmaları..." başlığıyla kapak yapmıştır (**Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, Yıl:2, Sayı:11, 15 Kasım 1995). Ayrıca yaşanan olay örnekleri ve yorumlar için de bkz. H. Nebiler, **a.g.k.**, s.75-109.

570 Mustafa Sönmez,*"Medya: Amaç Kar mı, Silah mı?"*, **Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, Yıl:2, Sayı:11, 15 Kasım 1995, s.5-6. Ayrıca medya kuruluşlarının ekonomik görünümleri için bkz. A.

ve siyasi güç, medya kuruluşları bazındaki karı geri plana atabilmektedir[571]. Kimi eleştiriler ise daha da ileri giderek, Türk medyasının işlevsizleşmesi sonucu inandırıcılık ve ciddiyetini kaybederek kupon dağıtımı ile ayakta duran bir sürece girdiğine işaret etmekte ve medyanın "iktidara şevkle sahip çıkıp kulu kölesi olan bir pazarlama şirketine dönüştüğünü" iddia etmektedir[572].

Öte yandan promosyon, dönemin tiraj sağlayan en önemli unsurlarından birisi olarak görülmektedir. Promosyonun bir çılgınlığa dönüştüğü 1990'lı yıllara kadar ikibuçuk, üç milyon seviyelerindeki tiraj rakamları, kimi günlerde promosyonla birlikte beş milyonun bile üzerine çıkar hale gelmiştir[573]. Gazetelerin birbirlerine düşmesine de neden olan promosyon konusu, 1992'de 'Ansiklopedi Savaşları' ile şiddetlenmiştir[574]. 1994'te ekonomik krizle birlikte, iki yıl süren bu savaş sona ermiş, ancak ardından yemek takımı kampanyaları gelmiş ve en büyük ilgiyi bunlar çekmiştir. Birleşik kupon sistemi ile gazeteler takdik değiştirmiş ve tirajlarını 5.5 milyona çıkarmayı başarmışlardır[575]. Ancak bu durumda gazeteler verilen hediyelerin bir yan ürünü haline gelmişlerdir[576]. Promosyon, kağıttan sonra ikinci büyük girdi olurken[577], promosyon savaşlarının faturası da basın çalışanlarına çıkmıştır[578]. Öte yandan, promosyonun gazete tirajlarını önemli şekilde arttırdığı da görülmüştür. **Türkiye**, 1990 Aralık ayında 1 milyon 230 bin tiraja ulaşırken, deterjan verdiği gün **Sabah**, 2.5 milyon satış gerçekleştirmiş ve toplam gazete satışı **Hürriyet**'in de diş macunu vermesiyle beş milyonu aşmıştır. Ancak, kalıcı olmayan bu promosyoncu okur kitlesi ile birlikte gazetelerin reklam paylarının da arttığına şahit olunmuştur[579].

Promosyondan umduğunu tam anlamıyla elde edemeyen gazeteler, 'barış ilan edince', bu kez de ucuz gazeteler furyası başlamıştır. Kimi gazeteler kuponsuz basılarak fiyatlarını 10 kata kadar düşürmüşlerdir. Bu uygulama da bir süre sonra bu ucuz gazetelerin daha uzun dönemli promosyon kampanyalarına girmeleriyle son bulmuştur. Birbiri ardına çıkan ucuz

---

Söylemez, **a.g.k.**; Selçuk Ş. Demirbulak, **Türkiyemizde Medya Ekonomisi**, 1995; Nadine Toussaint Desmoulins, **Medya Ekonomisi**, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.

571 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.331.

572 F. Arhan ve diğerleri, **a.g.k.**, s.72.

573 Promosyon konusunda ayrıca bkz. *"Promosyonda birleşik kupon sistemi tuttu"*, **Ekonomist**, Yıl: 6, Sayı: 26, s.64-65.

574 Basında promosyon ve Ansiklopedi Savaşları konusunda bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.190-194; İncilay Cangöz, **Türk Basınında Tutundurma Çalışmaları ve Ansiklopedi Kampanyası**, Anad. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1995.

575 Örneğin 15-21 Ocak 1996 haftasında günde 5.525.674 gazete satılmıştır. Bu satışlarda, Doğan Grubunun yedi gazetesinin payı yüzde 44.9, Bilgin Grubunun yedi gazetesinin payı yüzde 22.6; promosyonlu 6 gazetenin payı yüzde 28.4 ve promosyonsuz 10 gazetenin toplam satışı 222.888'dir (Bkz. F. Arhan ve diğerleri, **a.g.k.**, s.72).

576 A. Günal, **a.g.m.**, s.53.

577 Ziya Nebioğlu, *"Aysberg'in Altında Yatanlar"*, **Bizim Gazete**, Sayı: 15, Eylül 1991, s.6.

578 **Basın 94-95**, s.19.

579 Değerlendirmeler için bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**, s.100.

gazeteler, beyaz eşya vermek amacıyla bir yıllık promosyon kampanyaları düzenlemişler, bu süre içerisinde müşteriyi çektikten sonra fiyatlarını normal gazetelerin bir kaç katına çıkartmış ve kampanya sonunda da yaşamlarını noktalamışlardır. 1996'ya dek süren promosyon savaşları, Refah Partisi-Doğru Yol Partisi Koalisyonu'nun, 11 Temmuz'da "tüketicinin ekonomik çıkarlarını korumak ve bu alanda gerekli tedbirleri almak amacı" ile **Yazılı Basın Kuruluşları Promosyon Kampanyaları Hakkında Tebliğ** ile bir düzenleme getirmesine kadar devam etmiştir[580]. Ancak bu tebliğ de promosyon savaşını durdurmaya yetmemiştir. Bu kez de gazeteler dağıtım şirketlerini aracı ederek 'gazete satışlarına destek amacıyla' gazete ekleri vasıtasıyla istedikleri promosyonu yapmaktan geri kalmamışlardır. Gazetelerle birlikte verilen **Karnaval, Market, Pembe Gazete, Öğrenci** ve **Şok** gibi isimlerdeki tek sayfalık promosyon ekleri, yalnızca kupon amaçlı olarak daha yüksek fiyatlarla satılmıştır[581]. Bu arada gazeteler günlük hediyelerini bu ekler olmadan da vermeye devam etmişlerdir. Ancak bu kampanyalara getirilen denetim, tüketicinin ya da okurun aldatılmasını bir ölçüde önlemiştir.

1996'da Susurluk ilçesi yakınlarında meydana gelen bir trafik kazası ise, tarihte "Susurluk Skandalı" olarak yerini almıştır. Devlet ve çete bağlantılarının sorgulanmaya başlanmasına neden olan, hükümeti zor duruma sokan ve "temiz devlet" istemlerini gündeme getiren olaylar yumağını açan bu trafik kazasından sonra, hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı dile getirilmeye başlanmıştır. Aynı günler öncesinde basın yasasının değiştirilmesi çabaları da dikkat çekicidir. Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin koalisyonuna dayanan hükümetin "basına sansür" yorumları ile tepki çeken bu hazırlıkları sonuçsuz kalmıştır.

Tartışılan bir başka ilişki yönü ise, devlet ve basın ilişkileri boyutundadır. 1980'lerle birlikte daha önceki resmi ilanların ve KİT ilanlarının basın-devlet ilişkilerindeki belirleyici rolü, basın-sermaye grupları ilişkisi yönüne kaymıştır. Ancak, kamu ilan ve reklamlarının payındaki bu azalmanın yanında devlet daha başka ekonomik müdahale araçlarını kullanmaya başlamıştır. RTÜK yasası, Rekabet Kurulu, promosyon kampanyalarının sınırlandırılmasına yönelik uygulamalar bunlar arasında görülmektedir[582]. Bir başka araç ise, gazete kağıtları olmuştur[583]. 1980 öncesinde uygulanan süvbansiyon oranları önemli ölçüde düşürülürken, devlet kağıt tekelini elinde tutmuş ve bunu bir silah olarak kullanmış; ancak son yıllarda kağıt ithalinin serbest bırakılmasıyla kağıt tüketiminde ithalatın artış göstermiştir. Ancak bu ilişkinin en fazla tartışılan boyutu ise, basına sağlanan teşvikler olmuştur. Yatırım indirimi,

---

580 *"Gazetelerin tiraj durumu"*, **Sabah**, 12 Temmuz 1996.

581 Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin yayın organı Bizim Gazete haber merkezinin gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre 1999 yılında satılmakta olan gazetelerin verdikleri promosyon cinsine göre 20 farklı fiyattan satışa sunulduğu belirlenmiştir. Buna göre gazetelerin fiyatları, yanında verdikleri promosyona göre (sertifika ya da bir başka ek gazete ile) 75 bin lira ile 2 milyon 50 bin lira arasında değişmektedir (*"Promosyona göre fiyat"*, **Zaman**, 7 Ağustos 1999).

582 Bkz. A. Söylemez, **a.g.k.**, s.134-135.

583 **A.g.k.**, s.135.

gümrük vergisi fon muafiyeti, yurt içinde ve ithal makine-teçhizat alımlarında vergi desteği, vergi, resim ve harç istisnaları ve bina inşaat harcı istisnası biçiminde görülen devletin yardımları dışında, fon kaynaklı kredi, faiz farkı iadesi, kaynak kullanımı destekleme primi, kaynak kullanımı destekleme fonu kredisi, döviz tahsisi gibi nakit teşvikler de sağlanmıştır[584]. Hazine Müsteşarlığı'nca 11 Mayıs 1997'de yapılan bir açıklamada, 1983'ten bu tarihe kadar Medya Holding'in 292.1 milyon, Doğan Holding'in 626.3 milyon dolar olmak üzere 918.4 milyon dolar yatırımının teşviklendirildiği ifade edilmiştir[585]. Bu rakam 1983-1993 döneminde Medya Holding'e 194.9 milyon, Doğan Holding'e de 406.7 milyon dolar olmak üzere toplam 601.6 milyon dolarlık nakit ve nakit dışı teşvik sağlanmıştır. 1994'te dönemin Başbakanı **Tansu Çiller**'in talimatıyla bazı kredi ve teşviklerin kaldırılmasıyla sabit yatırımların yüzde 70'i düzeyinde bulunan teşviklerin oranı yüzde 40'a gerilemiştir. Sözkonusu dönem içerisinde iki medya kuruluşuna sağlanan teşviklerin ise, tüm basın kuruluşlarına sağlananın yüzde 90'ını oluşturduğunun da altı çizilmelidir.

Medya ve politikacı ilişkileri üzerinde duran **Sağnak**, yukarıda da bir boyutu görülen ilişkinin daha farklı yönlerine ilgi çekmektedir[586]. **Sağnak**'a göre, ne medya politikacılar medyadan, ne de medya politikacılardan memnun görülmektedir. Siyasiler medyadaki bazı grupların demokrasinin işlemesine engel olduklarını savunmuş, gazetecileri tehdit etmeye devam etmiş, basını susturmaya yönelik yasa hazırlıklarına girişmiş ve bunun yanında bazı medya organlarını ve elit gazetecileri kolamıştır. Gazeteciler de siyasileri "Dünyanın en hızlı dördüncü basın düşmanı" ilan etmekten geri kalmamış, özellikle 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri'nde ortaya çıkan şekilde seçimlerde taraf olmuş ve Doğan Grubu ANAP lideri **Mesut Yılmaz**'dan, Bilgin Grubu da DYP lideri **Tansu Çiller**'den yana tavır koymuş, bu arada **Çiller**'in ayrıcalık tanıdığı televizyonlardan biri olan **İnterstar**, Sermaye Piyasası Kurulu'nca Enerji Bakanlığı'nın talebiyle Çukurova Elektirik Şirketi'nde inceleme başlatılmasına rastlayan günlerde, söz konusu lidere karşı tavır değiştirmiş, siyasilerle medya kuruluşları ve yazarlar defalarca mahkemelik olmuş, bunlardan kimilerini siyasiler ve kimilerini de yazarlar kazanmış ve birbirlerine tazminat ödemişlerdir. İlişkinin bir yönünde de ek olarak, örneğin Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın özelleştirme hakkında yaptığı tanıtım amaçlı yayınlar için 1995 yılında harcadığı paranın yüzde 67'sini seçimlerden hemen önce kullandığının da alti çizilmelidir[587].

---

584 1985-1996 döneminde Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü'nce medya kuruluşlarına verilen teşvikler, bunların etki ve sonuçları üzerine bkz. **A.g.k.**, s.136-139.

585 Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürü Ergun Koç'un düzenlediği basın toplantısı ile yaptığı bu açıklamalar ve eleştirileri konusunda bkz. F. Arhan ve diğerleri, **a.g.k.**, s.83-84. Ayrıca bkz. **Cumhuriyet,** 22 Mayıs 1997. Ayrıca 1983-1993 dönemindeki teşvik ve krediler için bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**, s.360-373.

586 M. Sağnak, **a.g.k.**

587 *"Özelleştirmenin kaymağı medyaya"*, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1996.

İlişkilerin diğer yönü de, medya patronu-çete bağlantısı boyutundadır. Devletten büyük ihaler alan ve siyasilerle ilişkileri olduğu belirlenen medya holdinglerinin, mafya güçleri ile de hesaplar yapmaları ortalığı karıştıran daha başka tartışmalara neden olmuştur[588]. Bu doğrultuda Türk basınının, 1998'deki gibi bir yılı daha önce yaşamadığı belirtilmektedir[589]. **Bank Ekspres**'in sahibi ve lüks konut projeleri ile tanınan bir inşaat mühendisi olan **Korkmaz Yiğit**, 1998'de, 4 Ağustos'ta **Türkbank** ihalesini aldıktan sonra giriştiği 84 gün süren medya patronluğu hikayesinin sonunda mafya ile ilişkileri nedeniyle tutuklanmıştır[590]. 18 Ağustos'ta 120 milyon dolara **Kanal 6**'yı, 28 Ağustos'ta 70 milyon dolara **Yeni Yüzyıl** ve **Ateş** Gazetelerini, 16 Eylül'de 300 milyon dolara **Milliyet** Gazetesini satın alan **Yiğit**, **Türkbank**'ın satışı ile ilgili konuşma kasetlerinin 13 Ekim'de yayınlanmasından sonra gözaltına alınmıştır. 21 Ekim'de **Milliyet**'in satışı iptal edilirken, 25 Ekim'de **Bank Ekspres**'e el konulmuş ve 27 Ekim'de de **Yeni Yüzyıl** Gazetesi başyazarı **Okay Gönensin**'e devredilmiştir. Bu arada **Kanal E** televizyonunu da Doğuş Holding'in sahibi **Ayhan Şahenk**'e satma kararını aldığını duyuran **Yiğit**, medyadan çekildiğini duyurmuştur[591]. Ancak, 16 Kasım'da ise, **Kanal E**'nin eski sahibi **Hakan Çizem**, taahütlerin yerine getirilmediği gerekçesiyle kanalı geri aldığını açıklamıştır[592].

Yiğit'le birlikte medya dünyasında gündeme gelen bir başka isim de, siyasilere yakınlığı ile tanınan ve Bayındır Holding'in sahibi **Kamuran Çörtük**'tür. **Bayındır Bank** ve **Zerbank**'ın sahibi olan **Çörtük**, tartışmalı bir pazarlık sonucu 40 milyon dolara **Yiğit** aracılığıyla **Genç TV**'yi satın almış ya da eleştirildiği şekliyle "hediye" kabul etmiştir[593].

Aynı yıl bakıldığında; **Yapı Kredi Bankası** ve **Pamukbank**'ın sahibi Çukurova Holding'in **Akşam** Gazetesinin, Park Holding'in (**Turgay Ciner**) **Atv**'nin yüzde 20 hissesinin; **Etibank**'ın ortağı ve **İnterbank**'ın sahibi Nergis Holding'in (**Cavit Çağlar**) **NTV** ve **Olay**'ının; **İmar Bankası** ve **Adabank**'ın sahibi Uzan Grubu'nun (**Cem Uzan**) **Star** ve **Kral TV**'nin; Fransa ve ABD'de iki banka, **İktisat Bankası** ve **Factofinans Alacak Alımı**'nın sahibi Avrupa ve Amerika Holding'in (**Erol Aksoy**) **Show TV** ve **Show radyo** ile **Cine 5**'in; İhlas Finans'ın sahibi İhlas Holding'in (**Enver Ören**) **İhlas Gazetecilik, Türkiye Gazetesi** ve **TGRT**'nin; **Demirbank**'la yakın ilişkileri olan Has Holding'in **HBB**'nin; **Asya Finans**'ın sahibi **Fethullah Gülen** cemaatinin **Samanyolu**'nun; **Kentbank**'ın sahibi Süzer Holding'in **Kent TV**'nin; **Bank Capital**'in sahibi

---

588 Bu konuda bkz. *"Holdinglerin silahı banka-medya"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1998.

589 **Türkiye 1999**, Ekonomist Dergisi Yıllığı, s.90.

590 *"84 günlük bir şey"*, ***Radikal***, 28 Ekim 1998; Ayrıca bkz. *"1998'e damgasını vuran adam"*, **Türkiye 1999**, s.91.

591 *"Korkmaz yiğit medyadan çekiliyor"*, **Hürriyet**, 21 Ekim 1998.

592 **Türkiye 1999**, s.93.

593 *"Holdinglerin silahı banka-medya"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1998; **Türkiye 1999**, s.93.

Ceylan Grubu'nun **CTV**'nin de aynı zamanda sahibi olduğu görülmektedir[594]. Bu yapısıyla medya patronluğunun, holding bünyesine bağlı özelliğinin arkasına finans sermayesinin tamamen yerleştiğinin de altı çizilebilmektedir.

Öte yandan, bir tekstilci olan ve siyasi geçmişi de bulunan **Çağlar**'ın Bursa'daki **Olay** gazetesini yaygınlaştırma çabaları, yine 1998'de dikkatleri çekmiştir. Bursa'daki bir başka holding olan Sönmez Holding ise, **Çağlar**'ın karşısına **Bursa 2000** Gazetesi ile çıkmıştır. Bu tekstilci işadamlarının tekstil işleri, dünyadaki ekonomik krizle birlikte 1998'de kötüleşmeye başlayınca medyadaki desteklerini azaltma eğilimine girmişlerdir. **Çağlar**, sene sonunda **NTV**'yi Doğuş Grubu'na devrederken, gazetelerden de büyük oranda muhabirin işine son verildiği görülmüştür.

Farklı bir bakış açısı ile 1998'e gelindiğinde, **Sınai Kalkınma Bankası** (TSKB) tarafından hazırlanan basın sektörüne yönelik bir araştırmanın bulgularının dikkati çeker bazı noktalara işaret etmektedir[595]. Buna göre, Türkiye'deki gazete sektörünün yüzde 80'ine yakın bölümüne Bilgin ve Doğan Gruplarının hakim olduğu belirtilmektedir. Yüzde 15'lik payı **İhlas** ve **Zaman** gibi dini eğilimli gruplar kontrol etmektedir. Yüzde 7 ise, geriye kalan gazeteler arasında dağılmaktadır. Doğan Grubu, gazete tirajlarının yüzde 45'ini ve Bilgin Grubu da yüzde 33'ünü alırken; dergi pazarında Doğan Grubu yüzde 27 ve Bilgin Grubu da yüzde 16'lık pay sahibidir. Dergi piyasasında kalan yüzde 57'lik pay ise diğer gruplarca paylaşılmaktadır. Gazete ve dergilerin dağıtımı da yüzde 90 oranında iki büyük gruba ait görülmektedir. Dergilerin tamamı ve gazetelerin yüzde 80'i **YAYSAT** ve **BBD** tarafından dağıtılmaktadır. Reklam gelirleri açısından ise, 1997 rakamları ile **Hürriyet**'in basındaki reklamların yüzde 53'ünü, **Sabah**'ın yüzde 36'sını ve **Milliyet**'in de yüzde 29'unu aldığı belirlenmektedir[596]. Gazete tirajlarının nüfus ve kişi başına düşen gelirdeki artışa bağımlı olmadığının altı çizilen raporda, bu konudaki en büyük etkenin promosyon olduğu belirtilmektedir. Bu etkiyle gazete satışları binde 50'den binde 100'e çıkmıştır.

Öte yandan bir başka değerlendirmede **Çölaşan**, günümüz medyasına çok genel hatlarıyla bakıldığında dört temel gruba rastlanıldığına dikkati çekmektedir[597]. Bunlar: Doğan, Bilgin, Ören (İhhas Holding) ve Fethullah Hoca (Fethullah Gülen'in perde arkasında bulunduğu **Zaman** Gazetesi ve **Samanyolu** televizyonunu kapsayan) Gruplarıdır. **Erol Aksoy**'un **Show TV**'nin yanına **Akşam** Gazetesi'ni satın aldığını belirten **Çölaşan**, Refah Partisi'nin de **Milli Gazete** ve **Kanal 7** televizyonunun resmi olmayan sahibi

---

594 *"Holdinglerin silahı banka-medya"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1998.

595 Bkz. Metin Münir, *"Basınla İlgili Bazı Rakamlar"*, **Yeni Yüzyıl**, 4 Eylül 1998.

596 1997'de 1.295 milyon dolar olan reklam gelirlerinin yüzde 30'a yakın bölümünü gazete ve dergiler almıştır.

597 Emin Çölaşan, *"Medya Karteli, Kartel Medyası"*, **Hürriyet**, 23 Mayıs 1997.

olduğunu ifade etmektedir. Yine **Çölaşan**'a göre, Doğan ve Bilgin Gruplarının elindeki gazetelerin satışı, Türkiye'deki toplam gazete satışının yüzde 79'unu oluşturmaktadır.

Bu tablo üzerine; futboldan enerjiye, her alanda yatırımları bulunan **Star** ve **Kral** televizyonlarının sahibi Uzan Grubu ise, basın alanındaki "eksikliğini", 1999'da **Star** Gazetesi ile kapatma yoluna gitmiştir. Günlük promosyonlarla tutunmaya çalışan gazete, yayın politikasında görselliğe verdiği önemle dikkatleri çekerken, biraz da Ağustos'ta yaşanan Marmara Depremi'ni bahane ederek, Eylül'de fiyatını yüzde 50'den fazla indirmiş ve 50 bin liralık fiyatla, tirajını 500 binlerin ve bazı günlerde bir milyonun üzerine taşımayı başarmıştır. **Star**'ın böylece ulaştığı "en fazla satan gazete" konumuna, diğer grupların ucuz gazeteleri, daha da ucuzlayarak karşılık vermişler ve böylece rekabet devam etmiştir[598]. Bu arada aynı yıl **Star**'ın hamlesinden önce **Hürriyet, Milliyet** ve **Sabah**'ın, **Migros** süpermarketlerinden alışveriş yapanlara ve **Shell** istasyonlarından benzin alanlara bedava dağıtıldıklarına da tanık olunmaktadır.

Kuruluşların yıllık performansları incelenerek İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl açıklanan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırmasının 1998 yılı verileri ise medya kuruluşlarının büyüklüklerinin belirlenmesi anlamında önemli bir gösterge oluşturmaktadır. Sözkonusu sıralamada **Hürriyet** Gazetecilik 29., **Sabah** Yayıncılık 56., **Milliyet** Gazetecilik 81., İhlas Matbaacılık 156. ve **Radikal, Posta** ve **Fanatik** Gazeteleriyle Simge Yayıncılık 274. sırada yer almaktadır[599]. Bu da ekonomik ya da mali yapı anlamında medya kuruluşlarının ülkenin 500 büyük sanayi kuruluşu arasında ön sıralara çıktığını ortaya koymaktadır.

Sonuçta, 1990'lı yıllar Türk basınında pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Başta gazete sahipliği olmak üzere yeni yapısal çehre; haber, muhabir ve yayın politikalarında önemli değişiklikler yaratmıştır[600]. **Sönmez**'e göre, gazeteler artık "halka değil, Ankara'ya" haber yapmaya başlamışlar, siyasilerle ilişkiler çerçevesinde yazarlarını belirler hale gelmişlerdir[601]. Bu doğrultuda sermaye ağırlığının giderek arttırdığı son yıllarda, medya sahipliğinin etik boyutları tartışılır olmuştur. Basın sektörünün dışından bu sektöre soyunan bu yeni patronlar, basını bir kale olarak görmekte ve satın aldıkları gazetelerle bir kaleyi fethetme düşüncesini gütmektedirler. Doğal olarak toplumun bilgi alma hakkı erozyona

---

598 Örneğin Takvim fiyatını 25 bin liraya, Gözcü 30 bin liraya ve Posta da 50 bin liraya indirmiş ve televizyonlarda, "okuma seferberliği" konulu reklamlarla okur kazanmaya çalışmışlardır. Ancak, Akşam öteden beri 50 bin liraya satılmaktadır ve aslında yakaladığı tirajla Star'a da esin kaynağı olmuştur.

599 *"Radikal en büyük 500 içinde"*, **Radikal**, 29 Temmuz 1999. Ayrıca bu tarihli Sabah, Hürriyet, Türkiye ve Milliyet Gazeteleri'nde de konuya ilişkin haberler bulunmaktadır.

600 Orhan Erinç, EMD tarafından düzenlenen "EMD Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panelde yaptığı konuşma, Ankara-24 Haziran 1998.

601 Berberoğlu bu konuda Mehmet Barlas'ı örnek gösterir. Gazete patronunun Ankara olduğunu ve Başbakan'ın bu kişiyi gazeteden uzaklaştırdığını söyleyen Berberoğlu, yöneticilerle Ankara ilişkilerinin boğazına kadar batmış durumda olduğunu savunmaktadır. (E. Berberoğlu, **a.g.kon.**).

uğramakta ve demokratikleşme adına sermaye gruplarının hakimiyeti altına girilmektedir[602]. Bu da toplum ve basın adına endişe verici bir durumdur.

Promosyonsuz gazete okurunun 75 bine düştüğü günümüzde, yazarlar gazetelerini "ekmeği süsledik ama ekmek olmaktan çıktı[603]" diye nitelemektedirler. Basın çalışanları gazetelerin çizgisinin yok olduğu, meslek etiğinin ayaklar altına serildiği, meslek örgütlerinin gücünü yitirdiği, sektörde eksik rakebetin ve kartel ortamının var olduğu, basın ve iktidar ilişkilerinin en ileri seviyeye ulaştığı, herşeyin sermaye üzerinde döndüğü ve gazetecilerin kan kaybetmeye devam ettiği söyleyerek bir çıkış kapası yakalamak için tartışmalarını her devirde olduğu gibi halen sürdürmektedirler. Ancak basın için artık dördüncü güç değil, "birinci güç" tanımlaması da yapılır olmuştur[604]. Bu tanımlama da pek çok gazeteci, toplumbilimci ve iletişimbilimci tarafından endişe ile karşılanmaktadır.

Sözkonusu değişimler arasında gazetecilerin üstlendikleri işlevleri algılama biçimleri de değişikliğe uğramıştır. **Demirkent**'e göre, "Gazeteciler işlevlerini unutmuş, mülakat gazeteciliğine başlamışlardır. Hükümetlerle yakın ilişki kurmak ya da iş dünyası içine girmek ve toplumu onların görüşleri çerçevesinde yönlendirmeyi görev saymışlardır. Okurun da ne istediğini bilmemektedir, çaresizlik içinde yaşamaktadır. Halk kendi yayın organlarına kavuşma yolunda hiçbir girişim içinde olmamaktadır. Ne yerel yayıncılık canlanmakta, ne meslek kuralları uygulanmaktadır[605]". Bu çerçevede basın örgütlerinin, özellikle son yıllarda etik konulara yönelik çabaları dikkatleri çekmektedir. 1998'in Mart'ında öncelikle 54 meslek derneğinin biraraya gelerek kurdukları **Gazeteciler Federasyonu**, sektörün yaşadığı sorunların çözümünde etkin rol oynayacağını duyurmuştur. 18 Kasım 1998'de de **Türkiye Gazeteciler Cemiyeti** çalışmaları bir süredir devam eden, "**Gazetecilerin Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi**"ni kabul etmiştir[606]. 17 temel maddeden ve davranış kurallarından oluşan bu bildirge gazetelerde, "bu ilkelere uygun gazetecilik yapılması" dilekleriyle yayınlanmıştır[607]. Aynı yıl bundan önce ise, **Ekonomi Muhabirleri Derneği**'nin meslek etik ilkelerini yayınlayarak kamuoyunda tartışmaya açtığı ve düzenlenen bir panelle konuyu irdelemeye çalıştığı görülmektedir[608]. Öte yandan, farklı bir bakış ile **Özbilgen**'in, medyada son yıllarda yanlış eğilimlerin belirdiğine ilişkin görüşleri de dikkat

---

602 Mustafa Sönmez, EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

603 Umur Talu, EMD tarafından düzenlenen "EMD Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panelde yaptığı konuşma, Ankara-24 Haziran 1998.

604 Yakup Kepenek, EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998. Ayrıca bu konuda bir tartışma için bkz. İsmet Berkan, *"Dördüncü Kuvvet"*, **Radikal**, 14 Eylül 1998.

605 N. Demirkent, 1995, **a.g.m.**

606 Bildirge için bkz. *"Gazetecilerin hak ve sorumlulukları bildirgesi"*, **Milliyet**, 18 Aralık 1998.

607 Meral Tamer, *"Gazetecilere Yılbaşı Armağanımdır"*, **Milliyet**, 31 Aralık 1998.

608 *"EMD Etik ilkeleri kamuoyunun gündeminde"*, **Ekonom**, Sayı: 9, Nisan-Haziran 1998, s.44-46.

çekicidir. Medya çalışanları arasında bir kesime astronomik rakamların, diğer kesime ise geçinemeyecekleri kadar düşük ücretlerin verildiğini kaydeden **Özbilgen**, yüksek rating ve tiraj uğruna haberciliğin ilkelerinden her türlü tavizi vermeye hazır bir yönetim ve onların kırbaçları altında inleyen bir kendine güvensizler ordusunun oluştuğunu belirtmektedir[609]. **Özbilgen**, bu arada medyanın orta kesimlerini oluşturan deneyimli muhabirler ve yazarların da, bu yeni düzeni değiştiremeyeceklerini bildikleri için sesini ve eleştiri oklarını kestiklerini, medyanın etik kuralları hiç mi hiç umursamayan bir tutum içine girdiğini söylemektedir.

Özetle buraya kadar bir olgu olarak basın ele alınarak tanımlanmış, işlevlerinden söz edilmiş, dünyadaki ve ülkemizdeki gelişimi üzerinde ayrıntıları ile durulmuştur. Bu noktada, basının bir alt kolu ya da ayrı bir uzmanlık alanı şeklinde de tanımlanabilecek, çalışmanın temel konularından birini de oluşturan ekonomi basını üzerinde ayrıca durulmalıdır.

2. EKONOMİ BASINI, İŞLEVLERİ VE GELİŞİMİ

Toplumsal yaşamın kültürel, sosyal, siyasal ya da toplumsal boyutları gibi ekonomik boyutları da bu bütünün bir parçasıdır. Daha yeryüzündeki ilk haberlerden başlayarak, yaşamın ekonomik yönünün diğer yönlerinden ayrılmadığı farkedilebilir. Evlilik, boşanma, cinayet ve savaş haberleri gibi, çarşı pazar haberleri de ilk haber örnekleri arasındadır. Ardından, sanayi devrimi gelip çatar. Toplumsal yaşamın boyutları arasında ticaretin önem kazanmaya birlikte, ekonomi haberleri de gündemin ilk sıralarına yükselir. Sanayi devriminin çıkış noktası olan İngiltere'de tarihte ilk kez, emtia ticaretine rehberlik etmek amacıyla, 1760'da bir ekonomi gazetesi yayınlanmaya başlar ve bunu diğerleri izler.

Türk gazeteciliğinde de ekonomi haberciliğinin gelişiminin ayrı bir yeri vardır. Ekonomi haberciliği, diğer haber türleri arasında dikkatle ayrılmaktadır. Kimi zaman yaygın gazetelerde ekonomi haberleri birinci sayfaların önemli haberleri olmakla birlikte; iç sayfalarda da ekonomi bölümleri beş-altı sayfaya kadar çıkabilmektedir. Yalnızca ekonomi alanında yayın yapan gazete ve dergilerin sayısındaki gelişmeler de değerlendirildiğinde, Türkiye'de doğup gelişen bir ekonomi haberciliği olgusundan ayrıntıları ile sözetmek mümkün hale gelmektedir[610]. Artık, basın içerisinde ayrı bir uzmanlık alanı olarak, bir "ekonomi gazetecisi" ya da "habercisi" tanımı yapılabilmektedir[611]. Meslek içerisinde faaliyetlerini ekonomi alanında sürdüren önemli bir kadro yapılanması sözkonusudur.

---

609 Füsun Özbilgen, *"Medyada Yüksek Ücretler ve Yaş Grupları"*, **İletişim Araştırma**, İletişim Araştırmaları Derneği Bülteni, Sayı: 13, Kasım 1998, s.3.

610 Erkan Yüksel, *"Türk Basınında Ekonomi Haberciliğinin Kilometre Taşları"*, **Ekonom**, Sayı: 10-11, Temmuz '98-Ocak '99, s.7-10.

611 Gökhan Evliyaoğlu'nun 1980'lerin başında "dünyanın hiçbir yerinde ekonomi muhabiri diye bir yaratığa rastlamadığını" belirttiği hatırlanmalıdır (Gökhan Evliyaoğlu, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi No: 5, İstanbul-1983, s. 21).

Bu başlık altında basın ve ekonomi ilişkileri bağlamında, ekonomi basını olgusu tanımlararak, ekonomi haberciliğinin diğer habercilik türlerinden farklı işlevleri sorgulanacak ve ardından basın tarihinden ayrı bir biçimde ekonomi haberciliğinin dünyada ve ülkemizdeki gelişimi ortaya konulacaktır.

2.1 Ekonomi Basını Olgusu, Haber Kaynakları, Konuları, Okurları, Muhabirleri ve Müdahaleci Unsurlar

Basın ve ekonomi kavramları yanyana getirilip ilişkilendirildiğinde birbirinden farklı anlamlara gelen dört birleşimden söz etmek mümkündür. Bunlar şöyle görülebilir[612]:

i)Ekonomide basın: Basın organlarının ekonomiye verdikleri ağırlık doğrultusunda basının; ekonomiyi, ekonomi politikalarını, ekonomi uygulamalarını, ekonomideki gelişmeleri ne ölçüde etkilediği konuları, 'ekonomide basın' başlığı altında incelenmektedir.

ii)Basın ekonomisi: Basın ekonomisi kavramı, "Basın organlarının faaliyetlerini sürdürebilme yönünde kendi içlerinde taşıdıkları ekonomik denge, güç ve süreçler" anlamına gelmektedir. Daha çok iktisatçıların ilgi alanına girmekle beraber, 'Basın İşletmeciliği' adı altındaki çalışmaları da kapsamaktadır.

iii)Basında ekonomi: Basında ekonomi kavramı, basının herhangi bir çalışma alanındaki yayınlarda yer alan ekonomi konularını içermektedir. Örneğin kitlesel gazete ya da yaygın basın örneği anlamındaki **Sabah** Gazetesinin 'ekonomi, para-piyasa, finans' gibi sayfa başlıklarıyla yayınlanan 7, 8 ve 9. sayfaları, basında ekonominin konusunu oluşturmaktadır. Bu sayfaların en büyük özelliği, o gazetenin genel anlayış ve politikalarının etkilerini yoğun bir şekilde taşımasıdır. O gazetenin okur profili, kitleselliği, okura ulaşma tarzı ve bir ölçüde de kendi bakış açısıyla ekonomik olayları yorumlaması, haber içeriklerini etkilemektedir[613]. Bu gazeteler ekonomi haberlerini, kimi zaman belki daha basite indirgeyerek, kimi zaman da vulgarize ederek ya da magazin yönüne ağırlık vererek okura ulaştırmaktadırlar.

iv)Ekonomi basını: 'Ekonomi basını' denildiğinde ise, en geniş anlamda basında ekonomi sayfalarını da kapsayacak şekilde yaygın gazeteler içinde yer alan ekonomi sayfaları ve tüm sayfalarını ekonomi konularına ayıran yayınlar akla gelmektedir. Daha dar anlamda ise kavram, tüm sayfalarını ekonomi konularına ayıran; örneğin, **Dünya** ve **Finansal Forum** gibi gazeteleri ve **Ekonomist, Capital, Para, İntermedya Ekonomi** gibi sayfalarını ekonomi konularına ayıran dergileri, kapsar görülmektedir. Genel olarak ekonomi

---

612 G. Uras, **a.g.m.**, s.5.

613 Taylan Erten, *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993a, s.57.

haberciliği çatısı altında buluşan ekonomi basını kavramı, daha özelde ekonomi gazeteciliği, dergiciliği ya da televizyonculuğu biçiminde de tanımlanabilmektedir.

Yurtdışı kaynaklarında, ülkemizdeki gibi ekonomi basını anlamında bir tanımlama görülmemektedir. Türkiye'deki "ekonomi haberciliği" kavramının yurtdışındaki tanımı, daha özel, alt alanlara ayrılmıştır. Türkiye'de, gazetelerin "ekonomi müdürlerine" bağlı çalışan "para-piyasa" ya da "finans" gibi sayfa başlıklarında toplanan, ancak henüz habercilik türleri adına tanımları kesin hatlarıyla gelişmemiş olan türler, yurtdışında her biri ayrı birer birim şeklinde tanımlanmaktadır. Genel biçimde tanımlanan ekonomi haberciliğine karşılık olarak; yurtdışındaki kaynaklarda, ülkemizde de benzerleri olan "iş-ticaret, iş dünyası, finans, tüketici haberleri, sanayi, tarım, işgücü ya da çalışma dünyası[614]" gibi tanımlamalara rastlanmaktadır. Bu alanlar Türk gazetelerinde ise, daha çok birer köşe olarak dikkati çekmektedir[615]. Ancak gerek kamuoyunda ve gerekse gazeteciler arasında ekonomi haberciliği, basının bir alt dalı olarak, ekonomi basını kavramı çerçevesinde tanımlanmaktadır[616]

Yaşamın ekonomik yönüne ilişkin haber olaylarının ele alındığı bir alan olarak ekonomi haberciliğinin, diğer habercilik türlerinden ayrılan önemli yönleri vardır[617]. Ekonomi gibi bir uzmanlık alanında habercilik yapan, bir başka uzmanlık alanı olan ekonomi haberciliği; iş ve sermaye çevreleri, devletin ekonomik karar alma merkezleri ve ekonomik kurumları, ekonomik verilerin elde edildiği resmi kurumlar, üniversite öğretim elemanları, uzman analistler, işgören sendika ya da örgütlenmeleri, reklamverenler ve halkla ilişkiler birimleri gibi geniş bir yelpazeyi haber kaynağı olarak kullanmaktadır. Finans, para ve sermaye piyasaları, tarım, işgücü, işveren, çalışma dünyası ya da tüketici köşesi gibi alanlarla; otomobil, tekstil, bankacılık gibi sektörlere ayrılan özel sayfa ya da köşeler de dahil edildiğinde, haber kaynakları yelpazesinin daha da özel anlamda genişletilebileceği görülür. Daha ötede ise, yaşamın her yönünü; örneğin bir futbol karşılaşmasını bile, ekonomi haberi haline getirmek mümkündür. Karşılaşmanın skorundan öte; kaç kişi tarafından izlendiği, biletlerin kaç liradan satıldığı, gider kalemlerine ne ödemede bulunulduğu gibi büyüklükler ortaya konulduğunda ilginç bir ekonomi haberi yapılabilmektedir.

---

614 Bu sayfaların İngilizce karşılıkları "business, finance, consumer news, industry, agriculture and labor" biçiminde görülmektedir. Ayrıca bu haber türleri konusunda bkz. Brian S. Brooks ve diğerleri, **News Reporting and Writing**, Üçüncü Baskı, St. Martin's Press, NewYork-1988, s.306-335; Julian Harriss, B. Kelly Leiter, Stanley Johnson, **The Complete Reporter**, MacMillian Pub. Comp., Dördüncü Baskı, NewYork-1985, s.372-386; Mayer L. Stein, **Getting and Writing the News**, Longman, NewYork-London-1985, s.183-190; Curtis D. MacDougall, **Interpretative Reporting**, MacMillian Pub. Comp., Sekizinci Baskı, NewYork-1982, s.445-474.

615 Son zamanlarda ekonomi basınının gelişen bir kolu olarak finans gazeteciliği de ayrı bir alan olarak adından söz ettirmeye başlamıştır.

616 Bkz. E. Yüksel, **a.g.t.**

617 Ekonomi haberciliği ve haber kaynakları, yayın politikaları, okurları, muhabirliği ve sorunları konularında ayrıntılı bilgi için bkz. **A.g.t.**, s.219-244.

Ekonomi haberi içeriklerinde olayların ekonomik yönlerinin işlendiği açıktır. Yıllara göre ekonomi haberciliğinin içeriğine bakıldığında konuların hiç de gerçek yaşamdan uzak olmadığı görülür. Haber konularının ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmesine paralel bir seyir izlendiği dikkati çekmektedir[618]: "**Türk Basınının Gelişiminde Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını**" adlı çalışmada, ekonomi haberciliğinin en çok üzerinde durduğu konular arasında; 1975'te tarım, ihracat ve dış haber konularının, 1985'te bankacılık ve dış haber konularının ve ardından da ekonomik sorunların geldiği, 1995'te ise bankacılık ve otomotiv sektörlerinin başı çektiği, sermaye piyasası haberlerinin önemli bir yer tuttuğu ve özelleştirme konusuna öncelikli olarak yer verildiği belirlenmektedir.

Aynı çalışmada 1975'te ekonomi haberlerinin sınıflandırılması sonucunda yalnızca 19 kategorinin, 1985 yılında 50 kategorinin ve 1995'te de 73 kategorinin oluşturulabildiği kaydedilmektedir. Dolayısıyla, ekonomi haberlerinin konuları giderek zenginleşmiş ama bir o kadar da dağınık hale gelmiştir. 1995'te en çok sektördeki gelişmelerin okura duyurulduğu 'bankacılık' konusuna değinildiği görülürken, ekonomik ve sosyal problemlere bu kadar yer verilmediği ortaya çıkmaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasal bir sorun olarak ise, en fazla özelleştirme konusunun ön planda olduğu belirlenmektedir. Tablo 7'den de görülebileceği şekilde, incelenen gazeteler arasında özelleştirme konusu, basında ekonomi anlamında **Cumhuriyet**'te ikinci, **Hürriyet**'te 16., **Sabah**'ta altıncı, **Zaman**'da yedinci ve ekonomi gazeteleri olan **Dünya**'da birinci ve **Global**'de de 12. sıradaki en çok değinilen ortak konudur[619]. Özelleştirmeden önce üzerinde en çok haber yapılan kategoriler ise, daha genel çerçevedeki ekonomik, sosyal ya da siyasal boyutları birarada bulunan sorunları içeren kategoriler değildir. Dolayısıyla, bu anlamda ön plana çıkan ilk konu özelleştirmedir.

Ekonomi basının okurlarından söz edilirse, ekonomi haberlerinin içeriğine uygun biçimde tarihi bir saptamayı gözönünde bulundurmak gerekecektir. Ekonomi haberciliği konusunda, 1980'li yıllarda görülen elitist ve vulgarize yaklaşımlar içindeki iki ayrı ekolün etkileri, okurlar açısından da genelleştirilebilmektedir. Bu ekollerden birinde, tüm toplumda yaşayan bireylerin ve diğerinde ise profesyonel olarak ekonomik bilgiye ihtiyaç duyan bireylerin, okur olarak hedef alındığı görülmektedir[620]. Bugün ise, her iki yaklaşımın bir bileşimine yaklaşılmıştır. Zaman içinde bir yandan toplumsal yaşamın ekonomi kültürü ve kamuoyunun ekonomi ilgisi artmış, diğer yandan da profesyonellerin dili günlük kullanım alanına kavuşmuş ve bir orta yol, eksikleriyle de olsa bulunabilmiştir. Ancak, yine de her iki ekolün etkileri zaman zaman gazeteler bazında ve ayrı ayrı haberlerde dikkati çekmektedir.

---

618 Bkz. **A.g.t.**, s.195-219.

619 Ekonomi basınının üzerinde en çok durduğu ve bu çalışmanın da değişkenlerinden birini oluşturan özelleştirme konusu, sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

620 Ertuğrul Özkök, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983, s.49.

Tablo 7. Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını Çerçevesinde 1995 Yılında En Çok Değinilen Kategoriler Sıralaması

	CUMHURİYET	HÜRRİYET	SABAH	ZAMAN	DÜNYA	GLOBAL
1	Bankacılık sektörü	Bankacılık sektörü	Bankacılık sektörü	Bankacılık sektörü	*Özelleştirme*	Mahkeme kararları
2	*Özelleştirme*	Otomotiv sektörü	Tüketici Şikayetleri	Görüşler	Yatırım ve Girişimler	Siyasi Partiler
3	Avrupa Birliği ile ilişkiler	Yeni Ürünler	Vergiler	Birlik,Oda, Dernekler	Bankacılık sektörü	Bankacılık sektörü
4	Yeni Düzenlemeler	Portre	Yeni Düzenlemeler	Dış Ticaret konuları	Firma Tanıtımları	Birlik,Oda, Dernekler
5	Para Piyasaları	Yatırım ve Girişimler	Sermaye Piyasası	Sermaye Piyasası	Birlik,Oda, Dernekler	Yeni Düzenlemeler
6	Birlik,Oda, Dernekler	Birlik,Oda, Dernekler	*Özelleştirme*	Yeni Ürünler	Yeni Düzenlemeler	Görüşler
7	Hazine haberleri	Sermaye Piyasası	Yatırım ve Girişimler	*Özelleştirme*	Görüşler	Dış Haberler
8	Yatırım ve Girişimler	Turizm sektörü	Otomotiv sektörü	Para Piyasaları	Sermaye Piyasası	Milli Güvenlik haberleri
9	Sermaye Piyasası	Tüketici Şikayetleri	Sosyal Güvenlik	Yeni Düzenlemeler	İhracat	Sermaye Piyasası
10	Firma Tanıtımları	Bilgisayar sektörü	Birlik,Oda, Dernekler	Yatırım ve Girişimler	Avrupa Birliği ile ilişkiler	Dış Ticaret haberleri
12	...	...	...	...	...	*Özelleştirme*
16	...	*Özelleştirme*	...	...	...	...

(**Kaynak:** Erkan Yüksel, **Türk Basınının Gelişiminde Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını: Kavram ve Kapsam Açısından Uygulamalı Bir Çalışma**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir-1996'dan uyarlanmıştır.)

İnternet sayfasının abone servisinde yaklaşık 45 bin tirajının bulunduğu belirtilen **Dünya**'nın, yüzde 75'inin abone olduğu bildirilen bu okurların; yüzde 46.4'ünün yönetici, yüzde 16.9'unun işadamı ve yüzde 17.3'ünün de küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri olduğu kaydedilmektedir[621]. Bunların yüzde 73'ü üniversite mezunu ve yüzde 35.2'si ticaret, yüzde 26'sı endüstri ve yüzde 13.3'ü de finans ve sigorta sektöründeki kişiler biçiminde tanımlanmaktadır. Ekonomi okurlarının, bu yüksek okurluk oranı ve iş dünyasından kişiler olması, dergiler üzerine yapılmış bir çalışma tarafından da desteklenmektedir. PİAR-GALLUP'un 21 ilde gerçekleştirdiği "Türkiye'de Basın Okurluk Araştırması"na göre, **Ekonomist** Dergisi genellikle yaş ortalaması 32.9 olan genç kuşak tarafından okunmaktadır[622]. Okurlarının eğitim düzeyi Türkiye ortalamasını ikiye katlayacak şekildedir. Okurların, yüzde 27.7'si üniversite ve üstü seviyelerdeki eğitim kademelerinden mezun kişilerdir. Okurların yarısından çoğu, refah durumu en yüksek gelir gruplarını oluşturan seviyede yer almakta ve yüzde 72.3'ü de metropollerde yaşamaktadır. Marmara Bölgesi'ndeki okurların oranı yüzde 55.4'ü bulmaktadır. Bir başka araştırma ise, borsa

---

621 http://www.dunya-gazete.com.tr/about.html (10 Nisan 1998).

622 **Ekonomist**, 19 Nisan 1998, s.22. Ayrıca daha önceki okur profili için bkz. *"Ekonomist okurunun aylık geliri 204 milyon"*, **Ekonomist**, Yıl:7, Sayı:19, 11 Mayıs 1997, s.22-23.

yatırımcılarının yüzde 74'ünün **Ekonomist** okuduğunu ortaya koymaktadır[623]. Bu anlamıyla bakıldığında da ekonomi basınının toplumda elit bir kesime seslendiği söylenmelidir.

Sözkonusu farkı yaratan ekonomi habercileri de, diğer habercilerden farklı niteliklere sahiptirler. Bir ekonomi muhabiri, en azından ekonomi bilgisine sahip, rakam okuyabilen, mantık ilişkisi kurabilen, uzman olmasa bile para ve sermaye piyasalarından anlayabilen, cebindeki parasının hesabını yapabilen kişidir[624]. Daha ileride ise, ekonomi muhabiri ekonomiyi yorumlamak, değerlendirmek, ardındaki gerçek amaç ve hedefleri ortaya çıkarıp okura manüplasyondan arınmış doğru bilgiyi ulaştırmak becerisine sahiptir. Bunun yanında, bu bilgileri yerinde kullanabildiği iyi bir gözlem ve araştırmacılıkla doğru sonuçlara ulaşabilme yeteneği de aralınalan şartlar arasında sayılabilir[625]. Listeyi uzatmak ve geliştirmek mümkünse de, halen ekonomi muhabirliği konusunda 'olan' ile 'olması gereken' arasındaki tartışmanın devam edip gitmekte ve konulan birtakım etik ilkelerle ideal çizginin aranmaya çalışıldığı söylenmelidir[626]. Öte yandan, İletişim Fakülteleri'nde de, ne yazık ki halen bir uzmanlık alanı olan ekonomi haberciliği alanında yeterli düzeyde dersler verilmemektedir[627].

Ekonomi haberciliğinin altı çizilmesi gereken bir başka özelliği, bu haber türüne müdahale eden unsurlardır. Medya kuruluşlarının haber içeriklerine etki eden müdahaleci unsurlar üzerinde önceki bölümde ayrıntıları ile durulmuş olsa da, bunlar arasında ekonomi gazetecilerinin kimi bazı unsurları ön plana çıkardıkları görülmektedir. Diğer haber türlerinden ayrı olmasa da grup ve çıkar baskıları, reklam ve halkla ilişkiler faaliyetleri, kişisel menfaat ve ilişkiler gibi unsurlar arasında, ilk ikisi, ekonomi haberciliğinde daha etkin söz sahibidir. Ekonomi muhabirlerinin etkisi altında bulundukları ve ekonomi haberciliğini yakından etkileyen çok yönlü baskılar konusunda **Talu**, aşağıda sıralanan beş faktörden söz etmektedir[628]:

i) Grup ve çıkar baskısı: Basın için her dönem varolmuş olan grup ve çıkar baskıları, günümüzde basın faaliyet alanının dışındaki sermayenin basına girmesiyle büyü-

---

623 İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri Kemal Aydemir ve Cemil Albayrak'ın araştırması için bkz. *"Borsa yatırımcısı Ekonomist okuyor"*, **Ekonomist**, Yıl:7, Sayı:37, 14 Eylül 1997, s.66-68.

624 Alaattin Aktaş, EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

625 T. Erten, 1993a, **a.g.m.**, s.56-57; Ayrıca EMD tarafından düzenlenen *"Ekonomide Rakamları Okumak"* konulu bir konferansta da Faruk Türkoğlu muhabirlere ekonomiyi anlamak için hayatla bağ kurmaları gerektiğini vurgulamıştır (*"Ekonomiyi Anlamak İçin Hayatla Bağ Kurun"*, **Yeni Yüzyıl**, 28 Ekim 1998). Ekonomi muhabirine tavsiyeler konusunda ise ayrıca bkz. C.F. Başkut, **a.g.k.**, s.175-176.

626 EMD'nin belirlediği 'Etik İlkeler' düzenlenen bir panelle kamuoyunda tartışmaya açılmıştır (Bkz. **Ekonom**, Sayı:9, Nisan-Haziran 1998, s.44-46).

627 Yalnızca araştırmacının bir süre görev yaptığı **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi** tarafından 1997-1998 öğretim döneminde "Ekonomi Gazeteciliği" adıyla bir ders konulmuş ve işlenmiştir. Konu, EMD toplantılarında da sıklıkla gündeme gelmektedir.

628 Umur Talu, *"Kimin Gazetecisi?"*, **Ekonom**, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998, s.10-11.

yen işletme yapısının, siyasi-ekonomik kararlardan aşırı etkilenir duruma gelmesiyle, haber içeriklerinde daha bir hissedilir duruma gelmiştir.

ii) İlan ve reklam baskısı: İşletme yapısının büyümesi beraberinde ilan ve reklam bağımlılığını da getirdiği gibi, bu kaynakların birer baskı grubu olmalarına yol açmıştır.

iii) Kişisel çıkar baskısı: En basitinden; borsada yapılan manipülasyonlar, haberlerden sağlanan avantajlar, çıkarlara dayalı terfiler gibi faktörlerin baskısı, muhabirleri vicdanları ile başbaşa bırakmıştır[629].

iv) Dostluk baskısı: Patronun, müdürün, şefin ve muhabirin kendi dostlarının aracı olduğu, menfaat karşılığı olan ya da olmayan müdahaleler haber içeriklerine yansı-maktadır.

v) Halkla ilişkiler baskısı: Hem dışarıdan birilerinin basın üzerinden yürüttüğü siyasi-ekonomik ve ticari hedefli halkla ilişkiler faaliyetleri, hem de bizzat işletme grubunun halkla ilişkiler seferberliğinde, yayın organlarının birer halkla ilişkiler birimi haline dönüşmesi, bir başka önemli baskı faktörüdür.

Demirkent de bu baskılara işaret etmekle birlikte, bunlardan ilan ve reklam unsurunun altını çizmektedir[630]. **Dünya** Gazetesinin sahibi olan **Demirkent**, ekonomi gazetelerinin reklamla yaşadıklarını belirterek, sermaye etkileşiminin en yoğun şekilde reklam alanında yaşandığı ifade etmektedir. Ancak buna daha sonra; önceki bölümden de hatırlanacağı gibi, belli başlı olarak, sosyal ve politik kurumlar, hükümet, kaynaklar ve medya patronlarının etkilerini de eklemek yerinde olacaktır.

Sonuçta; haber kaynakları, konuları, okurları, muhabirleri ve müdahaleci unsurları ile tanımlanan ekonomi haberciliğini, diğer habercilik türlerinden ayıran yapısal özellikler yanında bu haber türüne özgü işlevlerden de ayrıca söz etmek gereklidir.

2.2 Ekonomi Haberciliğinin İşlevleri

Ekonomi haberciliğinin iletişim, kitle iletişimi ve basının işlevlerinden ayrı görülmemesi gereken ortak işlevlerinin olduğu kadar, bunların yanında birtakım özel işlevleri de bulunmaktadır. Buradan **Shramm**'ın basına işlevlerine getiridiği tanımlamaya dikkat çekilirse, "ticareti hızlandıran ve genişleten işadamı" olma işlevinin, çoğunlukla ekonomi haberciliğine düştüğü belirtilmelidir. Çünkü ekonomi haberciliği, yaşamın ekonomik yönüne ilişkin haber olaylarının ele alındığı bir uzmanlık alanıdır. Ayrıca ekonomi haberciliği; gerek içeriği, habercilik anlayışı, muhabiri ve gerekse, okuru ile farklı bir yapıya sahiptir. Bu

---

629 Örneğin daha da ileride, ekonomi basını-sermaye piyasası ilişkilerini değerlendiren SPK Denetim Dairesi eski Başkanı Ferudun Özgen, bazı basın mensuplarının halkı dolandırmaya dönük manüpülasyon operasyonlarında halkın yanıltılması işini basın mensuplarının üstlendiklerini ve manüpülatör grupların içinde basın mensuplarının yer aldıklarını söylemektedir (Ferudun Özgen, *"Basın Mensupları Manüpülatör Grupların İçinde"*, **Ekonom**, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998, s.14-15.

630 Nezih Demirkent, EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

doğrultuda, kamusal ya da toplumsal görevlerinin de diğer habercilik türlerinden farklı olduğu anlaşılabilir. Bunları geniş bir perspektifle şöylece sıralamak mümkündür:

i) Karar alabilmeyi kolaylaştırıcı bilgiler sunmak: Bir kurum olarak basının kamusal görevlerinin başında elbette ki, haber vermek gelir. Kamu yararı taşıyan her olayı kamuoyuna açıklama anlamındaki bu işlev, aynı zamanda kamusal bir haktır. Ancak bu hak doğruluk, yorumsuzluk ve tarafsızlık gibi belli ilkelere uyularak kullanılabilen bir haktır. Bir uzmanlık alanı olması dolayısıyla ekonomi haberciliğinin bu uzmanlık alanındaki bilgilere toplumun gereksinimi olduğu sürece ön planda olacağı şüphesizdir. Bu bağlamda ekonomi haberciliğine düşen görevlerin başında, ekonomik bilgileri topluma mümkün olduğunca sağlıklı karar alabilmelerini sağlayabilecek doğrulukta ulaştırmak gelir[631].

ii) En doğru bilgileri sunmak: Ekonomi haberciliğinde, diğer haber türlerinden farklı olarak, yazılan bir kelime ya da bir rakam, yazılış amacına bağlı olarak, bir kesime çok önemli imkanlar sağlayabilirken, bir kesime çok önemli kayıplar getirebilmektedir[632]. Yanlış bir tek haber, büyük ekonomik kayıplara ya da kazançlara yol açabilmektedir. Dolayısıyla doğru bilgileri aktarmak, ekonomi haberciliğinde daha büyük önem taşır[633]. Ekonomi haberciliği elbette ki ekonomi yönetimindeki eleştirecek, ekonomi aktürlerine ve ekonominin tabanında faaliyet gösterenlere rehberlik edecektir. Ama bunu yaparken bilgileri çarpıtmamak, manüpüle etmemek ve kamuoyunun doğru bilgilerle oluşmasını sağlamak ekonomi habercilerinin akıllarından çıkarmamaları gereken ilk ilkelerdir.

iii) Barometre olmak: Ekonomi habercileri, yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmelerin barometresidirler. Muhtemel gelişmeleri koklayan, onları önceden haber veren bir uyarı aracıdırlar[634]. Ayakları yere basan bilgilerle geleceğe yönelik en doğru tahminlerde bulunmak, projeksiyonlar geliştirmek ekonomi habercilerinin başlıca işlevleri arasındadır. Ekonomide geleceği yorumlayabilmek her işin başıdır.

iv) Topluma rehberlik etmek: Ekonomi haberciliğinin atılım yaptığı dönemlere bakıldığında hep bir ekonomik krize rastlanır. Toplumda ekonomik belirsizlikler arttığında ekonomi haberlerine duyulan ihtiyaç artar. Bu doğrultuda ekonomi haberciliğinin, belirsizliklerin giderilmesi, ülkenin geleceğinin açılması ve ufkunun genişletilmesi anlamında da bir işlev gördüğü belirtilmelidir. Ekonomide karar almayı geciktiren ve zorlaştıran belirsizlikler, ekonomi habercileri için aynı zamanda bir tehlikenin de habercisidir. Kamuoyunun bir ışık beklediği bu dönemlerde ekonomi basınının belirsizlik ortamını daha da yoğunlaştırmadan özenle kaçınması gerekir. Dolasıyla, pembe senaryoların üretilmesi kadar, kara senaryoların üretilmesinin de ülkeyi içinden çıkılmaz bir duruma

---

631 Bkz. Osman Ulagay, *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993a, s.77.

632 Fasih İnal, *"Ekonomi Gazeteciliğinin İncelikleri"*, **Ekonom**, Sayı: 1, Haziran 1996, s.42.

633 Bkz. T. Erten, 1993a, **a.g.m.**, s.58.

634 Bkz. O. Ulagay, 1993a, **a.g.m.**, s.77.

sürükleyebileceği unutulmamalıdır. Ekonomi habercileri kanaat ve eleştirilerin değiş tokuş edildiği bir forum yaratırlarken, bu forumun nabzını da ellerinde tutmalıdırlar.

Elbette ki, her zaman ülkedeki belirsizlikler yoğun olmayabilir. Böyle durumlarda da kişilerin kendi ekonomik yaşamlarındaki belirsizliklere dikkat edilmelidir. Bireysel yatırımcılara parasını nereye yatırabileceğine, hangi alanda girişimde bulunabileceğine ya da gelecekle ilgili beklentilerine dair bilgiler aktarmak ekonomi haberciliğinin bu işlevi altında adlandırılabilir. Böylece, kamuoyuna yeni bir sosyal yapıda, topluma yük olmaksızın etken bir biçimde yer almaya fırsat veren yeni beceriler sunulacaktır. Ayrıca unutulmamalıdır ki, haberciler gerektiğinde toplumun moral bekçiliğini yapan kişilerdir. Ancak ekonomik şartlar ne olursa olsun, iyiyi daha iyi göstermek gibi, kötüyü daha kötü göstermek de aynı zararı verecektir.

v) Ekonomik değerlere sahip çıkmak: Ekonomi haberciliğine düşen aynı derecedeki önemli bir görev; istikrar, adil rekabet, şeffaflık, fırsat eşitliği, girişim özgürlüğü, vergi adaleti gibi temel ekonomik değerlerin ve kurumların gözetilmesi, bunlardan sapmaların teşhir edilmesi ve bunlara sahip çıkılmasıdır. Pozitif gerçeklik doğrultusunda, tarafsızlık, objektiflik, nesnellik ve haberde denge ilkeleri içerisinde ekonomi basınının, ülke ekonomik yaşamının can simidi olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Toplumun amaçlarının ve değerlerinin sunulması anlamında ekonomi habercileri, toplumun ekonomik amaçlarını ve değerlerini sunma görevi ile yükümlüdürler.

vi) Uzlaşmaya katkıda bulunmak: Ekonomi haberciliğine düşen bir diğer önemli görev, ekonomi konularında toplumsal uzlaşmanın sağlanabilmesine katkıda bulunmaktadır. Ekonomi basını tartışma ortamları için zemin hazırlarken, bu ortamlarda bütünleştirme ve uzlaşma zeminlerinin oluşmasına da yardımcı olabilmelidir. Toplum içindeki çeşitli grupların kanaatlerini ve tavırlarını birbirlerine duyurabilecekleri bir araç olarak ekonomi habercileri, toplumun amaçları ve değerlerini sunar ve açıklarken toplumun bütün üyelerine erişebilme imkanlarına sahiptirler. Çoğu zaman kamuoyu ile iktidar arasındaki iletişimi sağlayan ekonomi habercileri toplumsal uzlaşmanın sağlanması noktasında bilgi akışının sağlıklı sürmesi, işbirliği ve görüş birliği ortamlarının sağlanması noktalarında önemli işlevler görürler.

vii) Güç odaklarını tanıtmak: Ekonomi çoğunlukla bir güç aracıdır. Toplumda bu gücün kullanıldığı grup ve odakları ortaya çıkartmak ve onları toplumla tanıştırmak yine ekonomi habercilerinin görevleri arasındadır. Haberciler bunu yaparken, yalnızca güç odaklarını topluma tanıtmakla kalmaz, toplumun da bu güç odaklarını tanımana imkan verir.

viii) Sosyal dedektiflik yapmak: Kamu adına toplumda yaşanan usulsüzlükleri ve yolsuzlukları izleyen, açıklayan, kanıtlarını toplayan, adalet mekanizmalarının harekete geçmesini sağlayan, haksızlıkları ifşa eden bir dedektiflik kurumu olan basında; menfaat sağlamaya daha yakın bir alan olan ekonomi haberciliğinde dedektiflik rolü bir kat daha önem

kazanır. Usulsüzlük ve yolsuzlukların yaşandığı en büyük yaşam alanı ekonomidir. Bunun için dedektiflik büyük önem kazanmaktadır.

ix) Denetlemek: Kamu görevlilerinin ve yöneticilerin çalışmalarını halk adına denetlemek görevi de basının en önemli sorumluluk alanları arasındadır. Siyasal iktidarın kullanılışını denetleme ve eleştirme anlamında basın, kamu yararı çerçevesinde denetim görevini yerine getirmelidir. Ekonomi habercileri açısından çoğu zaman "kamu yararı" adıyla gizlenen ya da çarpıtılan bilgilerin doğru olup olmadığı, kamu yararı içerip içermediği ya da çıkar sağlama amacı güdüp gütmediği soruları, hayati öneme sahip sorulardır.

x) Öngörülerde bulunmak: Ekonomi haberciliğinin belki de en önemli işlevi olayları alıp, yorumlayıp, bir senteze ulaşarak öngörüler çıkartmak ve bunları diğer işlevleri de gözününde bulundurarak okura sunmaktadır. Okura geleceğe yönelik belirli perspektifler kazandırılması ve belirli öngörüler çerçevesinde beklentilerin sunulması en temel ihtiyaçların başında gelmektedir.

xi) Etik ilkelere bağlı kalmak: Öte yandan sürüp gidebilecek bu listenin çok hassas dengeler üzerinde kurulduğuna dikkat edilmeli ve sözkonusu işlevlerin dayanak noktasının etik ilkeler olduğu gözden kaçırılmamalıdır[635]. Bu yüzden tüm bu ilkeler ve amaçların hayata geçirilebilmesi için ekonomik alanda bilgi ve insiyatif sahibi herkesin ekonomi basınına yardımcı olması adeta bir zorunluluk şeklinde algılanmalıdır. Ekonomi basını, bir yandan ülke ekonomisindeki gelişmeleri yakından takip ederken, diğer yandan uluslararası hareketleri izleyebilmeli ve bunlardan çıkardığı sonuçları okurlarına doğru bir şekilde belirli bir vizyon oluşturacak biçimde aktarabilmeli, günlük hayatta kullanılan ekonomik bilgi ve değerlendirmeleri sağlıklı bir şekilde paketleyebilmeli, görünenin ardındaki gerçekleri yorumlayabilmelidir. İşte bunu yaparken, etik ilkelerin yol göstericiliğinden sapılmaması gerekmektedir.

Daha sonra, ekonomi basınının eğlendirme işlevinde belki o kadar başarılı olamayacağı düşünülse de toplumsallaştırma, eğitim ve kültürün gelişmesine katkı işlevleri anlamında üzerine düşeni yerine getireceğine şüphe görülmediği vurgulanabilir.

Bu noktada **Doğru**'ya göre ekonomi yazarığı, "tarafsız, objektif, yansız, lobilerin adamı olmayan, çıkar gruplarının çarkı için yazmayan, olaylara bilimin net ölçütlerini kullanarak bakabilen" bir ideal düzeye doğru hızla ilerlemektedir[636]. Sözkonusu ölçülere uymayan yazarlar; holding yazarı, parti yazarı gibi damga yiyip yıpranıp ufalmakta, ölçüye uyan yazarlarsa, okur gözünde büyük itibar kazanmaktadır.

Öte yandan geçmişte yaşanmış örneklerin çokluğuna bakarak ekonomi basının işlevlerinin yanlış, eksik ya da kusurlu yerine getirilmesinin doğurduğu sakıncalar

---

635 Ekonomi Muhabirleri Derneği meslek etiğinin önemi doğrultusunda 5 Mayıs 1997'de Etik Komisyonu oluşturmuş, bu komisyon Mart 1998'de belirlediği ilkeleri kamuoyuna duyurmuştur. (**Ekonom**, *"EMD Etik İlkeleri Nasıl Doğdu?"*, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998, s.8-9.

636 Necati Doğru, *"Ekonomi Basını Yeni Bir Dönemeçte"*, **Ekonom**, Sayı: 2, Eylül 1996, s.40.

görülebilir[637]. Ancak bugün için bu işlevlerin doğru bir şekilde yerine getirilmesi yolunda çabalar olduğunu görmek mümkündür. **Ekonomi Muhabirleri Derneği**'nin oluşturduğu etik ilkeler bunun bir başlangıcı sayılabilir.

Görüleceği gibi ekonomi haberciliğinin kendine özgü yapısı işlevlerlerinde kendisini iyice hissettirmektedir. Ancak bu işlevlerle birlikte değerlendirilebilecek daha hassas ve karmaşık dengeler üzerine kurulu, ekonomi haberciliği ve ekonomi yönetimi ilişkileri üzerinde ise ayrıca durmak yerinde olacaktır.

2.3 Ekonomi Haberciliği ve Ekonomi Yönetimi

Devletin ekonomi politikalarının ya da ekonomi yönetiminin başarılı olmasında ya da başarısız kalmasında kamuoyunun ağırlıklı bir payı ve etkin bir rolü olduğu şüphesizdir. Ekonomi politikalarının ve bunların uygulama araçları olan ekonomik tedbirlerin başarılı sonuç vermesinde kamuoyunun desteğini sağlamanın en önemli yolu ise, basından geçmektedir. Hükümetlerin uygulayacakları ekonomi politikalarının başarıya ulaşmasında önce basını yanlarına almaları gerekmektedir[638].

Ekonomi politikasının ve bu amaçla uygulamaya koyduğu ekonomik tedbirlerin başarılı olmasını isteyen her siyasi güç; **Dikmen**'e göre, politika ve tedbirlerinin doğru ve tutarlı olması yanında, bunları kamuoyuna en iyi şekilde sunmak ve kamuoyunun desteğini sağlamak için, en büyük yardımcı olarak basını kullanmak zorundadır[639]. Basını ekonomi politikalarının destekleyicisi haline getirmek, bu güçlerin başarılı olması için şarttır. Basının, desteği sağlanamasa bile, karşı çıkmasını ve 'köstek olmamasını' sağlamak gereklidir. Basının ekonomi politikalarını nasıl destekler hale getirildiği konusunda tartışmalar olsa bile, demokrasilerde siyasi güçlerin politikalarının doğruluğu konusunda, basını inandırması gerektiği açıktır. Bunun için de ekonomik tedbirlerin doğru, tutarlı ve amaca yönelik olması, bu niteliklerin de basına açık ve dengeli bir şekilde açıklanması önem kazanmaktadır. Ancak bunun yanında, tedbirlerin diğer siyasi partiler, üniversiteler, meslek kuruluşları gibi güç odakları ile yönetilenler tarafından algılanış biçimi ve onay derecesi de önem taşımaktadır. İşin bir başka yönü de, ekonominin matematik ve fizik gibi değişmezlere dayanmak yerine, daha çok seçenekli ve hatta çok yorumlu bir alan olmasıdır. Bu da, politikaların geniş

---

637 Ekonomi basınının "gafları" konusunda pek çok örnek verilebilir. Ancak, Aktaş'ın çalışması dikkat çekicidir (A. Aktaş, **a.g.m.**, s.42-47).

638 O. Dikmen, **a.g.k.**, s.5-6; Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.53-54; Esfender Korkmaz,*"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993, s.69-73.

639 O. Dikmen, **a.g.k.**, s.5-6.

kitlelere anlatılabilmesi ve benimsetilmesindeki zorlukları beraberinde getirmektedir[640]. Dolayısıyla basının bu görevi, oldukça nazik dengelere dayalı bir görünüm kazanmaktadır.

Öte yandan siyasal güç ile basın arasındaki ilişkilerde, gözününde bulundurulması gereken bir başka nokta, siyasilerin iki güdüsüdür. Bunlardan ilki, siyasilerin iktidarda olabildiğince uzun süre kalabilme arzusudur. İkincisi ise, özellikle partisine ve seçmenlerine hizmet etmektir. Siyasette işin düğümü de seçimdir[641]. İktidarda bulunanlar seçimden önce; daha sonra pahalıya mal olacak olsa bile, en uygun ekonomik koşulları yaratmak istemektedirler. Bu bağlamda elbette ki, basını da kullanmaya çalışacakları şüphesizdir[642]. Ancak siyasilerin de, toplumun da ortak kaderini, yine toplum çizmektedir. Toplum ya da kamuoyu desteği olmadan her ikisinin de varlığı anlamını yitirmektedir. Siyasi iktidarı da medyayı da yaşatan toplumdur[643]. Buradan hareketle, basının varlık nedeninin yönetilenlerden yana olduğu düşünülürse; basının yönetilenlerin sesi olması gerektiği vurgulanabilir[644]. Basın, yönetimin, yönetilenler üzerindeki tasarruflarının, baskı ya da yanlışlarının takipcisi ve sergileyicisi olmak durumandır. Basının, iktidarla "sonsuz bir uyum kulvarında birlikte yürümesi", varlık nedenini ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla, bu çerçevede de oldukça nazik dengeler bulunduğuna dikkat edilmelidir.

İşin bir başka boyutu da, ekonomi haberlerinde temel kaynağın iktidar olmasıdır. "Bilgi kimdeyse kaynak odur[645]", mantığı doğrultusunda iktidar, ekonomik kararları alan ve uygulayandır. İktidarın bu "kaynak tekeli" olma durumu, basının mesleki konumunun farkındalığı ile tarafsızlık boyutunda irdelenmektedir[646]. **Erten**'e göre, ekonomi basını yetkin bir şekilde kamuoyunu bilgilendirememekte ve bu işlev, adeta iktidarın istediği yönde bir "şartlandırmaya" dönüşmektedir[647]. Basın, adeta resmi ideolojinin tarafı gibi işlev görmektedir. 1980'lere kadar ekonomi basını ve ekonomi yönetimi ilişkisinin daha çok basın ve siyasi sorumlu arasında geliştiğine işaret eden **Seviğ** ise, daha sonra tüzel kişiliklerin oluşmasıyla birlikte ilişkinin; zaman zaman olumsuz bir biçimde olsa da, genellikle paralel bir

---

640 Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.54-55.

641 Alberto Alesına, "Politics and Business Cycles in Industrial Demokracies", Economic Policy 8, April 1989, s.57-98'den aktaran: Bilsay Kuruç, *"Ekonomi Politikasının Başarısında Basının Rolü"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993, s.37.

642 Bu uygulamalara örnekler çoğaltılabilirse de örneğin Korkmaz, hükümetlerin yönlendirmek istediği gazetelerle ekonomik işbirliği, tahsis, teşvik ya da ambargo uygulamalarına işaret etmektedir (Bkz. E. Korkmaz, **a.g.m.**, s.69-73).

643 Süleyman Demirel, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İst.-1993, s.18-19.

644 Taylan Erten,*"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993b, s.67-68.

645 Taylan Erten, EMD tarafından düzenlenen"Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

646 T. Erten, **A.g.kon.**

647 Örneğin 1999'un önemli tartışma konularından tahkim meslesine yönelik basının gerekli kuramsal bilgilendirme işlevinde bulunmadığını söyleyen Erten, özelleştirme konusunda da basının objektif bir irdelemeyi sağlayacak malzemeyi sunamadığını kaydetmektedir.

gelişim içinde seyrettiğini ve sonunda basının sermaye yapısıyla ekonomi bürokrasisi ilişkisine dönüştüğünü ifade etmektedir[648]. **Seviğ**'e göre bunun tanımı, yozlaşma noktasına varan çapraşık bir ilişkiler yumağıdır.

Konunun karşı tarafı, ekonomi bürokratları ise, dünyanın artık sağlıklı ve güçlü bir ekonomik yönetim isteğinde olduğunu vurgulayarak, ekonomi yönetiminin şefaf olması gerektiğinin altını çizmektedirler[649]. **Emin**'e göre, ekonomi habercilerinin gazete yönetimi içinde patronla ilişkilerine kadar kademe kademe görülen kimlikleri, ekonomi bürokratları adına da farklı çıkar ve arzulara göre kademe kademe değişmektedir[650]. Teknisyenliği ağır basan devlet memuru kimlikli bürokratlar kadar, ikbal bekleyen ve basınla ilişkilerini siyasetçi ile olan bağlantısında kullanmak isteyenler de vardır. Ekonomi bürokrasisi ile basın ilişkisi de bu türdeş olmayan kimliklerin arkasında, değişik kademelerde gelişmektedir. **Diçmen**'e göre ise, bütün dünyada ekonomi yönetimlerinin şafaflığa doğru gitmektedir[651]. Ancak bir ekonomi bürokratının bilgi verirken muhabirden beklediği tek şey güvendir. Çünkü, bürokrat, muhabirin rakam değil, yorum peşinde olduğunu düşünmektedir. Bürokrat ise, tedirgindir. Ekonomide kötü bir gidiş varsa, siyasilerin asabileşeceğini ve rahatsız olabileceğini düşünür. Bunun için bekler ve bilgiyi vermekten çekinir. Yine **Diçmen**'e göre altı çizilmesi gereken önemli bir olay da, son yıllarda gündeme gelen ekonomik yapısal reformlardır. Aslında bu hareket, ekonomi bürokrasisinin uzun süre üzerinde tartışıp konuyu ekonomi muhabirlerine aktarması ve basın aracılığıyla konunun kamuoyuna mal olması ve daha sonra da siyasilerin gündemine girmesiyle bir reform hareketine dönüşmüştür[652].

Öte yandan farklı bir boyutla tanımlanan ilişkilerin, basın tarihi içindeki gelişimine bakıldığında bunu, ilk matbaanın keşfi ve gazetelerin çıkışına kadar götürmek mümkündür. **Büyükerşen**'e göre özellikle, emperyalizm ve sömürgecilik çağında İngiliz basınının ana konuları, ekonomik konulardır. Kendi ülkeleri dışında, sömürgelerde korumak istedikleri sermayeyi, dolaylı ya da doğrudan yayınlarla, basın yoluyla kamuoyunun ortak milli davası haline getirmeyi başarmışlardır.[653] Dünya Savaşlarına neden olan ekonomik rekabetele, karşılıklı olarak yöneticiler ince politikalarını, basındaki yandaşlarının yansız gözüken haber ve yorumları ile yürütmüşlerdir. Ayrıca ileride, ekonomi basının gelişimi içinde yeri geldikçe

---

648 Vecdi Seviğ, EMD tarafından düzenlenen"Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

649 EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forum, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

650 Ferhat Emin, EMD tarafından düzenlenen"Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

651 Yener Dinçmen, EMD tarafından düzenlenen"Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

652 Diçmen'in bu açıklamaları siyasal gündem belirleme anlamında da ekonomi bürokrasisinden başlayan bir dizi ekonomik reform hareketinin nasıl doğup geliştiğini göstermesi açısından da önemlidir.

653 Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.54-55.

örnekleri verilecek olsa da burada Türkiye örneğinde, ekonomi haberciliği ve ekonomi yönetimi ilişkileri çerçevesinde bazı "örnek olayların" altı çizerek değerlendirmelerde bulunmak yerinde olacaktır.

Genel bir çerçeve ile **Doğan**, Türkiye'de ekonomi yönetimi ve basın ilişkilerini sistematik bir yaklaşımla iki ayrı dönem halinde tanımlamaktadır[654]. Bunlar, "devletin ekonomiye daha fazla müdahale ettiği ortamlardaki ilişkiler" ve "24 Ocak Kararları'nın ertesindeki serbest piyasa ekonomisindeki ilişkiler" biçiminde görülmektedir. Her iki dönemde de bir ekonomik kararın (örneğin devalüasyon haberinin) basına yansıması birbirinden farklı bir görünüm sergilemektedir. Habercilerin habere bakış açılarında ve haberi değerlendirmelerinde zaman içerisinde önemli değişimler yaşanmaktadır. Daha özelde ise, önceki yıllara bir örnek vermek gerekirse, gazetelerin sempati duydukları taraflara göre ekonomik yorumlarda bulunduğu 1950'li yıllarda, sosyalist-kapitalist çekişmelerle birlikte üzerinde durulması gereken önemli bir olay "Varlık Vergisi" uygulamasıdır[655]. Hükümetin bir ekonomik tercih olarak çıkardığı "Varlık Vergisi"nde, basınla iyi işbirliği yapmaması açık eleştirilere neden olmuş ve hükümetin 1950'de seçimi kaybetmesinin ardındaki önemli nedenlerden birisi olarak bu durum gösterilmiştir.

Yakın döneme gösterilebilecek en önemli örneklerden birisi ise **Büyükerşen**'e göre, 24 Ocak Kararları'nın mimarı **Özal**'ın başarısıdır. Basınla kurduğu "çok iyi işbirliği" çerçevesinde **Özal**, yıllardır kronikleşen yüksek orandaki enflasyona rağmen uygulanan kararları, iki dönem halka benimsettiğini serbest oylarla ıspatlamıştır. **Büyükerşen** bu durumu şöyle ifade etmektedir[656]:

> "Alınan ekonomik kararların günlük sonuçları halka sempatik gelmeyebilir. Ancak basın bu kararları destekler, ümit ışığını devamlı açık tutarsa, halkın reaksiyonu küçük azınlıkta yüzeysel olmakta, çoğunluk tasvip etmektedir. Halka rağmen hiçbir politika başarılı olamaz. Halka, iletişim olmadan ulaşmak imkansızdır. Bunun için, basın önemlidir. Nitekim yeni ekonomik modelin temeli olan paranın serbest dolaşımı ya da faizlerin serbest bırakılması ilkesi 1980'lerin başında, yani daha ilk yıllarında "Banker Skandalı" ile büyük bir darbe yemiş olmasına, bir çok dramatik olayların yaşanmasına rağmen, basının diğer avantajları görüp sistemi topyekün reddetmemesi sonucu ayakta kalabilmiş ve başarıya ulaşabilmiştir... Vergi kayıt sistemi oturmadan ümitsiz bir vak'a olarak gözüken Katma Değer Vergisi basının desteği, zaman zaman haber ve fotoğraflarla teşhiri sonucu giderek oturmuştur".

Bir başka örnek olay olarak, **Özal**'la birlikte gündeme giren, ancak hala gündemdeki yerini koruyan özelleştirme konusu gösterilebilir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin ekonomiye büyük bir yük getirdiği ve zarar ettiği, bunların özelleştirilmesi gerektiği ve oradaki istihdamın daraltılması gerektiği konusunda ekonomi bilimi bir takım göstergeleri yan yana koymakta ve çözüm göstermektedir. Ancak **Doğru**'ya göre bu konuda bir toplumsal uzlaşmanın sağlanabilmesi için bu problemle ilgili bilgilerin çok açık, net ve doğru bir şekilde

---

654 Yalçın Doğan, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993, s.9.

655 Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.57.

656 **A.g.m.**, s.59-60.

topluma aktarılması gereklidir[657]. O kurumda çalışan işçiler, kuruma mal satan ya da o kurumdan mal alan ekonomik faaliyet içinde olanlar ve o kurumun zarar etmesinden dolayı vergileriyle o kurumu desteklemek zorunda kalan insanların bir karar varmaları ve bu problemin çözümü için bir uzlaşmanın sağlanabilmesinin tek koşulu budur. Bu bilgileri almak için başvurulduğunda kapılar kapanıyorsa, o zaman bilgilenme ve doğru bilgi verme imkanından da mahrum kalınmaktadır. **Kesici** de özelleştirme konusunda, kamuoyunun hazır olmaması nedeniyle zorluklar yaşandığını belirtmektedir[658]. Ne kadar hızlı olunursa olunsun, ne kadar doğru yaklaşım içinde olunursa olunsun, kamu vicdanı hazır değilse özelleştirme programının başarılı olamayacağını ifade etmektedir. Hükümetin mesajlarını kamu vicdanına taşıyacak olan ise basındır. Özelleştirme konusu üzerinde bir sonraki bölümde ayrıntıları ile durulacağı gibi iktidarlar özelleştirme konusunda kamuoyunu yeterince aydınlatamadıklarını ve bunun sonucunda uygulamada başarısız kaldıklarını itiraf etmektedirler[659].

Verilen bu "başarılı" ve "başarısız" uygulama örneklerini arttırmak mümkünse de, basının "hükümetlerin ne dostu, ne de düşmanı[660]" olduğu gerçeğinin bir kez daha altı çizilmelidir. Muhabir çıkardığı ürünü, gazeteyi sattığı okurunun düşünce, beklenti ve ihtiyaçlarını yöneten iktidar sahiplerine ileten ve iktidar sahiplerinin ülkenin ekonomik ve siyasi politikalarını yönlendiren düşünce, hedef, program ve stratejilerini de okuruna yönelten bir mesleğin icracısıdır[661]. Demokrasinin işlemediği, basın özgürlüğünün ve kişilerin ilgilenme haklarının olmadığı toplumlarda basın, yöneticiye yakın olabilmek için "besleme basın" durumuna düşmektedir. Toplumlar gelişip, şeffaflaşıp, demokratikleştikçe basın da besleme ve yönlendirilme basın olmaktan uzaklaşmaktadır. Demokratik toplumlarda basın ve ekonomi yönetimi ilişkilerinin önemi bir kez daha altı çizilmelidir ki, sağlıklı bir iletişim hem basın için ve hem de ekonomi yönetimi için ve hatta ülke yönetimi için "bulunmaz bir nimet[662]"tir. İktidar, politikalarının kamuoyu üzerindeki etkilerini net bir şekilde, sağlıklı bir basın aracılığıyla alabilirler. Eş deyişle, yönetimin uygulamalarının

---

657 Necati Doğru,*"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993a, s.65-66.

658 İlhan Kesici,*"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993, s.80.

659 Ayrıca Bkz. **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1997 Yılı Programı**, s.111; **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara-1994, s.28-33; Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, Beşinci Baskı, İstanbul-1997, s.325; Coşkun Can Aktan, *"Özelleştirme ve Türkiye Deneyimi"*. **Özelleştirme ve İş Hukuku Alanında Ortaya Çıkan Sorunlar Semineri**, Kamu-İş Sendikası Yayınları, Ankara-1998, s.49-51.

660 Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.63.

661 N. Doğru, 1993a, **a.g.m.**, s.63-64.

662 Bkz. Osman Ulagay,*"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993b, s.73.

toplumdaki yansımalarının tekrar yönetime yansıtan işleviyle basın, ekonomi yönetimine önemli katkılarda bulunmaktadır[663].

Bu noktada, ekonomi haberciliğinin yukarıda çizilen yapısal ve işlevsel konumunun daha iyi belirlenebilmesi için dünyadaki ve ülkemizdeki gelişimi üzerinde ayrıca durmak ekonomi haberciliği doğasının daha iyi ortaya konulması için önemli bakış açıları sağlayabilecektir.

2.4 Dünya'da Ekonomi Haberciliğinin Gelişimi

Ekonomi haberciliğinin dünyadaki gelişimini anlamak için, insanoğlunun iletişim ihtiyacı duymaya başladığı ilk günlere kadar uzanmak gereklidir. Bu iletişimin ihtiyacının içeriği ekonomik temellere dayanmaya başladığı an da ekonomi haberciliğinin ilk kıvılcımları gibidir. Başka bir deyişle, insanın toplumsal yaşamının ayrılmaz bir parçası olan ekonomik boyutların uzandığı ilk noktaya kadar ekonomi haberciliğinin başlangıcını götürmek mümkündür. Tarihte ilk kez MÖ. 3500 yıllarında Sümerler'in geliştirdiği çivi yazısı ile (ki bilinen ilk yazıdır) ticari işlemlerin kaydı gerçekleştirilmiştir[664]. Dolayısıyla, daha yazının icadında bile ticari ihtiyaçların önemi büyüktür.

Aslında Dünya'da ekonomi haberciliğinin doğuşunun altında çok temel bir neden yatar[665]: Bir mal alışverişinden önce mutlaka bir bilgi alışverişine olan gereksinim. En ilkel pazarda bile haberleşme olmadan ekonomik faaliyetten söz etmek mümkün olmayacağı için bu gereksinim, daha en başından beri haberleşme eyleminin ve daha sonra basının gelişiminde doğal bir şekilde adından söz ettirmiştir. İlk yayınlardan başlamak üzere ekonomi haberleri, yaşamın sosyal ve siyasal yönü kadar ve belki de onlardan daha da fazla ilgi görmüştür. 14. yüzyılda Uzak Asya'dan Avrupa'nın içlerine taşınan ipek, baharat ve ıtriyatın alıcılara duyurulması için çıkarılan mal listelerini, ekonomi haberciliğinin atası olarak görmeye "bir zorlama" denilebilse bile, 15. yüzyılda büyük keşiflerle Amerika katısından Avrupa limanlarına altın, tütün, kürk, hayvansal ve bitkisel yağlar ve şarap taşınmaya başlanınca günlük olarak Lizbon, Londra, Amsterdam, Bruges, Anvers ve Bordeaux gibi limanlarda el matbaalarında basılan bültenler, hiçbir periyodik yayının bulunmadığı o günlerde ekonomi haberciliği için bir başlangıç olarak kabul edilebilmektedir[666]. Ekonomi haberciliğinin gelişiminde, bir başka önemli etki de emtia borsalarının açılmasıdır. İlki 1531'de Anvers'te, sonra sırasıyla 1540'da Lyon'da, 1551'de Toulous'da, 1571'de Londra'da ve 1611'de Amsterdam'da kurulan emtia borsalarının her biri, haftanın alım,

---

663 T. Erten, 1993b, **a.g.m.**, s.68.

664 W.J. Ong, **a.g.k.**, s.105.

665 C. Düzel, **a.g.m.**, s.8.

666 Alp Orçun, *"Önce Ekonomi Basını Vardı"*, **Dünya Gazetesi 10. Yaş Eki**, 4 Mart 1991.

satım yapılan beş gününde birer bülten yayınlayarak ekonomi haberciliğinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Sadece hisse senedi ve tahvil alım-satımı amacıyla bilinen en eski borsa ise, 1724'te Paris'te kurulmuş, ardından 1775'te Londra ve 1792'de de New York borsaları izlemiş, böylece ekonomik bilgiye olan ihtiyaç bir kat daha genişlemiştir.

İşte böyle bir ortamda bilinen en eski ekonomi gazetesi, sanayi devriminin patlak verdiği İngiltere'de dünya emtia ticaretine rehber olma amacıyla, 1760'da yayınına başlanan sekiz sayfalık bülten şeklindeki **Public Ledger**'dir[667]. Daha sonra 1796'da, Hollanda'da **Het Financiecle Dagblad** yayın hayatına atılmıştır[668]. Amerika'da halen yayını devam eden **The Wall Street Journal** ise, 1789'da yayına başlamıştır. Ekonomi konularında bilgiler geçen haber ajansı **Reuters**'in İngiltere'de kuruluşu, 1851'e rastlamaktadır. Aynı dönemde Türk basınında ekonomi konusunda yayın yapan bir gazete olmamakla birlikte, Fransızca yayınlanan **Le Commerce de Constantinopole** (1851-1871) ekonomi konularında yabancılara hitabeden bir gazete görünümündedir[669].

İlk ekonomi gazetelerinin yayın hayatına başlamasında, sanayi devriminin payının büyük olduğunu söylemek mümkündür. Devrimle birlikte hem tek tek ülkelerde, hem de dünya çapında bir iş bölümü gelişmiş, ticaretle uğraşan kişiler fiyatları ve fiyat değişikliklerini günlük olarak öğrenmek ve şartlar aleyhlerine dönmeden önce siparişlerini vermek ihtiyacı duymuşlardır[670]. Milli pazarlar yetmemiş ve uluslararası pazarlarlarda arayışlara girilmiştir. Satıcıların ve alıcıların bazı temel malları alıp satabilmeleri için pazarlıkla fiyatları oluşturabilecekleri piyasalara ihtiyaç duyulmuş ve bu yüzden haberleşme büyük önem kazanmıştır. Basın tarihi içinde görülmüştür ki, herhangi bir yerde meydana gelen herhangi bir olayın; örneğin bir kıtlık ya da savaş haberinin, önceden haber alınmasıyla tüccarların gelirleri büyük ölçüde artmış ve borsada büyük servetler kazanılmıştır. Bunun anlamı da haberlerde süratin giderek daha fazla önem kazanması olmuştur.

Ekonomi haberciliğinin gelişimini sağlayan diğer önemli bir etken ise, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir. Matbaanın icadından sonra 1812'de bobin kağıda silindirik baskı yapılabilen rotatif baskı makinasının atasının icadından sonra, ilk kez o yıl **London Times**, 1 penny fiyatla satışa sunulmuş ve ardından bu "**penny paper**" denilen gazeteler hızla yayılmıştır[671]. Daha sonra haberleşme eylemi, 1844'te elektirikli telgrafın Amerika'da Washington ile Baltimore arasında mesaj iletmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. 1851'de Dover ile Kale arasında Manş denizini aşan telgraf hattının devreye girmesinin ardından, 1966'da bir hatla Amerika kıtası Avrupa kıtasına bağlanmıştır. Yaşanan gelişmeler

---

667 C. Düzel, **a.g.m.**, s.8.

668 A. Orçun, **a.g.m.**

669 **Türkiye 1996**, s.84.

670 C. Düzel, **a.g.m.**, s.8.

671 A. Orçun, **a.g.m.**

ışığında ilk kez Avrupalı bir girişimci olan **Julius Reuter**, Avrupa'nın kuzey limanlarından yük alan, yük boşaltan ya da İngiltere'ye yük götürmek üzere olan gemileri tespit ederek taşıdıkları navlunları telgraf hattı ile İngiltere'ye ulaştırmıştır[672]. İşte, dünyanın en ünlü ekonomi haber ajansı **Reuters** bu şekilde yaşama geçmiştir. En büyük ünü ise, ABD Başkanı **Lincoln**'e yapılan suikastin haberini herkesten önce Londra'ya ulaştırarak piyasalarda büyük kargaşaya yol açmasıla kazanmıştır[673]. **Reuters**, bu haberi Amerika'dan gelen posta gemisini İrlanda açıklarında yakalayarak öğrenmiş; haberi Londra'ya geçerek büyük "sükse" yapmıştır[674].

Öte yandan, sözkonusu dönemde bir çok ekonomi gazetesi yayın hayatına atılmıştır[675]. Bunlardan **La Cote Desfoses** 1825'te Paris'te, **Schweizerische Handelszeitung** 1861'de Zürih'te, **İl Solo 24 Ore** 1865'te Milano'da, **Le journal des Finances** 1867'de Paris'te, **L'echo** 1881'de Bürüksel'de, **Financial Times** 1888'de Londra'da, **The Wall Street Journal** 1889'da New York'ta, **Degens Naerigsliv** 1890'da Oslo'da, **Espano Economica** 1893'de Madrit'te ve **Borsen** 1896'da Kopenhag'da yayına başlamıştır. Ayrıca, bir başka kıtada "Dünya'nın en çok okunan ekonomi gazetesi" sıfatını almış **Nihon Keizai Schimbun** ise, 1876'da Tokyo'da borsanın kuruluşundan daha iki yıl önce yayın hayatına atılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek bütün iş alemine ve bir bölgede yaşayan iş adamlarına seslenen ya da belirli bir iş kolundaki gelişmeleri kapsayan yayınlarda artış görülürken, savaş sonrasında değişen ideolojilerle birlikte milli ekonomileri hedef alan gazetelere yönelim başlamıştır. Her ülkenin bir temel milli ekonomi gazetesine sahip olması düşüncesini Almanya'da 1946'da yayınına başlanan **Handelsblatt**'ın, Fransa'da 1908'den beri yayınlanan **Les Echos**'un, İtalya'da **İl Sole 24 Ore**'nin, Belçika'da **L'Echo**'nun, İngiltere'de de **Financial Times**'ın yerine getirdikleri belirlenmektedir. Bu arada gelişen sermaye piyasalarının etkisi de eklenmelidir. Fabrikada çalışan işçiden evhanımlarına kadar toplumun geniş bir kesimi hisse senetleri ile ilgilenmeye başlamış ve ekonomik gelişmelere olan ilgi giderek önemli seviyelere ulaşmıştır[676].

Ekonomi gazetelerini, daha sonra 1980'lerle birlikte önem kazanan çokuluslu şirketlerin varlığı ve globalleşme eğilimi etkisi altına almış ve ekonomi haberciliğinin boyutları, yeni bir değişim geçirmiştir[677]. Bir yandan ekonomi gazeteleri dünya çapındaki muhabir ağlarını genişletirken, içeriklerini de bütün kıtalarda okuyucu bulur şekle getirmişlerdir. Saat

---

672 C. Düzel, **a.g.m.**

673 Cahit Uyanık, *"Ekonomi Dergiciliği 'Fırsat Kapakları' Kısır Döngüsünde"*, **Ekonom**, Sayı: 2, Eylül 1996, s.48.

674 Bu konuda bkz. Filiz Seçim ve Seyfettin Turhan, **Haber Ajansları**, Anad. Ü. Yay.: 766, s.54-60.

675 A. Orçun, **a.g.m.**

676 C.D. MacDougall, **a.g.k.**, s.445-446.

677 A. Orçun, **a.g.m.**

farkları nedeniyle hiç sona ermeyen borsa günlerinde Londra, New York ve Tokyo borsalarındaki gelişmeleri izleyen muhabirler, bilgileri anında gazetelerine bildirir olmuşlar; gazeteler de Avrupa, Amerika ve Asya'daki okurları için özel hazırlanmış içeriklerle yayınlanmaya başlamışlardır. Önce, 2 Ocak 1979'da **Financial Times** Frankfurt'ta "Kıta Avrupası" için özel bir içerikle yayınlanmaya başlarken; onu, 31 Ocak 1983'te **The Wall Street Journal**, "**The Waal Street Journal Europe**" baskısıyla izlemiştir. Böylece 1980'li yıllar, ekonomi ve finans haberlerinin gazetelerin en önemli haberleri arasında hızla sivrilmeye başladığı ve gazete içeriklerinde ağırlıklarının giderek arttığı yıllar olmuştur[678].

Bugün, ABD'de **Wall Street Journal**'ın üç buçuk milyonluk tirajı ile ve Avrupa'da da 250-300 binler seviyesindeki ekonomi gazetesi tirajlarıyla, Türkiye'deki yaygın gazeteler için bile ulaşması zor bir hedefi aştığını söylemek mümkündür[679]. Dünya'da ekonomi haberciliğinin gelişmesi; ekonomik bilgi ve iletişim ihtiyacının artması ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesiyle doğru orantılı görülürken[680], Türkiye açısından ise bu ihtiyaç ve faaliyetlerin özellikle başlangıç yıllarında önemli bir etkisinin olmadığı belirlenmektedir. Bu noktada Türk basınında ekonomi haberciliğinin gelişimine ayrıca değinilmelidir.

2.5 Türk Basınında Ekonomi Haberciliğinin Gelişimi

Türk basınının, dünya basınının gelişimine paralel bir seyir göstermediği ve siyasal içeriklerle başlayıp, sosyal olaylara da yer verdiği Türk basınının tarihsel gelişiminden hatırlanacaktır. Osmanlı toplumunda ticareti ikinci sınıf bir iş olan gören halkın, ekonomi haberleriyle ilgilenmesi de ikinci sınıf bir iş olmuştur. Ancak, daha ilk gazete olan ve İngiliz Ticaret Anlaşmasıyla Fransız Ticaret Anlaşmalarının yapıldığı yıllara denk gelen devletin resmi gazetesi **Takvim-i Vekayi**'de bu devletlerle ticari ilişkilerin anlatıldığı belirtilmektedir. Aynı şekilde bir İngiliz vatandaşı olan **William Churhill**'in sahibi olduğu **Ceride-i Havadis**'te de Osmanlı'nın bir hammadde toplumu olması gerektiğini savunan geniş çapta ekonomik yorumlara ve analizlere rastlanılmaktadır[681]. Türkiye'de İngiliz mallarının satılması için ilk illüstre gazete reklamcılığını da yapan gazete, ekonomi haberciliğinin ilk öncülüğünü de üstlenmiştir. 1853'te Kırım Savaşı'ndaki yayınları ile

---

678 Bkz. C.D. MacDougall, **a.g.k.**, s.446-447.

679 Mustafa Güçlü, *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993, s.72.

680 T. Erten, 1993a, **a.g.m.**, s.56.

681 Takvim-i Vekayi'de ve Ceride-i Havadis'de "ekonomi" için bkz. Necati Doğru, *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993b, s.66. Öte yandan Yılmaz Karakoyunlu, ekonomi basınının ülkemizde Ceride-i Havadis'le başladığını ileri sürmektedir (Yılmaz Karakoyunlu,*"Ekonomi basını her geçen gün daha da güçleniyor"*, **Dünya**, 28 Mayıs 1992). Ancak Takvim-i Vekayi'de de "Ticaret ve es'ar (fiyatlar) konulu bölümlerin varlığı bilinmektedir (H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.8).

kazandığı itibar sonucunda gazetenin başyazarı **Ahmet Fethi Paşa**'nın ticaret vekili olması da dikkat çekicidir[682].

Daha sonraki gazetelerde ise, ülkenin ekonomik modelinin belirlenmesine yönelik tartışmalar ön plana çıkar. **Şinasi, Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** derinliği olan, korumacılığı ve milli ekonomiyi savunan yazılarıyla tanınırken; Galata bankelerine karşı başlattıkları kampanya sonrasında ilk kez bankerlerin dört gazeteyi finanse etmeleriyle 'besleme basın'ın doğmasına şahit olunmuştur[683]. Ekonomiye yönelik baskı kurma amacındaki bu dergilerde, borçlanmanın erdemi ve borcun yiğidin kamçısı olduğu fikirleri işlenmiştir[684]. Besleme basın ise, daha sonraları ilk kez bir siyasal iktidarı etkileyerek Mısır'ın Osmanlı'dan kopmasında ve altı ayrı verginin bankerlere aktarılmasında yardımcı bir rol üstlenmiştir.

Osmanlı döneminde ekonomi konularının her ne kadar siyasetle içiçe bir şekilde işlendiği yayınlar en başından beri görülmekteyse de, diğer ülkelerdeki ekonmik doktrinlerin tercümeli yorumlarının yapıldığı yayınların yanında, 1866'da kurulan ve ancak yedi yıl yaşayabilen **Takvim-i Ticaret**'ten "ilk Türk ticaret gazetesi" adıyla söz etmek mümkündür[685]. Daha sonra, 1884'te Dersaadet (İstanbul) Ticaret Odası bir gazete yayınlamaya başlamış ve yayın 1912'de aylık dergiye dönüşmüştür. İkinci Meşrutiyet'le birlikte, 1908'de yayınlanan teorik yayınlar arasında **Ulum-i İktisadiye Mecmuası, Sanayi Dergisi, İktisat Mecmuası** gibi sayıları 20'ye yaklaşan yayınlarda dönemin ekonomik ve sosyal konuları işlenmiştir. Bunlar, Osmanlı dönemindeki ilk ekonomi içerikli yayınlar olarak anılabilmektedir.

Milli ekonomiye yönelik akımların başladığı bu yayınların en büyük eksikliği, yetişmiş yazar-kalemin bulunmayışıdır. Amatör ekonomi yazarları arasında Bestekar **Ahmet Rasim** Beyin "Mali Ahvalimiz ve Para Politikaları" konulu makaleleri, **Cenap Sahabettin** ve romancı **Refik Halit**'in ekonomide ticaretin serbestleştirilmesi, para ve altın borsalarına yönelik yazıları, Maliye Vekili **Mehmet Cavid** Bey'in liberalizmi ve yabancı sermaye yanlısı, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Mali Tutsaklığı" adlı eserin yazarı **Parvus Efendi Moiz Kohen** gibi yazarların **Türk Yurdu**'nda ve **Ziya Gökalp**' in de **Küçük Mecmua**'da milli ekonomi görüşünü savunan yazıları dikkati çekmektedir[686].

Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ekonomisinin genel karakteristiğini emek yoğun bir tarım faaliyetinin oluşturduğu, ürettiğini tüketen kapalı bir ekonomik yapı

---

682 Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.55.

683 Bu dönem konusunda bkz. N. Doğru, 1993b, **a.g.m.**, s.67.

684 Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.55-56.

685 **Türkiye 1996**, s.84; Osman S. Arolat, *"Dünya, 16 Yaşında"*, **Dünya**, 3 Mart 1997.

686 Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.56.

içerisinde kalkınmayı amaçlayan yoksul bir ülke ile karşılaşılmaktadır[687]. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında, **Mustafa Kemal**'in kurdurduğu gazetelerde, milli ekonomi ve savaşın finansmanı konusunda yazılar yazılmasını sağladığı görülmektedir[688]. **İrade-i Milliye** ve daha sonra **Hakimiyet-i Milliye** Gazeteleri, milli mücadelenin ekonomik misyonunu halka ulaştırmada önemli görevler üstlenmişlerdir[689]. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasından 16 gün önce, 7 Nisan 1920'de **Anadolu Ajansı**'nın kurulmuş olması da **Atatürk**'ün basının hükümet politikalarındaki etkinliğini ne denli iyi bildiğinin önemli bir göstergesidir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra yayınlanan ilk ekonomi gazetesi, **Zeki Cemal** tarafından 1928'de kurulan **Ekonomi**'dir[690]. Türk basın tarihinde, sadece ekonomi konularına ağırlık veren ekonomi gazetesi anlamında görülebilecek yayınlara öncülük eden gazete ise, **Süha Sukuti Tükel**'in kurduğu ve yayını halen oğlu **Ahmet Tükel** tarafından devam ettirilen **İzmir Ticaret**'tir. 1942 yılında yayına geçen gazete, önce ihale ve devlet haberleri veren bir yayın olarak faaliyete başlamış, sonra belli bir ticaret aleminde ithalatcı ve ihracatcı kesimi tutarak yaşama imkanı bulmuştur[691]. Ekonomi gazeteciliğinin "mektebi" olarak anılan bu gazete, pek çok gazetenin ekonomi haberlerine alıntı yapılması dolayısıyla kaynaklık etmiştir. Daha sonra, 1944'te savaşın son yıllarında **Faik Güner, Hüseyin Avni Şanda** ve **Zeki Cemal Bakiçelebioğlu** tarafından kurulan **Ekonomi**, etkin bir gazete olarak adını duyurmuştur. Henüz iki yıl önce el değiştiren gazete, bir akşam gazetesi niteliğine bürünerek siyasi bir kimlik kazanmıştır[692]. 1947'de kurulan etkin ekonomi gazetelerinden **Türkiye Ticaret Postası** da 1962'ye kadar yayınlarını sürdürebilmiştir[693]. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ayrıca; **Şevket Süreyya Aydemir** ve diğerlerinin **Kadro** Dergisi, **Cahit Morkaya**'nın **Karagöz** Gazetesi, **Tahsin Demiray**'ın çakırdığı **Köylü Gazetesi, Ülkü** ve **Kooperatif** Dergileri ekonomi konusundaki içerikleriyle dikkatleri çeken diğer yayınlardır[694].

Ekonomi haberlerinin yaygın basında toplu olarak yer aldığı ilk girişimler için, 1940'ların sonlarında **Fasih İnal**'ın ekonomide liberalizmi savunan **Vatan** Gazetesinde

---

687 **A.g.m.**, s.59-60.

688 N. Doğru, 1993b, **a.g.m.**, s.67.

689 Bu dönem için ayrıca bkz. Y. Büyükerşen, 1993a, **a.g.m.**, s.56.

690 **Türkiye 1996**, s.85.

691 Bu gazete ve S. Süküti Tükel hakkında bkz. *"Duayen öldü öksüz kaldık"*, **Ekonom**, Sayı: 4, Mart 1997, s.49; Yılmaz Büyükerşen, *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993b, s.61.

692 Gazete yetkilileri siyasi bir gazete olarak yayın hayatını sürdürdüklerini ve iki yıldır isim değişikliği için beklediklerini kaydetmekteler (Telefonla görüşme, 23 Temmuz 1999, saat 10.30-10.35).

693 **Türkiye 1996**, s.85; Fasih İnal, *"Ekonomi Basınının Tarihçesi"*, **Dünya**, 2 Mart 1990.

694 Y. Büyükerşen, 1993b, **a.g.m.**, s.60.

hazırladığı ekonomi sütunlarına bakmak gereklidir[695]. Daha sonra günlük gazeteler içerisindeki ilk ekonomi sayfalarının adımlarının da **İnal** tarafından atıldığı belirlenmektedir. **İnal**, 1948'de **Haluk Cilov** ile birlikte **Yeni İstanbul** Gazetesi için yarım sayfalık ekonomi bölümleri hazırlamaya başlamıştır[696]. Hatta bir ara bu köşenin boyutu üçüncü sayfayı kaplamış, ancak sonra dördüncü sayfaya geçmiş ve sonra da yarım sayfaya düşmüştür[697]. Sözkonusu girişimleriyle ekonomi haberciliği adına önemli bir sayfa açan **İnal**'a, 55 yıllık meslek hayatının sonunda "Türk basınında ilk ve hep ekonomi muhabiri" sıfatı uygun görülmüştür[698]. **Ahmet Emin Yalman** tarafından yayınlanan **Vatan**'da iki sütunda halindeki "Ekonomi-Piyasa" köşesi ise, 1952-1960 döneminde önemli bir boşluğu doldurmuş, bu girişimden sonra diğer gazetelerde de ekonomi köşeleri oluşmaya başlamıştır[699].

Aslında, ekonomi haberciliğinin gelişiminin ardında, daha ağırlıklı bir biçimde siyasi faktörlerin olduğunu da gözden kaçırmamak gereklidir. Bağımsızlık savaşında basından önemli ölçüde yararlanmış olan Ankara hükümeti, savaş sonrasında geçilecek yeni düzen konusunda da basının kamuoyu oluşturma gücünü kullanmıştır. Daha sonraki yıllarda hükümetin diğer uygulamalarıyla birlikte değerlendirilen ekonomik sorunlar, yine basının konuları arasında görülmüştür. Çok partili döneme geçiş ve Marshall yardımının ardından tarımın makinalaşmasında ve köylüye sağlanan krediler konusunda da hükümet, kamuoyu oluşturmada basını kullanmıştır[700]. Ancak basının işlediği ekonomi konularındaki en önemli gelişme için **Hürriyet Partisi**'nin kurulması gerekmiştir[701]. İlk defa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde **Ekrem Alican**'ın hazırladığı alışılmışın dışındaki bütçe eleştirisi, gazetelerin olaya bakışını değiştirmiş ve ilk kez **Hürriyet** Gazetesi bu olayı manşet yapmıştır. Bu doğrultuda bütçe eleştirileri, ithalat ve ihracat rejimlerini içeren siyasi ağırlıklı haberler, ekonomi basının oluşumunu hazırlayan konular arasına girmiştir[702].

Gazetelerin ekonomik konularla ilişkisinin Ankara bürolarında, Maliye Bakanlığı ile ilgilenen muhabirlerin faaliyetleriyle sınırlı olduğu, bütçe görüşmelerini Parlemento muhabirlerinin izlediği 1960'lı yıllarda, toplumda önemli tartışma ortamlarının doğmasıyla

---

695 G. Uras, **a.g.m.**, s.4; Ayrıca Vatan Gazetesinde Ahmet Emin Yalman'ın başyazı karakterini ekonomi içeriğiyle değiştirdiği anlaşılmaktadır. (Y. Büyükerşen, 1993b, **a.g.m.**, s.61).

696 Yılmaz Karakoyunlu, *"Ekonomi Haberciliğinin Gelişimi"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İst.-1983, s.52.

697 F. İnal, 1990, **a.g.m.**

698 Taylan Erten, *"Fasih İnal Anısına"*, **Ekonom**, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998, s.16; *"İlk ekonomi gazetecisiydi"*, **Dünya**, 16 Şubat 1998.

699 F. İnal, 1990, **a.g.m.**

700 Bu dönemdeki gelişmeler konusunda bkz. Y. Büyükerşen, 1993b, **a.g.m.**, s.61.

701 Bu partinin önemi ve gelişmeler konusunda bkz. Y. Karakoyunlu, 1983, **a.g.m.**, s.45.

702 Ekrem Alican'ın çalışmaları konusunda bkz. Y. Büyükerşen, 1993b, **a.g.m.**, s.62.

birlikte, gazeteler de arayışlara girmişlerdir[703]. Bu ortamda, **Milliyet** Gazetesi'nde **Ali Gevgili**'nin öncülüğünü yaptığı, ekonomi konularının ayrı bir bölüm olarak yer alması girişimi, aydın çevrelerin dikkatini çekmiş ve ekonomiye ilgi duymalarını sağlamıştır[704]. 1963'te önce **İktisat-Ticaret** adlı yarım sayfaya yakın bir bölüm hazırlayan **Gevgili**, 1965'te bunu tam sayfaya çıkmıştır. Görülen ilgi üzerine bu sayfa daha sonra 'iktasadi bir servis'in kurulmasına yol açmıştır[705]. Ancak, '68 Kuşağı'nın dolgun araştırma, inceleme türü bilgi edinme beklentisinden hareketle hazırlanan bu sayfaların dilinin ağırlığı dikkati çekmektedir[706].

Öte yandan ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği, fiyat artışlarının, döviz kurları ve faiz oranlarının sık değiştiği 1960'lı yıllarda, döviz darboğazı ile girilen ekonomik çalkalanma içerisinde mal kıtlıkları, karborsa, yolsuzluklar ve kayırmalar gibi haberler, siyasetle içiçe girmiş ekonomi haberlerinin gazetelerde önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. Dönemin olaylara yol açan **Kim, Akis** ve **Forum** gibi dergilerinde de siyasi tartışmaların yanı sıra artan ölçüde ekonomi olaylarına ve haberlerine yorumlarla birlikte yer verilmiştir[707].

Ağırlaşan ekonomik şartlar altında planlı kalkınma ile tanışılan ve 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile başlayan dönem, çok ciddi yaşamsal sorunların gündeme geldiği ve Babıali'de "iyi gazeteci polis adliye muhabirliğinden yetişir" inancının yıkıldığı yıllar olmuştur. Konularında uzmanlaşmış yeni kişiliklerin gazeteciliğe girdiği bu dönemde, uzmanlık alanlarının genişlemesiyle beraber ekonomi haberleri manşete girmiş, ekonomik kavram ve kuramlar kamuoyunun malı olur hale gelmiştir[708].

İşçi-işveren tartışmalarının başladığı, sermaye gruplarının belirli çatılar altında gruplandığı, holdinglerin ortaya çıktığı, sendikal hareketlerin hız kazandığı, sol ve sağ çizgilerin belirginleştiği ve dış piyasalarda ardı ardına şok gelişmelerin yaşandığı 1970'li

---

703 Yüksel Ülken, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983, s.27; G. Evliyaoğlu, **a.g.k.**, s.22; Turhan Ilgaz, *"Basın-Yayın Okulları ve Ekonomi Muhabirliği"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İst.-1983, s.20.

704 Ekonomi konularına öncülük eden daha başka girişimlerden de sözedilmektedir. Karagöz ve Köylü Gazeteleri, Kooperatifcilik Dergisi, Karikatür Dünyası, Kadro, Akis, Forum, Yön ve Kim Dergileri bunlar arasında sayılabilir. (Bkz. Y. Karakoyunlu, 1983, **a.g.m.**; Seyfettin Turhan, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.)

705 Bu sayfa ve servisin kurulması konusunda Abdi İpekçi'nin görüşleri için bkz. Emin Karaca, **Milliyet Olayı**, Altın Kitaplar, İstanbul-1995, s.105-111.

706 Gevgili'nin hazırladığı sayfaların dilinin ağırlığı konusunda Ercüment Karacan kendisine "Bana seni anlama hakkı tanımıyorsun, niye ben seni anlamıyorum" eleştirisinde bulunmuştur (**Türkiye 1996**, s.58).

707 Y. Büyükerşen, 1993b, **a.g.m.**, s.62.

708 Hürriyet'te orta sayfada Doğan Koloğlu'nun hazırladığı "İş ve İşçi Dünyası" köşesi, Cumhuriyet'te Melih Tümer'in haftada bir hazırladığı ekonomi sayfası, A. Başer Kafaoğlu ve Yalçın Küçük'ün köşe yazıları, Günaydın'da ekonomi haberlerine verilen ağırlık bu yılların kilometre taşlarıdır (E. Yüksel, **a.g.t.**, s.208).

yıllarda, bir tarihi arakesit vermek gerekirse, 1973'e girerken basında ayrıntılı olarak tartışılan "Üçüncü Plan Olayı"na rastlanmaktadır. Ardından petrol şokunun etkisi haberlere konu edilmiştir. Ülkede, 1977'den itibaren giderek kötüleşmeye başlayan ekonomi, daha fazla dış kaynağa ihtiyaç duyulmasına neden olmuş ve bu da uluslararası finans kuruluşlarıyla daha gergin, ancak daha sık görüşmeleri beraberinde getirmiştir. Doğal olarak bu ortam gazete sütunlarına da yansımış ve enflasyon, durgunluk, devalüasyon, IMF, Dünya Bankası, OECD ve benzeri kavramlar basının her gün söylediği sözçükler olup çıkmıştır[709]. Bu yıllarda ekonomik gelişmeler basın tarafından en hızlı şekilde ele alınmış, hatta adı geçen kuruluşlarla görüşmeye giden kamu görevlilerinin arkasında kalabılak bir muhabir kadrosu gönderilmiştir. Ülkenin ekonomik şartlarının getirdiği ilişkileri yakından izlemeye başlayan ekonomi haberciliğine aynı yıllarda Maliye Bakanlığı ile Devlet Planma Teşkilatı arasındaki ekonominin büyüklükleri gibi çekişmelerin de renk kattığını söylemek gereklidir[710]. Bir başka etken de televizyonun yarattığı rekabet ortamıdır. Ekonomi haberlerini basın, televizyon karşısında bir koz olarak kullanmıştır. Örneğin, basının yazılı materyal sunması yıllarca döviz alım-satımı ile uğraşan kişi ve kurumların gazetelerin sunduğu verileri kullanmalarını gerektirmiştir.

Ekonomi haberlerinin ağırlık kazanmasıyla birlikte, ekonomi haberciliği adına önemli gelişmelere imza atıldığı bu dönemde; gazeteler, ekonomi alanında haber ajansları tarafından beslenmiş ve sadece ekonomi alanında yayınlar yapmak üzere altı haber ajansı kurulmuştur. Ekonomiye önem veren haber ajansları açısından 1969'da **Ekonomik Basın Ajansı** (EBA), 1971'de **AKA**, 1972'de **ANKA**, 1973'te **TÜBA**, 1974'te **İSTA**; 1976'da **Ekonomik Haberler Ajansı** (EKA) faaliyete geçerek, gazetelere haber sağlamışlardır[711]. Bu ortam içinde günlük gazetelerde ekonomi köşelerinin oluşumu dikkatleri çekerken, siyaset ağırlıklı günlük **Ekonomi Politika** Gazetesi 1972'de yayına başlamış ve 1979'da Yeni Asır Grubu, **Demokrat İzmir** Gazetesini satın alarak **Rapor** adıyla günlük ekonomi gazetesi haline getirmiştir. Ekonomik ortamın uygunluğu nedeniyle bu gazeteler iş çevreleri, araştırma merkezleri, işveren ve işçi toplulukları arasında geniş bir ilgi görmüştür.

Ekonomi basınının gelişiminde bir başka faktör olarak Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) yayınlarını da görmek mümkündür[712]. Siyasal ve sosyal yazarların ağırlıklı bulunduğu gazetelerde TÜSİAD, hazırladığı bültenler ve raporlarla siyasi ağırlığı

---

709 Özcan Ertuna, *"Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Basın"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İst.-1983, s.77.

710 Bu tartışma ortamı konusunda bkz. Uluç Gürkan, *"Devletin Ekonomik Karar Merkezleri ve Basın İlişkileri"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983, s.56.

711 **Türkiye 1996**, s.86.

712 Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, 1979'da ATAŞ'ı devletleştirince TÜSİAD Man Ajans'la anlaşarak bir dizi basın reklamı hazırlamış ve bunlar kamuoyunda büyük yankı bulmuştur (Bkz.*"TÜSİAD'ın ünlü ilanının perde arkası"*, **Ekonom**, Sayı: 3, Aralık-1996, s.50-52.

olsa da basına hazır, hemen giyilebilir bir takım imkanlar sağlamıştır[713]. Hükümetin ekonomi politikasını tartışan grafikli, tablolu bu kıyafetlerden yararlanan basın, ekonominin içerisine girmeye başlamıştır[714].

Yeni bir dönemin başlangıcı olan 1980'li yıllara, "24 Ocak Ekonomik Kararları" ile girilmiştir. Ekonomi muhabirliğini zorunlu hale getiren bu kararların ardından; ekonomi yönetiminde önemli bir politika değişikliği yapılarak, serbest piyasa modeline[715] geçilmiş ve bu da ekonomik bilgi ve habere olan ihtiyacı arttırmıştır. Ekonomi basını adına asıl "patlama" basın-hükümet arasındaki bilgi akışının ivme kazandığı 1980'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir[716].

Pek çok gazeteci tarafından 24 Ocak Kararları'nın açıklandığı gün, ekonomi muhabirliğinin 'miladı' şeklinde tanımlanmaktadır. O dönemde, ekonomi muhabirlerinin sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Ancak, ekonomi muhabirliğini bir anlamda zorunlu hale getiren bu kararların uygulamaya konulduğu, 1980 askeri müdahalesinin ertesinde, ekonomi basını gerçek doğuşunu gerçekleştirmiştir[717]. Gazeteler, 1960'lar ve 1970'lerde yaşadıkları gibi, bu dönemde de yine bir arayışa girmişler ve karşılarında yine, ancak bu kez farklı bir biçimde, ekonomi haberlerini bulmuşlardır. Ekonomik kararların mimarı, dönemin Başbakanlık Müsteşar Vekili ve DPT Müsteşarı **Turgut Özal**'ın daha sonra ANAP'ın başına geçerek, 1983'te Başbakanlık koltuğuna oturmasıyla açıkladığı hükümet programı ve hedeflerinin büyük bölümünün ekonomik olması, ekonomi muhabirlerinin önemini bir kat daha arttırmıştır[718].

Bu yıllarda, ekonomi haberciliği konusunda en büyük atılımı yapan gazete, **Günaydın** olmuştur. Ekonomi haberlerini dört ayrı sayfa halinde, ayrı bir bölüm olarak yayınlamaya başlayan gazetede, bu bölümün yaratıcısı **Necati Doğru**, bir ekolün de sembolü haline gelmiştir[719]. **Günaydın Ekonomi** ekleri, dört yıl kadar devam etmiştir. Hürriyet Grubu ise, rakip gurubun **Rapor**'una karşı, **Dünya** Gazetesini ekonomi gazetesi haline getirmiştir. 1981'de **Hürriyet**'ten ayrılırken **Nezih Demirkent**, kıdem tazminatı karşılığı olarak **Dünya**'nın yüzde 60 hissesini ve imtiyaz hakkını almış ve ilerleyen yıllarda da, gazetenin tamamına yakınına sahip olmuştur[720]. 2 Mart 1981'de yayın hayatına bir ekonomi gazetesi

---

713 Y. Karakoyunlu, 1983, **a.g.m.**, s.45.

714 Ancak basın bu arada siyasetin içine de girmiş olmaktadır. Bu ilanlarda bir yandan hükümetin ekonomik icraatları eleştirilirken, diğer yandan da istifasının hızlanması sağlanmış olmaktadır.

715 Ayrıca dönemin ekonomik gelişmeleri için bkz. E. Yüksel, **a.g.t.**, s.185-191.

716 F. İnal, 1990, **a.g.m.**

717 *"EMD'nin 10 Yıllık Tarihi-I"*, **Ekonom**, Sayı: 4, Mart 1997, s.9.

718 **Türkiye 1996**, s.86.

719 Necati Doğru, 24 Ocak Kararları'ndan sonra Haldun Simavi'ye bir rapor sunarak, "Türkiye ekonomik bir değişim yaşayacak, bundan sonra yeni bir habercilik çıkacak" demiş ve bunun ardından başlayan görüşmelerde ayrı bir ekonomi gazetesi yayınlanması fikri ortaya çıkmıştır (**Türkiye 1996**, s.87-88).

720 **A.g.k.**, s.87.

olarak başlayan ve yayını halen devam eden **Dünya**, daha sonra adeta mesleğin duayenliğini üstlenmiş ve ekonomi basının yeni bir okulu haline gelmiştir[721]. İlerleyen yıllarda, 1985'te **Sabah** Gazetesi kurulurken **Rapor**, **Selahattin Beyazıt**'a satılmış ve kısa bir süre sonra da yayın hayatı sona ermiştir.

Genel hatlarıyla, Türkiye'de kapitalist gelişme yolunun devlet ağırlıklı versiyonundan, piyasa ağırlıklı versiyona geçiş anlamındaki, 1980'lerle birlikte gelen ekonomik ve siyasal uygulamalarla, halk ekonomik olayların aslında kendi yaşamlarının bir parçası olduğunu açık bir şekilde kavramış, ekonomik bilinç oluşmaya başlamış ve ekonomik bilgiye olan talep körüklenmiştir[722]. Geniş kitleleri ekonomik hesapla ve yeni yatırım enstrümanlarıyla tanıştıran politikalarla; özel sektörde bir dinamizm dönemine girilirken, halk da giderek tasarruflarını nasıl ve nerelerde değerlendirebileceğini öğrenmeye başlamış, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın 1986'da açılmasından sonra, yeni ve cazip bir yatırım alanı daha doğmuştur[723]. Toplumun tüm kesimlerinde hissedilen para ve sermaye piyasaları ağırlıklı ekonomik bilgi ve haberler konusunda duyulan açlık karşısında basın, bu canlı talebi değerlendirme yoluna gitmiştir. Ancak bu tesbiti başka bir açıdan da "boşluk doldurmak" olarak görmek mümkündür[724]. Gazete sayfalarında askeri müdahalenin etkisiyle politik haberlerdeki zorunlu kesilmenin doğurduğu boşluk, magazin ve spor konularının yanında bir parça da olsa ekonomi konularıyla da doldurulmaya çalışılmıştır.

Bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türk ekonomi basının gelişiminde önce ekonomi haberciliği anlamında bir talebin yaratıldığı ve sonra büyüyen bu telep karşısında da gazetelerin geliştiği anlaşılmaktadır. 1980'lerle birlikte yaşama geçen ilk ekonomi gazetelerinin tirajlarını bir kaç yıl içinde bir kaç misli artırmışlardır[725]. Toplumda ekonomik bilincin oluşmasına neden olan ekonomik ve sosyal şartlar içinde, bu yıllarda ekonomi basının gelişmesine ekonominin gelişmesi, üretimin artması, çeşitlenmesi, iş bölümünün gelişmesi, ekonomik bilgi ve habere olan ihtiyacı artması, serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması ve pazarda rekabet unsurunun talebi doğrudan doğruya etkilemesi, içe kapanık ekonomilerin dünya ticaretine açılmaları ve bunun bilgiyi körükleyen bir unsur olarak ortaya çıkması, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın faaliyete geçmesi, ekonomide karar alma sıklığının artması, bilgilerin çeşitlenmesi ve bilgi akışının hızlanması, basının kamuoyundaki

---

721 Arolat'a göre Dünya, artık Türkiye'nin Financial Times'ı olarak anılmaktadır (O.S. Arolat, **a.g.m.**).

722 T. Erten, 1993a, **a.g.m.**, s.56.

723 **Türkiye 1996**, s.90.

724 Bu konuda bkz. Necati Doğru, "Ekonomi Sayfaları", **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi:5, İstanbul-1983, s.31; Y. Büyükerşen, 1993b, **a.g.m.**, s.64.

725 1980'lerde **Dünya, İzmir Ticaret** ve **Rapor** Gazetelerinin toplam tirajlarının 10.000'in üzerinde olduğu görülmekteyse de bu rakam bir kaç yıl içerisinde 30.000'leri zorlamaya başlamıştır (Dinç Tayanç, *"Ekonomik Olaylar ve Ekonomi Gazeteciliği"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983, s.34.).

gelişmeleri izlemesi, haber ajanslarının ekonomi ağırlıklı haberler sağlaması, uzman kişilerin gazetecilikteki ağırlıklarının artması ve ekonomi servislerinin kurulması gibi unsurların etkide bulunduğunu söylemek mümkündür[726]:

Ayrıca aynı dönemde, ekonomi haberciliğinde görülen iki farklı ekolün etkilerinden de söz edilmelidir[727]. Bu ekollerden ilki; belirli bir öğrenime ve varlığa sahip, özel sektörün orta ve üst yönetici kademesine seslenen bir ekonomi haberciliği anlayışını benimseyen, daha çok makro ekonomi ve finans haberlerine ağırlık veren ve **Gevgili**'nin elitist yaklaşımının devamı olarak yorumlanan kesimi temsil etmektedir. İkincisi ise, **Doğru**'nun öncülüğündeki ekip elemanlarınca temsil edilmektedir. Üretici ya da tüketici olan geniş halk kitlelerini bilgilendirmeyi hedefleyen bu ekol, ekonominin halkın ayağına inmesi gerektiğini savunmaktadır[728].

Yine dönem içerisinde, 1986'da haftalık ekonomi gazetesi **Ekonomik Bülten**, 1989'da **Önay Bilgin**'in haftalık **Barometre**'si yayınlanmaya başlamış ve kısa sürede önemli tirajlara ulaşmıştır. Bu arada ekonomi gazeteciliği adına 28-29 Ekim 1983'te "Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını" konulu bir seminer düzenlenerek bu alandaki tartışmalara bir zemin hazırlanmış; ardından ekonomi muhabirlerinin 1983'ün başlarında başlattıkları, bir çatı altında toplanma girişimleri, 1987'de tamamlanmış ve **Ekonomi Muhabirleri Derneği** (EMD) kurulmuştur[729].

2.5.1 Çalışmaya konu olan dönemdeki (1988-1998) gelişmeler

Toplumsal yaşamın ekonomik boyutunun giderek derinleştiği 1990'lı yıllarda, basında ekonomi konularının ağırlığının giderek daha da arttığı görülmektedir. **Büyükerşen**, 1990'da yayınlanmakta olan ekonomi ve ticaretle ilgili dergi sayısının 120'yi bulduğunu

---

726 E. Yüksel , **a.g.t.**, s.213.

727 Mortan, ekonomi basınında iki türden haberciliğin görüldüğünü belirtir. Soğuk-kuru türde resmi habercilik ve mistifikasyon, vulgarizasyon ve popülizasyon yaratarak ekonomi haberlerini anlaşılır hale getirme çabasındaki habercilik. Mortan'a göre bu iki habercilik türü de uçta yer alır. Çünkü, resmi habercilikte kişi pasif hale getirilmektedir. Okur, verilen mesajla yetinmek zorundadır. Vulgarizasyonda ise konu çarpıtılmaktadır. (Bkz. Kenan Mortan, *"Devlet ve Ekonomi Basını"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983, s.62 ve ayrıca bkz. **Türkiye 1996**, s.88-89).

728 Ekonomi konularının gazetelerde popülize edilmesinde ve kitlelerle kucaklaşmasında en çok adı geçen gazeteci Necati Doğru'dur. Kendisinden önce yapılanların tersi bir yaklaşımla konuya eğilen Doğru, o zaman eleştirilen şekliyle 'soğan gazeteciliği' yapmış ve ekonomi konularını halkın anlayacağı şekilde vulgarize ederek basitleştirme eğilimine gitmiştir. Ancak, örneğin 'İnekler öküz oldu' başlığıyla Türkiye'deki ineklerin süt verme oranlarının azlığı anlatılmak istenilmiştir ki, bu da bazen anlam kaymalarına yol açmıştır. Doğru daha sonraları bunu "bilimsel ekonomik haberleri ağır yapısı içerisinden sıyırıp, bunları çok sayıda insana okutabilmek için kendine özgü bazı yöntemler, başlıklar, röportaj biçimleri, fotoğraf yayımlama biçimleri bulundu ve bu ekonomiyi sokağa düşürmek diye eleştirildi" şeklinde yorumlayacaktır. (N. Doğru, 1993b, **a.g.m.**, s.69).

729 29 Temmuz 1987'de kurulan derneğin kurucular kurulu Özden Alpdağ, Vecdi Seviğ, Taylan Erten, Muzaffer Geçtoğan, Zülfikar Doğan, Ercan Deva, Ö. Faruk Günel ve Nursun Erel'den oluşmaktadır (**Ekonom**, Sayı: 4, Mart 1997, s.12).

kaydetmektedir[730]. Bu kadar hızlı büyüyen ekonomi basının kilometre taşlarına ise, EMD'nin yayınları ile başlanılabilir.

Ekonomi basınının kurumsallaşmasına zemin hazırlamayı amaç edinen EMD, bu doğrultuda, 1992'de **Ekonomi Basını** adıyla bir haber bülteni hazırlamış ve bu üç sayı çıkarabilmiştir. Daha sonra, Haziran 1996'da yayınına başlanan **Ekonom** ise, halen düzenli olarak ekonomi alanındaki kimi konuları derinlemesine inceleyen yazıları ve mesleğe yönelik deneme, anı ve faaliyetleri içeren yazılarla dikkatleri çekmektedir. Derneğin mesleğe yönelik düzenlediği panel, söyleşi ve seminerlerde ele alınan konular arasında "Ekonomi Muhabirleri Derneği Etik İlkeleri", en çok ilgi gören konu olmuştur[731]. Bu ilkelerle ekonomi muhabirleri, diğer muhabirlerden farklı olarak, kendi alanlarına yönelik etik ilkelerin neler olduğunu kamuoyuna duyurmuşlardır.

Dönemin gelişmelerine bakıldığında; 1992'de **Sabah**, ekonomi haberlerini pembe sayfalarda ayrı bir ekonomi gazatesi eki halinde yayınlamaya başlamış, ancak bir süre sonra maliyetin yüksekliği nedeniyle bu uygulamadan vazgeçmiştir. 1993'te düzenlenen Üçüncü İzmir İktisat Kongresi'nin bir oturumunda ise artık "Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri" sorgulanır görülmektedir[732]. 1995'te Nokta Dergi grubunca **Yalçın Şimşek** yönetimindeki **Hürses**, Intermedya grubunca **Yavuz Semerci** yönetimindeki günlük **Global** ve bir başka ekonomi gazetesi olan **İktisat** yayınlanmaya başlamıştır[733]. 1996 yılında da **Milliyet** Gazetesi basında ilk defa bir ekonomi konusundaki bir yabancı yayını (**The Wall Street Journal**) Türkçe'ye çevirerek her hafta pazartesi günleri, gazetenin eki olarak okuyucularına sunmuştur. Yayınlanan ekonomi dergilerinin sayısı ise, 10'u aşmıştır.

Bu arada ekonomi basını adına, ülkenin ekonomik koşullarının bir gereksinimi olarak 1994'te açıklanan 5 Nisan Kararları, bir başka dönüm noktasını oluşturmuştur. Ekonomi ve finans piyasalarında ani hareketlerin yaşandığı bu dönemde, ekonomi habercileri tarafından elde edilen duyumlar kamuoyuna aktarılmış, gelecek hakkında tahminlerde bulunulmuş, belirsizliğin dağılması yönünde yorumlar yapılmış ve ülkenin ekonomik yaşamı konusunda rahberlik edilmeye çalışılmıştır[734]. Ekonomi basını kamuoyunu uyarma, tasarruflarını koruma konusunda iyi bir sınavdan geçmiştir[735]. Sonuçta, ekonomik sıkıntılar nedeniyle

---

730 Büyükerşen, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün 1990'daki Sürekli Yayınlar Kataloğu baz alınarak yapılmış araştırma bulgularını açıklamıştır (Bkz. Y. Büyükerşen, 1993b, **a.g.m.**, s.65).

731 Bkz. *"EMD etik ilkeleri nasıl doğdu?"*, **Ekonom**, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998, s.8-9. Ayrıca tartışmalar için bkz. *"EMD etik ilkeleri kamuoyunun gündeminde"*, **Ekonom**, Sayı: 9, Nisan-Haziran 1998, s.44-46.

732 *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993.

733 **Türkiye 1996**, s.90.

734 Şemsi Yücel, *"Yeni ve Özgün Bir İlave"*, **Ekonomist**, Yıl:4, Sayı:41, 9 Ekim 1994a, s.3.

735 Salih Neftçi, *"Ekonomi Basınında Bir Dönem Biterken"*, **Hürriyet**, 1 Ekim 1995.

yaygın gazeteler tiraj yitirirken, ekonomi gazete ve dergileri tiraj kazanmışlardır[736]. Halen de ekonomi dergilerinin tiraj üstünlüğünün devam ettiği görülmektedir.

Ekonomi basını içerisinde gazetelerin dışında gelişen bir başka faaliyet kolu olarak ekonomi dergiciliğinin, diğer dergi türleri arasında da 'en çok satan' ünvanını alması uzun sürmemiştir[737]. Bu alanda, 1980 öncesinde görülen **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, genellikle araştırma yazılarının yer aldığı bir yayındır. 1981'de **Şeref Özgencil** yönetiminde **Diyalog** ve **Mesaj** Dergilerinin yayına başlanmıştır. 1980 ile 1988 arasında sakin bir dönem yaşayan ekonomi dergiciliği, 1988'de yedi bin olan tirajını, sekiz yılda on katına çıkarmıştır. **Ali Bilge**, 1986'da **İktisat ve Finans**'ı; **Ali Karacan** aylık **Kapital**'i çıkartmaya başlamıştır. 10 Nisan 1988'de Gelişim Yayınları tarafından çıkarılan **Ekonomik Panorama** ise, Türk ekonomi dergiciliğinin mihenk taşını oluşturmuştur. Sırasıyla **Mustafa Sönmez**, **Şemsi Yücel** ve **Aydın Demirer** yönetiminde yayınlanan, batı anlamındaki ekonomi dergiciliğinin Türkiye'deki ilk örneğini oluşturan dergi, 1993'de kapanmak zorunda kalmıştır[738]. Ayrıca, 1989'da **Trend**, 1990'da **Para**, 1991'de **Ekonomist** yayınlanmaya başlamıştır. 1992'de çıkan **Ekonomi Politika**, sonra **EP Paramatik** adı ile borsa dergisine dönüşmüştür. 1993'de Hürriyet Grubu aylık **Capital**'i; 1994'de 1 Numara Yayıncılık **Para**'yı; Intermedya Grubu **Paratüyo** ve aylık olarak **Macro**'yu yayınlamaya başlamıştır. 1995'te Nokta Grubu **Borsacı** dergisini, Intermedya Grubu **Borsamatik**'i ve Bilgin Grubu da aylık **Power**'ı çıkartmışlardır[739].

Bu dergiler arasında bir ekonomik kriz yılı olmasına karşın, 1994'te **Ekonomist** ve **Capital**'in çıkışları dikkat çekicidir[740]. Kriz döneminde krize yenilmeyen ve hatta bu krizde büyüyerek 25-30 binli tirajları yakalamayı başaran **Ekonomist**, "Türkiye'de en çok okunan haftalık dergi" ünvanını ele geçirmiştir[741]. Sonra da bu ünvanını zaman zaman egale ettiği görülmektedir[742]. Bir makro ekonomi dergisi olmasına rağmen, 1994'te aylık 16 bini bulan satışıyla aylık dergiler arasında ilk sıralara giren **Capital**'in reklam gelirleri de bu kriz yılında iki kat artarak, "dergicilikte yeni bir olay" yaratmıştır[743]. Bir başka deyişle, 2000'li yıllara

---

736 Bkz. Şemsi Yücel, *"Ekonomist Nasıl Başardı?"*, **Ekonomist**, Yıl:4, Sayı:32, 7 Ağustos 1994b, s.3

737 En çok beğenilen ekonomi gazeteleri ve dergileri anlamındaki PİAR Gallup'un yaptığı araştırmaya göre bu sıralama yüzde 32 Ekonomist, 21 Dünya, 20 Ekonomik Bülten, 6 Barometre, 4 Trend, 3 Gözlem, 2 Para, 2 İntermedya Ekonomi, 2 Finans Dünyası şeklinde oluşmaktadır. En çok okunan ekonomi yayını konusunda ise sıralama, yüzde 70 Ekonomist, 70 Dünya, 55 Barometre, 40 Trend, 34 Para, 32 İntermedya Ekonomi, 30 Gözlem, 26 Paramatik, 21 Finans Dünyası, 19 Paratüyo, 11 Ekonomik Gündem şeklindedir (**Türkiye 1996**, s.88).

738 Ekonomik Panorama için bkz. C. Uyanık, **a.g.m.**, s.48.

739 **Türkiye 1996**, s.88

740 **Ekonomist**, Yıl:4, Sayı:32, 7 Ağustos 1994.

741 Ayrıca 1995'deki tirajlar için bkz. **Ekonomist**, Yıl:5, Sayı:18, 30 Nisan 1995, s.3.

742 **Ekonomist**, 1998'de de bu başarısını hem gazete ilanlarıyla, hem kapak spotlarıyla ve hem de editör yazılarıyla duyurmuştur.

743 **Ekonomist**, Yıl:5, Sayı:31, 15 Ocak 1995.

girerken Türkiye'de en çok satan derginin, bir ekonomi dergisi olduğu görülmektedir. Öte yandan ekonomi dergilerinin toplam tirajı ise, haftalık dergilerde 100 binli ve aylık dergilerde de 40 binli rakamlara dayanmıştır[744].

Ekonomi haberciliğinin bir başka gelişim alanı ise, ekran haberciliği boyutundadır. Türkiye ekranda ilk kez bir ekonomi programı ile **TRT**'de **Nazmi Kal**'ın hazırladığı **Ekonomi Dosyası** adlı programla 1988 yılında tanıssa da, elektronik habercilik anlamında ilk kez 1990'da **Reuters**'in Türkçe haberlerini ekrandan izlemek mümkün olmuştur. Bu alanda **Dünya** Gazetesi, **Dow Jones Telerate**'le 1992'de, **Esam Wanly**'nin kurduğu **Boğaziçi Data Pazarlama (BDP)** da 1993'te yayına başlamıştır. İlk ekonomi radyosu; **Radyo Foreks**, 1993 yılının Ekim ayında hizmete girerken, bir yıl sonra 18 Eylül 1994'te de **Süleyman Bilge** tarafından kurulan ancak yayına başlamadan el değiştirerek **Aktif Holding**'e devrolan ilk özel ekonomi kanalı; **Kanal E**, yayına geçmiştir[745]. **Bilge**'nin sahibi olduğu haftalık ekonomi gazetesi **Barometre** de böylece el değiştirmiştir. Bir haber kanalı olarak 1995'te yayın hayatına başlayan **NTV** ise, gün boyu süren ekonomi haberleriyle dikkatleri çekmektedir. Bu arada diğer televizyon kanallarında da ciddi şekilde ekonomi köşelerinin ya da programlarının oluşturulduğu ve ekonomik bilgilerin geniş kitlelere anında ulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Öte yandan, gerek teleteks ve gerekse internet ortamları da elektronik habercilik anlamında her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bütün gazete ve ajansların açtığı bu iletişim ortamları izleyenlerine anlık bilgi ulaştırma yarışındadır.

Ekonomi gazeteciliği anlamında önemli diğer adımlar arasında, ayrıca 23 Aralık 1996'da Doğan Grubu'nun yayınlamaya başladığı **Finansal Forum**'dan söz edilebilir. 1998 yılı resmi rakamları ile günlük fiili satış ortalamaları[746] anlamında **Dünya**'nın 26.048 ve **Finansal Forum**'un da 20.130 tiraja sahip olduğu ortaya konulmaktaysa da, kısa sürede promosyon ve abone kampanyası sayesinde tirajını 40 binli rakamlara taşıyan bu gazete, kısa zamanda **Dünya**'ya rakip hale gelmiştir[747].

Bir diğer adım olarak **Liberal Bakış** da anılmalıdır. Büyük iddialarla 1997'de Bilgin Grubu bünyesinde yayınına başlanan günlük ekonomi gazetesi **Liberal Bakış**, bir yıllık bağımsız faaliyeti sonrasında 19 Ocak'ta, **Yeni Yüzyıl** Gazetesinin bir eki haline gelmiş ve bu şekildeki yayın hayatı 4 Nisan'da sona ermiştir[748].

---

744 Rauf Ateş, EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

745 **Basın 94-95**, s.88.

746 **Basın İlan Kurumu Şubelerinin Bulunduğu Yerlerde Yayınlanan Gazetelerin 1998 Yılı Günlük Fiili Satış Ortalamaları Raporu.**

747 Cahit Uyanık, telefonla görüşme, 29 Ocak 1999, saat: 11.15.

748 **Türkiye 1999**, s.91.

Farklı bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde, aslında ekonomi basınının ulaştığı noktada, ülkenin mali derinliği adına ulaştığı noktanın da önemli bir payı olduğu söylenebilmektedir[749]. **Altan**'a göre, ekonomi basınına yönelik bütün gelişmelere karşın Türkiye, hala "parasallaşamamış" bir ülke konumundadır. Bir ülkenin hangi oranda geliştiğine ilişkin, piyasadaki para ve para benzeri araçların Gayri Safi Milli Hasıla içindeki oranını yansıtan "mali derinlik" açısından, Avrupa'nın en sığ ülkesinin Türkiye olduğunu belirten **Altan**, Türkiye'de insanların mali sistem içinde yer almadıklarını ve mali sistemi dışarıdan seyrettiklerini ifade etmektedir.

Herşeye rağmen günümüzde ekonomi haberciliği, EMD'ye kayıtlı 300'ü aşan ekonomi muhabiriyle, gerek gazete ve dergileri ile basında, gerek radyo ve televizyon yayıncılığında ve gerekse bilgisayar ortamında veri sağlama sistemleriyle yaşamın vazgeçilmez parçalarından biri haline gelmiştir[750]. Pek çok gazeteciye göre de, ekonomi muhabirleri bugün, Türk basınının örnek alınacak gazetecileri haline gelmiştir[751]. Ekonomi editörleri genel yayın müdürleri düzeyinde bir yetkinliğe ulaşmış, ekonomi sayfaları grafiksel anlatımı, karmaşık olmayan sayfa düzeni, anlaşılır başlıkları, Türkçeyi doğru kullanmayı, haberde ilk kaynağa ulaşmayı en iyi şekilde başarır olmuşlardır. Okunmak için alındığından şüphe duyulmayan ekonomi yayınlarının elde ettiği anlamlı tiraj rakamları da bu yargıları destekler niteliktedir. 1988'de aylık 40 bin dolaylarında olan ekonomi basının tirajı, yaklaşık 400 binlere ulaşmıştır[752].

Artık basın içerisinde rüştünü ıspatlamış, sayıları önemli oranlara ulaşmış, mesleki örgütlenmesi ve bu doğrultudaki etik ilkelerinin belirlenmeye çalışılmasıyla kurumsal bir kimlik kazanma yolunda önemli mesafelar katetmiş olan ekonomi haberciliği için, bundan daha da önemli bir sürecin kapılarının aralandığını söylemek mümkündür. Bu da kurumsallaşma sürecidir[753]. Ekonomi haberciliği **Uyanık**'a göre henüz yüzde 30; **Demirkent**'e göre de yüzde 50 oranında mesafe katetmiştir[754]. Başka bir deyişle, daha alınacak daha çok yol vardır. Ancak, yaklaşık üç buçuk milyon seviyelerine kilitlenmiş durumdaki yaygın gazetelerin tiraj rakamları yanında ekonomi basının henüz küçük rakamlarla da olsa kazandığı tiraj ve yaygın gazetelerin sayfalarında artarak kazandığı derinlik bu yönde önemli ve umutlu sinyaller olarak değerlendirilmektedir.

---

749 Mehmet Altan, *"Piyasa Dediğin Kaç Kişi?"*, **Sabah**, 2 Aralık 1997.

750 Türkiye'de ekonomi basınının haber kaynakları, yayıncılık anlayışı ve ekonomi haberciliği, konuları, işlevleri, okurları, ekonomi muhabirliği, yayın politikaları, sorunları ve geleceği konusunda ayrıca bkz. E. Yüksel, **a.g.t.**, s.219-244; EMD'nin üye sayısı için bkz. **Ekonom**, Sayı:1, Haziran 1996, s.3.

751 N. Doğru, 1996, **a.g.m.**, s.40; M. Ali Birand, *"Medyanın Ekonomi Yazarları Öne Çıkıyor"*, **Sabah**, 21 Aralık 1997.

752 Faruk Türkoğlu,*"Ekonomiyi Anlamak İçin Hayatla Bağ Kurun"*, **Yeni Yüzyıl**, 28 Ekim 1998.

753 T. Erten, 1993a, **a.g.m.**, s.55.

754 C. Uyanık, **a.g.kon.**; N. Demirkent, **a.g.kon.**

3. ÇALIŞMANIN UYGULAMA BOYUTUNA KONU OLAN GAZETELERİN TANIMLANMASI

Basın ve ekonomi basını olgularının ayrıntıları ile irdelendiği bu bölümde, her ne kadar daha önce yeri geldikçe üzerinde durulmuş olsa da, çalışmanın uygulama boyutuna konu olan gazeteler üzerinde ayrıca durmakta yarar vardır. Böylece hem bu gazeteler tanıtılmış olacak ve hem de Türk basını içindeki yerleri görülebilecektir. Sözkonusu gazeteler, hatırlacağı gibi **Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Türkiye, Dünya** ve **Finansal Forum**'dur.

3.1 Cumhuriyet Gazetesi

Adını **Atatürk**'ün önerdiği **Cumhuriyet** Gazetesi, Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyet'in ilanından sonra, 7 Mayıs 1924'te **Yunus Nadi** tarafından yayınlanmaya başlamıştır[755]. İlk sayıda gazetenin amacı "Cumhuriyet'in temsilcisi ve koruyucusu, demokrasinin savunucusu" şeklinde tanımlanmaktadır[756]. Yayın hayatına başladığı günden itibaren, **Atatürk**'ün gerçekleştirdiği devrimlerin savunucusu olan, devrim atılımlarından önce kamuoyu oluşturma çabalarına giren **Cumhuriyet**, bu hizmetileriyle, diğer basın ürünlerine de öncülük etmiştir[757]. Türk basın tarihinde fikir gazeteciliğinin önde gelen temsilcilerinden olan gazete, genç elemanların yetişmesinde bir okul olmuş, mesleğin en başarılı temsilcileri bu gazetenin çatısı altında toplanmışlardır[758].

1945'te **Yunus Nadi**'nin ölümünden sonra gazetenin başına geçen oğlu **Nadir Nadi**, aynı ilkelerle yayınların sürdürülme çabası içine girmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik sorunlar ve tek parti yönetiminden kaynaklanan baskılar çerçevesinde toplumun çeşitli kesimlerinde hissedilen rahatsızlıklarla birlikte çok partili hayata geçilmiştir. O günlerde gazete, yeni kurulmuş olan ve muhalefeti temsil eden DP'yi destekler nitelikte yazılar sergilemiştir[759]. 1950-1960 döneminde çok partili hayatın işlerlik kazanmasında gazete, eleştiri görevini de yerine getirerek büyük çabalar göstermiştir[760]. Özellikle irticai teşebbüsler karşısında uyanık kalınması ve hassasiyet gösterilmesi konusunda devamlı olarak uyarılarda bulunulmuştur. İktidarı daima destekleyen 'besleme basın' adlı gazeteler dışındaki diğer basın organları gibi, **Cumhuriyet** de DP iktidarının, demokratik olmayan tutum ve

---

755 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.64.
756 **A.g.k.**, s.66.
757 **A.g.k.**, s.70.
758 **A.g.k.**, s.70-71.
759 **A.g.k.**, s.184.
760 **A.g.k.**, s.285.

davranışlarına karşı çıkmış, **Atatürk**'ün devrimlerinin korunup yaşatılmasını yinelemiştir. Basın üzerinde iktidarın baskılarının artması nedeniyle de giderek gazete ile iktidar arasındaki köprüler atılmıştır[761].

1960'larda da **Atatürk** devrimlerinin inançlı bir savunucusu olan gazete, özellikle de laiklik ilkesi konusundaki uyarılarını sürdürmüştür[762]. 1968'de öğrenci eylemleriyle başlayan ve anarşik olaylara dönüşen gelişmeler sonrasında, 1971 muhtırası açıklanmıştır. Gazetenin yazarlarının yargılandığı bu dönemde, iş çevrelerinden gelen baskılar reklam boykotuna dönüşmüş ve ardından Yönetim Kurulu değişmiş ve **Nadir Nadi**, gazete yönetiminden ve başyazarlığından ayrılmıştır[763]. **İlhan Selçuk** ve **Oktay Kurtböke** ile diğer yazarların gazeteden uzaklaştığı ve yayın politikasının değişmesine neden olan bu gelişmeler ertesinde, tiraj da 130 binlerden 45-50 binler seviyesine gerilemiştir. Bu zor durum karşısında, 1972 yılı Temmuz'unda **Nadir Nadi** yeniden yönetime çağrılmış, gazeteyi toparlamış ve eski tirajına ulaştırmaya çalışmıştır[764].

1980'lerde de Atatürkçülüğü anlatma, **Atatürk** ilke ve inkılaplarını topluma benimsetme çabaları içinde görülen **Cumhuriyet**, 12 Eylül müdahalesinden sonra uygulanan sansür nedeniyle, 4 kez toplam 41 gün kapatılmakla birlikte[765], haber sıkıntısı çektiği günlerde bir ölçüde magazin haberlere yönelmiş, özellikle sanat dünyasından haberlerle sansürden kurtulmaya çalışmıştır. Böylece o güne kadar alışılagelmiş haber politika ve anlayışında bir yumuşama ve değişme olmuş, tiraj artışı da sağlanmıştır[766].

1960'lardan itibaren yayın politikalarında sol eğilimlerle dikkati çeken **Cumhuriyet**, halen sosyal demokrat okurlara seslenen niteliğini sürdürmektedir[767]. **Nadir Nadi**'nin 1991'de ölümü üzerine **Berrin Nadi**'nin yönetime geçmiştir. Gazete içinde "Kemalist-Liberaller" çatışmalarını da beraberinde getiren bu ölümün ardından[768]; ekonomi yazarı **Osman Ulagay**'ın SHP'ye karşı, DYP-ANAP koalisyonunu önermesi ile doruk noktasına ulaşan çekişme sonucu **Nuri Torun, İlhan Selçuk** ve **Berin Nadi**'in istifaları ile başlayan döneme gelinmiş; sayıları 80'i bulan yazarın gazeteden ayrılmasını, okurların satın almama tepkisi izlemiştir[769]. Boykotun etkisiyle gazetenin tirajı 100 binli rakamlardan, 60 binlere kadar gerilemiş ve İmar Bankası sonunda gazeteye haciz koydurmuştur[770].

---

761 **A.g.k.**, s.286.

762 **A.g.k.**, s.420-421.

763 **A.g.k.**, s.424.

764 **A.g.k.**, s.425.

765 **Basın '80-84**, ÇGD Yayınları, Ankara-1984, s.198.

766 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.** s.478-179.

767 N. Atabek, **a.g.t.**, s.164.

768 Emin Karaca, **Cumhuriyet Olayı**, Altın Kitaplar, İstanbul-1994, s.31.

769 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.69; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.179.

770 *"Cumhuriyet'e 12 milyarlık haciz"*, **Milliyet**, 26 Mart 1992.

Gelişmeler üzerine 1992'de **Ulagay** ve ardından da Genel Yayın Müdürü **Hasan Cemal**, **Sabah**'a geçmiş, yapılan Genel Kurul sonrasında Müessese Müdürü **Emine Uşaklıgil** ve Yazıişleri Müdürü **Okay Gönensin**'in de istifalarının ardından eski kadronun önemli isimleri gazeteye geri dönmüşlerdir[771]. Sahipliğini **Berin Nadi**'nin üstlendiği gazetenin, Genel Yayın Müdürü de **Özgen Acar** olmuştur. Ödeme güçlüğüne düşen gazete aynı yıl kontordato talebinin reddi üzerine iflasını açıklamış ve artık çalışanlarca kurulan ve isim hakkını kiralayan, Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayımcılık AŞ. tarafından yayınlanmaya başlanmıştır. Halen siyah-beyaz yayınlanan gazete, "maliyetini kurtarmaması ve herhangi bir sermaye grubuna dayalı olmaması" nedenleriyle diğer gazetelere oranla daha yüksek fiyatla satılmaktadır[772]. **Gündüz**'e göre, **Cumhuriyet**'in gündemi okurlarının gündemi ile örtüşmekte ve gazete basının işlevleri bakımından çevre gözetimi ve ilişkilendirmeye ağırlık vermektedir[773].

Ekonomi haberciliği anlamında ise, 1988'de 12 sayfa olarak yayınlanan gazetede 9. sayfada (tek sayfa) yer alan ekonomi haberlerinin, ilanlar dolayısıyla yarım sayfaya kadar düştüğü görülmektedir. Aynı şekilde, ekonomik verilere yönelik tabloların yayını da değişebilmektedir. İzleyen yıllarda iki sayfa ekonomi yayınlamaya başlayan **Cumhuriyet**'te, önceleri 11-12. sayfalar olan bu bölümün yerinin, gazetenin sayfa sayısının da artmasına paralel şekilde, önce 9-10 ve daha sonra 6-7. sayfalar olarak değişerek daha ön taraflara çekildiği belirlenmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, gazetenin 1991'de içine düştüğü bunalımın başlangıcı ise, ekonomi yazarı ve yönetmeni **Ulagay**'ın TÜSİAD'ın temsilciliği ile suçlanmasıyla hareketlenmiştir. 1989'da **Cengiz Turhan**, 1992'de **Meral Tamer** ve sonra **Şükran Ketenci**, 1993'te **Dinç Tayanç**, 1994'te **Abdurrahman Yıldırım** ve sonra **Bülent Kızanlık**, 1997 sonunda **Mehmet Saraç** ve 1998'in sonlarında da **Özlem Yüzak**, zaman zaman "İş-Ekonomi" diye de adlandırılan bu servisin şefliğini ya da yönetmenliğini üstlenmişlerdir. Gazetede son yıllarda ise **Şükran Ketenci, Taner Berksoy, Sadullah Usumi** gibi kendi yazarları kadar, konuk yazarlar da dikkat çekmektedir. **İzzettin Önder, Korkut Boratav, Öztin Akgüç, Solmaz D. Ayarslan** bunlar arasındadır. 28 Ekim 1996'dan başlayarak gazete, her pazartesi, tabloid boyda **Cumhuriyet Ekonomi** isimli haftalık bir de ek vermiştir. Ancak, uzun ömürlü olmamıştır.

---

771 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.69-70.

772 Hürriyet ve Sabah'ın 150 bin liraya satıldığı, Star'ın fiyatını 50 bin liraya çektiği Eylül 1999'da Cumhuriyet 250 bin liradır.

773 Bkz. M. Gündüz, **a.g.k.**, s.101.

3.2 Hürriyet Gazetesi

"Günlük müstakil siyasi gazete" ibaresi ile 1 Mayıs 1948'de deneyimli gazeteci **Sedat Simavi**'nin yayınlamaya başladığı **Hürriyet**'le birlikte, Türk basınında yepyeni bir çığır açılmış ve bambaşka bir gazete doğmuştur[774]. **Simavi**'ye göre tarafsızlık yerine, "müstakil" olmayı tercih eden gazete, halkın faydası için gereği halinde taraf tutacak, ancak müstakil olduğu için de tuttuğu tarafın aleti olmayacaktır[775]. Basına en modern baskı makinaları ile giren, haber fotoğraflarının değerlendirilmesi ve süslenmesi yeniliğini geterin **Hürriyet**, uzun ve ağır makaleciliği kaldırmış, en ağır siyasal ve toplumsal konuları halkın anlayacağı dille yansıtma ilkesini benimsemiş, okuyucunun hoşça vakit geçirmesini sağlamak amacıyla çizgi romanlara önem vererek, yüksek tirajlı gazeteciliğin de temelini atmıştır[776]. Yenilikler diğer gazeteler tarafından yadırganmış ve **Hürriyet** için "gazeteli resim" eleştirilerinde bulunulmuştur[777]. Ancak gazetenin tirajı bir kaç ay içinde onaltı binlere ulaşmıştır. 1948'de Londra Olimpiyatları'na yönelik haberlerin büyük fotoğraflarla işlenmesi tirajın rekor seviyeye, 51 binlere ulaşmasına neden olmuştur[778]. 1951'den sonra da gazetenin tirajı yüzbinleri aşmış ve daha sonraları yarım milyona ulaşmıştır.

1950'de Kore Savaşı'na gönderilen askerlerle birlikte **Hürriyet**, gönderdiği muhabirlerinin bol fotoğraflı haberleri ile konuyu işlerken, 1952'de iş politika olaylarındaki yoğunluklu birlikte bu gelişmeleri en iyi biçimde okuyucuya aktaran gazete olmuştur[779]. İlk günden beri DP'yi destekleyen ve partinin kurucuları ile yakın ilişkiler içinde olan **Simavi**, Dışişleri Bakanlığı'nı eleştirmeye başlayınca ve Kıbrıs olaylarındaki gelişmelerle birlikte hükümetle kurduğu ikili ilişkileri kopmuş ve hükümetle amansız bir mücadeleye girişmiştir[780]. Ancak **Simavi**, 1953'te ölüme yenik düşmüştür.

Erol Simavi'nin yönetimi tamamen ele almasıyla gazetede, 1986'da öğretim görevlisi **Ertuğrul Özkök**'ün "Babıali'ye paraşütle inmiş belki de tek genel yayın yönetmeni" sıfatıyla bu göreve getirilmesi ve 1989'da **Rahmi Turan**'ın bu görevi üstlenmesi ile doğan tepkiler (20 gazetecinin **Güneş**'e gitmesi) önemli olaylar olarak kayda geçmiştir[781]. **Özkök** daha sonra, 1990'da Genel Yayın Müdürü görevine gelmiş ve halen de bu görevini

---

774 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.231; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.103 ve 171-173.

775 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.232.

776 **A.g.k.**, s.233.

777 **A.g.k.**, s.233.

778 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.233; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.103.

779 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.272.

780 **A.g.k.**, s.272-273.

781 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.64-65.

sürdürmektedir. **Hürriyet**'in 1993'te **Cumhuriyet** ile reklam pazarlama alanında işbirliği yaptığı da bilinmektedir[782].

Gazetenin sermaye yapısı anlamında ise, gazeteci gelenek üzerine kurulan gazete bünyesinde, 1970'lerle birlikte ortaya çıkan Hürriyet Holding, Türk basın tarihinde ilk ve basın dışındaki alanlara da el atan ilk holding olmuştur[783]. **Erol Simavi** ve **Sedat Simavi** adına da iki de vakıf kurulmuştur. İlk olarak 1993'te hisselerinin yüzde 25'inin İktisat Bankası ile **Show TV**'nin sahibi **Erol Aksoy**'a satılmasının ardından, 1994 Temmuz'unda Holding'in tümü **Aydın Doğan**'ın eline geçmiştir[784]. Böylece **Simavi** ailesinin bağı kalmamıştır. Doğan Grubu'nun basın yayından bankacılık ve otomotiv alanlarına yönelik faaliyet alanları ise Tablo 6'da sunulmuştur.

Gazetenin siyasi görüşü anlamında ise **Gündüz**, şu saptamalarda bulunmaktadır[785]: "Ortanın biraz ağında, ancak çoğunlukla solunda geniş aralığa sahip bir kitle gazetesidir. Resmi idelojiyle örtüşen anlayışları amaç alan bir yayın politikasıyla iki uç kanadın hemen ortasında laik, cumhuriyetçi bir noktada bulunmaktadır. Solun sağında bulunan milliyetçi bir gazete yorumu da yapılmaktadır."

Ekonomi haberciliği anlamında ise, 1988'de genelde 20 sayfa yayınlanan gazetenin 4. sayfasının ekonomi haberlerine ayrıldığı görülmektedir. Daha sonra, reklam ağırlıklı olmakla birlikte iki sayfaya çıkan ekonomi bölümü, 1990'da **Meriç Köyatası** yönetiminde ve ikinci sayfası "çarşı" başlığıyla çıkmaya başlamıştır. İzleyen dönemde de bu sayfanın adı sürekli değişmiştir. 1991'den sonra ise, adı artık "Para-Piyasa"dır. 1992 sonunda **Enis Berberoğlu** yönetimindeki ekonomi sayfaları, "İş Dünyası" sayfası ile birlikte üçe çıkmıştır. Daha sonra Tüketici, Emlak, Beşinci Vites, Monitor ve Yönetici gibi bölümlerle birlikte ekonomi sayfalarının dörde ve bazen beşe çıktığı görülmektedir. 1997'ye gelindiğinde **Enis Berberoğlu** Ekonomi Müdürü ve **Vahap Munyar** da yönetmen olmuştur.

3.3 Sabah Gazetesi

"İzmir grubunun İstanbul çıkarması" nitelemesiyle Babıali'de huzursuzluk yaratan **Sabah**, 22 Nisan 1985'te, İzmir'deki yerel gazete modelini (**Yeni Asır**) İstanbul'a taşımak isteyen **Dinç Bilgin** tarafından yayınlanmaya başlamıştır[786]. Türk basının genç gazetelerinden olan **Sabah**, ilk yayın yönetmeni **Rahmi Turan**'ın bol fotoğraf kullanımı ve

---

782 *"Medyada dev işbirliği"*, **Hürriyet**, 22 Haziran 1993.

783 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.171.

784 **A.g.k.**, s.172.

785 M. Gündüz, **a.g.k.**, s.97.

786 M. Münir, **a.g.k.**, s.16; M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.493.

magazin haberciliğine verdiği ağırlık ve ucuz fiyatının da etkisiyle daha ilk günlerde 500 binli tirajlara ulaşmıştır[787]. **Turan**'ın 1986'da gazeteden ayrılmasından sonra yönetim **Zafer Mutlu** ve ekibine geçmiş ve gazete tiraj arttırmak için ANAP'a muhalefet etmiştir[788]. 15 Şubat 1987'de rakibi **Hürriyet**'in tirajını geçen ve logosuna nazar boncuğu ekleyen gazete[789], 1992'de de 4 bin lira fiyatla en pahalı gazete ünvanını almıştır[790]. Daha sonra fiyat indirimiyle basın tarihindeki yerini alan gazete, bayram gazetelerinin sona ermesinde[791] ve lotaryacılık alanlarında pek çok öncülüğün de sahibi olmuştur. **Mutlu**, 1993 yılında bir röportajında gazetenin hedefinin "Rakipsiz büyük basın grubu olmak" olduğunu açıklamıştır[792]. Gazete, halen ülkenin en fazla satanları arasındadır. Bilgin Grubu'nun faaliyet alanları ise, Tablo 6'da sunulmuştur.

Ekonomi haberciliği anlamında ise gazetede, 1988'de "Ekonomi-Politika" sayfa başlıklarını taşıyan iki sayfa bulunmaktadır. Yönetmen, **Osman S. Arolat**'tır. Nisan'da gazete 14 sayfaya çıkınca, bu sayfaların sayısı da dörde çıkmıştır. Ancak bir yıl geçmemiştir ki, yeni düzenlemelerle bu sayfa logoları değişmiş, ekonomi haberleri bir sayfaya kadar azalmış ve 1989 sonunda 1 Ekim'le birlikte yenilenen gazetede "Para-Ekonomi" sayfası yayınlanmaya başlamıştır. 1989 sonunda serviş şefliğine **Şule Talu** getirilmiştir. 1990'lara 20 sayfa olarak giren gazetenin sürekli yenilenme çabası dikkati çekerken, 1991 Eylül'ünde **Erdal Bilallar** yönetimindeki ekonomi haberlerinin Para, Piyasa, borsa, Altın, İş Dünyası, Yorum sayfa başlıkları ile yedi sayfa halinde yayınlandığı görülmektedir[793]. Gazetenin yedinci yılında; 1992'de, önce renklenen ekonomi sayfaları, 22 Nisan'dan itibaren pembe sayfalar şeklindeki "**Sabah Ekonomi**" adlı dört sayfalık ek biçiminde verilmeye başlanmıştır[794]. 11 Şubat 1993'e dek süren bu ek, gerek mizanpajı, haber sunum biçimi ve gerekse yazı kadrosu ile dikkatleri üzerine çeken ayrı bir "ekonomi gazetesi" görünümündedir[795]. Daha sonra yine gazetenin içinde üç sayfa biçiminde görülen ekonomi sayfalarında **Osman Ulagay, Atilla Özsever, A. Rıza Kardüz, Sadullah Usumi** ve daha sonra katılan **Necati Doğru**'nun yazıları dikkati çekmektedir. **Doğru** ile birlikte,

---

787 M. Münir, **a.g.k.**, s.84. Bu başarı için ayrıca bkz. H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.175.

788 M. Münir, **a.g.k.**, s.147.

789 **A.g.k.**, s.183.

790 **A.g.k.**, s.148.

791 11 Haziran 1992'ye rastlayan Kurban Bayramı'nda gazete yasal boşluktan yararlanarak yayınını ürdürmüş ve büyük tepkiler almıştır (M. Sağnak, **a.g.k.**, s.74).

792 *"Sabah'ın hedefi, rakipsiz büyük basın grubu olmaktır"*, **Barometre**, 5 Nisan 1993.

793 **Sabah**, 7 Eylül 1991.

794 Aynı yıl gazete Kurban bayramında da çıkma kararı alınca Türk basınında bir geleneği sona erdirmiştir. Daha önce bayramlarda yalnızca Gazeteciler Cemiyeti'nin çıkardığı "Bayram" gazeteleri yayınlanırken Sabah'ın bu yayınları sonrasında artık bayram günleri de tüm gazeteler çıkmaya başlamıştır.

795 Bu ek, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nce 1994 Yılı Basın ve TV'de iktisat ödülleri jürisi tarafından, günlük gazetelerde en iyi iktisat sayfası olarak seçilmiştir. Dünya Gazetesi ise en iyi süreli yayındır. (Bkz. **Sabah Ekonomi**, 7 Aralık 1994).

gazetenin ekonomi sayfaları yeniden değişmiş ve Çalışma Dünyası, Kulis, Tüketici Gözüyle, Direksiyon gibi yeni bölümler görülmeye başlanmıştır. **Ercan İnan** da ParaSentez'de yorumlarda bulunmaktadır. Zamanla sayfa sayısı 30'lara ulaşan gazetede, bazı günlerde ekonomi sayfalarının da dörde ve hatta beşe ulaştığını da görmek mümkündür. Bu arada neredeyse her yıl bir kez logoların ve mizanpajın değiştiği de eklenmelidir. Ayrıca, 1996'da gümrük birliğine girilmesinin ardından gazete haftada bir gün "Euro-Türk" sayfası yayınlamaya başlamıştır. Bilgisayar, AB özel sayfası, Alışveriş, İnsan Kaynakları gibi sayfalar da dönem içerisinde haftalık sayfalar biçiminde verilmiştir. 8 Kasım'da gazete yeni bir uygulama ile "ekonomi gazeteciliğinde yeni bir dönem" olarak 12 sayfa halindeki vitrin, finans, haber analiz, paranız, otomobil, iletişim gibi bölümlerden oluşan "**Sabah Pazar Ekonomi**"yi yayınlamaya başlamıştır. Ancak 1998 başında "**Şamdan**" adlı magazin eki verilmeye başlanınca ekonomi ekinden vazgeçilmiştir. 1997 sonundan bu yana ekonomi servis şefliği görevini ise, **Yavuz Semerci** yerine getirmektedir.

3.4 Türkiye Gazetesi

22 Nisan 1970'de **Hakikat** adıyla yayın hayatına başlayan gazete, iki yıl sonra **Türkiye** adını almıştır[796]. "Türk milletinin sesini duyuracak, dertlerine tercüman olacak, çocuklarına şerefli tarihini, kutsal ahlakını, asrın teknik elerleyişlerini ve kardeşliği, sevişmeyi aşılayacak bir basına sahip olmak[797]" düşüncesiyle yola çıkan gazete, **Türkiye** adını aldıktan sonra da "milliyetçi ve muhafazakar" görüşü temsil eden fikirlerin sergilendiği bir gazete olmuştur[798]. 1980'lerde yayın politikasını yeniden gözden geçiren gazete, 1984'te elden dağıtım yoluyla tiraj sorunlarını aşmayı başarmıştır[799]. 1990'da ise ilk beş büyük gazete arasında yer alarak, 1996'da baskı sayısını 713 bine ulaştırmıştır[800]. Dönemin Başbakanı **Turgut Özal**'a yakınlığı ile dikkatleri çeken gazete, 18 Nisan 1993'te **Özal**'ın ölümü ile siyah logo ile çıkmıştır[801]. Sahip ve yönetim kadrosunda sürekli bir hareketlilik görülen gazetenin halen sahibi, İhlas Holding Yönetim Kurulu Başkanı **Enver Ören**'dir.

---

796 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.434.

797 Mahmut Genç'in bu başyazısı için bkz. **A.g.k.**

798 İncelenen dönem içerisinde bu görüşü destekler kimi haberlerde dikkati çekmiştir. Uç örnekler olduğu görülmekle birlikte gazetede, 31 Aralık gecesi TRT ekranlarında "dansöz oynatılacağı" haberi ilk sayfada manşetten "TV'de yılbaşı rezaleti" başlığıyla yayınlanmıştır (**Türkiye**, 25 Aralık 1988). "Marksizm iflas etti", (12 Kasım 1989), "Komunizm tehlikesi bitmedi", (24 Eylül 1989), "Batı çöküyor", (12 Mayıs 1993) haberleri gazetenin diğer ideolojik görüşlerini yansıtan ilk sayfadaki manşetleridir.

799 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.436-437.

800 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.173.

801 İzleyen günlerde başsağlığı ilanlarının çokluğu nedeniyle gazete kimi haber sayfalarından vazgeçmiştir. 22 Nisan'da ekonomi sayfası yoktur. 23 Nisan'da gazete tam sayfa fotoğrafla "Mekanı Cennet Olsun" manşeti ile yayınlanmıştır. 25 Nisan'da ise İhlas Holding, Bakü'de Turgut Özal Yüksek Teknoloji Üniversitesi'ni kurduğunun haberini vermiştir.

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Ören'in Tablo 6'da da sunulan gazetecilik dışında otomobil endüstrisinden bankacılığa pek çok alanda yatırımı ve **TGRT** radyo ve televizyonu da bulunmaktadır.

Ekonomi haberciliği anlamında, 1988'de bir kaç kez çıkmadığı görülse de 4. sayfadaki **Kamuran Abacıoğlu**'nun servis müdürlüğündeki ekonomi haberleri, Ekim sonunda iki sayfaya yükselmiştir. "Ekonomi-Araştırma" adını taşıyan bu sayfanın daha sonra "Ekonomi-Aktüalite" biçiminde değiştirildiği de dikkati çekmektedir. 1992 sonunda **Engin Şenol** yönetiminde yayınlanmaya başlayan ekonomi sayfalarının mizanpajlarında da dönem içinde bazı değişiklikler görülmektedir. 1993 sonunda ise, servis müdürlüğüne **Turgut Güngör** getirilmiştir. Artık üç sayfaya çıkmış olan ekonomi sayfaları için, 1995 Ekim'inde ise, künyede **Metin Sezer**'in ismi, servis müdürü olarak görülmektedir. Gazetede 1996'da AB Sayfası, Bilgi Penceresi, Alışveriş, İnsan Kaynakları, KOBİ'ler, Çalışma Hayatı, OtoShop, Bilgisayar Dünyası gibi sayfa başlıkları da dikkati çekmektedir. Halen, **Sezer** görevdedir.

3.5 Dünya Gazetesi

Falih Rıfkı Atay'ın başyazarlığında ciddi bir muhalefet gazetesi yaratmak amacıyla 1952'de yaşama geçirilen **Dünya**, bu tarihte daha çok bir fikir ve tartışma gazetesi kimliğindedir[802]. 1970'lerde tiraj sorunları ile mücadele edildiği bir dönemde, **Atay** 1971'de ölümünde önce hisselerini **Bedii Faik**'e devretmiştir. Tiraj düşüşü devam ederken **Faik**, gazeteyi 1974'ün sonunda Ankaralı işadamı **İhsan Altınel**'e satmıştır. İnşaattan turizme yatırımları bulunan İhsan Altınel Holding'in şirketlerinden biri duruma galen gazete[803], daha çok magazine ağırlık verilerek renkli basılmaya başlanmış ve dönemin güçlü gazetelerinden **Günaydın** ile rekabet eder hale dönüşmüştür[804]. Gazetenin yönetim kadrosu ile anlaşmazlıklar başlayınca, sansasyona dayalı habercilik ve tiraj sorunları, gazetenin Holding'e bağlı şirketlerin bir reklam aracı halinde kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Ekonomik krizden kurtulamayan gazete, daha sonra 1979'da bir takım arsalar karşılığı **Hürriyet**'in yönetimine geçmiştir. 12 Eylül 1980'den sonra yeni bir içerik kazanan gazete, **Orhan Birgit** yönetiminde bir yıl sürecek demokratik sol içerikli bir yayıncılık dönemine girmiştir. Ancak bu dönem de siyasi çevrelerin tepkileri ve yargılanmaları da beraberinde getirmiştir.

24 Ocak Kararları'nın ekonomiye ve toplmusal yaşama getirdiği yeniliklerin tartışıldığı bir ortamda **Hürriyet** Gazetesi Yayın Yönetmeni **Nezih Demirkent**'in önerileri doğrultusunda **Dünya**, o dönemde ekonomi haberciliği yapan **Rapor**'a benzer bir gazetecilik anlayışına bürünmüştür. **Cahat Düzel**'in üstlendiği bu dönüşüm programı çerçevesinde

---

802 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.449; H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.181.

803 H. Topuz, 1996b, **a.g.k.**, s.182.

804 M.N. İnuğur, 1992, **a.g.k.**, s.450.

Dünya, "haber dünyasında ekonomiyi politika ile birleştirmek" amacıyla yayına koyulmuştur[805]. Bayiler yoluyla satış zorluğu nedeniyle **Dünya**, elden dağıtım zincirinin ilk örneğini vermiş ve ekonomiyle ilgili çevrelerin adreslerine doğrudan ulaştırılarak satışını gerçekleştirmiştir. 1981'de **Hürriyet**'ten ayrılan **Demirkent**, gazetenin imtiyaz sahibi olmuştur.

Financial Times, Le Suspension, Handelsblatt gibi yabancı yayınları örnek alan gazete, bağımsız ekonomi gazeteciliğine yönelme fikrini amaç olarak benimsemiştir[806]. 1984'te gazete **Avrupa Ekonomi Basın Birliği**'ne (UPEFE) üyelik hakkını elde eden ilk Türk ekonomi gazetesi olmuştur. 1988'de pembe kağıt ile baskıya geçen gazete, bir yıl sonra videoteks ekran gazeteciliği hizmetine başlamıştır. Bu nitelikleriyle **Dünya**, halen ekonomi alanında uzman gazeteci yetiştiren bir okul niteliği kazanmıştır.

3.6 Finansal Forum Gazetesi

"Türkiye'nin batı anlamında ilk ekonomi gazetesi[807]" yorumuyla dikkatleri çeken en genç ekonomi gazetelerimizden **Finansal Forum**, Doğan Grubu bünyesinde (**Milliyet** kadrosunda) 23 Aralık 1996'da yayın hayatına başlamıştır. Büyük promosyon kampanyaları ile iddialı bir biçimde yayın hayatına koyulan gazete, ertesi yıl da promosyona devam kararı almıştır. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, **Dünya**'ya rakip olarak görülen gazete, tiraj rakamları itibarıla bu amacına ulaşmıştır. **Dünya**'nın daha çok iş, ticaret ve sermaye çevrelerine ağırlık veren yurt içinde yaygın büro ağı karşısında, **Finansal Forum** daha çok yurtdışındaki finans gazeteleri gibi ekonominin finans ve makro ekonomik yönüne ağırlık vermiştir. Finans gazeteciliğinin özelliği olarak ekonomik ve siyasi gelişmeleri ekonomik faktörlere aktararak yorumlama çabasındaki gazete, ayrıca dünya konjonktüründeki gelişmeler ile bunları birleştirerek milli ekonomiye etkilerini değerlendirme politikasındadır[808].

3.7 Çalışmaya Konu Gazetelerin Türk Basını İçindeki Konumu

Yukarıda Türk basının ve ekonomi basının gelişimi başlıkları altında yeri geldikçe değerlerdirilmiş olsa da, çalışmaya konu olan gazetelerin Türk basını içindeki konumlarını ayrıca değerlendirmek çalışmanın dayandığı temellerin anlaşılması açısından önemlidir. Bu bağlamda öncelikle tirajlara yönelik bir değerlendirmeye bakılabilir. Daha önce Tablo 5'te

---

805 **A.g.k.**, s.451.

806 **A.g.k.**, s.452.

807 **Hürriyet**, 23 Aralık 1996.

808 Türkiye'nin ciddi bir finans gazetesina kavuşma yolunda olduğunu söyleyen Arif Esin'in bu görüşleri için bkz. *"Finansal Forum Bir Ayını Doldurdu"*, **Finansal Forum**, 23 Ocak 1997.

sunulan Basın İlan Kurumu verilerinden hareketle, inceleme dönemi içerisinde yayınlanan gazetelerin toplam tirajları içinde, çalışmaya konu olan gazetelerin tirajlarını değerlendirmek mümkündür.

Tablo 8. Türk Basınındaki Gazetelerin Toplam Tirajları İçinde İncelemeye Konu Olan Gazetelerin Tirajlarının Oranı

YILLAR	Yayınlanmakta Olan İstanbul Gazetelerinin Sayısı	Ülke Genelinde Yayınlanmakta Olan Gazetelerin Sayısı	İncelemeye Konu Olan Gazetelerin Toplam Tirajları	İstanbul Baskılı Gazetelerinin Toplam Tirajı İçindeki Oranı (%)	Ülke Genelindeki Gazetelerin Toplam Tirajı İçindeki Oranı (%)
1988	28	57	1447700	56.57	53.02
1989	28	57	1286001	48.75	45.98
1990	28	56	1763625	57.73	54.7
1991	30	60	1948046	62.57	59.2
1992	30	58	1787614	64.9	62.44
1993	29	56	2084448	58.18	56.63
1994	29	57	1587329	62.03	59.25
1995	30	57	1818698	57.66	55.52
1996	30	57	1833995	55	53.33
1997	32	59	1710948	53.02	51.22
1998	34	62	1566820	49.19	47.56

(**Kaynak:** Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü verilerinden uyarlanmıştır)

Tablo 8'de sunulan verilere göre, çalışmaya konu olan gazetelerin, inceleme dönemi içerisinde Türk basınının toplam tirajının, 1989 ve 1998 hariç bütün yıllarda yüzde 50'den fazlasını elinde bulundurduğu belirlenmektedir. Eş deyişle bu gazetelerin okurları, Türk basını okurlarının yüzde 50'den fazlasını oluşturmaktadır. Bu oran, İstanbul gazeteleri bazında 1991, 1992 ve 1994'te yüzde 60'lar seviyesini aşmıştır. Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Konya'da yayınlanan ve sayıları neredeyse İstanbul gazetelerinin sayısına yakın, ancak tirajları İstanbul gazetelerinin yaklaşık 30'da birini zor bulan gazeteler de değerlendirmeye katıldığında, tüm ülkede yayınlanan gazetelerin okurları arasında da, incelemeye konu olan gazetelerin oranının yalnızca yaklaşık iki puan gerilediği dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu gazetelerin de değerlendirmeye katılması, Türk basını okurları içinde incelemeye konu olan gazetelerin okurluk oranını iki puan geriye çekebilmektedir. Eş deyişle, Türk basını okurlarının yarısından fazlasının son 11 yıllık dönem içerisinde, incelemeye konu olan gazetelerden bilgilendiklerini söylemek doğru olacaktır.

İkinci bir değerlendirme açısı ise, okur profilleridir. Bu amaçla, Türk basınının okur profilline yönelik iki araştırmanın sonuçları, gazeteleri tercih eden okurların siyasi düşüncelerini ortaya koymaktadır[809]. Bunlardan ilki, Yöntem Araştırma ve Danışmanlık Ltd. tarafından Ekim 1993'te bölgelerarası dağılım dikkate alınarak 11 ilde 1200 kişi ile yapılan araştırmadır. Buna göre incelenen gazeteleri kapsayan siyasal eğilimlere yönelik veriler Tablo 9'da sunulmaktadır. Ortaya çıkan tabloya göre, **Cumhuriyet**'in okurlarının yarısından

809 Bkz. **Basın 94-95**, s.5-7.

fazlasının sosyal demokratlar oluştururken, **Hürriyet** ve **Sabah**'ın okurlarının kendilerini merkez sağda tanımladıkları ve **Türkiye**'nin ise merkez sağ ile radikal sağ arasında önemli bir okur kitlesine sahip olduğu belirlenmektedir. **Türkiye**'nin okurları arasında radikal sol görüşlere sahip kişiler bulunmazken, bunların daha çok **Cumhuriyet**'i tercih ettikleri belirlenmektedir. Dolayısıyla, bu dört gazete siyasi yelpazenin tümüne farklı yoğunluklarla seslenir görünümdedir[810].

Tablo 9. Gazete Okurlarının Siyasal Eğilimleri-I

(%)	CUMHURİYET	HÜRRİYET	SABAH	TÜRKİYE
Merkez Sağ	26	59	61	44
Sosyal Demokrat	57	32	30	15
Radikal Sağ	2	5	5	42
Radikal Sol	16	4	3	-

(**Kaynak: Basın 94-95**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları: 22, Ankara-1996, s.7'den uyarlanmıştır)

Benzer yöndeki bir başka araştırma da **İrvan**'a aittir[811]. Dış politika ve basın konusundaki gündem belirleme çalışması çerçevesinde kamu gündemini inceleyen **İrvan**, duyarlı kamuoyu kavramı çerçevesinde Ankara'da bulunan beş fakültede öğrenim gören 350 son sınıf öğrencisini araştırma örneklemi olarak belirlemiştir[812]. Siyasal eğilimleri daha farklı tanımlayan bu çalışmaya göre, gazete okurlarının siyasi eğilimlerine yönelik veriler Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 10. Gazete Okurlarının Siyasal Eğilimleri-II

(%)	CUMHURİYET	HÜRRİYET	SABAH	TÜRKİYE
Sosyalist	18.2	3.8	0	11.1
Sosyal Demokrat	66.2	44.2	43.8	0
Liberal	5.2	23.1	31.3	11.1
Muhafazakar	0	3.8	0	11.1
Milliyetçi	3.9	9.6	12.5	33.3
İslamcı	0	1.9	12.5	22.2
Diğer	6.5	13.5	0	11.1

(**Kaynak**: Süleyman İrvan, **Dış Politika ve Basın: Türk Basınındaki Dış Politika Haberlerinin Gündem Belirleme Yaklaşımı Açısından Çözümlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara-1997, s. 140'dan uyarlanmıştır.)

Bu bağlamda, kendilerini sosyalist eğilimde görenlerin yarıdan fazlasının **Cumhuriyet** okurukları belirlenirken, aynı gazete muhafazakar ve islamcı eğilimdekilerin

---

810 Araştırmada ortaya konulan bir başka veri de Milliyet'e yöneliktir. Buna göre Milliyet okurlarının siyasal eğilimleri merkez sağ ve sosyal demokrat çizgide yoğunluk kazanmaktadır. Dağılım; merkez sağ yüzde 46, sosyal demokrat yüzde 40, radikal sağ yüzde 9 ve radikal sol yüzde 5 şeklindedir.

811 S. İrvan, **a.g.t.**, s. 130-141.

812 Anket, Gazi ve Ankara Üniversitesitesi İletişim Fakülteleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gazi ve Orta Doğu Teknik Üniversiteleri İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin değişik sayıdaki öğrencileri üzerine uygulanmıştır.

listesine girmemektedir. **Hürriyet** ve **Sabah** bu örneklem grubuna göre yoğun şekilde daha çok sosyal demokratlar ve liberaller tarafından tercih edilmektedir. **Türkiye** ise, daha çok milliyetçi ve islamcı çizgide okura sahip görülmektedir. Aynı şekilde bu çalışmada da sözkonusu dört gazetenin siyasi yelpazenin değişik yönlerinde önemli oranda okura sahip oldukları belirlenmektedir[813]. Ayrıca, **Hürriyet** ve **Sabah**'ın her iki araştırmada da okur profillerinin birbirine yakınlığının altı çizilmelidir.

Öte yandan, günlük ekonomi gazeteleri anlamında ülkemizde yayını devam eden en eski ve mesleğin duayeni anlamındaki ekonomi gazetesi **Dünya**'dır. BİKGM listelerine göre, 1998 yılında yayınlanmakta olan günlük ekonomi yayınlarına bakıldığında **Ekonomi, Global Finans, Hürses** ve **Finansal Forum** Gazetelerinin isimleri görülmektedir[814]. Ancak bunlardan **Ekonomi**'nin iki yıl önce el değiştirerek siyasal kimlikli bir gazete konumuna getirildiği ve **Global Finans**'ın kısa ömürlü bir gazete olarak yayın hayatına son verdiği de eklenmelidir. Ayrıca **Hürses**'in ülke genelinde dağıtımında da bazı aksaklıklar yaşanmaktadır[815].

Bunlarla birlikte abone dağıtımları ve bayi satışları ile resmi olmayan rakamlarla yaklaşık olarak **Dünya**'nın 40 bin, **Finansal Forum**'un 30 bin, **Ekonomi**'nin ve **Hürses**'in 4 bin, **Global Finans**'ın da 3 bin dolaylarında tirajının olduğu tahmin edilmektedir[816]. Başka bir deyişle **Dünya** ve **Finansal Forum**, diğer gazetelerin tirajları toplamının yaklaşık 6 katı tiraja ve okura sahip görülmektedirler. BİKGM'nün rakamlarına bakıldığında ise, 1998 yılı günlük fiili satış ortalamaları anlamında **Dünya**'nın 26.048; **Finansal Forum**'un 20.130; **Ekonomi**'nin 3.121; **Hürses**'in 3.219 tiraja sahip olduğu belirlenmektedir[817]. Yayını sona erdiği için **Global Finans** bu raporda yer almamıştır. Dolayasıyla bu rakamlarla da **Dünya** ve **Finansal Forum**'un tiraj olarak büyüklükleri ortaya konulmuş olmaktadır.

---

813 Araştırmanın Milliyet'e yönelik verileri şöyledir: Sosyalist yüzde 2.5, sosyal demokrat yüzde 44.2, liberal yüzde 18.3, muhafazakar yüzde 5.8, milliyetçi yüzde 10.8, islamcı üzde 5.0, diğer yüzde 13.3. Araştırmanın bir başka bulgusu da Zaman Gazetesi üzerinedir. Milliyet'in sosyal demokrat okurlarının oranı Cumhuriyet Gazetesinin olana eşit görülmektedir. Zaman'ın okur profilinde daha çok islamcı (yüzde 46.4) ve muhafazakar (yüzde 17.9) kimlikli kişilerin ağırlığı dikkati çekmektedir.

814 **Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü'nün Basın İlan Kurumu teşkiline dair 195 sayılı Kanun'un 37. maddesi uyarınca hazırladığı Haziran/1998 ve Temmuz/1998 aylarına ait listeler.**

815 Hürses Gazetesi Yazılişleri Müdürü M. Emin Avcı, dağıtımda bazı aksaklıklarla karşılaştıklarını belirtmiştir (M. Emin Avcı, telefonla görüşme, 23 Temmuz 1999, saat:12.10-12.15).

816 Cahit Uyanık, telefonla görüşme, 4 Ocak 1999, saat: 11.00-11.20. Uyanık, daha sonra 1999'da abonelerle birlikte Finansal Forum ve Dünya Gazetelerinin birbirlerine rakip bir şekilde 40 bin tirajın üzerine çıktıklarını ifade etmiştir (Cahit Uyanık, yüzyüze görüşme, 23 Mayıs 1999, saat 11.00-16.00) Global Finans Gazetesinin ise kapandığına şahit olunmaktadır.

817 **Basın İlan Kurumu Şubelerinin Bulunduğu Yerlerde Yayınlanan Gazetelerin 1998 Yılı Günlük Fiili Satış Ortalamaları Raporu.**

Tablo 11. Ekonomi ve Ticaret Alanındaki Yayınlar ve Yüzölçümleri

GÜNLÜK EKONOMİ YAYINLARI VE YÜZÖLÇÜMÜ (m2)	
Dünya	4.8
Ekonomi	1.2
Finansal Forum	3.2
Global Finans	1.6
Hürses	2
HAFTALIK EKONOMİ YAYINLARI VE YÜZÖLÇÜMÜ (m2)	
Barometre	2.4
Borsa Market	4.48
Borsacı	2.6
Ekonomist	5.79
EP Paramatik	5.85
Para	7.52
Seans	2.1
Borsamatik	2.74
İntermedya Ekonomi	4.42
Gözlem*	2.4
Ebarapor**	2.86
Ekohaber***	2.25
Ekonomik Çözüm*	2.4

GÜNLÜK TİCARİ YAYINLAR VE YÜZÖLÇÜMÜ (m2)	
Son Arı	1.2
Son Haber	1.2
Tünaydın	1.2
Yenigün	1.2
Ankara Ticaret**	1.6
Ekonomik Yorum**	1.6
Son Söz**	1.2
Ticaret*	1.63
Yeni Ekonomi*	1.6
AYLIK EKONOMİ YAYINLARI VE YÜZÖLÇÜMÜ (m2)	
Capital	15.37
Finans Dünyası	7.9
Macro Economy	7.31
Power	15.13
Turkey	2.4

* İzmir'de yayınlanmaktadır
** Ankara'da yayınlanmaktadır
*** Bursa'da yayınlanmaktadır

(**Kaynak:** Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü'nün Basın İlan Kurumu teşkiline dair 195 sayılı Kanun'un 37. maddesi uyarınca hazırladığı Haziran/1998 ve Temmuz/1998 aylarına ait listelerinden uyarlanmıştır.)

1998 rakamları ile Basın İlan Kurumu'nca resmi ilan ve reklam verilebilecek yayınlara ait raporlarda yer alan ekonomi ve ticaret sınıflandırmasına dahil yayınları ve bunların yüzölçümlerini ayrıca Tablo 11'de görmek mümkündür. Buna göre en kapsamlı günlük ekonomi gazetelerinin **Dünya** ve **Finansal Forum** olduğu belirlenmektedir[818]. Bu gazetelerin daha önce ifade edilen tirajlarının farklılığı da hatırlanırsa, diğer gazetelerden önemli şekilde ayrıldıkları ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak incelemeye konu olan gazeteler, hem Türk basını okurlarının yüzde 50'sinden fazlası tarafından tercih edilmekte, hem farklı siyasi görüşleri savunanlar tarafından okunmakta ve hem de daha önce açıklanmış olduğu gibi farklı sermaye gruplarının yayınları olma konumundadır. Ayrıca ekonomi gazetelerinin, diğer ekonomi yayınları arasında hemen ayrılan durumları ortaya çıkmaktadır.

Özetle çalışmanın "Basın, Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını" konu başlıklı bu bölümünde; çalışmanın temel noktalarından birini oluşturan ekonomi basını genel bir çerçeve ile basın, işlevleri ve gelişimi ile basında ekonomi ve ekonomi basını, işlevleri ve gelişimi

818 Bkz. **Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü'nün Basın İlan Kurumu teşkiline dair 195 sayılı Kanun'un 37. maddesi uyarınca hazırladığı Haziran/1998 ve Temmuz/1998 aylarına ait listeler.**

bağlamlarında değerlendirilmiştir. Özelde ise ekonomi haberciliğinin diğer habercilik türlerinden ayrılan özellikleri, konu içerikleri arasında özelleştirme konusunun en ön sıralarda işlendiği, ekonomi muhabirliği, ekonomi okurluğu, **Finansal Forum** ve **Dünya** Gazetelerinin diğer ekonomi gazeteleri arasındaki yeri belirlenmiştir. Böylece çalışmanın ekonomi basınına yönelik ayağı da belirli bir zemine oturtulmuştur. Ayrıca incelemeye konu olan gazeteler üzerinde de durulmuş, Türk basını içinde bu gazetelerin tiraj durumları değerlendirilmiştir. Bundan sonraki bölümde ise çalışma konusunun temel noktalarından bir diğeri olan ve ekonomi haberciliği içindeki yeri de bu bölümde görülen özelleştirme konusu üzerinde ayrıntıları ile durulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÖZELLEŞTİRME

Dünya ekonomisinde son 20 yıl içinde en önemli konulardan biri haline gelen özelleştirme ya da çok genel bir anlatımla kamu iktisadi teşebüslerinin (KİT) mülkiyetinin özel sektöre satışı hareketi, 1970'li yıllarda Şili'de başlayarak kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. 1991'e kadar Şili'de KİT'lerin yüzde 75'i özelleştirilirken, yalnızca 1980-1991 döneminde gelişme yolunda olan ülkelerde 2000'den fazla ve tüm dünyada 6.832 KİT özelleştirilmiştir. Dünyanın önde gelen sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeleri de dahil 80 ülke özelleştirmeye çeşitli nedenlerle ekonomi politikalarında yer vermişlerdir[819]. Bu ülkelerden birisi de Türkiye'dir.

Özelleştirme, genel olarak özel olmayanı özele devretme gibi algılanacak bir kavram gibi görülse de, arkasında daha geniş anlamların olduğu anlaşılır. Sözkonusu devir işlemine konu olan şey, devlete ya da kamuya ait olan işletmelerdir. Devletin zaman içerisinde kalkınmanın lokomotifi olarak görüp açtığı ve ülkenin bugünkü seviyesine gelmesinde önemli katkıları bulunan bu işletmeler, yine zamanla çözümü oldukları sorunların kaynakları haline gelmiş ve çözüm arayışları içerisinde bunların devredilmeleri görüşü ön plana çıkmıştır. Bir taraftan bütün dünyada devletçilik politikalarının hakim olduğu rüzgarlarla kurulan bu işletmelerin, diğer taraftan bütün dünyayı saran özelleştirme rüzgarlarıyla da devredildiği görülmektedir. Ancak bir ekonomik tercih ya da ideoloji gibi görülse de özelleştirme konusunun altında daha geniş boyutların varlığı anlaşılmaktadır. Çalışmanın "özelleştirme" boyutunun ele alınacağı bu bölümde; öncelikle kamu iktisadi teşebbüsleri, sorunları ve önerilen çözümler, bu çözümler arasında ön plana çıkan özelleştirmenin kavram ve kapsamı, Türkiye'de özelleştirme tartışmaları ve hukkuksal çerçevesi tanılanarak daha sonra, Dünya'da ve Türkiye'de özelleştirme uygulamaları ve Türkiye'de özelleştirme göstergeleri üzerinde ayrıntıları ile durulacaktır.

1. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ, SORUNLARI VE ÖNERİLEN ÇÖZÜMLER

Bu başlık altında, özelleştirmenin kaynağı olan KİT'lerin ne oldukları ve özellikleri tanımlanacak, bunların Türkiye'deki kuruluş ve gelişimleri ele alınarak, ne gibi işlevler gördükleri ve Türkiye ekonomisi içerisindeki yerleri belirlenecek, daha sonra zamanla sahip oldukları sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözüm önerileri arasında özelleştirmenin yeri genel hatlarıyla incelenmeye çalışılacaktır.

---

819 Bkz. R. Karluk, 1997, **a.g.k.**, s.304-306.

1.1 KİT'ler ve Türk Ekonomisindeki Yeri

Ekonomi literatüründe, ekonomik faaliyette bulunmak üzere devlet ya da diğer bir kamu kuruluşu tarafından kendilerine ya da ortaklık yoluyla oluşturulan, sermayesinin tamamı ya da çoğunluğu devlet ya da diğer kamu kuruluşlarına ait bulunan, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak devlet tarafından denetlenen ve ürettikleri mal ve hizmetlerden yararlanabilmek için karşılık ödenmesi gereken ekonomik işletmeler, Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) adıyla anılmaktadır[820]. Daha basit bir ifadeyle KİT'ler, devletin ekonomik alanda mal ve hizmet üreten kuruluşlarının genel adını oluşturmaktadır[821].

Bütün işletmelerin toplumların kalkınma ve ekonomik büyümesinde önemli işlevleri olduğu söylenebilirse de, tarihsel gelişim içerisinde devletin gördüğü zorunluluğun bir dayatması olarak kurulan KİT'lerin, daha büyük işlevler gördükleri bilinmektedir. Özel sektörün aciz kaldığı ya da kar hesabıyla yatırım yapmaktan kaçındığı hallerde ve alanlarda bizzat devletin kurduğu ya da ortak olduğu bu işletmeler, önemli boşlukları doldurmakla kalmayıp, zorlukları da üstlenmişlerdir[822]. Daha sonra işsizliğin önlenmesi, sosyal sorunların çözülmesi ve toplumsal refahın sağlanmasında ön plana çıkmış olan KİT'ler, ekonomik durgunluklarda ve tıkanmalarda da kurtarıcı işlevler yüklenmişlerdir[823]. Başlangıçta özel kesime öncülük etmek amacıyla kurulmuş olan KİT'ler, ilerleyen yıllarda özel ve ucuz hammadde sağlayan birer kuruluş işlevi görmeye girişmiş ve zamanla gördüğü işlevlerin de bir ağırlığıyla sorun haline gelmeye başlamıştır[824].

Artık birer 'sorun' olarak tanımlanan KİT'lerin geçmişine bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nda sarayın ve ordunun gereksinmelerini karşılamak üzere kurulan devlet imalathanelerinin ilk örnekler olduğu görülmektedir. 15. yüzyıla uzanan tophane ve baruthaneler, kurulan ilk KİT örnekleridir[825]. Daha sonra ülke ekonomisi 19. yüzyılda

---

820 Türkiye'de KİT'lerin değişik zamanlarda değişik tanımları yapılmıştır. Hatta Altınok, maliye ve ekonomi literatüründe bu ifadeyi kullanan her yazarın anlatmak istediğinin birbirini tutmadığını kaydetmektedir. Bkz. Tevfik Altınok, *"Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sorunları ve Özelleştirme"*, **3. İzmir İktisat Kongresi**, 4-7 Haziran 1992, Cilt: 2, DPT, s.12-20.

821 KİT'lerin özellikleri konusunda bkz. M. Berra Altıntaş, **Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları: 8, Ankara-1988; **1991 KİT Genel Raporu**, TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara-1993, s.3. Ayrıca KİT'lerin ekonomik faaliyetlerine ve işlevlerine göre sınıflandırılması konusunda da bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.12-14; Yakup Kepenek, **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 57, İstanbul-1990, s.14-16

822 Arzu İmren ve Vedat Akman, **Türkiye'de ve Dünya'da Enflasyon**, Era Ekonomi Dizisi: 2, İstanbul-1994, s.61.

823 **Özelleştirme Üzerine**, Petrol-İş Yayın No: 24, Aralık 1989, s.205; B. Serim, **a.g.k.**, s.19.

824 B. Serim, **a.g.k.**, s.18.

825 Konuyla ilgilenen birçok yazar kamu işletmeciliğinin başlangıç yılları olarak Osmanlı dönemini kabul etmektedir (Veysel Atasoy, **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu**, Nurol Matbaacılık, Ankara-1993, s.55-56; B. Serim, **a.g.k.**, s.19). Ayrıca Osmanlı dönemindeki KİT'ler konusunda bkz. M.B. Altıntaş, **a.g.k.**, s.9; Vedat Eldem, **Osmanlı**

sanayi devriminden olumsuz yönde etkilenince, Batıda olduğu gibi pazar ekonomisine açık sınai işletmelerin kurulması konusunda girişimlerde bulunulmuş ve bu doğrultuda, 1816'da kurulan **Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası**, Osmanlı tarihinde ilk KİT olarak yerini almıştır. Ardından Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllar birbirini izlemiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk kararları sayılabilecek, 1923'te İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresi'nden çıkan tavsiye kararlarında ve 1924 Anayasası'nda devletin ekonomiye müdahalesinin kurumlaştırılmasına yer verilmemiş olsa da, devletin bazı sınai teşebbüsler kurup işletmesi geçiş dönemlerine has bir zorunluluk olarak benimsenmiş, milli ekonominin temeli özel girişime dayandırılmıştır[826]. 1929-30 yıllarında başlayacak dünya ekonomik krizine kadar dönemin iktisat politikalarına sözkonusu kararların yön vermiş, ancak bu arada Osmanlı'dan kalan dış borçları da üstlenen devlet, ayrıcalaklı şirketlerce işletilen kuruluşları millileştirerek işletmeciliğe başlamak zorunda kalmış; daha sonraki yıllarda da ekonomideki kaynak yetersizliği, girişimci, teknik bilgi ve beceri eksikliklerine ek olarak, dünya ekonomisindeki daralma ve bunalımların da etkisiyle kamu yatırımları kalkınmanın lokomotifi haline gelmiştir.

Kriz yıllarının ardından, Batı ülkelerinde olduğu gibi yoğun şekilde işletmecilik faaliyetlerine girilmesiyle başlayan devletçilik dönemi, günümüz KİT'lerinin başlangıç rejimi diye anılmaktadır[827]. Bu rejim ve ardından I. Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) çerçevesinde çizilen kamu girişimciliği sayesinde devlet öncelikle tarım, imalat, sanayi ve madencilik sektörlerinde önemli adımlar atmıştır[828]. Devletçilik ilkesinin temel taşı olarak 1933'te, **Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası**'nın birleştirilmesiyle kurulan **Sümerbank**, Türkiye'de gerçek anlamda kurulmuş ilk KİT olmuş ve kuruluş yasasında özelleştirilemeyeceğine ilişkin hükümler yer almıştır[829].

Bu arada KİT'lerin hukuksal statülerini belirleyen ilk düzenleme, kamu işletmelerinin sayılarının ve etkinliklerinin yoğunlaşması üzerine yönetim ve faaliyetlerini düzenlemek amacıyla holdingleşmeye de ortam yaratacak şekilde, 17 Haziran 1938'de çıkartılan 3460 sayılı "Sermayenin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi

---

İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaacılık, 1970, s.117-120.

826 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.16-17.

827 V. Atasoy, **a.g.k.**, s.63-72.

828 Dönem için bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.18; Y. Kepenek, **a.g.k.**, s.20-24.

829 Ayrıca aynı yıl Etibank, Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü, Elektirik İşleri Etüd İdaresi, Belediyeler Bankası (İller Bankası), Halk Bankası, Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş, bir yıl sonra Ziraat Bankası özel bir kanun ile yeni bir şekle sokulmuş, 1937'de Denizbank faaliyete başlamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Şeker İşletmeleri ve Türkiye İş Bankası'nın kuruluşu da bu döneme rastlamıştır (R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.19).

Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Mirakebeleri Hakkında Kanun[830]" çerçevesinde esaslara bağlanmıştır.

1939-1950 yılları arasındaki **İsmet İnönü**'nün başbakanlığı döneminde, KİT'lere sağlanan geniş yetkiler sonrasında bunlar karlı birer işletme olma yerine, devlet daireleri haline getirilmiş ve özel teşebbüsün teşvikine ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle de 1927'de çıkartılan "Teşviki Sanayi Kanunu" yürürlükten kaldırılmıştır. Bu arada ilk kez çok partili döneme geçiş anlamında tek dereceli seçimlerin yapıldığı 1946 yılı, devletçilik politikalarının da sonu olmuş, ancak devlet işletmeciliğinden vazgeçilmemiştir. Ekonomi politikalarında 1979'a kadar etkisini sürdürecek politika değişikliğine **İnönü**'nün son dönemini de kapsayacak şekilde 1946 yılında gidilmiştir[831]. Ardından yapılan seçimler sonucunda iktidara gelen Demokrat Parti (DP), KİT'lerin özel sektöre devredilmesinin yararlı olacağını öne sürmüş ve bunu hükümet programında hükme bağlamış, ancak bu düşüncesinde başarılı olamamıştır[832].

22 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP, başlangıçta özel teşebbüsü mümkün olduğu kadar genişletme düşüncesinde olsa da, bu yıllarda KİT'lerin ekonomi yerleri önemli bir niteliksel değişime uğrayarak özel kesimi doğrudan destekleyen bir hale gelmiştir. Bir çok yeni KİT'in kurulduğu bu dönemde asıl gelişme, KİT iştiraklerinde görülmüştür[833]. KİT'lere politik baskıların çoğaldığı, yatırımlara yer seçiminde rasyonellikten uzaklaşıldığı, aşırı istihdam yaratıldığı ve ürün fiyatlarının maliyetlerinin altında tutulduğu bu dönemde, zararlar da hızla artmıştır. Özel sektörü her yönden güçlendirmek için bir araç olarak kullanılan KİT'lerin istihdam yaratma güçlerinden siyasi amaçlı faydalanılmış, böylece bir yandan enflasyonist baskılar artırılarak, diğer yandan da ücret-fiyat ilişkisi fiyatlar lehine bozularak, kaliteli yönetici ve işçilerin KİT'lerden ayrılmasına neden olunmuştur.

DP iktidarının KİT'leri yönetim biçimi, özellikle 1957 yılından itibaren büyük eleştirilere uğramış ve ardından 27 Mayıs 1960 ihtilalinden hemen sonra bu konuda alınan ilk tedbirle, 23 sayılı Kanun çıkartılarak, KİT yönetimlerinde düzenlemelere gidilmiştir[834]. 1963 yılından itibaren ekonomide planlı kalkınma dönemine girilmiştir. Kamu kesimi için 'emredici', özel kesim için 'yönlendirici' olan kalkınma planlarının kabul edildiği bu dönemde, karma ekonomi modeli içerisinde KİT'lerin yeri ve fonksiyonları açık bir şekilde belirlenmemiş, bu arada da KİT'ler büyümeye devam etmiştir[835]. 1963-1967'döneminde birinci, 1968-1972 döneminde ikinci, 1973-1977 döneminde üçüncü ve siyasi bunalım

---

830 Bu kanun, 21 Mart 1964'e dek 22 yıl yürürlükte kalmıştır.

831 Karma ekonomi dönemi hakkında bkz. V. Atasoy, **a.g.k.**, s.72-79.

832 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.21; V. Atasoy, **a.g.k.**, s.73-74.

833 Y. Kepenek, **a.g.k.**, s.33; V.Atasoy, **a.g.k.**, s.74-79.

834 Bu dönem için bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.21-26.

835 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.22.

nedeniyle uygulanamayan 1973-1983 dördüncü bir Kalkınma Planı'nın hazırlandığı izleyen yıllarda; KİT'lere özel bir önem verilerek, ülkenin sanayi yapısında ara ve yatırım mallarının yerli üretimi yönünde hızlı bir dönüşüm gerçekleştirme sorununun çözümü KİT'lere bağlanmıştır[836]. Bu çerçevede KİT'lerin ekonomik gelişmenin, eş deyişle sanayileşmenin moturu sayıldıkları anlaşılmaktadır.

1970'lerin son dönemlerinde zor ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarının ardından bir askeri müdahale siyasal yaşam kesintiye uğramış, açılan yeni dönemin ekonomi uygulamaları adına rotasını da 24 Ocak 1980'de alınan kararlar belirlemiştir[837]. Türkiye için yeni bir dönem anlamına gelen bu tarih, KİT'ler için de sonun başlangıcı olmuştur[838]. Çünkü genel ekonomi politikasında kesin bir dönüşümü simgeleyen 1980'li yıllardan sonra hazırlanan kalkınma planlarının önemli bir özelliğini 'özelleştirme' oluşturmuştur. KİT'lerin yeniden düzenlenmesi yerine bu planlarda, özelleştirmeye ağırlık verilmesi gündeme gelmiştir. Bu noktada, ayrıntıları üzerinde Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları başlığı altında daha sonra durulacak olan tarihsel gelişime bir nokta koyup, KİT'lerin sorunları, çözüm önerileri ve bunlar arasında özelleştirmenin yeri ayrıca tanımlanmalıdır.

1.2 KİT'lerin Sorunları ve Çözüm Önerileri

Türkiye'de KİT'leri ülkenin kalkınması ve gelişmesine büyük katkılar sağlamakta; istihdam, ihracat, sabit sermaye yatırımları ve alt sektör üretimlerinde oldukça önemli paylara sahip bulunmaktadırlar. Ancak bu önemli katkılara rağmen KİT'ler, yapısal özellikleri dolayısıyla birçok sorunla da karşı karşıyadırlar. KİT'lere yönelik şimdiye kadar yayınlanan resmi ve resmi olmayan birçok rapor, çalışma ya da araştırmada ele alınmış bütün sorunların genelde içiçe geçmiş oldukları ve aslında her bir işletme için ayrı bir anlama geldiği belirlenmekle birlikte, genel olarak iki başlıkta toplandıkları görülmektedir[839]:

*Aşırı istihdam ve yüksek ücretler,

*Aşırı borçlanma ve yüksek faizler.

Dağınık bir şekilde üzerlerindeki politik baskılar, aşırı merkeziyetçi yapı, sık sık yönetici değişimi, verimlilik esaslı ücret politikasının ve iflas tehlikesinin olmaması, yanlış fiyatlandırma politikası ve eski teknoloji kullanımı şeklinde sıralanabilecek kimi unsurların etkisiyle, bir sorunlar yumağı haline geldiği anlaşılan KİT'ler, sorunları nedeniyle eleştirilmişlerdir. Sürekli artan zararları nedeniyle ekonomiye yük oldukları ve devletin bu

---

836 Kalkınma Planları dönemlerinde KİT'lerin durumları daha ayrıntılı bir şekilde Kepenek tarafından incelenmiştir (Y. Kepenek, **a.g.k.**, s.35-38).

837 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.22; V. Atasoy, **a.g.k.**, s.79.

838 Y. Kepenek, **a.g.k.**, s.38.

839 Özer Ertuna, *"Özelleştirmenin Amacı ve Uygulama Usulleri"*, **Özelleştirme**, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, Seminer-Tebliğler-Panel, İstanbul-1993, s.33.

yükten kurtularak küçültülmesi gerektiği düşüncesi, bu eleştirilerin hareket noktasını oluşturmaktadır. Ancak kimi kaynaklarda da bu eleştirilere karşı çıkılmakta ve bunların birer sorun olarak görülmemesi gerektiğine işaret edilmektedir. Örneğin KİT sorunlarına açıklamalar getiren **Serim**, bu eleştirilerin asılsız iddialar olduğuna işaret etmektedir[840]. Bir diğer kaynakta ise, Türkiye'de KİT'lerle ilgili eleştirilerin aşağı yukarı hemen hepsinin bir dizi önyargıdan oluştuğunu, kuram ya da olgu düzeyinde ciddi bir inceleme ürünü olmadığını ileri sürülmektedir[841]. Karşılıklı olduğu görülen bu düşünceler arasında KİT'ler olmasaydı Türkiye ekonomisinin bugünkü gelişmişlik seviyesine ulaşmada oldukça zorlanacağı gerçeğinden hareketle **Karluk**, Türkiye ekonomisinde KİT'lerin kalkınma ve refahta coğrafi dengenin sağlanması, Türk toplumuna belirli nitelikte ve ucuz fiyattan mal ve hizmet arzı, ekonomik istikrarı koruma ile sosyal adaletin sağlanması konusunda üzerine düşen görevleri başarıyla yaptıklarını ifade etmektedir[842].

Genel olarak bir yanda KİT'lerin ülke ekonomisine yük olduğu çeşitli yönlerden dile getirilirken; diğer yandan da madalyonun diğer yönüne işaret edilerek, KİT'lerin gördüğü işlevler üzerinde durulmakta ve durumun hiç de söylenildiği gibi olmadığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede iki yönlü bir konu olduğu anlaşılan KİT sorununa getirilen çözümün, bir özelleştirme tartışmasına dönüştüğü belirtilmelidir. Bu doğrultuda özelleştirmenin ne olduğu ve neleri kapsadığı geniş bir şekilde incelenerek, bu "çözümün" karşılıklı boyutları irdelenmelidir.

2. ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI VE KAPSAMI, TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME TARTIŞMALARI, SİYASAL VE HUKUKSAL BOYUTLARI

KİT'lerin sorunlarına getirilen çözümlerin düğümlendiği bir nokta olarak özelleştirme kavramının ne olduğu, literatürde nasıl tanımlandığı ve hangi kapsamla anıldığı bu başlık altında ele alınacaktır. Bu doğrultuda öncelikle özelleştirmenin kavramı ve kapsamı ortaya konulduktan sonra amaç ve gerekçeleri üzerinde durulacak ve ardından Türkiye'deki özelleştirme tartışmalarının genel hatları görülerek, hükümet programları ve koalisyon

---

840 Serim'e göre KİT'ler borçları olmasa kar eden kuruluşlar olacaktır. Bu kuruluşların zarar etmelerinin asıl nedeni borç batağına sokulmuş olmalarıdır. KİT'lerin ulusal gelir, yatırım giderleri gibi yönlerden ekonomideki yeri yeri de eleştirileri haksız çıkarır niteliktedir. (B. Serim, **a.g.k.**, s.22-23.)

841 Onlara göre KİT'ler üzerindeki yargılar, bilimsel ve eleştirel bir çözümlemeden türetilmemektedir. Bunun yerine önceden saptanan bir hedefin karşısındaki olası engelleri bertaraf etmeye dönük bir "kamuoyu oluşturma" kampanyasının ana parçalarını oluşturmaktadır (T. Berksoy ve K. Boratav (G.Ed.), **a.g.k.**, s.171).

842 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.22 ve 48 ve 86. Ayrıca KİT'lerin sorunlarının çözümlerine ilişkin öneriler konusunda bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.87-90; Mustafa A. Aysan ve diğerleri, *"KİT'lerin Sorunları ve Çözümleri"*, **Kamu ve İktisadi Teşebbüsleri**, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayınları, İstanbul-1981, s.37-40; 41-46; 47-50; 51-57; T. Altınok, **a.g.m.**, s.20-24.

protokollerinde özelleştirme konusunun yeri ve özelleştirmenin hukuksal çerçevesi ortaya konulacaktır.

2.1 Özelleştirme Kavramı ve Yöntemleri

Son yıllarda yaygın bir kullanıma giren özelleştirme kavramı, ekonomik öğretide dayanak noktasını **Adam Smith**'ten almaktadır[843]. **Smith**'in bu düşüncesi "devlet yalnızca tam kamusal mallar ile ulusal savunma ve adalet gibi yararı tek tek toplum üyelerine sunulmayacak olan malları üretmelidir" ifadesiyle anlam bulmuştur. Özelleştirme terimini ise, ilk kez bu öğretiyi temel alan **Peter F. Drucker** ortaya atmıştır[844].

Bir olgu olarak özelleştirme, 1970'li yıllarda yaşanan dünya ekonomik kirizi içinde çıkış yolları arayan ekonomik politikalar sonucu ortaya çıkmış bir çözüm yöntemi şeklinde görülmektedir. 1930 krizinde çözüm olarak öngörülen KİT uygulaması, 1970 krizinde "neden" olarak görülmeye başlamıştır[845].

Literatürde özelleştirmeye ait bir çok tanımla karşılaşılsa bile temel olarak, "üretimde verimliliği arttırmak, rakebeti esas alan bir piyasa yapılanması sağlamak ve hisse senedi mülkiyetini yaygınlaştırarak devletin fonksiyonel etkinliğini belirli alanlar üzerinde yoğunlaştırmak yönünde kullanılan bir yöntem[846]" olduğu noktasında uzlaşı sağlanabilmektedir. Öte yandan, daha genel bir ifadeyle özelleştirme, "şemsiye kavram" adı altında liberal anlayış çerçevesinde, "devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi ya da tamamen kaldırılmasına yönelik uygulamalar bütünü[847]" olarak da tanımlanmaktadır. Ancak daha temel bir tanımla özelleştirme, "devlet kuruluşları tarafından ve kamu personeliyle yürütülen mal ve hizmet üretim faaliyetlerinin özel kesime devredilmesi[848]" biçiminde ifade edilebilir. Bu anlamıyla özelleştirmenin, kamulaştırma ve milletleştirmenin karşıtı olduğu da anlaşılmaktadır[849]. Başka bir deyişle özelleştirmenin, kamu girişimlerinin

---

843 Halit Suiçmez ve Şevket Yıldırım, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları**, MPM Yayını: 508, Ankara-1993, s.15-16.

844 H. Suiçmez ve Ş. Yıldırım, **a.g.k.**, s.17.

845 B. Serim, **a.g.k.**, s.26.

846 Özelleştirme kavramı üzerinde uzlaşılmış bir tanımın bulunmamasını İleri; ekonomi, hukuk, yönetim ve siyaset bilimleri ile doğrudan ilişkili olması ve bu ilişkiler arasında etkileşimin oldukça güçlü olmasına bağlamaktadır (Hüseyin İleri, *"Türkiye'de Özelleştirme"*, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Sayı:1, Konya-1998, s.150). Baytan ise, temelde ekonomik bir değişim süreci olması ve sosyal sonuçlar doğurması nedeniyle toplumun hemen her kesimini yakından ilgilendirmesi gibi nedenler sıralamaktadır (İ. Baytan, **a.g.k.**, s.5). Baytan'a göre bu tanımlarda felsefe ve amaç bakımından önemli farklılıklar bulunmazken, uygulama kapsamına giren unsurlar farklılaşmaktadır.

847 Bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.5.

848 Ö. Ertuna, **a.g.m.**, s.21; Ayrıca ekonomi, hukuk ve siyaset bilimleri açısından özelleştirmenin tanımları için bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.4-5.

849 Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 99, Altıncı Basım, İstanbul-1994, s.234.

yönetimlerinin ya da kar paylarının, işletme haklarının ve gelir ortaklığının özel kesime devrini öngördüğü söylenebilirse de, amaçları ve gerekçeleri noktasından bakıldığında daha savunu ve eleştirileriyle birlikte daha geniş bir çerçeve ile karşılaşılmaktadır. Bu konu üzerinde bir sonraki başlık altında ayrıntıları ile durulacaktır. Ancak ondan önce, yöntemlerine değinmekte yarar vardır.

Özelleştirme, temelde mülkiyetin devri ve mülkiyet devri gerektirmeyen devir yöntemleriyle gerçekleştirilmektedir. Mülkiyetin devri çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. Bunlar; hisse senetlerinin halka arzı, borsada satış, varlık satışları, stratejik satışlar, blok satışlar, çalışanlara satışlar, hibeler ve bunların karışımları şeklinde görülmektedir[850]. Mülkiyet devri gerektirmeyen yöntemlerin bir kısmında kamu işletme hakkı özel kuruluşlara devretmekte; diğer bir kısmında ise kamu sahip olduğu varlıkları elden çıkarmadan bunları özel kuruluşlara işlettirmektedir. Bu yöntemlerin yaygın kullanılanları kamu hizmetlerinin kontratla yaptırılması, bayilik, acentalık yetkisi verilmesi, kiraya verme, yönetim kontratları imzalama, yap-sahip ol-çalıştır düzeni olarak sıralanmaktadır[851]. Bu yöntemler arasında özelleştirmenin en yaygın yöntemi, hisse senedi satışı yöntemidir. Özel ya da blok satış, kamu ve özel sektör ortaklığı kulanılan diğer yaygın yöntemler arasındadır[852].

---

850 Güven Sevil, **Borsada Satış Yoluyla Özelleştirme**, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 927, Eskişehir-1996, s.10-13.

851 Mülkiyet devri yönteminde kuruluşlara ticari amaçların verilmesi ve faaliyetlerinin ticari muhasebe yöntemleriyle ölçülmesi aşaması olan ticarileştirme; kuruluşun ayrı bir şirket haline getirilmesi aşaması olan şirketleştirme; kuruluşun satıştan önce piyasa kurallarına göre çalışmalarına hazırlık aşaması olan yeniden yapılandırma ve satış yani mülkiyetin devri aşamaları izlenmektedir (Ö. Ertuna, **a.g.m.**, s.25-31). Yöntemleri de şöyle açıklamak mümkündür: En yaygın yöntem olan hisse senedi satışı iki türlü uygulanabilmektedir. Sermaye piyasası kanalıyla hisse senedi satışı yöntemi, devlet mülkiyetindeki anonim şirket ya da sermayesi hisse senedine bölünmüş ve ticaret hukukuna tabi hale getirilmiş KİT'lerin tüm ya da bir kısım hisselerinin doğrudan ya da aracı kuruluşlar eliyle Borsa'da özel kişi ya da kuruluşlara satılması işlemiştir. Bir başka yöntem olarak teklif alma yoluyla hisse senedi satışında ise, hisse senetlerinin bir kısmının ya da tümünün Borsa yerine çalışanlar, yöre halkı ve yönetimi üstlenecek yerli ve yabancı sermaye grupları gibi belli kesimlerden teklif alma yoluyla doğrudan satış işlemi gerçekleştirilmekterir. KİT'lerin aktiflerinin bir bölümünün, müesseselerinin, işletmelerinin ya da bağlı ortaklıklarının, belirli bir ya da birkaç firmaya ya da konsorsiyuma pazarlık yoluyla doğrudan satılması işlemine özel ya da blok satış yöntemi adı verilmektedir. Hızla uygulanabilme ve değerlemenin daha kolay yapılabilmesi avantavlarına sahip olan bu yöntem, satış yapılacak firma ya da konsorsiyumun belirlenmesinde subjektif değerleme yapının olması, hisse satışı söz konusu olmadığından ve dar anlamda 'devlet mal varlığının satışı' ile sınırlı kalması ve özelleştirmeden beklenen genel amaç ve yararları sağlamaktan uzak bulunması açılarından da dezvantajlı görülmektedir. Büyük ölçekli ve rizikolu yeni yatırmların kamu sektörü ve özel sektörün belli oranlarda ortak olduğu anonim şirketlerce gerçekleştirilmesi ya da KİT'lerin mevcut üretim ya da hizmet birimlerinin özel sektöre açılması suretiyle karmu kuruluş oluşturulması işlemi olan kamu ve özel sektör ortaklığı yöntemi, çeşitli ülkelerde kamu ve özel sektörün avantajlarını biraraya toplayabildiğinden yaygın bir biçimde uygulama alanı bulmuştur. Özelleştirilmesi planlanan KİT'lerin verimlilik ve karlılıklarını yükselterek performanslarını iyileştirmek için başvurulan ve 'mülkiyet transferi' söz konusu olmayan yöntemler, özelleştirmeye hazırlık yöntemleri olarak anılır. Bu tür yöntemler arasında KİT'ler ya da bunların işletmelerinin belirli süreler için özel şirketlere kiralanması ve Batı'da yaygın olan işletme yönetiminin sözleşme ile özel sektöre devri sayılabilir.

852 Ayrıca bkz. Yusuf Alper, **İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme**, Sağlık-İş Yayınları, Ankara-1994, s.56-67.

Türkiye'de önceki adı Kamu Ortaklığı İdaresi (KOİ) ve yeni adı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) olan özelleştirmeyle ilgili kurumun, özelleştirmede yaygın olarak üç ayrı yöntem uyguladığı görülmektedir[853]: Halka arz, halka arzı da içeren blok satış ve blok satış. Herhangi bir kurumun özelleştirilmesi için yöntem seçilirken; şirketin sektördeki yeri, üretim ve satış hacmi, birikimcinin ve sermaye piyasasının durumu gibi konular gözönünde bulundurulmakta ve duruma göre bir tercih yapılmaktadır.

2.3 Özelleştirmenin Amaç ve Gerekçeleri

Özelleştirmenin temel felsefesi, devletin çağın gereklerine ve gerçeklerine göre asli görevi olan savunma, güvenlik, sağlık, eğitim, yargı ve altyapı hizmetleri dışında kalan tüm ekonomi ile ilgili faaliyetlerinin özel girişimciler eliyle yürütülmesi, ekonominin ise piyasa mekanizması tarafından yönlendirilmesi düşüncesine dayanmaktadır[854]. Özelleştirmenin temel amacı ise, devletin ekonomide mal ve hizmet işletmeciliği alanından tamamen çekilmesini sağlamaktır. Daha özelde ise, özelleştirmenin amaç ve gerekçeleri konusunda tüm ülkelerin 'ekonomide önceliği arttırmak' biçiminde görülebilecek ortak amaçlarının yanında, özel durumlarından kaynaklanan farklı öncelik ve amaçlarının olduğu görülmektedir[855]. Literatürde bazı yazarlar özelleştirmenin genel ve özel amaçlar taşıdığını ve bazıları da iktisadi, finansal, toplumsal-sosyal ve ideolojik, siyasal amaçların göz önünde bulundurulması gerektiğini kaydetmektedirler[856].

Bunlarla birlikte genelleyici bir biçimde, son yıllarda bütün dünyada bir ideolojik akım gibi başlamış olan özelleştirme çalışmalarının, özellikle uluslararası ekonomik, mali ve parasal konjonktürün gerektirdiği esneklik ve hızlı uyum ortamında, milli ekonomiler için tehlikeli olmaya başlayan devlet kapitalizmi riskini ortadan kaldırma amacını taşıdığı da vurgulanmalıdır[857]. Bu çerçevede genel amaç olarak özelleştirmenin, devletin ekonomiye müdahalesini, özellikle de bir 'müteşebbis' niteliği kazanmasını ortadan kaldırmayı ve devleti, başta iç ve dış güvenlik olmak üzere, klasik fonksiyonlarını yerine getirmeye olanak sağlayacak biçimde küçültmeyi benimsediği söylenmelidir[858]. Böylece özelleştirme, devleti asli görevleri içine çekerek küçültmek, onun az ama iyi hizmet vermesini sağlamak ve ekonomik akılcılığın gerekleri uyarınca işleyen, üretkenliği ve verimliliği yüksek bir ekonomi yaratmak amacına yönelik düşüncelere sahip görülmektedir.

---

853 B. Serim, **a.g.k.**, s.50-51.

854 İ. Baytan, **a.g.k.**, s.6.

855 Ayrıca bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.128-131 ve 126.

856 G. Sevil, **a.g.k.**, s.5; V. Atasoy, **a.g.k.**, s.184; M. Hulki Cevizoğlu, **Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme**, İlgi Yayıncılık, İstanbul-1989, s.24-34.

857 V. Atasoy, **a.g.k.**, s.3.

858 **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.51-52.

Literatürdeki dağınıklığı bir parça olsun toparlayabilmek için, ayrıca özelleştirmenin nedenleri ya da gerekçeleri boyutunda yapılan ekonomik, mali ve siyasal nedenlere işaret eden bir sınıflandırmaya da dikkat çekmek gereklidir[859]. Piyasa mekanizması içinde özel işletmelerin devlet işletmelerinden daha etkin çalıştığı varsayımına dayanan ekonomik nedenler, piyasa mekanizmasının kaynak dağılımı, kaynakların tam kulllanımı, sermaye birikimi ve kalkınma sorunlarını çözeceğini öngörmektedir. KİT'lerin verimsiz ve zararla çalışmaları, süvbansiyonlar ve borçlanmalar kanalıyla hazinenin finansman yükünü ağırlaştırdığı görüşlerine dayanan mali nedenler açısından bakıldığında ise, özelleştirme kamu kesiminin finansman yükünü azaltacak ve enflasyonla mücadeleye yardımcı olacak, devlete ek gelir sağlanacak ve yeni yatırımların finansmanına olanak tanıyacaktır. Üçüncü olarak, siyasal nedenler bazında liberal ekonomi ve siyasal rejimin varlığını sürdürebilmesi ve gerektiği şekilde işlemesi için özelleştirme, bir zorunluluk olarak ortaya konulmaktadır. Ülkemiz adına da kimi eleştirilerde demokrasinin pekişmesi için özelleştirme, "olmazsa olmaz" bir koşul şeklinde gösterilmektedir[860].

Birbiri ardına sıralandığında ise, özelleştirmenin genel ve özel amaçları şu şekilde görülebilir[861]: Ekonomik verimliliği ve etkinliği arttırmak, globalleşen piyasalarda rekabet üstünlüğü kazanmak, yurtiçi piyasaların uluslararası piyasalarla bütünleşmesini sağlamak, yabancı sermayeyi çekmek ve modern teknoloji ve yönetim teknikleri transfer etmek, modern bir ekonomik yapı oluşturmak, özel kesimin ekonomik faaliyetlerdeki yerinin güçlendirmek, ekonomik büyümeyi ve piyasa ekonomisine tam anlamıyla geçişi hızlandırmak, serbest piyasa ve rekabet ortamı oluşturmak, gelir dağılımını iyileştirerek tüm kesimlerin bundan faydalanmasını sağlamak, mülkiyeti tabana yayarak genel refahı arttırmak, sermaye birikimini tabana yaymak, tasarrufların hisse senetlerine yönelmesini teşvik etmek, devlet müdahalelerini önlemek, kamu tekelleri kaldırılarak rekabete imkan sağlamak ve dolayısıyla ekonomik akılcılığın işlemesi önündeki engellerden belki de en önemlisi ortadan kaldırmak, mali piyasaları güçlendirmek, devleti küçültmek, kamu borçlanma gereğini azaltmak ve ortadan kaldırmak, hazine ve/veya KİT'lerin ana işletmeleri için ek fon yaratılmak, yenileme ve modernleştirme için kaynak yaratmak, fiyatları düşürmek, kamuda çalışanların sayısını azaltmak, kamu kesiminde sendikaların gücünü zayıflatmak, kapitalist yapıyı güçlendirmek, demokratikleşme sürecine katkı sağlamak, rekabete açılmış bir ekonomide yatırım yapmaya daha kolaylıkla yöneleceği düşünülen yabancı sermayenin girişini kolaylaştırarak arttırılması sonucunda KİT'lerin verimliliği arttırmak.

---

859 Y. Kepenek, **a.g.k.**, s.150-152; H. İleri, **a.g.m.**, s.151-152.

860 **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.54.

861 John Vickers ve George Yarrow, **Privatization an Economic Analysis**, The MIT Press, 1988'den aktaran: Ö. Ertuna, **a.g.m.**, s.24; İ. Baytan, **a.g.k.**, s.6-10.

Görüşü destekleyenler tarafından amaçları böylece tanımlanan özelleştirme konusunun savunucuları kadar, karşı çıkanları da vardır. Konunun iki yüzlü doğası gereği, özelleştirme karşıtları, bu amaç ve gerekçelerin tam tersini ileri sürmekte ve hatta özelleştirmenin amacının 'devleti ortadan kaldırmak[862]' olduğunu ifade etmektedirler. Bu noktada, özelleştirme tartışmalarının genel hatları üzerinde durulabilir.

2.3 Türk Ekonomisinde Özelleştirme Tartışmalarının Genel Hatları

Daha sonra tarihsel gelişimi üzerinde ayrıntıları ile durulacak olan özelleştirme, Türkiye'nin 24 Ocak Kararları'yla başladığı söylenebilecek piyasa ekonomisine geçiş süresi içinde önemli bir gündem maddesidir[863]. Ancak sözkonusu dönemde bütün dünyayı saran yapısı içinde özelleştirme, çeşitli açılardan savunulan ya da reddedilen, yararları ve sakıncaları üzerinde uzun boylu durulan, anlamı tesbit edilmeye çalışılan bir politika tercihi olarak tartışma konusudur[864]. Özelleştirmeye yönelik tartışmalar, başlangıçta kamu ve özel sektör arasındaki mülkiyet değişimi üzerinde yoğunlaşmış olmakla birlikte, daha sonra uygulamaya yönelik analizler, iki sektör arasındaki mülkiyet değişiminin ekonomik, mali, sosyal ve siyasal sonuçları, milli ekonomi ve siyasi bünyede yaratabileceği etki boyutu ya da boyutsuzluğu noktasına kadar genişlemiştir[865]. Sözkonusu tartışmalar genellikle taraftarlarının odaklandıkları şu görüşlerle ifade edilebilir:

i) Özelleştirme taraftarlarının görüşleri: Özelleştirmeyi savunan görüşlere göre, tüm araştırmacı ya da biliminsanlarının özelleştirmenin, gerekçesi ne olursa olsun, sonuçta

---

862 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, KİGEM, Ankara-1997, s.2.

863 ANAP'ın özelleştirme görüşleri ile dikkati çektiği bu yıllarda SHP'nin 1985 tarihli hükümet programında genel olarak karma ekonomi düzeninin vurgulandığı görülmekle birlikte özelleştirme uygulamalarına açık kapı bırakıldığı anlaşılmaktadır. DYP'nin programında ise böyle bir konuya değilmemiştir. Gazete haberlerinden alınan görüşler üzerindeki inceleme ise, muhalefetin özelleştirmeye karşı çıktığı sonucunu ortaya koymuştur. Haberlerde siyasilerin bu kaygı içeren görüşlerinin yanında Odalar Birliği'nin endişeli görüşleri ve ve TÜSİAD'ın olumlu yorumları görülmektedir. İşçi kesimi ise tamamen karşı çıkmaktadır. Akademisyenler arasında ise görüş ayrılıkları vardır. Ayrıca bkz. Selahattin Özmen, **Türkiye'de ve Dünya'da KİT'lerin Özelleştirilmesi**, met/er matbaası, İstanbul-1987, s.60-80; Adnan Ertan, **Türkiye'de Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorununa Kooperatiflerle Yaklaşım Önerisi ve Türkiye Şeker Sanayiinde Pankobirlik Örneği**, Pankobirlik Yayınları: 5, Ankara-1997; **Özelleştirme** (Açık Oturum, 4 Temmuz 1991), Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara-1991; **Türkiye Ekonomisinde KİT'lerin Yeri ve Gıda Sanayiinde Özelleştirme Raporu**, Öz Gıda-İş Sendikası, Ankara-1993. Ayrıca özelleştirmenin teorik eleştirileri için bkz. Süleyman Yaşar, *"Özelleştirme Kriterleri"*, **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, Yıl:68, Sayı:31, Mart-Nisan 1998, s.26-29.

864 Türk Demokrasi Vakfı tarafından yürütülmüş olan "Türkiye'de Özelleştirme" projesi çerçevesinde Türkiye'nin farklı ekonomik ve sosyal gelişmişlik göstergelerine sahip yörelerinde, farklı toplum kesimlerini temsil eden yerel temsilcilerin görüşlerinin alınması ve kamuoyunda konunun konuşulması amacıyla öncelikle Eskişehir, Ankara, İstanbul, Bursa, Antalya, Çanakkale, Erzurum, İzmir, Konya, Trabzon ve Adana'da 12 ayrı seminer düzenlemiş, bu seminerlerde katılımcılara uygulanan anketle bu konudaki yaklaşımları belirlenmiştir. (Bkz. **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**).

865 İ. Baytan, **a.g.k.**, s.5.

bir ideoloji ve siyasal yeğleme olduğunu kabul ettikleri belirlenmektedir[866]. Genellikle hükümetler ya da siyasi iktidarlar, işverenler, işveren örgütleri ve bazı akademisyenlerin savunduğu bu görüşleri belli başlı olarak şöylece sıralamak mümkündür:

*Özelleştirme, zarar eden kamu açıklarının katlanarak büyümesine ve dolayısıyla enflasyona neden olan KİT'lerin piyasa mantığına göre işleyen özel ekonomik birimler haline getirilmesini sağlar. Dolayısıyla, enflasyonu önler.

*Merkezi bürokrasinin kontrolündeki bir komuta ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişi sağlamak suretiyle bireysel özel teşebbüs ve rekabeti geliştirir; bunun sonucunda da ekonomik büyüme için en uygun ortamı sağlar. Rekabet artar, ekonomi gelişir, liberal ekonomi egemen olur.

*Kapalı, korumacı politikalarla desteklenen ülke ekonomisini dışa açar.

*İhracata dayalı ekonomik gelişmeyi mümkün kılarak toplumun refah seviyesini yükseltir.

*Devletin ekonomik kaynaklar üzerindeki kontrolünü tasfiye ederek, siyasetin özel ekonomik çıkar sağlamak için yapılan ve dolayısıyla yolsuzluklara ve yozlaşmaya yol açan bir faaliyet türü olmaktan kurtarılmasını da mümkün kılar.

*Böylece siyaset, devletin adalet, eğitim, sağlık, alt yapı ve dış ilişkiler gibi asıl görev alanlarında daha etkin ve güçlü olmasının yolları üzerinde yoğunlaşan bir faaliyet haline gelir.

*Siyasal güç ile ekonomik kaynakların kontrolü arasındaki ilişkinin ortadan kalkmasını ya da en azından zayıflamasını sağlayacak olan özelleştirme, aynı zamanda siyasal düzeyde demokratikleşme için de kaçınılmazdır[867].

*Özelleştirme ile geçilecek olan piyasa ekonomisinin rekabet ortamı, devlet iktidarını ekonomide sahip olduğu ağırlığın asgariye indirilmesiyle birleşerek, rekabetçi siyaset ortamının (liberal demokrasinin) temelini oluşturacaktır.

Özelleştirme taraftarlarının özelleştirme uygulamaları karşısında gördükleri birtakım sorunlara getirdikleri eleştiriler de ayrıca şu şekilde sıralanmaktadır[868]:

*Türkiye'de özelleştirmenin amaç ve hedefleri açık ve iyi bir şekilde tespit edilememiştir. Özelleştirmenin altyapısını oluşturan yasal kurumsal düzenlemeler zamanında yapılamamıştır. Türkiye'de kamuoyuna özelleştirmenin ekonomik zorunluluk olduğunun istenilen ölçüde anlatılamaması nedeniyle, ilgili çevreler ve siyasi partilerden tepkiler gelmiştir.

*Özelleştirmenin başarısı için toplumun geniş kesimlerinin bu işe ortak edilmesi ve kamu desteğinin sağlanması bir zorunluluktur.

---

866 B. Serim, **a.g.k.**, s.30; Ayrıca bkz. **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.8-10.

867 **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.8.

868 R. Karluk, 1997, **a.g.k.**, s.325; C.C. Aktan, **a.g.m.**, s.49-51.

*Kar edemeyen işletmelerin rehabilitasyon çalışmalarıyla mali yapılarının düzeltilmesi ve yönetimlerinin tamamen profesyonel yöneticilerden oluşması özelleştirme sürecinin hızlandırılması ve başarısı için önemlidir.

*Kamu tekellerinin özel tekellere dönüşmemesi için tedbirler alınmalıdır.

*Kamu çalışanlarının sosyal güvenlik ve istihdam imkanlarının sağlanması konusunda düzenlemenin bulunmaması gecikmelere ve tepkilere yol açmaktadır.

*KİT'lerin satış fiyatının tesbiti konusu ciddi bir sorun oluşturmuş ve rasyonel kriterler tesbit edilemediğinden "devlet malının bazı kimselere peşkeş çekilmesi" eleştirilerinin önü alınamamıştır.

*Özelleştirmede uzlaşmaya yeterince önem verilmemiştir. Özelleştirme hükümetin ve özelleştirmeden sorumlu karar organlarının aldığı kararlar çerçevesinde yürütülmüş, işçi-işveren-üniversite ve benzeri toplumsal kesimlerin görüşlerinden ve önerilerinden yeterince yararlanılamamıştır. Özelleştirme konusundaki kamuoyunu değerlendiren bir raporda, hemen herkesin özelleştirmeden yana olduğu belirtilmişse de, kafaların karışık olduğu saptanmıştır[869].

Öte yandan, bütün bu gerekçeler karşısında **Hürriyet**'te **Meriç Köyatası** "özelleştirmeden yanayız[870]" açıklamasında bulunurken, bir yazısında da "böyle giderse Türkiye KİT'ler konusunda, tek başına dünyanın açıkhava müzesi olacak[871]" şeklindeki endişelerini dile getirmektedir. Dolayısıyla eleştirilerin bir boyutu da özelleştirmenin önündeki engel ve endişelere yöneliktir.

ii) Özelleştirmeye karşı çıkanların görüşleri: Özelleştirme karşıtı düşünceler genellikle muhalefet partisi mensupları, işçi sendika ve örgütlenmeleri ve bazı akademisyenlerle, 'özelleştirme karşıtı mücadele' çerçevesinde 1994'te 'Merkez' olarak faaliyete başlayan ve 25 Şubat 1996'da 'Vakıf' haline gelen, Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı (**KİGEM**) tarafından savunulmaktadır. Bunlara göre özelleştirme; ekonomik kurumların işleyişinde rekabete dayanan serbest piyasa ekonomisinin kuralarını daha fazla hakim kılmak isteyen gelişmekte olan ülkelerin liberalleşme yönündeki ekonomi politikalarının sonucu şeklinde gündeme gelmiş ve temel ekonomik problemleri çözmek için adeta 'sihirli bir deynek' gibi gösterilmiştir[872].

Özelleştirme söylendiği gibi yalnızca ekonomik bir araç değil, tersine siyasal bir hedef için ekonomik bir araçtır. Bu açıdan 'küreselleşme, devletsizleştirme ve sendikasızlaştırma' ile bir bütündür ve bir 'yeni dünya düzeni'nin araçlarından birisidir[873]. Buna göre

---

869 **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu** s.28-33.

870 Meriç Köyatası, *"Özelleştirmeden Yanayız"*, **Hürriyet**, 13 Haziran 1990.

871 **Hürriyet**, 19 Eylül 1990.

872 Bu konuda Mustafa Başoğlu'nun görüşleri için bkz. Y. Alper, **a.g.k.**, s.111.

873 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, s.1; Ayrıca neo-liberal sistemde devletin rolü için bkz. **KİT'lerde Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, Türk-İş Araştırma Merkezi, Ankara, s.3-5.

özelleştirme, 'hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek' olan, 'piyasa ekonomisi efsanesine' dayanılarak, halkın malı olan KİT'lerin haraç-mezat, yerli ve yabancı özel çıkarlara devri anlamına gelmektedir. KİT'lerin zarar ettiği, enflasyona neden olduğu, verimsiz, eski teknoloji kullanan, gereğinden çok işçi çalıştıran kuruluşlar olduğu doğru olabilir. Ancak bu KİT'lerin doğasından değil, onların kötü yönetilmelerinden kaynaklanmaktadır[874]. Bu görüşlere göre çözüm, KİT'lerin satılmasından değil, yönetimlerinin özerkleştirilmesinden geçmektedir[875].

Özelleştirmeyi bir 'dayatma ya da zorlama' olarak gören Türk-İş'e göre özelleştirmenin gerçek arka planında sermayenin açıkça dile getirilmeyen talepleri açısından şu noktalar öne çıkmaktadır[876]:

*Özelleştirme yoluyla sermayeye yeni değerleme alanlarının açılması,

*Özelleştirmenin sağladığı rantlardan doğrudan yararlanmanın iştah kabartıcı cazibesi,

*Sermayenin kamu girişimciliğinin rekabetinden duyduğu rahatsızlıkları özelleştirme yoluyla köklü ve geri dönüşsüz bir biçimde 'halletme' olanağının sunulmuş olması,

*Esnek üretim ve esnek istihdam yönünde geliştirilmek istenen birikim tarzı açısından kamu işletmelerinin sahneden çekilmelerinin sağlanmasının taşıdığı sistemsel önem,

*Kamu açıklarının yol açabileceği vergi zorlamasının hedefi olmaktan kurtulmak,

*Devletin iç borçlanma nedeniyle mali piyasalara fazlaca başvurması, böylece faiz hadlerinin yükselmesi ve özel sermayenin mali piyasalardan dışlanmasına neden olan etkisinin ortadan kalkacak olması,

*Kamu maliyesi olanaklarını paylaşım kavgasının bir diğer yönü olarak teşvik ve süvbansiyonlara öncelikle ulaşabilme mücadelesi,

*Devletin ekonomik ve kamusal hizmet düzlemlerinde geriletilmesinin sermayenin ideolojik kavgasının önemli bir bölümü oluşturması.

Özelleştirmenin arkasındaki 'gizli' nedenleri böyle tanımlayan özelleştirme karşıtlarına göre KİT'ler, kar amacı dışında topluma sosyal sorumluluk anlayışıyla hizmet etmiş; ne vergi ne sigorta pirimi kaçırmış, ne de kaçak işçi çalıştırmıştır. "Görev zararları" bile bile göze alınmış olduğu halde bu rakamlar da zararlar toplamına eklenmiştir. Ülkede ana mallar ve

---

874 Devlet işletmeciliğinin başarılı olamamasının temel nedenlerini kamu kuruluşlarındaki yönetim bozukluklarına bağlayan Ertuna, bu nedenleri bir kaç nokta halinde şöyle sıralamıştır: Kamu kuruluşlarında "testiyi kıranla getirenin" bir olması, başarı kıstaslarının iyi tanımlanmamış olması, çalışanların başarılarının iyi ölçülememesi, bu koşullar altında yönetici ve işçileri, şevkle çalıştırmanın mümkün olmaması, devlet memuru statüsündeki yöneticilerin risk almaması, bu işletmelere yapılan politik müdahalelerle bu kurumların "arpalık" haline gelmesi, kamu işletmelerinin devlet bütelerine yüklediği yük ve kamu borçlanma gereğini arttırmaları ve bu nedenle de enflasyonu kamçılamaları özelleştirmeyi çekici hale getiren başlıca nedenler olmuştur. (Bkz. Ö. Ertuna, **a.g.m.**, s.22-23.) Öte yandan Milli Prodüktivite Merkezi'nin raporu da benzer unsurlar üzerinde durmaktadır. Raporda KİT'lerin siyasi amaçlarla siyasiler tarafından batırıldığı ifade edilmektedir (Bu rapor ve yorumlar için bkz. **Sabah**, 28 Şubat 1995).

875 Ayrıca bkz. B. Serim, **a.g.k.**, s.31.

876 **KİT'lerde Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, s.114-119.

sanayii ve enerjinin üreticisi büyük ölçüde KİT'lerdir. Devletin özel sektörü teşvik politikasının uygulanması da KİT'ler aracılığıyla yapılmaktadır. Devlet dolaylı vergi toplamada yine KİT'lerden yararlanmaktadır. Hazine'nin yardımcıları konumundaki KİT'ler, "Ücret Malı" olarak adlandırılan mal ve hizmetleri düşük fiyatla üretip satarak, işgücünün yeniden üretim maliyetini bu suretle aza indirerek, genel ücret düzeninin düşük kalmasını sağlamaktadırlar. Geri kalmış yörelere özel kesime göre daha çok hizmet götürmektedirler. Bazı stratejik yatırımlar özel kuruluşlara bırakılmadığından bu konularda kurulmuş KİT'ler bulunmaktadır[877]. Daha genelde ise, siyasi amaçlarla KİT'lerin geleneksel yapısının değiştirilmesi, alternatif bürokrasinin yaratılması, merkezi yetkinin devri, kamunun planlayıcı ve denetleyici rolünün ortadan kalkması kamu yönetimini zaafa uğratmıştır[878]. Bu çerçevede kabahati KİT'lerde aramak yerine, hükümetlerde aramak gereklidir.

Serbest piyasa ve rekabet, kar güdüsünü ve özel çıkarları esas alan bir ekonomik ortamdır. Buna karşılık çağdaş devletin, kar amaçlı olmayan ama yerine getirmek zorunda olduğu kamu hizmeti niteliğindeki görevleri vardır. Bu görevleri özel teşübbüsün piyasa mantığı içinde yerine getirebileceğini ileri sürmek, toplumun yoksul (ya da ekonomik bakımdan dezavantajlı konumda bulunan) kesimlerini daha da sefil ve insanlık dışı bir hayata mahkum etmek demektir. Ekonomik kalkınma, sosyal adalet ve dengeli bir gelir dağılımı ile anlamlıdır ki, bu da devletin kamu hizmeti niteliğindeki bazı fonksiyonlarını sürdürmesini gerektirir. Özelleştirme ile hedeflenen 'serbest piyasa ekonomisi', özel çıkarlara, genel toplum çıkarlarından daha büyük bir öncelik verilmesini gerektirir ve bu nedenden dolayı sosyal adalet ve dolayısıyla demokrasi ile bağdaşması da zordur[879].

Ayrıca özelleştirme, piyasa ekonomisi ve (ihtacata dayalı ekonomik büyüme modelinin gereği olarak) dışa açılma gibi terimlerle dile getirilen liberal politikalar, ülkenin ekonomik bağımsızlığını imkansızlaştıran, ülke ekonomisini bir tür "yabancı vesayet" altına sokan, siyasal bağımsızlığı da dolayısıyla tehdit eden özellikler taşımaktadır. Yeni dünya düzeni ve devletsizleştirme iddialarında bulunanlara göre ise, bir adım daha ileride, "özelleştirmenin amacı devleti ortadan kaldırmaktır[880]".

KİGEM'e göre özelleştirme taraftarları bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için üç aşamalı bir plan uygulamaktadırlar[881]: Bunlardan ilkinde kamuoyu, kamu yönetiminin 'kötü' olduğuna 'ikna' edilmeye, ikincisinde psikolojik olarak özel yönetimin iyi olduğuna

---

877 A.B. Kafaoğlu, **a.g.k.**, s.87-104.

878 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, s.6-7.

879 A.B. Kafaoğlu, **a.g.k.**, s.87-104. Ayrıca demokrasi ve Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarının değerlendirmesi için bkz. Mahmut Duran, *"Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları"*, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Ed. Ergin Arıoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yay., Ankara-1994.

880 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, s.2.

881 Bkz. **A.g.k.**, s.8-9.

inandırılmaya çalışılmakta ve son aşamada da dış kaynaklardan da destekli ve tek yönlü propaganda ile özelleştirmeler uygulamaya konulmak istenmektedir. Örneğin bu düşünceleri desteklemek amacıyla verilen, 1995 yılında yayınlanan ve KİT'lerin 1994'te 100 trilyon lira zarar ettiğini açıklayan gazete ve televizyon reklamlarına, ÖİB kayıtlarına göre 143.8 milyar lira (3.4 milyon dolar) harcandığının açıklanması dikkat çekicidir.

Özelleştirmeye açık kapı bırakan kimi görüşlere göre de, sıralanan bütün çekinceler karşısında mutlaka gerekiyorsa özelleştirmenin; belirli bir plan ve program dahilinde, her somut KİT'in özel durumu göz önüne alınacak biçimde, özerkleştirmeye öncelik verip KİT'leri yeniden karlı işletmeler haline getirme yollarının denenmesinden başlayarak ve özelleştirme dışında kalması gereken alanların tesbitiyle birlikte yürütülmesi önerilmektedir. Bu bağlamda tartışmaların bir boyutunu da, gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının eleştirileri biçiminde kendisini göstermektedir.

İstikrarlı bir özelleştirme politikasının olmayışı, tekip edilen politikaların aynı siyasi iktidar döneminde bile değişebilmesi ve buna bağlı olarak gerçekci yaklaşımlarda bulunulmadığı eleştirileri ilk karşılaşılan eleştiri türleridir[882]. Daha sonra özelleştirme uygulamalarının ekonomik gerekçelerden çok, siyasi gerekçelere bağlı olarak gündeme getirildiği ve uygulamaların sendikalar da dahil doğrudan ilgili tarafların görüşleri ve desteği alınmadan hayata geçirilmesi eleştirileri dikkati çekmektedir. Eş deyişle ekonomik tartışmaları, siyasi tartışmalar; onu da, hukuki tartışmalar izlemektedir. Siyasi iktidarın ortakları arasındaki görüş ayrılıkları, sendikaların muhalefeti, Anayasa Mahkemesi'nin ve İdari Mahkemelerin 'iptal' kararları bu tartışma zeminlerinden bazılarıdır. Yine, özelleştirme ile elde edilecek gelirlerin bütçe açıklarının kapatılması yönünde değerlendirilmesi de tartışmaların başka bir boyutudur. "Ne pahasına olursa olsun, satılsın" şeklindeki eleştirileri gündeme getiren bu tartışmalar, "milli servetin yağmalandığı" düşüncelerini ortaya çıkarmış ve kamuoyunun zihnini karıştırmıştır. Bu tür endişelerden bir diğerini de yabancılara blok satış uygulamaları gündeme getirmiş, stratejik öneme sahip sektörlerdeki özelleştirme uygulamaları tartışmalara yol açmıştır. Özelleştirme uygulamalarının ardından yapılan değerlendirmelerde ise, sermayenin tabana yayılmadığı, verimliliğin artmadığı, kamu kuruluşlarının özelleştirme anlayışının benimsenmesinin ardından kaderlerine terk edildiği ve yanlış politikaların kurbanı haline getirildiği gibi daha çok ideolojik tartışmaları destekleyici unsurlar ön plana çıkarılmıştır.

Bu noktada genel bir değerlendirme ile Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarına yönelik Türk-İş'in işaret ettiği bazı noktaların altını şöylece çizmek mümkündür[883]:

---

882 Mustafa Başoğlu'nun bu konudaki görüşleri için bkz. Y. Alper, **a.g.k.**

883 **KİT'lerde Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, s.120-126

*1980'lerle birlikte özelleştirme konusunun gündeme gelmesi dış dünyadan gelen rüzgarların etkisi yanında **Özal** hükümetleri döneminde kamu maliyesini 'dumura uğratmanın' bir sonucu olarak da kendisini göstermiştir.
*Özelleştirme, aynı zamanda dış finans çevrelerinin mali ve politik desteğini alabilmenin bir mekanizması olarak kullanılmıştır.
*Yabancı sermayeye satışta hiçbir pay limiti konulmamıştır.
*Özelleştirmenin toplumsal tabanının oluşturulabilmesi için bir algılama ve bilinç çarpıtmasının yaratılması gerekli olmuş, bu konudaki sistemli çabalar büyük sermayenin medyasının gönüllü ve doğrudan çıkar bağlantılı ilgisiyle yoğun olarak sürdürülmüştür.
*Özelleştirme, tam bir hukuk kargaşası ortamında başlamış ve devam etmiştir. Yetersiz bir hukuki çerçeve ortamında başlatılan uygulamalar çok sayıda iptal ve yürütmeyi durdurma davasına konu olmuş ve uygulamalar böylece kesintiye uğratılabilmiştir.
*İdarenin bir başka sorunu ise varolan ya da oluşturulan hukuksal çerçevenin sınırları içinde hareket etmek istememesi olmuştur.
*Özelleştirmenin idari anlamda fiyaskosunu ise, önce KOİ ve daha sonra ÖİB olarak oluşturulan kurumlar temsil etmiştir. Yönetimin üst kademesinde çok sık değişikliklere konu olan bu idareler, kurumsal bir kimlik kazanmakta ve ehil elemanlarla donatılmakta büyük güçlük çekmişler, keyfi uygulamalar ve politik baskılara açık bir yapıda olmuşlardır.
*Özelleştirme uygulamalarının öne çıkan özelliklerinden biri de düşük satış fiyatı tespitleri olmuştur.
*Bir diğer çarpıklık ÖİB'nin ve Özelleştirme İdaresi Kurulu'nun tespit ettiği satış koşullarına dahi uyulmaması ve bu ihalelerin gözardı edilmesidir.
*Sermayeyi halka yayma amaçlı özelleştirme, blok satış yoluyla gerçekleşmektedir.
*Özelleştirme hasılatı olarak elde edilen gelirin kullanıma ilişkin veriler sağlıksızdır.
*Özelleştirme giderlerinin yüksekliği yanında bütün giderlerin doğrudan doğruya özelleştirme hasılatından yapılmıyor olması da olgunun gerçek yükünü gözlerden gizlemektedir.
*Bütçeye kaynak aktarma eğilimlerine rağmen, bugüne kadar özelleştirmeden sağlanan gelirler bu niyette olanların derdine deva olabilecek boyutlara ulaşamamıştır.
*Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara yapılan sosyal ödemelerin özelleştirme için yapılan tanıtım ve danışmanlık harcamalarının altında kalıyor olması da ayrı bir çarpıklığı sergilemektedir.

Türk-İş'e göre bütün bu çarpıklıklar çerçevesinde Türkiye tarzı özelleştirme açık samimiyetsizliğin uygulama alanı biçiminde yorumlanmıştır.

Yukarıda sıralanan bu ve benzeri görüşleri savunan özelleştirme karşıtlarının 'kendilerini medyada yeterli bir şekilde ifade edemedikleri' de bir özeleştiri noktasıdır[884]. Medyanın değişen yüzü, özelleştirmeden yana tavır takınmış ve bu da sözkonusu kesimin özelleştirme konusundaki önemli bir eleştiri noktasını oluşturmuştur. Ancak özelleştirmeyi savunanların da 'özelleştirmeyi iyi anlatamadıkları' şikayetinde bulunduklarına dikkat çekilmelidir.

Bu noktada bir parantez açarak eklenmelidir ki; ilginç bir çalışmada, özelleştirmenin en çok konuşulduğu yıllar olarak gösterilen 1993-94 yılları arasında yalnızca özelleştirmenin konu edildiği 40'a yakın dernek, sendika ve meslek odaları, parti ve birliklerle işadamlarının düzenledikleri seminer, konferans ve panel gibi değişik toplantıların gerçekleştirildiği anılmaktadır[885].

Özelleştirme uygulamalarının hukuksal yönü de benzer bir ilginçlik taşımaktadır. Her dönemde özelleştirmelerin hukuka aykırı yapıldığı iddia edilmiş ve yargı olumsuz kararlar almışsa da hükümetler özelleştirme işlemlerini durdurmamışlardır. Bugüne kadar özelleştirmelere karşı 112 dava açılmış; bunlardan 35'inde uygulama için iptal, 33'ünde yürütmeyi durdurma kararı alınmıştır. Anayasa Mahkemesi de 1993 yılından bu yana 8 KHK ile bazı kanun hükümlerini iptal etmiştir. Bu konuda sesini duyuran Türk -İş, yapılan özelleştirmelerle kamu mallarının sürekli iptal edilen kanun hükümleri uyarınca satıldığı eleştirisinde bulunmuştur[886]. İdari davalar anlamında ise, **KİGEM**'in hukuksal yardımıyla açılmış 80'i aşkın iptal davasının bulunduğu bilinmektedir[887]. Gelinen aşamada, hükümetlerin özelleştirmeyi nasıl değerlendirdiklerine ise, ayrıca bakmakta yarar vardır.

---

884 Türkiye'de özellikle 1990'lardan sonra haklı bir fikri medyada savunmanın sorun haline geldiğini ifade eden Kafaoğlu bu konuda şu görüşleri savunmaktadır: "Bana göre basın özgürlüğü artık halkı bazı egemen düşünce kalıplarını kamuoyuna ve halka kaynatma aracı olmuştur. Medya sadece egemen düşünceyi yaymaktadır, kendi bindiği dalı kesmektedir. Çünkü, örneğin sadece TV dinleme ve basını okumayla yetinenler, özelleştirmeyi Türkiye'de herkesin inandığı bir uygulama sanmaktadır. Oysa durum böyle değildir. Özelleştirme aleyhine yapılan ve sendikalarca düzenlenen paneller, gerek basınımızda ve gerekse televizyonlarda adeta boykot edildi. Özelleştirme lehine en önemsiz toplantılar, söz ve yazılar ise büyütülerek ve aleyhte konuşan -eğer bu panellerde aleyhte konuşan varsa- kişilerin sözleri çıkartılarak kamuoyuna verildi. Bu yönde o kadar ileri gidildi ki, halk ile bu konularda yapılan kamuoyu yoklamalarını basın ve TV'ler yayınlamadılar."

885 ÖİB'nin çalışmaların kamuoyunun gündeminden inmediğinin belirtildiği bu yazıda, eski adıyla Kamu Ortaklığı İdaresi'nin Başkanları olan Üstün Sanver ile Tezcan Yaramancı'nın özelleştirme konusunda Türkiye gündeminin flaş isimleri olduğu belirtilmektedir. Şanver'e göre bu toplantılar üzelleştirmeyi kamuoyu gündemine sokmada yararlı olmuştur (Bkz. *"Gümrük Birliği 2 yılda 100 kere tartışıldı"*, **Ekonomist**, Yıl:5, Sayı:5, 20 Ocak 1995, s.24-25).

886 *"Özelleştirmeler hukuksuz"*, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1998; Ayrıca özelleştirmenin Anayasa'ya aykırılığı ve hukuksal yönü konusunda bkz. **KİT'lerde Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, s.126-156.

887 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, s.11.

2.4 Hükümet Programları ve Koalisyon Protokollerinde Özelleştirme

Özelleştirmenin kavram ve kapsamı ortaya konulurken işin hükümetlere dayanan bölümünü ayrı bir şekilde değerlendirmek üzere, hükümetlerin iktidarları döneminde yapmayı planladıkları icraat ve hedeflerini ortaya koydukları hükümet programları ve koolisyon protokollerinin ayrıca değerlendirilmesi yerinde görülmüştür. Bu çerçevede bir sonraki başlık altında Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları irdelenirken tarihsel gelişim içerisinde ayrıntıları ile durulacak olsa da, özelleştirme düşüncesinin gündeme geldiği 45. hükümetten başlayarak hükümetlerin programlarında ve koalisyon protokollerinde özelleştirmeye ne derece önem verdikleri bu başlık altında genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Hükümet programlarında ve koalisyon protokollerinde özelleştirme konusu iki soru başlığı altında incelenmiştir. Öncelikle bir gösterge oluşturması açısından "özelleştirme konusuna ne kadar yer verildiği" sorusu, konunun 'gündemdeki önemini' göstermesi açısından kelime sayılarının oranıyla elde edilmiştir. İkinci soru ise, bu metinlerde "ne denildiği" ile ilgilidir.

Tablo 12. Hükümet Programlarında Özelleştirme Konusu

	Hükümetin İktidara Geldiği Tarih	Hükümet Programının Kelime Sayısı	Özelleştirme Konusuna Ait Kelime Sayısı	Oranı (%)
45.Hükümet (I. Özal Hükümeti)	13.12.1983	11809	245	2.07
46.Hükümet (II. Özal Hükümeti)	21.12.1987	10158	47	0.46
47.Hükümet (Akbulut Hükümeti)	09.11.1989	10438	45	0.43
48.Hükümet (I. Yılmaz Hükümeti)	23.06.1991	7667	20	0.26
49.Hükümet (VII. Demirel Hükümeti)	21.11.1991	11155	694	6.22
50.Hükümet (I. Çiller Hükümeti)	25.06.1993	9720	285	2.93
51.Hükümet (II. Çiller Hükümeti)	05.10.1995	8010	453	5.66
52.Hükümet (III. Çiller Hükümeti)	30.10.1995	3710	20	0.54
53.Hükümet (II. Yılmaz Hükümeti)	06.03.1996	6813	237	3.48
54.Hükümet (Erbakan Hükümeti)	28.06.1996	5325	153	2.87
55.Hükümet* (III. Yılmaz Hükümeti)	30.06.1997	7211	160	2.22

* 55. hükümet 11.01.1999 tarihinde görevi Demokratik Sol Parti Genel Başkanı Bülent Ecevit başbakanlığında kurulan 'azınlık' hükümetine devretmiştir.

(**Kaynak:** Veriler "http://www.tbmm.gov.tr" internet adresi üzerinden "Hükümet Protokolleri" sitesinden alınan metinlerin MicrosoftWord programı ile gerçekleştirilen kelime sayımlarıyle elde edilmiştir)

Bir gösterge anlamındaki ilk sorunun yanıtlanması için protokolün kaç kelimeden oluştuğu hesaplanarak, bunun içinde özelleştirme konusunun işlendiği kelimelerin oranı belirlenmiştir. Sözkonusu veriler Tablo 12'de sunulmaktadır. Buna göre 1983'ten bu yana iktidara gelen 11 hükümet dönemini içerisinde ilk kez, adı verilmese de özelleştirme uygulamalarından 45. hükümet döneminde önemli bir şekilde söz edildiği görülmektedir. Anavatan Partisi'nin (ANAP) iktidarı olan 46, 47 ve 48. hükümet dönemlerinde ise, özelleştirme konusuna bu kadar yer verilmediği dikkati çekmektedir. Programlar arasında

özelleştirme konusuna en büyük yeri ayıran hükümet ise ANAP iktidarının ardından iktidara gelen Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) koalisyonuyla kurulan 49. hükümettir. Programın yüzde 6'dan fazlasında özelleştirme konusu ele alınmıştır. Ardından **Çiller**'in ikinci hükümeti döneminde de buna yakın bir ağırlıkta özelleştirme konusunun yeniden hükümet programda yüzde 6'ya yakın oranla önemli bir yer tuttuğu belirlenmektedir. Daha sonraki hükümetler döneminde de özelleştirme konusu yine hükümet programlarının gündemindeki yüzde 3 seviyelerindeki ağırlığını korumuştur. Dolayısıyla, özelleştirme konusu son 11 hükümetin, yedisinin programında ağırlıklı biçimde yer almıştır. İkinci soru olan hükümet programlarında özelleştirme konusu için "ne dedikleri" sorusunun yanıtlanması anlamında ise, ayrı ayrı metinleri değerlendirmek yerinde olacaktır.

i) 45. Hükümet (I. Özal Hükümeti) Programı: ANAP Genel Başkanı **Turgut Özal** tarafından 13 Aralık 1983 tarihinde kurulan 45. hükümetin programında özelleştirmeden; sözcük olarak adı konulmasa da, KİT'lerin ülke ekonomisi içeresindeki yeri ve bunların hisselerinin halka satışı biçiminde söz edilmektedir. Bu hükümlere göre KİT'lerin ülke ekonomi içinde önemli bir yeri olduğunun altı çizilmekte ve KİT sorunlarının da önemli bir boyut kazandığı belirtilerek kısaca şöyle denilmektedir:

> "Hükümetimiz, ilke olarak vatandaşlarımızın kendi güçleriye veya makul teşvik tedbirleri ile gerçekleştirilebilecekleri yatırımlara devletin doğrudan kaynak tahsis etmesini doğru bulmamaktadır. Bu şekilde mütalaa edilebilecek mevcut KİT'lerin tedricen millete devredilmesini uygun buluyoruz. KİT'ler için takip edeceğimiz (...) politikanın gerçekleştirilmesinin zaman alacağı muhakkaktır. Bu itibarla bir taraftan öngörülen hedeflere erişilmesine yönelik tedbirler alınırken, diğer taraftan KİT'lerin karlı ve verimli işletmeler haline getirilmesi maksadıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır."

ii) 46. Hükümet (II. Özal Hükümeti) Programı: Hükümet programalarında ilk kez "özelleştirme" sözcüğü, 21 Aralık 1987'de iktidara gelen II. **Özal** hükümetinin programda ifade bulmuştur. Programda, iki yerde bu konudan söz edilmiştir. Rekabete dayalı serbest piyasa sisteminin güçlendirilecek uygulamaların sürdürüleceğinin belirtildiği noktada "bu meyanda KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmaları hızlandırılacak, devletin yeni ticari ve sınai yatırımlara girmesi özel durumlar dışında sınırlandırılacaktır" denilmektedir. Daha sonra ise, sermaye piyasasının geliştirilmesine ağırlık verileceği düşüncesinin ardından "Kamu yatırımlarının ağırlıklı olarak altyapıya yönlendirilmesi, verimliliğin arttırılmasını ve sermayenin tabana yayılmasını kolaylaştırmak üzere, daha önce başlatmış olduğumuz KİT'lerin özelleştirilmesi konusu önümüzdeki dönemin başlıca faaliyetleri arasında yer alacaktır." ifadesi dikkatleri çekmektedir.

iii) 47. Hükümet (Akbulut Hükümeti) Programı: ANAP Genel Başkanı **Özal**'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından bu koltuğa **Yıldırım Akbulut** oturmuş ve Başbakanlık görevini üstlenmiştir. Bu programında özelleştirme konusu bir önceki hükümet programı ile aynı biçimdedir.

iv) 48. Hükümet (I. Yılmaz Hükümeti) Programı: ANAP'ta **Mesut Yılmaz**'ın Genel Başkan seçilmesiyle Başbakanlık görevini üstlendiği 48. hükümetin

programı, önceki iki ANAP iktidarı hükümet programından daha kısadır. Programda özelleştirme konusuna yalnızca madencilik sektörü ve elektirik enerjisi üretimiyle ilgili açıklamalarda değinilmekte ve özelleştirme çalışmalarına hız verileceği kaydedilmektedir.

v) 49. Hükümet (VII. Demirel Hükümeti) Programı: Genel seçimler sonrasında, 21 Kasım 1991'de iktidara gelen Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı **Süleyman Demirel**'in, SHP ile kurduğu koalisyonla Başbakanlığını üstlendiği 49. hükümet programında ise, özelleştirme konusu son 11 hükümet döneminin en yüksek ilgisini görmüştür. ANAP iktidarları dönemini yoğun bir şekilde eleştiren hükümet programında, KİT reformu ve özelleştirme konusuna yönelik bölüm geniş bir yer tutmaktadır. KİT reformunun uygulanacak programın başarısı içinde belirleyici olacağının ifade edildiği programda, Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesinin temel koşulu olarak KİT reformu görülmüştür. KİT'lerin anonim şirketler halinde, sektör holdingleri bünyesinde toplanarak yeni bir yönetim anlayışına kavuşturulacağının anlatıldığı programda, bu kurumların politik ve bürokratik müdahalelerin dışına çıkarılarak özerkleştirileceğinden söz edilmiştir. Özelleştirme için özerk bir kurum oluşturulmasından da belirtildiği programda, özerkleşmeyi de anlatan şu ifadeler dikkati çekmektedir:

> "Yeniden yapılanma özerkleştirme yanında özelleştirmeyi de kapsayacaktır. Ancak, özelleştirme bir amaç değil, bir araç olarak kullanılacaktır. Yani, her ne pahasına olursa olsun, özelleştirme veya bütçeye gelir sağlamak değil, ekonomide verimin ve rekabetin arttırılması temel amaç olacaktır. Özelleştirme, özel kurumlar tarafından önceden saptanmış hazır modeller yerine, her kuruluşun imkan ve ihtiyaçlarına uyan yöntemlerle uygulanacaktır. Özelleştirme KİT'lerin mali bünyelerinin kuvvetlendirilmesi için de araç olarak kullanılacaktır. Bu sayede KİT'lerin yeniden yapılanması ve ekonomiye kazandırılmaları bütçeye yük olmadan gerçekleştirilebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasına ve Türk halkına hizmet amacına yönelik statüsü özerk bir kurum kurularak, KİT'lerin hisselerine sahip olacak holdinglerin hisse senetlerinin yüzde 51'i bu kuruma devredilecektir. KİT reformu ile ilgili mevzuat düzenlemeleri, özerk kurumun kuruluşu, KİT'lerle ilgili organizasyon 1992 yılının ilk yarısı içinde yapılacaktır. Oluşturulacak bu özerk kurum; özelleştirme, birleştirme, yeniden mali yapılanma, ufaltma, yer değiştirme gibi tedbirleri alabilecektir."

Hükümetin, Koalisyon Protokolü ise, neredeyse hükümet protokolü kadar kapsamlıdır ve üçüncü bölümde KİT reformu konu edilmektedir. Bu bölümde ayrıca, kamu hizmeti niteliği ağır basan kuruluşların geçici olarak süresi içinde özerkleştirilmelerinin sağlanması için Bakanlığa bağlanacağı da belirtilmektedir.

vi) 50. Hükümet (I. Çiller Hükümeti) Programı: Cumhurbaşkanı **Özal**'ın vefatı nedeniyle bu göreve, dönemin Başbakanı **Demirel** seçilmiştir. DYP Genel Başkanlığı'na seçilen **Tansu Çiller** de yeni hükümeti kurma görevini üstlenmiştir. **Çiller**'in Başbakanlığında, SHP ile kurulan 50. hükümet programında ise, özelleştirme konusu önceki hükümet dönemine göre daha az yere sahiptir. Ancak ifadeler dikkat çekicidir. Programda özelleştirme konusu KİT'lerin finansman açıkları ile bağlantılı biçimde, "Özelleştirme bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Yapısal değişimin gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur. Ekonomide reçetenin doğrusu ne ise o ceratle uygulanmaladır. Bunu, sosyal dayanışmanın gereklerini gözeterek yapacağız." şeklinde ele alınmakta ve ayrıca şöyle denilmektedir:

"KİT'ler, bağlı ortaklıklar, devlet iştirakleri, genel bütçeye dahil İktisadi kuruluşların süratle özelleştirilmeleri yoluna gidilecektir. KİT'lerin, sermaye piyasalarının getirdiği tüm yeniliklerden etkin bir şekilde yararlanmaları için, bu konuda bilgi sahibi olmaları sağlanacaktır. KİT reformu programı yaygın ve hızlı özelleştirme programı ile birlikte yürürlüğe konulacaktır. Sürekli zarar eden ve özelleştirilmeleri mümkün olmayan kuruluşların, tamamen veya kısmen tasfiyeleri sözkonusu olabilecektir. Özelleştirme dışında kalacak KİT'lerin, Türk Ticaret Kanunu kapsamındaki faaliyetlerinin, ücret, fiyat ve yatırım kararlarının, verimlilik ve kârlılık anlayışı içinde, kurum yönetim organları tarafından yürütülmesi sağlanacaktır. KİT reform programı ve özelleştirme uygulamalarının yolaçacağı istihdama yönelik sorunlar, gerektiğinde uluslararası kuruluşların desteğinden de yararlanılarak oluşturulacak sosyal güvenlik ve koruma sistemi içinde çözülecektir.

Ayrıca, İşsizlik Sigortası uygulamasının yürürlüğe konulacağının belirtildiği programda, ilk uygulamada özelleştirme nedeniyle işsiz kalanlara öncelik verileceği vurgulanmaktadır. Başka bir bölümde de "Tarım Satış Kooperatifleri ile bunlara bağlı sanayi tesisleri ayrılacak ve gereğinde" özelleştirileceklerine işaret edilmektedir. Finans kesimi reformunun vurgulandığı bölümde de, yatırım fonlarında yapılacak düzenlemeler ile mali piyasaların geliştirilmesi ve özelleştirmede bu kurumlardan daha etkin bir biçimde yararlanılmasının sağlanacağına işaret edilmektedir. Bir başka bölümde de elektirik enerjisi üretim tesislerinin yap-işlet-devret modeli ile yapılmasının sağlanacağı ve özelleştirmeye hız verileceği vurgulanmaktadır.

Koolisyon protokülünde ise, özelleştirme konusu KİT ve vergi reformları ile birlikte öncelikle ele alınacak konular biçiminde tanımlanmakta ve "2000'li yıllara girerken toplum için gerekli istisnalar dışında KİT kalmamasını amaçlıyoruz" denilmektedir.

vii) 51. Hükümet (II. Çiller Hükümeti) Programı: Koalisyonda yaşanan gerginlikler sonrasında hükümet arayışları içerisinde, 5 Ekim 1995'te **Çiller** 25 gün sürecek 51. hükümeti kurmuştur. Bu kısa dönemli hükümetin programında, özelleştirme konusuna son 11 hükümet arasında en geniş ikinci sıradaki yerin ayrıldığı görülmektedir. Programda daha çok KİT'lerin özelleştirmesine yönelik önceki dönemde yapılan çalışmalardan söz edilmekte, icraatlar anlatılmaktadır. Hükümetin "misyon olarak üstlendiğini" belirttiği beş konu arasında özelleştirme, üçüncü maddede "ekonomik istikrarın sağlanması anlamında yapılacaklar" çerçevesinde ele alınmış ve "ekonmik istikrarın sürdürülmesinde özelleştirmenin esas olduğu bilinciyle, bu alandaki uygulamaya kararlılıkla devam edileceğinin" altı çizilmiştir. Kanun değişiklikleri ve düzenlemeler anlamında da özelleştirme uygulamalarının TBMM'ne bağlı veya özerk bir kurul tarafından denetlenmesini sağlayacak bir düzenlemenin yapılması öngörülmüştür. Ancak bu iddialı hükümet, 25 gün sürmüştür.

viii) 52. Hükümet (III. Çiller Hükümeti) Programı: Yine **Çiller**'in Başbakanlığını üstlendiği, CHP ile kurulan 52. hükümetin programı, son 11 hükümetin en kısa olanıdır. Hükümetin, dünya piyasalarına entegrasyon ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik doğrultusunda ekonomide verimliliğin arttırılması, örgütlü ve rekabetçi çevre koşullarına duyarlı serbest pazar koşullarının sağlanmasına yönelik gayretlerini kararlılıkla sürdüreceğinin belirtildiği programda, "Bu anlayışta, özelleştirme uygulamalarında devletin

ve toplumun ortak yararlarının gözetilmesine, tekelleşmenin önlenmesine özen gösterilecektir. Özelleştirme uygulamalarında temel ilke şeffaflık olacaktır" denilmektedir. 52. Hükümetin yazılı koalisyon protokolü de yoktur.

ix) 53. Hükümet (II. Yılmaz Hükümeti) Programı: ANAP Genel Başkanı **Yılmaz**'ın Başbakanlığını üstlendiği, DYP ile kurulan ve üç ay ömürlü 53. hükümetin hedefleri arasında şu sözler dikkati çekmektedir:

> "Ekonomide verimliliği artırmak, maliyet yapısını rekabet edebilir seviyeye indirmek, serbest piyasa koşullarını sağlamak ve devletin ekonomide ticari ve üretici rol üstlenmesi yerine asli fonksiyonları olan adalet güvenlik ve büyük altyapı yatırımlarına zaman ve kaynak tahsisine imkan sağlamak amacıyla özelleştirme faaliyetlerine hız kazandırılacaktır. Devletin üretimden çekilmesinin aracı özelleştirmedir. Bu konudaki temel yaklaşımımız, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi yanında fiyatlandırılabilir veya pazarlanabilir kamu hizmetlerinin de özel kesime devredilmesi yönündedir. Özelleştirme ne kadar doğru bir yaklaşımsa onun ciddi, hukuki temelleri sağlam ve toplumsal olarak kabul edilebilir bir şeffaflık içinde gerçekleştirilmesi de o kadar doğru bir iştir. Bundan dolayı, özelleştirmede rekabetçi ortamın oluşturulmasına, tüketici haklarının korunmasına, gerekli teknolojik yenilemenin ve yatırımların gerçekleştirilmesine ve tekellerin oluşturulmamasına dikkat edilecektir. Özelleştirme, ilke olarak kamu bankaları da dahil olmak üzere, bütün kamu iktisadi teşebbüslerini kapsayacaktır. Ancak özelleştirilmesi zaman alacak olan kamu iktisadi teşebbüslerinde, bunların özel kesim ilkelerine uygun olarak verimli çalışmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması da sağlanacaktır. Enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon kuruluşlarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesine ilişkin yasal düzenlemeler 1996 yılının ilk yarısında çıkarılacaktır."

Altyapı hizmetlerinin ve hastahanelerin özelleştirilmesi ise, programın diğer hedefleri arasında görülmektedir. Koalisyon protokolünde de benzer vurgular vardır.

x) 54. Hükümet (Erbakan Hükümeti) Programı: Refah Partisi (RP) Genel Başkanı olarak **Necmettin Erbakan**'ın Başbakanlığını üstlendiği, DYP ile kurulan 53. hükümetin programında ağırlıklı olarak denk bütçe iddiası ile ortaya konulmakta ve özelleştirmenin de bu çerçevede hızlandırılacağı vurgulanmaktadır. Özelleştirme konusuna şöyle değinilmektedir:

> "Devletin ekonomide ticari ve üretici faaliyetleri yerine asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve altyapı hizmetlerini etkili bir şekilde yerine getirmesi ve bu sektörlerle ilgili yatırımlara zaman ve kaynak sağlaması amacıyla özelleştirme faaliyetlerine hızla devam edilecektir. Ancak, özelleştirilmesi zaman alacak KİT'lerin özel sektör ilkelerine uygun olarak verimli çalışmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır. Özelleştirme şeffaflık ve kararlılık içinde gerçekleştirilecektir. Enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon kuruluş ve hizmetlerinin özelleştirilmesiyle ilgili yasal düzenlemeler geciktirilmeden yapılacaktır. Bu sektörlerde yapılacak özelleştirme uygulamalarında rakabetçi ortamın gerçekleştirilmesine ve teknolojik yenilenmenin sağlanmasına özen gösterilecek, tekellerin oluşmasını engelleyici tedbirler alınacaktır. Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin özelleştirilmesine ilişkin Yasa ile 4046 sayılı Yasanın bazı maddelerinde Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı doğrultusunda yapılacak yasal düzenlemeler öncelikle ve ivedilikle TBMM'ye sevkedilecektir. Özelleştirme kapsamına alınan ve özelleştirme portföyünde bulunan kuruluşların en kısa sürede özelleştirilmesi sağlanacaktır."

Ayrıca diğer hedefler arasında da kömür ve diğer maden işletmeciği alanında gerekli sosyal ve teknik altyapı düzenlemelerin yapılarak uygun olanların özelleştirileceği ve sağlık sigortası sisteminin yaygınlaştırılmasına paralel olarak hastanelerin de özelleştirileceği vurgulanmaktadır. Koalisyon protokolünde de aynı vurgulara rastlanmaktadır.

xi) 55. Hükümet (III. Yılmaz Hükümeti) Programı: ANAP Genel Başkanı **Yılmaz**'ın Başbakanlığını üstlendiği, Demokratik Sol Parti (DSP) ile kurulan 54. hükümetin

programında özelleştirme konusu öncelikle bankacılık sektörü ile anılmaktadır. Programda, "Kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmaları hızlandırılacaktır." denilmektedir. Daha sonra şu ifadeler dikkati çekmektedir:

> "KİT'lerin yönetim ve denetim sisteminin yeniden yapılandırılması, yıllardır ülkemiz gündeminin ilk sıralarında yer alan ve genel ekonomi açısından hayati öneme sahip özelleştirme sürecinin hızlandırılabilmesi için gerekli tedbirleri de içerecektir. Özelleştirme sürecine hız verilirken ortaya çıkabilecek muhtemel olumsuzlukları önlemek amacıyla özellikle doğal tekel konumunda olan KİT'ler için kanuni düzenlemeler yapılacaktır. Hükümetimizin özelleştirme alanındaki temel anlayışı, çeşitli sektörleri rekabete açarak veya bu sektörlerdeki rekabeti güçlendirerek, hizmet ve ürün kalitesinin yükselmesini, fiyatların düşmesini, sermayenin çalışanların ve yöre halkının talepleri de dikkate alınarak tabana yayılmasını sağlamaktır. Bu çerçevede, tekelleşmeyi önleyici, tüketici ve işçilerin haklarını koruyucu ve denetleyici mekanizmalar ve organlar kurulacaktır. Özelleştirme aynı zamanda gider tasarrufunu sağlama hedefine yönelmelidir."

Ayrıca programda elektirik enerjisi ve Türk Telekom'un özelleştirilmesine de ayrı biçimde yer verilmiştir. Koalisyon protokolünde ise, özelleştirme konusuna değinilmemiştir.

Sonuç olarak bütün hükümetler döneminde özelleştirme çalışmalarına hız verileceği ve bu konuda düzenlemeler yapıcağının dile getirildiği belirlenmektedir. Bu düzenlemelerin somut biçimleri ise, hukuksal çerçeve içinde ayrıca görülebilecektir.

2.5 Özelleştirmenin Hukuksal Çerçevesi

Özelleştirme konusundaki ilk yasal düzenleme için, 1924'lere dek uzanmak mümkündür. Ancak özelleştirme uygulamalarına başlanması anlamında değerlendirilebilecek ilk düzenleme için, 29 Şubat 1984 tarihli 2983 sayılı Kanunu anmak gerekir. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin geniş bir hareket alanı belirleyen kanun, özelleştirmenin kurumsal mekanizmasını oluşturmuştur. Zaman içinde sayıları giderek artan düzenlemeler, özelleştirme uygulamaları için yeterli gelmemiş ve süreç içerisinde pek çok kez yeniden yasal düzenlemelere gitmek zorunluluğu doğmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin iptallerinin de etkili olduğu zorunlu düzenlemeler bu başlık altında toplu bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede ilk yasal düzenlemeden başlayarak özelleştirme kapsamındaki yasal düzenlemelerin kronolojik bir sılaması Tablo 13'te sunulmuştur. Sözkonusu hukuksal düzenlemelerinin içerikleri, eleştirileri ve uygulama boyutları ise, daha sonra Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları ile birlikte değerlendirilecektir.

Özelleştirmenin yasal çerçevesi içinde dikkati çeken unsurların başında Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları gelmektedir. Bunlar, özelleştirmeye karşı 'hukuksal mücadele' sürecinde önemli bir yer tutmuştur. **KİGEM**'in verilerine göre, 1993-1996 döneminde beş kanun ve yedi KHK'nin, Anayasa Mahkemesi tarafından tamamı ya da bazı maddeleri iptal edilmiştir[888].

---

888 **A.g.k.**

Tablo 13. Özelleştirme Kapsamındaki Yasal Düzenlemeler, Özelleştirmenin Hukuksal Çerçevesi ve Bazı Anayasa Mahkemesi Kararları

TARİH	DÜZENLEME
4 Şubat 1924	406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu.
29 Şubat 1984	2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun.
8 Haziran 1984	233 sayılı KİT'ler Hakkında KHK'nın 38. maddesi.
29 Şubat 1984	2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun.
4 Aralık 1984	3096 sayılı TEK Dışındaki Öz Hukuk Hükümlerine Bağlı Sermaye Şirketi Statüsüne Sahip Yerli ve Yabancı Şirketlerin Elektirik Üretimi, İletişimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun.
4 Aralık 1984	3092 sayılı Çay Kanunu.
1 Mayıs 1985	3188 sayılı, 2983 Sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanunun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
10 Haziran1985	3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu.
28 Mayıs 1986	3291 sayılı, 1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, 3182 Sayılı Bankalar Kanunu, 2983 Sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu, 7/11/1985 Tarihli ve 3238 Sayılı Kanun, 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunda Değişiklik Yapılması ve 1177 Sayılı Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun.
3 Haziran 1986	3291 sayılı Özelleştirme Genel Kanunu.
25 Mart1987	3332 sayılı Sermaye Piyasasının Teşviki Sermayenin Tabana Yaygınlaştırılması ve Ekonomiyi Düzenlemede Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun.
31 Aralık 1987	304 sayılı Yüksek Planlama Kurulu'nun kuruluş ve görevlerini yeniden düzenleyen KHK**
28 Mayıs 1988	3465 sayılı Karayılları Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu (Otoyol) Yapımı, Bakımı ve İşletilmesi ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun*.
15 Mart 1990	Enerji sektörü ile ilgili 3096 sayılı Kanun'un İşletme Hakkının Devri başlıklı 5. maddesini değiştiren 3613 sayılı Kanun.
9 Nisan 1990	412 sayılı Toplu Konut Kanununa Bazı Maddeler Eklenmesi ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname.
9 Nisan 1990	414 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun ile 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde ve 223 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname.
10 Nisan 1990	414 sayılı Kamu Ortaklığı İdaresi'nin kuruluş ve görevleriyle ilgili KHK**.
6 Mart 1991	3701 sayılı DPT'nin kuruluş ve görevlerini düzenleyen Kanun***
17 Haziran 1991	437 sayılı DPT'nin kuruluş ve görevlerini düzenleyen KHK***
20 Aralık 1991	473 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname.
6 Ocak 1992	473 sayılı Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu'nun kuruluş ve görevleriyle ilgili KHK**.
24 Haziran 1993	3911 sayılı yetki kanunu.
20 Ağustos 1993	509 sayılı Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi'nin Kurulması Hakkında KHK.
13 Ağustos 1993	513 sayılı 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, 3182 sayılı Bankalar Kanunu, 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 7/11/1985 Tarihli ve 3238 sayılı Kanun, 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunda Değişiklik Yapılması ve 1177 sayılı Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu İktisadiTeşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanuna Ek Maddeler Eklenmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname.
20 Ağustos 1993	509 sayılı Türk Telekomünikasyon AŞ'nin kurulması hakkında KHK.
21 Ekim 1993	509 sayılı KHK'nin Anayasa Mahkemesi'nce iptali (6 Kasım 1993'te yayınlanmıştır).
22 Şubat 1994	3974 sayılı TEK'in özelleştirilmesine ilişkin 513 sayılı KHK'nın değiştirilerek kabulune ilişkin Kanun.
5 Mayıs 1994	3987 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesi ile Özelleştirme Sonucunda Doğabilecek İstihdamla İlgili Sorunların Çözümlenmesine İlişkin KHK Çıkarılması Amacıyla Yetki Verilmesine Dair Kanun.
30 Mayıs 1994	530, 531, 532 ve 533 sayılı KHK'ler.
7 Haziran 1994	546 sayılı KHK.
8 Haziran 1994	3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun (Bu kanunda 24 Kasım 1994 günlü, 4047 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır).
13 Haziran 1994	3996 sayılı kanunun bazı hükümlerinin Anayasa Mahkemesi'nce iptali.

Tablo 13. Özelleştirme Kapsamındaki Yasal Düzenlemeler, Özelleştirmenin Hukuksal Çerçevesi ve Bazı Anayasa Mahkemesi Kararları (Devam)

10 Haziran 1994	4000 sayılı PTT'nin "T"sinin özelleştirilmesine ilişkin kanun (Bu kanunda 6 Mayıs 1995 günlü, 4107 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır).
7 Temmuz 1994	546 sayılı KHK'nin yürürlüğe girmesi.
7 Temmuz 1994	Anayasa Mahkemesi'nin 3987 sayılı Kanunu iptal etmesi.
21 Temmuz 1994	Anayasa Mahkemesi'nin iptaline bağlı olarak 530, 531, 532, 533 ve 546 sayılı KHK'lerin iptali (5 Ağustos 1994'te yayınlanmıştır).
3 Ağustos 1994	Hukuki boşluğu doldurma amaçlı genelgenin yayınlanması.
14 Eylül 1994	4011sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
24 Kasım 1994	4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve KHK'lerde değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Bu kanunda 27 Nisan 1995 günlü, 4105 sayılı kanun ve 9 Nisan 1997 günlü, 4232 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı ve Özellelleştirme Kanunu'nda Değişiklik Yapan Kanunla değişiklik yapılmıştır).
24 Kasım 1994	3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun'da 4047 sayılı kanunla değişiklik yapılması.
7 Aralık 1994	4052 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun.
22 Aralık 1994	4000 sayılı kanunun bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesi'nce iptali (28.1.1995'te yayınlanmıştır).
9 Ocak 1995	3974 sayılı enerji sektöründeki özelleştirmelere yönelik kanunun bazı hükümlerinin Anayasa Mahkemesi'nce iptali (24.1.1995'te yayanlanmıştır).
23 Şubat 1995	4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun.
27 Nisan 1995	4105 sayılı 18.1.1954 Tarihli ve 6224 Sayılı Kanun ile 24.11.1994 Tarihli ve 4046 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
6 Mayıs 1995	4000 sayılı kanunda değişiklik yapan 4107 sayılı Kanun.
28 Şubat 1996	Anayasa Mahkemesi'nce 4107 sayılı Kanunun ÖYK ve ÖİB'nin görev ve yetkilerini düzenleyen hükümleri ile diğer bazı hükümlerinin iptali (24.5.1996'da yayanlanmıştır).
1 Ağustos 1996	4161 sayılı "T"nin özelleştirilmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları doğrultusundaki yeni düzenleme.
30 Ağustos 1996	4180 sayılı, 3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
30 Ağustos 1996	4182 sayılı, Kamu Kurum ve ve Kuruluşlarının Taşınmaz Mallarının Satışı Hakkında Kanun.
23 Ocak 1997	4161 sayılı kanun için Anayasa Mahkemesi'nce yürütmeyi durdurma kararı verilmişse de, bu karar iptal talebinin reddi ile sonuca bağlanmıştır.
3 Nisan 1997	4232 sayılı, Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile İmar Kanunun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
16 Temmuz 1997	4283 sayılı, Yap İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun.

* Bu kanunun uygulama yönetmeliği 1.3.1993 günlü, 93/4186 sayılı Bakanlar Kurulu kararı eki olarak 14.4.1993 günlü, 21552 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.
**Yönetsel yapı ile ilgili düzenlemeler.
***İlgili hükümlerinde özelleştirmenin ele alındığı düzenlemeler.

(**Kaynak:** Bülent Serim, **Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme,** İzgi Yayınları, Ankara-1996, s. 54-56; Devrim Ulucan, *"Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuki Çerçevesi"*, **Özelleştirme ve İş Hukuku Alanında Ortaya Çıkan Sorunlar Semineri**, Kamu-İş Sendikası Yayınları, Ankara-1998, s.15-19; Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **Türkiye'de Özelleştirme** raporu, 21 Ağustos 1998; İlhan Baytan, **Özelleştirme**, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Ofset Tesisleri, Ankara-1999; Metin Kilci, **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları,** http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/kilcim/ozel-t1.html)

Böylece buraya kadar özelleştirme kavramı, tanımı ve yöntemleri, amaç ve gerekçeleri, Türk Ekonomisinde özelleştirme tartışmalarının ana hatları irdelenmiş, ayrıca Türkiye'de özelleştirme düşüncesinin gündeme geldiği 45. hükümet döneminden başlayarak genel hatlarıyla hükümet programları ve koalisyon protokollerinde özelleştirmenin yeri ve önemi

değerlendirilerek en temel kilometre taşlarıyla özelleştirmeye yönelik hukuksal çerçeve kronolojik bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu noktada artık, özelleştirme uygulamalarına geçilebilecektir.

3. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

Kökenlerinin **Adam Smith**'e kadar uzandığı görülen özelleştirme düşüncesinin, Dünya'da ilk Şili'de 1970'li yıllarda uygulamaya konulduğu ve geçen süre içerisinde bütün dünya ülkelerinde yaygın ve ağırlıklı bir şekilde işlerlik kazandığı belirlenmektedir. Türkiye'de de kökenleri 15. yüzyıla uzanan KİT'lerin, özelleştirilmesine yönelik görüşler için ise, daha yakın bir geçmişe bakmak yeterlidir. Özelleştirme uygulamalarının ele alınacağı bu başlık altında öncelikle dünyanın diğer ülkelerinde görülen ve bir anlamda da "öncü" diye nitelendirilebilecek özelleştirme uygulamaları genel hatları belirlendikten sonra, Türkiye'deki uygulamalar üzerinde ayrıntıları ile durulacaktır.

3.1 Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları

Dünya'daki özelleştirme uygulamalarına bir göz atabilmek için öncelikle, bu uygulamaların başladığı tarihideki sosyo-ekonomik yapıyı görüntülemek ve ardından gelişen olayları değerlendirmek gerekecektir. Gelişme yolunda olan ülkelerin büyük çoğunluğunda ve özellikle Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde, 1970'li yılların sonlarına doğru büyük bir döviz darboğazı ortaya çıkmıştır. Ödemeler bilançosundaki bu sıkıntıyı gidermek için ülkeler ve finans kurumları IMF ve Dünya Bankası'na başvurmuşlar ve bunun sonucunda serbest piyasa ekonomisini geliştirmeleri ve KİT'leri özelleştirmeleri yolundaki tavsiyelerle karşılaşmışlardır[889]. İşte bu tavsiyeler, sözkonusu ülkelerin özelleştirme düğmesine basmalarına neden olmuş ve kısa sürede gündeme gelen özelleştirme uygulamaları bir hareket biçimine dönüşmüştür.

Dünya ekonomisinde son 20 yıl içinde en önemli konulardan birisi haline gelen özelleştirme, 1970'li yıllarda Şili'de başlamış ve 1979 yılında İngiltere'de hız kazanan bir harekete dönüşmüştür. Daha sonra sanayileşmiş ülkelerden İtalya, Fransa, İsyanya ve Japonya'da önemli özelleştirmelere gidilmiş, 1990'dan sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Çekoslavakya, Polonya ve birleşmeden önceki Doğu Almanya'da önemli özelleşirme programları yürürlüğe konulmuştur. Asya'da Bengladeş, Malezya ve Sri Lanka; Latin Amerika'da Şili, Arjantin, Brezilya ve Meksika özelleştirme konusunda önde giden ülkeler arasında yer almıştır[890].

---

889 Y. Kepenek, **a.g.k.**, s.149-150.

890 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.120.

Özellikle 1980'lerin başında geçerli model niteliği kazanan serbest piyasa ekonomisi modelinin başarılı olabilmesi için kullanılan en önemli araçlardan birisi haline gelen özelleştirme; halen tüm dünyada, çok farklı toplumlarda ve toplumsal farklılıkların dayattığı uygulama çeşitliliği ile geçerliliğini sürdürmekte ve giderek yaygınlaşmaktadır. Günümüzde 80'den fazla ülkede özelleştirme konusunda çok önemli çabalar harcandığı görülmektedir[891]. Ayrıca özelleştirmenin 100 kadar ülkenin gündeminde olduğu ve 1991 yılı sonu itibareyle tüm dünyada 300 milyar dolarlık özelleştirme uygulamasının yapıldığı belirtilirse, sözü edilen yaygınlığın kapsamı daha bir açıklık kazanmaktadır[892].

Dünyadaki özelleştirme uygulamalarında lider kabul edilen ülke olan İngiltere, gerçek anlamda da ilk özelleştirme uygulamasının yapıldığı yerdir[893]. 1979'dan 1990'a kadar 11 yıl içinde 11 milyar sterlin gelir elde eden İngiltere'de 20 kuruluş özelleştirilmiştir. İkinci sıradaki Fransa'da 1986'da iktidara gelen **Chirac** hükümeti özelleştirmeye ağırlık vererek 5 yıl içinde 65 şirketin devrini sağlamıştır[894]. Almanya; birleşmeden önce Doğu Almanya'da bulunan 5500 kuruluşu 1990'ların ortalarına kadar özelleştirmiş, 5800'ü de özelleştirme programı içine almıştır[895]. İtalya'da özelleştirme, kamu harcamalarını azaltmak ve sanayide yapısal uyumu gerçekleştirmek amaçlarının ön plana çıkarıldığı bir gelişim göstermiştir[896]. Ayrıca, İspanya'da 1982'dan sonra, Japonya'da 1983'den sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1986'dan sonra ve Latin Amerika ülkelerinde de 1980'lerin sonralarına doğru özelleştirme uygulamalarına ağırlıklı olarak başlanılmıştır.

Dünya'daki özelleştirme uygulaması örneklerini daha da çoğaltmak mümkündür[897]. Bu örneklerden ister gelişmiş, ister gelişmekte olan ülkeler olsun bütün dünyada, bazı özel amaçlarla serbest piyasa ekonomisine geçişi gerçekleştirecek bir özelleştirme politikasının uygulamaya çalışıldığı ve uygulamanın ülkelere göre farklılıklar gösterse de ne denli yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

---

891 **A.g.k.**, s.121.

892 **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.58.

893 Bkz. G. Sevil, **a.g.k.**, s.14-15; B. Serim, **a.g.k.**, s.35-37.

894 Necati Özfırat, **Özelleştirme**, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, Seminer-Tebliğler-Panel, İstanbul-1993, s.81-82; S. Özmen, **a.g.k.**, s.87-91; V. Atasoy, **a.g.k.**, s.206-210;

895 B. Serim, **a.g.k.**, s.38; S.Özmen, **a.g.k.**, s.91-96; V. Atasoy, **a.g.k.**, s.200-206.

896 S.Özmen, **a.g.k.**, s.96-98; V. Atasoy, **a.g.k.**, s.210-217; **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.59-60.

897 Ayrıca bkz, R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.120-123 ve 143-177; N. Özfırat, **a.g.k.**, s.79-81; İsmail Aktürk, *"Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirmeye İlişkin Son Gelişmeler"*, **Vergi Sorunları Dergisi**, Ekim 1995, Sayı: 85, s.75; Orhan Şener, *"Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları"*, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Ed. Ergin Arıoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara-1994, s.47-74.

3.2 Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları

Türkiye'de KİT'leri yeniden düzenleme çalışmalarından bir sonuç alınamadığı süreç içerisinde, ekonomideki yapısal değişme ve dünya ekonomisindeki globalleşme eğilimlerine paralel olarak, özel sektörün sermaye yeterliliğinin oluşmaya başladığı alanlarda, kamu kesiminin faaliyetlerini özel sektöre devretmesi ve özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ağırlık kazanan bu düşünceler uygulamaya dönüşerek, 1988'den itibaren değişen politikaların da etkisiyle hareket kazanmaya başlamıştır. İşte bu gelişmeleri özelleştirme düşüncesinin kökenleri, gündeme gelmesi ve hareket kazanması gibi dönemler halinde incelemek mümkündür.

3.2.1 Türk ekonomisinde özelleştirme düşüncesinin kökenleri

Aslında, Türkiye'de KİT'lerin yeniden düzenlenmesi ve bu doğrultuda özelleştirme girişimlerinin tarihi, bu kuruluşların, kuruluşları kadar eskilere dayanmaktadır. Kamu fabrikalarını kuranların büyük çoğunluğu da zaten özel teşebbüsçülerdir. Ülkede yaşanan her dönemde umutlar önce özel sektöre bağlanmış, sanayi teşvik kanunları çıkarılmış, ancak 1950'lere gelene kadar yetersiz olan sermaye birikimi ve girişimci işadamı sayısının azlığı gibi nedenlerle her lider 'kerhen' devletçi olmuştur[898]. Özel sektörü güçlendirmek isteyen her başbakan, yeni kamu fabrikalarının kuruluşunu öngören kararnamelere imza atmıştır. Bu yüzden 1860'lardan bugüne kadar ekonomiyi yönetenlerin 'özelleştirme aşkı' hep platonik kalmıştır. Özelleştirmenin gereğinden bahsetmişler ama bu konuda kapsamlı bir program ortaya koyamamışlardır.

Tarihte özelleştirme ile ilgili ilk niyet belgesi, **Ali Paşa**'nın vasiyetinde yer almaktadır. 19. yüzyılın en etkili yöneticilerinden biri olarak kabul edilen **Ali Paşa**, hariciye vekilliği ve sadrazamlık dönemlerinde elde ettiği deneyim ve birikimlerini dönemin padişahına hitaben yazdığı vasiyetnamesinde özetleyerek, adını koymadan özelleştirme düşüncesini savunmuştur[899]. Ancak, bu vasiyetnameye rağmen devletin bu dönemde yeni fabrikalar kurduğu belirlenmektedir. 1908 İhtilali'nden sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin kurduğu hükümetlerde Maliye Nazırlığı görevini üstlenen **Cavit Bey**'in bütçe konuşmalarında ve yazdığı kitaplarda özel mülkiyeti açıkca savunduğu anlaşılmaktadır[900]. Ancak, **Cavit Bey**

---

898 **Türkiye 1996**, s.110.

899 1871 yılında sadrazamlık geverinde bulunurken vefat eden Ali Paşa'nın vasiyetinde özelleştirme ile ilgili şu görüş yer almaktadır: "*Zat-ı şahanelerine hem kendi hususi menfaatleri hem de umumi menfaatler adına devletin maaşlı memurlarınca idare edilen fabrikalardan vazgeçmelerini tavsiye etmekteyiz. Devlet fabrikaları çok masraflı olup, gelişmeye meyli olan özel sanayii boğmaktadır. Elimizdeki önemli birinci sınıf malzeme, bina ve makinalar, hissi senedine çevrilip, devlet fabrikalarının sevk ve idaresi hususi şirketlere teslim edilmelidir.*" (Ali Paşa'nın görüşleri ve dönemin yapısı hakkında ayrıca bkz. V. Atasoy, **a.g.k.**, s.58-61; **Türkiye 1996**, s.110.)

900 **Türkiye 1996**, s.111.

de bu liberal görüşlerine uygun hareket etme imkanı bulamamıştır. 1913'te çıkarılan "Teşviki Sanayi Kanunu Muvakkatına" ve buna ek olarak çıkarılan nizamnamelere rağmen yine özel sektör gelişme gösterememiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ağırlığını hissettiren sorunların ekonomik kalkınma ile çözülebileceğini farkeden yönetici kadrolar, 1923-1930 yılları arasındaki çalkantılı dönemde özel teşebbüse birinci derecede önem vermek isteyen bir stratejiyi benimsemek istemişlerdir[901]. Ancak, ülkenini içinde bulunduğu koşulların bir zorunluluğu olarak bu tarihten sonra da devletçilik uygulamalarının birbirini izlediği görülmektedir. Tüm dünyayı saran devlet kontrolü fikrinin akımına uğrayan Türkiye'de, yeterli sermaye birikimi ve yetişmiş insan potansiyelinin olmaması gibi nedenlerle devletçilik bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Böylece bir müteşebbis olarak ekonomiye ağırlığını koyan devlet, Osmanlı'dan gelen 'güçlü devlet' biçimindeki geleneksel anlayışla 'sanayileşme' biçimindeki modern hedefleri birleştirilmiş ve kendi merkezi belirleyiciliğini kurumsallaştırmıştır[902].

Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarında devletin kuruculuğunu üstlendiği kuruluşların, kuruluş kanunlarında bile özelleştirmeye dönük bazı hükümlere rastlamak mümkündür. Cumhuriyet tarihinin ilk özelleştirme hükmü, 1925 yılında kurulan ve aslında devletçiliğe ilk adım sayılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk KİT'i olarak kabul edilen **Sanayi ve Kalkınma Bankası**'nın kuruluş yasasının sekizinci maddesine dayanmaktadır[903]. Buna göre banka, kendisine devredilen işletmelerin yüzde 51 hissesini kendisine ve Türk soylu kişilerde bırakmak şartıyla yüzde 49 hisseyi (bir anonim şirket kurmak ve hisse senetlerinin nama yazılı olması şartıyla) elinden çıkarabilecektir[904]. Ancak bu hüküm, 1933'te kurum **Sümerbank**'a devredildiğinden, uygulamada işlerlik kazanamamıştır. **Sümerbank**'ın kuruluş yasasının 11. maddesi de yine özelleştirme konusu ile ilgilidir[905].

Daha sonra sayıları ve ekonomik ağırlıkları hızla artan KİT'lerin genel bir düzenlemeye tabi tutulduğu ve ortak bir hukuki statüye kavuşturulduğu, 1938 tarihli "Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında 3460 sayılı Kanunun" altıncı maddesinde özelleştirmeye

---

901 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde konuşan İktisat Vekili Muhmut Esat, karma ekonomiyi savunarak iktisadi teşebbüslerin kısmen devlet, kısmen de özel girişimcilerce oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır (**Türkiye 1996**, s.111). Bu kongrede alınan özelleştirme yanlısı kararlar için ayrıca bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.10.

902 Şükrü Karahasanoğlu, *"Türkiye'de KİT'ler, Özelleştirme Deneme ve Uygulamaları-Özelleştirme Stratejisi"*, **Özelleştirme**, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, Seminer-Tebliğler-Panel, İstanbul-1993, s.45.

903 İ. Baytan, **a.g.k.**, s.10-11; R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.194-195; S. Özmen, **a.g.k.**, s.48-50.

904 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.194; C.C. Aktan, **a.g.m.**, s.24.

905 Çıkarılacak hisse senetlerinin satılmasının "caiz" olduğunun ifade edildiği bu hükmün, günümüz özelleştirme uygulamasına göre en önemli farkı, hisse senetlerinin borsada sadece Türklere satılması zorunluluğudur.

yönelik girişim yapılabilme imkanının tanındığı görülmektedir[906]. Ancak çok daha sonraları bu hükmün, 440 sayılı Kanunla, 1964 yılında yürürlükten kaldırılmasıyla hiç uygulanmamakla birlikte etkisiz hale geldiği belirlenmektedir. Yine, 1933 yılına ilişkin **Ali İktisat Meclisi**'nin raporlarında ilk fırsatta devlet işletmelerinin halka maledilerek özel teşebbüse devrinin öngörüldüğü dikkatleri çekmektedir[907].

Öte yandan, Türk ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olarak merkezi ve planlamacı devlet anlayışı, İkinci Dünya Savaşı ertesinde çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle birlikte yumuşatılmak istenilmiştir. 1945 yılı sonunda başlayan bu dönem içinde, devletçilik politikasının ürünü olan KİT'ler savaş sırasında çekilen ekonomik sıkıntıların da önemli bir payı ile Cumhuriyet tarihinde ilk kez şiddetle eleştirilmiştir. Muhalefet seslerinin güçlendiği 1946'da, KİT'leri yeniden düzenleme çalışmalarına girişilmiştir[908]. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin davranışlarını etkileyen bu eleştiriler onu bazı tavizlere zorlamıştır. 1947 yılında yapıtığı program değişikliğinden sonra CHP'de liberal görüşlerin ağırlığı artmış, ancak bu programda KİT'lerin özel sektöre devredilmesi yönünde bir hüküm yer almamıştır[909]. Muhalefet yönündeki seslerin sahibi Demokrat Parti (DP) ise, özelleştirme yönündeki görüşlerini parti programının ekonomik esasları arasına almıştır.

1950'de tek başına iktidara gelen DP, ekonomide özel teşebbüsü esas alan bir liberalizmden yana olduğunu, ekonomi içinde özel sektörün payının artması gerektiğini parti ve hükümet programları ile seçim meydanlarında vurgulamıştır[910]. Böylece özelleştirme konusu yeniden gündeme gelmiştir. Bu görüşler çerçevesinde 1955 yılına kadar bazı KİT'lerin özel sektöre devredilmesi için iki kanun tasarısı hazırlanmışsa da bunlar TBMM'ine sunulamamış, iddialı bir programla kamuoyunun önüne çıkan hükümet, tam tersine devletçi bir politika izlemiştir. Sözkonusu dönemde, 21 yeni çimento fabrikası ile 11 yeni şeker fabrikası kurulmuştur. Öte yandan, KİT'lerin düzenlenmesine ilişkin çalışmalar bu dönemde de sürdürülmüştür.

Bir ihtilalin ardı anlamında, 1960'larda bir yandan 'ithal ikameci sanayileşme' anlayaşının gereği olan dışa kapalı, korumacı bir yaklaşım benimsenirken; diğer yandan da

---

906 Ayrıca bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.24-25 ve 186; C.C. Aktan, **a.g.m.**, s.25.

907 S. Özmen, **a.g.k.**, s.50.

908 Muhalefetteki seslerin kuvvetlendiği 1946'da başlanan KİT'leri yeniden düzenleme çalışmalarının iki önemli özelliği görülmektedir. Bunlardan ilki, KİT'lerin bir kısmının özel sektöre devredilmesi ve ikincisi ise, devletçilik doktrininin yumuşatılmasıyla birlikte uygulama alanının sınırlandırılması ve devletin hangi faaliyet alanlarında doğrudan üretim yapabileceğinin önceden belirlenmesidir (R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.25).

909 **Türkiye 1996**, s.112.

910 Oldukça iddialı sayılan Başbakan Aydın Menderes'in bu görüşleri tek cümle ile şöyledir: *"Devlet iktisadi teşekkül ve teşebbüslerinin iktisadi bünye üzerinde teşkil etmekte oldukları ağırlığı hafifletebilmek için, idare ve murakebelerini de sağlam esaslara sağlamak ve fuzuli görülen teşkilatı lağvetmek kararındayız."* (**Türkiye 1996**, s.112; Demokrat Parti'nin programı için bkz., R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.179-180.; İşadamları, Başbakan ve Bürokratların demeç ve görüşleri için bkz. S. Özmen, **a.g.k.**, s.50-53; C.C. Aktan, **a.g.m.**, s.25-26).

devletçilik politikalarından esinleşmiş bir merkezi planlamaya dayalı kalkınma anlayışı, hükümetlerin ekonomik politaka tercihlerine olanak vermeyen anayasal bir kurumlaşma haline getirilmiştir[911]. Dönem içerisinde, 1964'te çıkartılan 440 sayılı "İktisadi Devlet Teşekkülleri ve İştirakleri Hakkındaki Kanun", devlet işletmelerinin işleyişi ve statülerine bir çeki düzen getirmekle birlikte, özelleştirmeye ait görüşleri kapsamamıştır[912]. Kimi görüşlere göre, 1960-70 dönemi özelleştirimenin rafa kaldırıldığı, kalkınma planlarının yapıldığı ve karma ekonomik modelin denendiği bir dönem olmuştur[913]. Ancak 440 sayılı Kanunun, geçmişin özelleştirme ile ilgili atılmış en geniş temeli olduğu da söylenebilir[914].

KİT'lerle ilgili daha kapsamlı ve köklü bir yeniden düzenleme denemesine, bir başka askeri müdahalenin ertesi olan 1971 yılında girişilmiştir. Son derece karışık bir dönem olan 1970'lerde devlet, ağırlığını her zamankinden daha fazla hissettirmiş ve pek çok yeni teşebbüs kurulmuştur. Ancak bu dönemde de özelleştirme düşüncesi dışında KİT'lerin yeniden yapılanmasına yönelik bazı faaliyetlerin yürütüldüğü de görülmektedir[915].

1970'li yılların sonuna gelindiğinde ülke ekonomisini etkileyerek enflasyonu körükleyen, ekonomik ve toplumsal dengeleri bozan bir işleve bürünen ve artık "devletin sırtında bir kambur" diye tanımlanmaya başlayan KİT'ler için, yapılacak pek bir şeyler olmadığına yönelik görüşler ifade edilmeye başlanmıştır[916]. İşte tam da ekonomik politika değişikliğinin gündeme geldiği bu süreç içerisinde; toplumda ekonomik ve sosyal gerilimin iyice yükselmesiyle birlikte, yaşanan askeri müdahele yeni ekonomi politikalarının uygulamaya konulabileceği yeni bir sayfa açılmasına ön-ayak olmuştur.

3.2.2 Özelleştirme Düşüncesinin Gündeme Gelmesi

1970'lerin güç ekonomik kriz yıllarının ardından bütün dünyada görülen 1946'daki gibi bir liberalleşme akımı doğrultusunda, 24 Ocak 1980'le birlikte alınan kararlarla Türkiye'de yeni bir süreç başlamıştır[917]. Yeni süreç, başta ekonomi olmak üzere ülke için

---

911 **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.62-63.

912 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.195-196 ve 26; **Türkiye 1996**, s.112.

913 Askerlere rağmen bir bürakrat ve bakan olan Şahap Kocatopçu bu dönemde "özelleştirmeden" dem vurmuş ve kimse de ona itiraz etmemiştir (**Türkiye 1996**, s.112).

914 S. Özmen, **a.g.k.**, s.54.

915 12 Mart 1971 hareketinden sonra kurulan Birinci Erim Hükümeti'nin programında, KİT reformuna özel bir ağırlık verilmiş; Melen Hükümeti zamanında ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanışı sırasında, DPT içinde bir "Reform Komisyonu" kurulmuş, birtakım yasal düzenlemeler yapılmış ancak bunlar kağıt üzerinde kalmış; CHP ağırlıklı olarak 1978 yılı başında kurulan hükümet KİT'lerin yönetim şekli ve yeni baştan düzenlenmesi konusuna el atmış, ancak bu kuruluşların 1975-1977 yılları arasında daha da bozulmaları ve ekonomiye olan yüklerinin daha da artmış olması nedenleriyle öncelikle KİT'leri İşletmeler Bakanlığı adı altındaki bir bakanlığa bağlayarak koordinasyonlarını sağlamak istemiş; Ekim 1979'da iktidarın değişmesiyle birlikte bu tecrübe ikinci kez başarısızlıkla sonuçlanmıştır (R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.27-28).

916 A. İmren ve V. Akman, **a.g.k.**, s.62.

917 Bkz. C.C. Aktan, **a.g.m.**, s.27-29.

her alanda bir dönüm noktası olmuştur. Ekonomik 'tabular' yakılmıştır[918]. Sistemdeki köklü değişikliği başlatma isteğinin bir ifadesi olarak bu süreçte Türkiye, serbest piyasa ekonomisi modelini benimsediğini ilan etmiştir.

Bu doğrultuda ülkenin hedefleri; devletin mal ve hizmetler ve faiz ve döviz fiyatlarına müdahale etmemesi, Türk parasının konvertibilitesinin sağlanması, ihracatın arttırılması, ithalatın serbestleştirilmesi ve sonuçta yabancı sermaye girişini teşvik yoluyla ülke ekonomisinin dışa açılması, devletin ekonomideki müdahaleci ve müteşebbis rollerinin asgariye indirilmesi biçiminde saptanmıştır. Kararlarla, KİT'lerin milli ekonomi üzerindeki yükünü azaltarak, bunların serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışmalarına ortam hazırlayacak rahabilitasyon çalışmalarına başlamak ve bunları zaman içerisinde özel sektöre devretmek amaçlanmıştır. "Temel mal ve hizmet" kapsamı daraltılmış, sadece elektirik, kömür ve suni gübre bu kapsamda kalmıştır. Devlet tekellerinin bir kısmı yıkılmıştır[919]. Özelleştirme ile ilgili olarak, ilk ciddi yasal düzenlemelere bu kararların yürürlüğe girmesinden sonra başlanmıştır.

KİT'ler için yeni kural ve düzenlemeler getirmemekle birlikte, 24 Ocak Kararları bunların serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışmalarına imkan sağlayacak tedbirleri öngörmüştür. 1980 sonrasında ilk olarak 11 Nisan 1983'de, 60 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 440 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış ve daha sonra 60 sayılı KHK, 2929 sayılı Kanun şeklinde dönüştürülmüş ve bu kanun da 8 Haziran 1984'de 233 sayılı KHK ile yürürlükten kaldırılmıştır[920]. 31 Temmuz 1981 tarihinde çakıralan 'Sermaye Piyasası Kanunu' ile serbest piyasa ekonomisine geçişte ilk hukuksal adım atılmış, 12 Eylül 1980'de yaşanan askeri müdahalenin ardından, demokrasiye geçiş süreci içinde 1983 sonunda iktidara gelen ANAP hükümeti bu adımları ilerletmeye gayret edeceğini açıkca beyan ederek, devletin ekonomideki ağırlığını asgariye indirmenin en uygun yolunun özelleştirme olduğunu somut bir şekilde ifade etmiştir.

Özelleştirme konusunda kesin kararların alındığı bu dönemde, tartışmalar ve model arayışları 1983'ün sonlarında kamuoyunda görülmeye başlanmıştır[921]. Bu konudaki ilk tartışma 1983 sonunda gerçekleştirilebilen seçimler sırasında seçimlere katılabilen üç siyasi partinin lideri arasında uç vermiştir[922]. **Necdet Sunalp**'in Milliyetçi Demokrat Parti'si, **Necdet Calp**'in Halkçı Parti'si ve 24 Ocak Kararları'nın mimarı **Turgut Özal**'ın ANAP'ı

---

918 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.182.

919 **A.g.k.**, s.182-183. Ayrıca Türkiye ekonomisinin 1980-1989 yılları arasındaki dönemi Hatiboğlu, "Dışa Dönen Türkiye Ekonomisi" başlığı altında incelemiştir. 24 Ocak Kararları'nın analizinin yapıldığı bu çalışmada 1980 öncesi ve sonrası politikalar karşılaştırılmıştır (Bkz. Zeyyat Hatiboğlu, **Bilinmeyen Türkiye Ekonomisi**, Lebib Yalkın Yayımları, İstanbul-1995, s.35-47).

920 1983 sonrası kurallarının en belirgin özelliği özel hukukun uygulama alanını genişletmeye dönük olmasıdır (B. Serim, **a.g.k.**, s.56).

921 **Türkiye 1994**, s.128.

922 **A.g.k.**, s.129.

dönemin tek kanallı TRT'sinde karşı karşıya geldiklerinde **Özal**, diğerlerinden daha farklı olan görüşlerini ortaya koymuştur. Köprülerin, barajların gelirlerini satıp kaynak yaratacağını söyleyen **Özal**'a **Calp**, büyük tepki göstererek "satarım, sattırmam" tartışmaları hafızalara yer etmiştir. Türk kamuoyu gündemine özelleştirmeyi sokmayı başaran bu tartışmayı basının büyük bölümü magazinel yönden ele alırken, 6 Kasım 1983 seçimlerinin galibi **Özal** olmuştur. Hatta **Özal**'ın iktidara gelmesindeki en önemli nedenlerden birisinin belki de özelleştirme olduğu ileri sürülmüştür[923].

19 Aralık 1983 günü hükümet programını okuyan **Özal**'ın düşünceleri, 24 Ocak Kararlarının bir devamı şeklindeki KİT'lerin yeniden yapılanması ve bu çerçevede özelleştirilmesini ana ilke olarak benimseyen niteliktedir[924]. **Özal** uygulama anlamında ise IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yerli ve yabancı sermayenin yıllardır ekonominin iyileşmesi için en etkili ilaç olarak özelleştirmeyi önerdikleri bir dönemde, ilk iş olarak küçük tasarruf sahiplerini bir toplumsal katılım modeli olarak yorumlanan **Gelir Ortaklığı Senedi** (GOS) ile tanıştırmıştır[925]. Karşı çıkmak bir yana, bu iç borçlanma aracı kısa sürede benimsenmiştir. **Boğaziçi Köprüsü, Keban** ve **Oymapınar barajları** gelir ortaklığı payları ile özel kişilerin tasarruflarına açılmıştır.

İlerleyen zaman içerisinde, Türkiye'de özelleştirme konusunda ilk kez 2929 sayılı Kanun, bir model ortaya koymuştur[926]. Kanunda, İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) ve KİT ayrımı yapılarak, bunların toplamı 32 adetle sınırlandırılmış ve özelleştirme kapsamı dışında tutulmuşlardır. Modele göre, İDT'lerin mal ve hizmet üretimine ilişkin kuracakları anonim şirketlerin hisse senetleri borsaya kote edilecek ve koordinasyon kurulu kararıyla halka açılabileceklerdir. Ancak bu model uygulama şansına sahip olamadan, 233 sayılı KHK ile terkedilmiştir.

Özelleştirme ile ilgili ilk hazırlıklara, 1983 sonrasında başlanıldığı görülmektedir. Devletin ekonomik faaliyetlerden tümüyle çekilmesi düşüncesi çerçevesinde ilk sürecin başlangıcı kabul edilebilecek **ilk yasal düzenleme**, 29 Şubat 1984'de yürürlüğe girmiştir. Kanun, özelleştirme uygulamalarına ilişkin geniş bir hareket alanı belirlemiş ve özelleştirmenin kurumsal mekanizmasını oluşturmuştur[927]. Bu tarihte, 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun çıkartılarak, 2929 sayılı kanun yürürlülükten kaldırılmış ve onun yerine 233 sayılı KHK ve 8495 sayılı

---

923 **Türkiye 1997**, Ekonomist Dergisi Yıllığı, s.96.

924 6 Kasım 1983'de iktidara gelen ANAP'ın Parti ve Hükümet Programı'nda özelleştirme ilkesine önemli bir yer verilmiştir. Seçim Beyannamesi'nde ve Parti Programı'ndaki görüşler özelleştirmeden yanadır (R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.183).

925 Gelir Ortaklığı Senetlerinin ihracı konusunda bkz. C.C. Aktan, **a.g.m.**, s.31-32; S. Özmen, **a.g.k.**, s.58-59 ve 124-133; İ. Baytan, **a.g.k.**, s.15.

926 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.196.

927 Metin Kilci, *"Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları"*, http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup 98/kilcim/ özel3.html (10 Ağustos 1999).

Kamu Ortaklığı Fonu Yönetmeliği kabul edilmiştir[928]. Sözkonusu fon yönetmeliği, Türkiye'de ilk kez özelleştirme uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirlemiştir. Bu çerçevede, gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi (TKKOİ) ve Kamu Ortaklığı Fonu (KOF) kurulmuştur. Özelleştirme sürecinin ikinci önemli düzenlemesi olan 233 sayılı KHK'nın 38. maddesinde; teşebbüs, müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimlerinin ve iştiraklerinin tasfiye, devir, satış ve işletme haklarının verilme kararının Yüksek Planlama Kurulu'na ait olduğu belirtilmiştir[929]. Aynı madde de bu işlemlerin 2983 sayılı Kanun'un öngördüğü esaslar içinde, Kamu Ortaklığı Kurulu tarafından yapılacağı da ifade edilmiştir.

Aynı yıl, 4 Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı Çay Kanunu ile çay tarımı, üretimi, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmış, aynı tarih ve 3096 sayılı Kanun ile de Türkiye Elektrik Kurumu dışında, özel sektörün elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı yapabilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle devlet tekelindeki iktisadi faaliyet alanlarına özel sektörün girişini engelleyen hükümler kaldırılmıştır[930].

Sözkonusu düzenlemelerle çevrelenen özelleştirme sürecinin ilk döneminin temel özelliği, KİT'lerin büyük bölümünün İDT haline getirilerek, kamu hizmeti anlayışından, verimlilik ve karlılık gibi ticari bir anlayışa geçilmesidir. Bu geçiş sürecinde doğrudan özelleştirmenin altyapısı hazırlanmış, önemli sayıda düzenlemeye gidilmiştir[931]. Dönemin bir başka özelliği; özelleştirme karşıtlarına göre, KİT'lerin zarar ortamının hazırlandığı dönem olmasıdır. KİT'lere gerekli sermaye verilmemiş, görev zararları bile ödenmemiş ve KİT'ler kaynak bulmak için bankalara yönelmek zorunda bırakılmışlardır.

Öte yandan, KİT'lerin özelleştirilmesi konusunun planlı dönemler içerisinde ilk olarak Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ele alındığı görülmektedir. 1985-1989 dönemini kapsayan bu planda, özelleştirmeye oldukça ihtiyatlı bir biçimde yaklaşıldığı ve sadece bazı KİT'lerin bazı işletmelerinin özelleştirilmesini ve bunun da hisse senetlerinin halka satışı şeklinde yapılmasının öngörüldüğü belirlenmektedir[932]. Ancak, hiç de öyle gibi gerçekleşmemiştir.

Özelleştirmenin genel sınırlarını ve 'özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esasları' belirleyen 3291 sayılı Kanun, 28 Mayıs 1986'da yürürlüğe

---

928 2983 sayılı Kanun'a göre öngörülen gelir ortaklığı senedi, hisse senedi çıkarılması ve işletme hakkı devredilmesi hususları Türk Hukuk Mevzuatına bu kanun ile girmiş müesseselerdir (Devrim Ulucan, *"Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuki Çerçevesi"*, **Özelleştirme ve İş Hukuku Alanında Ortaya Çıkan Sorunlar Semineri**, Kamu-İş Sendikası Yayınları, Ankara-1998, s.2-3). Ayrıca bu kanunun eleştirileri için bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.14-21.

929 Bu KHK için ayrıca bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.21-29.

930 M. Kilci, **a.g.m.**

931 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, s.10.

932 V. Atasoy, **a.g.k.**, s.225.

girmiştir. Türkiye'de KİT'lerin özelleştirilmesiyle ilgili ilk somut kanuni düzenleme olan, "**özelleştirmenin çerçeve kanunu**" da denilen bu kanun ile Bankalar Kanunu'nda, Merkez Bankası Kanunu'nda ve Sermaye Piyasası Kanunu'nda değişiklikler yapılarak, kanunun 13-18. maddeleri arasında 'Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ile İlgili Hükümler' başlığı altında özelleştirmeye ilişkin usul ve ilkeler yer almıştır[933]. Ülkemizde gerçek anlamda özelleştirme uygulamalarının başlangıç tarihi kabul edilen bu kanunla, Bakanlar Kurulu'na Kamu İşletmelerinin mülkiyetini 2983 sayılı Kanun ile oluşturulan TKKOİ'ye devredebilme ve Yüksek Planlama Kurulu'na (YPK) da kısmen kamuya ait firmalar ve onların yan kuruluşlarını yine TKKOİ'ye devredebilme yetkisi tanınmıştır[934]. TKKOİ, böylece özelleştirme programının yürütülmesi ile görevlendirilmiş, bunun yanı sıra toplu konut uygulamalarının yürütülmesi, KOF'un yönetimi ve Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabında biriken paraların nemalandırılması gibi görevleri de üstlenmiştir. Aynı zamanda 1177 sayılı Tütün Tekeli Kanunu'nu yürürlükten kaldıran 3291 sayılı Kanun, özelleştirme yanında değişik düzenlemeler de içerdiğinden karma bir niteliğe sahiptir

Özelleştirme için bir yandan hukuki altyapı oluşturulmaya çalışılırken, diğer yandan da model arayışlarına girilmiş ve görünürde en başarılı örnekler olarak Arjantin ve Meksika, yani Güney Amerika ülkelerinin modelleri incelenmiştir[935]. Süreç içinde model tartışmaları sürerken, Doğu Bloku'nun çökmesi ve iki Almanya'nın birleşmesiyle verimsiz işletmelerin yıldırım hızıyla özelleştirilmesi anlamındaki bir başka model ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye'de işe, yukarıda da değinilen, TKKOİ kurularak başlanılmış ve kuruma birden çok işlev yüklenmiştir. Ancak bu kurumda özelleştirme işlevinden kastedilen şey, yalnızca devredilen kamu kurum ve kuruluşlarının özelleştirmeye hazırlanması olmuştur. Daha sonra 3291 sayılı kanunla, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, TKKOİ olarak benimsenmiştir. Bir başka yönden ise, 1985'te özelleştirme çalışmalarının bir plana bağlanması amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yabancı bir kuruluşla bir Master Plan hazırlaması için anlaşma yapıldığına şahit olunmaktadır[936].

---

933 Bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.197-198; S. Özmen, **a.g.k.**, s.133-141.

934 İ. Baytan, **a.g.k.**, s.29-31; Ahmet S. Tükel, *"Özelleştirme, Nedenleri, Dünyada ve Türkiye'de Uygulamalar"*, **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 31, Mart-Nisan 1998, s.22.

935 **Türkiye 1994**, s.130.

936 ANAP iktidarının ikinci yılında yayınlanan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1985 Yılı Programı'nda, "KİT'lerin hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması ve işletme haklarının devri konusunda gerekli düzenlemeler yapılacaktır" hükmünün getirilmesinin ardından, "KİT'lerin Özelleştirilmesi Master Planı Projesi" çalışmalarına başlanıldığı görülmektedir. Bu amaçla, Mogan Guarantee Trust Company of New York firması ile 11 Mayıs 1985'de bir sözleşme imzalanmıştır. Sözkonusu firmanın öncülüğünde, Türkiye Sanai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse/Muhaf A.Ş. ile birlikte özelleştirmenin Türkiye'deki hedefleri, planlanışı ve mevcut 32 KİT'in iyileştirilmesi için getirilen teklifleri içeren, özelleştirmenin hızla gerçekleştirilmesi gerektiğinin belirtildiği bir 'master plan' hazırlanmıştır. (Ayrıca bkz. B. Serim, **a.g.k.**, s.48-50; V. Atasoy, **a.g.k.**, s.226-230; İ. Baytan, **a.g.k.**, s.439; **Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu**, s.64).

Türk ekonomisinde özelleştirme uygulamalarına bir hareket noktası kazandıran bu plan 1986 Mayıs'ında rapor olarak hükümete sunulmuştur. Planda dikkat çeken iki yön; özelleştirmede başarıya ulaşabilmek için kamu hizmeti gören KİT'lerle, ticari esaslara göre çalışan ya da çalışması gereken KİT'lerin birbirinden ayrılması gerektiğinin belirtilmiş olması ve "Türkiye'de en iyi özelleştirme yabancıya satıştır" önerisinin getirilmiş bulunmasıdır[937]. Bu rapora tam olarak uyulmamışsa da, bu tarihten başlayarak özelleştirme faaliyetleri hız kazanmıştır.

1986'da TKKOİ'nin özelleştirme yöntemi konusunda önünde çok fazla seçenek olmadığı görülmektedir. Menkul kıymet borsası daha oluşmamıştır. Yabancılara satış için yeterli bir kamuoyu yoktur. Kaldı ki, daha özelleştirme geniş kitlelerce benimsenmemiştir. 12 Eylül müdahalesi ile büyük ölçüde ezilse bile geleneksel sol kesim ve işçi sendikalarının büyük muhalefeti söz konusudur. Sermaye çevrelerinin büyük bölümü bile, özelleştirmeye kuşkuyla bakmaktadır. Bu çerçeveye rağmen özelleştirmenin temeli anlamındaki 3291 sayılı Kanun master planda da yer alan hükümler dikkate alınarak 28 Mayıs 1986'da yürürlüğe konulmuştur. Kimi yazarlara göre kapsamlı bir özelleştirme için yeterli hükümler taşımayan bu kanunun, sözkonusu dönemde özelleştirme uygulamalarına kamuoyu desteğinin sağlanamamasında ve beklenen sonuçlara ulaşılamamasında ciddi bir payı olduğu kaydedilmektedir[938].

İşte bir yandan tartışmalar sürer ve planlar hazırlanıp öneriler getirilirken, diğer yandan sorumlu tutulan kurumlar ne yapacağını bilmez ve yasal düzenleme arayışlarına devam edilirken, yeterli koşulların oluşmadığı bu dönemde, kimi kamu kuruluşlarının teker teker özelleştirilmesine de başlanıldığı görülmektedir. Özelleştirme konusunda "gözü kara" bir politika izleyen Başbakan **Özal**, yasal bir çerçevesi henüz olmamasına rağmen 1985 yılında özelleştirme için startı vermiştir[939]. Çalışmalar, kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması ya da yerine yeni bir tesis kurulması amacıyla özel sektöre devri uygulamalarıyla başlamıştır. Özelleştirmede "ilk" denilebilecek satış, **Sümerbank**'ın yarım kalmış **Iğdır Pamuk Dokuma Tesisileri**'nin 3 Ocak 1985'te 3 milyar liraya satışı olmuştur[940].

1986 yılından itibaren kamuya ait ya da kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu payları özelleştirme kapsamına alınarak, **Manisa** ve **Isparta Yem Fabrikaları**'ndaki yüzde 15'er ve **Binaş**'taki yüzde 47.5 kamu payı blok olarak satılmıştır. Kasım ayında da **Biga Yem, Bursa Soğuk Depo, Binaş** ve **Yemta**'daki kamu paylarının satılmasıyla, o yılın blok satış çalışmaları tanamlanmıştır. Ayrıca **Sümerbank**'ın yarım kalmış olan **Iğdır Ayakkabı**

---

937 B. Serim, **a.g.k.**, s.49.

938 Bu kanun hakkında bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.442.

939 **Türkiye 1996**, s.113.

940 **Türkiye 1994**, s.134.

Fabrikası, Gaziantep Tekstil Makina Fabrikası ve **Yalvaç Hazır Giyim Tesisleri** devredilmiştir. Böylece, TKKOİ'nin 1986 özelleştirme çalışmalarından devletin kasasına 1 milyar 748 milyon 936 bin lira girmiştir.

1987 yılı hem özelleştirme uygulamaları ve hem de ülkenin siyasi ve ekonomik yapısı adına önemli bazı gelişmeleri etkileyecek sonuçları da beraberinde getirmiştir. Başbakan **Özal**'ın sürpriz bir şekilde açıkladığı erken seçim kararının ortaya çıkardığı siyasi tablo, iktidar partisi ANAP'ın politikalarını gözden geçirmesinde önemli bir faktör olmuştur. Uygulama anlamındaki girişimlerine daha sonraki yıllarda başlanacak olan bu yeni dönem özelleştirme adına da önemli sonuçlar doğurmuş, özelleştirmenin bir hareket haline gelmesini sağlamıştır.

Özelleştirme karşıtlarına göre, 1980-85 sürecinde devletin boyutları, neo-liberal politikaların etkisindeki **Özal** iktidarı tarafından bilinçli bir şekilde daraltılmış, 1986 sonrasında ise yeniden büyüme eğilimi başlamıştır. Ancak bu daralmalı-genişlemeli büyüme, hastalıklı bir özellik taşımıştır[941]. Çünkü asıl büyüyen transfer harcamaları olmuş, bunun içindeki en büyük kalemi de faiz edenekleri oluşturmaya başlamıştır. Bu, devletin eritilmesi anlamına gelecek boyutlara ulaşmıştır. KİT sistemi bilinçli bir şekilde ciddi bir kriz içine sürüklenirken, kendilerini ikame ettirecek yatırımları bile yapamaz duruma getirilmişlerdir. Bütün bunlar özelleştirmeye zemin hazırlayan gelişmeler olmuştur. İşte bu doğrultuda daha önce ele alınan özelleştirmeye yönelik lehte ve aleyhte tartışmalar alevlenirken, özelleştirme uygulamaları da giderek hız kazanmaya başlamıştır.

3.2.3 Çalışmaya konu olan dönemdeki (1988-1998) gelişmeler

Başbakan **Özal**'ın 1987'de açıkladığı erken genel seçim, Türk ekonomisi için bu başlık altında ayrıntıları ile üzerinde durulacak olan yeni sayılabilecek popülist bir politikaya doğru yönelişin de erken bir başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra seçim sonuçlarının önemli orandaki etkisiyle oy oranındaki azalma ile birlikte siyasi çizgisinde birtakım değişikliklere giden ANAP, ilerleyen süreç içerisinde özelleştirme hareketini yaygınlaştıracak zemini hazırlama ve hız kazındarma yönünde uygulamalara girişmiştir. Sözkonusu politikaların sonuçları 1989'da görülmeye başlanmıştır. Bir yandan kamu yatırımlarının payı azalmışken, diğer yandan KİT zararları artmış, ücretlerde reel erime en yüksek seviyesine ulaşmış, vergi gelirleri azalırken kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla karşılanması ağırlık kazanmış, rant ekonomisi yolunda temeller atılmış, ekonominin serbestleştirilmesi ve uluslararası ekonomilerle bütünleşerek dışa açılma politikaları iyiden iyiye kendisini hissettirir olmuştur. Bütün bunlar da özelleştirme yolunda önemli dayanak ve tartışma noktaları olarak ortaya çıkmıştır. Bu arada sorunları giderek artan KİT'lerin kaderi için bir başka dönüm noktasını, özelleştirme amaçlı KHK'ler ve kanunlara yönelik tartışmalar

---

941 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. **KİT'lerde Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, s.3-54.

oluşturmuştur. İlerleyen zaman içinde iktidarlar değişmiş, koolisyon hükümetleri kurulmuş ve özelleştirme hareketi bir yanda muhalefet partilerinin eleştirileri, diğer yanda uygulamalara dönük aksaklıklar ve Anayasa ya da İdare Mahkemesi'nin iptal kararları ile engellenmiş olsa da ivme kazanmış ve devam etmiştir. Çalışmaya konu olan bu dönem içerisindeki gelişmeleri ayrıntıları ile değerlendirmek yerinde olacaktır.

i) İlk dönem olarak 1987-1989 yılı uygulamaları: Başbakan **Özal**'ın sürpriz bir kararıyla erken genel seçimlerin yapıldığı 1987 yılı ve ardından erken yerel seçim yetkisi için 1988'de yapılan referandum **Özal**'a uyarı, muhalefete prim verir nitelikte sonuçlanmıştır[942]. İktidar ile basın arasındaki ilişkilerin kavgaya dönüştüğü bu dönemde görülen referandum, adeta güvenoylamasına dönüşmüştür[943]. 1989'da gerçekleştirilen yerel seçimden de karlı çıkan muhalefet olmuştur. ANAP'ın büyük oranda oy kaybetmesiyle birlikte kabinede önemli değişikliklere gidilmiştir. Hükümetin temel hedeflerinin değişmesine yol açan bu siyasal gelişmeler, KİT'lerle ilgili yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir[944]. Ekonomide istikrar tartışmalarının gündeme geldiği dönemde, günübirlik popülist politikalar uygulamaya konulmuş ve gazetelerde de bunların eleştirileri dikkati çekmeye başlamıştır[945]. Kasım ayında **Özal**'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, başbakanlık koltuğuna ise, **Yıldırım Akbulut** oturmuştur.

Özelleştirme uygulamalarının emekleme dönemi anlamındaki bu yıllar içerisinde 1987'de tek bir blok satışla **SAMAŞ**'ın satıldığı görülmektedir. Arıca yarım kalmış tesislerden **Et Balık Kurumu**'na (EBK) bağlı **Kemah Et Kombinası** ve **TEKEL**'in **Pasinler Sigara Fabrikası** da devredilmiştir. 1988'de ise, üçü defter değeri üzerinden devredilen yarım kalmış tesis olmak üzere dört blok satış yapılmıştır. 22 milyar 849 milyon liraya satılan **Ansa Meda**, o güne kadar yapılan en büyük ve aynı zamanda yabancılara da yapılan ilk satış olmuştur.

Bu arada, 1986'da kurulun İMKB de zaman içinde gösterdiği performansla özelleştirme için yavaş yavaş yeni bir alternatif haline gelmiştir. Halka hisse satmanın ilk denemesi, 1988 yılında gerçekleşmiştir. Kullanılan yöntem yaygın satış olmuş ve dönem koşullarında başarılı görülmüştür. Şubat ayında 19 banka ve aracı kurumun görev almasıyla, **TELETAŞ**'taki yüzde 40 kamu payının yüzde 22'lik bölümü önceden talep toplama yöntemiyle halka satılmıştır. Gelir ortaklığı senetlerinin ihracı bir kenara bırakılırsa, mülkiyet değişimini getiren ilk özelleştirme uygulaması ise, bu dönem içerisinde 1988 yılında gerçekleşmiştir. Özelleştirme uygulamalarının mülkiyet devrini gerektiren somut bir başlangıç tarihi olarak 1988'i göstermek mümkündür. Özelleştirmenin bir hareket olarak

---

942 Yorumlar için bkz. **Dünya**, 26-27-28 Eylül 1988.

943 Bu kavga konusunda bkz. **Cumhuriyet**, 20-21 Nisan 1988, **Cumhuriyet**, 25-26 Eylül 1988.

944 Bkz. **Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Türkiye,** 27 Mart 1989; **Dünya**, 14 Nisan 1989.

945 **Dünya**, 25 Nisan 1989.

başladığı bu dönemde, özelleştirmeye yönelik eleştirilerin başında karlı kuruluşların öncelikli ve gerçek değerinin altında satılması gelmiştir. Dolayısıyla, en çok tekpi alan satış da **ÇİTOSAN**'a bağlı beş çimento fabrikasının blok olarak Fransız **SCF**'ye satışı olmuştur[946]. Bu arada özelleştirme hareketinin bir ivmeye kavuştuğu yıl olan 1989'un oldukça verimli geçtiği söylenebilecektir. Bu tarihte ayrıca, dört yem fabrikasındaki kamu payları ve **SEK**'e ait **Kahramanmaraş Süt Mamulleri İşletmesi** blok olarak satılmıştır[947].

Öte yandan, 1989 yılı, Altıncı Beş Yıllık Plan'ın uygulamaya girdiği döneme işaret etmektedir. Özelleştirme konusuna önceki plana göre daha açık bir şekilde yer verildiği belirlenen Altıncı Plan'da, özelleştirmenin ekonomik etkinliği arttırmak ve sermayenin tabana yayılması amacıyla KİT'ler için temel bir politika olarak kabul edildiği görülmektedir[948]. Ancak plan, diğer taraftan da KİT'lerin kendilerine yeterli bir şekilde ve kaynak yaratarak faaliyet göstermelerini ve bu kuruluşların modern yönetim anlayışı içinde karlı ve verimli çalışmalarını öngörmektedir. 1994'e dek sürecek bu plan çerçevesinde özelleştirmenin hedef alındığı, ancak KİT'lerle ilgili düzenlemelere ağırlık verilmediği belirlenmektedir.

1989 yılı, bazen "ortodoks" olarak da nitelendirilen, geleneksel istikrar ve yapısal uyum politikaları bakımından önemli bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tarih bir anlamda, 1980'den beri uygulanan politika modelinin sonunu; bir başka anlamda da yeni bir aşamasını, temsil etmektedir[949]. Önceki on yıla damgasını vuran gelirler politikası, kamu kesimi ücretlerine 1989 yılı içinde yapılan yüzde 140'lık zamla son bulmuş ve böylece uzunca bir aradan sonra geleneksel popülizme dönüşün ilk işareti verilmiştir. Ardından yürütülen uygulamalarda gelir dağılımında büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu değişmelerin, tamamen değilse bile böyük ölçüde aktif iktisat politikalarından ve yeni kurumsal düzenlemelerden kaynaklandığı, yani gelirler politikasının ürünü olduğu hususunda iktisatçılar arasında fikir ayrılığı görülmemektedir[950].

1989 yılında başlayan "popülizme dönüş" politikası, iki-üç yıl içinde on yıllık ücret kayıplarının telafi edilmesi sonucunu vermiştir[951]. Bulgular, 1988-1990 arasında tüm KİT'lerde reel ücretlerin yüzde 93 oranında arttığını göstermektedir. DİE ve İSO verileri özel sektörün de bu orana yaklaşan ücret artışlarıyla yüzyüze geldiğini ortaya koymaktadır. Ancak

---

946 O dönemde DYP milletvekili olan Tevfik Ertüzün, bu satışın iptali için dava açmış, bu dava uzun yıllar devam ederken, Ertüzün 1994'te özelleştirilecek kuruluşlar arasında yer alan Ereğli Demir Çelik'in yönetim kurulu başkanlığında görev almıştır (**Türkiye 1994**, s.135).

947 **Türkiye 1994**, s.135.

948 V. Atasoy, **a.g.k.**, s.225-226.

949 T. Berksoy ve K. Boratav (G.Ed.), **a.g.k.**, s.1.

950 **A.g.k.**, s.2.

951 Ücretlerin sınai katma değer içindeki payı, aşağı yukarı kesintisiz on yıl (1979-1988) boyunca düşmüş ve dönemin sonu ile başı arasında çok çarpıcı boyutta bir göreli gerileme (yüzde 38.7'den yüzde 15.4'e) gerçekleşmiştir. 1977-1988 arasında iç oranında tarım aleyhine dönmüştür. Bu göreli fiyat bozulmasının benzerine gerek süre, gerek boyut olarak Cumhuriyet tarihi boyunca rastlanmamaktadır (**A.g.k.**).

Boratav, özel işverenlerin "işten çıkarma, sendikasızlaştırma ve taşeronluk" türü bir dizi tepkiyle, ek ücret yükünü kısmen hafifletmeyi başarabildiği tahminde bulunmaktadır. 1989 aynı zamanda, tarım-ticaret hadlerinin de yeniden yükselmeye başladığı bir yıldır ve destekleme politikalarının yeniden canlanması ile başlayan bu düzelme, 1992 sonuna kadar sürecektir.

Aslında bir çok açıdan KİT politikasının değiştiği 1989'dan itibaren, KİT'lerin dengelerinde de önemli değişiklikler gözlenmeye başlamıştır. İşletmeci KİT'lerin finansal yapılarında, 1989 yılından sonra önemli ölçüde bozulma görülmektedir. Bu bozulmaya büyük ölçüde destekleme alımı yapan **Toprak Mahsulleri Ofisi, TEKEL** ve **Şeker Fabrikaları** ile **TEK, Taşkömürü Kurumu, Devlet Demiryolları** ve **Demir Çelik İşletmeleri** yol açmıştır[952]. Başka bir deyişle, KİT sisteminin finansman ihtiyacı, bu yedi kuruluş aracılığıyla gerçekleştirilen tarım destekleme fiyatlarıyla ilişkili bulunmaktadır.

İstihdam kaynaklı maliyet yükünün ağırlığı, yine 1989-1990 döneminde kendisini hissettirmiştir. İstihdam giderlerinde 1989 yılında görülen yüzde 142'lik artışla birlikte, 1981 yılından beri ilk kez üretim maliyeti içindeki istihdamın payı yüzde 29'a yükselmiştir[953]. Başka bir deyişle, 1989'da yüksek oranlı artışlarla bağlanan toplu iş sözleşmeleri, işletmeci KİT'ler üzerinde ağır bir maliyet baskısı oluşturmuş ve 1990'da da bu baskı daha da artmıştır. 1991'de işletmeci KİT faktör gelirleri negatif olmuştur. İstihdam giderlerindeki artışa paralel olarak Körfez Krizi, Türk lirasının reel olarak değer kazanması, yurt dışı fiyatların düşük tutulması, bazı ihracatcı KİT'lerin gelir kayıpları da işletmeci KİT'lerin faktör gelirlerinin düşmesine yol açmıştır[954].

Öte yandan, işletmeci KİT'lerin hızlı bozulan finansal yapıları, bir anlamda bunların "öz kaynak" yaratma imkanlarının sınırlılığına bağlanmakla birlikte, bu durumu düzeltmek için bazı kamu borçlarının tahkimine imkan veren 3836 sayılı "Tahkim Kanunu", 2 Temmuz 1992'de yürürlülüğe girmiştir. KİT'lerin vergi, Hazine devirli dış kredi, reeskont kredileri ve SSK borçları başta olmak üzere borçlarının ve görev zararı alacaklarının tahkim edilmesiyle, bilançolarında özkaynaklar lehinde bir değişme olmuştur. KİT'lerin finansman yüklerinin tasarruf yoluyla kurtulmasına yol açacak bu değişiklik, aynı zamanda yatırım-finansman dengelerine de yansımıştır. 1992'de bütçe dışı borçlanma yoluyla bazı KİT'lere Hazine tarafından verilen tahvillerin, yüksek faizli ticari banka borçları ve SSK borçlarının tasfiyesinde kullanılması da finansman yüklerini hafifletmede etkili olmuştur[955].

---

952 Örneğin bu yedi kamu devinin toplam işletmeci KİT borçlanma gereğinin 1989'da yüzde 126.9'unu karşıladığı görülmektedir. Bu oran 1991 yılında yüzde 81.9'dur. İstihdam giderleri açısından oran 1989'da yüzde 44.5 iken, 1991'de yüzde 51.3'tür (R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.49).

953 Sözkonusu oran 1984-1988 döneminde ortalama yüzde 21'dir (R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.52).

954 **A.g.k.**, s.53. Ayrıca KİT'lerin milli gelire katkıları, yatırım harcamaları, personel harcamaları, istihdama katkıları, işletmeci KİT'lerin kar ve zararları, konsolide bütçe içinde KİT transferleri, finansman dengesi, dış borçları, ihracat ve ithalatları konusunda bkz. V. Atasoy, **a.g.k.**, s.93-106.

955 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.51.

1989 yılı içinde, geleneksel modelin temel öğelerinin son bulurken, bir başka alanda ve liberalleşme doğrultusunda, çok stratejik ileri bir adımın da atıldığını görülmektedir[956]: Finansal liberalizasyon bu yıldan başlayarak kısa sürede dışa dönük bir biçim kazanmış; kambiyo rejimi ve sermaye hareketleri üzerindeki kontroller büyük ölçüde kaldırılarak Türk Lirası'nın konvertibilitesine gidilmiştir.

Özelleştirme uygulamaları adına ülkenin ekonomi politikalarında meydana gelen değişikliklerle bareber kritik bir dönüm noktası olduğu belirlenen 1989 yılında aynı zamanda kuruluşundan üç yıl sonra İMKB'nin dünyanın en çok kazandıran borsalarından birisi olarak adını duyurmayı başardığı görülmektedir. Ayrıca belirtmekte yarar vardır ki, **Basf-Sümer Kimya Sanayii** ile **Güney Sanayi**'ndeki kamu payları, daha önce bu paylara sahip olan kamu kurumlarına iade edilerek özelleşitrme kapsamından çıkartılmıştır. 1989'da **Gübre Fabrikaları** kapsamdan çıkartılırken, **Boğaziçi Hava Taşımacılığı** tasfiye edilmiştir.

ii) 1990 yılı uygulamaları: Yabancılara, Türkiye'de yatırım yapmalarına olanak tanıyan kararların ardından tırmanışa geçen İMKB'nin, özelleştirme uygulamalarında bir alternatif olarak kullanılmasına 1990'da başlanılmıştır. TKKOİ tarafından ilk satış Nisan'da piyasaya sürülen **ERDEMİR** hisseleridir. 1990 yılı boyunca dokuz iştirakin kamu paylarının önce borsa dışında, ardından da borsada yerli yabancı yatırımcılara satışı gerçekleştirilmiştir.

10 Nisan 1990'da 414 sayılı KHK ile TKKOİ; KOİ ve TKİ adıyla iki kuruluş olarak yeniden örgütlenirken, 2983 sayılı Kanun'un yedinci maddesi değiştirilmiş ve KİT'lerin özelleştirilmesiyle ilgili bazı kararlarda KOİ'ye yetki verilmiştir[957]. Öte yandan, enerji sektöründe özelleştirmelere yönelik hazırlıkların bu yılda da devam ettiği görülmektedir. Bu sektörde özel teşebbüsün elektirik üretimi, iletimi ve dağıtımı ve ticareti ile görevlendirilmelerine ilişkin hükümler, 19 Aralık 1984'te yürürlüğe girmiş olan 3096 sayılı Kanunla düzenlenmekteyse de, 23 Şubat 1987 tarihli yönetmelik çerçevesinde işletme hakkının devri işlemleri Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı'na bırakılmış, işletme hakkının devrine yönelik düzenlemeler ise, 1990'da yeniden ele alınarak 15 Mart'ta yürürlüğe giren 3613 sayılı Kanun çerçevesinde hükme bağlanmıştır. Ardınan, Ağustos ayı birlikte Körfez Krizi gündeme damgasını vurmuş ve özelleştirme uygulamaları zorunlu olarak kesintiye uğramıştır[958].

iii) 1991 yılı uygulamaları: Körfez Krizi'nin savaşa dönüşmesine rağmen 1991'e gelindiğinde, bir yandan halka arzlar devam ederken, diğer yandan da özelleştirme konusunun artık bir toplumsal sorun haline dönüştüğü belirlenmektedir. İMKB'de satılan

---

956 T. Berksoy ve K. Boratav (G.Ed.), **a.g.k.**, s.3.

957 R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.199; İ. Baytan, **a.g.k.**, s.38-39.

958 Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan olaylar, Türkiye ekonomisini de etkisi altına almıştır. Örneğin 11 Ağustos 1990'dan sonra Cumhuriyet'te "Körfez Krizi" sayfa başlığı görülmektedir. Ayrıca bkz. *"Çitosan'ın özelleştirmesi ertelendi"*, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1990.

hisselerin büyük bülümü değer kaybetmiş ve **ERDEMİR, PETKİM, TÜPRAŞ** gibi KİT'lerin yatırımcıları üç yıl boyunca yüzde 80'e varan zararlara uğramışlardır. Blok satış cephesinde ise sadece 900 milyon gelir getiren bir KİT'in kaydı dikkatleri çekmektedir[959]. Bu çerçevede yoğun tartışmaların yaşandığı İMKB cephesinde, TKKOİ istenmeyen kurum haline gelmiştir.

Ülkede bir başka dönüşüm, 20 Ekim 1991 genel seçimleriyle iktidarın değişmesiyle yaşanmıştır. 1980'li yıllara damgasını vuran ANAP iktidarı seçimlerde muhalefete düşmüş, temelde farklı görüşleri savunan DYP-SHP koalisyonu iktidara gelmiştir. **Demirel**'in Başbakanlığındaki bu dönemde, özelleştirme çalışmaları açasından pek engelleyici bir durum ortaya çıkarmasa da, beklenen özelleştirme uygulamaları sağlanamamış ve hükümet protokolünde öngörülen hükümler işletilememiştir[960].

Hukuksal boyutta ise, 1991'de 3701 sayılı Kanun ile Yüksek Planlama Kurulu'nun görevleri yeniden belirlenmiş ve böylece özelleştirmeyle ilgili yetkilerin dağılımı açıklığa kavuşmuştur[961]. 20 Aralık 1991'de 473 sayılı KHK ile, 2983 sayılı Kanun'da yeniden değişiklikler yapılarak, özelleştirme yetkilerinin bir kısmını kullanacak olan Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu (KOYK) oluşturulmuştur[962].

iv) 1992 yılı uygulamaları: 1992 yılı, özelleştirme açısından nispeten iyi bir yıl olarak yorumlanmıştır[963]. Kurum, İMKB'den elini tamamen çekmiş ve yıl içinde 17 iştirak ve bağlı ortaklıktaki kamu payları ağırlıklı olarak blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir. Ancak bunlar da satışı kolay, karlı, yani kamuya yük değil gelir sağlayan şirketlerdir. Zaten çimentolar, enerji şirketleri için alıcılar arasında kıran kırana rekabet yaşanmıştır. 1992 özelleştirme bilançosunun toplam gelirler kalemi, 4 trilyon 193 milyar lira olarak bağlanmıştır. Yıl içerisinde **İpragaz**'ın yüzde 51 hissesinin Fransız **Primagaz**'a satışı dışında yabancıya satış sözkonusu olmamış, en tartışmalı ve en büyük ihaleler ise çimento sektöründe yaşanmıştır[964]. Öte yandan **Öğretmenler Bankası, Halkbank**'a ve **Denizcilik Bankası** da **Emlakbank**'a devredilerek özelleştirme kapsamından çıkartılmıştır. Hukuksal boyutta ise, özelleştirmede karşılaşılan sorunların giderilmesi ve programa hız kazandırılması amacıyla uygulamalar konusundaki yasal ve yönetsel yapının değiştirilmesine yönelik ilk somut adımlar 1992'de atılmıştır. 6 Ocak 1992'de yürürlüğe

---

959 1991 sonuna gelindiğinde, özelleştirmenin bilançosu hiç de memnun edici değildir. Bu kadar yaygarası yapılan özelleştirmede 5 yılın bilançosu 3 trilyon 634 milyar gelir, 3 trilyon 229 milyar lira giderdir. Buradan Hazine'ye aktarılan pay ise, 405 milyar liradır.

960 V. Atasoy, **a.g.k.**, s.61; R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.31-34.

961 Bu kanun için bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s. 40.

962 **A.g.k.**, s.40-41.

963 **Türkiye 1994**, s.136.

964 *"Özelleştirme 1992'de 3.5 trilyon lira getirdi"*, **Dünya**, 28 Aralık 1992.

giren 473 sayılı KHK ile özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii KOYK olarak değiştirilmiştir.

Arjantin modeli başta olmak üzere uluslararası model arayışları içinde özelleştirme konusunun gazete manşetlerine taşındığı 1992'de, IMF'li ilişkiler ve Türkiye Özerkleştirme, Yeniden Yapılandırma ve Özelleştirme Kurumu'nun (TÖYÜK) kurulacağı da manşetlerden işlenmiştir[965]. KOİ'nin PİAR'a yaptırdığı kamuoyu araştırması da bu yılda dikkat çekicidir[966]. Anket sonuçlarına göre kamu işletmelerinin mülkiyeti, halkın yüzde 40'ına göre devletin elinde ve yüzde 45'ine göre daha çok özel sektörün elinde; yönetici elit kesimin yüzde 87'sine göre de özel sektörün elinde olması gerektiği görüşündedir.

v) 1993 yılı uygulamaları: Türkiye'de, 1993 yılına gelindiğinde, KİT'lerin sahipsiz bırakıldığı görülmektedir[967]. Ancak yakın geçmişe kadar en "dokunulmaz" sayılan **PTT** ve **TEK** gibileri dahil, KİT'lerin tümüyle ve hızla tasfiyesi ya da özelleştirilmesi, "Türkiye'nin KİT belasından kurtarılması", artık iktidar partilerinin, ana muhalefet partilerinin ve kamuoyu oluşmasına katkısı olan medya çevrelerinin birleştiği nadir hedeflerden biri haline gelmiştir. Ancak işçi kesiminin de etkilenecek olması eylemleri de beraberinde getirmiştir. Kurulan **Çiller** hükümetinde, özelleştirme ve özel emeklilik konusuna ayrı bir önem verilmiştir[968].

Hükümetin çerçevesi oldukça geniş olan eylem planı ile ve gazetelerin yorumuna göre "gözü kara[969]" başladığı özelleştirme çalışmaları devam ederken, elde edilen rakamlar, 1993'te KİT'lere yapılan transferler, Emekli Sandığı ve vergi iadelerinin, bütçe açığının yüzde 23'ünü oluşturduğu belirlenmektedir[970]. İşletmeci KİT'lerin, 1993 yılı için tahmin edilen zarar tutarı 35.5 trilyon lira; Ocak-Eylül ayları arasındaki borç stokları ise, 198 trilyon lira seviyesindedir[971]. Öte yandan, 1993'te özelleştirme kapsamında 10 bağlı ortaklık ve iştirakteki kamu payı satılmış, bazı kuruluşlar için de satış hazırlıkları ilan aşamasına getirilmiştir. Bu uygulamalarda blok satış yöntemi ağırlık taşımıştır. Ayrıca **Süt Endüstrisi A.Ş.** ve **Yem Sanayi A.Ş.**'ye ait fabrika tesis, iştirak ve varlıklardan 20'si blok satış yoluyla özelleştirilmiştir[972]. Halka arz yoluyla özelleştirme işlemi sadece, **NETAŞ**'taki

---

965 Bkz. **Hürriyet**, 3 Ocak 1992; 12 Mart 1992; 4 Haziran 1992.

966 Kamuoyu bölümünde 1506 ve yöneticiler bölümünde 300 kişiyle görüşülerek gerçekleştirilen bu anket için bkz. **Hürriyet**, 5 Ağustos 1992.

967 T. Berksoy ve K. Boratav (G.Ed.), **a.g.k.**, s.171.

968 Çiller'in bu konudaki görüş için bkz. R. Karluk, 1994, **a.g.k.**, s.185.

969 Sabah, 29 Temmuz 1993'te "Çiller'de Özal ruhu" manşeti ile çıkmış, haberde "Özal gibi işe gözü kara başlayan Çiller'in birbiri ardına cesur kararlar aldığı" belirtilmiştir. Buna göre, 900 bin memur işten çıkartılacaktır.

970 A. İmren ve V. Akman, **a.g.k.**, s.64.

971 **A.g.k.**, s.65.

972 SEK'in özelleştirilmesine karşı çıkan yazılarıyla Sabah'ta Sadullah Usumi sürekli konuyu gündemde tutmaya çalışmıştır (Bkz. **Sabah**, 5 Temmuz 1993; 14 Temmuz 1993; 26 Aralık 1993).

yüzde 29'luk KOİ payının yüzde 8'lik ve **USAŞ**'taki yüzde 30'luk KOİ payının hemen hemen tamamının özelleştirilmesinde uygulanmıştır[973]. Böylece 1993 yılı gelir hanesine 14 trilyon 74 milyar lira gelir yazılırken, giderler 11 trilyon 913 milyon lirada kalmıştır.

Ayrıca, 1993'te ilk kez bir özelleştirme uygulaması gazetelerin manşetine girmiş ve hükümet bu özelleştirme ile ilgili yeni düzenlemelerde bulunmak durumunda kalmıştır. **Cumhuriyet**'in "SEK'te özelleştirme rezaleti[974]" haberi ertesi gün karşılık bulmuş ve "SEK'te pazarlığa Karayalçın engeli[975]" haberiyle iktidarın konuya dikkati çekilmiştir[976].

Bu arada KİT'lerin yeniden düzenlenmesi konusunda KHK ve kanunlarla yine bazı düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. 11 Nisan 1993 tarihinde 60 sayılı KHK çıkarılmış ve bu, 22 Ekim'de 2929 sayılı Kanun'a dönüştürülmüştür. 24 Haziran tarihli 3911 sayılı kanun uyarınca Bakanlar Kurulu, özelleştirmeye ilişkin temel kanun olan, 1986 tarihli 3291 sayılı Kanun'da zorunlu olmak kaydıyla KHK ile değişiklik yapma yetkisine sahip kılınmıştır[977]. Bakanlar Kurulu, bu yetki kanununa dayanarak 513 sayılı **TEK**'in özelleştirilmesine ilişkin KHK ile 509 sayılı **Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi**'nin Kurulması hakkında KHK'yı çıkartmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi, 3911 sayılı Yetki Kanunu'nu 16 Eylül'de iptal etmiştir[978]. Bu aynı zamanda, özelleştirmeye karşı hukuksal mücadelenin de bir başlangıcı olmuştur[979].

Sözkonusu dönemde işlevi, devredilen kuruluşu satışa hazır hale getirmek olan KOİ, kendi payına düşeni eksik de olsa yapmıştır ama, bir üst kurul olan ve ilgili bakanlardan oluşan Yüksek Planlama Kurulu (YPK) beklenen hızda kararlar alamamıştır.

vi) 1994 yılı uygulamaları: KOİ'nin yeni bir dönemi anlamındaki 1994'te önemli mesafeler katedilmiştir. Başbakan **Çiller** özelleştirmeyi, devleti kurtaracak bir formül olarak göstermiş ve üzerine gitmiş, ancak bu hamle koalisyon ortağı SHP'nin bir kanadının Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı itiraz nedeniyle neredeyse kesintiye uğramıştır[980]. Anayasa Mahkemesi, hazırlanan özelleştirme kanununun Anayasa'ya aykırı olduğuna karar vermiş ve kanunu iptal etmiştir. İşte bu dönemde devletin ekonomideki ağırlığı tartışmaları yoğun bir seviyeye gelmiş ve özelleştirmenin tek başına yeterli olamayacağı yönündeki görüşler ağırlık

---

973 **Ekonomik Rapor 1993**, s.105-112.

974 **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1993.

975 **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1993.

976 Bu olayda, KOİ'nin 25 fabrikayı 575 milyar liraya satma kararını vermesine karşın, 1 milyar 200 milyon liraya satılacağı duyurulan Havsa fabrikasının yalnızca arsası için Milli Emlak Dairesi, 2.5 milyar lira değer biçmiştir.

977 D. Ulucan, **a.g.m.**, s.4-5.

978 **A.g.m.**, s.5.

979 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, s.11.

980 **Türkiye 1995**, Ekonomist Dergisi Yıllığı, s.88.

kazanmaya başlamıştır[981]. Aynı zamanda bir kriz yılı olan 1994'te alınan, 5 Nisan Ekonomik Kararları, yeni bir döneme damgasını vuracak nitelikte sunulmuştur. Yeni bir "acı reçete" şeklinde kabul görülen sözkonusu kararlar, toplumun tüm kesimlerinde hissedilen önemli bir darboğaza işaret ederken, KİT'lerin hangilerinin özelleştirilmesi ya da kapatılmasının öngörüldüğünün belirlendiği kayıtlar olmuştur. 5 Nisan Kararlarına tepkileri yumuşatmak üzere, özellikle kapatılması öngörülen bazı KİT'lere ilişkin Devlet Bakanı ve hükümetin sol ortağı **Murat Karayalçın** tarafından, **Karabük Demir Çelik, PETLAS** ve **PETKİM** üzerine komisyonlar kurulmuştur[982]. KİT'lerin sendikalara satışının da gündeme geldiği bu günlerde, ekonomik krizin de etkisiyle, sonuçta özelleştirme konusunda uzun boylu yol alabilmek mümkün olamamıştır.

Diğer taraftan, özelleştirilecek kuruluşlardan halka açık olanları ile ilgili farklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu şirketlerin kaça ve kime satılacağının belli olmaması, İMKB'de fiyat dengesini bozan etkiler yaratmıştır. Halka açık şirketlerin düşük fiyatlardan satılmasından bütün yatırımcılar endişe duymuştur. Bu konudaki bir başka sorun da halka açık kuruluşların tamamının blok olarak satılmayacak oluşu şeklinde kendisini göstermiştir[983].

Bir yandan yabancı sermaye girişinin sağlanması diğer yandan bütçe açıklarının kapanması, zarar eden KİT'lerden bazılarının kapatılmasıyla devletin kaynak kaybının önlenmesi özelleştirmenin başlamasına bağlanmışsa da, bütün bunlar kanunun iptal edilmesiyle ortadan kalkan ya da ulaşılması çok zor hedefler haline gelmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptalinden hemen sonra hazırlanan yeni özelleştirme kanunu da, beklendiği kadar kısa sürede TBMM Genel Kurulu'ndan çıkamamıştır[984]. Hükümet ile muhalefetin anlaşmış olmasına ve hükümetin yetkili bütün ağızlarının "En kısa sürede çıkaracağız" demesine rağmen, 57 maddelik kanunun Meclis'ten geçmesi bir aydan fazla zaman almıştır.

Hukuksal boyutta ise, 1992'de hızlanan çalışmalar, 1994'te tamamlanarak konuyla ilgili ayrıntılı düzenlemeleri içeren bir dizi kararname çıkarılmıştır. Hükümete, özelleştirme konusunda düzenleme yapma yetkisi veren 3987 sayılı Kanuna dayanarak, 6 Hizaran 1994'te 530, 531, 532 ve 533 sayılı KHK'ler ve 7 Temmuz 1994'te de 546 sayılı KHK yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak sözkonusu beş kararnemenin dayanağı olan 3987 sayılı yetki kanunu, 7 Temmuz'da Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Daha sonra ise, bu kanun çerçevesinde çıkarılan KHK'lerin iptali ve bu konuda yürütmenin durdurulması amacıyla Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru değerlendirilerek, 21

---

981 Bu doğrultuda özelleştirme ile elde edilecek gelirlerin kısa vadeli rahatlamalara neden olacağı, orta ve uzun vadede satılan işletmeler için olumlu sonuçların alınabileceği, ama bu olumlu sonuçların da devleti kurtarmaya yetmeyeceği söylenmiştir. Özelleştirme önemli bir adım ama tek başına çare olarak görülmemiştir (**Türkiye 1995**, s.89).

982 Ayrıca bkz. **Petrol-İş 1993-94**, Petrol-İş Yayın No: 36, İstanbul-1995, s.183-212.

983 **Türkiye 1995**, s.90.

984 **A.g.k.**, s.88.

Temmuz'da karara bağlanmış ve sözkonusu KHK'ler iptal edilmiştir. İptale ilişkin gerekçeli karar, 5 Ağustos 1994 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karar sonrası, özellikle yapısal açıdan getirilen değişiklikler nedeniyle doğacak hukuki boşluğa, Bakanlar Kurulu'nun 31 Temmuz 1994 tarihinde aldığı prensip kararı ile açıklık getirilmiştir. Konuya ilişkin olarak, 3 Ağustos 1994 tarihinde yayınlanan Başbakanlık genelgesinde, iptalin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu konudaki idari eylem ve işlemlerin, iptal kararından önceki mevzuat çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede İdare, 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren yeniden KOİ adı altında ve eski statüsünde faaliyetlerine devam etmiştir.

Aynı tarihten itibaren özelleştirmeye ilişkin esasların, üzerinde fikir ve siyasi açıdan uzlaşma sağlanabilecek bir kanun çerçevesinde yeniden düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanılmış ve bu çalışmalar sonrasında, bütün siyasi partilerin ve sendikaların da önerileri dikkate alınarak özelleştirme kanunu çıkartılmıştır.

Özelleştirme ile ilgili ilk önemli hamlelerin atılmasının ardından neredeyse 10 yıl sonra, 27 Kasım 1994'te 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun[985]"; başka bir deyişle de "**Özelleştirme Kanunu**" çıkmıştır[986]. İşçi eylemlerinin baskısı altında gerçekleşen kanun görüşmeleri sırasında, hükümetin istifası noktasına gelen koalisyon çekişmeleri gündeme gelmiş ve kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Dışişleri Bakanı **Mümtaz Soysal** da istifasını açıklamıştır.

Kanun çerçevesinde **Özelleştirme Yüksek Kurulu** (ÖYK) ve **Özelleştirme Fonu** oluşturulmuş, **Özelleştirme İdaresi Başkanlığı** (ÖİB) kurulmuş, özelleştirme uygulamaları sırasında ya da sonrasında işini kaybedenlere, kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde ek bir iş kaybı tazminatı ödenmesi öngörülmüş, özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş, erken emeklilik teşvik edilmiş, özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcamaları ve yatırımlarında kullanılmaması hükme bağlanmış, stratejik nitelikteki kuruluşlarda imtiyazlı hisse bulundurulması hükme bağlanmıştır. 4046 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği tarih, Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarında "ikinci bir dönemin de habercisi" olmuştur[987].

Öte yandan bu kanunun hazırlık ve tartışmaları devam ederken, 509 sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesi'nce iptalinden sonra telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesine ilişkin olarak bu defa, 4000 sayılı değişiklik ve ek maddeler getiren kanun, 18 Haziran

---

985 Bu Kanun hakkındaki yorumlar için bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.90-438; A.S. Tükel, **a.g.m.**, s.23.

986 Özkök'e göre ise bu yasa, Türk ekonomisinde yeni bir dönemi açmaktadır ve "ekonomide ikinci Cumhuriyet" anlamında gelmektedir (Ertuğrul Özkök, *"Ekonomide İkinci Cumhuriyet"*, **Hürriyet**, 25 Kasım 1994).

987 **Kamu Hizmetinde Özelleştirme**, s.12. Ayrıca Hürriyet'e göre de bu "Cumhuriyet döneminin en önemli ekonomik kararı"dır (*"Tarihi karara doğru"*, **Hürriyet**, 25 Ekim 1994; *"Ekonomik devrim"*, **Hürriyet**, 25 Kasım 1994).

1994'te yürürlüğe konulmuştur[988]. Ancak bu kanun uygulama fırsatı bulamadan, Anayasa Mahkemesinde açılan dava sonucunda, 22 Aralık 1994'te bazı hükümlerinin iptali sonrasında uygulama kabiliyetini yitirmiştir. Ayrıca, elektirik enerjisi sektöründe özelleştirme çalışmalarının başlatılması, bu sektördeki kamu kuruluşu olan **TEK**'in özelleştirilmesine ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu amaçla ayrı bir kanun çıkarılması yoluna gidilmiş ve 1 Mart 1994'te 3974 sayılı Kanun yürürlüğe konulmuştur[989]. Daha sonra Anayasa Mahkemesi'ne giden kanunun bazı maddeleri, 9 Aralık 1994 tarihli kararla iptal edilmiş ve böylece kanunun diğer hükümleri de uygulanamaz duruma gelmiştir.

Özelleştirmenin ekonomide verimliliğin artışı ve kamu giderlerinde azalmanın sağlanması şeklindeki amacının açık ve özlü bir biçimde ortaya konulduğu özelleştirme kanununun Meclis'ten geçmesinden sonra, özelleştirme takvimi ve stratejisi de belirlenmiş ama buna uymak mümkün olmamıştır. 15 yıllık özelleştirme maratonunda Türkiye, Dünya Bankası nezdinde itibarını kaybeden bir ülke durumuna gelmiş ve Dünya Bankası Hindistan, Senegal ve Türkiye'yi özelleştirmede en kötü üç ülke olarak lanse etmiştir[990].

Ekonomik kriz yılı olan 1994 verileri başka bir açıdan incelendiğinde ise sanayi üretiminde, özel sektörün ekonomik kriz karşısında çökerken, kamu sektörünün, özelleştirmeye dönük tüm uygulamalara karşın üretimin artışını sürdürdüğü görülmektedir. Gerçekten 1994 yılındaki KİT'lerde satış gelirlerinin arttığı saptanmıştır[991]. Ancak artık beş kara delikten biri olarak nitelenmeye başlayan KİT'lerin, "Özelleştirelim, devleti küçültelim" dedikçe borç yüklerinin daha da kabardığı görülmektedir. 1994'te özelleştirme kapsamındakiler de dahil olmak üzere sayıları 52'ye ulaşan KİT'lerin zararları 100 trilyon liraya dayanmış ve işletmeci KİT'ler 152 trilyon liralık borçlarını erteleyerek finansman ihtiyaçlarını karşılamışlardır[992]

vii) 1995 yılı uygulamaları: "Duyduk duymadık demeyin, özelleştirme başlıyor[993]" diye noktalanan 1994'ün son haftasından sonra, 1995 yılına iddialı girilmiştir. **Çiller**'in "yeni bir dönem[994]" diye sene başında iddialı bir şekilde açıklamalar yapmasıyla, özelleştirme için bir yandan tarihler belirlenip, diğer yandan rakamlar ortaya konulurken, ödemesi gereken 1 katrilyon liralık iç borç ve 11.2 milyar dolarlık dış borcun bir kısmının,

---

988 Bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.45.

989 **A.g.k.**, s.50.

990 **Türkiye 1996**, s.113.

991 **Petrol-İş 1993-1994**, s.184-186.

992 *"KİT'lerden alacağı olanlar yandı"*, **Ekonomist**, Yıl:4, Sayı: 48, 27 Kasım 1994, s.28-29.

993 Özelleştirmeden sorumlu Devlet Bakanı A. Şevki Erek'in sözleri (**Sabah**, 24 Aralık 1994).

994 **Sabah**, 3 Şubat 1995.

özelleştirme gelirleriyle ödenmesi düşünülmeye başlanmış ve bu amaçla KİT'lerin hemen satışı gündeme gelmiştir[995].

Öte yandan; Mart ayında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanmasının ardından; Eylül'de koalisyonun bozulması ve **Çiller**'in azınlık hükümeti, ardından yeniden kurulan CHP-DYP hükümeti ve izleyen dönemde yapılan genel seçimler ve bu partilerin seçimden yenilgi ile çıkması, muhalefetteki RP'nin oylarını önemli ölçüde yükseltmesi, 1995'in önemli siyasi gelişmeleri arasında görülmektedir.

5 Nisan Kararlarında; büyük borç yükü, aşırı istihdam, yüksek maliyetli üretim ve teknolojik gelirik nedeniyle kapatılması öngörülen kuruluşlar arasında yer alan **Karabük Demir ve Çelik**, bazı iyileştiritirici önlemler ve teşviklerle yöre ve ülke ekonomisine yeniden kazandırılmak amacıyla 1994 yılı sonunda özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır. Bu doğrultuda ÖYK kararı ile müessese, yöre halkı ve çalışanların hissedarı oldukları ve kuruluşu 1995 yılı Şubat ayında tamamlanan **Kardemir AŞ.**'ye devredilmiştir[996]. Yılbaşında üzerinde çokca tartışılan özelleştirmelerden birisi de, özelleştirme kanunu çıkışından sonra başlanılan en önemli uygulama olan **EBK**'nın satışıdır[997]. Kamuoyunun yoğun tepkisi karşısında hükümet bu uygulamadan vazgeçmek durmunda kalmıştır[998]. Başlatılan kampanya karşısında vazgeçilen bir başka uygulama ise, **Kız Kulesi**'nin kafeterya olarak işletilmesidir[999]. **HAVAŞ**'ın satışının da tehlikeye girmesi Ulaştırma Bakanı **Mehmet Köstepen**'in istifasıyla sonuçlanmıştır[1000]. Bu arada **SEK**'in satışı konusunda da tepkiler yükselmeye devam etmiştir[1001]. Uzan Grubunun özellikle çimento sektöründeki özelleştirmelerle bu sektörde tekelleşmeye gittiği ise bir başka tartışma konusudur[1002]. Yine aynı grubun başka özelleştirme uygulamalarında verdiği teklifler de

---

995 Özeleştirme gelirlerinin 1995'te 5 milyar dolar civarında olmaması halinde Türkiye'nin bu yıl yine kötü bir dönem geçireceği söylenmiştir. Bu nedenle, KİT'lerin en kısa sürede satılması bir zorunluluk olarak gösterilmiştir.

996 Karabük Demir Çelik uygulaması konusunda bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.459-460.

997 Aslında 1994'te gündeme gelen EBK'nın satışı konusunda ilk yazılar Necati Doğru'nun kaleminden tepki bulmuştur. Sabah'ta 3 Şubat tarihli yazısında Doğru, "Et Balık'ı bonfile yaptılar" derken, ertesi gün "Eti 14 bin liradan yiyebilirdik" yorumunda bulunmuştur. 10 Şubat tarihli yazısı ise "Anlaşılıyor ki, koyun değiliz" şeklindedir. A. Rıza Kürdüz ise aynı konuda, "ülke ekonomisinin en önemli çarklarının devreden çıkarılıp hurdacıya satılmasına, hurdacının da bunları fırında eritip inşaat demiri haline getirmesine karşıyım" (**Sabah**, 8 Şubat 1995) diye tepkilerde bulunurken, uygulamadan dönülmesi "Hatadan dönüldü" manşetiyle duyurulmuştur (**Sabah**, 11 Şubat 1995). Kardüz daha sonra, "Elindekileri satan devlet yeni baştan SEK ve EBK ile yeni fabrikaları kurmaya mecburdur" demektedir (**Sabah**, 24 Temmuz 1995).

998 Bu konuda neredeyse tüm gazetelerde haberlere rastlanmaktadır. Yorumlar için ayrıca bkz. **Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye**, 11 Şubat 1995.

999 Bkz. **Sabah**, 7 Nisan 1995.

1000 **Sabah**, 12 Nisan 1995.

1001 Sabah'ta özellikle Sadullah Usumi'nin önceki yıllarda başlayan yazıları bu konu üzerine devam etmektedir (**Sabah**, 28 Nisan 1995; **Sabah**, 9 Temmuz 1995).

1002 **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1995.

eleştirel gözle değerlendirilmiştir[1003]. Bir başka tartışma konusu ise, diğer medya grubu olan Doğan Grubu'nun **İş Bankası**'ndan **Dışbank**'ı almasıdır[1004].

Öte yandan, Telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesinde Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararının ardından 6 Mayıs 1995'te yeni düzenlemelerle 4107 sayılı Kanun yürürlüğe konulmuştur. Yine Anayasa Mahkemesi'ne gidilmesinin ardından mahkeme, ÖYK ile ÖİB'nin görev ve yetkilerini düzenleyen hükümlerin de yürürlülüğünü durdurmuş ve ilgili hükümleri 28 Şubat 1996'da da iptal etmiştir[1005].

viii) 1996 yılı uygulamaları: Büyük çapta iş dünyasının baskıları ile kurulan ANAP ve DYP koalisyon (ANAYOL) hükümeti dönemi ile başlayan 1996 yılı, Mayıs ayında siyasi bir krize dönüşmüş ve ekonominin kilitlenmesine neden olmuştur[1006]. Ardından kurulan DYP ve RP koalisyon (REFAHYOL) hükümetinde ise, ilk ele alınan konu Hak-İş'in **EBK** ihalesini iptali istemidir[1007].

Bu noktada bir ara kesit vermek gerekirse, 14 Nisan 1987'de Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunan Türkiye, 1996'da Gümrük Birliği'ne girmiştir. Bu bağlamda ülkenin izleyeceği temel ekonomi politikalarının, Avrupa Birliği politikaları ile uyumlaştırılması ve piyasa ekonomisinin koşullarını yerine getirmesi bir zorunluluk olarak gündeme gelmiştir[1008]. Dolayısıyla özelleştirme, bu çerçevede birinci şart olarak görülmeye başlanmıştır.

1996 rakamlarıyla Türkiye'deki KİT'lerin toplam değerinin 50 ile 60 milyar dolar olduğu tahmin edilmekteyken, özelleştirmeden elde edilen gelirin aynı yılın rakamlarıyla 2.5 milyar dolar olduğu belirlenmektedir. **Ekonomist**'in 1996'nın başındaki özelleştirme yorumu, o güne kadar "bir arpa boyu yol alınamadığını" ifade etmektedir[1009]. **Sevil** de, 1996 yılı sonunda özelleştirme uygulamalarına ve satış rakamlarına bakıldığında özelleştirme sürecinin çok yavaş işlediğini ve gelirin yetersiz olduğunu ifade etmektedir[1010]. Ancak 1996 yılı hesapları da dahi edilerek son altı yılı değerleniren bir çalışmada Dünya Bankası; Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında özelleştirme sıralamasında Türkiye'nin üçüncü olduğunu açıklamıştır[1011].

1003 **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1995.

1004 İş Bankası'nın (Dışbank'ı) Doğan Grubu'na armağanı şeklindeki eleştiriler için bkz. **Sabah**, 27 Ekim 1995.

1005 Bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.46-47.

1006 Cumhuriyet bu hükümetin "KİT'lerin satışı üzerine kurulduğunu" yazmaktadır (**Cumhuriyet**, 5 Mart 1996). Ayrıca bkz. **Türkiye**, 28 Mayıs 1996; **Türkiye**, 1 Haziran 1996.

1007 **Türkiye**, 6 Ağustos 1996.

1008 R. Karluk, 1997, **a.g.k.**, s.328.

1009 **Türkiye 1996**, s.113

1010 G. Sevil, **a.g.k.**, s.18.

1011 Dünya Bankası, "Küresel Kalkınmada Finans" isimli raporunda, Türkiye ekonomisindeki son gelişmeleri değerlendirerek, 6 yılda gerçekleştirdiği 3 milyar 135 milyon dolar tutarındaki özelleştirme

Öte yandan, hukuksal boyutta **Türk Telekom**'un özelleştirmesi amacıyla, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararlarında yer alan gerekçeler doğrultusunda, yeni düzenlemeler 1996'da son aşamaya gelmiştir[1012]. 5 Ağustos'ta yürürlüğe giren 4161 sayılı Kanun yine Anayasa Mahkemesi'ne götürüldüğünde, bu kez iptal talebi, 23 Ocak 1997 tarihli kararla reddedilmiştir[1013]. Dolayasıyla "T"nin özelleştirilmesi çalışmaları, Ulaştırma Bakanlığı tarafından bu kanun çerçevesinde yürütülmekte ve hazırlıklar 1999 yılına gelindiğinde halen devam etmektedir[1014].

Yıl içinde gerçekleştirilen özelleştirmeler arasında ayrıca, sene başında **ÇEAŞ**'taki çekişmelere ve Uzan Grubu'nun çimento sektöründeki tekeline yönelik iddialara rastlanmaktadır[1015]. **TOFAŞ** ve **TEDAŞ** ihalelerindeki usulsüzlük iddiaları da hükümetin yoğun eleştilere tutulduğu önemli tartışma konularıdır[1016]. Ayrıca, daha önce dört kez ihaleye çıkmış olan **PETLAS**'ın, beşinci ihalede **Kombassan Holding**'e satışına karar verilmesinden söz edilebilir[1017]. Uygulamanın satış sözlemesi ise, 1997 yılı Mayıs ayında imzalanmıştır. Bu arada özelleştirme uygulamalarına yönelik davaların sayısı da her geçen gün artmaktadır[1018]. Aynı yıl ayrıca, **Etibank**'ın özelleştirilmesi de geniş yankı bulmuştur[1019].

ix) 1997 yılı uygulamaları: REFAHYOL hükümetine ve özelleştirmenin başındaki bürokratlara bakılırsa, 1997 yılı özelleştirmede "önemli bir yıl" olarak tanımlanmış ve 1996'da ulaşılamayan hedeflere, bu yıl ulaşılacağı söylenmiştir. ÖİB'nin elindeki 53 KİT'ten

---

rakamıyla Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında en fazla özelleştirmeyi gerçekleştiren üçüncü ülke olduğunu açıklamıştır. Raporda 1990-1996 yılları arasında 30 milyar 591 milyon dolar tutarında özelleştirme gerçekleştiği belirtilerek, en fazla özelleştirmenin 10 milyar 185 milyon dolarla Macaristan'da yapıldığı belirtilmiştir (*"Türkiye Özelleştirmede Başarılı"*, **Hürriyet**, 27 Nisan 1998).

1012 Bu düzenlemeler çerçevesinde Hürriyet'in manşeti "3 katrilyon savaşı" şeklindedir ve haberde "RP yılardır karşı çıktığı Telekom'un özelleştirilmesini Meclisten geçirince, 3 katrilyonluk dev satış için müthiş bir savaş başladı" denilmektedir (3 Ağustos 1996).

1013 İ. Baytan, **a.g.k.**, s.47-49.

1014 **Türkiye'de Özelleştirme**, Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Raporu, 10 Mayıs 1999.

1015 ÇEAŞ konusunda Cumhuriyet'in yayınları dikkat çekicidir (*"Koalisyon Uzanlar'a teslim oldu"*, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1996). ÇİTOSAN'a yönelik iddialar konusunda da Dünya'nın Nisan'daki yayınlarına bakılmalıdır. Öte yandan, Sabah'tan ayrılan Sadullah Usumi de artık Cumhuriyet'te yazmaya başlamıştır. Usumi'nin yıl içinde TEKEL'in özelleştirilmesine yönelik eleştirilerinin altı çizilebilir(**Cumhuriyet**, 18 Nisan 1996; 27 Nisan 1996). Usumi'nin yıl içindeki neredeyse tüm yazılarında özelleştirme eleştirilmektedir. Öte yandan, bir yıl sonra da Uzanlar konusunda Dünya'daki "tekel" uyarılarına dönük haberler dikkati çekmektedir (**Dünya**, 1 Eylül 1997).

1016 Ayrıca bkz. *"TOFAŞ'ta ayrıcalık"*, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1996; *"TOFAŞ ihbarcısı görevden alındı"*, **Hürriyet**, 30 Temmuz 1996; *"TOFAŞ ihbarcısı Söylemez'i suçladı"*, **Hürriyet**, 31 Temmuz 1996;

1017 Bu uygulamala hakkında bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.448-450.

1018 Temmuz'da bu davaların sayısının 76'ya ulaştığı kaydedilmektedir (**Dünya**, 11 Temmuz 1996).

1019 Türkiye'de bu özelleştirme manşet olmuştur (21 Ocak 1996).

52'sinin 1997'de satılacağı ilan edilmişse de bu yıl da beklenen olmamıştır[1020]. 1997'de geçen yıllardaki gibi ihaleler, iptaller ve itirazlarla geçmiş ve bankalar dışında somut adımlar atılamamıştır. Sene ortasında ANAP ve DSP'nin kurduğu ANASOL hükümeti de, sene sonunda yaşanan uzakdoğu kriziyle birlikte beklenen performansı gösterememiştir. Bu arada özelleştirme karşıtı platform çerçevesinde, KİGEM'in kuruluşu Temmuz başında gerçekleştirilmiştir. Tartışması devam eden Etibank'ın özelleştirmesi yıl içinde, **Cavit Çağlar**'ın sahibi olduğu **İpek Ortak Girişim Grubu**'nun ikinci kez açılan ihaleyi kazanması ile netlik kazanmıştır[1021]. **Etibank** için açılan ilk ihalede **Doğan Kumaşçılık**, 185 milyon dolar ile en yüksek teklifi vermiş, ama süre uzatmalarına rağmen teminatı yatırmadığı için hakkını kaybetmiştir[1022]. Yıl içinde ayrıca, **Sümer Holding**'in özelleştirmesi yarım kalmış ve **TEKEL** tartışmaya açılmıştır.

Öte yandan Kayseri İdare Mahkemesi, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun bir özelleştirme kararının iptali istemiyle açılan davada, Anayasa'ya aykırılık savını ciddi bularak 4046 sayılı Kanun'un 18. maddesinin B ve C bentlerinin iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi de talep doğrultusunda karar vererek ilgili hükümleri iptal etmiştir. Bunun üzerine 9 Nisan 1997 tarihli Anayasa Mahkemesi Kararı ve Özelleştirme Kanunu'nda değişiklik yapan 4232 sayılı Kanun devreye girmiştir[1023].

Bu arada, 16 Temmuz 1997 tarih ve 4283 sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile yerli ve/veya yabancı sermaye şirketlerine mülkiyetleri kendilerine ait olmak üzere termik santral kurma ve işletme izni verilmesi ile enerji satışına dair esas ve usuller belirlenmiştir. Medya cephesinde ise, bu bir savaş başlangıcı biçiminde yorumlanmıştır[1024].

Ayrıca 1985'te özelleştirme kapsamına alınan **Hamitabat, Kemerköy, Soma** ve **Yeniköy Elektirik Üretim ve Ticaret**, 1997 Ağustos ayında Enerji Bakanlığı'na iade edilmiş ve özelleştirme kapsamından çıkartılmıştır.

1020 **Türkiye 1997**, s.98-99. Ayrıca 1997 Planı'nda özelleştirmeden 5.9 milyar dolar gelir elde edilmesinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır (**Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1997 Yılı Programı**, s.112).

1021 **Türkiye 1998**, Ekonomist Dergisi Yıllığı, s.106.

1022 **A.g.k.** Ayrıca ihale için bkz. **Sabah**, 21 Ocak 1997.

1023 Ayrıca bkz. D. Ulucan, **a.g.m.**, s.15-19.

1024 Cumhuriyet, Medya ve Doğan Holding'in elekritik santrallerinin ihalesi öncesinde arka arkaya sempozyumlar düzenleyerek özelleştirmenin önemi konusunda yayınlar yaptıklarını belirtmekte, ÇEAŞ'ta da Uzan Grubu'nu eleştirmektedir (**Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1997). Ayrıca bkz. *"Elektirik dağıtım rantı bölüşülüyor"*, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1996; *"Enerji peşkeş çekildi"*, **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1997; *"Promosyonlu özelleştirme"*, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1997. Ancak, Doğan Grubunun yayını Finansal Forum'daki haberlerde de "santral satışlarındaki büyük oyun"dan söz edilmektedir (8 Ocak 1997) ve yıl içinde gazetenin bu özelleştirmeler konusundaki yayınları önemli boyutlardadır. Türkiye ise daha sonra, Bursa ve Yalova'nın dağıtım işletmesi İhlas Holding'de diye haber vermektedir (8 Ocak 1998). RTÜK ise, 1998 Mart'ında televizyon sahibi holdinglerin enerji ihalelerine katılmalarında bir sakınca bulunmadığını açıklamıştır.

x) 1998 yılı uygulamaları: Özelleştirme uygulamaları adına 1998 yılına büyük umutlarla başlanmış ve bir rekora imza atılmıştır. Daha senenin başında Ulaştırma Bakanlığı'nca Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarından en büyüğü gerçekleştirilerek, **GSM** lisans haklarının satışı yoluyla 1 milyar dolarlık gelir elde edilmiştir[1025]. Özelleştirme tarihinde bir rekor olan bu rakam, 1985'ten bu yana elde edilen gelirin yaklaşık üçte birine eşittir[1026]. Ancak bu adımın arkası, umulduğu gibi gelmemiştir. Sene başında ÖİB'ne ait 4.5 milyar dolarlık, enerji ihalelerine ait 3.6 milyar dolarlık ve **Türk Telekom**'a ait 4 milyar dolarlık gelir öngörümleriyle yaklaşık 12 milyar dolara konulan hedef; yaşanan dünya krizi, azınlık koalisyon hükümeti ve Suriye ile yaşanan gerginlik gibi olumsuz koşulların da etkisiyle hedeflenen özelleştirme gelirleri, sene sonuna yaklaşıldığında 7.5 milyar dolara indirilmiştir[1027]. Ardından 4.5 milyar dolar olarak belirlenen yeni hedef bile sene sonunda, beşte bir oranında gerçekleşebilmiş ve elde edilen gelir 1.7 milyar dolarda kalmıştır[1028].

Sene başında, ÖİB tarafından 25 kuruluşta özelleştirme planlanmıştır[1029]. Bunlar arasında gerçekleştirilen en büyük özelleştirme ise, **İş Bankası**'ndaki kamu hisselerinin halka arzı olmuştur. Sene başında en çok **TEKEL**'in özelleştirilmesi tartışılmıştır[1030]. Ocak ayı ortasında RP'nin kapatılması ile irticai hareketler gündeme gelmiş ve ardından **POAŞ**'ın ihalesinin ise, tam bir kördüğüme dönüştüğü görülmüştür[1031]. ÖYK, 15 Temmuz'da aldığı kararla **POAŞ**'taki yüzde 51 kamu hissesinin, ihalede 1 milyar 160 milyon dolarla en yüksek teklifi veren **Hayyam Garipoğlu** yerine, üçüncü sıradaki **İş Bankası, Bayındır Holding, Park Holding** ve petrol bayileri konsorsiyumuna verilmesini kararlaştırmış ve

---

1025 Bu konuda bkz. *"250 trilyonluk gün"*, **Hürriyet**, 27 Nisan 1998.

1026 1985 yılından bu yana toplam 3 milyar 592 milyon dolarlık özelleştiren Türkiye, bu rakamın yaklaşık üçte birini bir kerede GSM lisans hakkının Turkcell ve Telsim'e 1 milyar dolara devri ile elde etmiştir (*"Özelleştirmede rekor"*, **Yeni Yüzyıl**, 28 Nisan 1998).

1027 Aslında 10 milyar dolar olarak daha önce açıklanmış olan 1998 özelleştirme hedefi Mart ayında 12.5 milyar doları çıkarılmış ve daha sonra Ekim ayında 7.5 milyar dolara geri çekilmiştir. (*"Hedef büyüttüler"*, **Liberal Bakış**, 12 Mart 1998; *"Özelleştirmede hedef küçülttük"*, **Yeni Yüzyıl**, 16 Ekim 1998).

1028 *"Neye niyet neye kısmet"*, **Radikal**, 11 Kasım 1998.

1029 **Türkiye 1998**, s.106;*"Özelleştirmede hareketli dönem"*, **Liberal Bakış**, 1 Şubat 1998; *"Hedef büyüttüler"* , **Liberal Bakış**, 12 Mart 1998.

1030 *"Hileli Özelleştirme"*, **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1998; *"TEKEL sistemli çökertildi"*, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1998; *"TEKEL parçalanıyor"*, **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1998; *"TEKEL'in satışına soru yağmuru"*, **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1998; *"Özelleştirmeler yargıyı yok saydı"*, **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1998; *"TEKEL tarih oluyor"*, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1998. Ayrıca bu konuda aynı dönemde Cumhuriyet'te yer alan Sadullah Usumi'nin yazıları da dikkat çekicidir (Bkz. 8-12-20 Ocak 1998; 18 Şubat 1998; 16 Nisan 1998).

1031 Hürriyet'in, Cumhuriyet tarihinin en büyük özelleştirmesi adıyla söz ettiği ihalede yüzde 51 hisse için 308.5 trilyonluk rekor fiyata ulaşıldığı belirtilirken (**Hürriyet**, 30 Haziran 1998), Türk-İş, Petrol-İş ve KİGEM'in satış öncesinde, bu satışa karşı ulusal birlik çağrısında bulundukları görülmektedir (*"Petrol Ofisi'nde yağma"*, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1998). Satış için ayrıca bkz. *"POAŞ'ta kayıt oyunu"*, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1998; *"Petrol Ofisi yok pahasına"*, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1998; *"Yap-Sat-Kurtul"*, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1998; *"POAŞ'ın satışına engel"*, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1998; *"POAŞ'ın satışı askıya alındı"*, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1998; *"POAŞ sonunda satıldı"*, **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1998.

Rekabet Kurulu da koşullu olarak izin vermişken, alıcıların gerekli peşinatı yatırıp yatıramayacağı konusundaki spekülasyonlar başlamış ve bu arada **Petrol-İş Sendikası**'nın açtığı davada mahkemeden 19 Ekim'de yürütmeyi durdurma kararı gelmiştir[1032]. ÖİB'nin itirazıyla daha sonra bu karar kaldırılmış, ancak verilen süre içerisinde sözleşme imzalamaya gelmeyen ortak girişim grubunun teminata ihtiyati tedbir koydurması nedeniyle yine mahkemelik olunmuştur. Bunun üzerine ÖYK tarafından ikinci sırada bulunan Garanti Bankası, Doğuş Holding Ortak Girişim Gurubu'na teklif edilmiş, ancak idari mahkeme tarafından satışa ilişkin kararın iptaline karar vermiştir. Daha sonra 9 Nisan 1999 tarihinde de ÖYK kararı ile ihale iptal edilmiştir. Bu özelleştirmenin ardından, Devlet Bakanı **Mümtaz Soysal**'ın, özelleştirme politikalarının etkilerini de taşıyan istifası gelmiştir[1033].

Öte yandan yıl içinde, Türk-İş'in "özelleştirme talanına son[1034]" mitingi büyük yankı bulmuş ve yıl sonuna doğru **SEKA**'nın özelleştirilmesine yönelik eylemler yoğunlaşmıştır[1035]. **Türkbank**'ın satışında "çete" ve "mafya" baskıları gündeme gelmiş, Devlet Bakanı **Eyüp Aşık**'ın istifası istenmiş[1036], ihaleyi kazanan **Korkmaz Yiğit**'in medya patronluğu çerçevesinde siyaset adamı ve mafya ilişkileri irdelenmeye başlanmış[1037], özelleştirmeler de "şaibeli" konuma düşmüştür[1038]. Ardından **Aşık**'ın istifasını izleyen günlerde, CHP'nın dışarıdan desteklediği hükümet bu desteğin çekilmesiyle düşmüştür.

ÖİB, dünyada yaşanan ekonomik kriz, içerdeki siyasi istikrarsızlık ve bazı özelleştirmelerde ortaya çıkan şaibelerin kamuoyunda yarattığı olumsuz havanın etkisiyle büyük özelleştirmeleri 1999'a ertelemek zorunda kalmıştır. Özelleştirme hedefindeki bu geri adımda, bazı Asya ülkeleri ve Rusya'da yaşanan mali krize bağlı olarak, uluslararası sermayenin gelişmekte olan piyasalardan yüz çevirmesinin yanı sıra, iç gelişmelerin de etkili olduğu belirtilmiştir[1039]. Bir yandan erken seçim tartışmaları, diğer yandan hükümet yetkilileri ile **Alaattin Çakıcı** arasındaki bağlantıların ortaya çıkması sonucu dozu artan

---

1032 *"Neye niyet neye kısmet"*, **Radikal**, 11 Kasım 1998; Bu ihalenin düzenlemeleri için de bkz. **Türkiye'de Özelleştirme**, 10 Mayıs 1999, s.11.

1033 Bu konuda bkz, *"Suçladı ve ayrıldı"*, **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1998.

1034 Bu miting Cumhuriyet'te günlerce (15-16-17 Mayıs 1998) ilk sayfanın en önemli haberleri arasında yer almıştır.

1035 Bu konuda bkz. Cumhuriyet'in 1 Ekim 1998'den başlayan yayınları ve *"SEKA işçileri zaferi kutladı"*, **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1998.

1036 *"İstifa et Eyüp Aşık"*, **Sabah**, 23 Eylül 1998; *"Eyüp bey! Bunu istifa temizler"*, **Sabah**, 24 Eylül 1998.

1037 Necati Doğru, *"Özelleştirme-Mafyalaştırma"*, **Sabah**, 17 Ekim 1998.

1038 Bkz. Gülçin Telci, *"Bir banka hikayesi"*, **Hürriyet**, 18 Ekim 1998-24 Ekim 1998; Ege Cansen, *"Devlet Parasıyla Özelleştirme"*, **Hürriyet**, 28 Kasım 1998; *"Dört aylık gaflet"*, **Hürriyet**, 22 Ekim 1998; *"Mafya banka satışında"*, **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1998; *"Yiğit'in savları Ankara'yı karıştırdı"*, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1998. Bu arada, PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Kasım ortasında yakalanması gündemi değiştirmeyi başarmıştır.

1039 *"Neye niyet neye kısmet"*, **Radikal**, 11 Kasım 1998.

siyasi istikrarsızlık ve **Çakıcı**'nın **Türkbank** ihalesine fesat karıştırdığının kasetlerle kanıtlanması, özelleştirme için adeta bir "darbe" olmuştur.

Sözkonusu uygulamalar anlamında, 5 Ağustos 1996 tarihinde yürürlüğe giren 4161 sayılı kanun çerçevesinde yürütülen **Türk Telekom**'a ayrıca değinmek gereklidir[1040]. Bu kanuna göre şirketin en çok yüzde 49'luk bölümü, ÖİB temsilcisinin başkanlığında Ulaştırma Bakanlığı, hazine Müsteşarlığı, SPK, Telekom'un temsilcilerinden oluşan Değer Tespit Komisyonu tarafından yürütülecek işlemlerlerle özelleştirilebilecektir. Komisyon, 1997 başında **Goldman Sachs** firması liderliğindeki bir konsorsiyumu komisyon çalışmalarına yardımcı olmak için görevlendirmiş, ikinci aşama olan satış sürecinde ise, bir ihale komisyonu kurulmuştur. Ancak 1998 yılı programında yer alan blok satış, para piyasalarında yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle 1999 yılına bırakılmıştır. **Turkcell** ve **Telsim** ile 28 Nisan 1998 tarihinde imzalanan 1 milyon dolarlık **GSM** devir anlaşmasından sonra Ulaştırma Bakanlığı'nca açılması planlanan üçüncü ve dördüncü **GSM** 1800 lisansının satış ihaleleri de aynı nedenlerle ertelenmiştir[1041].

Ayrıca, **TEAŞ**'ın bazı şirketlerinde iştirak payı olan **Aktaş, Nurtek, TGT** ve **Soytek, Etitaş, Mitaş** ve **Kayseri ve Civarı Elektirik** 1998 Mart ayında, **Başak** ve **Oyak Sigorta** Şirketleri 1998 Ekim ayında özelleştirme kapsamından çıkartılmıştır.

Bu arada "özelleştirme karşıtı mücadele" çerçevesinde, 30 Temmuz 1998 tarihli Türk-İş Başkanlar Kurulu toplantısında "Özelleştirmeye Karşı Sosyal Devleti Koruma Komisyonu" kurulmuş ve sendika genel başkanlarından oluşan komisyon KİGEM'le işbirliği içinde 30 Eylül'de 'Özelleştirmeye Karşı KİT'leri ve Sosyal Devleti Korumak ve Geliştirmek' konusu üzerine hazırladığı raporu Başkanlar Kurulu'na sunmuştur. Rapor daha sonra, 15 Ekim'de Ankara'da düzenlenen bir toplantı ile kamuoyuna duyurulmuştur.

Sonuç olarak, özelleştirmede ilk adımların atılmaya başlandığı 1984'ün ardından 1985'ten bu yana 211 kuruluşun özelleştirme kapsamına alındığı ve bunların yarısından fazlasının özelleştirildiği görülmektedir. Ayrıca, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 23 Aralık 1994 tarihinde aldığı bir kararla, Maliye Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne ait dört taşınmaz da buna dahildir. Bu kuruluşlardan 22'si daha sonra kapsamdan çıkartılmışken, daha önce **ÇİTOSAN**'ın bağlı ortalığı statüsünde faaliyet gösteren çimento fabrikaları dışında, özelleştirilen kuruluşların büyük bir kısmının varlık ya da kamunun azınlık hissesine sahip olduğu iştirakler olduğu belirlenmektedir. Bugüne kadar **SEK** ve **Yem Sanayii** ile 30 çimento fabrikasındaki kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiş ve devlet bu alanlarda işletmecilikten çekilmiştir. **Karabük Demir Çelik**'in özelleştirmesiyle ilk defa yöre halkı, sanayici ve çalışanlara bedelsiz devir yöntemiyle gider tasarruflarına

---

1040 Bkz. **Türkiye 1999**, s.124-125. Ayrıca bu alandaki özelleştirme değerlendirmesi için bkz. Funda Başaran ve Önder Özdemir, **Telekomünikasyonda Özelleştirme**, KİGEM, 1998.

1041 GSM hatları lisans devri konusunda bkz. **Türkiye'de Özelleştirme**, 10 Mayıs 1999, s.14.

yönelik bir uygulama yapılmıştır. **NETAŞ** ve **TOFAŞ**'da bulunan kamu hisseleri ilk defa uluslararası piyasalarda halka arz edilmiş, böylece İMKB'nin yabancı borsalarla entegrasyonunun sağlanmasında bir adım atılmıştır. 1990'lı yılların başında bir çok şirketteki kamu hisseleri kısıtlı da olsa halka arz edilmesi ile hisse senedinin kurumsallaşması ve sermayenin tabana yayılmasında da bir başlangıç yapılmıştır. Ayrıca süreç içerisinde devletin turizm, tekstil, hayvancılık ve orman ürünleri sektörlerindeki işletmelerinin yaklaşık yarısı da özelleştirilmiştir. Dönem içerisinde 8 bin 765 personelin de başka kurumlara nakli gerçekleşmiştir[1042]

Halen özelleştirme kapsamında, 76 kuruluş ile bazı taşınmazlar bulunmaktadır ve bu kuruluşların 35'inde kamu payının oranı yüzde 50'nin üzerindedir[1043]. Öte yandan bugüne kadar 131 kuruluşta hisse senedi ya da varlık satış-devir işlemi yapılmış ve bunların 113'ünde kamu payı kalmamıştır. Yapılan uygulamaların toplam tutarı ise, 386 trilyon lira (4.5 milyar dolar) düzeyinde olmakla birlikte, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 67 trilyon liralık (1.3 milyar dolar) temettü geliri ve 18.6 trilyon liralık (374 milyon dolar) diğer kaynaklarla birlikte 203 trilyon lirayı (4.8 milyar doları) bulmaktadır. Bir bölümü vadeli ve döviz cinsinden gerçekleştirilen bu hissi senedi ve varlık satış işlemlerinden 31 Aralık 1997 itibarıyle 117.3 trilyon lira (3.2 milyar dolar) net giriş sağlanmıştır.

Ancak aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde yapılan harcama ise, yüzde 60'a yakın bölümü kapsamdaki kuruluşlara sermaye iştiraki ve borç biçiminde aktarılan finansmandan oluşan 196 trilyon lira (4.6 milyar dolar) tutarındadır. Özelleştirmeden sağlanan toplam gelirin 97.7 trilyonluk kısmı Hazine'ye aktarılmış ve geri kalan kısmı da özelleştirme kapsamındaki kuruluşlarla tazminatlara gitmiştir[1044]. Genel olarak özelleştirme gelirlerinden yarısından daha azı, ancak Hazine'ye kalabilmiştir. Özelleştirmenin geçmişine bakıldığında ise, alınan yol "bir arpa boyu[1045]" olarak nitelendirilmektedir.

Öte yandan ÖİB, 1999 yılı için de blok satış, varlık satışı, işletme hakkı devri, hisse satışı ve halka arz yöntemleriyle özelleştirilmeyi bekleyen 25 kuruluş bulunduğunu duyurmuş ve bunlardan 4 milyar dolarlık özelleştirme uygulaması ile 3.5 milyar dolarlık tahsilatı hedeflendiğini açıklamıştır[1046]. Ayrıca, 1999 yılı içinde **Demir Çelik İşletmeleri ve Şeker Fabrikaları, TEKEL, TCDD**'ye ait limanlar ve **TİGEM**'in de kapsama ve

---

1042 Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası'nan hazırladığı "Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme" raporu için bkz. *"Özelleştirmeden sınıfta kaldık"*, **Yeni Yüzyıl**, 4 Ocak 1999.

1043 Değerlendirme için bkz. **Türkiye'de Özelleştirme**, Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Raporu, 5 Ocak 1999.

1044 *"Bu parayı seçimde harcatmam"*, **Milliyet**, 28 Nisan 1998.

1045 *"Özelleştirmeden sınıfta kaldık"*, **Yeni Yüzyıl**, 4 Ocak 1999; *"Özelleştirmede hedefler 13 yıldır tutmuyor"*, **Milliyet**, 29 Aralık 1999

1046 **Türkiye'de Özelleştirme**, 5 Ocak 1999.

programa alınması düşünüldüğü kaydedilmiştir. Bu yapısıyla özelleştirme maratonunun belki de daha uzun yıllar devam edebileceğini söylemek mümkün gözükmektedir.

4. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME GÖSTERGELERİ

Her ne kadar bir önceki başlık altında, Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarından ayrıntıları ile söz edilmiş olsa da, ayrı bir başlık altında ülkemizdeki uygulamalara yönelik, gündem belirleme yaklaşımının da gerektiriği biçimde, gerçek yaşam göstergelerinin kurulması ve düzenlenmesi anlamında bazı göstergeler toplu bir şekilde ele alınacaktır. Bu doğrultuda ÖİB'nin özelleştirme uygulamalarına dönük ve düzenli olarak yayınlanan "Türkiye'de Özelleştirme" adlı raporları değerlendirilecektir.

4.1 Gerçekleştirilen Uygulamalar

ÖİB'nin, **Türkiye'de Özelleştirme** adlı raporlarından hareketle, yöntemler itibarıyla gerçekleştirilen özelleştirmelere, bu özelleştirmelerin tarihlerine ve elde edilen gelirlere ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda, 20 Temmuz 1999 tarihli raporda sunulan (en son) verilere Ek 3'de ayrıca yer verilmiştir. Ancak 1998 yılı sonu itibarıyla, yöntemleri konu alan bir değerlendirme yapabilmek için 5 Ocak 1999 tarihli raporun verilerden yararlanmak gerekecektir. Grafik 1'de de görselleştirilen bu verilere göre, bu tarihe dek gerçekleştirilen özelleştirme işlemleri arasında en fazla kullanılan yöntemin "Blok Satış" olduğu belirlenmektedir.

ÖİB verilerinde yöntemler itibarıyla yapılan sınıflandırmadan hareketle, yıllık bazda gerçekleştirilen özelleştirme işlemlerinin ya da uygulamalarının sayısını elde etmek mümkündür. Ancak sözkonusu verilerde, İMKB'de satış yöntemiyle gerçekleştirilen işlemlerin ayrıntılı dökümü bulunmadığı belirlenerek, ÖİB'den ayrıca bu veriler de elde edilmiş ve Grafik 2'deki verilere ulaşılmıştır[1047]. Buna göre, en çok özelleştirme işleminin 1998 yılında gerçekleştirildiği ve daha önceki 1995 yılı işlem sayısının geçildiği görülmektedir.

1047 Çalışma sırasında yöntemler itibarıyla yapılan işlemlerden elde edilen gelirler yıllık gelirler itibarıyla toplandığında, raporlarda geçen yıllık toplam rakamlarına kimi yıllarda ulaşılamamakta olduğu belirlenmiştir. ÖİB ile yapılan görüşmeler sonrasında kimi yıllarda İMKB'de satış işlemlerinin tablolarda yer almadığı öğrenilmiş ve daha sonra bu raporlar da temin edilmiş ve yeni bir düzenleme yapılmıştır. Ancak yine de yıllık gelir toplamı kalemlerinde tam bir uyum sözkonusu olmamıştır. (ÖİB ile yapılan görüşmeler, Nisan-Ağustos 1999; Birim Sorumlusu Tülay Aktaş ile telefonla görüşme, 22 Temmuz 1999, saat: 11.00-11.10).

Grafik 1. Yöntemler İtirabıyla Özelleştirme İşlemleri

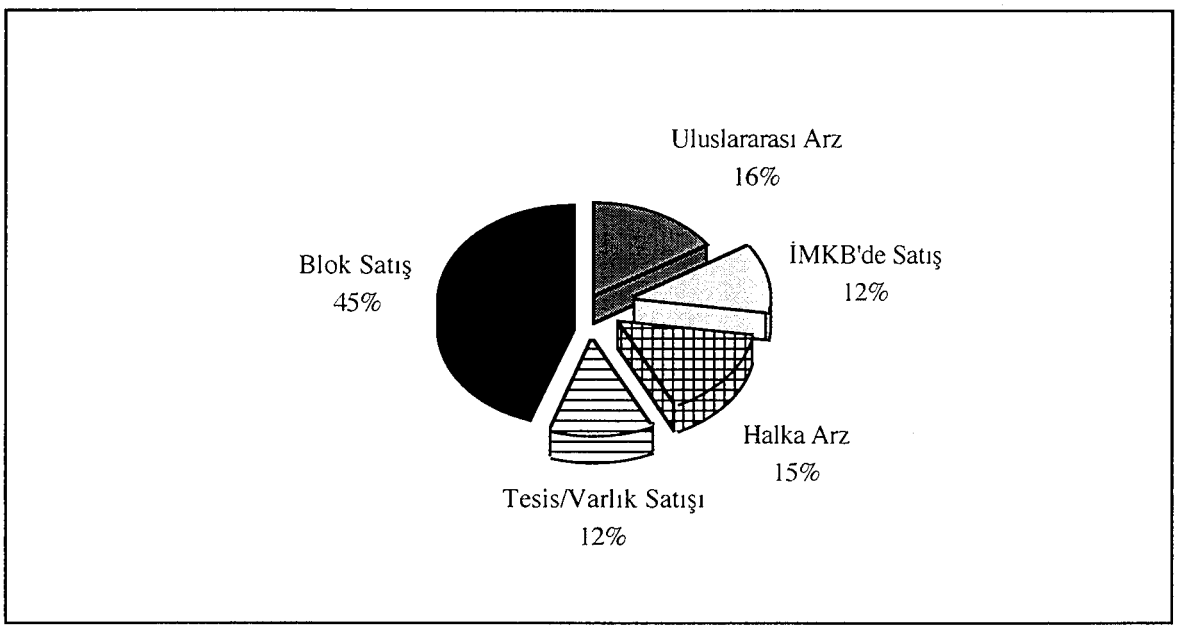

(**Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme**, Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Raporu, 5 Ocak 1999'dan uyarlanmıştır)

Öte yandan, bu verilerle ilişkili önemli bir gerçeğin de altı çizilmelidir. Özelleştirme konusunu inceleyen ve bu çalışmada da kullanılan kaynakların hemen hepsinde özelleştirmeye yönelik veriler anlamında sunulan tabloların temel kaynağı ÖİB'nin raporlarıdır. Ancak bu raporlar üzerinde yapılan incelemede, kimi raporlardaki kayıtların birbirini tutmadığı belirlenmektedir[1048]. Bu durum da ÖİB ile yapılan görüşmelerde gündeme getirilmiş ve verilerin en doğru sonuca ulaşması konusunda titizlik gösterilmiştir.

1048 Örneğin 5 Ocak, 10 Mayıs ve 20 Temmuz 1999 tarihli raporlar üzerinde yapılan incelemede, 1998 yılı uygulamaları çerçevesinde satış/devir bedelleri ve tahsilat tutarı hesaplarında ABD Doları cinsinden rakamların birbirini tutmadığı görülmektedir. Mayıs ve Temmuz rakamları Dolar kurundaki yeni bir düzenleme ile değiştirilmiştir. Aynı değişiklik diğer hesaplamalara da yansımıştır. Bir başka çelişki, yıllar itibarıyla özelleştirme işlemlerinde görülmektedir. Ocak ve Mayıs raporlarında 1985-88 arasındaki gelirler 29.6 milyon dolar gösterilirken, Temmuz raporunda bu rakam 28.6 olarak ifade edilmektedir. Ocak raporunda 1998 gelirleri 1009 milyon dolar olarak gösterilirken, sonraki raporlarda düzeltilerek 1.019,7 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Bir diğer örnek ise kullanımlar kaleminde görülen farklılıklardır. Ocak raporunda örneğin 1997 yılı kullanımlar toplamı Ocak raporunda 86.285 milyar, Mayıs ve Temmuz raporunda 86.607 milyar lira olarak belirtilmektedir. Aynı farklılık Dolar cinsinden rakamlarda da görülmektedir. Bunun dışında kimi tarihlerin de birbirini tutmadığına dikkat çekilmelidir. "Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar /1" tablosunda Ocak raporunda örneğin Manisa ve Isparta Yem'in satış tarihi 23.7.86 iken diğer raporlarda bu tarih 23.7.87 olarak değiştirilmiştir. Aynı şekilde bu satışlardan elde edilen gelir kalemleri de raporlarda farklılık göstermektedir. Yarım kalmış tesislerden defter değeri üzerinden devredenler sıralamasında ise Sümerbank Yalvaç Hazır Giyim Tesislerinin devir tarihi Ocak raporunda yıl olarak belirtilmekte ve 1987 diye kaydedilmekteyken, diğer iki raporda "Haziran-05" biçiminde gözükmektedir. Halka arz+Blok satış yöntemiyle özelleştirilen kuruluşlar tablosunda ise Mayıs ve Temmuz raporlarında Netaş'ın satış tarihi olarak "3-5.11-12.3.1993" ifadesi dikkati çekmektedir. Ocak raporunda ise bu tarih "3-5/11-12/3/93" biçiminde daha anlamlı bir şekilde yer almaktadır.

Özelleştirmenin diğer iki önemli ayağı ise, Ulaştırma ve Enerji Bakanlıkları tarafından yürütülmektedir. Ulaştırma Bakanlığı, 1998 yılı içinde **GSM** lisansları devri işleminden 1 milyon dolar gelir elde etmiştir. Enerji Bakanlığı'nda ise, iki türde uygulama görülmektedir. Bunlar dağıtım şebekeleri ve elektirik santrallerinin işletim haklarının kiraya verilmesidir.

Grafik 2. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Uygulamaları (Yıl/Adet)

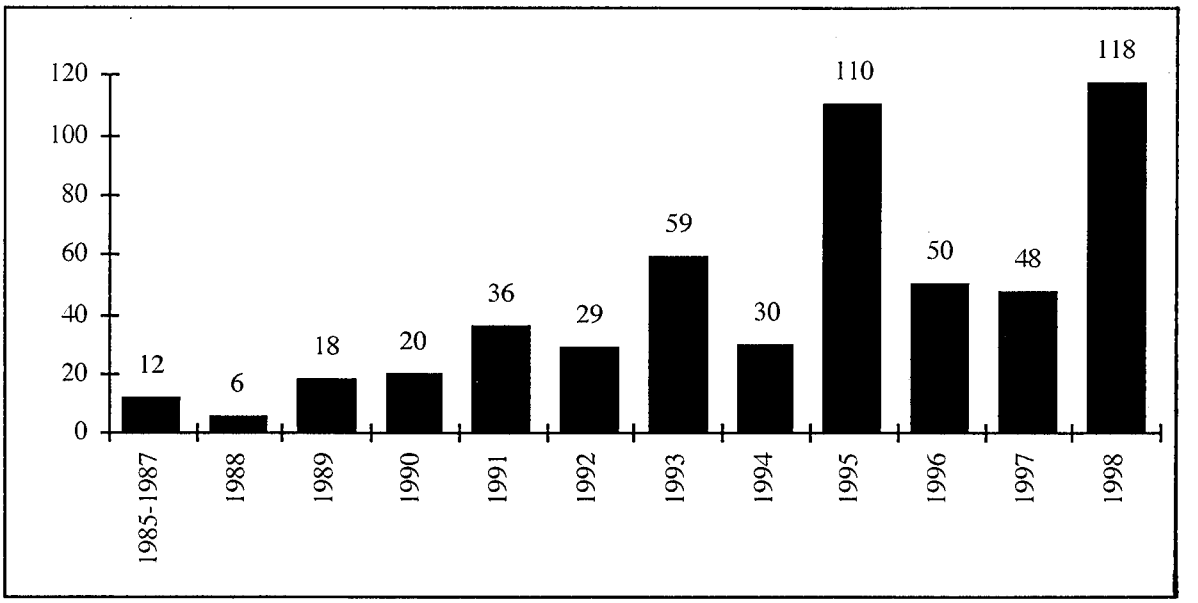

(**Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme**, ÖİB, 5 Ocak 1999'dan uyarlanmıştır)

1998 yılı sonu itibarıyla Enerji Bakanlığı'nda "mülkiyeti **TEDAŞ**'a ait elektirik dağıtım müesseselerinin işletme haklarının devrine ilişkin işlemler" anlamında, "Bakanlar Kurulu kararı istihsal edilerek (onay için) Danıştay'a gönderilen" 15 görev bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgelere ait işletme hakkı devir bedeli öngörüsü ise, 1.695 milyar dolarıdır. Ayrıca, Danıştay'dan sekiz görev bölgesi için, 31 Mart 1998 tarihinde ve altı görev bölgesi için, 4 Mayıs 1998 tarihinde ve üç görev bölgesi için de, 27 Mayıs 1998 tarihinde onay alınmış ve onaydan sonraki işlemlere başlanmıştır.

Tablo 14. İşletmeye Açılan Hidro Elektirik Santralları

Tesisin Adı	Yeri	Yatırım Tutarı ($)	Tarih
Aksu-Çayköy	Isparta	6.000.000	Kasım 1989
Hasanlar	Bolu	8.854.000	Mayıs 1991
Kısık	K. Maraş	5.670.000	Ocak 1994
Berdan	İçel	8.740.000	Aralık 1996
Gönen	Balıkesir/Gönen	11.260.000	Mart 1998
Sütçüler	Isparta	2.323.000	Haziran 1998
Çamlıca I	Kayseri	164.500.000	Aralık 1998
Tohma Medik	Malatya	10.200.000	Aralık 1998

(**Kaynak:** Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı'nın 5 Mayıs 1999 tarihli raporundan uyarlanmıştır)

1998 yılı sonuna kadar Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde işletmeye açılan termik santrallar çerçevesindeki üç doğalgaz santralından **Gebze Dilovası Santralı**, 21 Ocak 1997'de, Marmara Ereğlisi'ndeki iki santral da 13 Aralık 1998'de işletmeye açılmıştır. **Esenyurt Santralı**, Nisan 1999'da erken üretime geçmiştir. Enerji Bakanlığı'nın 5 Mayıs 1999 raporuna göre, **Hidro Elektirik Santralları** anlamında işletmeye açılan santraller ise Tablo 14'te sunulmuştur.

Ayrıca raporda, 11.8 milyon dolarlık **Hazar I** ve **II** santrallerinin de işletme hakkı devrinin kaydı ile yedi ilde daha inşaa halinde santralın bulunduğu kaydedilmektedir. Sözleşmesi imzalanan ve Danıştay incelemesinden geçen projeler anlamında ise, 20 hidro elektirik santrali bulunmaktadır. Ayrıca, Danıştay onayından geçerek imzalanma aşamasına geçmiş dört, Danıştay görüşü bekleyen iki, sözleşme görüşmeleri başlamış ve Devlet Planlama Teşkilatı görüşü bekleyen sekiz, onay alarak değerlendirilmesi devam eden de 14 proje raporda yer almaktadır.

4.2 Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının tamamının ayrıntılı bir şekilde dökümünün yapıldığı düzenli verilerden söz etmek mümkün değildir. Ancak en geçerli kayıtlar ÖİB tarafından sağlanmaktadır. Grafik 3'te de sunulan yıllar itibarıyla özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlere yönelik veriler ulaşılabilecek en geçerli verilerdir.

Öte yandan özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirler anlamında ÖİB'nin yıllık bazda verdiği rakamlarla, yöntemler itibarıyla yapılan özelleştirmelerin yıllık bazda toplamları alınarak elde edilen rakamların kimi yıllarda birbirini tutmadığı görülmektedir. Yöntemler itibarıyla veriler ÖİB ile yapılan görüşmelerle ayrıntılandırılmış olmasına rağmen 1992, 1993, 1995 ve 1998 yıllarına dönük gelir kalemlerinde bir kaç yüzbin dolar seviyesinde farklılıklar belirlenmiştir[1049]. Bir kaç yüzbin doları seviyelerindeki bu farklılıklar ise, çalışmanın uygulama boyutları anlamında sonuçları etkileyebilecek nitelikte bulunmamaktadır. Bu doğrultuda görsel bir ifadeyle özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlere yönelik ÖİB verileri Grafik 3'te sunulmaktadır. Öte yandan, bu rakamların yalnızca ÖİB tarafından gerçekleştirilen uygulamalara dönük verileri ifade ettiğinin de altı çizilmelidir.

1049 1992'de ÖİB gelirleri 422.9, toplama işlemiyle elde edilen 422.8; 1993'te ÖİB gelirleri 546.5, toplama işlemiyle elde edilen 564.4; 1995'te ÖİB gelirleri 572.5, toplama işlemiyle elde edilen 515.7; 1998'de ÖİB gelirleri 1019.7, toplama işlemiyle elde edilen 1022 milyon dolardır.

Grafik 3. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme İşlemlerinden Elde Edilen Gelirler (Milyar Dolar)

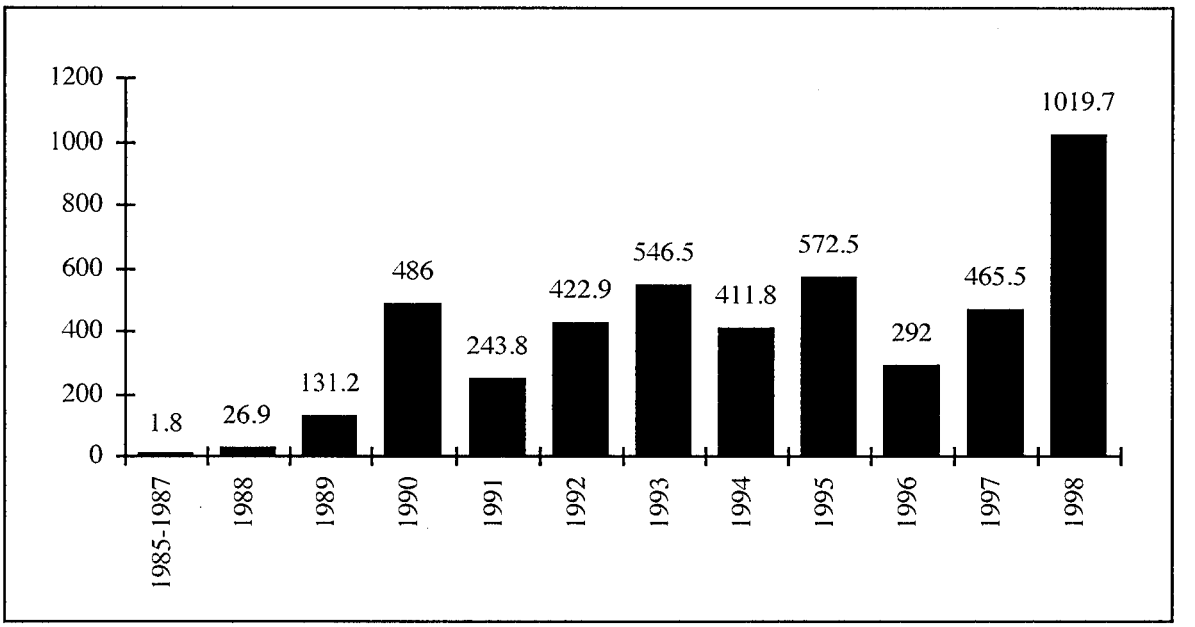

(**Kaynak: Türkiye'de Özelleştirme**, ÖİB, 20 Temmuz 1999)

Özetle çalışmanın "Özelleştirme" konu başlıklı bu bölümünde; KİT'ler, sorunları ve çözüm önerileri, özelleştirme kavramı ve kapsamı, özelleştirme uygulamaları ana başlıklar halinde değerlendirilerek çalışmanın özelleştirmeye yönelik boyutları belirli bir zemine oturtulmuştur. Halen de özelleştirmenin ülke gündemindeki en önemli konu olma özelliğini koruduğunun ortaya konulduğu bu bölüm sonrasında ise artık çalışmanın literatür taramasına yönelik amaçlarına ulaşılmış olmaktadır. Bundan sonraki aşamada da uygulama bölümüne geçilecektir. Böylece, Türkiye'de ekonomi basınının devletin ekonomi politikaları ile ilişkilerinin özelleştirme örneğinde gündem belirleme yaklaşımı ile belirlenmesine yönelik uygulamadan elde edilen bulgulara bir sonraki bölümde değerlendirilebilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİ BASINI GÜNDEMİ VE SİYASAL GÜNDEM İLİŞKİSİNE YÖNELİK GÜNDEM BELİRLEME UYGULAMASI

Çalışmada buraya kadar iletişim, kitle iletişimi, etki araştırmaları ve gündem belirleme yaklaşımı, basın, ekonomi basını ve özelleştirme konuları kuramsal biçimde çalışmanın gerektirdiği derinlikte incelenmiştir. Bu doğrultuda, gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde ve özelleştirme konusu örneğinde, gerçek yaşam göstergeleriyle karşılaştırmalı olarak, Türkiye'de ekonomi basını ile siyaset gündemi ilişkilerinin ne düzeyde olduğunun belirlenmesi şeklinde tanımlanan çalışma problemine yönelik uygulama bu bölümde ele alınacaktır. Eş deyişle bu bölümde, ekonomi basınında ve siyasal gündemde özelleştirme konusunun 1988-1998 dönemi içerisindeki ağırlığı ortaya konularak, kurulan gerçek yaşam göstergeleri ile karşılaştırmalı olarak birbirleri arasındaki ilişki düzeyi belirlenecektir. Bu doğrultuda öncelikle ekonomi basınında özelleştirme konusu incelenecektir.

1. EKONOMİ BASINI GÜNDEMİNDE ÖZELLEŞTİRME KONUSU

Bu başlık altında ekonomi basını gündeminde özelleştirme konusunun nasıl yer aldığına yönelik veriler ortaya konulacaktır. Bu çerçevede giriş bölümünde yöntem ve sınırlıklar çerçevesinde tanımlandığı biçimde **Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Türkiye, Dünya** ve **Finansal Forum** Gazetelerindeki özelleştirme haberlerinin sayıları, haberlerin gazete sayfalarındaki dağılımları, sayfadaki konum ve büyüklükleri, haberlerin kaynakları, haber içeriklerinde işlenen tema, görüş, kurum ve kuruluşlar üzerinde durulacaktır. Ancak bu değerlendirmelere geçmeden önce, incelenen dönemin anlaşılmasına zemin hazırlaması amacıyla inceleme öncesi yakın dönemin gazetelerdeki seyrine bakmanın yerinde olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda 1 Ocak 1984-31 Aralık 1988 dönemi içerisinde **Dünya** Gazetesinde yer alan haberler incelenmiştir.

1.1 İnceleme Öncesi Dönemin (1984-1988) Genel Görünümü

Aslında, çalışmanın "Özelleştirme" bölümünde ayrıntıları ile üzerinde durulduğu şekilde ülkemizdeki özelleştirme düşüncesinin kökenlerininin Osmanlı dönemine kadar uzandığı belirlenmektedir. Ancak, özelleştirme konusunun gündeme gelmesinde 24 Ocak kararlarının büyük payı vardır. Ardından, 1983 genel seçimlerinde **Özal**'ın, KİT'lerin satışı konusundaki açıklamaları özelleştirme tartışmalarının ilk kıvılcımı olmuştur. **Özal**

döneminde özelleştirme ile ilgili ilk hazırlıklara 1983 sonrasında başlanmış ve ilk yasal düzenleme, 29 Şubat 1984'te yürürlüğe girmiştir. Özelleştirme denilebilecek ilk satış ise, Sümerbank'ın Iğdır Pamuk Dokuma Tesisleri'nin 3 Ocak 1985'te satışı ile gerçekleşmiştir. Özeleştirmeye yönelik Master Plan hazırlıkları aynı yıl gündeme gelmiş, özelleştirmenin genel sınırlarının çizildiği 3291 sayılı kanun ise, 1986'da yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 1987'de alınan erken seçim kararı ve seçim sonrası tablo ANAP'ın politikalarını yeniden gözden geçirmesinde büyük oranda etkili olmuş ve özelleştirme uygulamaları 1988'den itibaren fiili şekilde ilk mülkiyet değişimi ile başlayarak bir hareket haline gelmiştir.

Çalışmaya konu olan dönem öncesinin incelenmesi anlamında, özelleştirmeye yönelik ilk yasal düzenlemenin gerçekleştiği yıl olan 1984 yılı, bir başlangıç tarihi şeklinde kabul edilmiştir. Bu amaçla, en uygun gazetenin bir ekonomi gazetesi olması sıfatıyla **Dünya** olduğu yargısına varılmıştır[1050]. Bu doğrultuda gazetenin, inceleme öncesi dönem olan 1984-1988 yıllarına ait sayılarının ilk sayfaları incelenerek gözlemsel bulgulara ulaşılmıştır.

Dünya Gazetesinin 1984 yılına ait sayıları incelendiğinde, KİT'lerle ilgili haberlerin daha çok borçlar, zamlar, yeniden yapılanma, yönetim sorunları, kredi ihtiyaçları, yatırımlar, KİT komisyonu çalışmaları, kamu altyapı tesislerinin gelirlerinin satışı ve IMF ile görüşmeler şeklinde olduğu belirlenmektedir. Bunlar arasında özel sektöre açılma anlamında ifadelerin yer aldığı ilk haber, enerji tesislerine ilişkin açıklamalardır[1051]. Daha piyasa ekonomisinin ne olduğunun tartışıldığı gazete sayfalarında, bir haber ise tamaslarda bulunan IMF heyetinin KİT'lerin özel sektöre devrine ilişkin bilgi ve hazırlık planı istediğini duyurmaktadır[1052]. Daha sonra vazgeçilecek olan Petrol Ofisi akaryakıt istasyonlarının mülkiyetinin özel sektöre devri, dönemin bir başka haberidir[1053]. KİT zamlarının enflasyonu körüklediğinden, manşette söz edilmektedir[1054]. KİT'lerin tümüyle hükümetin kontrolü altına alınması bir başka manşet haberdir[1055]. IMF'nin Türkiye'de enflasyondan sonra ikinci sorun olarak gördüğü KİT'ler konusunda, hisse senetleri sistemiyle özel sektöre devredilmesi yönündeki hazırlık istediği[1056], diğer bir manşet haberdir ve bu haberde özel sektöre devir formülünden vazgeçildiği, KİT'lerin sınırlı ölçüde halk ortaklığına açılacağı ifade edilmektedir[1057].

1050 Dönemin herhangi bir gazetedeki görünümü anlamındaki bu değerlendirme için Dünya'nın seçilmesi, yargısal temellere dayanmaktadır. 1984'de çalışmaya konu alınan gazetelerden Cumhuriyet, Hürriyet ve Dünya yayınlanmaktadır. Bu tarihte Cumhuriyet ve Hürriyet'te yarısını neredeyse ilan ve reklamların kapladığı ekonomi sayfa ya da köşeleri görülmektedir. Dünya ise ekleriyle birlikte 12 sayfanın üzerinde yayınlanan bir ekonomi gazetesidir.

1051 *"Enerji tesislerinin özel sektöre açılması için hazırlık yapılıyor"*, **Dünya**, 18 Nisan 1984.

1052 *"IMF, KİT'lerin özel sektöre devrine ilişkin plan istiyor"*, **Dünya**, 30 Nisan 1984.

1053 *"Petrol Ofisi, akaryakıt istasyonlarının mülkiyetini özel sektöre devrediyor"*, **Dünya**, 21 Mayıs 1984.

1054 *"KİT zamları enflasyonu körüklüyor"*, **Dünya**, 14 Haziran 1984.

1055 *"KİT'ler tümüyle hükümetin kontrolü altına alındı"*, **Dünya**, 21 Haziran 1984.

1056 *"IMF, Türkiye raporlarında gizliliği kaldırıyor"*, **Dünya**, 22 Haziran 1984.

1057 *"KİT'ler sınırlı ölçüde halk ortaklığına açılacak"*, **Dünya**, 23 Haziran 1984.

Haberde, özel sektöre devri formülünün "hükümet programında yer almasına rağmen özel sektörün mevcut imkan ve kapasitesi nedeniyle, KİT'lerin ekonomik yapıda kazandığıkları vazgeçilmez nitelikler nedeniyle uygulanabilirliğini kaybettiği" belirtil-mektedir. Halka açılma konusunda da İngiltere modelinin incelemeye alındığı ve henüz "durum tesbiti" aşamasında olunduğu kaydedilmektedir. Daha sonra, KİT'lerin tümden satış ya da kiralama yoluyla özel sektöre devrinin uygulanabilirlik şartlarının mevcut olmaması nedeniyle ertelendiği ifade edilmektedir[1058]. **Özal**'ın altıncı basın toplantısında duyurduğu KİT hisse senetlerinin çalışanlarına satılacağı diğer bir manşet haberdir[1059]. Devir işlemlerine 1985 yılından itibaren başlanacağının belirtildiği bu haberde, işçilerin kendi şirketlerine ortak olarak verimliliğin artacağı kaydedilmektedir. Ancak işadamları buna karşı çıkmaktadırlar[1060]. Sendikacılar ve bilim adamları ise, bu durumu 'yeni bir iç borçlanma taktiği" olarak yorumlarlar[1061]. Hiçbirinde "özelleştirme" kelimesinin kullanılmadığı bu haberler arasında, ilk kez 21 Eylül'de THY'nin hisselerinin halka açılacağı haberinde tırnak içinde bu kelimeye yer verilerek, bunun için formül geliştirilmeye çalışıldığı belirtilmektedir[1062]. Madenleri özel sektöre devreden kanun taslağı hazırlıkları[1063], halka açılacak kamu kuruluşlarının durumlarının incelenmesi[1064] ve KİT hisselerinin satışında yabancı sermaye teşvikleri[1065] ise 1984'ün diğer haber konuları arasındadır.

1985 yılının genel görümüne bakıldığında, özelleştirme haberlerinin Mart ayının sonlarında ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Sümerbank'ın çalışan tesislerinin özel sektöre satılmayacağının açıklandığı bu haberlerin ardından, yarım kalan tesislere talip olanların haberleri sayfalarda yer almaktadır[1066]. Özelleştirme ana planının hazırlıklarına yönelik haberler[1067] ise, dönemin diğer haberleri arasındadır. Karlarını arttıran KİT'lerin Hazine'ye yük olmaktan çıktığı manşetten duyurulurken, bir başka haberde de Hazine'nin KİT yatırımlarına desteğinin azaldığı belirtilmektedir[1068].

1058 *"KİT'lerin sadece 'bağlı ortaklıkları' halka açılacak"*, **Dünya**, 27 Haziran 1984.

1059 *"KİT'lerin hisse senetleri çalışanlarına satılacak"*, **Dünya**, 17 Ağustos 1984.

1060 *"İşçilerin KİT'lere ortak edilmesi kimseye yarar getirmez"*, **Dünya**, 18 Ağustos 1984.

1061 *"İşçilerin KİT'lere ortak edilmesi yeni bir iç borçlanma taktiğidir"*, **Dünya**, 24 Ağustos 1984.

1062 *"THY hisseleri halka açılacak"*, **Dünya**, 21 Eylül 1984.

1063 *"Madenleri özel sektöre devreden yasa taslağı son şeklini aldı"*, **Dünya**, 8 Ekim 1984.

1064 *"Halka açılacak kamu kuruluşlarının durumları inceleniyor"*, **Dünya**, 26 Ekim 1984; *"Satışı planlanan KİT'leri için 4 sektörde inceleme başlatıldı"*, **Dünya**, 16 Kasım 1984.

1065 *"KİT hisselerinin satışında yabancı sermayeye özel teşvikler uygulanacak"*, **Dünya**, 8 Kasım 1984.

1066 *"Sümerbank'ın çalışan tesisleri özel sektöre satılmayacak"*, **Dünya**, 21 Mart 1985; *"Sümerbank'ın yarım kalan tesislerine Alarko ve Yurttaşlar talip"*, **Dünya**, 29 Mart 1985.

1067 *"Kamu girişimlerinin özelleştirilmesi çalışmaları hızlandı"*, **Dünya**, 8 Haziran 1985; *"KİT'lerin satış etüdünü Morgan Guanranty yapacak"*, **Dünya**, 1 Ağustos 1985.

1068 *"KİT'ler Hazine'ye yük olmaktan çıkıyor"*, **Dünya**, 18 Ekim 1985; *"Hazine'nin KİT yatırımlarına desteği azalıyor"*, **Dünya**, 31 Ekim 1985.

AET'ye üyelik konusunun gündeme geldiği 1986 yılı başında, TURBAN tesislerinin satışı bir başka gündem konusudur[1069]. **Morgan Guaranty Bank**'ın hazırlamakta olduğu özelleştirme raporunun hangi aşamaya geldiği ise, dönem dönem haberleştirilmiştir[1070]. Özelleştirme sonrası sorunlar için çözüm arayışında bulunulduğu da görülmektedir. Ayrıca, biliminsanlarının önerileri de diğer haberler arasındadır[1071]. Bu arada özelleştirilme, Sanayi ve Ticaret Komisyonu'nda kabul edilir[1072]. TÜSİAD'ın raporundaki özelleştirme önerisi manşet olur[1073]. TÜSİAD raporda "radikal bir model" önerisinde bulunmakta ve özelleştirmenin kamuoyuna yeterince anlatılamadığından söz etmektedir. Sanayicilerin ortak görüşü olarak ise, KİT'lerin önce çalışanlarına satılması düşüncesi haber yapılır[1074]. Manşette yer alan TOBB'nin anketi, bu dönemde Anadolu tüccarının da özelleştirmeden yana olduğunu söylemektedir[1075].

AET'ye tam üyelik başvurusunun yapıldığı 1987 yılı, özelleştirme konusunun giderek manşetlerdeki ağırlığının ortaya çıktığı yıldır. Sümerbank, THY, ÇİTOSAN ile SEKA'nın ve özel kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirilmesine yönelik haberler manşetlerde yer almış konulardır[1076]. Özelleştirme takviminin belirlenmesi, fiili özelleştirmeye Eylül'de başlanacağının duyurulması, karmaşa yaşandığı, ilk adımların atıldığı, kısmi özelleştirme dönemine geçildiği, özelleştirmede son aşamaya gelindiği, KİT'lerin direncinin kırıldığı ve bankaların şirketlerinin özelleştirilmesi için vaktin henüz erken olduğu ise yılın diğer manşet haberleri arasındadır[1077]. Aynı yıl özelleştirmeye yönelik yorumlar da dikkati çekmektedir. Özelleştirmenin, **Özal** hükümetinin yeni bir iç borçlanma enstrümanı haline gelebileceğine

---

1069 *"Turban tesisleri özel sektöre satılmayacak"*, **Dünya**, 22 Ocak 1986.

1070 *"KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmalarında son aşama"*, **Dünya**, 4 Şubat 1986; *"Morgan Guranty Bank'a göre TEK, TMO ve DMO devlet elinde kalmalı"*, **Dünya**, 5 Mart 1986; *"KİT'lerin satış öncelikleri yeniden belirlendi"*, **Dünya**, 3 Nisan 1986; *"İlk satılacak KİT'ler Turban, THY ve Usaş"*, **Dünya**, 28 Mayıs 1986; *"Hizmet ağırlıklı KİT'ler öncelikle satışa çıkarılmalı"*, **Dünya**, 2 Temmuz 1986.

1071 *"Prof. Dr. Mustafa Aysan: KİT'lerin özelleştirilmesi bir program çerçevesinde olmalı"*, **Dünya**, 15 Nisan 1986.

1072 *"KİT'lerin özelleştirilmesi Komisyonda kabul edildi"*, **Dünya**, 15 Mayıs 1986.

1073 *"KİT'lerin özelleştirilmesinde radikal bir model gerikiyor"*, **Dünya**, 20 Haziran 1986.

1074 *"KİT'ler önce çalışanlara, sonra halka satılmalı"*, **Dünya**, 25 Temmuz 1986.

1075 *"Anadolu tüccarı da özelleştirmeden yana"*, **Dünya**, 4 Ekim 1986.

1076 *"Sümerbank'ın bankacılık bölümü özelleştiriliyor"*, **Dünya**, 28 Ocak 1987; *"THY'nin özelleştirilmesi bu ay tamamlanıyor"*, **Dünya**, 2 Şubat 1987; *"Çitosan özelleştiriliyor"*, **Dünya**, 24 Şubat 1987; *"Kamu payları toplu halde satılmalı"*, **Dünya**, 11 Nisan 1987; *"Seka'nın umudu özelleştirmede"*, **Dünya**, 4 Ağustos 1987; *"Sümerbank'ta huzursuzluk"*, **Dünya**, 2 Kasım 1987.

1077 *"Özelleştirme takvimi belirlendi"*, **Dünya**, 8 Nisan 1987; *"Fiili özelleştirmeye Eylül'de başlanacak"*, **Dünya**, 12 Mayıs 1987; *"Özelleştirmede karmaşa sürüyor"*, **Dünya**, 31 Temmuz 1987; *"Özelleştirmede ilk adım atılıyor"*, **Dünya**, 22 Ağustos 1987; *"Kısmi özelleştirme dönemine geçiliyor"*, **Dünya**, 24 Ağustos 1987; *"Özelleştirmede son aşamaya gelindi"*, **Dünya**, 23 Ekim 1987; *"Hükümet özelleştirmede KİT'lerin direncini kırdı"*, **Dünya**, 29 Ekim 1987; *"Özelleştirme için vakit henüz erken"*, **Dünya**, 5 Kasım 1987.

işaret edilen bu yorumlarla birlikte[1078], bir benzetme ile özelleştirme, başbakana atfen "özallaştırma" biçiminde yorumlanmaktadır[1079]. Bu arada yıl sonuna doğru gazetelerde, TKKOİ'nin verdiği tam sayfa özelleştirme ilanları dikkati çekmektedir[1080]. "Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik reformu gerçekleştiriliyor: Özelleştirme" başlığıyla verilen ilanlarda, "Memleketin öz sahibi, ekonomide söz sahibi" sloganı kullanılmaktadır. Bu arada, haberlerden anlaşıldığı şekilde Eylül'de yapılacağı açıklanan fiili özelleştirme uygulaması, önce Ekim'e, ardından da 1988 yılına ertelenmiştir. Aralık'ın sonunda, erken seçim sonrasında ise ikinci **Özal** Hükümeti kurulmuş ve yeni yıla yeni hükümetle girilmiştir.

İnceleme öncesi dönem bu şekilde tanımlandıktan sonra, çalışmaya yönelik bulgular ortaya konulabilir. Özelleştirme konusunun ekonomi basını gündemindeki yerini belirleyecek bulgular; özelleştirme haberlerinin sayıları, gazete sayfalarındaki dağılımları, konumları, büyüklükleri, kaynakları, işlenen temalar, değinilen görüş ve kurumlar çerçevesinde tanımlanacaktır.

1.2 Özelleştirme Haberlerinin Sayıları

Çalışmaya konu olan dönem çerçevesinde özelleştirme konusunun gazetelerin gündeminde nasıl yer aldığının belirlenebilmesi amacıyla, içerik analizi uygulaması ile elde edilen ilk bulgu, gazetelerde yayınlanan özelleştirme ile ilgili haberlerin belirlenmesidir. Buna göre **Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye, Sabah, Dünya** ve **Finansal Forum** Gazetelerinde yıllar itibarıyla yayınlanan haber sayıları Tablo 15'de sunulmaktadır.

Tablo 15. Yıllar İtibarıyla Gazetelerde Yayınlanan Özelleştirme İle İlgili Haber Sayıları

YILLAR	CUMHURIYET	HURRIYET	SABAH	TURKIYE	DUNYA	F. FORUM	TOPLAM
1988	39	35	11	25	68	0	178
1989	80	50	21	39	98	0	288
1990	75	41	29	44	91	0	280
1991	45	46	27	39	85	0	242
1992	87	66	85	71	86	0	395
1993	158	111	191	130	142	0	732
1994	210	150	156	182	209	0	907
1995	269	169	269	163	320	0	1190
1996	135	74	160	89	115	1	574
1997	211	144	218	160	158	174	1065
1998	154	212	296	237	160	154	1213
TOPLAM	1463	1098	1463	1179	1532	329	7064

1078 Nezih Demirkent, *"Nasıl Bir Özelleştirme?"*, **Dünya**, 25 Ağustos 1987.

1079 Taylan Erten, *"Özallaştırma"*, **Dünya**, 25 Ağustos 1987.

1080 **Dünya**, 19 Ekim 1987.

Tablo'ya göre, 1988'de **Dünya**'da yayınlanan özelleştirme ile ilgili haberlerin sayısının, yaygın gazetelerde yayınlanan haberlerin sayısının bir kaç katı olduğu belirlenmektedir. En yakın takipçisi **Cumhuriyet**, aradaki farkı ilerleyen yıllarda kapatmaya çalışmış; 1992, 1993, 1994, 1996 ve 1997 yıllarında **Dünya**'nın önüne geçmiştir. 1995 ve 1998'de **Dünya**'da yer alan haberlerin sayısı daha fazladır. **Dünya**'da en fazla haber, 1994'den sonra 1995 yılında gerçekleşirken; **Cumhuriyet**'te de aynı dönemdeki haber sayısında önemli bir artış belirlenmektedir. 1990'ların başında **Sabah**'ın özelleştirme haberlerine ilgisinin az olduğu, ancak ilerleyen yıllarda ilginin önemli oranda arttığı dikkati çekmektedir.

Örneğin, 1995 yılında **Sabah** ve **Cumhuriyet**'teki haber sayıları eşittir. Sonraki yıllarda da **Sabah**'ın haber sayısı daha fazladır. Diğer gazetelerle karşılaştırıldığında **Cumhuriyet**'in 1998'deki haber sayısının, **Finansal Forum**'la eşit şekilde ve en düşük seviyede olduğu belirlenmektedir. **Dünya**'nın ilgisi 1995'ten sonra, bu yıla oranla önemli ölçüde azalmıştır. Dönemin tamamına bakıldığında ise, en fazla haberi **Dünya**'nın, ikinci sırada da **Cumhuriyet** ve **Sabah** Gazetelerinin (eşit sayıda) yayınladıkları belirlenmektedir. Özelleştirme haberlerine en az ilgiyi **Hürriyet** Gazetesi göstermiştir.

Grafik 4. Özelleştirme Haberleri Toplamlarının Yıllık Dağılımı

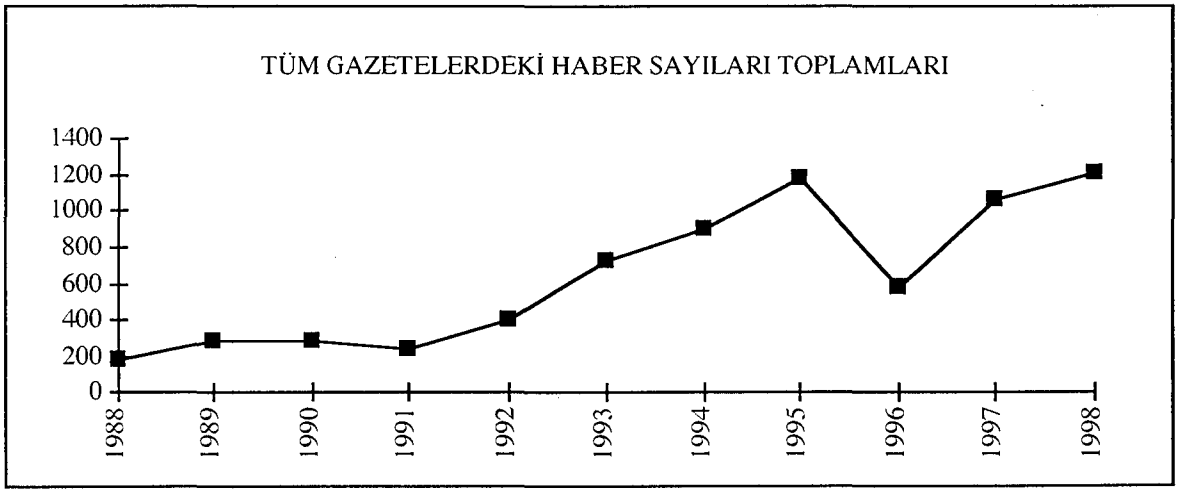

Tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplam sayısı değerlendirildiğinde, Grafik 4'ten de anlaşılacağı şekilde, 1995'te yayınlanan haber sayısının rekor seviyeye ulaştığı ve ardından 1993'teki seviyeye indiği ancak 1997 ve 1998'de yeniden özelleştirme konusundaki haberlerin sayfalarda önemli bir yer bulduğu görülmektedir.

Gazeteler itibarıyla haber sayılarının aylık bazda değerlendirilmesi ise görsel bir anlatımla, Grafik 5'de sunulmaktadır. Yıl içerisinde kimi aylarda haber sayılarında önemli bir artış görülürken, diğer aylarda haber sayılarının azlığı dikkati çekmektedir. 1988 yılında gazetelerde en fazla haber, Mart ayında yayınlanırken; 1989'un Eylül ayında

Cumhuriyet'in, Şubat ve Ekim aylarında **Hürriyet**'in, Mart ayında **Türkiye**'nin, Mart, Ağustos ve Eylül aylarında **Dünya**'nın haberlerinin sayısında önemli artışlar bulunmaktadır. 1990, 1991 ve 1992'de de bu ilişki gazetelere göre birbirinden farklı özellikler göstermektedir. 1993 yılında Temmuz ayından itibaren haber sayılarında paralel bir artış olmuş, 1994 yılında Mayıs ayından itibaren önemli bir artış yaşanmış, aynı etki bir sonraki yılın ilk aylarına da taşınmış, 1996'nın ortalarında ilgi yine azalırken yıl sonu ve 1997 başında yine artış yaşanmış, 1998'in de genelinde yoğunluk devam etmiştir.

Grafik 5. Özelleştirme Haberi Sayılarının Gazetelere Göre Aylık Dağılımı

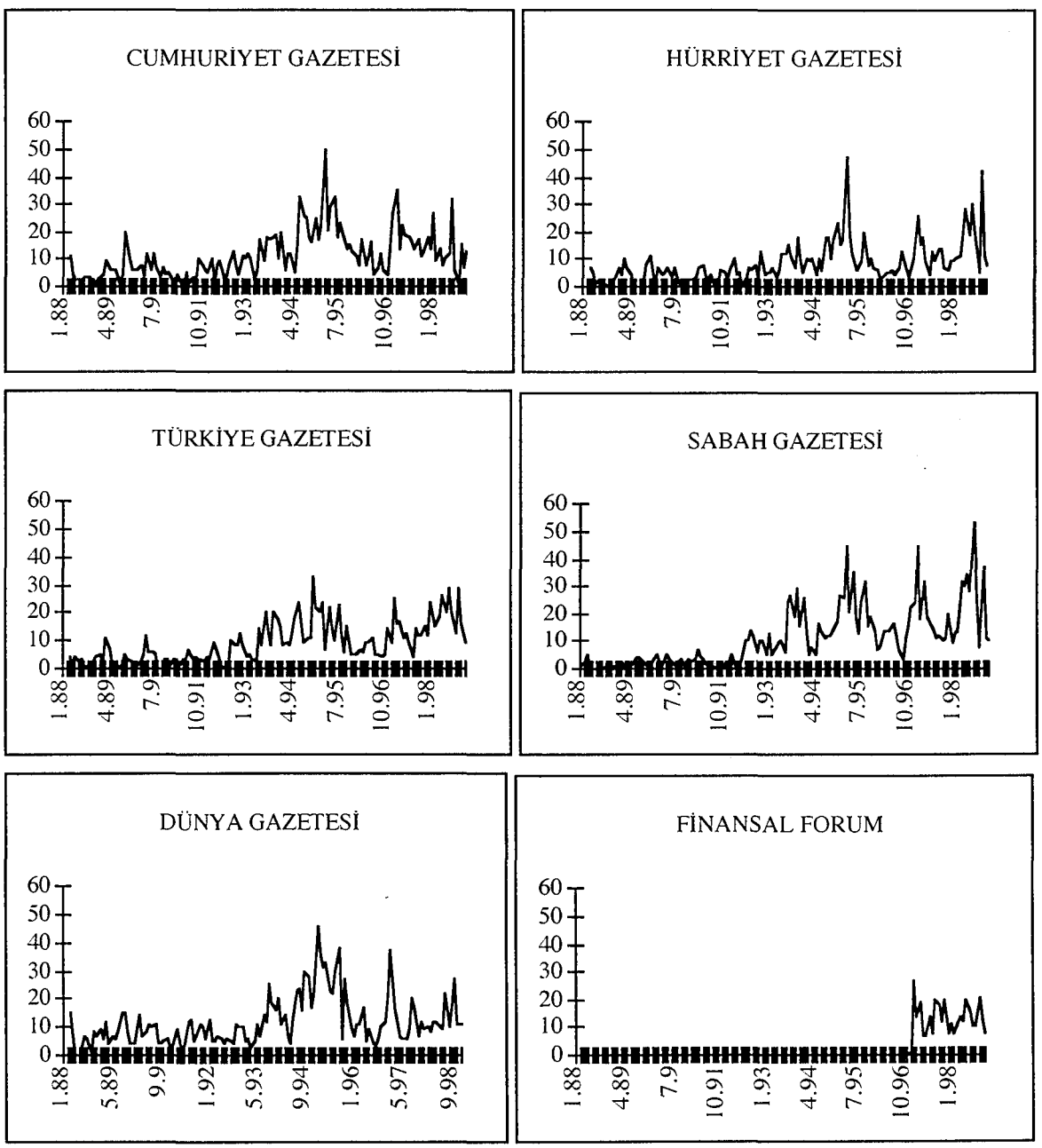

Yapılacak bir başka değerlendirme ise, haber sayıları bazında gazeteler arasındaki ilişki düzeyinin belirlenmesidir. Bunun için SPSS "Pearson Correlation" testi verilerini kullanmak mümkündür. Öncelikle, incelenen dönem içerisinde gazetelerde yer alan haberlerin yıllık toplamları itibarıyla gazetelerin haber sayıları ilişkilendirildiğinde Tablo 16'da sunulan verilere ulaşılmaktadır. Buna göre, bütün gazetelerin haber sayılarının birbirleri arasındaki ilişki düzeyinin anlamlı bulunduğu belirlenmektedir. En yüksek ilişki düzeyi ise, **Türkiye** ve **Hürriyet** (0,987**), **Sabah** ve **Hürriyet** (0,940**), **Türkiye** ve **Sabah** (0,931**) arasındadır. Eş deyişle, yıllar içerisinde bu gazetelerin yayınladıkları özelletirme haberlerinin sayısı birbiri ile yakın ilişkilidir.

Tablo 16. Haberlerin Yıllık Toplamlarına Yönelik Gazeteler Arasındaki İlişki Düzeyleri
(Korelasyon Katsayıları)

	Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye	Sabah	Dünya
Cumhuriyet	1,000	,828**	,812**	,853**	,921**
Hürriyet	,828**	1,000	,987**	,940**	,765**
Türkiye	,812**	,987**	1,000	,931**	,706*
Sabah	,853**	,940**	,931**	1,000	,749**
Dünya	,921**	,765**	,706*	,749**	1,000

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Ayrıca yıllık haber sayıları itibarıyla yapılan bu değerlendirme yanında, gazeteler arasında görülen anlamlı ilişki düzeyinin tüm dönemi kapsayan aylık bazdaki görünümü de değerlendirilmiştir. Buradan elde edilen ve Tablo 17'de de sunulan verilere göre, ilişki düzeyinin genel olarak düşmesine rağmen, haber sayıları arasındaki anlamlılık ilişkisinin devam ettiği belirlenmiştir. 132 ayı kapsayan değerlendirmeye göre, yine en yüksek ilişki düzeyleri; oranlardaki düşüşe rağmen **Türkiye** ve **Sabah** (0,795**), **Hürriyet** ve **Sabah** (0,775**), **Türkiye** ve **Hürriyet** (0,733**) arasındadır. Bu durum, yıllık ya da aylık düzeyde karşılaştırma yapıldığında gazetelerde yer alan haber sayılarının; kimi gazetelerde oldukça yüksek olmakla birlikte, tüm gazetelerde birbiriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 17. Haberlerin Aylık Toplamlarına Yönelik Gazeteler Arasındaki İlişki Düzeyleri
(Korelasyon Katsayıları)

	Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye	Sabah	Dünya
Cumhuriyet	1,000	,647**	,699**	,724**	,715**
Hürriyet	,647**	1,000	,733**	,775**	,601**
Türkiye	,699**	,733**	1,000	,795**	,603**
Sabah	,724**	,775**	,795**	1,000	,652**
Dünya	,715**	,603**	,603**	,652**	1,000

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Bir başka alt düzey olarak yıllar içerisinde haber sayılarının aylık toplamları da karşılaştırılmıştır. Buradan elde edilen bulgular, yıllara göre ilişkilerin anlamlılığının daha açık bir şekilde değiştiğini ortaya koymaktadır. 1988'de aylık haber toplamları karşılaştırıldığında **Türkiye** dışındaki gazetelerin haber sayıları arasındaki ilişki anlamlı bulunurken, ertesi yıl ilişkinin yönünün kimi gazetelerde negatife döndüğü ortaya çıkmaktadır. **Türkiye** ve **Sabah** (-0,702), **Sabah** ve **Cumhuriyet** (-0,251*) ve **Sabah** ve **Hürriyet** (-0,430*) arasında ters anlamlı bir ilişki belirlenmektedir. 1990'da **Cumhuriyet, Hürriyet** ve **Türkiye** ve 1991'de **Hürriyet** ve **Sabah** arasında anlamlı ilişkiler elde edilirken, 1992'de gazeteler arasında anlamlı bir ilişki kurulamamaktadır. 1993'te anlamlılık oranları yükselmektedir. 1994'te anlamlılık **Cumhuriyet** ve **Dünya** (0,590) arasında dikkati çekerken, ertesi yıl anlamlılığın yeniden arttığı görülmektedir. 1996'da **Türkiye, Sabah** ve **Dünya** arasında anlamlı bir ilişki belirlenmektedir. 1997'de bütün gazetelerin haber sayıları arasında anlamlı bir ilişki kurulurken, en yüksek ilişkinin **Cumhuriyet** ve **Sabah** (0,944**) ile **Hürriyet** ve **Dünya** (0,833**) arasında olduğu belirlenmektedir. 1998'de **Cumhuriyet** ile **Hürriyet, Sabah** ve **Dünya, Türkiye** ve **Dünya** arasındaki anlamlılık yitirilirken, en yüksek anlamlı ilişki **Hürriyet** ve **Türkiye** (0,835**), **Sabah** ve **Hürriyet** (0,805) arasında görülmektedir. Dolayısıyla yine haber sayıları arasında genel bir anlamlılıktan söz edilebilmektedir, ancak kimi dönemlerde haber sayılarının gazeteler arasında ters ilişkili anlamlandırılabilecek boyutlarda görüldüğünün de altı çizilmelidir.

Çalışmada, yukarıda **Finansal Forum**'un incelenen dönemin tümünü kapsayan değerlendirmeden ayrı tutulduğu görülmektedir. Gazetenin yayınlandığı yıllar anlamındaki son iki içinde yayınlanan haberler, 24 aylık çerçevede toplu olarak ayrıca değerlendirildiğinde, bu gazetenin haber sayılarının da **Cumhuriyet** (0,415*), **Hürriyet** (0,552**), **Türkiye** (0,475*), **Sabah** (0,504*) ve daha yoğun şekilde **Dünya** (0,718**) ile anlamlı ilişki içerisinde olduğu belirlenmektedir. Böylece gazetelerdeki haber sayılarının birbirleri ile ilişkisi değişik düzeneklerle ortaya konulmuş ve gazetelerin haber sayıları arasında güçlü ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Bu haberlerin gazete sayfalarındaki dağılımları ise ayrı bir başlık altında incelenecektir.

1.3 Özelleştirme Haberlerinin Gazete Sayfalarındaki Dağılımları

Haberlerin gazete gündemindeki yerinin belirlenmesi amacıyla; haber sayıları kadar, bu haberlerin gazetenin hangi sayfasında yayınlandığı da ayrı bir önem taşımaktadır. Gündem belirleme yaklaşımına göre, ilk sayfalarda yayınlanan haberlerin daha arka sayfalarda yayınlananlara göre gündemin daha üst sıralarında yer aldığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla özelleştirmeye yönelik haberlerin belirlenmesinin ardından, bu haberlerin bulundukları sayfaların gazetenin kaçıncı sayfası olduğu bulgusu ikinci adımı oluşturmaktadır. Bu

bağlamda, giriş bölümünde sınırlılıklar çerçevesinde belirtildiği biçimde, yaygın gazetelerin ekonomi konularına ayrılmış sayfalarında yer alan haberler, gazetenin 'kaçıncı ekonomi sayfasında yer aldığı' bilgisiyle kodlanmıştır. Ekonomi gazeteleri olan **Finansal Forum** ve **Dünya**'nın ise, yalnızca ilk sayfaları sınırlılıklar içerisinde değerlendirildiğinden bunlar üzerinde durulmayacaktır.

Tablo 18. Yıllık Bazda Özelleştirme Haberlerinin Sayfalardaki Dağılımları

%												
Cumhuriyet	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
1. sayfa	100	91.3	38.7	51.1	75.0	78.5	50.7	31.2	34.8	32.7	25.3	47.8
2. sayfa		8.8	61.3	48.9	25.0	21.5	49.3	68.8	65.2	67.3	74.7	52.2
Hürriyet	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
1. sayfa	100	100	100	82.6	42.4	29.7	30.7	45.6	40.0	35.9	1.8	39.1
2. sayfa				17.4	53.0	34.2	27.3				31.7	17.3
3. sayfa					4.5	36.0	32.7	24.3	44.0	28.3	10.9	20.8
4. sayfa							9.3	30.2	12.0	22.8	39.4	17.5
5. sayfa									4.0	13.1	16.3	5.2
Sabah	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
1. sayfa	36.4	95.2	100	100	28.0	54.5	51.3	63.2	52.5	50.9	36.5	51.7
2. sayfa	36.4				52.0	32.4	23.1	17.5	36.9	33.0	19.9	26.4
3. sayfa	27.3	4.8			10.0	13.1	24.4	18.2	10.6	13.3	19.3	15.5
4. sayfa					10.0		1.3	1.1		1.8	9.5	3.2
5. sayfa										.9	13.2	2.8
6. sayfa											1.7	.3
Türkiye	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
1. sayfa	100	97.5	62.2	71.8	52.1	55.4	29.7	31.3	37.1	76.3	66.2	54.7
2. sayfa		2.5	37.8	28.2	42.3	35.4	70.3	68.7	58.4	19.4	15.6	39.4
3. sayfa					5.6	9.2			4.5	4.4	18.1	5.9

Tablo 18'de sunulan SPSS verilerine göre, 1988 yılında **Sabah** dışındaki gazetelerin yalnızca ilk ekonomi sayfalarında özelleştirme haberlerine rastlandığı görülmektedir. **Sabah**'ta ise üç sayfa ekonomi vardır. Bu üç sayfanın üçünde de hemen hemen eşit sayıda haber yayınlanmıştır. 1989'da özelleştirme haberleri yine ağırlıklı olarak (yüzde 90'ın üzerindeki oranlarla) ilk sayfada işlenmiştir. Ancak bir sonraki yıl **Cumhuriyet**'te ağırlık ikinci sayfaya kaymıştır. 1991, 1992 ve 1993 döneminde **Cumhuriyet**'te yıllar içinde artan şekilde özelleştirme konusu yeniden ilk sayfada işlenir hale gelmiştir. **Sabah**'ta 1989-1991 döneminde ekonomi sayfalarında indirime gidilmiş ve özelleştirme haberleri tek ekonomi sayfasında görülmeye başlanmıştır. 1992'de **Hürriyet**'te üç sayfaya çıkan ekonomi sayfaları arasında haber ağırlığı ikinci sayfa yönündedir. **Sabah**'ta aynı yıl dört sayfa ekonomi yer almaktadır. Bu sayfalar arasında en fazla özelleştirme haberi yine ikinci sayfada yayınlanmıştır. **Türkiye**'de ise üç sayfaya çıkan ekonomi haberleri arasında özelleştirme konulu olanların ağırlığı daha çok ilk sayfa yönündedir.

1993'e gelindiğinde, **Hürriyet**'te ikinci ve üçüncü sayfalar ağırlık kazanırken, **Sabah**'ta ilk sayfadaki özelleştirme haberlerinin oranı önemli şekilde (yüzde 54.5) yükselmiştir. Aynı durum **Türkiye**'de de gözlenmektedir. 1994'te bir önceki yıla oranla

Cumhuriyet'in ikinci ekonomi sayfasında çıkan özelleştirme konulu haberlerin sayısı neredeyse ikiye katlanmış, **Hürriyet**'te dörde çıkan ekonomi sayfası sayısı ile birlikte özelleştirme haberleri üçüncü sayfaya ve sonra ilk sayfaya yığılmış, **Sabah**'ta ilk sayfanın ağırlığı korunurken, üçüncü sayfa ile ikinci sayfa neredeyse eşitlenmiş, **Türkiye**'de ikinci sayfa (yüzde 70.3) önemli bir ağırlık kazanmıştır. İzleyen yıllarda da **Cumhuriyet**'teki özelleştirme haberleri ağırlıklı olarak daha çok ikinci ekonomi sayfasında yer almıştır. **Türkiye**'de ise ikinci sayfanın üstünlüğü 1997'de bozulmuştur. Bu arada 1995'te **Hürriyet**'te ilk sayfanın ağırlığı korunurken, ikinci sayfada hiç özelleştirme haberine rastlanmamıştır. **Sabah**'ta ise en fazla haber ilk sayfada yer almıştır. 1996, 1997 ve 1998'de **Cumhuriyet**'te özelleştirme haberleri daha çok ikinci ekonomi sayfasında işlenmeye devam etmiştir. 1996'da **Hürriyet**'te beş sayfaya çıkan ekonomi sütunları arasında üçüncü ve ilk sayfada özelleştirme haberlerine daha çok yer verilirken, **Sabah**'ta ilk sayfada, **Türkiye**'de de önceki yıllar gibi ikinci sayfada daha çok haber yayınlanmıştır. 1997'de özelleştirme haberleri **Hürriyet**'te, **Sabah**'ta ve **Türkiye**'de yine ilk sayfada daha çok işlenmiştir. 1998'de ise farklı olarak özelleştirme haberleri **Hürriyet**'te dördüncü ekonomi sayfasında yer almıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ise, özelleştirme haberlerine **Cumhuriyet**'in 1994'e kadar ilk sayfa yönünde olan ilgisinin daha sonra ikinci sayfaya kaydığı, **Hürriyet**'in 1992 ve 1993'te iç sayfalara vermeye başladığı ağırlığın 1994'te yeniden ilk sayfaya döndüğü ve 1998'de yeniden iç sayfalara (dördüncü sayfaya) kaydığı, **Sabah**'ta 1992 hariç bütün yıllarda ilk sayfadaki yerin korunduğu, **Türkiye**'de ise 1994, 1995 ve 1996'da ikinci sayfa yönünde değişen ilginin 1997 ve 1998'de yeniden ilk sayfa yönüne döndüğü belirlenmektedir. Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamına bakıldığında da tüm yıllarda haberlerin yarıdan fazlasının ilk ekonomi sayfasında yayınlandığı görülmektedir.

Bu durumu yıllar içerisinde haber temaları ile ilişkilendirerek haber içeriklerine yönelik değişik yorumlarda bulunmak mümkünse de, gazetelerin ekonomi sayfalarına yükledikleri tanıma da dikkat etmek gereklidir. İç sayfaların "para ve sermaye", "çalışma hayatı", "kulis", "tüketici köşesi" gibi tanımlarının bulunması özelleştirme haberlerinin zorunlu olarak bir sonraki sayfada yer almasını etkilemektedir. Bu yapısı ile "ilk ekonomi sayfası" ve "iç sayfalar" şeklinde bir değerlendirme daha anlamlı görülmektedir. Bir başka etken de, haber sayısıdır. Daha çok haberin yayınlanması, haberlerin ilk sayfa dışındaki sayfalarda yayınlanmasını doğal olarak beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede 1994, 1995 ve 1997 yıllarının ilgi yönlerinin değişmesi anlamında birer dönüm noktası oluşturduğuna dikkat çekilmelidir.

1.4 Özelleştirme Haberlerinin Gazete Sayfalarındaki Konumları

Gazetelerin önemli buldukları haberleri sayfanın üst bölümünde işlemeleri gündem belirleme çalışmalarının bir başka göstergesidir. Önemli haberler daha ön sayfalarda işlendiği gibi, gazete sayfalarının üst bölümlerinde işlenmesi bilgisi de bir başka önemlilik göstergesidir. Bu bağlamda özelleştirme haberlerinin yer aldıkları sayfalardaki konumlarına bakılarak bir başka gösterge oluşturulabilecektir.

Çalışmada sınırlılıklar çerçevesinde belirtildiği biçimde, bir gazete sayfası yatay ve dikey konumda dört eşit bölüme ayrıldığında; en önemli haberlerin sol üst bölümde, ikinci derecede önemli haberlerin sağ üst bölümde, üçüncü derecede önemli haberlerin sol alt ve dördüncü derecede önemli haberlerin de sağ alt bölümde yayınlandığı öngörülmüştür. Bu bağlamda, Tablo 19'da sunulan SPSS verileri şöyle değerlendirilebilir:

Tablo 19. Yıllık Bazda Özelleştirme Haberlerinin Sayfadaki Konumları

%												
Cumhuriyet	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
Sol üst	46.2	68.8	52.0	55.6	55.7	50.6	49.8	53.9	49.6	56.4	53.9	53.6
Sağ alt	25.6	13.8	16.0	4.4	9.1	2.5	10.8	7.8	11.1	9.0	11.7	9.7
Sol alt	17.9	8.8	18.7	35.6	19.3	32.3	22.1	17.8	24.4	20.4	16.2	21.0
Sağ alt	10.3	8.8	13.3	4.4	15.9	14.6	17.4	20.4	14.8	14.2	18.2	15.7
Hürriyet	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
Sol üst	45.7	54.0	41.5	41.3	31.8	37.8	46.0	43.2	34.7	45.5	30.3	39.9
Sağ alt	28.6	16.0	14.6	41.3	63.6	31.5	22.7	26.6	40.0	26.2	42.5	32.6
Sol alt	2.9	22.0	29.3	8.7	4.5	10.8	10.0	12.4	9.3	17.9	20.4	14.2
Sağ alt	22.9	8.0	14.6	8.7		19.8	21.3	17.8	16.0	10.3	6.8	13.3
Sabah	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
Sol üst	45.5	19.0	44.8	37.0	34.0	33.0	46.8	40.5	33.8	29.4	47.3	38.6
Sağ alt	18.2	57.1	20.7	33.3	26.0	27.8	26.3	23.0	32.5	42.7	24.3	29.0
Sol alt		14.3	10.3	25.9	21.0	17.6	7.7	20.4	13.8	14.2	16.6	16.0
Sağ alt	36.4	9.5	24.1	3.7	19.0	21.6	19.2	16.0	20.0	13.8	11.8	16.5
Türkiye	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
Sol üst	48.0	55.0	60.0	61.5	52.1	42.3	18.7	30.1	27.0	33.1	35.4	35.6
Sağ alt	28.0	17.5		2.6	14.1	12.3	36.3	25.2	37.1	25.6	30.0	24.8
Sol alt	8.0	17.5	17.8	12.8	18.3	28.5	18.7	28.2	19.1	30.6	21.1	22.7
Sağ alt	16.0	10.0	22.2	23.1	15.5	16.9	26.4	16.6	16.9	10.6	13.5	16.9
Dünya	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
Sol üst	23.5	28.6	24.2	24.7	23.3	28.9	23.0	21.7	32.5	27.7	35.0	26.3
Sağ alt	20.6	21.4	23.1	14.1	17.4	23.2	18.2	17.6	10.5	20.0	16.3	18.3
Sol alt	25.0	24.5	27.5	34.1	32.6	24.6	24.9	34.5	36.0	19.4	23.1	28.0
Sağ alt	30.9	25.5	25.3	27.1	26.7	23.2	34.0	26.2	21.1	32.9	25.6	27.4
F.Forum	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
Sol üst									100	33.3	19.4	27.0
Sağ alt										13.2	6.5	10.0
Sol alt										27.0	47.1	36.4
Sağ alt										26.4	27.1	26.7
Toplam	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
Sol üst	37.6	47.1	42.0	40.9	39.2	38.5	36.3	37.5	36.4	37.9	37.6	38.2
Sağ alt	24.2	20.4	16.0	17.8	24.6	17.1	22.2	18.9	24.7	23.0	23.8	21.7
Sol alt	15.2	18.0	22.1	25.2	20.0	23.2	17.6	23.5	20.9	21.3	22.8	21.4
Sağ alt	23.0	14.5	19.9	16.1	16.3	19.2	24.0	20.0	17.9	17.8	15.8	18.7

Cumhuriyet'in ekonomi sayfalarındaki özelleştirme haberleri genellikle (yüzde 45-55 seviyelerinde) bu sayfalarının manşetinde yer almıştır. Özelleştirme haberleri en fazla 1989'da manşet konusu olmuştur. Genel olarak **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de de böyle bir eğilim görülmekle birlikte; **Hürriyet**'te 1992, 1996 ve 1998'de, **Sabah**'ta 1989 ve 1997'de, **Türkiye**'de de 1994 ve 1996'da haberler daha çok sol üst bölümde, ikinci önemlilik bölgesinde işlenmiştir. Eş deyişle, özelleştirme haberlerine genellikle sayfanın üst bölümünde yer verilmiştir. **Hürriyet**'te özelleştirme haberleri en fazla 1989'da, **Sabah**'ta birbirine yakın oranlarla 1988, 1994 ve 1998'de ve **Türkiye**'de de yine birbirine yakın oranlarla 1990 ve 1991'de manşetlerde işlenmiştir. **Dünya**'da ise, durum farklıdır. 1989, 1993 ve 1998 yılları dışında özelleştirme haberleri genellikle sayfanın üst bölümüne ya da manşetine girememiştir. 1988, 1994 ve 1997'de ise özelleştirme haberleri daha çok en az değerli görülen sağ alt bölümde yer almıştır. **Dünya**'da özelleştirme haberlerinin en fazla manşete çıktığı yıl ise, 1998'dir. **Finansal Forum**'da da 1997'de daha çok manşetlerde yer alan özelleştirme haberlerinin 1998'de ağırlıklı olarak sol alt bölüme kaydığı belirlenmektedir.

Genel olarak, özelleştirme haberlerinin en fazla **Cumhuriyet**'te en önemli haber olarak değerlendirildiğine, diğer gazetelerde de; yıllar içerisinde değişmekle birlikte, bu haberlere özel bir önem verildiğine işaret etmek gereklidir. Tüm haberlerin toplamı bazında, **Cumhuriyet**'te yayınlanan haberlerin yarısından fazlası manşetten yayınlanmıştır. Aynı bazda **Cumhuriyet** kadar olmasa da; birbirine yakın oranlarla, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'nin de özelleştirme haberlerini daha çok manşetten işledikleri belirlenmektedir. **Dünya**'nın toplamına bakıldığında ise, ağırlığın alt bölümde (sol alt yüzde 28.0 ve sağ alt yüzde 27.4) olduğu görülmektedir. **Finansal Forum**'un iki yıllık verilerine göre de özelleştirme haberlerine daha çok sol alt bölümde yer verildiği ortaya çıkmaktadır. Tüm gazetelerde yayınlanan tüm haberlerin toplamına bakıldığında da, özelleştirme haberlerinin ağırlıklı olarak manşetlerde işlendiği belirlenmektedir. İkinci sıradaki önemlilik konumu ise, yıllara göre değişmektedir. Buna göre 1990, 1991, 1993 ve 1995'te haberler sağ üst yerine sol altta daha fazla yayınlanmıştır. Diğer yıllarda ikinci önemlilik konumu, sağ üst olmuştur. Bu haberlerin gazete sayfalarında kapladıkları alan ya da büyüklükleri ise ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

1.5 Özelleştirme Haberlerinin Gazete Sayfalarındaki Büyüklükleri

Gündem belirleme çalışmalarına göre, gazetelerin önemli buldukları haberleri daha geniş biçimde işlemeleri bilgisi, önemli bir önemlilik göstergesidir. Önemli haberler, daha ön sayfalarda ya da sayfaların üst bölümlerinde işlendiği gibi, gazete sayfalarında daha büyük ya da daha fazla yer kaplar biçimde işlenmesi bilgisi de haber konusunun önemliliğini ortaya

koymaktadır. Gazetelerde daha önemli görülen haberlere, daha geniş yer verilmektedir. Bu bağlamda, özelleştirme haberlerinin yer aldıkları sayfalardaki büyüklüklerine ya da sayfada kapladıkları alanlara bakılarak bir başka gösterge oluşturulabilmektedir. Sınırlılıklar çerçevesinde belirtildiği gibi bir haberin gazete sayfasındaki büyüklüğünün ortaya konulabilmesi için bir gazete sayfası 32 birim kabul edilmiş ve bu doğrultuda; yarım sayfa 16 birim, çeyrek sayfa 8 birim, çeyrek sayfanın yarısı 4 birim ve bunun da yarısı ya da tek spot büyüklüğü ise 1 birim şeklindeki belirleme ile tanımlanmıştır. Buna göre, SPSS verileri Tablo 20'de sunulmaktadır.

Tablo 20. Yıllık Bazda Özelleştirme Haberlerinin Büyüklüklerinin Dağılımı

%												
Cumhuriyet	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
32 Birim			1.3		1.1	.6				.5		.3
16 Birim				13.3	1.1	1.3	.5		4.4			1.1
8Birim	5.1	21.3	30.7	17.8	21.6	26.6	17.8	8.6	14.8	20.9	1.9	16.3
4 Birim	71.8	75.0	53.3	62.2	76.1	69.6	79.3	88.8	80.7	75.8	95.5	78.9
1 Birim	23.1	3.8	14.7	6.7		1.9	2.3	2.6		2.8	2.6	3.5
Hürriyet	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
32 Birim				2.2								.1
16 Birim					1.5		.7				.5	.3
8Birim	2.9	46.0	22.0	15.2	9.1	7.2	15.3	5.3	10.7	10.3	4.1	10.6
4 Birim	74.3	48.0	68.3	60.9	80.3	82.0	70.7	81.1	76.0	78.6	89.6	77.7
1 Birim	22.9	6.0	9.8	21.7	9.1	10.8	13.3	13.6	13.3	11.0	5.9	11.3
Sabah	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
32 Birim											.3	.1
16 Birim					2.0			.4		.9	.7	.5
8Birim		19.0	6.9	11.1	7.0	9.7	6.4	6.3	1.9	6.0	8.1	6.8
4 Birim	81.8	76.2	65.5	77.8	83.0	69.9	84.0	81.8	90.0	88.1	75.3	80.7
1 Birim	18.2	4.8	27.6	11.1	8.0	20.5	9.6	11.5	8.1	5.0	15.5	11.9
Türkiye	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
32 Birim			2.2								.4	.2
16 Birim		2.5			4.2	4.6	1.6	.6		.6		1.3
8Birim	4.0	25.0	13.3	7.7	7.0	3.1	7.7	1.8	2.2	3.1	5.5	5.6
4 Birim	80.0	70.0	80.0	82.1	80.3	65.4	80.8	78.5	89.9	82.5	73.0	77.7
1 Birim	16.0	2.5	4.4	10.3	8.5	26.9	9.9	19.0	7.9	13.8	21.1	15.2
Dünya	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
32 Birim						.7	1.0					.2
16 Birim	1.5	1.0				2.1						.3
8Birim	13.2	16.3	16.5	18.2	14.0	20.4	13.9	8.9	15.8	14.2	12.5	14.1
4 Birim	77.9	73.5	53.8	64.7	70.9	53.5	59.3	54.0	57.9	51.6	60.6	59.3
1 Birim	7.4	9.2	29.7	16.5	15.1	23.2	25.8	37.1	26.3	34.2	26.9	26.1
F.Forum	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
32 Birim												
16 Birim										.6	.6	.6
8Birim										2.9	4.5	3.6
4 Birim									100	89.1	85.2	87.3
1 Birim										7.5	9.7	8.5
Toplam	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	Toplam
32 Birim			.7	.4	.2	.3	.2			.1	.2	.2
16 Birim	.6	.7		2.5	1.7	1.5	.5	.2	1.0	.4	.3	.7
8Birim	7.3	24.2	19.6	15.3	11.9	13.9	12.5	6.8	8.9	9.8	6.2	10.6
4 Birim	76.4	69.2	61.2	67.8	78.2	67.6	74.4	75.5	79.6	78.4	79.3	75.1
1 Birim	15.7	5.9	18.5	14.0	8.0	16.6	12.3	17.6	10.5	11.4	14.0	13.5

Genel olarak özelleştirme haberleri gazetelerde en fazla 4 birim, eş deyişle çeyrek sayfanın yarısı büyüklüğünde yer almıştır. Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin görünümü bağlamında, 4 birim büyüklüğündeki haberlerin oranının yüzde 60'ın altına inmediği belirlenmektedir. 1989, 1990, 1991, 1992 ve 1994'te ikinci sırada 8 birim haberlerin yoğunluk kazandığı ve diğer yıllarda ise yoğunluğun 1 birim yönünde değiştiği belirlenmektedir. Dönem içinde yayınlanan tüm haberlerin toplamında ise, 4 birim haberlerin yoğunluğu ilk sırayı alırken, ikinci sırada 1 birim haberler ya da tek spotlar gelmektedir (Grafik 6).

Grafik 6. Tüm Gazetelerde Yer Alan Özelleştirme Haberlerinin Toplam Büyüklükleri

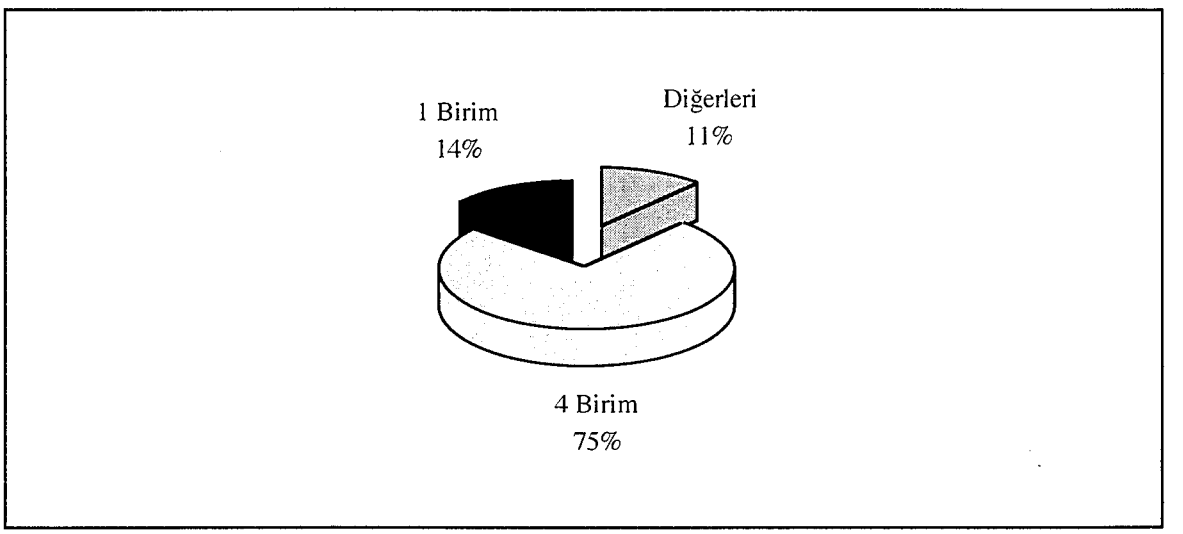

Yıllar içinde 4 birim büyüklüğündeki haberlerin oranı **Dünya** ve **Hürriyet**'te yüzde 50'nin, **Sabah** ve **Türkiye**'de yüzde 65'in, **Cumhuriyet**'te yüzde 70'in altına düşmemiştir. Genel toplama bakıldığında, bu büyüklükteki haberlerin en çok **Sabah**'ta yayınlandığı, ancak iki yıllık verileri bulunan **Finansal Forum**'daki haberler için ise, bu oranın daha da yukarılara çıktığı belirlenmektedir. 1 birim ya da tek spot şeklinde değerlendirilebilecek haberler ise, en yoğun şekilde **Dünya** ve **Türkiye** Gazetelerinde işlenmiştir. Bu durumu, gazetelerin spot haber yapısı, yayın politikası ya da daha az yer kaplayan haberlere yer vermesi ve daha çok haberi tercih etmesi gibi düşüncelerle açıklamak da mümkündür.

Öte yandan, kimi gündem belirleme çalışmalarında medya gündemini yansıtması amacıyla haber sayıları yerine, haberlerin büyüklüklerine yönelik verilerin kullanıldığı görülmektedir. Kuramsal bölümde ele alınmış olsa da burada, haber sayıları ile haber büyüklükleri arasındaki ilişki, ayrıca değerlendirilmiştir. **Hürriyet**'te yer alan haberler örneklem alınarak yapılan bu değerlendirmede haberlerin yıllık bazda sayısı ile büyüklükleri arasında korelasyon verilerine göre "0,991**" düzeyinde oldukça yüksek bir ilişki olduğu

belirlenmiştir. Bu bulgudan da hareketle, haber sayıları ile haber büyüklüklerinin birbirlerini karşıladıkları söylenebilmektedir. Bu örneklem çerçevesindeki haber büyüklüklerine yönelik veriler daha sonra siyaset gündemi ve gerçek yaşam göstergeleri ile yapılacak karşılaştırmada değerlendirilmiş ve haber sayısı ile elde edilen bulgulardan farklı sonuçlara ulaşılmamıştır[1081]. Bu ek bilgiden sonra şimdi söz konusu haberlerin içeriklerine yönelik bulgulara geçilebilicektir.

1.6 Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

Gazetelerin hangi sayfasında, sayfada hangi konumda ve hangi büyüklükte yayınlandığı yukarıda belirlenen haberlerin içerikleri ile ilgili ilk inceleme birimini, haberin kaynağı oluşturmaktadır. Özelleştirme haberlerinin gazetelere göre yıllar içindeki kaynaklarının dağılımı için SPSS verileri Ek 4'de sunulmaktadır. Yıllar itibarıyla özelleştirme haberlerinin başlıca kaynakları anlamında ise, Tablo 21 düzenlenmiştir.

Tablo 21. Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Haberlerinin Başlıca Kaynakları

YILLAR	CUMHURİYET	HÜRRİYET	SABAH	TÜRKİYE	DÜNYA	F. FORUM	GENEL
1988	Öİ	Öİ/İktidar	Öİ	Öİ	Öİ	-	Öİ
1989	İşadamları	Öİ	Öİ	İktidar	Öİ	-	Öİ
1990	Öİ	Öİ	Öİ/Y.Kay.	Öİ	Öİ	-	Öİ
1991	İktidar	Öİ	Öİ	Öİ	İktidar	-	Öİ
1992	Öİ	Öİ/İktidar	Öİ	Öİ	Öİ	-	Öİ
1993	Öİ	Öİ	Öİ	İşadamları	Öİ	-	Öİ
1994	Öİ	İktidar	Öİ	Sendikalar...	İktidar	-	İktidar
1995	Öİ	Öİ	Öİ	Öİ	Öİ	-	Öİ
1996	G. Müdür..	İktidar	İktidar	İktidar	Öİ	Öİ/İktidar	İktidar
1997	Sendikalar...	İktidar	İktidar	İktidar	Teklifveren..	İktidar	İktidar
1998	Sendikalar...	Öİ	Öİ	Öİ	Teklifveren..	Öİ	Öİ
Genel	Öİ	İktidar	Öİ	Öİ	Öİ	Öİ	Öİ

1988 verilerine göre, tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı itibarıyla haber kaynaklarının, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi (yüzde 35.7), iktidar (yüzde 13.6), işadamları ve aynı oranda (yüzde 11.4) yabancı kaynaklar biçiminde sıralandığı belirlenmektedir. Gazeteler bazında, en fazla habere **Sabah** (yüzde 50.0), **Dünya** (yüzde 47.1), **Cumhuriyet** ve **Türkiye** (yüzde 27.3) ile **Hürriyet**'te (yüzde 25.0) TKKOİ (bundan sonra Özelleştirme İdaresi diye anılacaktır) kaynaklık etmiştir. **Hürriyet**'te iktidarın kaynaklık ettiği haberlerin oranı buna eşittir. Yabancı kaynaklar, **Cumhuriyet, Hürriyet** ve **Türkiye**'de ikinci sırada, **Sabah**'ta üçüncü sırada en çok yer verilen kaynaktır. İktidarın kaynaklık ettiği haberler ise, **Hürriyet**'te birinci, **Cumhuriyet, Sabah, Türkiye** ve

1081 Hürriyet'in haber büyüklükleri bazındaki değerlendirmesinde, yıllık bazda (N:11) siyasal gündemle ilişkisi ,530; uygulama sayısı ile ilişkisi ,807**; özelleştirmeden elde edilen gelirlerle ilişkisi ,810** biçiminde bulunmuştur. Bu değerler haber sayısı bazında elde edilenlerle oldukça yakın, hatta aynıdır.

Dünya'da üçüncü sırada yer almıştır. İşadamları ise, **Cumhuriyet** ve **Sabah**'ta ikinci, **Türkiye** ve **Dünya**'da üçüncü sırada en çok işlenen haber kaynağıdır. Ayrıca **Dünya**'da özelleştirilecek kuruluşun Genel Müdürü ya da Yönetim Kurulu Başkanı ikinci sırada, **Türkiye**, **Sabah** ve **Hürriyet**'te öğretim üyesi ve akademisyenler üçüncü sırada en fazla yer verilen diğer haber kaynakları biçiminde sıralanmaktadır.

1989'a bakıldığında, tüm gazetelerde yayınlanan haberler toplamı itibarıyla, en fazla habere Özelleştirme İdaresi (yüzde 25.9), işadamları (yüzde 19.0) ve iktidarın (yüzde 14.6) kaynaklık ettiği görülmektedir. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**'in haberlerine en fazla işadamlarının kaynaklık ettiği belirlenirken, iktidar, Özelleştirme İdaresi ve yabancı kaynaklar onu izleyen diğer haber kaynaklarıdır. Özelleştirme İdaresi, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Dünya**'da ilk sırayı alırken, **Türkiye**'de ikinci sıradadır. **Türkiye**'nin en fazla yer verdiği haber kaynağı iktidardır. İşadamları ve öğretim üyeleri onu izlemektedir. **Hürriyet**'te ikinci sırada muhalefet, üçüncü sırada işadamları ve dördüncü sırada da teklif verenler en çok yer verilen haber kaynaklarıdır. **Sabah**'ta ikinci sırada işadamları ve yabancı kaynaklar yer alırken, İMKB'ye dayalı haberler onu izlemiştir. **Dünya**'da ise, ikinci sırada iktidar ve özelleştirilecek kuruluşun genel müdür ya da yönetim kurulu başkanına dayalı haberler yer alırken, işadamları bir sonraki en önemli haber kaynağıdır.

1990 verilerine göre, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, Özelleştirme İdaresi (yüzde 28.7) beş gazetenin de en önemli haber kaynağıdır. İkinci sırada iktidar ve aynı oranda (yüzde 11.4) özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ile yabancı kaynaklar (yüzde 11.0) gelmektedir. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye** ve **Dünya**'nın özelleştirme haberlerine daha çok Özelleştirme İdaresi kaynaklık etmiştir. Daha sonra ise, yabancı kaynaklar yönünde bir ağırlık hissedilmektedir. **Cumhuriyet**'te yabancı kaynaklar, özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ve iktidar özelleştirme haberlerinin en fazla yer verilen kaynağıdır. **Hürriyet**'te sonra yabancı kaynaklar, iktidar, özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ve İMKB'ye dayalı haberler dikkati çekmektedir. **Sabah**'ta yabancı kaynaklar, iktidar, işadamları, işçi örgüt ve sendikaları ve İMKB diğer haber kaynaklardır. **Türkiye**'de ise, İMKB ikinci sırada ön plandadır. Daha sonra iktidar ve özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı gelmektedir. **Dünya**'da ise, özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ve iktidar daha sonraki haber kaynaklarıdır.

1991 verilerine göre, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, Özelleştirme İdaresinin haber kaynaklığındaki üstünlüğü (yüzde 24.7) devam etmektedir. Daha sonra iktidar (yüzde 18.7) ve özelleştirilek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı (yüzde 12.3) gelmektedir. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**'te ilk sırayı iktidar alırken, Özelleştirme İdaresi ve işadamları onu izleyen haber kaynaklarıdır. **Hürriyet**, **Sabah** ve

Türkiye'de de en fazla Özelleştirme İdaresinin haberleri yer almıştır. **Hürriyet**'te ayrıca iktidar ve yabancı kaynakların ağırlığı belirlenmektedir. **Sabah**'ın haberlerine de daha sonra İMKB kaynaklık etmiştir. **Türkiye**'de ise, özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı, işadamları ve iktidar ön plana çıkan diğer haber kaynaklarıdır. **Dünya**'da da en fazla iktidarın kaynaklık ettiği haberlere yer verilirken, Özelleştirme İdaresi, özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ve İMKB diğer haber kaynaklarıdır.

1992'de de tüm gazelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla, haber kaynaklığında Özelleştirme İdaresi (yüzde 30.7) ilk sırayı almaktadır. İktidar (yüzde 19.3) ve işadamları (yüzde 14.8) ise onu izlemektedir. İncelenen bütün gazetelerin ortak bir şekilde, en önemli kaynağı Özelleştirme İdaresidir. Daha sonra **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Dünya**'da ikinci sıradaki haber kaynağı ise iktidardır. İşadamları, **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Dünya**'da onu izleyen haber kaynaklarıdır. Ayrıca **Cumhuriyet**'te öğretim üyesi ve akademisyenler, **Hürriyet**'te yabancı kaynaklar, **Dünya**'da özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı en plana çıkan diğer haber kaynaklarıdır. **Sabah**'ta teklif verenler, işadamları, iktidar ve özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı; **Türkiye**'de işadamları, iktidar ve yabancı kaynaklar değişik önemlere sahip ön plandaki haber kaynaklarıdır.

1993'ün en önemli haber kaynağı da yine, tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla Özelleştirme İdaresidir (yüzde 20.9). Yine ardından, iktidar (yüzde 18.6) ve işadamları (yüzde 14.0) izleyen en önemli haber kaynaklarıdır. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Dünya**'nın en fazla yararlandığı kaynak Özelleştirme İdaresi iken; **Türkiye** daha çok işadamlarına, işçi örgüt ve sendikalarına yer vermiştir. Özelleştirme İdaresi ve yabancı kaynaklar daha sonraki önemde görülen haber kaynaklarıdır. Ön plana çıkan diğer haber kaynakları arasında iktidarın önemli bir ağırlığı dikkati çekmektedir. **Cumhuriyet**'te iktidar, özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ve yabancı kaynaklar ön plana çıkan diğer kaynaklardır. **Hürriyet** ve **Sabah**'ta daha sonra iktidar, yabancı kaynaklar ve işadamları şeklinde bir sıralama mevcuttur. **Dünya**'da ise bu sıralama, iktidar, işadamları ve özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı şeklinde değişmektedir.

1994'e gelindiğinde tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, en önemli haber kaynaklığını iktidarın (yüzde 19.4) aldığı görülmektedir. Özelleştirme İdaresi (yüzde 17.4) ve işadamları (yüzde 9.6) ardından gelmektedir. Gazeteler bazında Özelleştirme İdaresi, **Cumhuriyet** ve **Sabah**'ta aynı oranda en fazla haber elde edilen kaynak konumundadır. Diğer gazetelerde ise, **Hürriyet** ve **Dünya**'da iktidar; **Türkiye**'de de işçi örgüt ve sendikaları en fazla haber yapılan kaynaklardır. Özelleştirme İdaresi; **Hürriyet** ve **Dünya**'da ikinci, **Türkiye**'de üçüncü sırada en fazla haber yapılan kaynaktır. İktidar ise

Cumhuriyet ve **Sabah**'ta ikinci ve **Türkiye**'de de ikinci sıradaki en önemli haber kaynağıdır. Daha sonraki haber kaynakları ise, **Cumhuriyet**'te işçi örgüt ve sendikaları, **Hürriyet**'te yabancı kaynaklar, **Sabah**'ta TBMM, **Türkiye**'de işadamları şeklinde sıralanmaktadır.

Özelleştirme İdaresi, 1995'te tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla yine en önemli kaynak (yüzde 27.2) konumuna geçmiştir. Ardından ise farklı bir kaynak, teklif verenler (yüzde 15.2) onu izlerken; iktidar (yüzde 12.3) daha sonra gelmektedir. Gazeteler bazında Özelleştirme İdaresi tüm gazetelerde en önemli haber kaynağıdır. Sıralama daha sonra, **Cumhuriyet**'te işçi örgüt ve sendikaları, iktidar ve özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı; **Hürriyet**'te iktidar, teklif verenler ve işçi örgüt ve sendikaları; **Sabah**'ta teklif verenler, iktidar ve işçi örgüt ve sendikaları; **Türkiye**'de işçi örgüt ve sendikaları, işadamları ve iktidar; **Dünya**'da ise teklif verenler, Özelleştirme Yüksek Kurulu ve iktidar şeklinde değişmektedir. Bu yılın en önemli değişimi işçi örgüt ve sendikaları ile teklif verenlerin daha fazla haber yapılmaya başlanmasıdır. Yabancı kaynaklar bu yılda gündemden düşmüş gözükürken, ilk kez Özelleştirme Yüksek Kurulu, **Dünya** ile en önemli haber kaynakları arasına yerleşmiştir.

1996'nın en fazla haber yapılan kaynağı, tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla (yüzde 21.3) iktidardır. Özelleştirme İdaresi (yüzde 16.8) ve teklif verenler (yüzde 11.4) onu izlemektedir. Gazeteler bazında ise, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'nin haberlerinin en fazla dayandığı kaynak iktidar iken; **Cumhuriyet** daha çok özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanını ve aynı oranda işçi örgüt ve sendikalarını, **Dünya** ise Özelleştirme İdaresini kaynak olarak kullanmıştır. **Cumhuriyet**'te daha sonra Özelleştirme İdaresi ve iktidar en fazla haber yapılan kaynaklar arasındadır. **Hürriyet**'te teklif verenler, yabancı kaynaklar ve aynı oranda mahkemeler; **Sabah**'ta yabancı kaynaklar ve Özelleştirme İdaresi; **Türkiye**'de Özelleştirme İdaresi ve yabancı kaynaklar; **Dünya**'da da teklif verenler ve iktidar şeklinde bir sıralama dikkati çekmektedir.

Tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla 1997'de yayınlanan haberlerin en önemli kaynağı yine iktidardır (yüzde 20.5). Yine, Özelleştirme İdaresi (yüzde 17.5) ve teklif verenler (yüzde 11.8) onu izlemektedir. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**'te işçi örgüt ve sendikalarına verilmeye başlanan önem 1997'de ilk sıraya yükselmiştir. Diğer gazetelerin en önemli haber kaynağı ise, **Cumhuriyet**'te ikinci sırada olan iktidardır. **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de bir önceki yıldaki gibi iktidar en önemli haber kaynağı iken, yayına yeni başlayan **Finansal Forum**'un en fazla kullandığı kaynak da iktidardır. **Dünya**'da ise, önemli bir oranla teklif verenler ilk sırayı almaktadır. **Cumhuriyet**'te daha sonra Özelleştirme İdaresi ile mahkemeler ve aynı oranda KİGEM kaynaklı haberler dikkati çekmektedir. Tüm gazetelerin ikinci sıradaki kaynağı, Özelleştirme İdaresidir. Daha sonra sırasıyla, **Hürriyet**'te teklif verenler ve aynı oranda mahkemeler; **Sabah**'ta mahkemeler ve

teklif verenler; **Türkiye**'de yabancı kaynaklar, teklif verenler ve aynı oranda Özelleştirme Yüksek Kurulu; **Dünya**'da iktidar, işadamları ve aynı oranda Özelleştirme Yüksek Kurulu ve **Finansal Forum**'da da teklif verenler ve mahkemeler şeklinde bir sıralama görülmektedir.

1998'de tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla haber kaynaklığında ilk sıraya yeniden Özelleştirme İdaresi (yüzde 19.4) yükselmiştir. İktidar (yüzde 13.8) ve teklif verenler (yüzde 12.5) ise, ardından gelmektedir. Gazeteler bazında, **Cumhuriyet**'te en önemli haber kaynağı ise işçi örgüt ve sendikalarıdır. **Hürriyet, Sabah, Türkiye** ve **Finansal Forum**'da da ilk sırada Özelleştirme İdaresi yer almaktadır. İktidar, **Cumhuriyet, Türkiye, Dünya** ve **Finansal Forum**'da ikinci, **Hürriyet**'te üçüncü ve **Sabah**'ta dördüncü sıradaki en önemli haber kaynağıdır. **Dünya**'da ilk sırayı ise teklif verenlerin aldığı görülmektedir. Diğer gazetelerde de daha sonra teklif verenler ve Rekabet Kurumu'nun kaynaklık ettiği haberler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca **Cumhuriyet**'te Rekabet Kurumu ve işadamları; **Hürriyet**'te teklif verenler ve Rekabet Kurumu; **Sabah**'ta teklif verenler ve mahkemeler; **Türkiye**'de teklif verenler, Rekabet Kurumu ve aynı oranda mahkemeler; **Dünya**'da mahkemeler ve **Finansal Forum**'da da Rekabet Kurumu ve teklif verenler en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

İnceleme dönemi sonunda tüm gazetelerde yayınlanan haberler bir bütün olarak ele alındığında, özelleştirme ile ilgili haberlere en fazla Özelleştirme İdaresinin kaynaklık ettiği belirlenmektedir. 1994, 1996 ve 1997 hariç diğer yıllarda en önemli haber kaynağı Özelleştirme İdaresidir. Bu yıllarda ise ilk sırayı iktidar alırken; Özelleştirme İdaresi ikinci sırada önemli görülmektedir. Dönem içinde yayınlanan haberlerin tümünün toplamı itibarıyla en fazla habere de yine Özelleştirme İdaresinin (yüzde 22.1) kaynaklık ettiği belirlenmektedir. İkinci sırada iktidar (yüzde 16.8); üçüncü sırada ise teklif verenler (yüzde 9.3) gelmektedir. Daha sonra ise, işadamları, özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ve aynı oranda yabancı kaynakların haberlere kaynaklık ettiği görülmektedir.

Gazeteler bazında ise, **Hürriyet** dışındaki tüm gazetelerin en önemli haber kaynağının Özelleştirme İdaresi olduğu belirlenmektedir. **Hürriyet**'te ilk sırayı alan iktidar, diğer gazetelerin ikinci sıradaki en önemli kaynağıdır. Özelleştirme İdaresi de **Hürriyet**'te ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada **Hürriyet, Sabah, Dünya** ve **Finansal Forum**'da teklif verenler gelmektedir. **Cumhuriyet** ve **Türkiye**'de ise işadamları üçüncü sırada önemli görülen kaynaktır. **Cumhuriyet** ve **Dünya**'da özelleştirilecek kuruluşun genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı, **Hürriyet** ve **Sabah**'ta yabancı kaynaklar, **Finansal Forum**'da mahkemeler ile aynı oranda yine yabancı kaynaklar, **Türkiye**'de de işçi örgüt ve sendikaları daha sonraki önemli haber kaynaklarıdır.

En az yararlanılan kaynaklar ise, genel olarak KİGEM (40 haberde), YPK (32 haberde), SPK (21 haberde), danışmanlar (21 haberde), Merkez Bankası (17 haberde) Cumhurbaşkanı (16 haberde), halk (11 haberde), YDK (3 haberde), RTÜK (3 haberde) şeklinde sıralanmaktadır. Haberlerde işlenen temalar ise ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

1.7 Özelleştirme Haberlerinde İşlenen Temalar

Haber içeriklerinin konulaştırılması yoluyla elde edilen kategoriler anlamındaki haber temalarının incelenmesi, bu haberlerde işlenen öğelerin değişim ve gelişimini ortaya koymaktadır. Böylece özelleştirme konusunun yıllar içindeki sunumuna yönelik doğasını anlamak mümkün olabilmektedir. Kodlama sırasında her bir haberde en fazla, en ön plana çıkan, ilk dört temanın kodlanması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda elde edilen SPSS verileri Ek 5'te sunulmaktadır. Ayrıca, bu başlık altında haberlerde en fazla işlendiği belirlenen; haberlerin toplamına yönelik değerlendirmede ilk beş temanın ve yıllar bazındaki değerlendirmede de ilk üç temanın, önemli temalar şeklinde nitelendirilerek yorumlandığı da belirtilmelidir. Öte yandan, tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla işlenen temalara yönelik sıralama da, daha anlaşılır olması amacıyla uyarlandığı biçimde Tablo 22'de görülmektedir.

Tablo 22. Tüm Gazetelerde Yayınlanan Haberlerin Toplamı Bazında Haberlerde İşlenen Temaların Sıralaması

	İşlenen Temanın Adı:	%
1	Genel; olumlu ya da olumsuz özelleştirmelere yönelik değerlendirmelere yönelik anlatımlar	29.1
2	Yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar	15.3
3	Gelinen aşamaya yönelik anlatımlar	12.0
4	Teklif verenlere yönelik anlatımlar	6.4
5	Hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar	5.9
6	Yeni düzenlemelere yönelik anlatımlar	3.1
7	İhalenin gerçekleşmesi ya da sonucuna yönelik anlatımlar	3.0
8	Hazırlıklara yönelik anlatımlar	2.5
9	Dış kaynaklı özelleştirme anlatımları	2.3
10	Teklif verenlerle özelleştirme amaçlı yapılan görüşmelere yönelik anlatımlar	1.8
11	Hisselerin halka arzına değinilen anlatımlar	1.7
12	Özelleştirme uygulamasından elde edilen gelirler	1.5

Haberler genel olarak değerlendirildiğinde, özelleştirme konusuna yönelik olumlu ya da olumsuz değerlendirmeleri içeren anlatımların fazlalığı dikkati çekmektedir. Tüm gazetelerde yayınlanan özelleştirme haberlerinin tümü değerlendirildiğinde en fazla (yüzde 29.1) 'genel değerlendirmeler' teması işlenmiştir. Onu, 'yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar' izlemiştir.

Yıllar itibarıyla incelendiğinde, 1988 verilerine göre özelleştirme haberlerinde ilk sırayı, genel değerlendirmelere yönelik anlatımların aldığı belirlenmektedir. **Dünya**'da ise farklı

olarak, ilk sırada yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar bulunmaktadır. Bu temanın diğer gazetelerde ikinci sırada işlendiği belirlenmektedir. **Dünya**'da ikinci sırada özelleştirme için yapılan hazırlıklara rastlanmaktadır. Bir sonraki önemli tema gelinen aşamanın tanımlanmasıdır. Bu tema **Hürriyet** ve **Dünya**'da üçüncü önemli konumdadır. 1988'in haber içeriklerinde geçen en önemli temalar arasında ise, özelleştirilecek kuruluşun hisselerinin satışı yönündeki anlatımlar ön plana çıkmaktadır. Hisse satışı; **Cumhuriyet**, **Sabah**, **Dünya** Gazetelerinde ön plandaki temadır. Yalnızca **Dünya**'da önemli görülen özelleştirme için yapılan hazırlıklara yönelik anlatımlar ise, bu gazetede ikinci önemli tema biçimindedir. 1988'de yayınlanan tüm haberler içerisinde ise yine genel değerlendirmeler ilk sırayı (yüzde 21.9) alırken; onu, yapılacak özelleştirmelere (yüzde 19.4) ve gelinen aşamaya (yüzde 8.1) yönelik anlatımlar izlemektedir. Daha sonra ise, özelleştirme hazırlıkları (yüzde 7.6) ve hisse satışlarına (yüzde 7.0) yönelik anlatımlar ön plandadır.

1989'da, genel değerlendirmelerin tüm haberlerin toplamı içindeki oranı artarken; yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımların oranı (yüzde 12.5) azalmıştır. Daha sonra ise, gelinen aşamaya ve yapılan hazırlıklara yönelik anlatımlar gelmektedir. Gazeteler bazında genel değerlendirmeler konusu en fazla işlenen tamadır. **Dünya**'da ise, gelinen aşamayı tanımlamaya yönelik anlatımlar daha önplandadır. Genel değerlendirmeler bir sonraki temadır. **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de ise yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar, ikinci sırada yer almaktadır. Daha sonra **Cumhuriyet**'te dış kaynaklı özelleştirmeye yönelik anlatımlar, **Hürriyet**'te ve **Türkiye**'de gelinen aşamaya, **Sabah**'ta gelinen aşamaya ve aynı oranda ihalelerin sonuçları ve İMKB'ye, **Dünya**'da da hazırlıklara yönelik haberler daha ön plana çıkmaktadır.

1990'da tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde, genel değerlendirmelerin oranı, bütün yıllar içindeki en düşük seviyeye (yüzde 19.0) inmiştir. Yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar bir önceki yıla göre artarken (yüzde 16.6); gelinen aşamaya yönelik anlatımlarda önemli bir değişiklik yoktur (yüzde 11.0). Özelleştirme hazırlıklarına yönelik anlatımları, daha sonra hukuksal yöndeki gelişmeler izlemektedir. Gazeteler bazında, genel değerlendirmeler **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Sabah**'ta ilk sırada iken, **Türkiye** ve **Dünya**'da ilk sırayı yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar almıştır. **Cumhuriyet** ve **Hürriyet**'te yapılacak özelleştirmeler ikinci sırada gelmektedir. **Türkiye**'de ikinci sırada işlenen tema olan özelleştirilecek kuruluşun hisselerinin halka arzı, **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Sabah**'ta da ön plandaki temalar arasındadır. **Sabah**'ta ayrıca dış kaynaklı özelleştirmelere yönelik anlatımlar bir diğer önemli temadır.

1991'de tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde, genel değerlendirmelerin oranı (yüzde 30.2) yeniden yükselmiştir. Sırasıyla, yapılacak özelleştirmeler (yüzde 15.9), gelinen aşamaya yönelik anlatımlar (yüzde 8.0), hisselerin halka arzı ve hukuksal gelişmeler onu izleyen temalardır. Gazeteler bazında genel değerlendirmeler; **Cumhuriyet**'te bütün yılların

en üst seviyesine yükselirken, tüm gazetelerde en fazla işlenen temadır. Yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye** ve **Dünya**'da ikinci sırada en fazla işlenen haber temasıdır. Daha sonra **Cumhuriyet**'te hukuksal gelişmeler, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de hisselerin halka arzı, **Dünya**'da ise gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ön plandadır.

1992'de tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde genel değerlendirmelerin (yüzde 31.0) ve yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımların (yüzde 18.3) oranı bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Üçüncü sırada yine gelinen aşamaya yönelik anlatımlar yer alırken, teklif verenlere yönelik anlatımların ön plana çıktığı belirlenmektedir. Genel değerlendirmeler tüm gazetelerde en fazla işlenen haber temasıdır. **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye** ve **Dünya**'da ikinci sırada yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar gelmektedir. Daha sonra **Cumhuriyet**'te özelleştirmeye yönelik yeni düzenlemeler ve aynı oranda özelleştirmelerden elde edilmesi hedeflenen gelirlere yönelik anlatımlar, **Hürriyet**'te dış kaynaklı özelleştirme haberleri, **Sabah**'ta teklif verenlere yönelik anlatımlar, **Türkiye**'de teklif verenlere yönelik anlatımlar ve aynı oranda dış kaynaklı özelleştirme haberleri, **Dünya**'da da gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ön plana çıkan haber temalarıdır.

1993 verilerine göre, tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde genel değerlendirmelerin oranındaki (yüzde 34.1) artışın sürdüğü görülmektedir. Yine daha sonra sırası ile yapılacak özelleştirmelere (yüzde 15.4), gelinen aşamaya ve teklif verenlere yönelik anlatımlar gelmektedir. Gazeteler bazında genel değerlendirmeler, tüm gazetelerde en fazla işlenen haber temasıdır. **Cumhuriyet**'te ikinci sırayı gelinen aşamaya yönelik anlatımlar alırken, onu yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar izlemektedir. Yapılacak özelleştirmeler **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye** ve **Dünya**'da ise, ikinci sıradadır. Daha sonra **Hürriyet**'te dış kaynaklı anlatımlar, **Türkiye**'de Özelleştirme İdaresinin idari haberleri ve teklif verenlere yönelik anlatımlar, **Sabah**'ta ve **Dünya**'da da gelinen aşamaya yönelik anlatımlar dikkati çekmektedir.

1994 yılında yaşanan gelişmeler çerçevesinde, tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde önceki yıllarda daha arka sıralarda yer alan hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarının (yüzde 13.3), genel değerlendirmelerden (yüzde 32.3) sonra ikinci sıraya yükseldiği görülmektedir. Daha sonra ise haberlerde sırasıyla, gelinen aşamaya, yapılacak özelleştirmelere ve teklif verenlere yönelik anlatımların ön plana çıktığı belirlenmektedir. Gazeteler bazında genel değerlendirmeler, tüm gazetelerde en fazla işlenen temadır. Hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar **Hürriyet**, **Sabah** ve **Dünya**'da ikinci ve **Cumhuriyet**'te de üçüncü sırada ağırlıklı olarak işlenen temadır. **Türkiye**'de daha alt sıralarda görülen bu temanın yerine, önceki yıllardaki gibi yapılacak özelleştirmeler ve gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ön plandadır. **Cumhuriyet**'te ikinci sırada ise, gelinen aşamaya yönelik anlatımlar yer almaktadır. **Hürriyet**'te yapılacak özelleştirmelere, **Sabah**,

Türkiye ve **Dünya**'da da gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ön plana çıkan diğer haber temalarıdır.

Genel değerlendirmelere yönelik anlatımlar, tüm gazetelerde yayınlanan haberler içinde 1994'e dek genel bir artış trendinde görülmekteyse de, 1995'ten itibaren ortalama (yaklaşık yüzde 28-29 aralığında) bir seviyeye oturmuştur. Ancak yine de özelleştirme haberlerinde en fazla işlenen tema olma özelliğini korumaktadır. 1995'te bir önceki yıl ikinci önemli tema arasına giren hukuksal gelişmelerin alt sıralara (yüzde 4.8) düştüğü belirlenmektedir. En fazla işlenen haber temaları sırasıyla; genel değerlendirmelere (yüzde 28.9), gelinen aşamaya (yüzde 13.6), yapılacak özelleştirmelere ve teklif verenlere yönelik anlatımlar biçiminde kendisini göstermektedir. Gazeteler bazında, genel değerlendirmeler, tüm gazetelerde en fazla işlenen temadır. Yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar **Hürriyet** ve **Türkiye**'de ikinci, **Cumhuriyet** ve **Sabah**'ta üçüncü sıradaki en fazla işlenen haber temasıdır. Gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ise, **Cumhuriyet** ve **Sabah**'ta ikinci, **Hürriyet** ve **Dünya**'da üçüncü sırada yer almaktadır. **Dünya**'da ise farklı olarak ikinci sırada teklif verenlere ve **Türkiye**'de üçüncü sırada ihale sonuçlarına daha fazla yer verildiği belirlenmektedir.

1996'da tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde genel değerlendirmelerin (yüzde 28.4) ardından, yapılacak özelleştirmelere (yüzde 15.2), gelinen aşamaya (yüzde 11.5), teklif verenlere ve hukuksal gelişmelere yönelik anlatımlar gelmektedir. Bir önceki yıla oranla farklı olarak, yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımların arttığı dikkati çekmektedir. Gazeteler bazında genel değerlendirmeler, tüm gazetelerde en fazla işlenen temadır. Yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar; **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de ikinci sırada en fazla işlenen haber temasıdır. Gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ise, **Cumhuriyet** ve **Sabah**'ta üçüncü sıradaki, **Türkiye**'de de ikinci sıradaki temadır. Ayrıca, **Hürriyet**'te hukuksal gelişmelere, **Türkiye**'de hukuksal gelişmelere, teklif verenlere ve aynı oranda özelleştirilen kuruluşların özelleştirme sonrası olumlu durumlarına ve **Dünya**'da da teklif verenlere yönelik anlatımlar ön plana çıkmaktadır.

Hukuksal gelişmeler ve mahkemlere yönelik anlatımlarda küçük bir kıpırdanmanın hissedildiği 1997'de tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde haber temalarının yoğunluk sıralaması; genel değerlendirmelere (yüzde 28.0), yapılacak özelleştirmelere (yüzde 19.3), gelinen aşamaya (yüzde 14.2), hukuksal gelişme ve yargı kararlarına ve teklif verenlere yönelik anlatımlar biçimindedir. Gazeteler bazında genel değerlendirmeler, tüm gazetelerde en fazla işlenen temadır. Yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar; **Hürriyet**, **Türkiye** ve **Finansal Forum**'da ikinci; **Cumhuriyet**, **Sabah** ve **Dünya**'da üçüncü sıradaki en fazla işlenen haber temasıdır. Gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ise; **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Dünya**'da ikinci; **Türkiye** ve **Finansal Forum**'da üçüncü sıradaki en fazla işlenen temadır. **Hürriyet**'te ise, hukuksal gelişmeler ve aynı oranda yargı kararlarına yönelik anlatımlar ön plana çıkan temalar arasındadır.

1998'de tüm gazetelerdeki haberlerin toplamı içinde haber temaları; genel değerlendirmeler (yüzde 27.7), yapılacak özelleştirmelere (yüzde 19.3), gelinen aşamaya (yüzde 14.5), teklif verenlere ve hukuksal gelişme ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar şeklinde sıralanmaktadır. Tüm gazetelerde genel değerlendirmeler birinci, yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar ikinci ve gelinen aşamaya yönelik anlatımlar da üçüncü sırada en fazla işlenen ortak temalardır. Buna göre, haberlerde işlenen temaların 1998'de daha önceki yıllarda olmadığı şekilde, tüm gazetelerde aynı yoğunlukta yer aldığı belirlenmektedir. Eş deyişle gazeteler, ortak bir şekilde, özelleştirme haberlerinde aynı haber temasını birbirlerine paralel bir şekilde işlemişlerdir.

İncelenen dönem içerisinde tüm gazetelerde yayınlanan haberler genel olarak değerlendirildiğinde ilk beş haber temasının; genel değerlendirmeler (yüzde 29.1), yapılacak özelleştirmelere (yüzde 15.3), gelinen aşamaya (yüzde 12.0), teklif verenlere (yüzde 6.4) ve hukuksal gelişme ve yargı kararlarına (yüzde 5.9) yönelik anlatımlar şeklinde sıralandığı belirlenmektedir. Bir başka anlatımla, bu haberlerde daha çok özelleştirmenin olumlu ya da olumsuz yönlerine yönelik genel değerlendirmelerde bulunulmuş, yapılacak özelleştirmelere yönelik, özelleştirme işlemlerinin hangi aşamada olduğuna ve özelleştirilecek kuruluşlar için kimlerin talip olduklarına yönelik ve bu özelleştirmelerin hukuksal ya da yargısal boyutlarına ilişkin anlatımlar yer almıştır. Yıllar içerisinde bu temaların sıralaması değişmiş olsa da, 1988'de ön sıralarda yer alan özelleştirilecek kuruluşların hisselerinin satışlarına, 1989 ve 1990'da özelleştirme için yapılan hazırlıklara ve 1991'de özelleştirilecek kuruluşun hisselerinin halka arzına yönelik anlatımların daha sonra gündemden düştüğü ve bunun yerine teklif verenlere ve hukuksal gelişme ve yargı kararlarına yönelik anlatımların yoğunlaştığı belirlenmektedir.

Gazeteler bazında dönem içerisinde yayınlanan haberler değerlendirildiğinde; genel değerlendirmeler, yapılacak özelleştirmeler ve gelinen aşamaya yönelik anlatımların en fazla değinilen ilk üç haber teması olduğu belirlenmektedir. Genel değerlendirmeler tüm gazetelerde ilk sıradaki en fazla işlenen haber temasıdır. Yapılacak özelleştirmeler **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye** ve **Finansal Forum**'da ikinci, **Dünya**'da üçüncü sırada en fazla işlenen temadır. **Dünya**'da ikinci sırada yer alan gelinen aşamaya yönelik anlatımlar, diğer gazetelerde üçüncü sıradadır. Daha sonraki haber temaları ise, sıralamalarında gazeteler arasında farklılık göstermekle birlikte hukuksal gelişme ve yargı kararlarına, teklif verenlere, yeni düzenlemelere, ihale sonuçlarına ve daha az olmak üzere hedeflenen gelirlere yönelik anlatımlar ve dış kaynaklı haberler biçiminde sıralanmaktadır.

Öte yandan, haberlerde işlenilen diğer temaların yıllar içerisindeki değişimleri de değerlendirilebilir. Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı çerçevesinde en fazla işlenen temadan başlayarak öncelikle genel değerlendirmeler temasındaki dalgalanmaları görmek mümkündür. Grafik 7'de de görselleştirilen; yıl içinde yayınlanan haberler bazında

Grafik 7. Haberlerde İşlenen "Genel Değerlendirmeler" Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

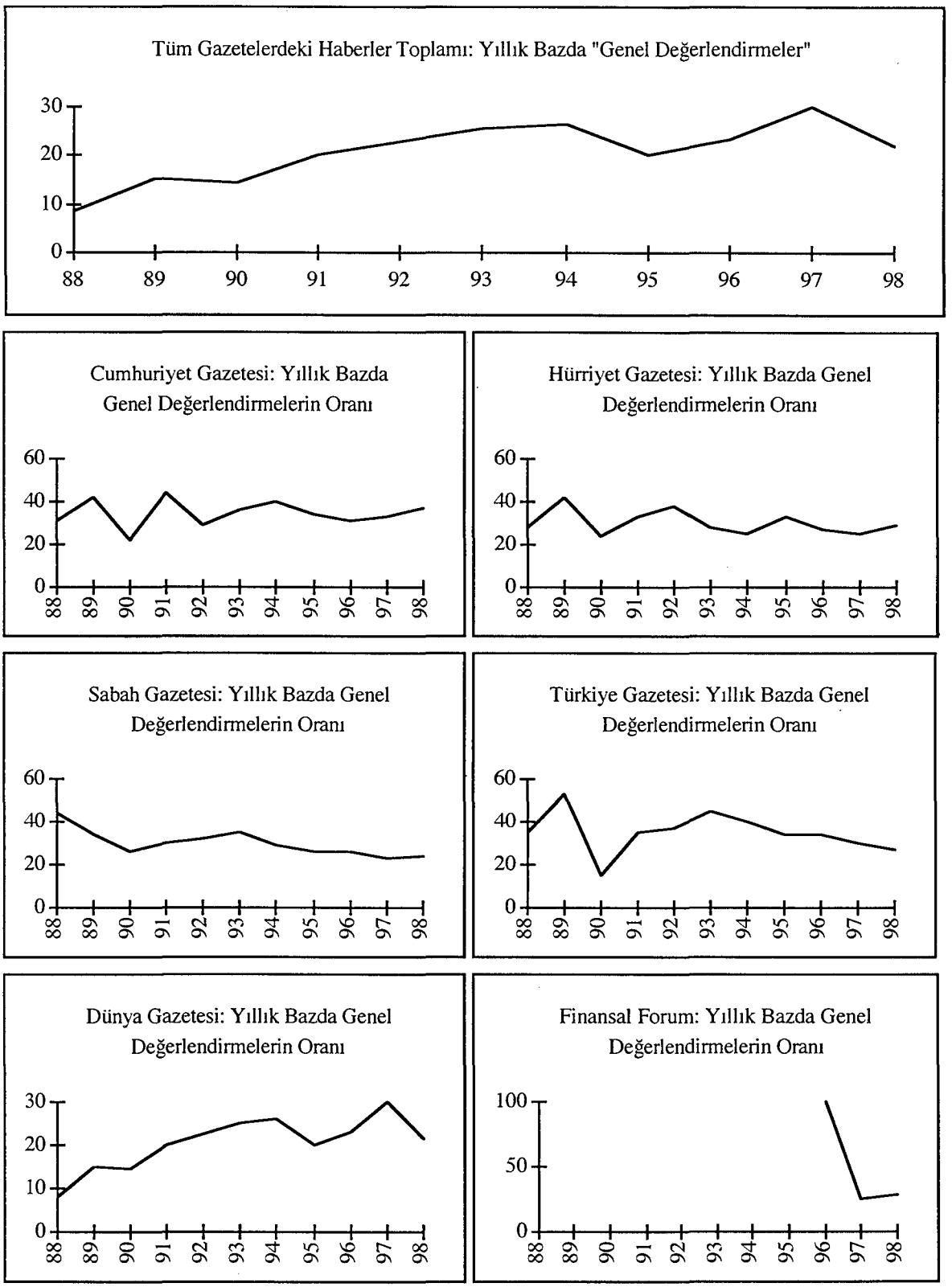

gazetelere göre ve tüm haberlerin toplamı anlamında, genel değerlendirmeler temasındaki hareketleri incelemek mümkündür.

Tüm haberlerin toplamı anlamında, 1988'de yüzde 21.9 seviyelerindeki genel değerlendirmelerin oranı, 1989'da yüzde 31.6'ya yükseldikten sonra, 1990'da incelenen dönemin en düşük seviyesine, yüzde 19.0'a inmiştir. İzleyen yıllarda yüzde 30'un üzerinde seyreden oran, 1993'te yüzde 34.1'e ulaşmış ve 1995'ten sonra da yüzde 28-29 seviyelerinde seyretmiştir. Genel değerlendirmeleri içeren haberlerin toplamı içinde ise, en fazla haberin 1998'de ve 1997'de; daha önceki yıllarda da 1995'ten sonra geriye doğru 1994 ve 1993'te yayınlandığı belirlenmektedir.

Bu genel durum, gazeteler bazında bazı farklılıklar göstermektedir. **Cumhuriyet**'te en fazla genel değerlendirmenin işlendiği yıl 1991, 1994 ve 1998 şeklinde değişmektedir. **Hürriyet**'in haberlerinde bu tema, 1989, 1992 ve 1995 şeklinde sıralanmaktadır. **Sabah**'ta yıllar içerisinde en fazla genel değerlendirmenin işlendiği, ancak yalnızca 8 haberin yayınlandığı 1988'den sonra, bu temanın işlenme oranının dalgalı bir seyirle azaldığı ve 1993'te yeniden yükseldiği, ancak izleyen yıllarda da bu oranın giderek en düşük seviyesine doğru düştüğü görülmektedir. **Türkiye**'de genel değerlendirme teması en fazla 1989'da ve daha sonra 1993'te ve 1994'te yayınlanmıştır. **Dünya**'da 1988'de önemli temalar arasında görülmemekle birlikte, yıllar içerisinde giderek artan bir trendle genel değerlendirmeler teması 1994'e dek yükseldikten sonra, yeniden düşüşe geçmiş ve sonra 1997'de en yüksek orana ulaşıp, sonra yeniden düşüşe geçmiştir. **Finansal Forum**'un 1996'da yayınladığı iki haberinde de genel değerlendirmede bulunulmakla birlikte, 1998'de yayınlanan haberlerde ise, bir önceki yıla oranla daha fazla genel değerlendirme temasının işlendiği ortaya çıkmaktadır.

Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin incelenen dönem içindeki toplamı değerlendirildiğinde, ikinci sırada en fazla işlenen temanın yapılacak özelleştirmeler (yüzde 15.3) olduğu belirlenmektedir. Gazetelerin tümünde yayınlanan haberler itibarıyla bakıldığında bu temanın en fazla 1988, 1998 ve 1992'de işlendiği belirlenmektedir. Grafik 8'de de görselleştirilen bu durum incelendiğinde, gazeteler bazındaki değişiklikler görülebilmektedir.

Gazeteler bazında, **Cumhuriyet**'te bu tema en az 1994 ve 1997'de işlenirken, diğer yıllarda genel olarak birbirine yakın seviyelerde seyretmiştir. **Hürriyet**'te 1988'de yapılacak özelleştirmelere yönelik haber içeriklerinin on yıl sonra, 1998'de yeniden aynı seviyede işlendiği belirlenmektedir. Bu arada, bu tema en az 1994'te işlenmiştir. **Sabah**'ta yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar en fazla 1988'de ve 1992'de işlenmiştir. Temanın haberlerde en az işlendiği yıl ise, 1990 olmuştur. 1994 haberleri ise bu temanın en az işlendiği ikinci yıldır. **Türkiye**'de yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar en fazla 1989, 1993, 1994 ve 1992'de işlenmiştir. Diğer gazetelerde 1994'te daha az işlenen bu tema,

Grafik 8. Haberlerde İşlenen "Yapılacak Özelleştirmeler" Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

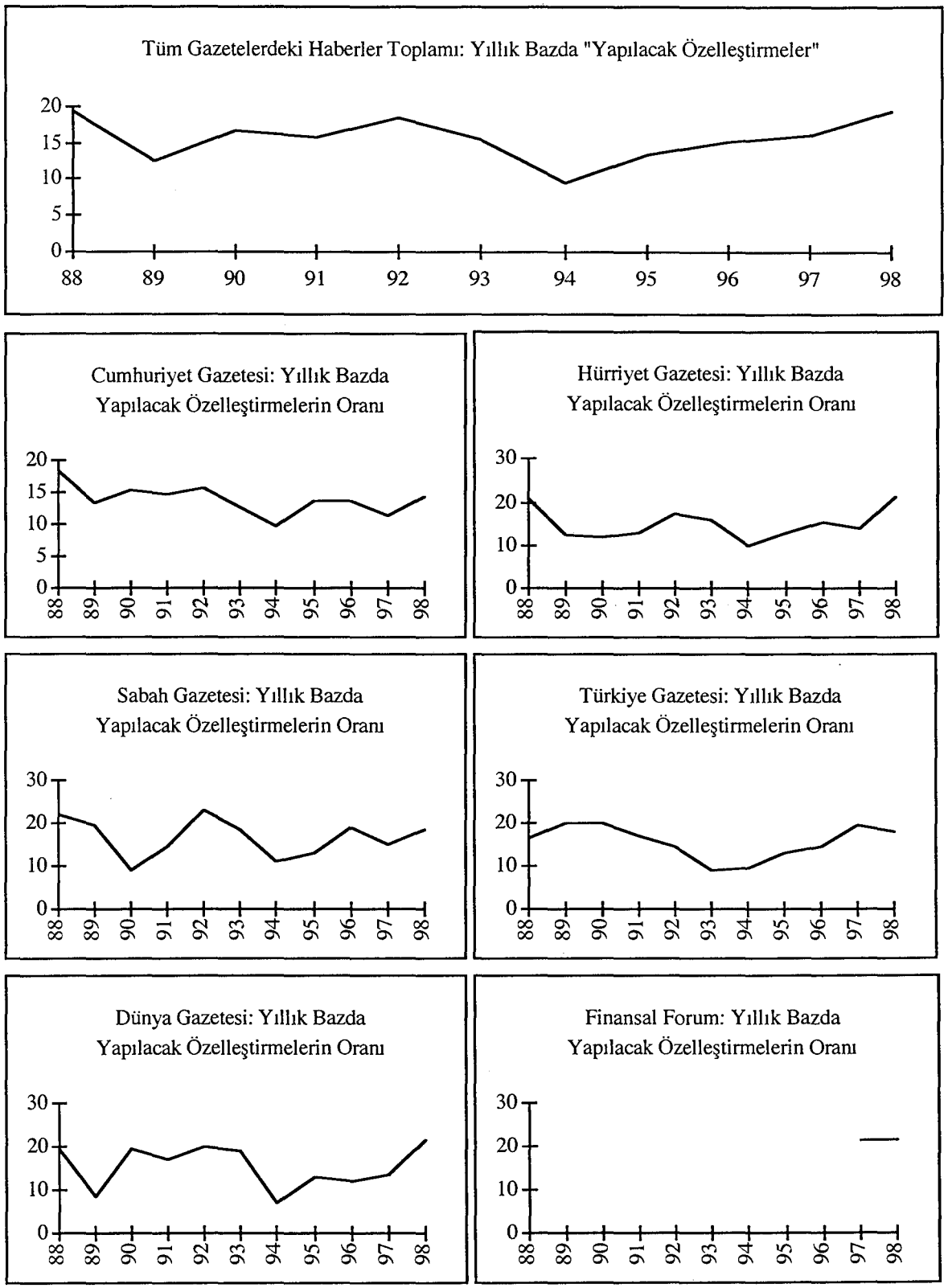

Türkiye'de en fazla işlenenler arasındadır. **Türkiye**'nin haberlerinde 1990 hariç tüm yıllarda bu tema, önemli bir oranda işlenmiştir. **Dünya**'da 1998 hariç, yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar yüzde 20'nin üzerine çıkmamıştır. Temanın en az işlendiği yıl, diğer gazeteler gibi 1994 yılıdır. İzleyen iki yılda da temanın önemli temalar arasına yükselmediği dikkati çekmektedir. **Finansal Forum**'da ise tema, iki yılda da birbirine oldukça yakın oranlarda işlenmiştir. Tema diğer gazetelerle ters ilişkili bir şekilde, yalnızca **Türkiye**'de son yılda bir önceki yıla oranla daha az işlenmiştir.

Tüm gazelerde yayınlanan haberlerin toplamına yönelik değerlendirmede ön plana çıkan üçüncü tema, gelinen aşamaya yönelik (yüzde 12.0) anlatımlardır. Grafik 9'da da görselleştirilen bu temanın yıllar içindeki haberlerde işlenme oranları incelendiğinde, tüm haberler toplamı çerçevesinde, temanın en düşük seviyede işlendiği 1992'den sonra giderek daha fazla işlenmeye başlandığı ve 1998'de en yüksek orana ulaştığı görülmektedir. Gazeteler bazında ise, tema **Cumhuriyet**'te 1993'e dek önemli temalar arasında bulunmaktadır. Eş deyişle, önceki yıllarda yayınlanan haberlerde daha başka temalar daha fazla işlenmiştir. Tema, 1993'te incelenen dönemin en yüksek oranına ulaşmış ve sonraki yıllarda da daha az işlenmeye başlamış, ancak önemli haber temaları içindeki yerini korumuştur. **Hürriyet**'te 1988 ve 1989'da önemli temalar arasında yer alan gelinen aşamaya yönelik anlatımlar, izleyen yıllarda düşüş göstermiş ve 1992'de en düşük orana inmiştir. Ardından, bu tema yeniden daha fazla işlenmeye başlamış, son iki yılda da önemli temalar arasındaki yerini korumuştur. Temanın en fazla işlendiği yıllar, 1997 ve 1998 olmuştur. **Sabah**'ta 1988'de en az işlenen gelinen aşamaya yönelik anlatımlar teması, sonra iki yıl önemli temalar arasına yükselirken, sonraki iki yıl yeniden gerilere düşmüş, ancak 1993'ün ardından yeniden önemli temalar arasına yükselmiştir. Son iki yıl, temanın en fazla işlendiği yıllardır. **Türkiye**'de de temanın son iki yıl önemli temalar arasında bulunduğu belirlenirken, daha önce 1989 ve 1994'te temanın yine önemi temalar arasında görüldüğü dikkati çekmektedir. Diğer yıllarda, diğer temalar ön plandadır. Temanın en az işlendiği yıllar ise, 1996 ve 1992'dir. Gelinen aşamaya yönelik anlatımlar teması, **Dünya**'da bütün yılların en önemli temaları arasındadır ve son üç yıl içinde daha fazla oranda işlenmiştir. Tema, **Finansal Forum**'da da birbirine yakın oranlarla önemli temalar arasındadır.

Dönem içerisinde yayınlanan haberlerin tümünde, ortak bir şekilde yayınlanan bir sonraki önemli tema (yüzde 6.4) özelleştirilecek kuruluş için teklifte bulunan ya da alıcı olarak adı geçen kişi ya da kuruluşlara yönelik anlatımlardır. Grafik 10'da da görselleştirilen bu temanın yıllar içindeki kullanımı değerlendirildiğinde, tüm haberlerin toplamı çerçevesinde temanın 1990'da en dip noktasına indikten sonra, yeniden yükselişe geçtiği ve 1995'te en fazla orana ulaştığı belirlenmektedir. Daha sonraki yıllarda da düşüş eğilimi görülmekle birlikte, 1992'de ele geçirdiği en önemli tema olma özelliğini izleyen yıllarda da koruduğu görülmektedir. Gazeteler bazında ise farklılıklar, önceki temalara oranla giderek açılmaktadır.

Grafik 9. Haberlerde İşlenen "Gelinen Aşamaya Yönelik Anlatımlar" Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

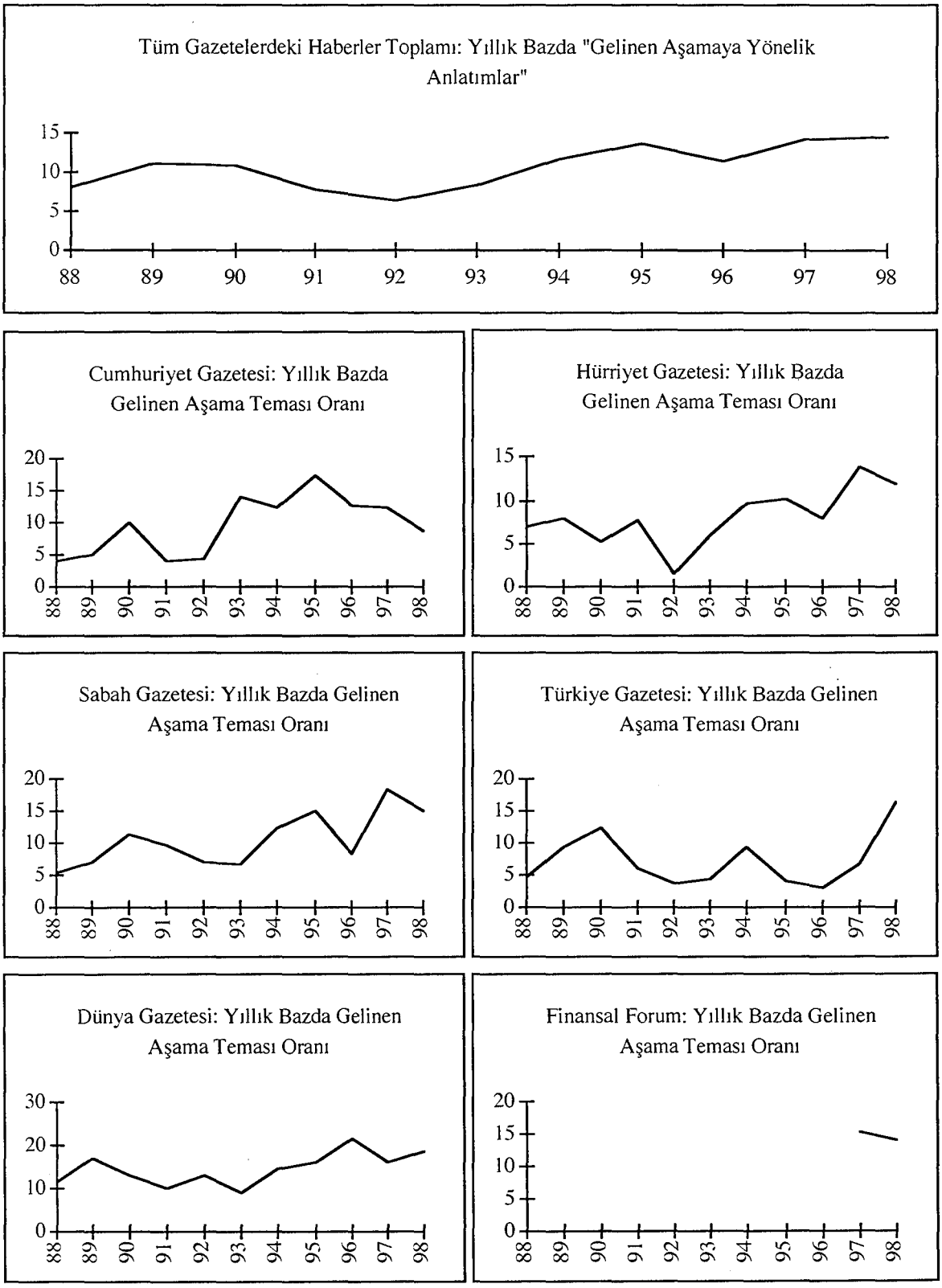

Grafik 10. Haberlerde İşlenen "Alıcı ya da Teklif Verenlere Yönelik Anlatımlar" Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

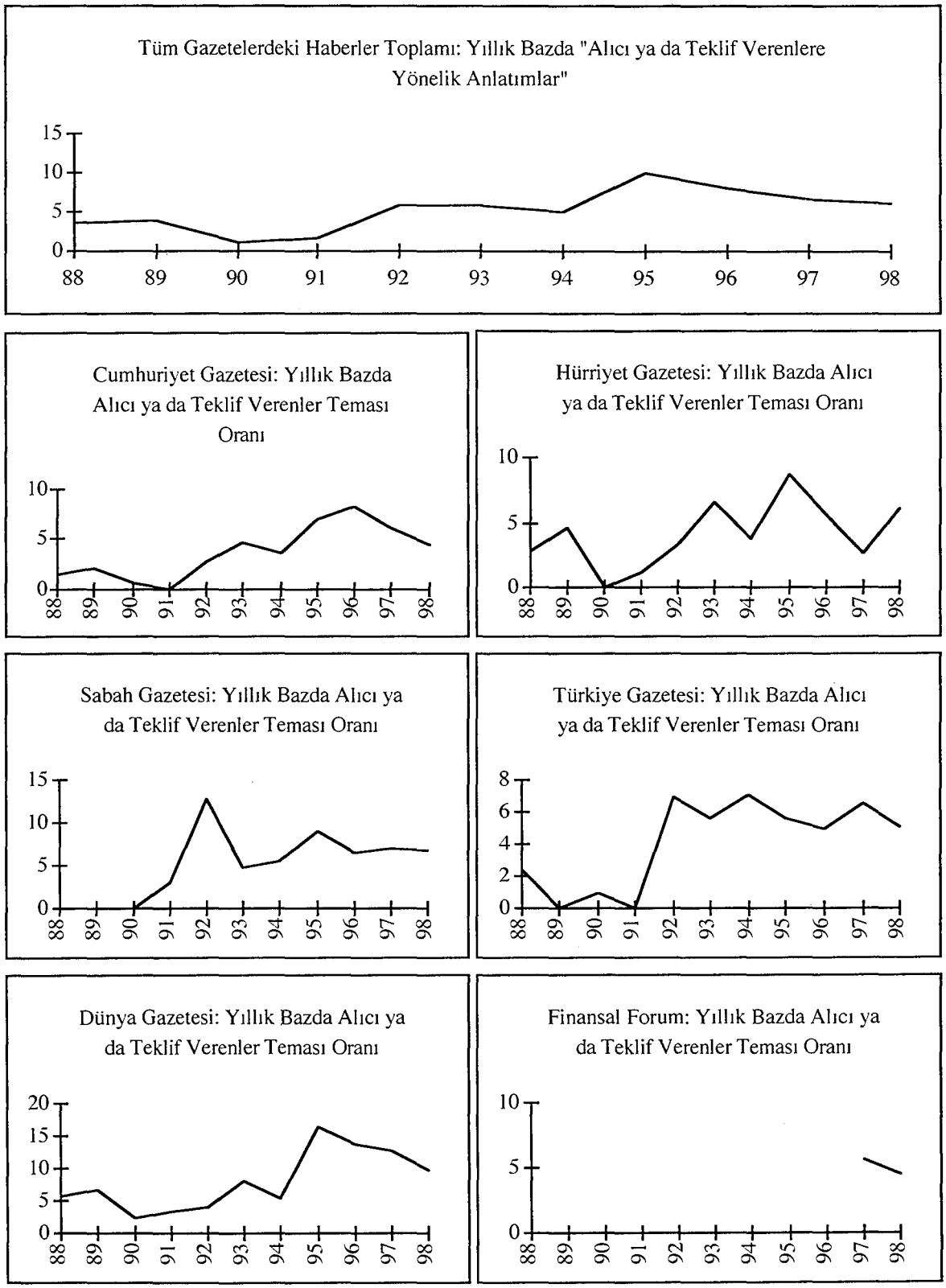

Cumhuriyet'te alıcı ya da teklif verenlere yönelik anlatımlar, hiçbir yılda önemli temalar arasında bulunmamıştır. 1996 bu temanın gazetede en fazla işlendiği yıl olmuştur. **Hürriyet**'te de bu tema, hiçbir yılda önemli temalar arasında değildir. Ancak, **Cumhuriyet**'teki gibi haberler toplamında yapılan değerlendirmede ön plana çıkmaktadır. 1990'da tema hiç işlenmemişken, 1995 en fazla işlendiği yıldır. **Sabah**'ta alıcı ya da teklif verenlere yönelik anlatımlar, 1992 ve 1996'da önemli temalar arasındadır. 1990'a dek haberlere konu edilmeyen bu tema, haberlerin toplamına yönelik değerlendirmede de önemli bulunmaktadır. **Türkiye**'de 1988 ve 1989'da bir haberde değinilen alacı ya da teklif verenlere yönelik anlatımlar, 1989 ve 1991'de hiç işlenmezken, sonraki iki yılda önemli temalar arasına yükselmiştir. Daha sonra bir kez de 1996'da tema yine önemli temalar arasındadır. **Dünya**'da ise, alıcı ya da teklif verenlere yönelik anlatımlar, 1995 ve 1996'da önemli şekilde işlenmişken, diğer yıllarda ön planda değildir. Temanın en az işlendiği yıl, 1990 şeklinde belirlenmektedir. **Finansal Forum**'un son iki yıl içindeki yayınlarındaki anlatımlar ise, yine birbirine yakın değerlerdedir. Tema, son yılda diğer gazetelerin tersi şekilde, **Hürriyet**'te bir önceki yıla oranla daha fazla işlenmiştir.

Dönem içerisinde yayınlanan haberlerin tümüne yönelik değerlendirmede önemli bulunan bir sonraki önemli haber teması, hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik (yüzde 5.9) anlatımlardır. Grafik 11'de de görselleştirilen bu temanın yıllar içindeki kullanımı değerlendirildiğinde, tüm haberlerin toplamı çerçevesinde temanın 1988'de hiç işlenmediği; dolayısıyla gazetelerde 1988'de özelleştirmenin hukuksal yönüne ya da yargı yönüne ilişkin herhangi bir haberin yayınlanmadığı belirlenmektedir.

1989'dan itibaren işlenmeye başlayan bu tema, 1990 ve 1991'de önemli temalar arasına girereken, 1994 yılı temanın en fazla işlendiği yıl olmuştur. 1995'te önemli oranda işlenmezken, izleyen yıllarda yine önemini korumuştur. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**'te temanın ilk kez 1991'de önemli oranda işlendiği dikkati çekerken, daha sonra 1994 ve 1997'de tema yine önem kazanmıştır. **Hürriyet**'te ilk kez 1994'te önemli temalar arasına yükselen hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar, 1996 ve 1997'nin de önemli temaları arasındadır. **Sabah**'ta temanın 1989'da işlenmediği dikkati çekerken, ilk kez 1994'te önemli temalar arasına yükseldiği ve sonraki yıllarda da ağırlığını koruduğu belirlenmektedir. **Türkiye**'de tema, 1989'da da işlenmemiştir. Daha sonra temanın, 1993 ve 1996'da yılı haberleri içinde önemli şekilde işlendiği belirlenmektedir. **Dünya**'da ise, 1994'te en fazla işlenen temelar arasına yükselen hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar, izleyen yıllarda da fazla işlenen temalar arasında yer almaktadır. Tüm gazetelerde, 1998'de daha az işlenen bu temanın önceki yıla oranla **Türkiye** ve **Dünya**'da daha fazla işlendiği ise bir başka gerçektir. Ayrıca, 1988'de hiç işlenmemiş bir tema olmasına karşın dönem içinde tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin

toplamı arasında son yıllardaki önemli yoğunluğu nedeniyle, hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar, önemli temalar arasına girebilmiştir.

Tüm gazetelerde dönem içerisinde yayınlanan haberlerin toplamı çerçevesinde yapılan değerlendirmede önemli bulunan, en fazla işlenen beş temanın incelenmesinden sonra, diğer temalar da yine fazla işlenme oranlarına göre değerlendirilebilir. Bu anlamda özelleştirme konusundaki yeni düzenlemelere yönelik anlatımlar (yüzde 3.1) ön sıralara çıkmaktadır. Haberler toplamı değerlendirmesinde, düzenli bir şekilde 1989'dan itibaren yeni düzenlemelere yönelik anlatımların, haberlerdeki oranının giderek azaldığı belirlenmektedir. Ancak gazeteler bazında önemli farklılıklar dikkati çekmektedir. **Cumhuriyet**'te ilk dört yılda 12 haberde işlenen tema, 1992'de bir yıl içinde aynı sayıda haberde işlenmiştir. 1995'te haber sayısı 20'ye ulaşmış ve izleyen yıllarda da haber sayısı yine düşmüştür. **Hürriyet**'te ilk yıllarda 2-3 haberde işlenen tema, 1997'de 16, 1993 ve 1995'te 14'er haberde yer almıştır. Yıl içindeki oransal durumu itibarıyla en fazla 1993'te yayınlanan haberler arasında yer aldığı belirlenmektedir. **Sabah**'ta 1996'da önemli oranda işlenen tema, diğer yıllarda yüzde 4'ün altında gözükmektedir. **Türkiye**'de ise, hiçbir yılda yüzde 4'ün üzerine çıkmayan temaya, en fazla 1995'te beş haberde yer verilmiştir. **Dünya**'da ise, dalgalı bir seyir izlenmektedir. 1989, 1991, 1993 ve 1995'te ağırlıklı olarak işlenen tema, son yılda üç haberde görülmüştür. **Finansal Forum**'un son iki yılında ise, ilk yıl dokuz ve ikinci yıl yedi haberde temanın yer aldığı belirlenmektedir.

Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı itibarıyla, yüzde 3'ün üzerinde işlenen bir başka haber teması da, ihale sonucuna yönelik anlatımlardır. Yıllar bazında en fazla, 1995 ve 1998'de temanın ön plana çıktığı belirlenmektedir. Aynı şekilde temanın tüm gazetelerde son dört yıllık dönem içerisinde ağırlık kazandığı belirlenmektedir. Daha sonra ise, gazetelerde değişen oranlarda olmak üzere, tüm gazetelerde yayınlanan haberler toplamı itibarıyla bakıldığında, özelleştirme öncesi hazırlıklara yönelik anlatımların daha çok 1988 ve 1989'da önemli oranda işlenirken sonra bu oranın yüzde 4'ün altına indiği belirlenmektedir. Ardından, dış kaynaklı haberlerin (yüzde 2.3) ilk altı yıl içindeki ağırlığı dikkati çekmektedir. Teklif verenlerle görüşmeler (yüzde 1.8) ise, özellikle son dört yıl içinde ağırlık kazanmıştır. Hisselerin halka arzı, 1990 ve 1991'de önemli temalar arasında iken, genel toplamda (yüzde 1.7) gerilerde kalmıştır. Özellikle bu temaya yönelik haber sayılarında son yıllarda önemli düşüşler vardır. Özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlere yönelik (yüzde 1.5) anlatımlar, her dönemde işlenmişse de, ağırlıklı olarak son yıllarda yer almamıştır. Özelleştirilecek kuruluşların mali yapılarına yönelik anlatımlar (yüzde 1.4), yine son yıllarda ilgisi azalan bir tema olarak görülmektedir. Özelleştirme haberlerinin yine ağırlıklı bir kısmının (yüzde 1.4), toplantı, seminer, panel gibi etkinlikleri içerdiği görülmekle birlikte, bu tür haberler ilk yıllardaki yoğunluğu kaybetmiştir. Özelleştirme uygulamalarından elde

Grafik 11. Haberlerde İşlenen "Hukuksal Gelişmeler ve Yargı Kararlarına Yönelik Anlatımlar" Temasının Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

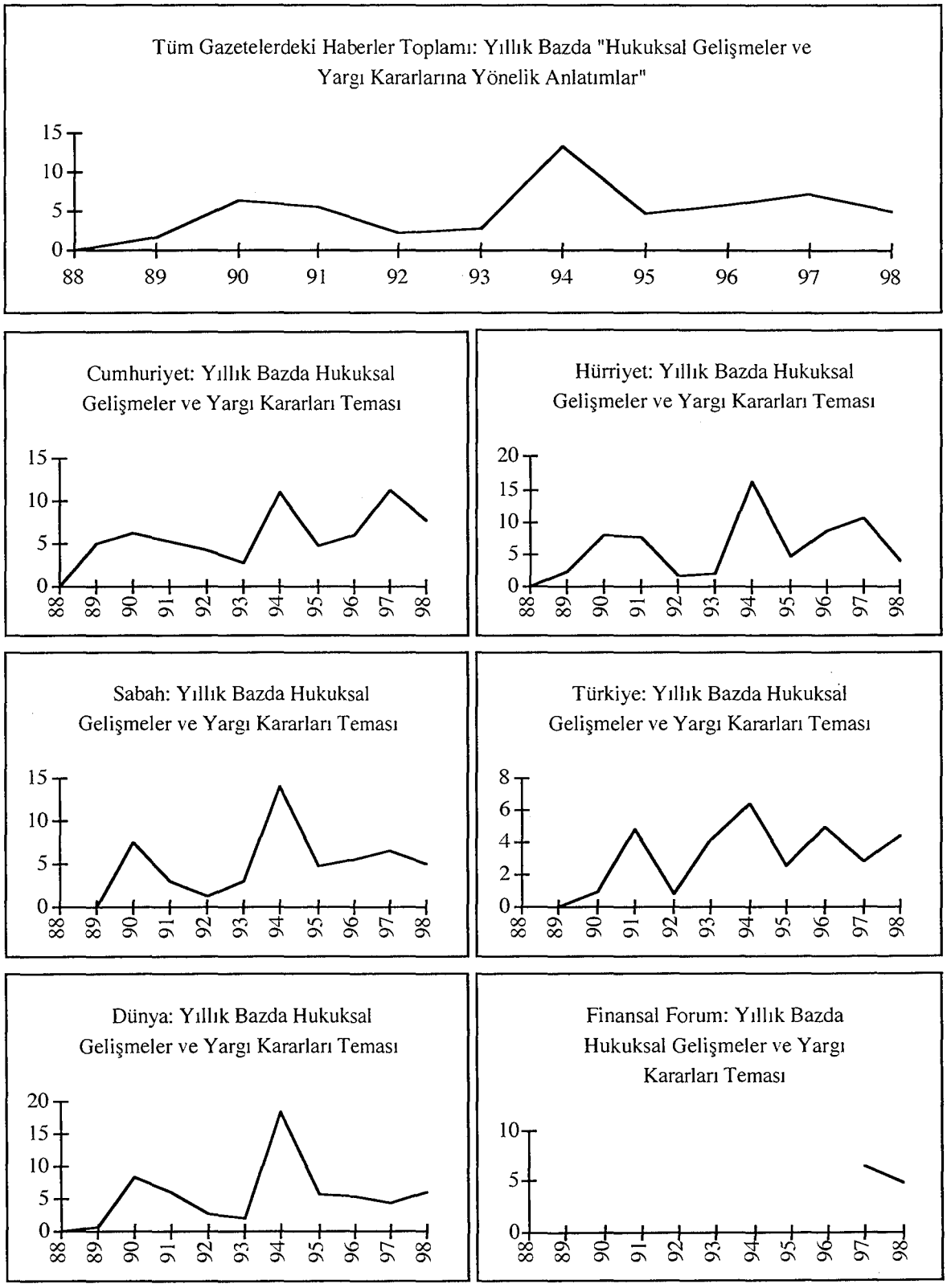

edilmesi hedeflenen gelirlere yönelik anlatımlar (yüzde 1.4) ise, 1992'den sonra yeniden son iki yılda önemli bir orana ulaşmıştır. Bu temaya yönelik haberin sayısı son iki yılda yeniden artmıştır. Daha sonra ise, Özelleştirme İdaresinin idari haberleri, İMKB'deki hisse hareketlerini ve özelleştirme yöntemine yönelik anlatımları içeren haberlerin ağırlığı dikkati çekmektedir.

Haberler toplamı itibarıyla yüzde 1'in altında yer alan haberler incelendiğinde, en fazla (158 haber) İMKB'de hisselerin hareketlerine yönelik haberlerin son yıllarda giderek azalan şekilde ve daha sonra, özelleştirilen kurumun özelleştirme sonrası olumlu durumuna yönelik anlatımlar (129 haber) son dört yılda ağırlıklı olarak, Dünya Bankası ve IMF ile ilişkilere yönelik anlatımlar (126 haber) son beş yılda ağırlıklı olarak, özelleştirilen kurumun özelleştirme sonrası olumsuz durumuna yönelik anlatımlar (102 haber) 1998 hariç, son yıllarda ağırlıklı olarak yer almıştır.

İncelenen dönem içerisinde en az işlenen haber temaları ise, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin nerede kullanılacağına yönelik anlatımlar (42 haber), özelleştirme için yapılan harcamalar ya da giderlere yönelik anlatımlar (34 haber), gelirler ve giderlerin karşılaştırmasına yönelik anlatımlar (17 haber) ve özelleştirilecek kuruluşların yaptıkları ya da yapacakları yatırımlara yönelik anlatımlar (9 haber) biçiminde sıralanmaktadır. Buna göre özelleştirme ile ilgili haberlerde özelleştirme gelirlerinin nerede kullanılacağı, bu uygulamalar gerçekleştirilirken ne kadar gider ya da harcamada bulunulduğu ve gelirlerle giderlerin karşılaştırmasına yönelik haberlerin önemli orandaki eksikliği ortaya çıkmaktadır. Haberlerde işlenen görüşler ise ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

1.8 Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

Haber içeriklerinde işlenen temalar çerçevesinde, en yoğun şekilde işlenen temanın 'genel değerlendirmeler' olduğu belirlenmektedir. Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içinde en fazla (yüzde 29.1) işlenen tema olduğu belirlenen genel değerlendirmeler çerçevesinde, özelleştirme konusuna yönelik olumlu ya da olumsuz yöndeki değerlendirmeler de ayrıca değerlendirilmiştir. Buradan hareketle, haberlerde değinilen özelleştirme lehinde ya da aleyhindeki görüşler, ayrı bir biçimde kodlanarak kategorileştirilmiştir. Özelleştirme olgusunun haberlerde hangi düşünceler çerçevesinde sunulduğunun belirlenmesi amacıyla, haber içeriklerinden elde edilen SPSS verileri Ek 6'da sunulmaktadır. Buna göre haberler içeriklerindeki özelleştirmeye yönelik görüşler sekiz ayrı kategoride kodlanmıştır. Her bir haberde bu kategorilere uygun biçimde, en ön plana çıkan, en fazla iki görüş araştırma formuna kodlanmıştır. Aşağıda yıllık bazda yapılacak

değerlendirmede ise, her yılda en fazla değinilen ya da ilk üç içine girebilen görüşler "önemli" kabul edilmiştir.

Tüm gazetelerde incelenen dönem içerisinde yayınlanan haberlerin toplamı çerçevesinde, özelleştirme ile ilgili haberlerde en fazla (yüzde 61.0) özelleştirmeye "evet" diyen ya da olumlu bakan, özelleştirmenin yapılması gerektiğini savunan, lehteki görüşlerin yer aldığı belirlenmektedir. İkinci sırada ise, bu görüşün yaklaşık dörtte biri oranında bir farkla, uygulamaların eleştirileri (yüzde 13.6) dikkati çekmektedir. Daha sonra ise, özelleştirmenin önündeki engel ve endişeleri içeren görüşlerin (yüzde 9.8) önemli bir şekilde işlendiği belirlenmektedir. Özelleştirmenin doğru ve düzgün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yapılan özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler, özelleştirmeye karşı çıkan, alehyteki görüşler ve yapılan özelleştirmelere yönelik savunmaları içeren görüşler haberlerde işlenen diğer görüşler biçiminde sıralanmaktadır.

1988'de tüm gazetelerde yayınlanan haberler toplamı içerisinde, özelleştirme yanlısı olumlu görüşü savunan haberler (yüzde 65.4) önemli bir yer tutarken, gazeteler bazında da en fazla **Hürriyet**'in (yüzde 80.6) bu görüş yönündeki haberleri yayınladığı belirlenmektedir. Daha sonra ise, sırası ile **Türkiye**, **Sabah**, **Cumhuriyet** ve **Dünya**'nın haberlerinde, en fazla bu görüş işlenmiştir. **Dünya**'da özelleştirmenin önündeki engel ve endişelere yönelik görüşleri içeren haberlerin oranı da bu görüşün oranına eşittir. Aynı yıl tüm haberler toplamı içinde olumlu haberlerin oranı ile önemli oranda farklı bir şekilde, ikinci sırada (yüzde 9.2'lik oranlarla) özelleştirmenin önündeki engel ve endişelere, uygulama eleştirilerine ve özelleştirme öncesi uyarı ve önerilere yönelik görüşleri ön plana çıkmaktadır. **Cumhuriyet** ve **Türkiye**'de ikinci sırada özelleştirme öncesi uyarı ve önerilere, **Hürriyet** ve **Sabah**'ta ise uygulamaların eleştirisi yer almaktadır. Üçüncü sırada **Cumhuriyet**'te uygulamaların eleştirisi, **Hürriyet** ve **Sabah**'ta uygulamaların savunması ve **Türkiye**'de her ikisi birden gelmektedir.

1989'da tüm gazetelerde yayınlanan haberler toplamı içerisinde özelleştirmeye evet görüşünü savunan haberler (yüzde 42.5) incelenen dönem içerisindeki en düşük oranına sahip olmakla birlikte, görüşler arasında yine en yüksek seviyededir. Haberlerde en fazla işlenen görüşlerden ikincisi (yüzde 20.4) uygulamaların eleştirisidir. Üçüncüsü ise, dönem içerisinde ilk ve tek kez önemli şekilde işlenen özelleştirmeye "hayır" diyen (yüzde 12.1) karşıt görüşlerdir. Bu yapısıyla özelleştirmeye karşı çıkan görüşlerin dönem içerisinde en yoğun şekilde 1989'da işlendiği belirlenmektedir. Özelleştirme lehindeki haberlerin oranındaki azalma da bunu desteklemektedir. Gazeteler bazında, bir önceki yıla oranla **Cumhuriyet**'te olumlu haberler gerilerken, uygulamaların eleştirisi ve karşıt görüşler onu izlemiştir. **Hürriyet**'te de olumlu haberlerin oranı gerilerken, ardından uygulamaların eleştirisi gelmiş ve ayrıca diğer gazetelerden farklı olarak uygulamaların savunması önemli bir yer tutmuştur. **Sabah**'ta olumlu haberlerin oranında bir değişim saptanmazken,

özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler ve uygulamaların eleştirisi ön plana çıkan diğer görüşlerdir. **Türkiye**'de olumlu haberlerin ardından **Hürriyet**'tekinden daha fazla biçimde özelleştirme uygulamalarının savunması ikinci önemli şekilde işlenen görüştür. Üçüncü sırada ise, uygulamaların eleştirisi gelmiştir. **Dünya**'da da sıralama, olumlu haberler, özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler ve karşıt ya da aleyhteki haberler şeklindedir.

1990'da tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberlerin oranının (yüzde 72.6) yeniden yükseldiği belirlenmektedir. Uygulamaların eleştirisi (yüzde 10.3) ve özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler (yüzde 8.3) onu izleyen diğer önemli görüşlerdir. Gazeteler bazında ise, bir önceki yıla oranla, olumlu haberlerin oranı büyük ölçüde artarken, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye** ve **Dünya**'da neredeyse haberlerin tümünde işlenen tek görüştür. Uygulamaların eleştirisi **Cumhuriyet**'te daha az işlenirken, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de ikinci, **Dünya**'da ise üçüncü sıradaki en fazla işlenen görüştür. **Cumhuriyet** ve **Dünya**'da ikinci sırada en fazla işlenen özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler, **Hürriyet**'te üçüncü sırada yer almıştır. Ayrıca, **Cumhuriyet**'te yine özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler ve **Sabah**'ta da uygulamaların savunusu haberlerde işlenen diğer önemli görüşleridir.

1991'de tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberlerin oranı (yüzde 65.9), yine büyük farkla, en fazla işlenen görüştür. Ardından, uygulamaların eleştirisi (yüzde 12.4) ve özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler (yüzde 8.8) dikkati çekmektedir. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye** ve 1991'de yayınlandığı haberler içinde en fazla şekilde **Dünya**'da olumlu görüşleri içeren haberler ön plana çıkmaktadır. Uygulamaların eleştirisi **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de özelleştirme öncesi uyarılarla eşit oranda üçüncü sırada işlenmiştir. Özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler **Hürriyet** ve **Türkiye**'de ikinci, **Dünya**'da üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür. Ayrıca özelleştirmeye karşı çıkan görüşleri içeren haberler de **Dünya**'da ikinci ve **Cumhuriyet** üçüncü sırada görülürken, **Hürriyet** ve **Sabah**'ta daha çok özelleştirmelerin savunması ve **Türkiye**'de de özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler diğer görüşler arasında ön plana çıkmaktadır.

1992'de tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberlerin oranı (yüzde 62.7) bir önceki yıla göre yaklaşık aynı seviyede iken, özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler (yüzde 11.7) ön plana çıkmış ve onu uygulamaların eleştirisine yönelik görüşleri içeren haberler (yüzde 11.0) izlemiştir. Tüm gazelerde en fazla işlenen görüş yine olumlu görüşlerdir. Özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler **Sabah** ve **Türkiye**'de ikinci, **Cumhuriyet** ve **Hürriyet**'te üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür. Uygulamaların eleştirisi ise, **Cumhuriyet** ikinci, **Sabah**, **Türkiye** ve **Dünya**'da üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür. Özelleştirme karşıtı görüşleri içeren haberler **Dünya**'da üçüncü sırada ve

özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler **Dünya** ve **Hürriyet**'te ikinci sırada önemli şekilde işlenen görüşlerdir.

1993'te tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberlerin oranı (yüzde 62.6) yatay seyrini sürdürürken, önceki yıl ile paralel şekilde ikinci sırada özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler (yüzde 11.1) ve sonra uygulamaların eleştirisi (yüzde 10.6) onu izlemektedir. **Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah, Türkiye** ve en yoğun şekilde **Dünya**'da (yüzde 83.0) olumlu haberler yayınlanmıştır. Özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler **Sabah** ve **Türkiye**'de ikinci, **Cumhuriyet, Hürriyet** ve **Dünya**'da üçüncü sırada yoğun şekilde işlenmiştir. Uygulamaların eleştirisi ise, **Cumhuriyet**'te ikinci ve **Türkiye**'de üçüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca özelleştirmenin önündeki engel ve endişelerin **Dünya** ve **Hürriyet**'te ikinci sırada en fazla işlenen görüş olduğu belirlenmektedir.

1994'te tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde küçük oranlarla da olsa düşüşe geçen olumlu haberlerin oranını (yüzde 59.7), uygulamaların eleştirisi (yüzde 11.8) ve özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler (yüzde 10.7) izlemektedir. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**'te olumlu haberlerin oranı incelenen dönem içerisindeki en düşük seviyeye inerken, **Hürriyet, Sabah** ve **Türkiye**'de yine önemli oranda görülmüş ve **Dünya**'da ise incelenen dönem içerisindeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Uygulamaların eleştirisi **Cumhuriyet**'te yüksek bir oranla ikinci ve **Hürriyet**'te üçüncü sıradadır. Özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler ise, **Hürriyet** ve **Dünya**'da ikinci, **Sabah** ve **Türkiye**'de üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür. Ayrıca, özelleştirme karşıtı düşünceleri içeren haberler **Dünya**'da üçüncü, özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler **Sabah** ve **Türkiye** ikinci ve **Cumhuriyet**'te üçüncü sırada en fazla işlenen diğer görüşlerdir.

1995'te tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberlerin oranında (yüzde 61.1) küçük bir yükseliş görülürken, yine uygulamaların eleştirisi (yüzde 17.2) ve özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler (yüzde 9.1) onu izlemiştir. Olumlu haberler yine en az oranda **Cumhuriyet**'te olmak üzere (yüzde 37.8), **Hürriyet, Sabah, Türkiye** ve **Dünya**'da en fazla işlenen görüş olmuştur. Uygulamaların eleştirisi **Cumhuriyet**'te olumlu haberlere yaklaşık bir oranla olmak üzere, **Hürriyet, Sabah, Türkiye** ve **Dünya**'da ikinci sırada işlenen en önemli görüştür. Özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler **Cumhuriyet**'te özelleştirme öncesi uyarılarla eşit oranda işlenirken, **Sabah, Türkiye** ve **Dünya**'da üçüncü sırada önemli şekilde işlenmiştir. **Hürriyet**'te ise, uygulamaların savunmasına yönelik görüşleri içeren haberlerin daha önemli şekilde ön plana çıktığı belirlenmektedir.

1996'da tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberler (yüzde 60.2) yine ilk sırayı alırken, son üç yıldır değişmeyen şekilde uygulamaların eleştirisi (yüzde 16.0) ve özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler (yüzde 9.1) izleyen diğer önemli

görüşlerdir. Gazeteler bazında **Cumhuriyet**'te olumlu haberlerin oranı bir parça artarken, olumlu haberlere diğer gazetelerde de önemli şekilde yer verilmiştir. Uygulamaların eleştirilerine yönelik görüşleri içeren haberler **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Dünya**'da ikinci, **Sabah**'ta üçüncü sırada en fazla işlenmiştir. Özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler **Sabah**'ta ikinci, **Hürriyet**, **Türkiye** ve **Dünya**'da üçüncü sırada önemli şekilde işlenmiştir. Ayrıca özelleştirme karşıtı düşüncelere yönelik haberler **Cumhuriyet**'te üçüncü; özelleştirme öncesi uyarı ve önerilere yönelik haberler ise **Sabah**'ta üçüncü ve **Türkiye**'de ikinci sırada en yoğun şekilde işlenmiştir. **Finansal Forum**'un yıl içinde yayınlanan iki haberinden birinde uygulamaların eleştirisi ve diğerinde de savunusu dikkati çekmektedir.

1997'de tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberlerin oranı (yüzde 59.4) önemini korurken, özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler (yüzde 14.1) bir parça daha artmış, uygulamaların eleştirisi (yüzde 13.0) bir parça gerilemiştir. Gazeteler bazında **Cumhuriyet**'te ilk kez olumlu haberler ilk sıradan düşerken, onun yerini uygulamaların eleştirileri almıştır. Olumlu haberler ikinci sıraya düşmüştür. Olumlu görüşler; **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye**, **Dünya** ve **Finansal Forum**'da yayınlanan haberlerde en fazla işlenen görüştür. Uygulamaların eleştirisi ise, diğer gazeteler bazında, **Hürriyet**'te ve ayrıca **Türkiye**'de özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler ve özelleştirme öncesi uyarı ve önerilerle eşit oranda ikinci, **Sabah** ve **Dünya**'da üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür. Özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler ise diğer gazetelerde, **Dünya** ve **Sabah**'ta ikinci, **Hürriyet** ve **Cumhuriyet**'te üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür.

1998'de ise, tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı içerisinde olumlu haberlerin oranı (yüzde 62.1) yine önemli görülürken, onu uygulamaların eleştirisi (yüzde 13.7) ve özelleştirmenin önündeki engel ve endişelere yönelik (yüzde 10.9) görüşleri içeren haberler izlemiştir. Gazeteler bazında ise, **Cumhuriyet**'te bir önceki yıl gibi yine ilk sırada, ancak daha da artan bir oranla (yüzde 43.3) uygulamaların eleştirilerine yönelik haberler dikkati çekmektedir. Olumlu haberler **Cumhuriyet**'te incelenen dönem içerisindeki en düşük seviyesine inerken, diğer gazetelerde ilk sıradaki önemini korumuştur. Uygulamaların eleştirisi, ayrıca **Dünya**'da ikinci, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür. Özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler ise, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de ikinci, **Cumhuriyet** ve **Dünya**'da da üçüncü sırada en fazla işlenen görüştür.

Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin incelenen dönem içerisindeki toplamları itibarıyla bir değerlendirme yapıldığında da ilk sırayı özelleştirmeyi destekleyen ya da olumlu bulan görüşlere yönelik haberlerin önemli bir oranla (yüzde 61.0) haberlerdeki üstünlüğü ortaya çıkmaktadır. Ardından uygulamaların eleştirilerine (yüzde 13.6) ve özelleştirmenin önündeki engel ve endişelere (yüzde 9.8) yönelik görüşlerin ön planda işlendiği belirlenmektedir. Gazeteler bazında bir değerlendirme yapıldığında ise, incelenen dönem içerisinde yayınladıkları haberlerin toplamı itibarıyla, en az oranla **Cumhuriyet**'te (yüzde

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

38.0) olmak üzere; **Hürriyet, Sabah, Türkiye** ve **Finansal Forum**'da ve de en fazla oranla **Dünya**'da (yüzde 73.6) olmak üzere, en fazla işlenen görüşün özelleştirmeye "evet" diyen olumlu görüş olduğu belirlenmektedir. Uygulamaların eleştirileri, **Cumhuriyet** ve **Hürriyet**'te ikinci, **Sabah, Türkiye** ve **Dünya**'da üçüncü ve **Finansal Forum**'da da dördüncü sıradaki en fazla işlenen görüştür. Özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler, **Sabah, Dünya** ve **Finansal Forum**'da ikinci, **Cumhuriyet** ve **Hürriyet**'te üçüncü, **Türkiye**'de de dördüncü sıradaki en fazla işlenen görüştür. Daha sonra **Cumhuriyet**'te özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler, özelleştirme karşıtı görüşler ve savunulara yönelik haberlerin oranı gelmektedir. Bu yapısı ile **Cumhuriyet**'te genel olarak özelleştirmeye "evet" diyen görüşlerin yoğunluğu dikkati çekerken, uygulamaların eleştirileri ve karşıt düşüncelerin bu oranı aştığı görülmektedir. **Hürriyet**'te özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler ve savunuların ardından, karşıt düşünceler en az oranla dikkati çekmektedir. Sonuçta incelenen dönem içinde yayınlanan gazeteler arasında en az karşıt düşünceli haberin **Hürriyet**'te (43 haberde) yayınlandığı belirlenmektedir. **Sabah**'ta da özelleştirme öncesi uyarı ve önerileri; savunular ve karşıt düşünceler izlemiştir. **Türkiye**'de özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler ikinci sırada görülürken, üçüncü sıradaki karşıt düşüncelerin ardından, savunuları içeren haberler gelmektedir. Diğer gazetelerden farklı olarak, olumlu haberler bir yılda (1993'te) **Türkiye**'de yüzde 50'nin altına düşmesi dikkati çekmektedir. **Dünya**'da ise, özelleştirme karşıtı düşünceyi savunan haberlerin sayısı az olsa da, oranı dördüncü sıradadır. Onu, özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler ve savunular izlemektedir. Özelleştirme savunularını içeren en fazla haberi **Sabah**'ın (58 haber) yayınladığı, ancak bunun gazete bazındaki haber sayısı toplamlarındaki en fazla oranının **Hürriyet**'te (54 haber) olduğu belirlenmektedir. **Finansal Forum**, son iki yılda yayında olduğu için bu değerlendirmeden ayrı tutulmuştur. Onda da, özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler üçüncü sırada iken, diğer görüşler anlamında, savunular ve karşıt düşünceli haberlerin oranı onu izlemektedir.

Öte yandan toplam haber sayıları anlamında gazeteler bazında bir değerlendirme yapıldığında, en fazla olumlu görüş içeren haberin **Sabah**'ta (yüzde 71'lik orana sahip 1054 haber ile), daha sonra **Dünya**'da (yüzde 73.6'lık orana sahip 902 haber ile) ve **Türkiye**'de (yüzde 60.4'lük orana sahip 775 haber ile) yayınlandığı belirlenmektedir. Özelleştirmeye karşı çıkan haberlerin sayısı anlamındaki değerlendirmede ise, sıralama **Cumhuriyet** (138 haber), **Türkiye** (64 haber) ve **Dünya** (44 haber) şeklinde belirlenmektedir. Uygulamaların eleştirilerinin en fazla haber yapıldığı gazete ise, (yüzde 29.1'lik orana sahip 457 haber ile) **Cumhuriyet**'tir. Onu, (yüzde 10.8'lik orana sahip 138 haber ile) **Türkiye** izlemektedir.

Bir başka açıdan, görüşlerin yıllar içindeki toplam haber sayılarındaki ve gazeteler bazındaki değerlendirmesi de dönem içindeki değişimleri ortaya koyması açısından önemli görülmektedir. Grafik 12'de de görselleştirilen, haberlerde işlenen olumlu görüşlerin yıllar içindeki değişimi incelendiğinde, en önemli bulgu olarak bir kez daha tekrar edilirse,

Özelleştirmeye "evet" diyen yöndeki görüşlerin oranının, 1989 hariç yaklaşık yüzde 60'ın altına hiçbir yılda düşmediği belirlenmektedir. Kimi gazetelerin daha az olumlu haber yayınladıkları yıllarda, diğer gazetelerin haberleri ile denge sağlanmış ve olumlu haberlerin tüm gazeteler içindeki oranı sürekli yüksek kalmıştır.

Gazeteler bazında, **Cumhuriyet**'te 1988'de yüksek olan olumlu görüşlerin, ertesi yıl düşüşe geçtiği ve 1990'da en yüksek seviyesine (yüzde 60.3) ulaşarak izleyen yıllarda giderek azaldığı ve 1998'de en düşük orana ulaştığı belirlenmektedir. **Hürriyet**'te olumlu görüş içeren haberlerin oranı 1989'daki tüm gazetelerdeki genel düşüş eğilimi hariç, yaklaşık yüzde 60'ın altına düşmemiştir. 1988 ve 1990, yıl içinde en fazla olumlu haberin yayınlandığı yıllardır. **Sabah**'ın, 1989'daki düşüş eğilimine de kapılmamakla, bütün yıllar içinde olumlu haberleri yayınlama oranının yaklaşık yüzde 70'ler seviyesinde olduğu belirlenmektedir. En az olumlu haberin yayınlandığı yıl ise 1991'dir. **Türkiye**'de ise, olumlu haberlerin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 1990'da yayınlanan bütün özelleştirme haberlerinin neredeyse tamamı olumlu görüşler içermekle birlikte, 1993'te bu oran önemli bir düşüş göstermektedir. Bir sonraki yıl da düşük oranın varlığı dikkati çekmektedir. Son yıllarda olumlu haberler yine yükselmiştir. **Dünya**'da ise 1988 ve 1989'da yüzde 50'nin altında olan olumlu görüşler içeren haberlerin oranı, daha sonraki yıllarda yüzde 65-80'ler seviyesine yükselmiştir. En fazla olumlu haberin yayınlandığı yıl 1994'tür.

Dönem içerisinde yayınlanan haberlerin toplamına yönelik değerlendirmede ön plana çıkan ve olumlu düşüncelere yakın anlamda değerlendirilebilecek, özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler de yıllar içinde seyri itibarıyla incelenebilir. Grafik 13'te de görselleştirilen bu görüşü savunan haberlerin yıllar içindeki kullanımı değerlendirildiğinde, tüm haberlerin toplamı çerçevesinde özelleştirmenin önündeki engel ve endişeleri dile getiren görüşlerin en az yayınlandığı 1989 ile birlikte, 1992 ve 1993'te önemli görüşler sıralamasına giremediği belirlenmektedir. Bu görüşe yönelik haberlerin yıl içindeki oranı 1997'de en yüksek (yüzde 14.1) seviyeye ulaşmıştır. Gazeteler bazında ise, engel ve endişelere yönelik haberlerin oranı **Cumhuriyet**'te 1989'da en düşük seviyededir. Yalnızca bir haberde bu görüş savunulmuştur. İzleyen yıllarda ise, dalgalı bir seyir izlemekle birlikte 1990, 1994, 1995, 1998 ve en yüksek oranda olmak üzere 1997'de engel ve endişeler yıl içinde yayınlanan haberler arasında yüzde 10'un üzerinde işlenmiştir. **Hürriyet**'te, 1988'de hiç işlenmeyen bu görüş, en düşük oranlarda 1991 ve 1995'te ve öte yandan en yüksek oranlarda da 1995; 1996 ve 1992'de tüm haberlerde yer alan görüşler içinde önemli seviyelerde olmak üzere işlenmiştir. 1989'da bir, 1991'de iki haber sayılmazsa, **Sabah**'ta engel ve endişelere yönelik haberler incelenen dönemin ilk dört yılında işlenmemiştir. 1995'de de yalnızca beş haberde bu görüş yer almıştır. İlk kez 1993'te önemli görüşler arasına giren engel ve endişeler

Grafik 12. Haberlerde İşlenen Özelleştirmeye Yönelik "Özelleştirme Yanlısı Olumlu" Görüşlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

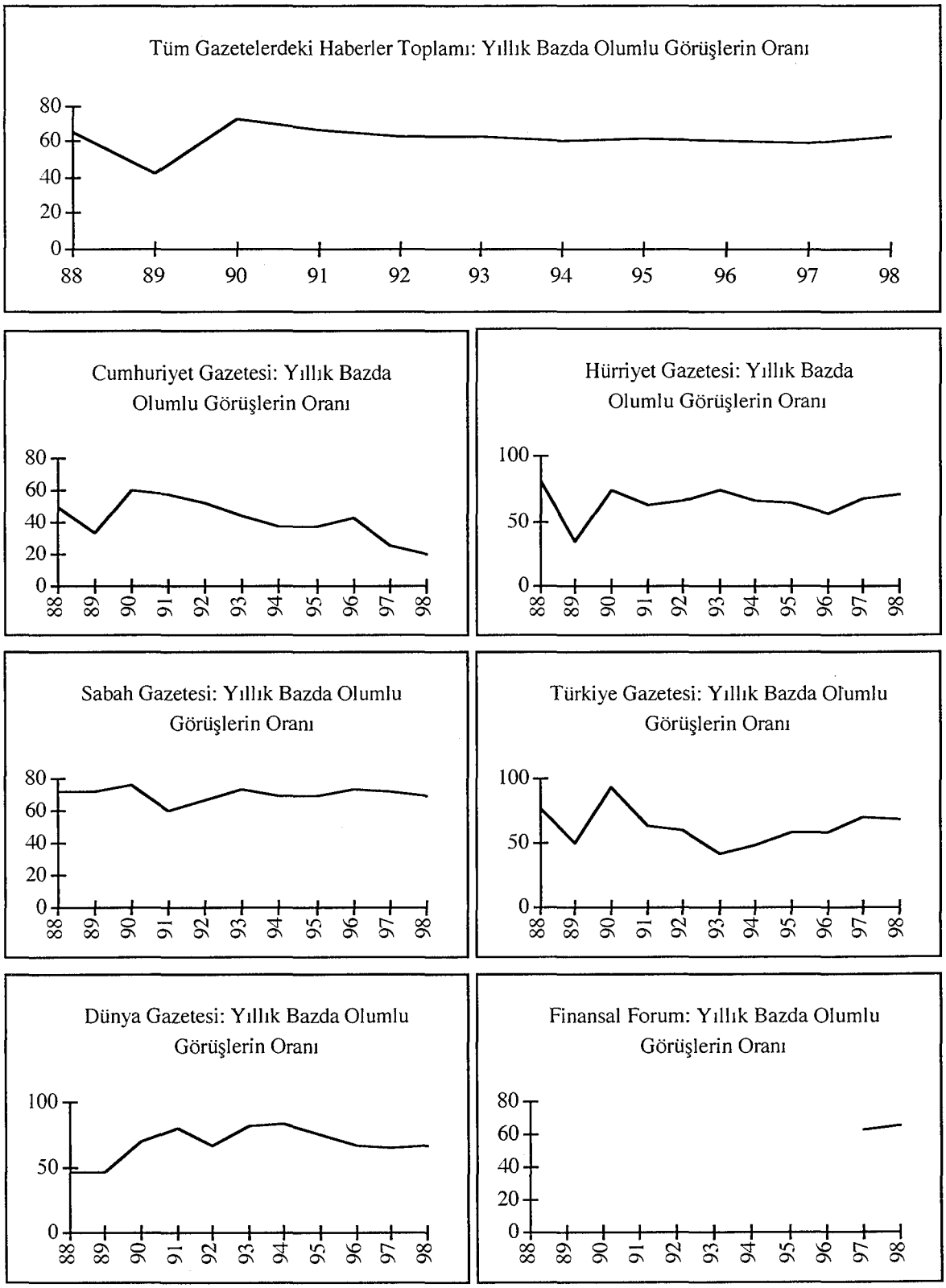

sonraki yıllarda da önemini yitirmemiştir. 1997'de en yüksek seviyeye ulaşmıştır. **Türkiye**'de ise bu görüş, 1988 ve 1990'da birer, 1989'da iki, 1992'de dört haberde işlenmiştir. 1991'de sekiz haberde yer almasına karşın, yıllık bazda değerlendirmede en fazla bu görüşün işlendiği oranın 1991 olduğu belirlenmektedir. Diğer yıllarda ise, dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, yıllar içerisinde bu görüşü izleyen haberlerin oranının yüzde 5-10 arasında değiştiği görülmektedir. **Dünya**'da engel ve endişeler, bütün yıllarda önemli görüşler arasında yer almıştır. Yıllık bazda en fazla 1988'de yedi haber ile işlenen bu görüş, sonraki yıllarda azalan bir eğilim gösterse de, 1994'ten sonra yeniden yükselişe geçmiştir. **Finansal Forum**'un son iki yıldaki haberlerinde ise, en fazla işlenen görüşlerden ikincisi azalan bir trendle engel ve endişelerdir.

Özelleştirme uygulamalarına olumlu bakan görüşlere yakın şekilde değerlendirilebilecek bir başka görüş kategorisi ise, özelleştirme öncesi uyarı ve önerilerdir. Yapılacak özelleştirmelerden önce, bu özelleştirmelere yönelik çeşitli uyarı ve önerileri içeren bu görüşleri kapsayan haberlerin (tüm gazetelerde yayınlanan toplam haberler bazında) oranı da kimi yıllarda önemli görüşler arasında yer almıştır. 1988, 1992 ve 1993'te en fazla işlenen ilk üç görüş arasında uyarı ve öneriler mevcuttur. Bu görüşe yönelik haberlerin yıllık bazda oranlarının dağılımını gösteren Grafik 14'te de görselleştirilen verilere göre değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı anlamında 1988'de önemli görüşler arasında yer alan özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler, yıllık bazda en fazla 1992'de yayınlanan haberler içerisinde (yüzde 11.7) yer almıştır. Bu tarihten sonraki özelleştirme haberlerinde ise, bu görüş giderek daha az oranda işlenmiştir. 1998'de bu oranın yarıdan fazla azaldığı görülmektedir. Görüşün **Cumhuriyet**'teki oranı da bu durumla yakın ilişkilidir. 1988'de en fazla oranda işlenen bu görüş, 1992 ve 1993'te yine önemli oranda işlenmiş ve sonra azalmıştır. **Hürriyet**'te ise, 1988'de bu görüşün yer alma oranı en az görünümdedir. 1992'de ise, en fazla konumda görülmektedir. 1996'da, bir çıkış daha göstermiş ve sonra yeniden gerilemiştir. **Sabah**'ta 1988 ve 1990'da işlenmeyen özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler, 1989 ve 1992'de önemli bir şekilde işlenmiş, izleyen yıllarda da önemli görüşler arasındaki yerini, oranı azalmakla birlikte korumuştur. **Türkiye**'de de 1988'de önemli oranda yer alan bu görüşün işlenişi, 1993 ve 1994'te yine çıkış yapmış ve sonra azalmıştır. **Dünya**'da ise 1988, 1990 ve 1991'de yayınlanan haberlerde değinilmeyen bu görüş, 1993'te önemli görüşler arasında yer alsa da, haberler içindeki oranı en fazla biçimde, fakat düşük bir aranla 1996'da görülmektedir. 1994'te oldukça düşük oranda yer alan görüş, diğer gazetelerin aksine izleyen yıllarda giderek daha fazla işlenmiştir. **Finansal Forum**'un son iki yıl içindeki yayınlarında da görüşün daha fazla oranda izlenmeye başlandığı görülmektedir.

Grafik 13. Haberlerde İşlenen "Özelleştirmenin Önündeki Engel ve Endişelere" Yönelik Görüşlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

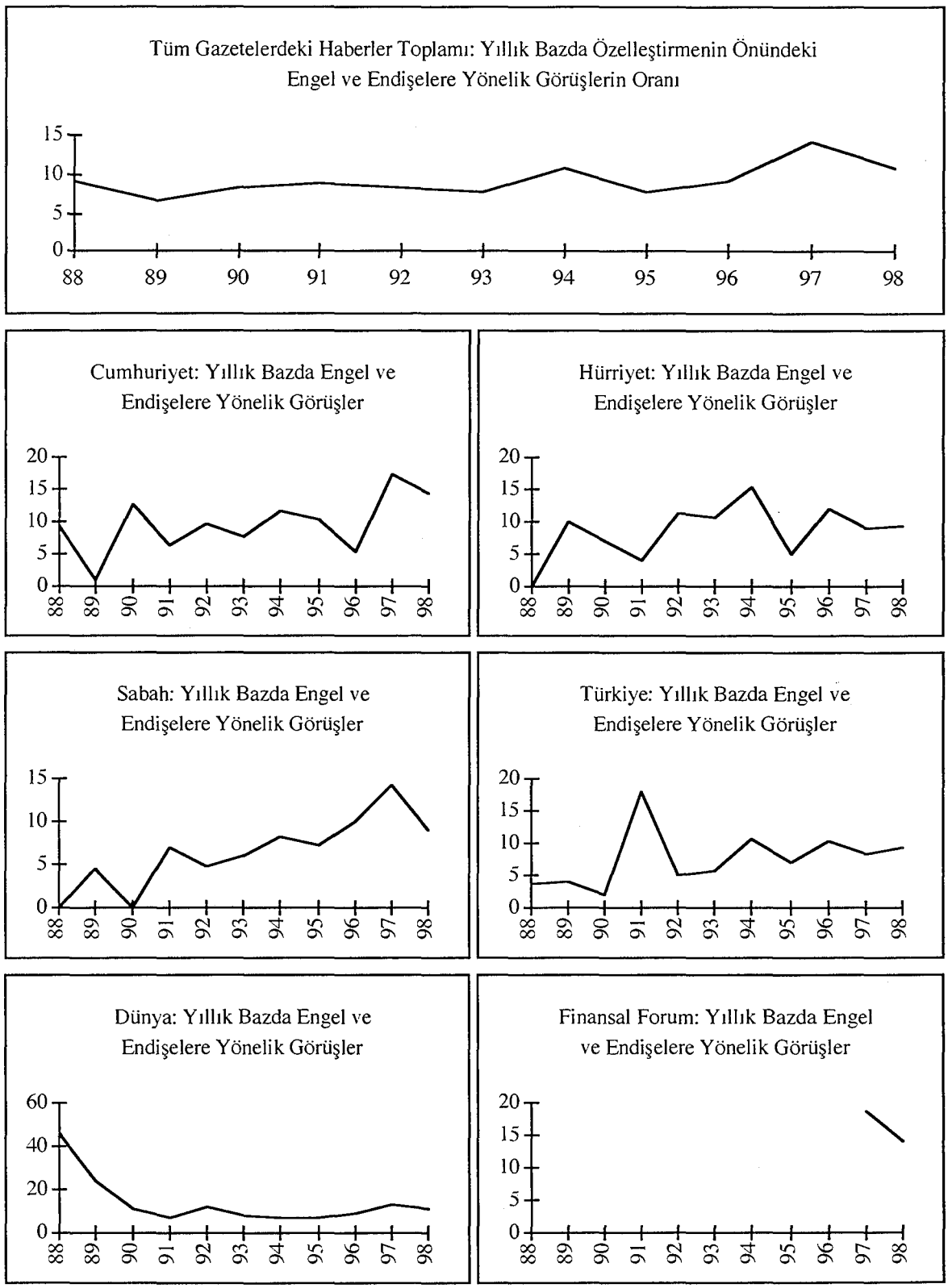

Grafik 14. Haberlerde İşlenen "Özelleştirme Öncesi Uyarı ve Önerilere" Yönelik Görüşlerin Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

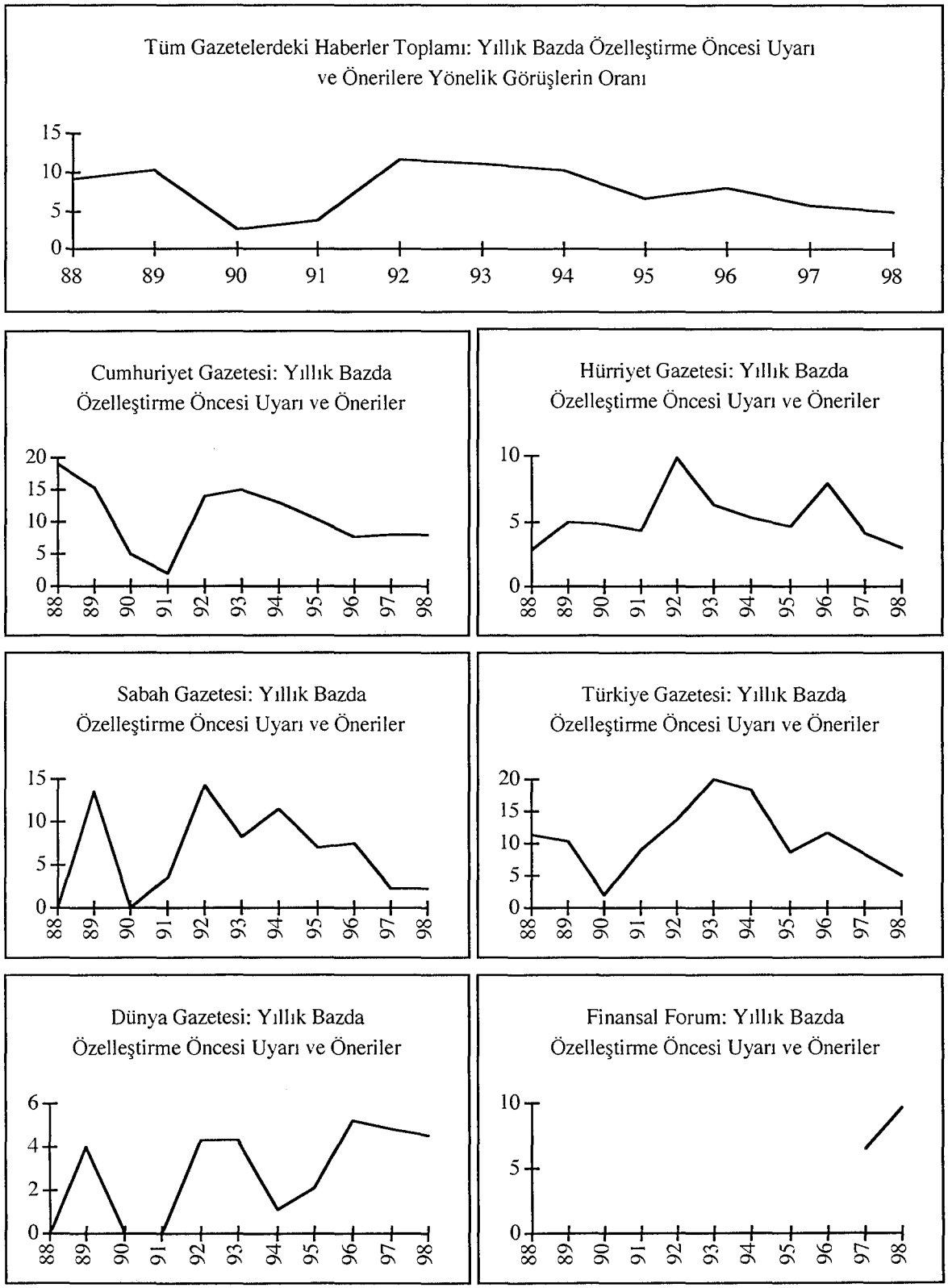

Özelleştirmeye karşı çıkan haberler ise, gazetelerde olumlu haberler kadar yer bulmamıştır. Bu görüşe yönelik haberlerin yıllık bazda oranlarının dağılımını gösteren Grafik 15'de de görselleştirilen verilere göre, tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı bazında değerlendirme yapıldığında en fazla ve önemli bir biçimde 1989'da yayınlanan haberlerde bu görüşün işlendiği belirlenmektedir. Daha sonra ise, 1991 ve 1993'te bu görüşe ağırlık verildiği görülse de, bu oranlar yıl içinde yayınlanan haberlerde hakim ya da önemli orandaki görüşler arasında ilk dörde girebilmiştir. Karşıt görüşler, en az 1988'de yayınlanan haberlerde yer almıştır. **Cumhuriyet**'te özelleştirmeye "hayır" diyen görüşleri içeren haberler, en fazla 1989 ve 1991'de işlenmişken; 1992'de en az biçimde görülmüş, daha sonraki yıllarda ise daha fazla işlenmeye başlanmıştır. 1998'de ağırlıklı bir seviyeye ulaşmıştır. **Hürriyet**'te 1988'de karşıt görüş içeren haber yayınlanmazken, 1989'da önemli bir seviyede görülen haberler içindeki karşıt görüşler, izleyen yıllarda yüzde 5'in altında ve son dört yılda yüzde 2'nin altında işlenmiştir. **Sabah**'ta ilk dört yıl hiçbir karşıt haber yer almazken, izleyen yıllarda da bu tür görüşleri içeren haberlerin oranı ağırlıklı olarak yaklaşık yüzde 3 seviyelerindedir. **Türkiye**'de 1988, 1990 ve 1991'de işlenmeyen görüş, 1993'te ağırlıklı bir oranda işlenmişken, izleyen yıllarda giderek azalan bir şekilde ve yüzde 5'in altında yer almıştır. **Dünya**'da ise karşıt görüşlü haberler, 1988 ve 1996'da görülmezken, 1989 ve 1991'de ağırlıklık biçimde işlenmiş, son iki yılda ise, üç haberde bu görüşün işlendiği ortaya çıkmıştır. **Finansal Forum**'un da son iki yılda toplam beş olumsuz görüş içeren haber yayınladığı belirlenmiştir.

Özelleştirme uygulamaları yoğunlaştıkça, bu uygulamalara yönelik eleştiriler de daha fazla sayıda haberlerin konusu olmaya başlamıştır. Bu haberlerin tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı itibarıyla oranı (yüzde 13.6), özelleştirmeye karşı çıkan görüşleri içeren haberlerin iki katından fazladır. Bu görüşe yönelik haberlerin, yıllık bazda oranlarının dağılımını gösteren Grafik 16'da da görselleştirilen verilere göre, tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı bazında değerlendirme yapıldığında, bu görüşün tüm yıllarda önemli görüşler arasında yer aldığı belirlenmektedir. Buna göre 1989'da (yüzde 20.4) en yoğun şekilde işlenen görüş, izleyen yıllarda da önemini korumuştur.

Gazeteler bazında değerlendirme yapıldığında, **Cumhuriyet**'te tüm yıllarda önemli bir şekilde uygulamalara yönelik eleştirilerde bulunulduğu belirlenmektedir. 1993'ten itibaren eleştirileri içeren haberlerin oranı yüzde 25'in üzerindeki bir orandan, 1998'de yüzde 43.3'e ulaşmıştır. **Cumhuriyet**, özelleştirme uygulamalarına dönük eleştirileri özellikle son yıllarda yoğun bir şekilde yayınlamıştır. **Hürriyet**'te 1989'da önemli bir oranda yer bulan eleştiriler, son beş yıl içinde yeniden önemli hale gelmiş; 1996'da yoğun bir şekilde işlenmiştir. **Sabah**'ta da ağırlıklı olarak önemli görüşler arasında yer alan uygulamaların eleştirileri, 1991'de önemli bir orana ulaşırken, izleyen yıllarda benzer bir çıkış görülmemiş, bu görüşü savunan haberlerin oranı yüzde 9'un altında seyretmiştir. **Türkiye**'de dalgalı bir seyre tanık

Grafik 15. Haberlerde İşlenen "Özelleştirme Karşıtı" Görüşlerin Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

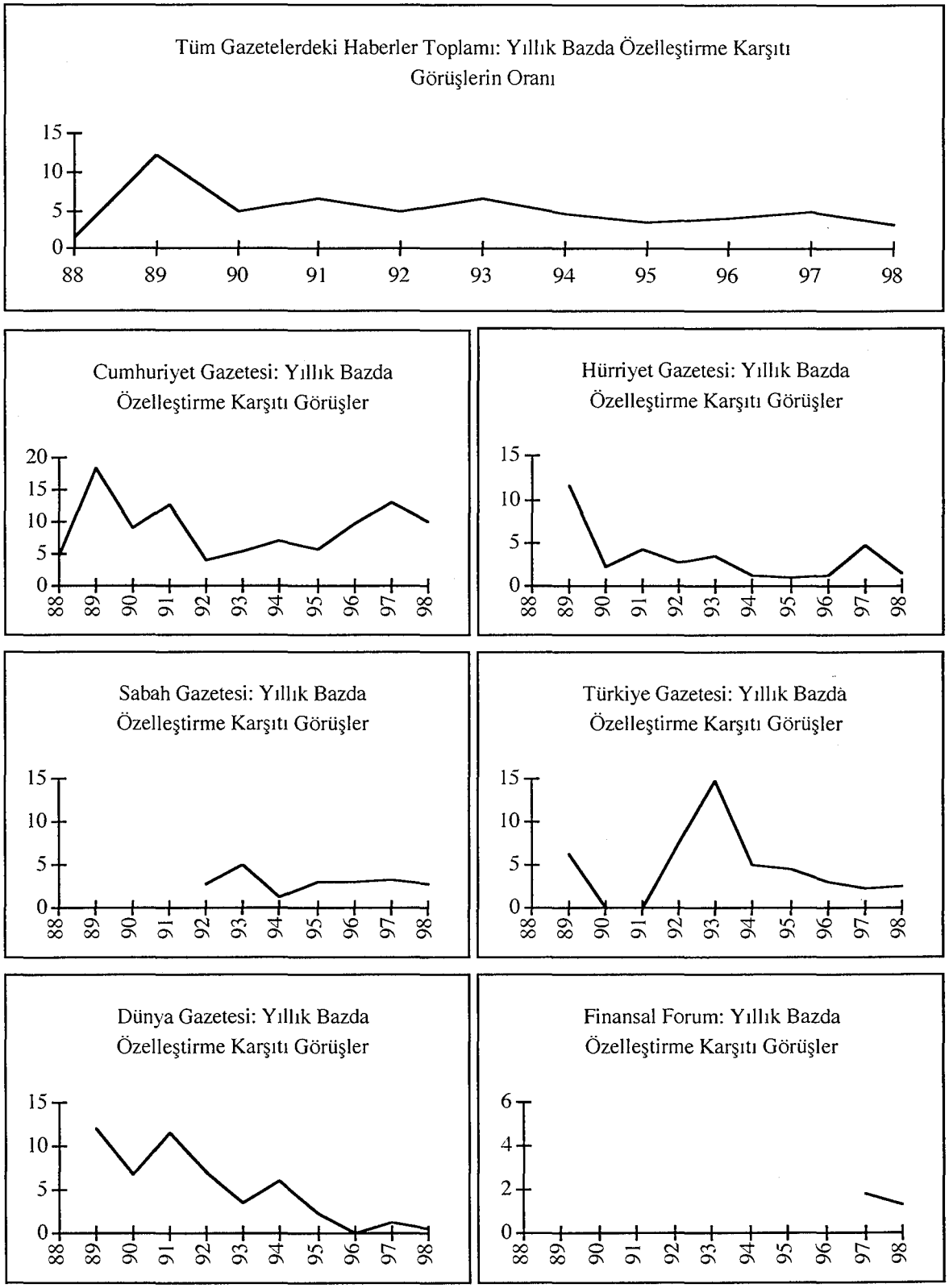

Grafik 16. Haberlerde İşlenen "Özelleştirme Uygulamalarının Eleştirilerine" Yönelik Görüşlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

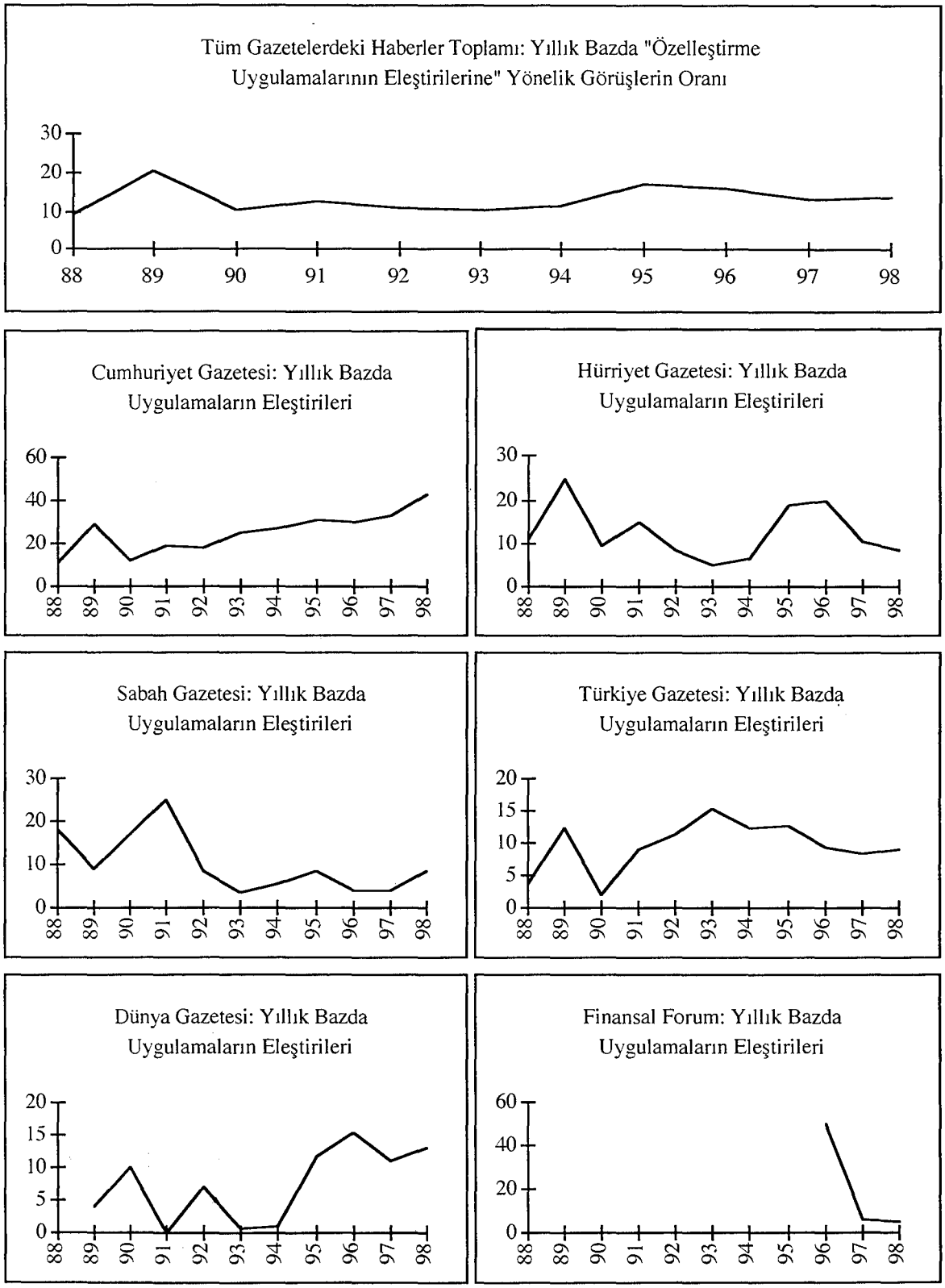

olunmakla birlikte, 1989'da önemli bir şekilde işlenen görüş, daha sonra 1993'te yoğunluk kazanmış ve izleyen yıllarda daha az işlenmiştir. 1988 ve 1991'de **Dünya**'da uygulamaların eleştirilerine yönelik görüşleri savunan haberlere rastlanmazken, özellikle son yıllarda bu görüşün ağırlık kazandığı belirlenmektedir. **Finansal Forum** ise, azalan bir oranla seyreden bu görüşü savunan toplam 21 haber yayınlamıştır.

Haberlerde yer alan görüşlere yönelik oluşturulan bir başka kategori ise, yoğun olarak özelleştirme uygulamalarının savunusuna yöneliktir. Gerek özelleştirme olgusunu ve gerekse gerçekleştirilen uygulamaları savunan anlamdaki görüşler gazetelerde önemli bir kategori biçimindedir. Tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin toplamı itibarıyla, özelleştirme savunularına daha çok ilk yıllarda ve ağırlıklı olarak son yılda rastlanmaktadır. Gazeteler bazında, **Cumhuriyet**'te çoğunlukla ilk yıllarda bir ya da iki savunucu haberlere yer verilirken, en fazla 1995'te 12 haberde bu görüşün işlendiği belirlenmektedir. **Hürriyet**'te ise en fazla 1995'te 10 ve 1998'de 14 haberde; **Sabah**'ta 1995'te 10 ve 1998'de 24 haberde; **Türkiye**'de 1995'te 12 ve 1998'de 13 haberde savunma içerikli haberlere yer verilmiştir. **Dünya**'da ise, hemen hemen hiç savunu içeren habere rastlanmazken, son iki yılda dokuz haber dikkati çekmektedir. Son iki yılda **Finansal Forum**'da da 10 haberde bu görüş işlenmiştir. Haberlerde işlenen kurum ya da kuruluşlar ise ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

1.9 Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

Özelleştirme uygulamaları çerçevesinde özelleştirileceği ya da özelleştirilmeyeceği açıklanan, hazırlıklar yapıldığı belirtilen, yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ifade edilen ve bunun gibi haber temalarından da anlaşılan durumlara yönelik çeşitli kurum ya da kuruluşlardan söz edilmektedir. Bunlar çalışmada, haberde değinilen kurum ya da kuruluşlar biçimde değerlendirilmiştir. Her bir haberde en fazla dört kurum ya da kuruluş araştırma anketine kodlanmış, bundan fazla sayıda kurumdan bahsediliyorsa 'genel anlatım' biçiminde yorumlanmıştır. Haber içeriklerinden elde edilen kurumlara yönelik SPSS verileri Ek 7'de sunulmaktadır.

Öncelikle yıllar itibarıyla bir değerlendirme yapılırsa, 1988'de tam gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla en fazla TELETAŞ (yüzde 48.4), ÇİTOSAN (yüzde 18.0), USAŞ (yüzde 10.7) ve PETKİM'in özelleştirilmesine yönelik haberler ön plana çıkmaktadır. Ortak bir şekilde tüm gazetelerde ilk sırada önemli bir şekilde TELETAŞ'ın özelletirmesi konusu ele alınmıştır. Ardından ÇİTOSAN, **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Dünya**'da önemli şekilde haber yapılan diğer kurumdur.

1989'da tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla PETKİM (yüzde 24.2), ÇİTOSAN (yüzde 15.8), USAŞ (yüzde 11.5), TELETAŞ ve ERDEMİR haberlere konu

olmuştur. Gazeteler itibarıyla ise, **Cumhuriyet**, **Türkiye** ve **Dünya**'da en fazla heber yapılan kuruluş PETKİM iken, **Hürriyet** ve **Sabah**'ta da ERDEMİR ile aynı oranda olmak üzere ÇİTOSAN'dır. Daha sonra **Cumhuriyet**'te ÇİTOSAN, **Hürriyet**'te PETKİM, **Sabah**'ta TELETAŞ, **Türkiye**'de USAŞ ve aynı oranda olmak üzere Sümerbank, **Dünya**'da ise, TELETAŞ ve aynı oranda olmak üzere USAŞ daha çok haber yapılan kuruluşlardır.

1990'da tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla en fazla işlenen kuruluş (yüzde 18.0) ÇİTOSAN'dır. PETKİM (yüzde 15.6) ikinci sıraya düşmüştür. Ardından ise, Sümerbank, TURBAN ve marinalar ve USAŞ gelmektedir. Gazeteler bazında farklılıkların bu yılda giderek daha fazla arttığı görülmektedir. **Cumhuriyet**'te elektirik dağıtımı; **Dünya**'da, **Hürriyet**'te PETKİM'le ve aynı oranda ve **Sabah**'ta da olmak üzere ÇİTOSAN; **Türkiye**'de ise PETKİM, üzerine en fazla haber yapılan kuruluşlardır. Ardından, **Cumhuriyet**'te ÇİTOSAN, **Hürriyet**'te Sümerbank, **Sabah**'ta TÜPRAŞ ve aynı oranda olmak üzere ERDEMİR, **Türkiye**'de Sümerbank ve aynı oranda olmak üzere ERDEMİR, ÇEAŞ ve ASELSAN, **Dünya**'da ise PETKİM, en fazla haber yapılan kuruluşlar olarak dikkati çekmektedir.

1991'de tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla en fazla işlenen kuruluş (yüzde 32.6) yine ÇİTOSAN'dır. Ardından elektirik dağıtımı (yüzde 10.6), TÜPRAŞ, TOFAŞ ve aynı oranda olmak üzere USAŞ, PETKİM ve Sümerbank onu izlemektedir. Gazeteler bazında, **Cumhuriyet**'te ilk sırayı önemli bir oranla elektirik dağıtımının aldığı belirlenmektedir. **Hürriyet** ve **Sabah**'taki haberlerin yarıdan fazlasında ÇİTOSAN'dan söz edilmektedir. **Türkiye**'de ÇİTOSAN ikinci sırada görülürken, ilk sırada PETKİM bulunmaktadır. **Dünya**'da ÇİTOSAN'ın haberlerini, TÜPRAŞ izlemektedir.

1992'de tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla en fazla işlenen kuruluş (ÇİTOSAN, yüzde 31.7) değişmezken, elektirik dağıtımı (yüzde 10.6), SEK (yüzde 10.1) ve Sümerbank haberlerde en çok işlenen kurum ya da kuruluşlardır. Tüm gazetelerde ortak bir şekilde, en çok işlenen kuruluş ÇİTOSAN'dır. Ardından, **Cumhuriyet** ve **Sabah**'ta SEK, **Hürriyet**'te belediye işletmeleri, **Türkiye**'de SEK ve aynı oranda olmak üzere Yem Fabrikaları, **Dünya**'da ise USAŞ gelmektedir.

1993'e gelindiğinde, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla en fazla işlenen kuruluşun Sümerbank (yüzde 16.4) olarak değiştiği ve ÇİTOSAN'ın (yüzde 5.4) daha gerilere düştüğü görülmektedir. SEK, Türk Telekom ve Yem Fabrikaları yılın en fazla söz edilen kuruluşlarıdır. Gazeteler bazında **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Dünya**'da Sümerbank'ın, **Türkiye**'de ise SEK'in ağırlığı görülmektedir. Ardından **Cumhuriyet** ve **Dünya**'da SEK; **Hürriyet** ve **Sabah**'ta SEK ile aynı oranda olmak üzere Türk Telekom; **Türkiye**'de EBK yıl içinde yayınlanan haberlerde en fazla adı geçen diğer kurum ya da kuruluşlardır.

1994'te tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla haberlere en fazla (yüzde 13.9) EBK'nın konu edildiği belirlenmektedir. Türk Telekom (yüzde 12.7), ERDEMİR (yüzde 9.1), SEK ve elektirik dağıtımı diğer önemli kurum ya da kuruluşlardır. Gazeteler bazında EBK, **Sabah** ve **Türkiye**'de; Türk Telekom, **Cumhuriyet** ve **Hürriyet**'te ve ERDEMİR de **Dünya**'da EBK ile aynı oranda en fazla işlenen kurum ya da kuruluşlar şeklinde belirlenmektedir. **Cumhuriyet**'te daha sonra SEK ve aynı oranda olmak üzere EBK, **Hürriyet**'te EBK, **Sabah**'ta Türk Telekom, **Türkiye**'de Kardemir Karabük ve ardından SEK, **Dünya**'da ise PETLAS ve aynı oranda olmak üzere elektirik dağıtımı onu izlemektedir.

1995'te tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla EBK'nın (yüzde 20.1) üstünlüğü devam etmektedir. Türk Telekom (yüzde 9.4), ERDEMİR (yüzde 8.4), SEK, Sümerbank ve aynı oranda olmak üzere PETLAS yıl içindeki haberlerde en fazla değinilen diğer önemli kurum ya da kuruluşlardır. Tüm gazetelerde en fazla işlenen kurum EBK'dır. Türk Telekom ise, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Sabah**, **Türkiye**'de (Sümerbank'la eşit oranda olmak üzere) ikinci sıradaki en fazla değinilen kuruluştur. **Dünya**'da ise, daha çok ERDEMİR üzerinde durulmuştur.

1996'da son üç yılın gündemindeki önemli kuruluşlardan Türk Telekom'un tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla (yüzde 15.2) ilk sıraya yükseldiği belirlenmektedir. ÇİTOSAN (yüzde 13.7), ERDEMİR (yüzde 9.5), EBK ve PETLAS haberlerde en fazla yer verilen diğer kurum ya da kuruluşlardır. Türk Telekom, **Hürriyet**, **Sabah** ve **Türkiye**'de en fazla işlenen; **Cumhuriyet**'te EBK'dan sonra en fazla işlenen kuruluştur. Daha sonra, **Hürriyet**'te (ERDEMİR'le eşit oranda olmak üzere) ve **Sabah**'ta ÇİTOSAN ikinci sırada gelirken, **Türkiye** daha çok EBK üzerinde durmuştur. **Dünya**'da ise sıralama ÇİTOSAN, PETLAS ve ERDEMİR şeklindedir.

1997'nin tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla en fazla, elektirik santrallarının özelleştirilmesinden (yüzde 12.8) söz edilmiştir. Türk Telekom (yüzde 11.4), Etibank (yüzde 10.1), ERDEMİR ve aynı oranda olmak üzere elektirik dağıtımının özelleştirilmesi haberlerde konu edilen diğer kurum ya da kuruluşlardır. Santrallar, **Cumhuriyet**'te elektirik dağıtımından sonra, **Hürriyet** ve **Finansal Forum**'da ilk sırada, **Sabah**'ta Türk Telekom ve Etibank'ın ardından önemli şekilde işlenmiştir. **Türkiye**'de ise farklı olarak, ilk üç kurum ya da kuruluş; Türk Telekom, Etibank ve elektirik dağıtımı şeklindedir. **Dünya**'da sıralama, ERDEMİR, elektirik dağıtımı ve Etibank şeklinde değişmektedir. **Finansal Forum**'da da, elektirik dağıtımı ve Türk Telekom'un özelleştirilmesi ön plandadır.

1998'e damgasını vuran kuruluş, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla (yüzde 29.9) POAŞ'tır. Elektirik santrallarının (yüzde 11.2) ve elektirik dağıtımının özelleştirilmesi (yüzde 6.7), Türk Telekom ve GSM lisans haklarının devri diğer önemli

haber konularıdır. Tüm gazetelerde ortak şekilde üzerinde en fazla haber yapılan kuruluş POAŞ'tır. Ardından **Cumhuriyet**'te TEKEL ve elektirik santrallarının özelletirilmesi; **Hürriyet**'te İşbank, Türkbank ve elektirik santralları; **Sabah**'ta İşbank ve Türkbank; **Türkiye**'de elektirik santralları ve Türk Telekom; **Dünya**'da elektirik dağıtımı ve Türkbank, **Finansal Forum**'da da elektirik santralları, Türk Telekom ve aynı oranda olmak üzere GSM hatları lisanslarının devri önemli oranda haberlere konu olan kurum ya da kuruluşlardır.

Dönem içerisinde tüm gazetelerde yayınlanan tüm haberlerin toplamı itibarıyla bir değerlendirme yapıldığında ise haberlerde en fazla sırasıyla Türk Telekom, POAŞ, ÇİTOSAN, EBK, ERDEMİR, elektirik dağıtımı, elektirik santralları, Sümerbank ve SEK'in işlendiği belirlenmektedir. Gazeteler bazında ise; **Cumhuriyet** ve **Hürriyet**'te Türk Telekom, **Sabah** ve **Türkiye**'de POAŞ ve **Dünya**'da ise ÇİTOSAN, en fazla haber yapılan kuruluşlardır. Daha sonra, **Cumhuriyet** ve **Türkiye**'de EBK, **Hürriyet**'te POAŞ, **Sabah**'ta Türk Telekom ve **Dünya**'da ise ERDEMİR haberlere konu edilmiştir. **Finansal Forum**'un son iki yıldaki yayınları içinde de ilk sırayı elektirik santrallarının özelleştirilmesi alırken, POAŞ ve elektirik dağıtımının özelleştirilmesi onu izlemektedir.

Kurum ya da kuruluşların özelleştirilmelerine yönelik haberlerin gündeme gelmeleri itibarıyla yapılacak bir değerlendirmede, öncelikle en fazla değinilen kuruluş olan Türk Telekom'a bakılabilir. Grafik 17'de de görselleştirilen Türk Telekom'a yönelik haberlerin yıllık bazda yer alışı değerlendirildiğinde, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, 1992'den sonra gazetelere girmeye başlayan bu kuruluşa yönelik haberlerin, son beş yıl içinde önemli oranlara ulaştığı görülmektedir. Yıllık haberler bazında, Türk Telekom'a yönelik haberlerin oranı 1996'da (yüzde 15.2) en yüksek orana ulaşmışsa da, en fazla haberin 1997'de (81 haber) yayınlandığı belirlenmektedir. 1994 ve 1996'da Türk Telekom'un özelleştirmesine yönelik haberlerin oranında önemi artışlar yaşanmışken, son iki yıldır bu oran giderek düşmüştür. Gazeteler bazında dönem içinde yayınlanan haberlerin toplamı itibarıyla **Sabah** ve **Hürriyet** ve son iki yılda da **Finansal Forum** en fazla bu kuruluşu haber yapmıştır. Kuruluşun haberlerine en az yer veren gazete ise **Dünya**'dır.

Dönem içerisinde tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla üzerinde en çok haber yapılan ikinci kuruluş POAŞ'tır. Grafik 18'de de görselleştirilen POAŞ'a yönelik haberlerin yıllık bazda yer alışı değerlendirildiğinde, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, kuruluşun özelleştirmesine yönelik haberlerin 1990'dan sonra gündeme geldiği ve izleyen yıllarda 10'un altında kalan haber sayısının 1998'de (313 haberle) patlama yaptığı ve kuruluşu en fazla haber yapılan ikinci kuruluş durumuna getiridiği belirlenmektedir. Gazeteler bazında da yıllar itibarıyla bu paralellik görülmektedir. Dönem içerisinde bu kuruluşa ait en fazla haberi ise, **Sabah** (106 haber) ve **Türkiye** (71 haber) yayınlamıştır.

Grafik 17. Türk Telekom'a Yönelik Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

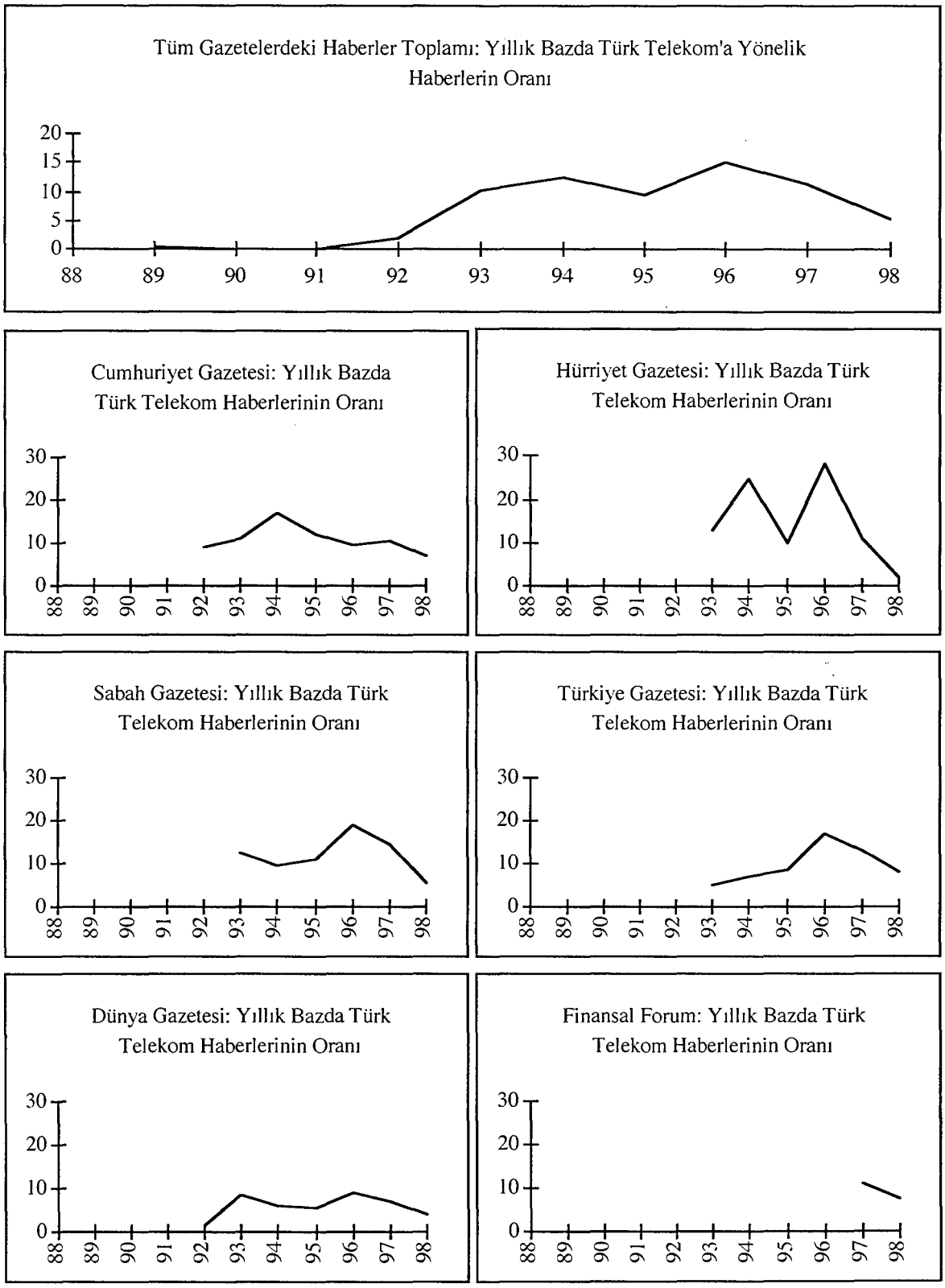

Grafik 18. POAŞ'a Yönelik Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

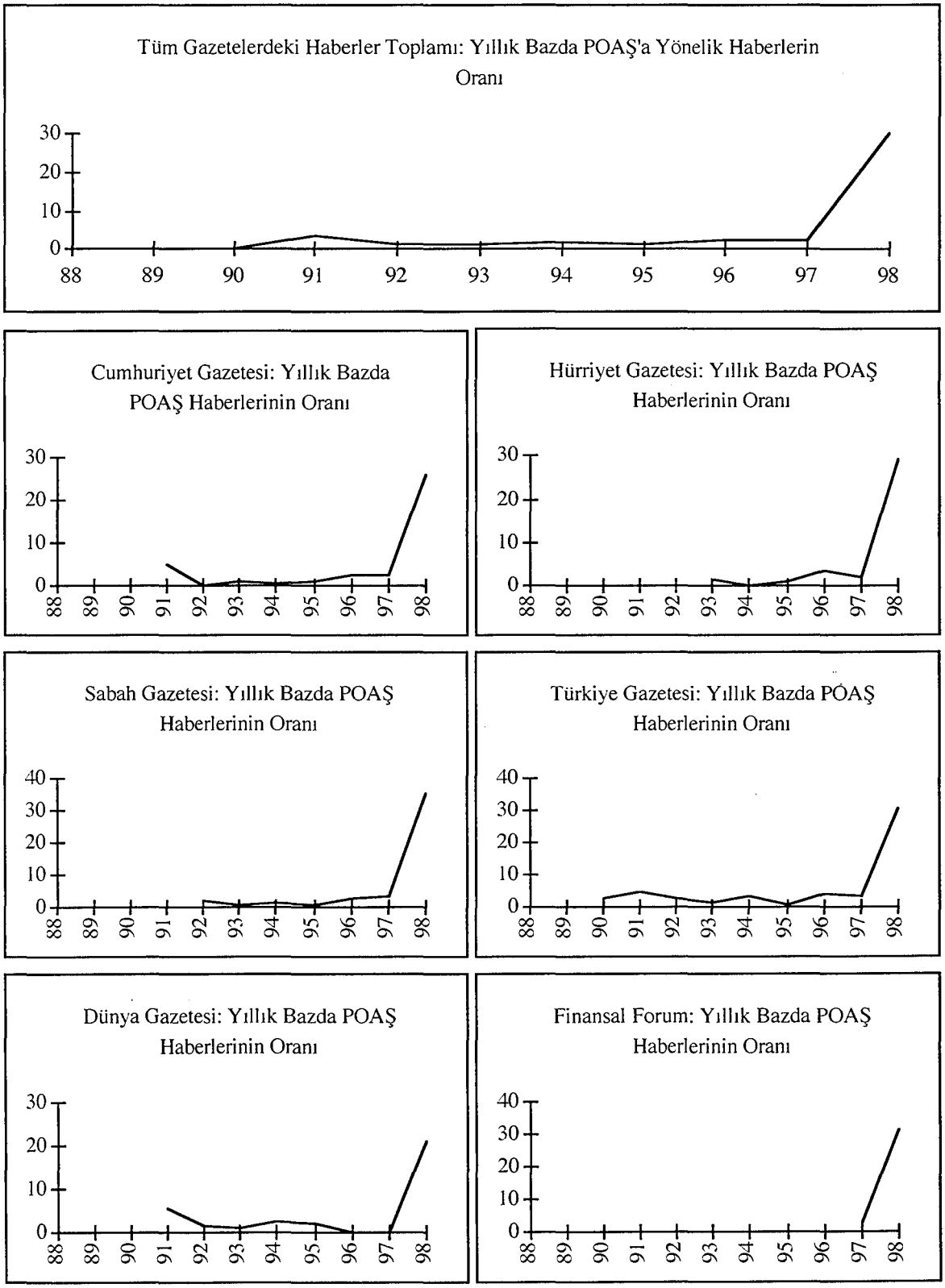

Grafik 19. ÇİTOSAN'a Yönelik Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

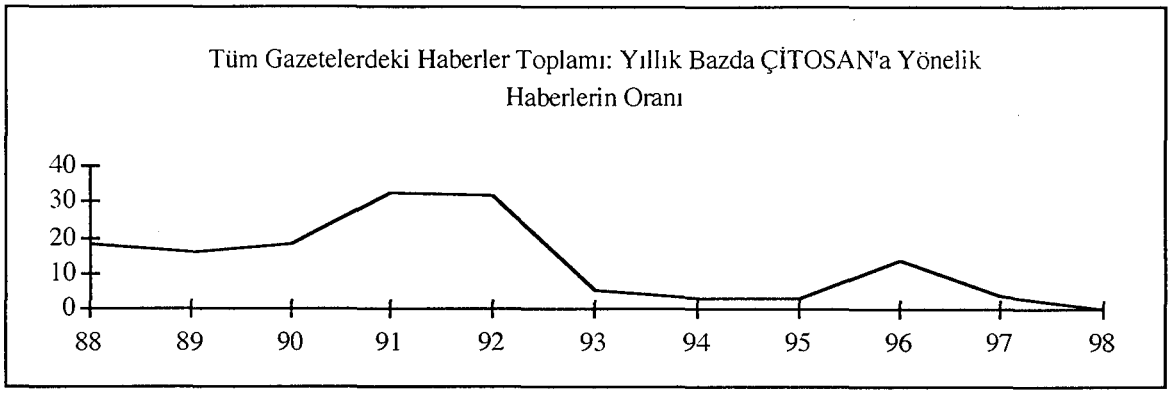

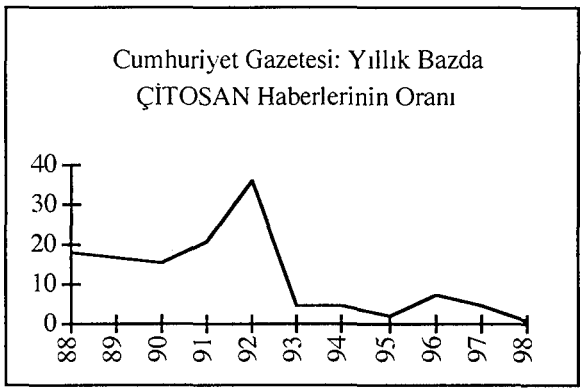

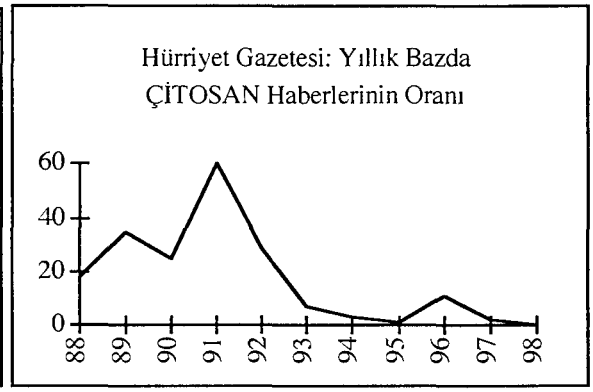

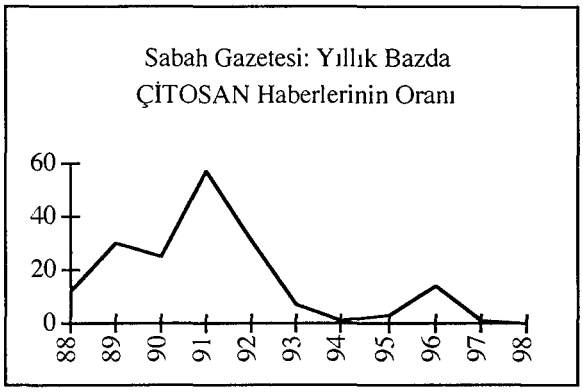

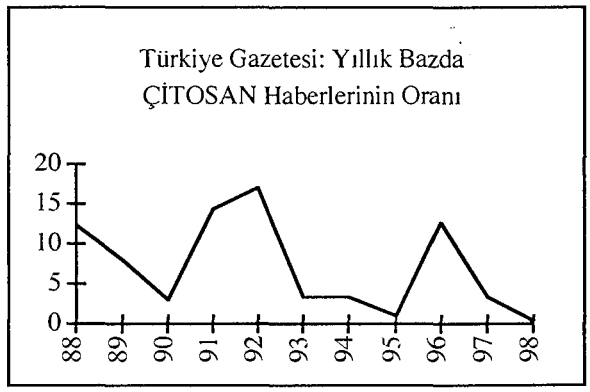

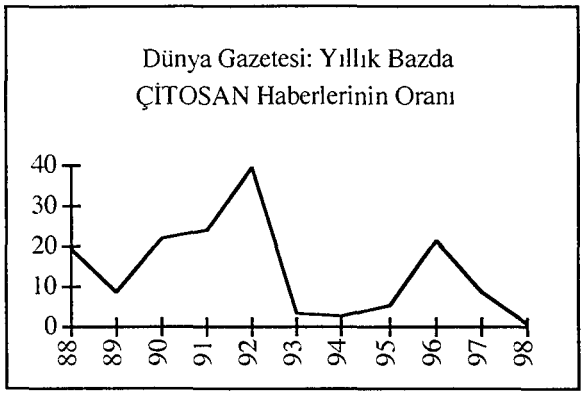

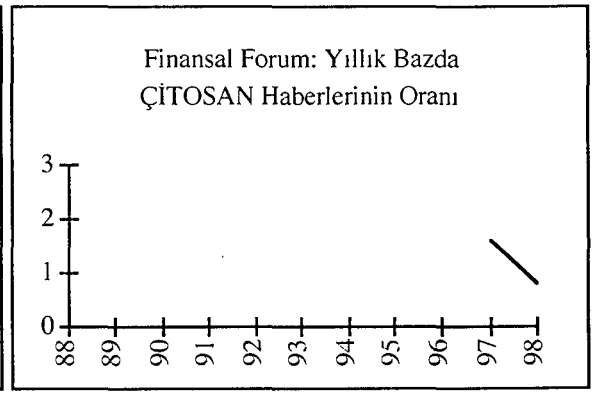

Haberlerde en fazla yer verilen üçüncü kuruluşun ise, ÇİTOSAN olduğu belirlenmektedir. Grafik 19'da da görselleştirilen bu kuruluşa yönelik haberlerin yıllık bazda yer alışı değerlendirildiğinde, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, özellikle ilk yıllarda ve yoğun şekilde 1991 ve 1992'de bu kuruluşa önem verdiği belirlenmektedir. Çimento fabrikalarına yönelik haberlerin, ayrıca tüm yıllarda sayıları azalsa da mevcut olduğu görülmektedir. Gazeteler bazında, **Hürriyet** ve **Sabah**'ın 1991'de özelleştirmeye yönelik haberlerinin yarıdan fazlasında bu kuruluşun ele alındığı dikkati çekerken, dönem içerisinde yayınlanan haberlerin toplamı itibarıyla ise, en fazla oranda **Dünya**'nın bu kuruluş üzerinde durduğu belirlenmektedir. 1993'ten sonra ise kuruma olan ilgi, 1996'daki küçük canlanma sayılmazsa, tüm gazetelerde azalmıştır.

Et ve Balık Kurumu, üzerinde çokca durulan kurumlardan diğeri olarak ön plana çıkmaktadır. Grafik 20'de de görselleştirilen EBK'ya yönelik haberlerin yıllık bazda yer alışı değerlendirildiğinde, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, kurumun 1992'de gazetelerdeki haberlere konu olmaya başladığı ve 1994'ün ardından, 1995'te en yoğun şekilde haberlerde işlendiği, son iki yılda ise haber sayısının yok denilenecek kadar azaldığı görülmektedir. Gazeteler bazında yıllar içinde paralel bir seyir gözlenmekle birlikte, en fazla oranda **Türkiye** ve **Cumhuriyet**'in bu kurumun haberlerine yer verdiği dikkati çekmektedir.

1989'dan beri özelleştirilmesi gündemde olan ERDEMİR ise, daha sonra gündeme gelen yukarıdaki kuruluşlar kadar haber yapılmamıştır. Grafik 21'de de görselleştirilen ERDEMİR'e yönelik haberlerin yıllık bazda yer alışı değerlendirildiğinde, tüm gazetelerde yer alan haberler toplamı itibarıyla, 1989'da gündeme gelen kuruluşun izleyen yıllarda gündemden düştüğü ve ardından 1994'te ve en yoğun şekilde de 1997'de yeniden ön plana çıktığı belirlenmektedir. Gazeteler bazında, dönem içerisindeki haber toplamı itibarıyla, en fazla oranda **Dünya** ve **Sabah**'ta bu kurumun haberlerine yer verildiği belirlenmektedir.

Üzerinde ayrıca durulabilecek diğer özelleştirmeler ise, elektirik dağıtımının ve santrallarının özelleştirilmesidir. Elektirik dağıtımına yönelik haberlerin yıllık bazda yer alışı değerlendirildiğinde, tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı itibarıyla konunun başlangıcından bu yana her yıl işlendiği ve en fazla haberin son iki yılda yapıldığı belirlenmektedir. Ancak yıllık bazda oransal olarak konunun daha gerilerde kaldığı görülmektedir. Çünkü diğer kurumlara ait haberlerin sayısı bu yıllarda yoğunlaşmaktadır. Bu yapısıyla elektirik dağıtımına yönelik değerlendirmeyi öncekilerden farklı olarak yıllık bazda haberlerin oranı yerine sayısı itibarıyla görmek daha uygun olacaktır. Böylece konunun gündeme gelişi, diğer konular içindeki durumundan bağımsız olmak kaydıyla, haber sayıları itibarıyla değerlendirilebilecektir. Grafik 22'de de görselleştirildiği şekliyle, genel olarak elektirik dağıtımına yönelik haberlerin kısa aralıklarla gündeme geldiği ancak yoğun şekilde

Grafik 20. EBK'na Yönelik Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

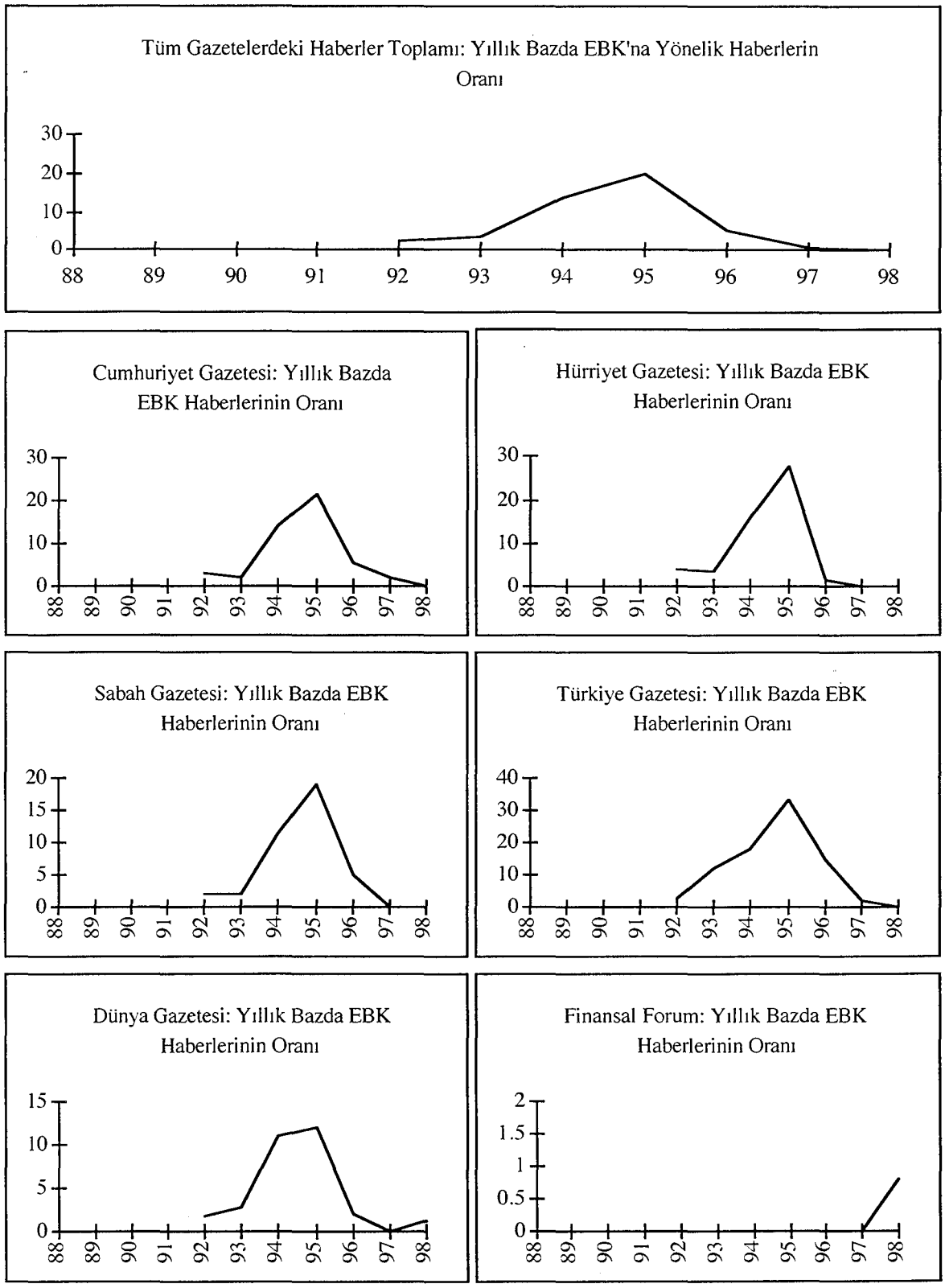

Grafik 21. ERDEMİR'e Yönelik Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

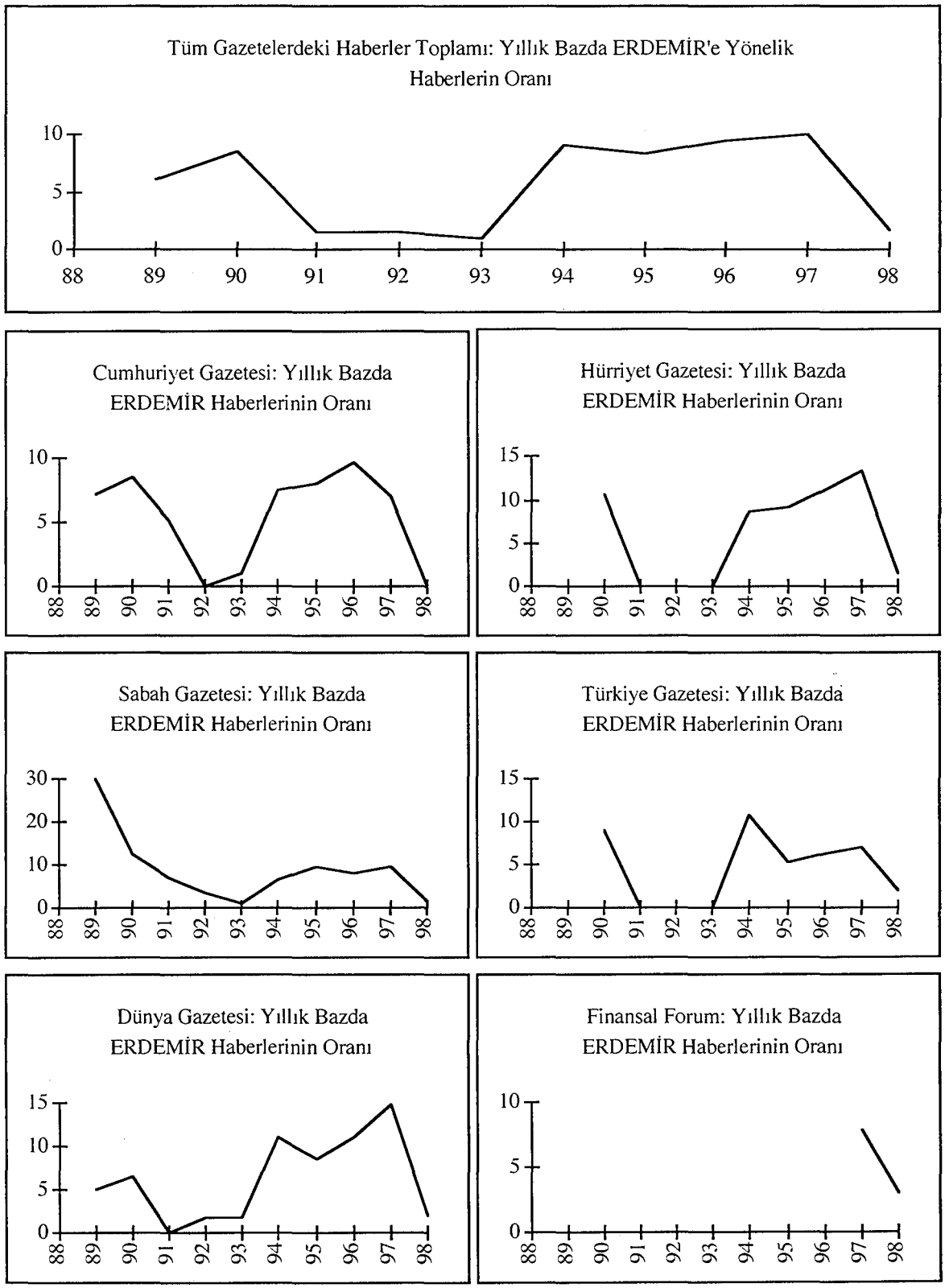

Grafik 22. Elektirik Dağıtımının Özelleştirilmesine Yönelik Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Sayısal Dağılımı

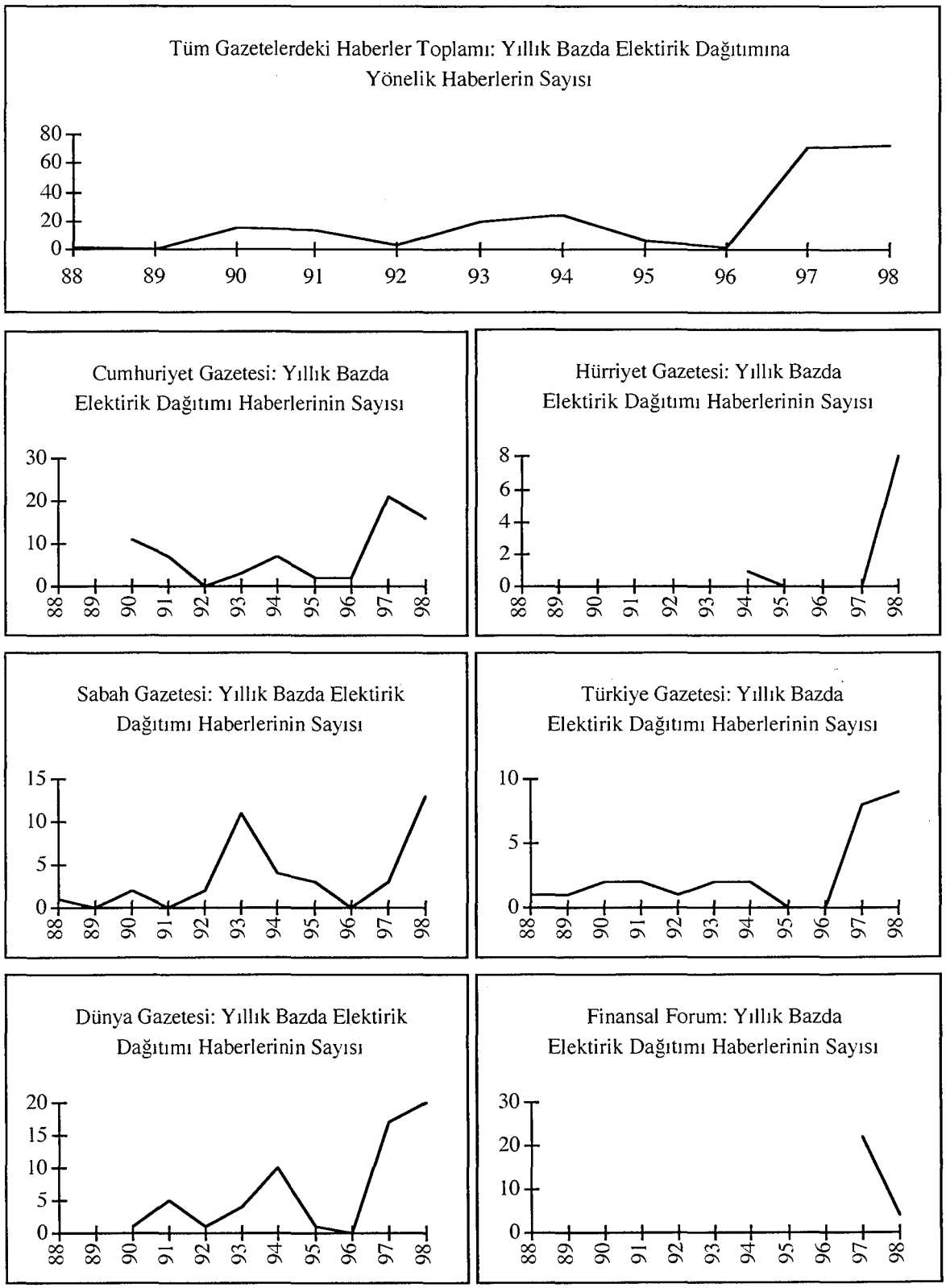

Grafik 23. Elektirik Santrallarının Özelleştirilmesine Yönelik Haberlerin Gazetelere Göre Yıllık Bazda Sayısal Dağılımı

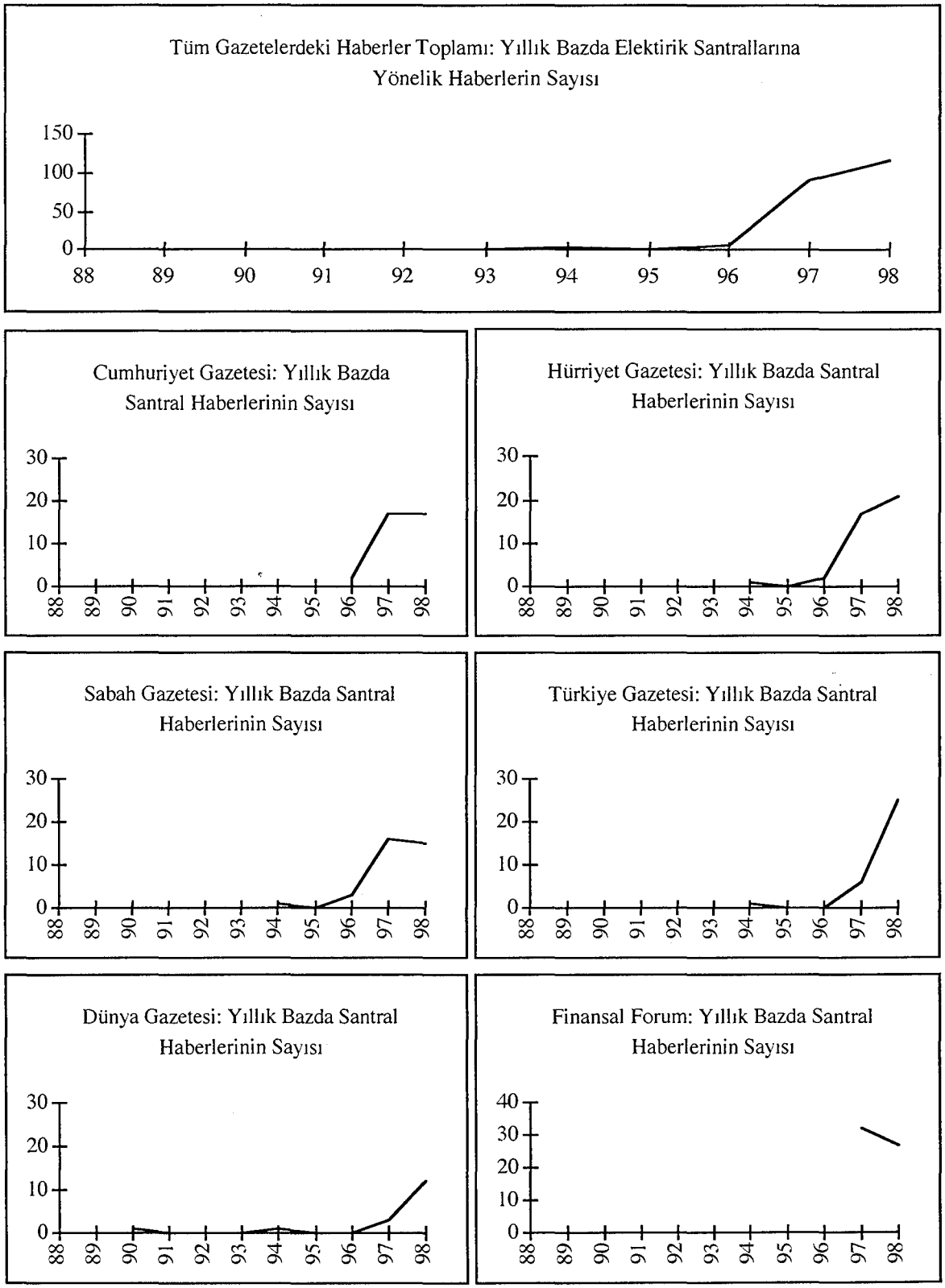

son iki yılda işlendiği belirlenmektedir. Gazeteler itibarıyla 1993'te konuyu en fazla **Sabah**'ın ve ertesi yıl da **Dünya**'nın önemli şekilde işlediği; son yılda ise bütün gazetelerde artan şekilde konuya yer verildiği dikkati çekmektedir.

Elektirik santrallarının özelleştirilmesine yönelik haberler de sayıları itibarıyla değerlendirildiğinde genel olarak konunun yoğun bir şekilde son iki yılda gündeme geldiği belirlenmektedir. Grafik 23'te de görselleştirilen verilere göre, gazeteler bazında en fazla santralların özelleştirilmesine yönelik haber **Finansal Forum** (59 haber) ve **Hürriyet**'te (41 haber) yayınlanmıştır. **Türkiye**'nin son yıl yayınladığı haber sayısında (25 haber) ise önemli bir artış dikkati çekmektedir.

Haberlerde işlenen belli başlı kurum ya da kuruluşların yıllık bazda yer alış biçimleri üzerinde de ayrıca durulduktan sonra, üzerinde en az haber yapılan kurum ya da kuruluşlar da görülebilir. Buna göre incelenen dönemin tümü içinde rafineriler, Eti Holding ve karayollarının özelleştirilmesi 1998'de, Asil Çelik ve AKSANTAŞ 1997'de, Vakıfbank, KETAŞ ve Azot Fabrikası 1996'da, TÜLOMSAŞ, NASAŞ, Kablo TV ve Fruko Tamek 1995'te, KEMSAŞ, ÇUKOBİRLİK ve TARİŞ 1993'te, Tekstilbank, Şeker Sigorta ve İpregaz 1992'de, Şekerbank 1991'de ve İzmir Demir Çelik 1989'da olmak üzere yalnızca bir kez özelleştirme ile ilgili haberlere konu olmuştur. TRT, KÖYTEKS, MEYBUZ, TÜMOSAN, TİGEM ve kamu hastahanelerinin özelleştirilmesi ise dönem içinde iki kez haberlerde işlenmiştir. Daha sonra MKEK, Türk Kablo ve Konya Krom'un da üç kez haber haline getirildiği görülmektedir.

Bu aşamada buraya kadar ekonomi basını gündeminde özelleştirme konusuna yönelik elde edilen verileri ayrı bir başlık altında biraraya getirerek genel bir değerlendirmede bulunmak yerinde olacaktır.

1.10 Ekonomi Basını Gündemine Yönelik Genel Değerlendirme

Ekonomi basınında özelleştirme haberlerinin yer alışı üzerine gerçekleştirilen içerik analizi uygulamasıyla bu haberlerin sayısı, yayınlandığı sayfa, haberlerin konumu, büyüklüğü, kaynağı, işlediği tema ve görüşler ve de sözü edilen kurumlar bazında hem gazeteler ayrı ayrı, hem tüm gazetelerde yer alan haberlerin toplamı, hem de yıllar itibarıyla ve ayrıca bir bütün şeklinde genel bir değerlendirmede bulunmak mümkün olmuştur.

Gazetelerde yer alan özelleştirme ile ilgili haberlerin sayısında, yıllar içerisinde 1995'te önemli bir artış görülürken, ardından bir düşüşe geçildiği ve daha sonra 1997 ve 1998'de konunun yeniden önem kazanarak haber sayısının arttığı belirlenmektedir. Haberlerin yayınlandıkları sayfaları ortaya koyan bulgular ise, yaygın gazeteler itibarıyla bu haberlerin daha çok ilk ekonomi sayfalarında yayınlandığını göstermektedir. Ekonomi gazetelerinin de vitrin sayfaları olan ilk sayfalarının incelenmiş olması; bu bulguya paralel bir nitelik

taşıdığından, doğrulanmaktadır. Haberlerin sayfadaki konumları itibarıyla, en yoğun şekilde sol üst bölümde, eş deyişle manşetlerde işlendiği anlaşılmaktadır. Ardından yıllara göre değişmekle birlikte, haberler ikinci ve üçüncü önemli bölge sayılan sağ üst ve sol altta yoğun şekilde yer almıştır. Haberlerin ilk sayfada yayınlandığı bulgusu ile manşetlerde yer aldığı bulgusu biraraya getirildiğinde, özelleştirme haberlerinin gazetelerde yoğun şekilde 'en önemli biçimde' işlendiği söylenebilmektedir. Eş deyişle gazeteler, özelleştirme ile ilgili haberleri sürekli önemli bulmuşlardır. Bu bulguları destekleyecek bir başka bulgu ise, haberlerin büyüklüğüdür. Haberlerin yarıdan fazlasının 4 birim, eş deyişle çeyrek sayfanın yarısı büyüklüğünde olduğu görülmektedir. Ardından ise, 8 birim büyüklüğündeki haberlerin yoğunluğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla önemli sayfalarda, önemli konumda yayınlanan haberlerin yoğun şekilde çeyrek sayfanın yarısı ve çeyrek sayfa yer kaplayacak biçimde işlendiği belirlenmektedir. Bu yapısı ile özelleştirme haberlerinin yayınlandığı her dönemde gazetelerin gündeminin öncelikli sırasına yerleştiğini söylemek mümkündür.

Haber içeriklerinden elde edilen ilk bulgu, haber kaynaklarıdır. En önemli kaynak, özelleştirme uygulamalarından sorumlu kurum olan, Özelleştirme İdaresi şeklinde görülmektedir. 1994, 1996 ve 1997'de ise, en önemli haber kaynağı ilk elden resmi ağızlar da denilebilecek, iktidar ya da hükümet yetkilileri biçiminde tanımlanmaktadır. Ardından, işadamları ve özelleştirilecek kurumun Genel Müdür ya da Yönetim Kurulu Başkanı'nın açıklamaları gelmektedir. İşçi örgüt ve sendikaları ise, daha sonra yer verilen kaynaklardır. Ancak kimi dönemlerde gazeteler bazında görülen farklılıklar da dikkat çekmektedir. Örneğin, 1994'te **Türkiye**'de, 1997 ve 1998'de işçi örgüt ve sendikalarının haberlerine yer verildiği belirlenmektedir. **Dünya**'da ise, haberelere son iki yılda daha çok teklif verenler kaynaklık etmiştir.

Bu durumu özelleştirme konusundaki haber kaynaklarının sınırlılığı, ilk elden verilerin yalnızca Özelleştirme İdaresinde bulunuduğu, yapılacak özelleştirmeler ve genel değerlendirmelere yönelik açıklamaların da daha çok iktidar tarafından yapıldığı düşünceleri ile açıklamak mümkünse de, daha önce II. Bölüm'de haber içeriklerini etkileyen faktörler gözönünde bulundurulduğunda, gazetelerin ilgi duydukları ya da kendilerine yakın buldukları kaynakları daha çok haber yaptıkları gibi düşüncelerde değerlendirmek de mümkündür. Haber temalarından elde edilen bulgulara da bu çerçevede göz atmak yerinde olacaktır.

Özelleştirme haberlerinde işlenen en önemli tema özelleştirmeye yönelik olumlu ya da olumsuz görüşleri içeren genel değerlendirmelerdir. Eş deyişle, haberlerde en fazla, kaynakların özelleştirme ile ilgili yorumlarını içeren görüşlerine yer verilmiştir. Ardından, yapılacak özelleştirmelere ve gelinen aşamaya yönelik anlatımlar dikkati çekmektedir. Teklif verenlere yönelik anlatımların ön plana çıktığı görülürken; onu, hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar izlemektedir. Ancak burada hangi temaların en fazla işlendiği

kadar, hangi temaların en az işlendiği ya da işlenmediği konusu üzerinde de bir değerlendirme yapılmalıdır. En az işlenen temalar, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin nerede kullanılacağına, özelleştirme için yapılan harcamalar ya da giderlere, gelirler ve giderlerin karşılaştırmasına ve özelleştirilecek kuruluşların yaptıkları ya da yapacakları yatırımlara yönelik anlatımlar biçiminde sıralanmaktadır. Dolayısıyla, bu haberlerde özelleştirme gelirlerinin nerede kullanılacağı, uygulamalar gerçekleştirilirken ne kadar gider ya da harcamada bulunulduğu ve gelirlerle giderlerin karşılaştırmasına yönelik konuların üzerinde durulmadığı görülmektedir. Haber kaynağının yoğun şekilde resmi kaynaklar, ya da Özelleştirme İdaresi ve iktidar olduğu bir konumda bu temaların az işlenmesinin nedenleri de anlaşılabilmektedir. Bu doğrultuda haberlerde işlenen görüşler de ayrıca değerlendirilmelidir.

Çoğunlukla Özelleştirme İdaresi ve iktidar kaynaklarına dayanan özelleştirme haberlerinde, en yoğun şekilde işlenen görüş, özelleştirmenin yapılması gerektiğini savunan, Özelleştirmeye "evet" diyen, olumlu görüştür. Özelleştirme taraftarlarının bu olumlu görüşlerinin dörtte biri oranında olmak üzere, ikinci sırada en fazla değinilen görüş ise, uygulamaların eleştirisidir. Hemen ardından, özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler, ardından da özelleştirmenin doğru ve düzgün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yapılan özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler yer almaktadır. Özelleştirmeye karşı çıkan, alehyteki görüşler ise, oldukça az biçimde işlenmiştir. Eleştirilerin yoğunluğuna karşın bunların savunuları ise, haberlerde en az şekilde yer bulmuştur.

Özelleştirilecek kurumların tümü elbette ki, gazetelerde haber konusu olmamıştır ya da çoğunun üzerine kurulu haberler yapılmamıştır. İncelenen dönem içerisinde en fazla Türk Telekom, POAŞ, ÇİTOSAN, EBK, ERDEMİR, elektirik dağıtımı, elektirik santralları, Sümerbank ve SEK'in durumuna yönelik haberlerin gazetelerde yer aldığı belirlenmektedir. Eş deyişle bu kurum ve kuruluşlar, gazetelerde en fazla işlenen ya da tartışılan özelleştirme uygulamaları biçiminde görülmektedir.

Buraya kadar içerik analizi uygulamasından elde edilen bulgular, genel bir değerlendirme ile ortaya koyulmuştur. Ancak çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliği anlamında bir göstergeye de ihtiyaç vardır[1082]. Bu amaçla Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve İletişim Bilimleri Fakültesi son sınıf öğrencilerinden oluşan iki farklı grup seçilmiş ve incelenen gazeteler onlara da tarattırılmıştır. Bu süreç içinde elde edilen sonuçların araştırmacının uygulaması paralelinde olduğu belirlenmiştir. Bu da çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğini destekler niteliktedir.

1082 Bu konuda bkz. Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Beşinci Basım, Ankara-1994, s.146-153; Behlül Üsdiken ve Yorgo Pasedeos, *"Türkiye'de Yayınlanan Yöntemle İlgili Veri Temelli Makalelerde Yöntem"*, **ODTÜ Geliştirme Dergisi**, 19 (2), Ankara-1992, s.249-266.

2. SİYASAL GÜNDEMDE ÖZELLEŞTİRME KONUSU

Çalışmada, siyasal gündemde özelleştirme konusu, kurumsal bölümde "Özelleştirme" başlığı altında çeşitli bakış açıları ile değerlendirilmiştir. Özelleştirme tartışmalarının genel hatları, hükümet programları ve koalisyon protokollerinde özelleştirmenin yeri ve özelleştirmenin hukuksal çerçevesi bunlar arasında görülebilir. Bu başlık altında çalışmanın uygulama boyutunda siyasal gündemde özelleştirme konusu, TBMM Genel Kurulu'nda bu konuda yapılan görüşme ve konuşmaların türü, konuşmacısı ve içeriklerinde değinilen kurum ya da kuruluşlar ile görüşler bağlamında değerlendirilecektir. Yöntem ve sınırlılıklar çerçevesinde ortaya konulduğu biçimde Genel Kurul kayıtlarının inceleneceği **TBBB Tutanak Dergileri** üzerinde uygulanan içerik analizine yönelik olarak elde edilen kategoriler ve tanımlanması, eş deyişle uygulama şablonu Ek 2'de sunulmaktadır. Buna göre taranan **Tutanak Dergisi** kayıtlarına yönelik veriler daha sonra SPSS programına aktarılarak değerlendirilmek üzere hazır hale getirilmiştir.

Ancak bu değerlendirmelere geçmeden önce, incelenen dönemin anlaşılmasına zemin hazırlaması amacıyla inceleme öncesi yakın dönemin TBMM'deki seyrine bakmanın yerinde olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla, 1 Ocak 1984-31 Aralık 1988 dönemi içerisinde **Tutanak Dergisi** kayıtları yine yukarıdaki yöntem çerçevesinde incelenmiştir.

2.1 İnceleme Öncesi Dönemin (1984-1988) Genel Görünümü

Daha önce IV. bölümde özelleştirme konusu irdelenirken gerek 1984-1988 dönemindeki, gerekse bundan öncesi ve sonrasını kapsayan dönemlerdeki siyasal gelişmeler üzerinde ayrıntıları ile durulmuştur. Ancak özet bir biçimde hatırlamak gerekirse, 24 Ocak kararlarının ardından yaşanan askeri müdahale ve onun ardından iktidara gelen, bu kararların mimarı sayılan **Özal**'la birlikte, özelleştirme konusu ağırlıklı olarak gündeme gelmiş ve ilk kez **Özal**'ın uygulamaları ile özelleştirme hareketi başlamıştır. Ancak yine bir seçim dönemi öncesinde ifade edilen özelleştirme vaadi, daha öncekilerde olduğu gibi bu kez sözde kalmamış, Dünya'daki özelleştirme hareketinin de verdiği ivme ile rota bulmuştur. Her ne kadar özelleştirme uygulamalarına yönelik yasal ve Anayasal engeller bulunsa da **Özal** iktidarı döneminde gerçekleştirilen kimi düzenlemelerle özelleştirmeye hukuksal bir zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, 1984-1988 dönemi özelleştirmenin hareket kazanmaya başladığı ve hukuksal zeminlerinin arandığı yıllar biçimindedir. Daha önce ayrıntıları ile üzerinde durulduğu gibi 1984'te özelleştirme ile ilgili 233, 2983, 3096 sayılı; 1985'te 3226 sayılı; 1986'da 3291 sayılı; 1987'de 3232 sayılı kanun ve 304 sayılı KHK düzenlemeleri dikkati çekmektedir.

Aslında KHK'ler başbakanın icraatlarını gerçekleştirirken çoğunlukla meclisi devre dışı bırakma yöntemi olarak görülmektedir[1083]. Çünkü KHK çıkarma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmektedir. Ayrıca bir kanunun meclis genel kurulunda oylanmasına kadar geçen sürede, komisyonlar, alt-komisyonlar, yasanın geri çekilmesi gibi adımlar atılmakta ve sonra genel kurula gelinmektedir.

Öte yandan, TBMM **Tutanak Dergisi**'nde yapılan sözkonusu dönem içerisindeki tarama sonucunda özelleştirme konusundaki görüşmelerin, özellikle 1986 yılında yoğunlaştığı belirlenmektedir. Genellikle uygulamaların eleştirileri ve savunuları şeklinde dikkati çeken daha çok meclis araştırması önergeleri ve kanun teklifi görüşmeleri biçiminde karşılaşılan bu tartışmalarda **Özal** iktidarı ve icraatları eleştirilmiştir. Ancak gerek uygulamaların ve gerekse bu yöndeki tartışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğunu söylemek gereklidir.

2.2 Özelleştirme Konusunda Yapılan Görüşme ve Konuşmalar, Türleri, Konuşmacılar ve Bunlarda Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

1988-1998 Döneminde TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşmeleri, bu görüşmelerin kayıtlı tutulduğu **Tutanak Dergisi** kayıtları itibarıyla değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede, görüşmelerin dergide kapladığı büyüklüğün (sayfa sayısının), TBMM Genel Kurulundaki büyüklüğü yansatacağı öngörüsünden hareket edilebilmektedir. Eş deyişle sözkonusu verinin, TBMM Genel Kurulunda özelleştirme konusuna ayrılan zaman dilimlerini ya da büyüklüklerini de ifade edeceği, dolayısı ile gazetelerde yer alan haber sayıları ya da büyüklükleri gibi TBMM Genel Kurulu gündeminde konunun yer alış biçimini ortaya koyacağı öngörülmüştür. Sınırlılıklar kapsamında da ifade edilmiş olan bu değerlendirmelere göre elde edilen bulgular değişik biçimlerde irdelenebilir.

Öncelikle yıllari itibarıyla özelleştirme konusunun TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşmeler itibarıyla **Tutanak Dergisi** kayıtlarına 'kaç sayfa' olarak yansıdığı değerlendirilmelidir. Bu anlamdaki veriler, Grafik 24'te görselleştirilmiştir. Ancak oransal olarak ifade etmek gerekirse, Genel Kurulda en fazla 1994 yılında özelleştirmeye yönelik görüşmelerde bulunulduğu belirlenmektedir. 1988-1998 döneminde yapılan görüşmelerin yarıya yakını 1994'de gerçekleştirilmiştir. Yine son yıllarda da konunun öneminin, 1994 öncesine göre yeniden arttığı görülmektedir.

Çalışmada, TBMM Genel Kurulunun gündeminde özelleştirme konusuna yönelik değerlendirmeler yukarıda belirlenen ve dağılımı gösterilen "sayfa sayısı" büyüklüğüne yönelik veriler baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmanın sınırlılıkları kapsamında da değerlendirildiği gibi konuşma ya da görüşmelerin türü, kimler tarafından yapıldığı ve

---

1083 M. Sağnak, **a.g.k.**, s.158.

bunlarda değinilen kurumlara yönelik değerlendirmeler de sayfa sayısı büyüklükleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Grafik 24. TBMM Genel Kurulu Gündeminde Özelleştirme Görüşmeleri:
Tutanak Dergisi Kayıtlarında Yer Alan Sayfa Sayılarının Yıllık Dağılımı

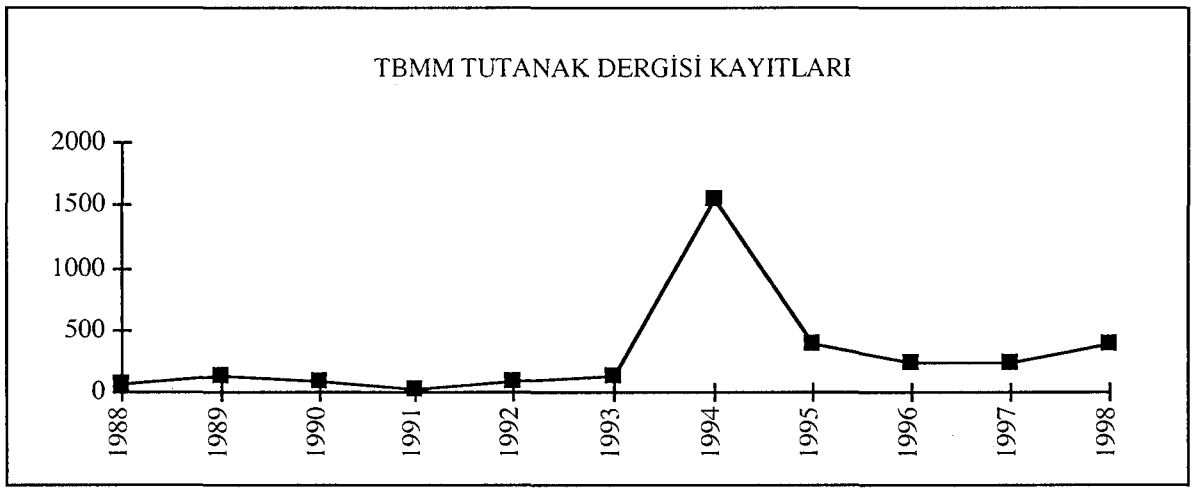

Gündemdeki büyüklükleri ortaya konulan özelleştirme konusundaki konuşma ya da görüşmelerin türü nedir? Bu türler arasında özelleştirme konusu en fazla hangi şekilde gündeme gelmiştir? Tutanaklara göre, Grafik 25'de de görselleştirildiği gibi, 1988-1998 döneminde özelleştirme konusu en fazla kanun görüşmeleri sırasında ele alınmıştır. Özelleştirme konusunun TBMM gündemine girişininin yarıdan fazla nedeni kanun görüşmeleri ile gerçekleşmiştir. Ardından gensoru görüşmeleri, yazılı ya da sözlü sorularlar ya da Meclis araştırmaları konunun gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Daha az önemli olmak üzere Meclis soruşturmaları (yüzde 2.8), gündem dışı konuşmalar (yüzde 2.4) ve Bakanlar Kurulu Programları (yüzde 1.8) konunun gündeme geldiği diğer türlerdir. Bunlardan, en yoğun şekilde kanun görüşmeleriyle 1994 (yüzde 89.9), 1995 (yüzde 59.8) ve 1997'de (yüzde 47.3); gensoru görüşmeleri (yüzde 59.3) ve yazılı ya da sözlü sorularla (yüzde 20.2) 1998'de; Meclis soruşturmalarıyla son üç yılda ve gündem dışı konuşmalarında da 1993'te özelleştirme konusunun gündeme getirildiği belirlenmektedir.

TBMM Genel Kurulundaki özelleştirme konusuna yönelik konuşma ya da görüşmeler daha çok muhalefet tarafından mı, iktidar tarafından mı yapılmıştır? Bu sorunun yanıtının aranması anlamında yapılan çalışmada, milletvekillerinin çoğunlukla partileri adına konuşma yapmıyorlarsa, temsil ettikleri iller anlamında tanımlandıkları görülmüştür. Dolayısıyla, konuşan milletvekilinin hangi partiye mensup olduğunun belirlenmesi ayrı bir işlem gerektirmiştir. Bu amaçla, gazete haberleri incelenirken kullanılan şablona uygun biçimde hatipler, muhalefet ve iktidar partisi mensupları olarak kodlanmıştır.

Grafik 25. 1988-1998 Döneminde TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmaların Türü

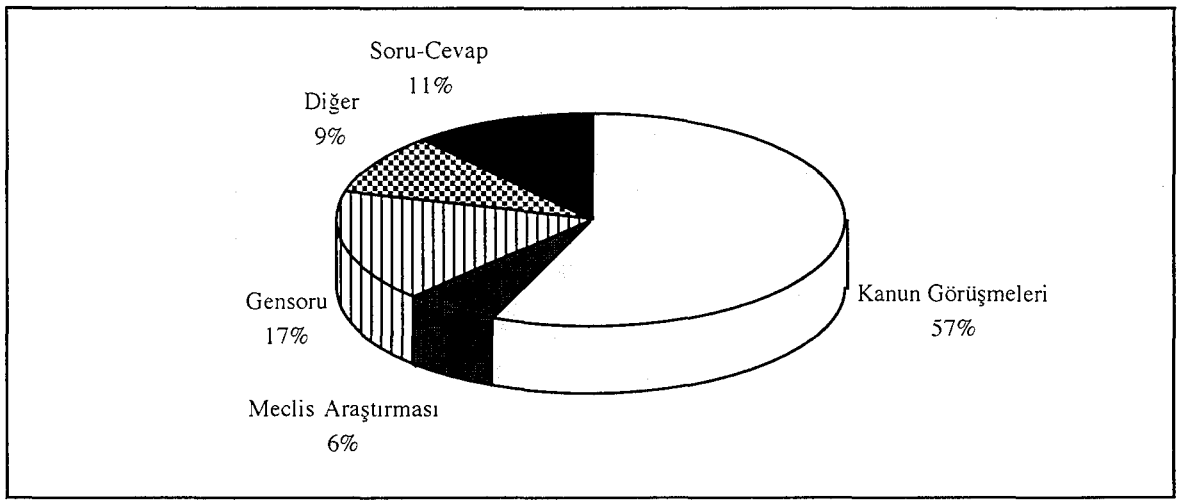

Özelleştirme konusunda 1988-1998 döneminde yapılan görüşmelere yönelik elde edilen 3383 sayfalık kayda karşın, bu konuşmaların 2220 sayfasının (yüzde 65.62) kimin tarafından yapıldığını kesin olarak belirlemek mümkündür. Diğer konuşmalar çoğunlukla karşılıklı konuşma biçiminde değerlendirildiğinden ayrı bir konuşma olarak kodlanmamıştır. Dolayısıyla, kaynağı kayda geçirilen konuşmalar, Meclis Başkanı'ndan söz alınarak gerçekleştirilen konuşmalar biçiminde tanımlanmalıdır. Bu doğrultuda elde edilen bulgular, incelenen dönem içerisinde gerçekleştirilen özelleştirme konusuna yönelik konuşmaların daha çok muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından yapıldığını göstermektedir.

Grafik 26. 1988-1998 Döneminde TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmaların İktidar ve Muhafet Partilerine Göre Dağılımı

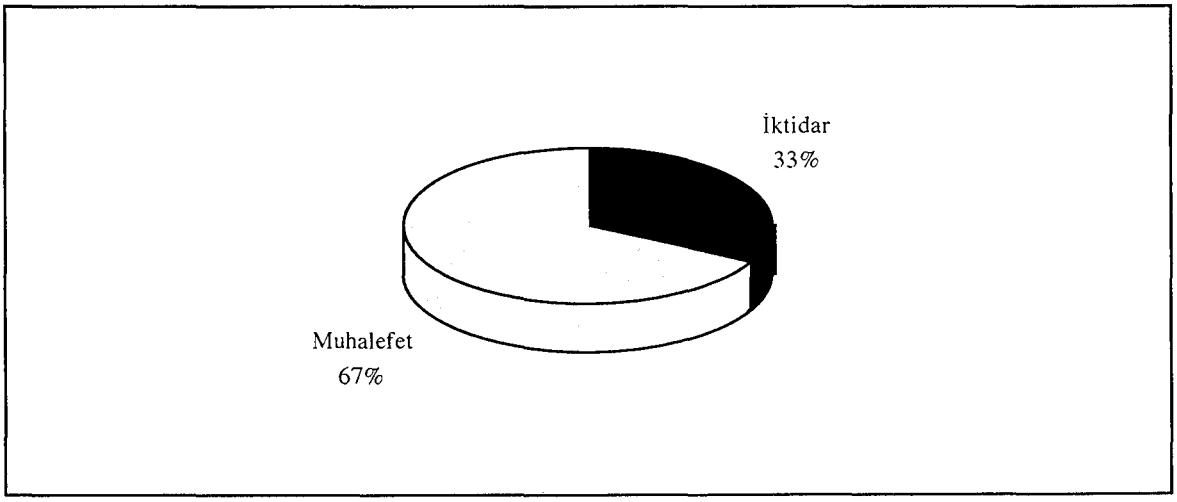

Grafik 26'da da sunulan verilerden hareketle incelenen dönem içerisinde Genel Kurulda yapılan konuşmaların yarıdan fazlası (yüzde 66.8) muhalefet partisi mensuplarınca

gerçekleştirilmiştir. Bunların dönem içerisindeki dağılımına bakıldığında ise, muhalefetin en fazla 1994'te önemli oranlarda (yüzde 82.2) olmak üzere, 1996 (yüzde 64.6) ve 1995'te (yüzde 60.2) söz aldığı, buna karşın iktidar partisi mensuplarının da aynı oranlara ulaşmamakla birlikte 1993 (yüzde 63.3), 1989 (yüzde 43.9) ve 1998'de (yüzde 43.4) daha çok söz aldığı belirlenmektedir.

Grafik 27. Kurumlara Yönelik Konuşmaların Yıllık Bazda Oranlarının Dağılımı

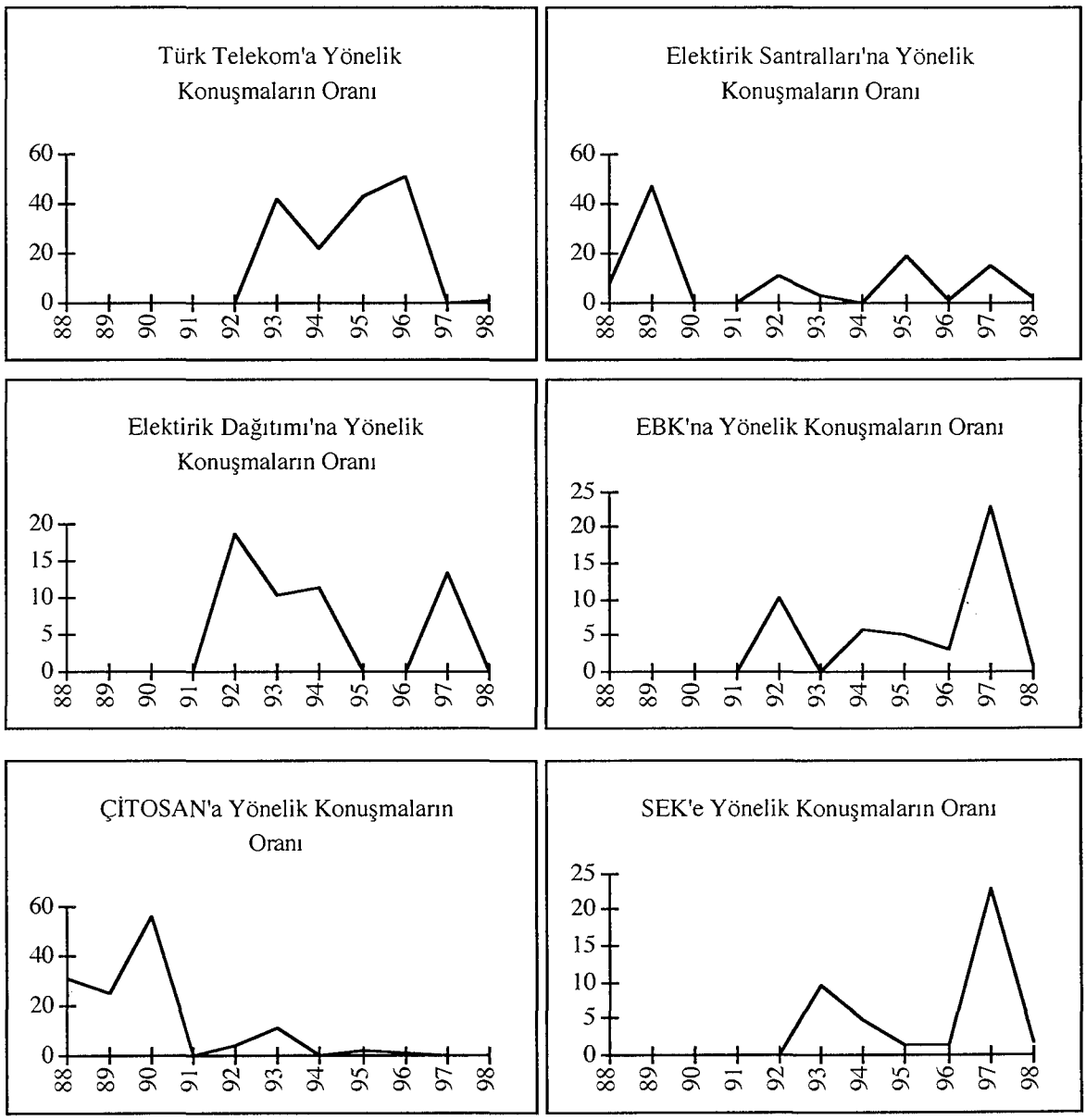

TBMM gündeminde özelleştirme konusunda yapılan görüşmelerde geçen kurum ve kuruluşlar ise Ek 8'de sunulmaktadır. Bunlar arasında ağırlıklı olarak 1988'de USAŞ, ÇİTOSAN ve TELETAŞ; 1989'da elektirik santralleri, ÇİTOSAN ve aynı oranda olmak

üzere USAŞ; 1990'da ÇİTOSAN, Sümerbank ve USAŞ; 1991'de madencilik sektörü ve aynı oranda olmak üzere TİGEM; 1992'de elektirik dağıtımı, Çaybank, SEKA ve aynı oranda olmak üzere elektirik santralleri; 1993'te Türk Telekom, ÇİTOSAN ve elektirik dağıtımı; 1994'te Türk Telekom, Kardemir Karabük, elektirik dağıtımı ve PETLAS; 1995'te Türk Telekom, elektirik santralları, PETLAS ve EBK; 1996'da Türk Telekom, TOFAŞ, Sümer Holding ve TÜMOSAN; 1997'de EBK ve aynı oranda olmak üzere SEK, elektirik santralları, TOFAŞ ve elektirik dağıtımı; 1998'de de Türkbank, POAŞ, TEKEL ve GSM hatları lisans devri şeklinde görülmektedir. Bu kurumlar arasında ön plana çıkanların yıllık bazda seyirleri ise Grafik 27'de görselleştirilmiştir.

Dönem içerisinde toplamlar itibarıyla değerlendirildiğinde, TBMM Genel Kurulunda özelleştirilmesi en fazla konuşulan kurum ve kuruluşlar; Türk Telekom (yüzde 20.7), elektirik santralları (yüzde 7.3), Türkbank (yüzde 6.4) ve daha sonra elektirik dağıtımı, EBK, SEK ve aynı oranda olmak üzere ÇİTOSAN şeklinde sıralanmaktadır. Ancak bunlardan Türkbank'ın, yalnızca 1998'de ve önemli şekilde gündeme geldiğine de dikkat çekilmelidir.

Öte yandan, Genel Kurulda üzerinde durulan kurum ya da kuruluşların gazete haberlerindeki kadar geniş bir yelpazeye yayılmadığı görülmektedir. Gazetelerde 104 kuruma yönelik haberlere rastlanırken, TBMM gündeminde yer verilen kurum sayısı 48'dir. Ayrıca, dönem içerisinde Genel Kurulda yapılan konuşmalara yönelik elde edilen 3383 sayfalık kayda karşın, bunların 1718 sayfasında (yüzde 50.78) özellikle herhangi bir kurumdan söz edildiğine de dikkat çekilmelidir. Dolayısı ile görüşmelerde daha çok teker teker kurumlardan söz etmek yerine ya üçten fazla kurum için birden ya da özelleştirmeye yönelik daha genel değerlendirmelerde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Konuşma içeriklerindeki görüşler ise ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

2.3 TBMM Genel Kurulunda Özelleştirme Konusuna Yönelik Görüşler

Genel Kurulda özelleştirme konusunda yapılan konuşmalarda geçen görüşleri, gazete haberlerinden farklı biçimde, kanun görüşmeleri sırasında "lehte" ya da "aleyhte" yapılan konuşmalar bazında da değerlendirmek gerekmiştir. İlgili kanun maddeleri hakkında yapılan konuşmalar için ayrıca iki yeni kategori eklenerek, sınırlılıklar kapsamında belertildiği gibi, kodlama gerçekleştirilmiştir.

Yıllar itibarıyla Genel Kurulda yapılan görüşme ve konuşmalar değerlendirildiğinde, 1988'de uygulamaların eleştirisi ve özelleştirme karşıtı görüşlerin ön plana çıktığı ve buna karşın özelleştirme savunularının, yakın bir oranda söylemlendirildiği belirlenmektedir. 1989'da uygulamaların eleştirisi ve özelleştirme karşıtı görüşlere karşın, savunuların oranı karşıt görüşlerle aynı büyüklüktedir. 1990'da görüşlerin çeşitlendiği görülürken,

uygulamaların eleştirilerine dönük oran yükselmiştir. Savunular daha az duyulmuştur. Bu yıldaki kanun görüşmelerinde ise, aleyhteki görüşler; lehteki görüşlerden daha uzun sürmüştür. 1991'de diğer yıllara oranla gündeme oldukça az gelen özelleştirme konusunda yapılan konuşmalar, uygulamaların eleştirisi ve savunmalar şeklinde değerlendirilmektedir. 1992'de görüşler, uygulamaların eleştirisi ve savunular şeklinde ağırlık kazanırken; özelleştirme karşıtı ve olumlu görüşlerin de ön plana çıkmaya başladığı belirlenmektedir. 1993'te ilk kez özelleştirme savunuları ilk sırayı alırken, ardından sırasıyla uygulamaların eleştirisi, olumlu görüşler ve karşıt görüşler ön plana çıkmaktadır. 1994'te kanun görüşmelerinde aleyhte yapılan konuşmalar gündeme ağırlığını koymuş ve özelleştirme karşıtı görüşler de ön plana çıkmıştır. Savunalar ise, daha sonra gelmektedir. Kanun görüşmelerinde lehte yapılan konuşmalar daha da az görülmektedir. 1995'te uygulamaların eleştirisi yine ilk sırayı almıştır. Ardından savunular ve kanun görüşmelerinde aleyhte yapılan konuşmalar ön plana çıkmaktadır. Kanun görüşmelerinde lehte yapılan konuşmalar ise önceki yıldan daha da az görülmektedir. 1996'da uygulama eleştirilerinin arttığı dikkati çekerken, kanun görüşmelerinde alehte yapılan konuşmalar ve daha sonra savunuların onu izlediği belirlenmektedir. 1997'de uygulamların eleştirisi Genel Kuruldaki özelleştirme gündeminin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bunun yanında savunular önemli bir oranla ön plana çıkmaktadır. Kanun görüşmelerinde lehte ve alehte yapılan konuşmalar ise birbirine yakındır. 1998'de yapılan konuşmalar ise, iki görüşte odaklanmaktadır. Bunlar arasında uygulamaların eleştirisi tüm dönemin en yüksek seviyesine (yüzde 57.2) ulaşırken, savunular (yüzde 42.8) ona karşılık verir niteliktedir.

Dönem içerisinde yapılan konuşmaların tümü değerlendirildiğinde ise, özelleştirme uygulamalarının eleştirileri (yüzde 28.9), bu eleştirilerin savunuları (yüzde 20.7) ve kanun görüşmelerinde aleyhte yapılan konuşmaların (yüzde 20.6) ön plana çıktığı belirlenmektedir. Daha sonra ise sıralama, özelleştirme karşıtı görüşler, özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler, özelleştirmeyi destekleyen olumlu görüşler ve aynı oranda olmak üzere kanun görüşmelerinde leyhte yapılan konuşmalar şeklinde görülmektedir.

Bu görüşler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, özelleştirme uygulamalarının eleştirilerinin ilk yıllarda ve özellikle son yıllarda önemle ön plana çıktığı belirlenmektedir. Grafik 28'de de görselleştirilen uygulamaların eleştirilerinin dönem içerisinde en fazla 1991, 1998 ve 1997'de Genel Kurul gündemini işgal ettiği belirlenmektedir.

Genel olarak uygulama eleştirileri çoğu yılda ilk sırayı alırken, bu uygulamalara dönük iktidar milletvekillerinin yaptıkları savunuları içeren konuşmalar ise, genelde eleştirilere paralel bir seyir izlemiştir. Ancak özelde, savunuların daha çok 1998, 1991 ve 1992'de dile getirildiği belirlenmektedir. Bir başka önemli görüş ise, kanun görüşmelerinde aleyhte yapılan konuşmalardır. Özellikle 1994'te görüşülen kanun metinleri üzerinde önemli ölçüde aheyte konuşma yapılmıştır. 1995'te ise bu oran biraz daha gerilemiştir. Ancak hemen lehte

yapılan konuşmalara bakıldığında ise, onların özellikle 1994 ve 1995'te çok daha az olduğu dikkati çekmektedir. 1997'de ise lehte yapılan konuşmalar, alehteki konuşmaları küçük bir farkla geçmiştir ya da birbirine oldukça yakın düzeye ulaşmıştır, denilebilmektedir.

Grafik 28. TBMM Genel Kurulu Gündeminde Özelleştirme Görüşmeleri:
TBMM Tutanak Dergisi Kayıtlarında Yer Alan Sayfa Sayılarının Yıllık Dağılımı

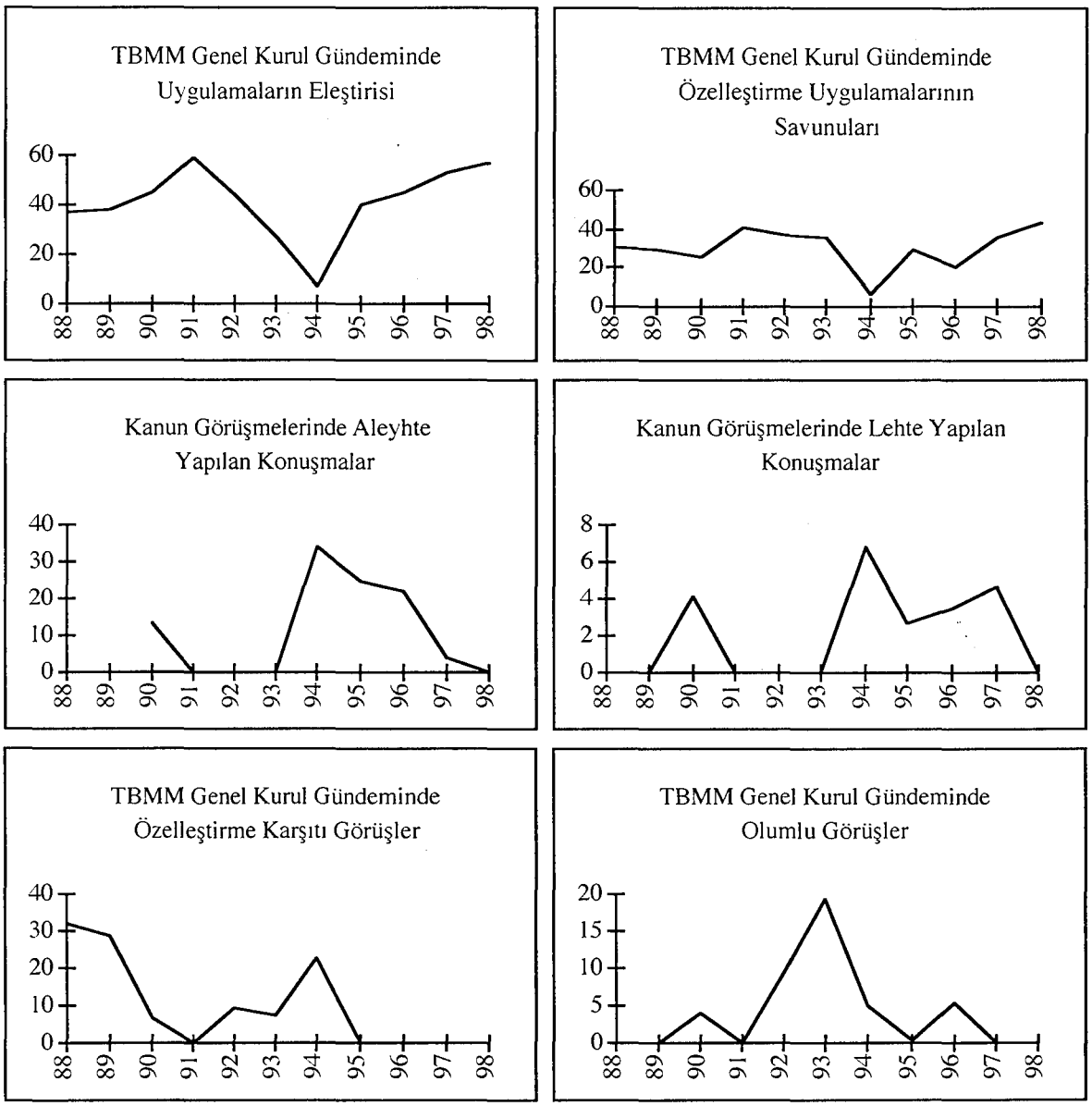

Genel Kurulda yapılan konuşmalarda, özelleştirmeye olumlu bakan milletvekillerinin ilk yıllarda bu görüşlerini açık bir dille ifade etmedikleri dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, 1991'e dek olan dönemde (1990'daki 3 sayfa da hariç tutulursa) kayda değer nitelikle olumlu bir görüşe rastlanmamıştır. Ancak özelleştirme karşıtı görüşler daha yoğun şekilde gündeme gelmiştir. Dönemin tüm kayıtları itibarıyla olumlu görüşler (yüzde 4.1), özelleştirme karşıtı

görüşlerin üçte biri konumundadır. Olumlu görüşlerin en fazla seslendirildiği yıllar 1993, 1996 ve 1994 şeklinde sıralanırken, karşıt görüşlerin daha çok 1988, 1989 ve 1994'te yoğunlaştığı belirlenmektedir. Dolayısıyla karşıt görüşler ilk yıllarda, olumlu görüşler son yıllarda daha çok gündeme getirilmeye başlanmıştır. 1994'ün ise, en fazla konuşmanın yapıldığı yıl olması dolayısıyla da ayrı bir özelliği bulunmaktadır.

Kısacası buraya kadar siyasal gündemde özelleştirme konusu yapılan konuşma ve görüşmelerin türleri, konuşmacıları, konuşma içeriklerinde değinilen kurum ya da kuruluşlarla görüşler bağlamında değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin genel bir görünümü ise ayrı bir başlık altında biraraya getirilmelidir.

2.4 Siyasal Gündeme Yönelik Genel Değerlendirme

Genel Kurulda incelenen döneminde yapılan özelleştirme ile ilgili konuşmaların yarıya yakını 1994'te gerçekleştirilmiştir. Özellikle son yıllarda ise, konunun yeniden 1994 öncesinden daha fazla oranda ve giderek artan biçimde gündeme geldiği belirlenmektedir. Konuşmaların yarıdan fazlası ise, kanun görüşmeleri sırasında yapılmıştır. Daha sonra gensoru ve soru-cevap türündeki konuşmalarla konu gündeme gelmiştir. Bu konuşmaların yarıdan fazlası muhalefet tarafından yapılırken, içeriklerinde daha çok Türk Telekom, elektirik santralları, Türkbank, elektirik dağıtımı, EBK, SEK ve ÇİTOSAN'ın konu edildiği belirlenmektedir. Konuşmalarda değinilen görüşler açısından ise, özelleştirme uygulamalarının eleştirileri, bu eleştirilerin savunuları ve kanun görüşmelerinde aleyhte yapılan konuşmaların ön plana çıktığı görülmektedir.

Çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliği ise, sınırlılıklar kapsamında belirtilen ve konunun başında da değinilen **Tutanak Dergisi** tarama yöntemleri ile yakından ilişkilidir. Çalışmada yöntemler arasında, bilgi işlem ortamında gerçekleştirilen kelime bazlı tarama sistemi tercih edilmiştir. Bu tarama ise, kodlamayı bilgi işlem ortamına aktaran birim yetkililerinin insiyatif ve yeteneklerine bağlı görülmüştür. Ancak güvenilirliği birim yetkilerinin insiyatifine bırakmamak ya da kontrol etmek amacıyla çalışmada özelleştirme dışında, daha başka anahtar kelime taramasında da bulunulmuştur. Daha önce de tanımlandığı biçimde bilgi işlem ortamından sağlanan verilerle Tutanak Dergisi kayıtlarına ulaşılmış ve bunlar da çalışmacı tarafından uygulama şablonuna kodlanmıştır. Dolasıyla bütün içerik analizi uygulamaları; gazete ve **Tutanak Dergisi** taramaları geçerlilik ve güvenilirliğin korunması anlamında tek elden, çalışmacı tarafından yürütülmüştür.

Siyasal gündeme yönelik bu genel değerlendirmeler de ortaya konulduktan sonra, artık ekonomi basını gündemi, siyasal gündem ve bunların özelleştirme konusunun gerçek yaşam göstergeleri ile ilişkilerini içeren, gündem belirleme yaklaşımının da gerektirdiği karşılaştırma analizi bulgularına geçilmelidir.

3. EKONOMİ BASINI GÜNDEMİ, SİYASAL GÜNDEM VE GERÇEK YAŞAM GÖSTERGELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Gündem belirleme yaklaşımının en temel tezinin sınanacağı bu başlık altında, yukarıda ortaya konulan ekonomi basını gündemi ve siyasal gündem arasındaki ilişkinin derecesi ve anlamlılık düzeyi görülmeye çalışılacaktır. I. Bölüm'de sınırlılıklar çerçevesinde belirlendiği biçimde, gazeteler haber sayıları bazında ve TBMM Genel Kurulunda yapılan konuşmalar da **Tutanak Dergisi**'nde yer alan sayfa sayısı bazında ele alınacaktır. Ancak daha önce her ikisinin, özelleştirme konusunun gerçek yaşamdaki durumu ile ilişkisi, gerçekleştirilen uygulamaların sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirler bazında ayrı ayrı değerlendirilecektir.

3.1 Ekonomi Basını Gündemi ve Gerçek Yaşam Göstergeleri İlişkisi

Ekonomi basınında özelleştirme, yaygın gazetelerin ekonomi sayfaları ve ekonomi gazetelerinin de ilk sayfaları itibarıyla içerik analizi uygulamasına konu edilmiştir. Gazetelerde yer alan haberlerin yayınlandıkları sayfalar, sayfadaki konumları, büyüklükleri, kaynakları, temaları, içerdikleri görüşler ve sözü edilen kurumlar itibarıyla daha önce değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca gazetelerde yer alan haber sayılarının birbirleri ile ilişki düzeylerinin yüksek anlamlılık taşıdığı belirlenmiş, haber sayıları ile büyüklükleri arasındaki ilişki de **Hürriyet** Gazetesinden elde edilen bulgular çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu ilişkinin de "birebir" olduğu belirlenmiştir.

IV. Bölüm'de ayrıntıları ile üzerinde durulan özelleştirme konusu çerçevesinde, I. Bölüm'de sınırlılıklar kapsamında da belirtildiği biçimde gerçek yaşam göstergelerinde özelleştirme konusu, gerçekleştirilen uygulamaların sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirler bazında değerlendirilecektir. Sözkonusu ilişkinin ortaya konulması anlamında görsel bir anlatımla durumun görülebilmesi için öncelikle, tüm gazetelerde yer alan haberlerin yıllık toplamları itibarıyla, özelleştirme uygulamalarının sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirlerle birlikte değerlendirilen Grafik 29'a bakmak yerinde olacaktır. Durumu basitçe gösteren bu grafikten de anlaşılacağı gibi, kimi yıllarda farklılaşmak üzere, uygulamaların sayısı ile haber sayısı arasındaki paralellik dikkati çekmektedir. Aynı paralelliğin elde edilen gelirlerle biraz daha farklılaştığı belirlenmektedir.

Gazetelerde yer alan haber sayıları ve gerçekleştirilerin uygulamaların sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirler arasındaki korelasyon verileri ise, Tablo 23'de sunulmaktadır. Buna göre gazetelerdeki haber sayılarını ayrı ayrı değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, gerçekleştirilen uygulamaların sayısı ile **Sabah**'ta (0,892**)

daha yüksek olmak üzere tüm gazetelerde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Uygulamadan elde edilen gelirler anlamında ise, ilişki bu düzeyde değildir. **Cumhuriyet** ve **Dünya**'nın haber sayıları ile anlamlı bir ilişki bulunmazken, **Hürriyet** (0,810**) ve **Türkiye** (0,819**) ile yüksek bir ilişki dikkati çekmektedir. **Sabah**'la (0,797) da anlamlı bir ilişki vardır. Altı gazetede yer alan haberlerlerin toplamı itibarıyla ise, uygulama sayısıyla görülen ilişki, elde edilen gelirlerle kurulan ilişkiden daha yüksek çıkmaktadır. Toplam haber sayısı anlamında da aynı yargılar doğrulanmaktadır.

Grafik 29. Ekonomi Basını
(Haber Sayıları Toplamı) ve Gerçek Yaşam Göstergeleri

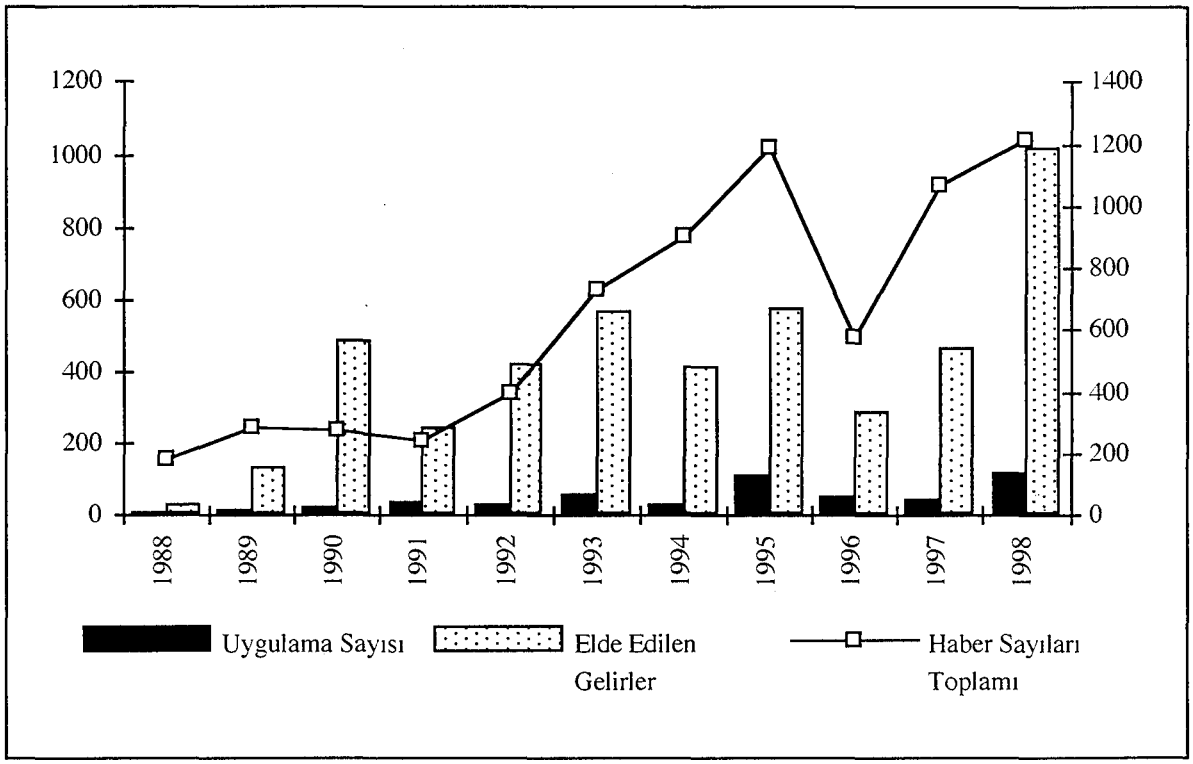

Özelleştirme uygulamalarının sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirleri, ayrıca aylık bazda kesin olarak belirlemek mümkün olamadığından, gazetelerdeki aylık haber sayıları toplamları aylık bazda bu göstergelerle karşılaştırılamamıştır. Özelleştirme işlemlerinin çoğunun kesin kayıt tarihi ve elde edilen gelir miktarı kayıtlı olsa da, örneğin yıl içine yayılan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda satış işlemleri için kesin bir tarih ve aylık gelir rakamları verileri elde edilemiştir. ÖİB ile yapılan görüşmeler sonucunda, ancak yıllık toplam gelir rakamlarına ulaşmak mümkün olabilmiştir. Ancak böyle bir değerlendirmenin de yapılmasının yıllık bazda yapılan değerlendirmeden farklı bir sonucu ortaya koymayacağı da öngörülebil-mektedir. Bu doğrultuda gerçek yaşam göstergelerine yönelik değerlendirmede, yıllık toplamlar itibarıyla ilişki düzeylerine yönelik veriler yeterli bulunmaktadır.

Tablo 23. Yıllık Bazda Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamalarının Sayısı ve Bu Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler ile Gazetelerdeki Haber Sayılarının İlişkisi
(Korelasyon Katsayıları)

	Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye	Sabah	Dünya	Toplam Haber Sayısı
Gerçekleştirilen Uygulamaların Sayısı	,657*	,839*	,783*	,892**	,701*	,758**
Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler	,522	,810**	,819**	,797*	,465	,635*

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Sonuç olarak gazetelerde yer alan haber sayısı ile gerçekleştirilen özelleştirme uygulamlarının sayısı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, uygulamalardan elde edilen gelirler bazında da kimi gazetelerde pozitif yönde ancak daha az ve kimi gazetelerde daha fazla olmak üzere anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre, özelleştirme haberleri gerçek yaşam göstergelerinden bağımsız biçimde değil, anlamlı bir ilişki içinde gazetelerde yer almıştır. Siyasal gündem ile gerçek yaşam göstergelerinin ilişkisi ise ayraca ele alınmalıdır.

3.2 Siyasal Gündem ve Gerçek Yaşam Göstergeleri İlişkisi

Ekonomi basınında özelleştirme konusunun gerçek yaşam göstergeleri ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu belirlendikten sonra, bu göstergelerle siyasal gündem ilişkisi üzerinde de durulabilecektir. Çalışmada siyasal gündem göstergeleri olarak, TBMM Genel Kurulunda yapılan konuşmaların büyüklükleri anlamında **Tutanak Dergisi** kayıtları baz alınacak ve bu kayıtlardaki özelleştirmeye yönelik konuşmaların sayfa sayılarının toplamları kullanılacaktır.

Grafik 30'da, özelleştirme uygulamalarının sayısı anlamında 1995 ve 1998'de görülen ve elde edilen gelirler anlamında da son yılda dikkati çeken artışlar, Genel Kurulda yapılan görüşmelerle karşılaştırıldığında, genel olarak bir benzerliğe rastlanmadığı belirlenmektedir. Bu durumu korelasyon verileri ile de ortaya koymak mümkündür. Sözkonusu veriler, Tablo 24'de sunulmaktadır. Tabloya göre, gerçek yaşam göstergeleri ile siyaset gündemi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmektedir. Dolayısıyla, siyaset gündeminin ya da TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşmelerin; ne özelleştirme uygulamalarının sayısı ile ne de bu uygulamalardan elde edilen gelirlerle anlamlı bir ilişki içinde bulunmadığı belirtilmelidir.

Tablo 24. Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamalarının Sayısı ve Bu Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler ile TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmaların İlişkisi
(Korelasyon Katsayıları)

	TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmalar
Gerçekleştirilen Uygulamaların Sayısı	,089
Uygulamalardan Elde Edilen Gelirler	,181

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Grafik 30. TBMM Genel Kurulu Gündeminde Özelleştirme Görüşmeleri (Tutanak Dergisi Kayıtları) ve Gerçek Yaşam Göstergeleri

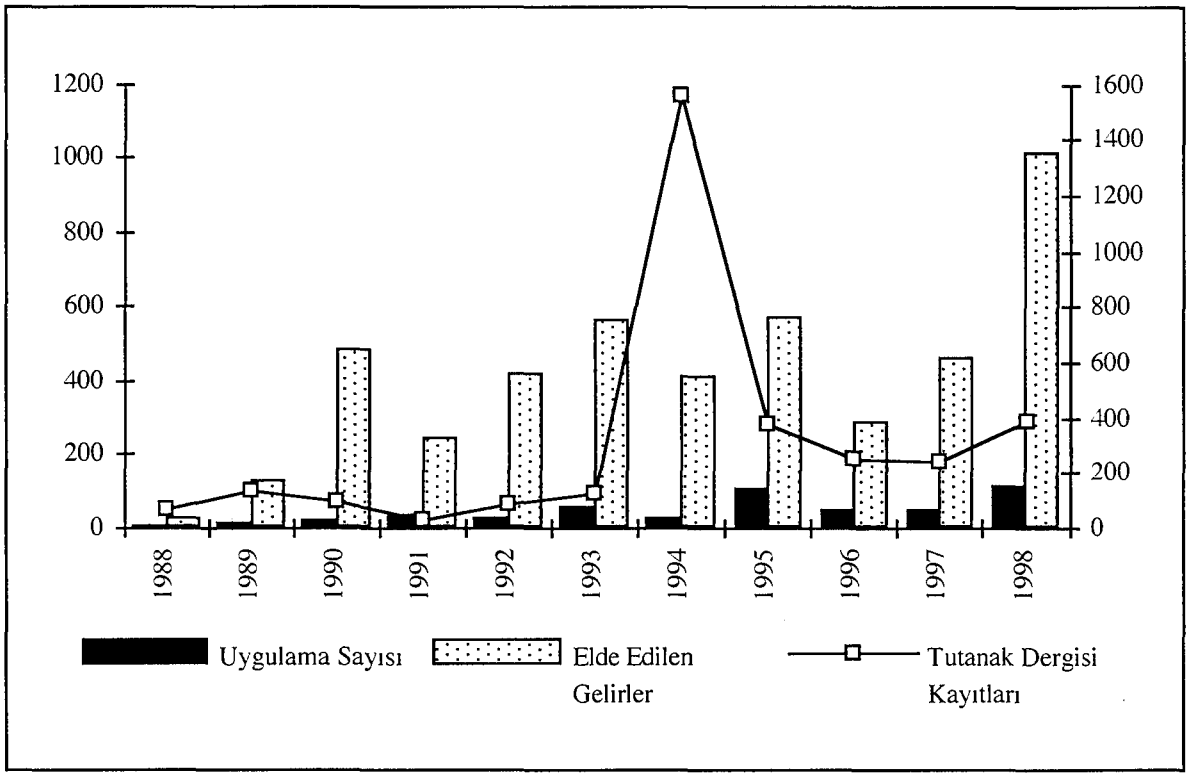

Ekonomi basını gündemi ve siyasal gündem ilişkileri ise ayrı bir biçimde değerlendirilmelidir.

3.3 Ekonomi Basını Gündemi ve Siyasal Gündem İlişkisi

Ekonomi basını ve siyasal gündem ilişkisi, gazetelerin yıllık bazda haber sayıları toplamı ile TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşmelerin **Tutanak Dergisi**'ndeki sayfa sayısına bağlı büyüklükleri bazında karşılaştırılmıştır. Grafik 31'de de görsel bir anlatımla sunulduğu gibi, yıllar içerisinde tüm gazetelerde yer alan haberlerin sayısındaki iniş ve çıkışların kimi dönemlerde Genel Kurulda yapılan görüşmelerle genel bir paralellik gösterdiği belirlenmektedir. Bu duruma yönelik anlamlılık ilişkileri ise, istatistiksel değerlendirmelerle ortaya konulmalıdır.

Ekonomi basını ve siyasal gündem ilişkisine yönelik yıllık bazda toplamları içeren korelasyon verileri Tablo 25'te sunulmaktadır. 1988-1998 dönemini kapsayan bu verilere göre, gazeteler bazında değerlendirmelerde bulunulabilmektedir. Buna göre, en genel hatlarıyla ekonomi basını gündeminde özelleştirme ile siyasal gündemde özelleştirme konusunun birbiri ile anlamlı bir ilişkili içinde olmadığı belirlenmektedir. İlişkinin yönü pozitiftir ve kimi gazetelerde 0,5'in üzerindedir, ancak anlamlılık düzeyinde değildir.

Grafik 31. Ekonomi Basını (Haber Sayıları Toplamı) ve Siyasal (TBMM Tutanak Dergisi Kayıtları) Gündem İlişkisi

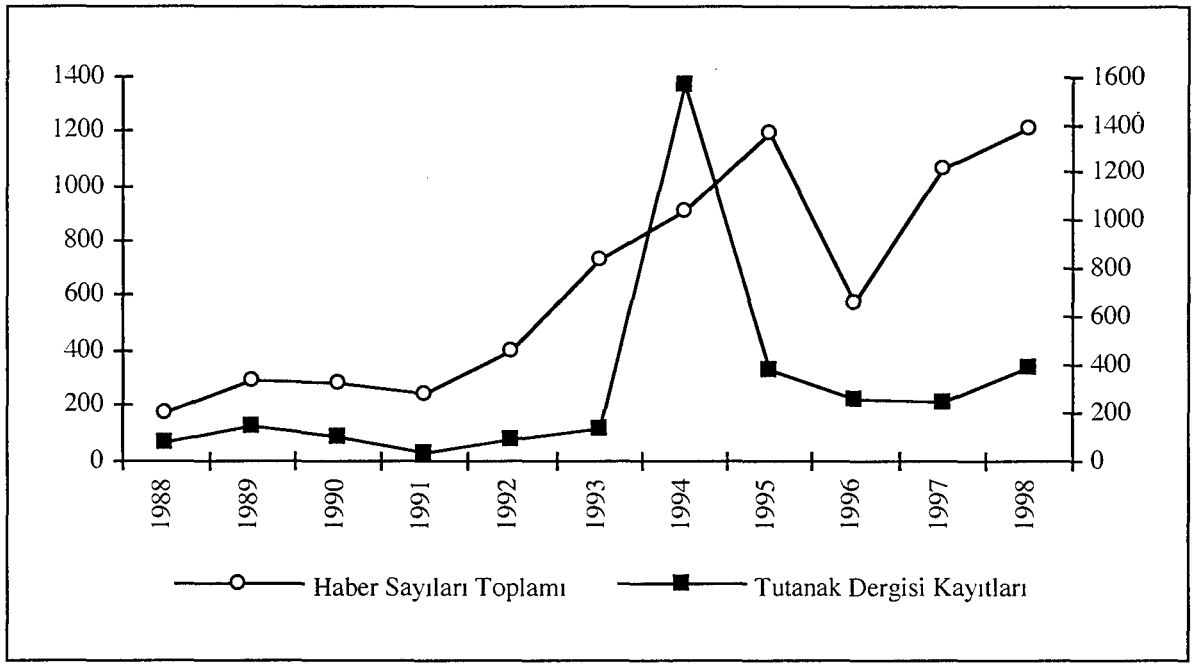

Öte yandan inceleme birimi genişletildiğinde ve aylık toplamlar itibarıyla, 132 aylık bazda değerlendirildirme yapıldığında ise, yukarıdaki tablo değişmektedir. Yıllık bazda görülmeyen anlamlı ilişki, aylık bazda anlamlı hale gelmektedir. Bu durumda, Tablo 26'da da sunulduğu gibi, TBMM Genel Kurulunda yapılan konuşmalar ile **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Türkiye** arasında anlamlı bir ilişki saptanmaktadır. Haber sayıları toplamları itibarıyla da aynı anlamlı ilişki (0,226**) sözkonusudur.

Tablo 25. Yıllık Bazda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi:
Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları)

	Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye	Sabah	Dünya	Toplam Haber Sayısı
TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmalar	,543	,504	,563	,320	,512	,459

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Tablo 26. Aylık Bazda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi:
Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Genel Kurulu Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları)

	Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye	Sabah	Dünya	Toplam Haber Sayısı
TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmalar	,237**	,248**	,363**	,113	,154	,226**

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Tablo 27. Yıllara Göre Aylık Bazda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi:
Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları)

	Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye	Sabah	Dünya	Toplam Haber Sayısı
Genel Kurulda Yapılan Konuşmalar 1988	,436	,377	-,006	,293	,228	,348
1989	,100	,630*	-,092	-,158	-,074	,230
1990	-,109	-,013	,012	-,140	,388	,074
1991	,008	,383	-,006	,782**	,179	,456
1992	,196	,025	,215	-,099	,333	,211
1993	,111	-,111	-,228	-,096	,395	,022
1994	,299	,603*	,764**	,296	,049	,527
1995	,370	-,107	,201	,054	,143	,144
1996	-,007	,581*	-,177	-,548	-,473	-,246
1997	,043	-,057	-,316	,019	-,230	-,160
1998	,321	,714**	,619*	,577*	,522	,713**

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Daha da açılırsa, her bir yıl içinde aylık toplamlar itibarıyla ilişkileri değerlendirmek gerekecektir. Tablo 27'de sunulan verilere göre, Genel Kurulda yapılan konuşmalarla gazetelerdeki haberler arasında; 1989'da **Hürriyet** ile anlamlı bir ilişki dikkati çekmektedir. 1990'da **Dünya** ve **Türkiye** hariç, ilişkinin yönü negatiftir. 1991'de **Türkiye** ile yine negatif görülen ilişkinin yönü, **Sabah** ile oldukça anlamlı çıkmaktadır. 1992'de ise, **Sabah** ile ilişkinin yönü negatif olmuştur. 1993'te negatif olarak, **Sabah**'a **Hürriyet** ve **Türkiye** de eklenmiştir. 1994'e gelindiğinde **Türkiye** ve **Hürriyet** ile anlamlı bir ilişki kurulabilmiştir. 1995'te yön pozitif olsa da anlamlılık yoktur. 1996'da **Hürriyet** dışında tüm gazeteler ile negatif bir ilişki görülürken, **Hürriyet** ile anlamlı bir ilişki saptanmaktadır. 1997'de **Cumhuriyet** dışındaki gazetelerle ilişkinin yönü negatiftir. 1998'de ise **Cumhuriyet**, **Türkiye** ve **Sabah** ile ilişkinin yönü negatif çıkmaktadır. Toplam haber sayıları anlamında ise ilişki 1998'de anlamlı bulunmaktadır. Tablo'de yer almayan **Finansal Forum**'a yönelik veriler ise 1997'de negatif, 1998'de de pozitif yönlüdür.

Tablo 28. Son İki Yılda Ekonomi Basını ve Siyasal Gündem İlişkisi:
Aylık Bazda Gazetelerdeki Haber Sayıları ve TBMM Tutanak Dergisi'ndeki Sayfa Sayıları Toplamlarının Karşılaştırılması (Korelasyon Katsayıları)

	Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye	Sabah	Dünya	Finansal Forum	Toplam Haber Sayısı
TBMM Genel Kurulunda Yapılan Konuşmalar	-,129	,029	-,030	-,100	-,0.54	-,068	-,075

(*P<0.01) (**P:<0.05)

Öte yandan, **Finansal Forum** için son iki yıla yönelik, 24 ayı kapsayan bir değerlendirme yapıldığında da Tablo 28'de sunulan bulgulara ulaşılmaktadır. Bu bağlamda yalnızca **Hürriyet** ile pozitif olmak üzere siyasal gündemle diğer gazetelerin gündemlerinin

ters bir ilişki içinde oldukları belirlenmektedir. Ters ilişki en fazla **Cumhuriyet** ve **Sabah**'ta dikkati çekmektedir.

Sonuç olarak gazetelerde yer alan haber sayısı ile TBMM Genel Kurulunda yapılan konuşmaların **Tutanak Dergisi**'ndeki sayfa sayısına bağlı büyüklükleri arasında, yıllık bazda yapılan değerlendirmede anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmektedir. Ancak aylık bazda bir karşılaştırma yapıldığında ise, kimi gazetelerin gündemi ile siyasal gündem arasında bir yakınlık olduğu dikkati çekmektedir. **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Türkiye**'nin özelleştirme konusundaki gündemlerinin aylık seyri ile siyasal gündem arasında anlamlı bir ilişki kurulabilmektedir. Bu da ilişkinin genelde değil, daha özelde olduğunu göstermektedir. Yıllar itibarıyla aylık bazda ayrı ayrı yapılan değerlendirmede de, kimi yıllarda kimi gazetelerle anlamlı kurulan ilişkinin, çoğunlukla pozitif olan yönünün, kimi yıllarda kimi gazetelerle negatife döndüğü, eş deyişle ters ilişkiye dönüştüğü saptanmaktadır. Elde edilen bütün bu bulgular ise sonuç olarak, siyaset gündemi ile ekonomi basını arasındaki ilişkinin incelenen dönem içerisinde örtüşmediğini ancak, aylık çerçevede incelendiğinde anlamlı olabildiğini ve bazı dönemlerde de kimi gazelerle ters ilişki biçimde görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Buraya kadar ekonomi basını gündeminde ve siyasal gündemde özelleştirme konusu üzerinde ayrı ayrı durulmuş ve bunların gerçek yaşam göstergeleri ile karşılaştırmalı olarak birbirleri arasındaki ilişkileri tanımlanmıştır. Çalışmanın bu aşamasında elde edilen bütün bulguların genel bir değerlendirmesi ayrı bir başlık altında yapılacaktır.

4. UYGULAMAYA YÖNELİK BULGULARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Kitle iletişiminin etkilerini araştırmanın en iyi yolu olarak kabul edilen gündem belirleme yaklaşımı, medyanın insanların belki "ne düşüneceklerini" değil ama, "ne hakkında düşüneceklerini" belirlediğini iddia etmektedir. En genel biçimde bu çalışmada da, özelleştirme konusu örneğinde, ekonomi basınının bu konudaki gündemi ile TBMM Genel Kurulu gündemi arasındaki ilişki düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta, gerçek yaşam göstergeleri ile de karşılaştırmalı şekilde analiz edilen bulgular, bu ilişkinin çeşitli düzeylerini ortaya koyar niteliktedir.

Ekonomi basını, siyasal gündem ve gerçek yaşam göstergelerine yönelik; haber sayısı, **Tutanak Dergisi**'ndeki sayfa sayısı, uygulamaların sayısı ve elde edilen gelirler biçimindeki veriler, en özet ve anlamlı şekilde, Grafik 32'de biraraya getirilmiştir. Üstüste konulan bu veriler, çalışmanın sonucunu da en özet biçimde ortaya koyar niteliktedir. Ancak rakamsal olarak ifade etmek gerekirse, daha önce ayrıntıları ile belirtilen durumları özetlemek gerekecektir.

Grafik 32. Ekonomi Basını, Siyasal Gündem ve Gerçek Yaşam Göstergeleri

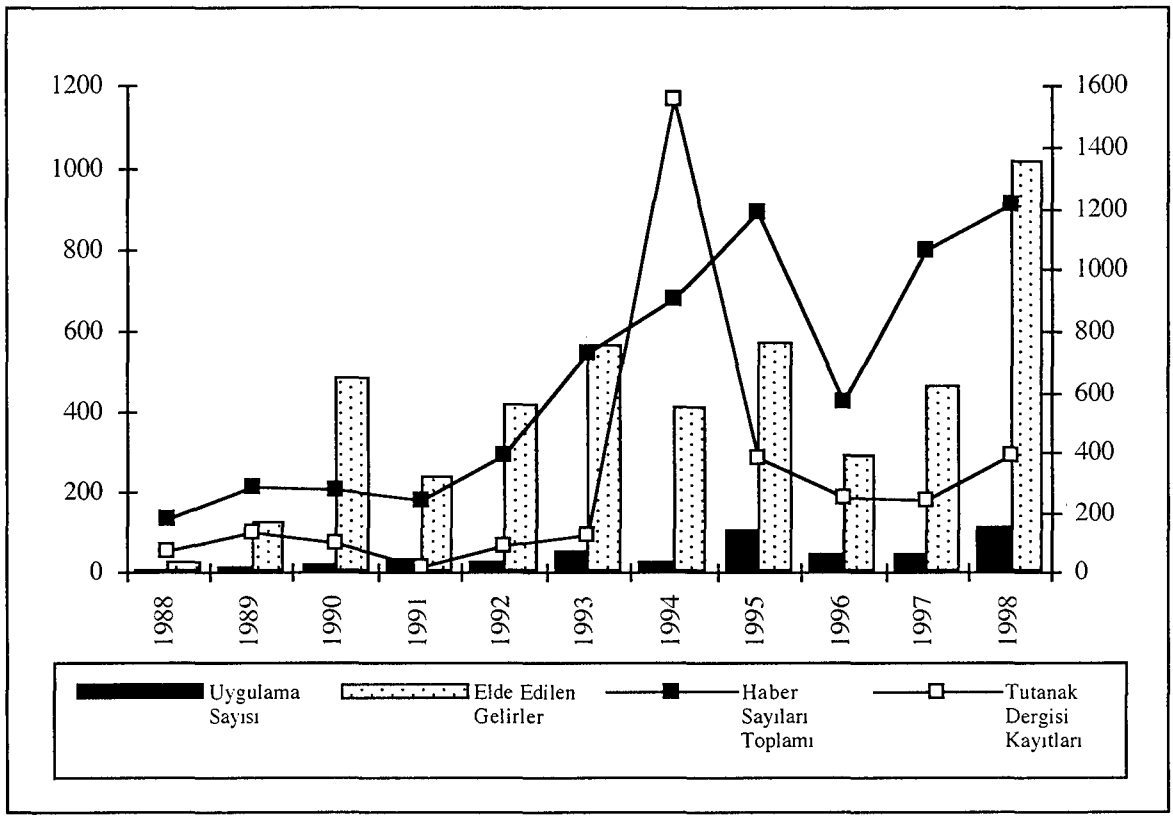

Gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının sayısı tüm gazetelerde yer alan özelleştirme ile ilgili haber sayılarının toplamıyla karşılaştırıldığında aralarında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmektedir. Gazeteler bazında bu ilişkinin **Sabah** ve **Hürriyet**'te daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. TBMM Genel Kurulunda yapılan özelleştirme ile ilgili konuşmaların **Tutanak Dergisi**'ndeki kayıtlarından elde edilen sayfa sayılarına yönelik toplamlarla, eş deyişle Genel Kurulda yapılan konuşmalarla özelleştirme uygulamalarının sayısı arasında ise anlamlı bir ilişki görülememektedir. Yine gazetelerde yer alan haberlerin toplamı ile özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirler arasında anlamlı bir ilişki görülürken, **Türkiye** ve **Hürriyet**'te bu ilişkinin daha anlamlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, siyasal gündemde bu ilişki düzeyi de anlamlı bulunamamaktadır. Yıllık bazda ekonomi basınında özelleştirme konusu ile siyasal gündem arasında anlamlı bir ilişki kurulamazken, bu ilişki aylık bazda anlamlı çıkmaktadır.

Tüm gazetelerde yer alan haber sayıları ile **Cumhuriyet**, **Hürriyet** ve **Türkiye**'de yer alan haber sayılarının incelenen dönem içerisindeki aylık toplamlarıyla, Genel Kurulda yapılan konuşmaların **Tutanak Dergisi**'ndeki sayfa sayıları arasında anlamlı ilişkiler kurulabilmektedir. Dolayısıyla özelleştirme konusunun siyasal gündemdeki yeri ile ekonomi basınındaki yeri arasında kimi gazeteler bazında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Bu ilişkinin unsurları ise, her iki gündem türündeki haber ve konuşma içerikleri ile ortaya konulabilmektedir.

Ekonomi basını gündeminde özelleştirme irdelenirken, gazetelerde yer alan özelleştirme ile ilgili haberlerin sayısında yıllar içerisinde 1995'te önemli bir artış olduğu, ardından bir düşüşe geçildiği ve daha sonra 1997 ve 1998'de konunun yeniden önem kazanarak haber sayısının arttığı belirlenmiştir. Siyasal gündemde yapılan taramada ise, Genel Kurulda 1988-1998 döneminde yapılan özelleştirme ile ilgili konuşmaların yarıya yakınının 1994'te gerçekleştirildiği görülmüştür. Özellikle son yıllarda ise, konu yeniden 1994 öncesinden daha fazla oranda ve giderek artan biçimde gündeme gelmeye başlamıştır.

Daha özelde ise, haber içeriklerinden elde edilen ilk bulgu, haber kaynaklarıdır. Özelleştirme haberlerinin en önemli kaynağı, özelleştirme uygulamalarından sorumlu kurum olan, Özelleştirme İdaresi olarak görülmektedir. 1994, 1996 ve 1997'de ise, en önemli haber kaynağı ilk elden resmi ağızlar da denilebilecek iktidar ya da hükümet yetkilileri biçiminde tanımlanmaktadır. Ancak siyasal gündemdeki konuşmaların ise, yarıdan fazlası muhalefet tarafından söylemlendirilmiştir. Dolayısıyla iktidar, TBMM çatısı altında daha sessiz kalmıştır. Bunun yerine iktidar ve iktidara yakın kaynaklar, gazete haberlerine kaynaklık etmiş ve kamuoyuna seslenme imkanına sahip olmuştur. Ancak bu durum hangi gündemin birbirinden etkilendiği sorusunu yanıtlamaya yeterli değildir.

Özelleştirme haberlerinde işlenen en önemli tema özelleştirmeye yönelik olumlu ya da olumsuz görüşleri içeren genel değerlendirmelerdir. Eş deyişle haberlerde en fazla kaynakların özelleştirme ile ilgili yorumlarını içeren görüşlerine yer verilmiştir. Ardından, yapılacak özelleştirmelere ve gelinen aşamaya yönelik anlatımlar dikkati çekmektedir. Daha sonra teklif verenlere yönelik anlatımların ön plana çıktığı görülürken; onu, hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar izlemektedir. Habercilik işlevlerinin ön plana çıktığı genellemesinde bulunabilecek bu temalara yönelik belirlemelerle birlikte, bu haberlerde ön plana çıkan görüşlere de bakılmalıdır.

Haberlerde en yoğun şekilde işlenen görüş, Özelleştirmeye "evet" diyen, olumlu görüştür. Özelleştirme taraftarlarının bu olumlu görüşlerinin dörtte biri oranında olmak üzere, ikinci sırada en fazla değinilen görüş ise, uygulamaların eleştirisidir. Hemen ardından özelleştirmenin önündeki engel ve endişeler, ardından da özelleştirmenin doğru ve düzgün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yapılan özelleştirme öncesi uyarı ve öneriler yer almaktadır. Özelleştirmeye karşı çıkan, alehyteki görüşler ise oldukça az biçimde işlenmiştir. Eleştirilerin yoğunluğuna karşın bunların savunuları ise haberlerde en az şekilde yer bulmuştur.

Öte yandan siyasal gündemde yarıdan fazlası kanun görüşmeleri sırasında yapılan konuşmalarda, daha çok özelleştirme uygulamalarının eleştirilerinin, bu eleştirilerin savunularının ve kanun görüşmelerinde aleyhte yapılan konuşmaların ön plana çıktığı

belirlenmektedir. Dolayısıyla, ekonomi haberlerine en fazla iktidar çevreleri kaynaklık etmiş ve bu haberlerde olumlu görüşler ön plana çıkmıştır. Haberlerde ikinci sırada gelen uygulamaların eleştirileri ise Genel Kurul gündeminde ilk sırayı almıştır. İktidarın Genel Kuruldaki görüşleri de, daha çok bu eleştirileri savunmak biçiminde olmuştur.

İncelenen dönem içerisinde gazetelerde en fazla Türk Telekom, POAŞ, ÇİTOSAN, EBK, ERDEMİR, elektirik dağıtımı, elektirik santralları, Sümerbank ve SEK'in durumuna yönelik haberler yapılmıştır. Siyasal gündemde de ilk sırada Türk Telekom bulunmaktadır. Daha sonra elektirik santralları, Türkbank, elektirik dağıtımı, EBK, SEK ve ÇİTOSAN'ın Genel Kurul gündeminde daha çok seslendirildiği belirlenmektedir. Bu kurumlar arasındaki benzerlikler de dikkati çekmektedir. Dolayısı ile ortak görülen kurumların özelleştirilmesine yönelik konuların hem siyasal gündemde ve hem de ekonomi basını gündeminde tüm dönem içerisinde ön plana çıktığı belirlenmektedir. Öte yandan ortak olmayan kurumların da diğer gündemdeki ağırlığına karşın, karşı gündemde o denli önemli bulunmadığının da altını çizmek gereklidir.

Sonuç olarak bu bölümde ekonomi basını gündeminde ve siyasal gündemde özelleştirme konusu üzerinde ayrı ayrı durulmuş ve bunların gerçek yaşam göstergeleri ile karşılaştırmalı olarak birbirleri arasındaki ilişkileri tanımlanmış ve bütün bulgular biraraya getirilerek genel bir çerçevede değerlendirilmiştir. Böylece çalışmanın uygulama boyutu da tamamlanmış olmaktadır. Bundan sonraki bölümde ise özet, sonuç, tartışma ve öneriler üzerinde durulacaktır.

SONUÇ

Türkiye'de ekonomi basınının, özelleştirme konusu örneğinde gerçek yaşam göstergeleriyle karşılaştırmalı olarak siyasal gündemle ilişki düzeyinin sorgulandığı bu çalışmada gerek kuramsal ve gerekse uygulama boyutlarıyla, çalışmanın amaçlarında da tanımlandığı çerçevede elde edilen sonuçlar ve çalışmaya yönelik tartışma ve öneriler bu başlık altında değerlendirilecektir. Bu doğrultuda öncelikle çalışmanın sonuçları üzerinde durulabilir.

Çalışmanın kuramsal boyutunda öncelikle, canlılar dünyasında iletişimsizliğin mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Buna göre iletişim, taraf olanların yarattıkları ortak anlamların ortak paylaşımı biçiminde işleyen bir süreçtir. Kitle iletişimi ise, iletişimin kitlesel boyut taşıyan bir kullanım biçimidir. Amacı, kaynağı, aracı, iletisi, alıcıları ve geri bildirimi ile diğer iletişim biçimlerinden hemen ayrılır. En temel çerçevesiyle kitle iletişiminde kurumsal bir kaynağın ürettiği belli amaçlara yönelik iletiler, homojen olmayan geniş kitlelere çoğaltılabilir nitelikte ulaştırılır. Kitle iletişiminde üzerinde en çok durulan nokta ise, bu iletişimin sonuçları ya da etkileridir. Kitle iletişiminin her ne kadar haber ve bilgi sağlama, toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı hazırlama, eğitim, kültürün gelişmesine katkı, eğlendirme ve bütünleştirme gibi sıralanan işlevleri kadar, insanları siyasi ideolojilere inanmaya zorlama, belirli bir partiye oy verme, daha fazla mal satın alma, kusur ya da suç işleme, cinsel ahlak standartlarını değiştirme gibi değişik etkileri de araştırılmıştır. En çok ilgi çeken de, etkilere yönelik araştırmalar olmuştur. Zaman içinde önceleri güçlü etkiler biçimindeki görüşün, sınırlı etkilere dönüştüğü ve sonra yeniden güçlü etkiler yönüne kaydığı belirlenmektedir. Bilgi açığı, sessizlik sarmalı ve bağımlılık modeli gibi dolaylı ve uzun dönemli etki araştırmaları arasında gündem belirleme yaklaşımı, üzerinde en fazla araştırma yapılan çalışma alanıdır.

Temelde, medyanın insanların ne hakkında konuşacaklarını belirlediğini öngören gündem belirleme yaklaşımı, medyanın bir konuya ayırdığı yerin konumu ya da miktarı ile o konunun ne kadar önemli olduğuna yönelik izleyenlerin çıkarımlarda bulunduklarını ileri sürerek, böylece belirlenen kamuoyundan da zincirleme bir etkiyle siyasal gündemin etkilendiğini savunmaktadır. Bugüne dek yapılan 350'nin üzerindeki gündem belirleme çalışmasında da sözkonusu medya, kamu ve siyasal gündem zincirinin halkalarına etkiyen unsurları ve bunların birbirleriyle ilişki düzeyleri irdelenmiştir. Ulaşılan genellemeler; medya kurumlarının konulara benzer önemlilik gösterdiklerini, gerçek yaşam göstergelerinin medya gündemini belirlemede nispeten önemsiz olduklarını, bir konunun önemliliğini belirlemede bazı anahtar bireylerin önemli rol gördüklerini, Beyaz Saray, **New York Times** ve ateşleyici olayların bir konuyu ABD medya gündemine yerleştirmede baskın bir rol oynadıklarını, bilimsel araştırma sonuçlarının etkisizliklerini ve bir konunun medya

gündemindeki pozisyonunun önemli derecede bu konunun kamu gündemindeki değerliliğini belirlediğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki gündem belirleme çalışmaları ise, iki elin parmaklarını geçmeyecek düzeydedir. Her biri farklı düzeneklerle medya ve kamu gündemi ilişkisini test eden bu çalışmalarda, siyasal gündem üzerinde durulmamıştır.

Öte yandan basın, haberleri ve fikirleri toplama, değerlendirme, işleme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyunu oluşturmayı mümkün hale getiren kitle haberleşme araçlarının bütünüdür; ancak yasama, yürütme ve yargı güçleriyle birlikte demokratik toplumların dördüncü gücü haline gelmiştir. Toplumsal ve bireysel yaşamın önemli bir parçası durumuna gelen basının, "ticareti hızlandıran ve gelişleten bir işadamı olma" işlevi ise genelde, basının bir alt dalı olarak adından söz ettirmeye başlayan ekonomi haberciliğine aittir. Dünya'da daha yazının icadında ateşleyici bir unsur olarak karşılaşılan yaşamın ekonomik boyutlarının gazete sayfalarında da daha ilk örneklerinden başlayarak önemli bir yer tuttuğu belirlenmektedir.

Başlangıçta Padişah buyruğuyla yayın hayatına başlayan ilk Türk gazetesinin ardından, özel gazeteler üzerinde de Padişahın ağırlığının eksik olmadığı görülmüştür. Cumhuriyet'in ilanının ardından da basın-iktidar ilişkisi dönem dönem gerilmiş ya da gevşemiş ama sürekli gündemde kalmıştır. Siyasal iktidarlar gazetelerde çıkan haberleri kendi çıkarları çerçevesinde kontrol etmek istemişler, gazeteciler ise mesleklerinin gereğini yerine getirmek üzere baskılara göğüs germek zorunda kalmışlardır.

24 Ocak 1980 Kararlarıyla gelinen dönem, ülkede pek çok değişiklikle birlikte basın dünyasında da yeni rüzgarların habercisi olmuştur. Gazeteler birbir ardına açılıp kapanmaya başlamış, televizyonun rekabeti ağırlık kazanmış, basın işletmelerinin görünümü değişmiş, herbiri birer holding bünyesine bağlı işletmeler haline gelmiş, tekelleşme eğilimlerinden, radyo, televizyon, reklam ve dağıtım kuruluşları da eklenerek kartelleşme boyutunda söz edilir olmuş, promosyona yöneliş hızlanmış, medya dışı ilişkiler ön plana çıkmış, medya patronu-siyasetçi çıkarları karmaşık bir ilişkiler yumağına dönüşmüştür. Ancak değişmeyen tek şey ise, neredeyse üç buçuk milyon seviyesinde seyreden yıllık gazete tirajları olmuştur. Herbirinin arkasında finans sermayesi boyutları da dikkati çeken Doğan, Bilgin, Uzan, Aksoy ve İhlas Grupları, ülke medyasının belli başlı tekelleri konumuna gelmiştir. Bunlardan, Doğan ve Bilgin Gruplarının ülkedeki gazete satışları içindeki payı ise yüzde 80'e yaklaşmaktadır.

Yaşamın ekonomik yönüne ilişkin haber olaylarının ele alındığı basının bir alt dalı olarak ekonomi haberciliği irdelendiğinde ise, diğer habercilik türlerinden farklı nitelikleri dikkati çeker. Konuları, haber kaynakları, okurları, muhabirleri ve işlevleri farklıdır. **Yüksel**'in yükseklisans tezine göre, Türkiye'de ekonomi basınının son yıllarda (1995'te) üzerinde en çok durduğu sosyal ve siyasal boyutları da olan ilk konu özelleştirmedir.

Ekonomi haberciliği ve ekonomi yönetimi ilişkileri de farklı zeminlere dayanmaktadır. Ekonomi politikalarının başarısında ekonomi basınının önemi büyüktür. Türkiye'de özellikle kriz dönemlerinde atılım yaptığı görülen ekonomi basını, günümüzde "en fazla satan dergi" ünvanı ile birlikte, 400 binlere dayanan dergi ve 100 binlere dayanan gazete tirajı ile adından söz ettirmektedir.

Çalışmada incelenen **Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah** ve **Türkiye** Gazetelerinin Türk basını içindeki konumlarına gelince, bu gazetelerin son 11 yıllık dönem içerisinde Türk basınının toplam tirajının yüzde 50'den fazlasını oluşturdukları belirlenmektidir. Yine bu gazetelerden **Cumhuriyet**'in sosyal demokratlar, **Hürriyet** ve **Sabah**'ın merkez sağ, **Türkiye**'nin ise milliyetçi-muhafazakar kesimlerce okundukları ve dolayısıyla siyasi yelpazenin tüm yönlerine seslenir bir görünümde oldukları anlaşılmaktadır. Ekonomi gazeteleri anlamında ise **Dünya** ve **Finansal Forum**, hem tiraj ve hem de boyut ya da sayfa sayısı anlamında rakiplerinden önemle ayrılmaktadır.

Kuramsal bölümde üzerinde durulan bir diğer alan ise, özelleştirmeye yöneliktir. En temel şekilde, "devletin ekonomiye müdahalesinin asgariye indirilmesi amacıyla, kamu işletmelerinin özel sektöre devri" anlamında tanımlanabilecek özelleştirme, 1970'li yıllarda Şili'de başlayarak, 1980'li yıllarda **Özal** hükümeti döneminde Türkiye gündemine yerleşmiştir. 1984'ten 1998 sonuna kadar geçen dönemde özelleştirme kapsamına alınan 211 kuruluşun yarısından fazlası özelleştirilmiş ve bu uygulamalardan 1 milyar doları GSM lisans devri sözleşmeleriyle sağlanan 5 milyar 329 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Hukuksal temelleri ancak 1994'te çıkartılan kanunla tanımlanabilmiş özelleştirme, halen de ülke ekonomisinin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.

Ülke gündeminde genellikle özelleştirmeyi savunan iktidar ve işadamlarına karşın; işçi örgüt ve sendikaları ile bazı biliminsanları özelleştirmeye karşı çıkmış, gerek düşünsel temellerine ve gerekse uygulama boyutlarına mahkeme yoluna da başvurarak eleştiri ve engellemeler getirme yolunda mücadeleye girişmişlerdir. Sıralanabilecek pek çok görüş ve tez olsa da özelleştirmeye olumlu bakanlara göre özelleştirme, çağın ve demokrasinin bir gereği iken, karşıtlarına göre ise ideolojik bir tercih ya da dayatmadır.

Özelleştirme taraftarlarına göre, Türkiye'de özelleştirmenin amaç ve hedefleri iyi tespit edilememiş, özelleştirmenin altyapısını oluşturan yasal düzenlemeler zamanında yapılamamış ve kamuoyuna özelleştirmenin ekonomik bir zorunluluk olduğu istenilen ölçüde anlatılamamıştır. Özelleştirmenin başarısı için toplumun geniş kesimlerinin bu işe ortak değilmesi ve kamuoyunun desteğinin sağlanması bir zorunluluktur. KİT'lerin satış fiyatlarının belirlenmesinde rasyonel kriterler tespit edilememiştir, uzlaşmaya yeterince önem verilmemiştir. İşte bu gibi nedenlerle özelleştirme uygulamaları tepki çekmiş ve gecikmiştir. Özelleştirme karşıtlarına göre ise, KİT sorunlarının başlıca sorumlusu KİT'lerin doğası değil, hükümetlerdir. Yeni liberal ekonomik akımlarla gündeme gelen özelleştirme, adeta

bütün sorunları çözecek sihirli bir deynek gibi gösterilmiştir. Dış finans çevrelerinin mali ve politik desteğini alabilmenin mekanizması şeklinde görülen özelleştirme, hukuk kargaşası ortamında başlamış ve devam etmiştir. Uygulamalar ise pek çok çarpıklığı gözler önüne sermektedir. Sermayeyi halka yayma amaçlı özelleştirme, blok satış yoluyla gerçekleştirilmiştir. Özelleştirme hasılatı olarak elde edilen gelirlerin kullanımına ilişkin veriler sağlıksızdır. Özelleştirmenin toplumsal tabanının oluşturulabilmesi için bir algılama ve bilinç çarpıtmasının yaratılması gerekli olmuş, bu konudaki sistemli çabalar büyük sermayenin medyasının gönüllü ve doğrudan çıkar bağlantılı ilgisiyle yoğun olarak sürdürülmüştür.

Özelleştirmenin hükümet programları ve koalisyon protokollerindeki yerine yönelik değerlendirmede ise, 45. hükümetle birlikte gündeme gelen konunun, son 11 hükümet dönemi içinde en fazla ANAP hükümetlerinin, ardından 1991'de iktidara gelen VII. **Demirel** hükümetinin programında işlendiği belirlenmektedir. Daha sonra kısa süreli II. **Çiller** ve II. **Yılmaz** hükümetleri döneminde de özelleştirmeye önemli şekilde yer verilmiştir. Ancak, ilk dört hükümet dışındaki hükümetlerin, (**Çiller**'in güvenoyu alamayan azınlık hükümeti sayılmazsa) tümü bir koalisyon hükümetidir ve tüm hükümetler döneminde şu ya da bu şekilde özelleştirmeye hız verileceğine işaret edilmiştir.

Özelleştirme konusundaki ilk yasal düzenleme için 1924'lere uzanmak mümkünse de, ciddi anlamdaki ilk yasal düzenlemenin 1984'de **Özal** hükümeti döneminde gerçekleştirildiği belirlenmektedir. Özelleştirmeye yönelik hukuksal çerçevenin hazırlandığı en yoğun yıllar ise 1993-1994 ve izleyen yıllardır. Anayasa Mahkemesi'nin en fazla iptal kararı ise, 1994'te çıkmıştır. 1994 aynı zamanda, 4046 sayılı özelleştirme kanunun da çıktığı yıldır. DYP-SHP koalisyon hükümetinin çıkardığı kanun görüşmelerinde, koalisyonun iki partisi arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle hükümet neredeyse istifa noktasına gelmiştir. En iddialı özelleştirme hedefleri ise, özelleştirme kanununun çıkmasının ardından 1995'te ve ANAP-DSP koalisyon hükümetinin iktidarda bulunduğu ve GSM lisans haklarının satışı yoluyla 1 milyon dolarlık gelir sağlanan 1998'de konulmuştur.

Öte yandan özelleştirmenin bakan istifalarında da etkili olduğu görülmüştür. **Mümtaz Soysal**'ın iki kez olmak üzere **Mehmet Köstepen** ve **Eyüp Aşık**'ın istifalarında doğrudan ya da dolaylı şekilde özelleştirmenin etkisinden söz edilebilmektedir. Aynı şekilde ANAP-DSP hükümetinin düşürülmesinin ardında da **Aşık**'ın istifasıyla da ilişkili biçimde **Türkbank**'ın özelleştirilmesinin ardındaki ilişkiler etkili olmuştur.

Özelleştirme uygulamalarını her dönemde etkilemiş pek çok unsurdan söz etmek mümkündür ve hepsi birarada değerlendirildiğinde özelleştirmede alınan yol, "bir apra boyu" şeklinde nitelendirilmektedir. Bugüne dek en fazla tartışılan özelleştirmeler ise SEK, EBK, Türk Telekom, ÇİTOSAN, TOFAŞ, KARDEMİR, ERDEMİR, PETLAS, POAŞ, SEKA,

TEKEL, Etibank, Türkbank, TEDAŞ ve elekritik santrallarının özelleştirmeleri şeklinde sıralanabilir.

Çalışmanın uygulama boyutunda ise; gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde, 1988-1998 döneminde çalışmaya konu olan gazetelerde yer alan özelleştirme haberleri ile TBMM Genel Kurulu'nda özelleştirme konusunda yapılan görüşme ve konuşmalar arasındaki ilişki düzeyi gerçek yaşam göstergeleri ile karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Buna göre, gerçekleştirilen uygulamaların sayısı ve bu uygulamalardan elde edilen gelirlere yönelik gerçek yaşam göstergeleri ile ekonomi basını gündemi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişki ekonomi haberlerinde ön plana çıkan temalardan da belirlenmektedir. Bunlarda daha çok özelleştirmelere yönelik değerlendirmelerle, yapılacak özelleştirmelere ve gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ilk sırayı almaktadır. Daha çok kanun görüşmeleri sırasında TBMM Genel Kurulu'nda gündeme geldiği özelleştirme konusunun siyasal gündeme yönelik değerlendirmesinde, gerçek yaşam göstergeleriyle anlamlı bir ilişki tesbit edilememiştir. Öte yandan, ekonomi basını ile siyaset gündemi ilişkisi ise, aylık bazda yapılan değerlendirmede kimi gazeteler bazında anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla siyasal gündemin hem gerçek yaşam göstergelerinden ve hem de ekonomi basınının bütününden ayrı bir seyri olduğunu ortaya konulmuştur.

Ekonomi basını gündeminde özelleştirme irdelenirken, konunun en fazla 1995, 1997 ve 1998'de işlendiği anlaşılırken; siyasal gündemde özelleştirme ile ilgili konuşmaların yarıya yakınının 1994'te gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Özelleştirme haberlerinin en önemli haber kaynağı Özelleştirme İdaresi ve iktidar iken; TBMM Genel Kurulu'nda en fazla muhalefetin konuştuğu ortaya konulmuştur. Haber temalarında en fazla haber kaynaklarının özelleştirme ile ilgili yorumlarını içeren "olumlu" görüşlerine yer verilmişken; siyasal gündemde yarıdan fazlası kanun görüşmelerinde yapılan konuşmalarda daha çok özelleştirme uygulamalarının eleştirileri konu edilmiştir. Siyasal gündemde özelleştirilen ve haber yapılandan daha az sayıda kurum gündeme getirilmiştir. Gazetelerde sırasıyla en fazla Türk Telekom, POAŞ, ÇİTOSAN, EBK, ERDEMİR, elektirik dağıtımı, elektirik santralları, Sümerbank ve SEK'in durumları haber yapılırken, siyasal gündemde de sırasıyla Türk Telekom, elektirik santralları, Türkbank, elektirik dağıtımı, EBK, SEK ve ÇİTOSAN'ın konu edildiği belirlenmektedir.

Gazeteler bazında değerlendirildiğinde ise, haberlerde işlenen tema, görüş ve kurumların tüm gazetelerde neredeyse tüm dönem içinde birbirine paralel seyrettiği belirlenmektedir. Bu durum medyalararası etkileşim boyutunda değerlendirilebilmektedir. Kaynakları da aynı paralellikte görülen bu haberlerin, gazetelerdeki sayıları da birbiriyle anlamlı bir ilişki içindedir. Özelleştirme karşıtı görüşlere **Dünya**, **Cumhuriyet** ve **Türkiye**'de diğer görüşler arasında bir parça daha ön sıralarda yer verilmiştir. Gazetelerde en az işlenen haber temaları, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin nerede

kullanılacağı, özelleştirme için yapılan harcamalar ya da giderler, gelirler ve giderlerin karşılaştırılması ve özelleştirilecek kuruluşların yaptıkları ya da yapacakları yatırımlara yönelik anlatımlar biçiminde belirlenmektedir.

Çalışmanın varsayımları bağlamında ise sonuçlarını şu şekilde değerlendirmek mümkündür: Gündem belirlemenin temel tezi anlamında çalışmada, özelleştirme konusu örneğinde ekonomi basını gündemi ile siyasal gündem arasında kimi gazeteler düzeyinde olmak üzere anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Eş deyişle, kimi gazetelerde yer alan özelletirme konulu haberlere yönelik gündem ile TBMM Genel Kurulu'nda yapılan konuşmalara yönelik gündem anlamlı şekilde ilişkilidir.

İlişkinin boyutlarının görülmesi anlamında çalışmada, TBMM Genel Kurulu'nda yapılan konuşmaların içerikleriyle, haber içerikleri arasında kimi düzeylerde benzerlikler ve kimi düzeyde farklılıklar belirlenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi özelleştirme haberlerinin en önemli kaynağı Özelleştirme İdaresi ya da iktidardır. Haberlerde en fazla özelleştirmeye yönelik görüşlere, yapılacak özelleştirmelere ve gelinen aşamaya yönelik temalar işlenmiştir. En yoğun şekilde yer verilen görüş ise, özelleştirmeye 'evet' diyen olumlu görüştür. Ardından özelleştirme uygulamalarının eleştirileri gelmektedir. Siyasal gündemde ise, özelleştirme konusunda en fazla konuşan taraf muhalefet olmuştur. Böyle olunca da en fazla özelleştirme uygulamalarına yönelik eleştiriler gündeme getirilmiştir. Dolayısıyla iktidar, ekonomi politikasını başarıya ulaştırmak için ihtiyaç duyduğu kamuoyu desteğini, basında kendi kaynaklık ettiği haberler aracılığıyla kontrol etmiştir. Eş deyişle basın, özelleştirme konusunda iktidarı dinlemiş, iktidara bağımlı kalmış ya da iktidarı desteklemiştir. TBMM Genel Kurulu'nda en fazla konuşmayı yapan muhalefet ve de özelleştirmenin diğer tarafları basında daha az yer bulmuştur. Ancak üzerinde konuşulan özelleştirme uygulamalarının paralelliği ise dikkati çekmektedir. Her iki gündemde de iktidar ya da Özelleştirme İdaresi tarafından uygulanması gündeme getirilen özelleştirmeler hakkında konuşulmuştur. Bu yapısıyla ilişkinin yönünün çoğunlukla gündem belirleme yaklaşımının öngörüsünün tersine siyasal iktidardan basına doğru olduğu belirlenmektedir.

Gerçek yaşam göstergeleri anlamında ise çalışmada, ekonomi basını gündemi ile özelleştirme uygulamaları ve bu uygulamalardan elde edilen gelirler arasında anlamlı ilişkiler saptanırken; siyasal gündemle bu göstergeler arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı verilerine ulaşılmıştır. Bu çerçevede gündem belirleme yaklaşımının "nispeten ilişkisizlik" durumunun, Türkiye'de özelleştirme konusu için geçerli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunu da özelleştirme konusunun kendine özgü yapısı ile açıklamak kadar, Türk basınının kendine özgü durumu ile de yorumlamak mümkündür.

Çalışmanın sonuçlarının ortaya çıkardığı tartışma ile çalışmaya yönelik önerileri ise ayrı bir biçimde değerlerindirmek gereklidir.

1. TARTIŞMA

Bundan tam 36 yıl önce **Bernard Cohen**, "Medya ne düşüneceğimizi söylemede başarılı olmayabilir, fakat ne hakkında düşüneceğimizi söylemede fevkalade başarılıdır[1084]" ifadesiyle medyanın gündem belirleme rolüne işaret etmiştir. **Windahl** ve diğerlerine göre gündem belirleme, demokrasilerde bazı konulardaki bilgilerin niçin ve neden halkta bulunurken, diğerlerinin bulunmamasını açıklamaktadır[1085]. **McCombs**'a göre de, kamuoyunun nasıl şekillendirildiğini ve niçin bazı konuların siyasi hareketler aracılığıyla söylevlenirken, diğerlerinin söylevlenmediğini irdelemektedir.

Medyanın haberleri sunuş yoluyla kamunun düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediğini ve böylece oluşan kamu gündeminden de siyasi gündemin etkilenerek zincirleme bir etkinin oluştuğunu ileri süren gündem belirleme çalışmaları, ikinci aşama çalışmalar adı altında artık bundan da fazlasını iddia etmektedir[1086]. "Nasıl düşüneceğini de etkileme" yönündeki bu araştırmalar, medyanın haber çerçeveleri yoluyla insanların tutum ve davranışlarını da etkileyebildiğini test etmekte ve önemli deliller sağlamaktadır.

O halde medya personelince, kamu üyelerince ya da siyasilerce bir konuya gösterilen ilginin, karar sürecini etkileyebilecek bir gücü yansıttığı düşünülürse, gündem belirleme araştırmalarını "**bir güç araştırması**" olarak tanımlamak mümkündür[1087]. Çünkü, insanlar ne hakkında düşüneceklerini ve konuşacaklarını medya aracılığıyla gelen mesajlardan öğrenmekte ve böylece oluşan gündemler, siyasal gündemi şu ya da bu şekilde etkilemektedir[1088]. Bu da "**medyanın siyaset üzerindeki gücü**[1089]" şeklindeki yorumlara yol açmaktadır. Dolayısıyla, medyanın kamuoyunun gündemini oluşturmaktan kaynaklanan gücü, medyayı 20. yüzyılın en etkili siyasal güçlerden biri haline getirmiş ve bu yönde pek çok tartışmaya zemin hazırlamıştır[1090].

Medya, kamuoyu ve siyaset üçgeninde görülen tartışmalardan en önemlisi, kamuoyu ve siyaset üzerinde bu denli güçlü etkilere sahip araçları yönetenlerin, yayınları kendi istekleri doğrultusunda düzenlemeleri imkanına sahip bulunmaları ve öncelikli olarak hangi konulara dikkat çekileceğini belirleyebilme konusunda etkin olmaları noktasında düğümlenmektedir[1091]. Medyanın, insanların nasıl düşüneceklerini de etkilediği varsayımından

---

1084 Bernard Cohen, **The Press and Foreign Policy**, Priceton University Press, Priceton-1963'ten aktaran: S. Windahl, B.H. Signitzer ve J.T. Olson, **a.g.k.**, s.208.

1085 G.M. Kosicki, **a.g.m.**, s. 100-127.

1086 M.E. McCombs, 1999, **a.g.m.**

1087 J.W. Dearing ve E.M. Rogers, **a.g.k.**, s.16-17 ve 72-87.

1088 J.C. Merrill, J. Lee ve E.J. Friedlander, **a.g.k.**, s.89.

1089 Örneğin bu konudaki çalışmaları toplu bir şekilde görebilmek için bkz. **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

1090 A. Bektaş, **a.g.k.**, s.212.

1091 Ayrıca bkz. M. Sağnak, **a.g.k.**

hareketle, demokratik seçimlerde kimin seçilip kimin seçilmeyeceğine ilişkin kararların verilmesinde, medyadaki adaylara yönelik tutumların etkili olduğununa yönelik deliller de dikkate alındığında tartışmanın boyutları daha da genişleyebilmektedir. Eş deyişle tartışma, yasama ve yürütme güçlerini de belirleyenin medya olduğu noktasına kayabilmekte ve toplumsal dengelere yönelik ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu hale getirebilmektedir. Eğer bu iddiaların doğruluğu kabul edilirse, medyanın dördüncü güç yerine "birinci güç" olabileceğini söylemek de mümkün hale gelebilmektedir.

Ancak tartışmaların Türkiye boyutunda ortaya konulmuş somut etki araştırmaları yetersiz kaldığından, araştırma bulgularından yola çıkarak yorumlarda bulunulamamaktadır. Bunun yerine, diğer bazı göstergelerden hareketle, bazı öngörümler yapılabilmektedir. Siyasal iktidarla basın arasındaki kavgalar, siyasal seçimler döneminde medya kuruluşlarının açıkca taraf tutuklarını duyurmaları, siyasal iktidarın kimi zaman yargı yoluyla, kimi zaman ekonomik araçlarla basını baskı altında tutma çabaları, kimi medya kuruluşlarına sağlanan teşvik, kredi ve yatırım kolaylıkları, medya sahipliğinin değişen ve tekelleşen görünümü, medya kuruluşlarının bir kaç grubun elinde toplanması, reklam, dağıtım ve gazeteci transferleri gibi alanında kurulan ortaklık ya da centilmenlik ilişkileri, sermaye sahiplerinin basın kuruluşu sahipliğindeki arzuları, kimi medya kuruluşlarının bağlı bulundukları sermaye grubunun halkla ilişkiler birimi gibi çalıştırılmaları ve özellikle de siyasal seçimler dönemindeki haberlerinin inandırıcılık ve güvenilirliklerinin boyutları bu değerlendirmelerin ana hatlarını ortaya koymaktadır[1092]. Tartışmaların dayandığı ana nokta ise, medyanın kamuoyunu yöndendirme ya da kamuoyu yaratma biçimindeki istekleridir. Bu noktada olması gerekenle, görünen arasında bir çelişki ortaya çıkmaktadır[1093]. Çünkü medyanın asıl işlevinin kamuoyu yaratmak değil, kamuoyunun serbestçe oluşmasını sağlamak olduğu düşünülürse, bu işlevin fazlasıyla aşıldığını söylemek mümkündür.

Bu araştırmada gündem belirleme çalışmasının medya boyutu, ekonomi basını ile sınırlandırılmıştır. 1988-1998 dönemini kapsayan bir inceleme dönemi seçildiğinden kamu gündemi boyutu da, geçmişe dönük araştırma yapılamayacağı ve bu dönemlerde daha önce yapılmış düzenli araştırmalar olmadığından, bir zorunluluk olarak eksik kalmıştır. Ancak mevcut kimi bazı kamuoyu araştırmalarının bulgularına bakıldığında da çalışmaya konu olan özelleştirme konusunun bunlar arasında gündem sıralamasına giremediği belirlenmektedir. **Atabek**'in çalışmasında kullandığı **Hürriyet** Gazetesi'nin 1992 ve 1994'te, TUSES ve Veri Araştırma Şirketleri'nin 1996'da yaptığı kamuoyu araştırmalarında özelleştirme konusuna rastlanamamaktadır[1094]. Çalışmanın siyasal gündem boyutunda ise, "kamunun ne

---

1092 "**Türkiye**'de basının gelişimi" başlığı altında bunlar üzerinde ayrıntıları ile durulmuştur.

1093 Bkz. A. Murat Vural, **Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın-Kamuoyu İlişkileri**, Anad. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir-1997, s.391-392.

1094 Bkz. N. Atabek, **a.g.t.**, s.190-192.

hakkında konuşacağını" belirlediği ileri sürülen medya içeriklerinin, acaba "siyasilerin ne hakkında konuştuklarını" etkileyip etkilemediği sorusunun yanıtı aranmıştır. Bu amaçla, TBMM Genel Kurulu'nda yapılan görüşme ve konuşmaların tutanakları incelenmiştir. Elde edilen bulgular kimi gazeteler bazında olmak üzere gündem belirleme yaklaşımının öngördüğü ilişkinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Ancak gerçek yaşam göstergeleri ile ekonomi basını gündemi arasında daha sıkı bir ilişki belirlenmiştir. Haberlerde daha çok özelleştirmeye yönelik değerlendirmeler, yapılacak özelleştirmelere ve gelinen aşamaya yönelik anlatımlar ön plana çıkınca, ekonomi basını gündemi de gerçek yaşam göstergeleri ile ilişkili bulunmuştur. Siyasal gündemde özelleştirme tartışmaları çoğunlukla kanun görüşmeleri sırasında gerçekleştirildiğinden, gerçek yaşam göstergeleri ile anlamlı bir ilişki belirlenememiştir.

Çalışmada, gündem belirleme yaklaşımının bir gereği olarak, haber içeriklerinde ya da TBMM Genel Kurulu'nda "ne denildiği" ya da "kimin ne dediği" boyutu üzerinde durulmamıştır. Hangi özelleştirmeler sırasında, hangi yayınların etkili olduğu boyutu da irdelenmemiştir. Daha genel bir çerçeve ile incelenen dönemin tümünde gündem belirleme yaklaşımı sorgulanmıştır. Ancak gündem belirmenin öngörüleri bir yana bırakıldığında ve teker teker özelleştirme uygulamaları ele alındığında, kimi bazı uygulamalarda kamu tepkisine dayanarak yapılan haberlerin ya da gazetenin yazarlarınca işaret edilen uygulama eleştirilerinin, bu uygulamaları yakından etkilediği de görülmüştür. Gazete haberlerinden tamamen bağımsız olmasa bile, işçi örgüt ve sendikalarının eylemsel baskısı da uygulamaları etkileyen bir başka unsurdur. Bugüne dek en fazla tartışılan özelleştirmeler olarak SEK, EBK, Türk Telekom, ÇİTOSAN, TOFAŞ, KARDEMİR, ERDEMİR, PETLAS, POAŞ, SEKA, TEKEL, Etibank, Türkbank, elektirik dağıtımı ve elekritik santrallarının özelleştirilmesi uygulamalarına bakıldığında bu türde etkilere rastlanabilmektedir.

Çalışmada yeri geldikçe üzerinde durulmuş olsa da, medyanın özelleştirme uygulamalarına olan ilgisinin hiçbir dönemde eksik kalmadığı belirlenmektedir. Medya her ne kadar çoğunlukla özelleştirmeden yana tavır koymuş ve özelleştirmeyi desteklemişse de, kimi zaman da "alıcı" ya da "teklif veren" konumunda da görülmüştür. Neredeyse tüm medya kuruluşu sahipleri bir şekilde özelleştirme uygulaması içerisinde yer almışlardır. Siyasal iktidarla önceden daha başka çıkar ilişkileri içesinde görülen medya sahipleri, özelleştirme uygulamalarında da böyle bir "taraf" olarak ortaya çıkmışlardır.

Daha özelde ise, 1980'lerle birlikte **Özal**'ın gündeme getirdiği özelleştirme düşüncesi karşısında basının genel bir tavrının olmadığı, **Özal** iktidarının icraatları anlamında özelleştirmeyi eleştirdiği görülmektedir. 1988'de **Hürriyet**'in "Özelleştirmeye merhaba[1095]" haberi, "Cumhuriyet tarihinin en büyük reformu" diye nitelediği özelleştirmenin

---

1095 *"Özelleştirmeye merhaba"*, **Hürriyet**, 29 Şubat 1988.

TELETAŞ'la başladığını bildirir. Özelleştirmede umut kamuoyundadır[1096]. **Sabah**, özelleştirmede basının televizyondan daha etkili oluduğunu yazar[1097]. 1988'den sonra hem **Özal**'ın değişen politikaları ve hem de mülkiyet değişimini de beraberinde getiren ilk özelleştirme uygulamaları konunun gündemdeki önemini bir kat daha arttırmıştır. Başta sermayenin tabana yayılması sloganıyla yola çıkılan özelleştirme, kısa sürede bu zemininden kaymış blok satış yönünde ağırlık kazanmıştır. Yabancılara satış başta olmak üzere uygulama yöntemleri başlangıcından beri sürekli eleştiri konusu olmuştur.

Sabah'ın bir yıl sonraki haberi, özelleştirmenin fiyasko olduğudur[1098]. **Sabah**'ta **A. Rıza Kardüz**, USAŞ'ın en karlı KİT olmasına karşın nasıl ve kime satıldığını sorgulamaktadır[1099]. Bir başka yazısında, özelleştirmede işin kaymağını kimin yiyeceği konu edilmektedir[1100]. Bu arada TÜSİAD özelleştirme hakkında "ilk kez ciddi bir açıklama" yapar[1101]. **Hürriyet**'te **Meriç Köyatası**, "KİT'lerin satılarak mı, satılmadan mı kurtulacağını[1102]" ve de "yabancı sermayenin öcülüğünü[1103]" sorgulamaktadır. **Ege Cansen** ise, "Devletin ekonomi içindeki payını mümkün olduğunca küçültmekte yarar vardır" demektedir[1104]. Bir habere göre, SHP'nin ekonomik modeli, "Tekel durumunda satılan KİT'lerin geri alınmasıdır[1105]". Satışlara karşı grev haberi, **Cumhuriyet**'te yayınlanır. Sendikaların genel grev önerisi hazırdır[1106]. **Türkiye**'de **İlter Akat**'ın yorumuna göre de özelleştirme, milli bir dava gibi ele alınmalıdır[1107]. **Köyatası**'na göre ise daha sonra, "böyle giderse Türkiye KİT'ler konusunda, tek başına dünyanın açıkhava müzesi" olacaktır[1108]. Ancak çalışanların eylem tehdidi sürmektedir[1109]. **Cumhuriyet**'te **Osman Ulagay**, "KİT Oyunu"nu, "önce batır, sonra bedavaya sat" biçiminde özetlemektedir[1110].

1096 *"Özelleştirmede umut kamuoyunda"*, **Hürriyet**, 11 Aralık 1988.

1097 *"Özelleştirmede basın TV'den çok daha etkili"*, **Sabah**, 20 Eylül 1988.

1098 *"Özelleştirme fiyasko oldu"*, **Sabah**, 23 Şubat 1989.

1099 A. Rıza Kardüz,*"Usaş Nedir, Ne Yapar, Nasıl ve Kime Satıldı"*, **Sabah**, 14 Ocak 1989.

1100 A. Rıza Kardüz,*"Özelleştirme İşinde Kaymağı Kim Yiyecek?"*, **Sabah**, 8 Şubat 1989.

1101 *"Yabancı tekele hayır"*, **Sabah**, 14 Ekim 1989.

1102 Meriç Köyatası,*"KİT'ler Satarak mı Kurtulur, Satmadan mı?"*, **Hürriyet**, 3 Ekim 1989.

1103 Meriç Köyatası,*"Yabancı Sermaye Gerçekten Öcü mü?"*, **Hürriyet**, 30 Kasım 1989.

1104 Ege Cansen,*"Manifesto"*, **Hürriyet**, 1 Ekim 1989.

1105 *"İşte SHP'nin reçetesi"*, **Hürriyet**, 7 Ekim 1989.

1106 *"Genel grev önerisi hazır"*, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1989.

1107 İlter Akat,*"Özelleştirme Milli Bir Dava Gibi Ele Alınmalıdır*, **Türkiye**, 4 Ağustos 1990.

1108 Meriç Köyatası,*"Sakın Satma"*, **Hürriyet**, 19 Eylül 1990.

1109 *"Özelleştirmede eylem tehdidi"*, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1990.

1110 Osman Ulagay,*"KİT Oyunu: Önce Batır, Sonra Bedavaya Sat"*, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1990.

1991'de POAŞ'ın gazete ilanlarında, Dallas dizi filminin yıldızı Jeyar'ın fotoğrafı yer alır[1111]. "O alabildiği kadar Petrol Ofisi hissesi alıyor. Ya siz?" sloganıyla POAŞ halka açılır. Genel seçimden önce partilerin özelleştirme görüşleri **Cumhuriyet**'te yayınlanır[1112]. ANAP, radikal bir özelleştirme programı uygulayarak üç yılda tüm KİT'lerin özel sektöre devredileceğini söylemektedir. DYP, etkin bir KİT reformundan yanadır. SHP, rehabilitasyondan ve halkın gelir durumu düzeldikten sonra hisse satışını savunmakta ve özerkleştirmeden yana tavır koymaktadır. DSP ise, ilke olarak özelleştirmeyi benimsediğini duyurmaktadır. Seçimlerden, DYP-SHP koalisyonu çıkar.

Türkiye'de ilk manşet haberlerden biri, "Zam böyle olur!" diye yeni hükümetle, ANAP hükümetlerini kıyaslamaktadır[1113]. Başbakan **Demirel**'in enflasyonla mücadele formülü **Hürriyet**'in manşetidir ve haberde Arjantin'in enflasyon modelinin Dünya Bankası hayeti ile tartışılacağı konu edilmektedir[1114]. IMF'nin manşet olan ilk emri de KİT'lerin özelleştirilmesi ya da kapatılmasıdır[1115]. Dünya Bankası ve IMF ile New York'ta görüşmeler sonrasında Devlet Bakanı **Tansu Çiller**, tüm KİT'lerin özelleştirileceğini açıklamaktadır[1116]. Dönemin Başbakanı **Demirel** ise, KİT'leri düzeltecek varsa hemen koltuğu devretmeye hazır olduğunu söylemektedir[1117].

Sonuçta KİT açıkları büyüdükçe, özelleştirmenin gereksinimine olan inanç daha bir artmıştır. Özelleştirme karşıtlarının "kötü yönetim" gerekçeleri ise, o kadar karşılık bulmamıştır. Muhalefette iken özelleştirme uygulamalarını eleştiren her siyasal parti, iktidara geldiğinde "en hızlı özelleştirmeci" olduğu söyleminden hareket etmiş, ancak sonuçta pek çok nedenden dolayı istenilen özelleştirme uygulamalarına ulaşmak mümkün olmamıştır. Dönem içinde gerek özelleştirme taraftarları ve gerekse karşıtlarının ortak bir söylemle kamuoyunun desteğini arkalarına alabilmek için medyayı yeterince kullanadıklarından şikayet etmeleri ise ilginçtir. Sonuçta ne özelleştirme taraftarları ne de karşıtları istediklerini elde edememişlerdir.

İlginç bir diğer nokta ise, 1992 yılında KOİ'nin PİAR'a yaptırdığı anketin sonuçlarıdır. Buna göre kamu işletmelerinin mülkiyeti, halkın yüzde 40'ına göre devletin elinde ve yüzde 45'ine göre de daha çok özel sektörün elinde görülmek istenmektedir. Yönetici elit kesimin ise, yüzde 87'si özel sektörü savunmaktadır. Dolayısıyla yönetici elit kesimde özelleştirme yönünde bir uzlaşı mevcutken, kamuoyunun bu konuda kesin bir karara varmadığı anlaşılmaktadır.

1111 **Türkiye**, 26 Mayıs 1991.

1112 *"KİT'lerde özelleştirmeye nasıl yaklaşıyorlar"*, **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1991.

1113 *"Zam böyle olur"*, **Türkiye**, 20 Aralık 1991.

1114 *"Baba bu formülü uygulayabilecek mi?"*, **Hürriyet**, 3 Ocak 1992.

1115 *"Huzurlarınızda yine IMF"*, **Hürriyet**, 4 Haziran 1992.

1116 **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1992.

1117 *"KİT'leri çözmek zor mu?"*, **Sabah**, 9 Ekim 1992.

Aynı yıl artık **Sabah Ekonomi**'de yazan **Osman Ulagay**, "Solun KİT rüyası ve gerçekler" başlıklı yazısında, "KİT düzeninin kaymağını yiyen politikacılar ve onlarla ilişkideki çevreler, devletçi solun ve KİT çalışanlarını kalkan olarak kullanıp bu düzeni korumaya çalışıyorlar" demektedir[1118]. Daha sonraki yazısında da "Cumhuriyet'in KİT'lerinin ne kadar önemli" olduğunu sorgulamaktadır[1119]. **Dünya**'da **Alp Orçun**, özelleştirme hedeflerinin dünya ölçülerine göre mütevazı, Türkiye ölçülerine göre iddialı olduğunu yazmaktadır[1120]. **Nezih Demirkent** de "özelleştirme yüzünden ekonominin düzlüğe çıkarılamayacağını" belirtmektedir[1121]. İşadamları, "Ne kadar özelleştirme, o kadar demokrasi" demektedir[1122]. KOİ Başkanı **Üstün Sanver**, özelleştirmede "Ne İsa'ya, ne Musa'ya yaranmamız mümkün değil" açıklamasında bulunmaktadır[1123].

Ardından **Çiller** hükümetlerinin uygulamaları dikkati çekmektedir. 1993'te ilk kez bir özelleştirme uygulaması gazetelerin manşetlerine girmiş ve hükümetin bu özelleştirmeyle ilgili düzenlemeleri gözden geçirmesi gerekmiştir. **Cumhuriyet**'in "SEK'te özelleştirme rezaleti[1124]" başlıklı haberi, hükümetin sol ortağı tarafından karşılık bulmuş ve "SEK'te pazarlığa Karayalçın engeli[1125]" haberiyle iktidarın konuya dikkati çekilmiştir. KOİ'nin 25 fabrikayı 575 milyar liraya satma kararı vermesine karşın, 1 milyar 200 milyon liraya satılacağı duyurulan Havsa fabrikasının yalnızca arsası için Milli Emlak Dairesi, 2.5 milyar lira değer biçmiştir.

Aynı yıl gündemdeki bir başka özelleştirme uygulaması EBK'nın satışıdır. Hak-İş, özelleştirme karşıtı eylem planı açıklar[1126]. İşçiler özelleştirme karşıtı cephe oluşturur[1127]. Dünya Bankası ise, özelleştirme uyarılarını sürdürür[1128]. **Financial Times**, Başbakan **Çiller**'in siyasi geleceğinin özelletirmeye bağlı olduğunu söyler[1129]. **Demirkent** ise, "Özelleştirme istiyor muyuz?" derken, "Biz fiilen özelleştirmeden yana değiliz. Olamayız. Çünkü ruhumuzda demokratik sistem tam anlamıyla yerleşmemiştir" diye kaydetmektedir[1130]. Bir başka yazısında ise, "özelleştirme olmadan ekonominin

---

1118 Osman Ulagay,*"Solun KİT Rüyası ve Gerçekler"*, **Sabah**, 31 Ağustos 1992.

1119 Osman Ulagay,*"Cumhuriyet'in KİT'leri Ne Kadar Önemli?"*, **Sabah**, 29 Ekim 1992.

1120 Alp Orçun,*"Özelleştirmeye Sahip Çıkmak"*, **Dünya**, 3 Eylül 1992.

1121 Nezih Demirkent,*"Yine Özelleştirme"*, **Dünya**, 8 Ekim 1992.

1122 *"Ne kadar özelleştirme, o kadar demokrasi"*, **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1992.

1123 *"Özelleştirme bütçeye yama"*, **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1992.

1124 *"SEK'te özelleştirme rezaleti"*, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1993.

1125 *"SEK'te pazarlığa Karayalçın engeli"*, **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1993.

1126 *"Hak-İş'ten özelleştirmeye hayır kamyanyası"*, **Türkiye**, 10 Temmuz 1993.

1127 *"İşçiler özelleştirmeye karşı cephe kurdu"*, **Sabah**, 24 Ekim 1993.

1128 *"Özelleştirmeyi yan gelir görmeyin"*, **Türkiye**, 8 Ekim 1992; *"Vergi denetimini özelleştirin"*, **Dünya**, 25 Ekim 1993.

1129 *"Çiller'in siyasi geleceği özelleştirmeye bağlı"*, **Türkiye**, 22 Ekim 1993.

1130 Nezih Demirkent,*"Özelleştirme İstiyor muyuz?"*, **Dünya**, 20 Mayıs 1993.

düzelmeyeceğini söyleyenler, ellerini taşın altına sokmaktan kaçınıyorlar" görüşünü savunmaktadır[1131].

Öte yandan **Sabah**'ın manşetinde "Çiller'de Özal ruhu[1132]" benzetmesine rastlanırken, **Atilla Özsever** özelleştirmede yanıt bekleyen 10 soruyu aramakta ve **Çiller**'in hangi sözünün doğru olduğunu sorgulamaktadır[1133]. **Kardüz**, özelleştirme yapılacaksa Dünya Bankası desteğinin önemine işaret etmektedir[1134]. Bu doğrultuda, Dünya Bankası'nın destiği hiç eksik olmaz[1135]. **Çiller** de daha sonra, özelleştirme karşıtı kampanyaya karşı kampanya açar[1136].

Cumhuriyet ise, Dünya Bankası'nın "KİT'leri yok edin!" dediğini manşet yapar[1137]. **Taner Berksoy**'un yorumu da, "Sat KİT'i, bitir işi[1138]"dir. KİT'lere "acımasız" davranan **Çiller**, **Ketenci**'ye göre işçinin korkusu haline gelmiştir[1139]. Daha en başında kurulan hükümetin koalisyon protokolünün ise, adeta "satış protokolü[1140]" olduğu haberlerde yer alır. **Ketenci**'nin **Çiller** yorumu, "mirasyedi"dir[1141]. "Çiller'in liderliğinde, özelleştirme adı altında, kamu malı satılıp borçların kapatılması niteliğinde, isterik boyutta, sorumsuz bir uygulama" yaşanmaktadır. Karabük tartışması; kurtarılsın mı, kapatılsın mı boyutunda işlenir[1142]. KİT'lerin özelleştirilmesine direniş uyarıları yapılır[1143]. Bir başka eleştiri, "Iğdır'da özelleştirme oyunu[1144]" başlığıyla manşet olur.

1994'te Dünya Bankası'nın 100 milyon dolarlık özelleştirme kredisi dikkati çeker[1145]. **Hürriyet**'te sene başında "İşçinin, 'aman fabrika kar ederse kovuluruz' eylemi[1146]" ilk

---

1131 Nezih Demirkent,*"Niye Özelleştirme?"*, **Dünya**, 29 Haziran 1993.

1132 **Sabah**, 29 Temmuz 1993. Bir başka manşet ise, "Çiller'in resti" şeklindedir. Hızlı özelleştirme ve reformlar engellerinse Çiller, koltuğunda oturmayacağını açıklar (**Sabah**, 9 Ekim 1993).

1133 Atilla Özsever,*"Özelleştirmede Yanıt Bekleyen 10 Soru"*, **Sabah**, 9 Ağustos 1993.

1134 A. Rıza Kardüz,*"Eğer Özelleştirme Yapılacaksa Dünya Bankası Desteği Çok Önemli"*, **Sabah**, 15 Eylül 1993.

1135 *"Özelleştirmeye Dünya Bankası desteği"*, **Hürriyet**, 25 Ağustos 1993.

1136 *"Çiller'e özelleştirme desteği"*, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1993.

1137 **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1993 ve **Dünya** Bankası'na yönelik diğer haberler için bkz. *"Dünya Bankası'ndan Çiller'e: Beş büyük KİT'i özelleştirin"*, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1993; *"Dünya Bankası'nın TEK formülü"*, 15 Eylül 1993.

1138 Taner Berksoy,*"Sat KİT'i, Bitir İşi"*, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1993.

1139 *"Çiller, KİT'lere acımasız"*, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1993 ve Şükran Ketenci'nin yazısı için bkz. *"Özelleştirme Korkusu"*, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1993.

1140 Yakup Kepenek,*"Satış Protokolü"*, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1993.

1141 Şükran Ketenci,*"Mirasyedi"*, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1993.

1142 *"Kurtarılsın mı, kapatılsın mı?"*, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1993.

1143 *"KİT'lerin özelleştirilmesine direniş uyarısı"*, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1993.

1144 *"Iğdır'da özelleştirme oyunu"*, **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1993.

1145 *"Dünya Bankasi'ndan 100 milyon dolarlık özelleştirme kredisi"*, **Türkiye**, 6 Mayıs 1994.

1146 *"İşçinin 'aman fabrika kar ederse kovuluruz' eylemi"*, **Hürriyet**, 18 Şubat 1994.

haberler arasındadır. Ardından "işçiler yollarda, sinirler gergin[1147]"dir. Yozgat Et Balık'ın satışı "yağma gibi özelleştirme[1148]"dir ve çok geçmeden iptal edilir[1149]. Dünya Bankası'na göre Türkiye'nin itibarı özelleştirmeye bağlıdır[1150]. IMF'ye gizli söz ise, manşettir[1151].

Mümtaz Soysal, **Hürriyet**'teki "Açı" adlı köşesinde özelleştirmemeyi savunmaktadır. "Türkiye'de petrol daha ucuza alınabiliyorsa, bu iki KİT sayesindedir[1152]". "Özelleştirme Türklüğün töresine" de aykırıdır[1153]. Dışişleri Bakanı **Mümtaz Soysal**'ın engeline takılan özelleştirme yasası, "Yılmaz'dan sürpriz[1154]" ile aşılır. Bir ANAP milletvekili, **Işın Çelebi**, Washington'da Dünya Bankası ve IMF yetkililerine güvence verir[1155]. DYP-SHP koalisyonu, **Hürriyet**'in sürmanşet haberine göre "artık gitmez[1156]". **Karayalçın** ise, rest çeker[1157]. **Soysal** direnir[1158]. **Salih Neftçi**'nin yorumuna göre, "Çiller, özelleştirme yasasını çıkarıp, Dünya Bankası'ndan 500 milyon dolar almak istemektedir[1159]". "Cumhuriyet tarihinin en önemli kararı", özelleştirme yasasının çıkmasıyla, "yeni bir çağ" başlayacaktır[1160]. **Enis Berberoğlu**'na göre sonuçta, özelleştirmeye yakışan bir metin çıkmıştır ve bu "inanmışların savaşı[1161]"dır.

İşkembe çorbalı, mantı partili kanun görüşmeleri gazetenin haberleri arasındadır[1162]. Yasanın çıkması ise, Türkiye'nin ekonomik yapısını değiştirecek "Ekonomik devrim[1163]"dir. **Ertuğrul Özkök** bunu, "ekonomide ikinci Cumhuriyet" diye yorumlar[1164]. **Soysal**'ın istifası **Hürriyet**'te "Hoca vuruşarak çekildi[1165]" yorumuyla verilir.

1147 *"İşçiler yollarda, sinirler gergin"*, **Hürriyet**, 8 Nisan 1994.

1148 *"Yağma gibi özelleştirme"*, **Hürriyet**, 19 Temmuz 1994.

1149 *"Yağma özelleştirme iptal"*, **Hürriyet**, 20 Temmuz 1994.

1150 *"Türkiye'nin itibarı özelleştirmeye bağlı"*, **Hürriyet**, 6 Ekim 1994.

1151 *"IMF'ye gizli söz"*, **Hürriyet**, 3 Haziran 1994.

1152 Mümtaz Sosyal,*"İki KİT Sayesinde"*, **Hürriyet**, 7 Haziran 1994.

1153 Mümtaz Soysal,*"Türklüğün Töresi ve USAŞ'ın Satışı"*, **Hürriyet**, 29 Haziran 1994.

1154 *"Yılmaz'dan sürpriz"*, **Hürriyet**, 9 Ağustos 1994.

1155 *"Özelleştirmeye ANAP desteği"*, **Hürriyet**, 25 Ağustos 1994.

1156 *"Artık bu iş gitmez"*, **Hürriyet**, 3 Ekim 1994.

1157 *"Karayalçın'ın resti"*, **Hürriyet**, 11 Ekim 1994.

1158 *"Soysal direniyor"*, **Hürriyet**, 12 Ekim 1994.

1159 Salih Neftçi,*"Ankara'daki Özelleştirme"*, **Hürriyet**, 23 Ekim 1994.

1160 *"Tarihi karara doğru"*, **Hürriyet**, 25 Ekim 1994.

1161 Enis Berberoğlu,*"İnanmışların Savaşı"*, **Hürriyet**, 25 Ekim 1994.

1162 *"Çiller'in işkembe ikramı DYP'lilere ilaç gibi geldi"*, **Hürriyet**, 10 Kasım 1994 ve ayrıca 11 Kasım 1994 ve 12 Kasım 1994'te fotoğraf altı haberlerde menüden söz edilmektedir.

1163 *"Ekonomik devrim"*, **Hürriyet**, 25 Kasım 1994.

1164 Ertuğrul Özkök,*"Ekonomide İkinci Cumhuriyet"*, **Hürriyet**, 25 Kasım 1994.

1165 *"Hoca vuruşarak geri çekildi"*, **Hürriyet**, 29 Kasım 1994.

Türkiye'de 1994'ün haberlerine bakıldığında öncelikle, "EBK bedavaya" gitmiştir[1166] ve olay "sekiz skandal[1167]"a dönüşmüştür. Bu satış durdurulmalıdır[1168]. Bir ay geçmez ki, "satış, silbaştan[1169]" olur. Gelişmeler üzerine IMF'nin uyarısı gelir[1170]. Özelleştirme görüşmeleri "Soysal krizi"ne dönüşür[1171]. Karabük'te hayat durur[1172], bıçak kemiğe dayanır[1173]. Karabüklü fabrikayı istemektedir[1174]. "Karabük'e müjde[1175], çok gecikmez. Karabük'te büyük sevinç yaşanır[1176]. Ardından "Karabük gerçeği" dizi yazı olur[1177]. **A. Aydın Dündar**, "Özelleştirmeye evet ama milletin malını çarçur etmeye hayır" dediklerini kaydetmektedir[1178]. Bu arada **Soysal**'ın istifası, "şok" yaratır[1179].

Sabah'ta 1994'ün ilk haberleri arasında, "IMF ile anlaştık[1180]" haberi manşet olur. **A. Savaş Akat,** özelleştirme karşı çıkanların aslında demokratikleşmeye de karşı çıktıklarını savunur[1181]. **Hasan Cemal**, "Hepimizin sağlığı için" özelleştirmeden yana olduğunu açıklar[1182]. **Necati Doğru**, KİT'lerdeki soygunun ülkeyi yaktığını belirtir[1183]. **Kardüz** ise, politikacıların KİT'leri yeyip bitirdikleri görüşünden yanadır[1184]. Sanayicileri çağırısı da, "ülkesini seven Anayol'u destekler" şeklindedir[1185]. Menşet olan KİT gerçeğine göre Zonguldak maden ocaklarından tam 10 bin işçi ayrılmıştır, ancak kömür üretiminde hiçbir azalma olmamıştır[1186]. KİT'ler için **Sabah**'ın önerisi, "Kapatın! Maaş verin"

1166 *"Et Balık bedavaya gitti"*, **Türkiye**, 8 Haziran 1994.

1167 *"Et Balık satışında 8 skandal"*, **Türkiye**, 11 Haziran 1994.

1168 *"Durdurun bu satışı"*, **Türkiye**, 14 Haziran 1994.

1169 *"Et Balık satışı sil baştan"*, **Türkiye**, 4 Temmuz 1994.

1170 *"IMF uyardı"*, **Türkiye**, 3 Ağustos 1994.

1171 *"Soysal krizi"*, **Türkiye**, 18 Eylül 1994.

1172 *"Karabük'te hayat duracak"*, **Türkiye**, 8 Kasım 1994.

1173 *"Karabük'te bıçak kemiğe dayandı"*, **Türkiye**, 10 Kasım 1994.

1174 *"Karabüklü fabrikayı istiyor"*, **Türkiye**, 10 Kasım 1994.

1175 *"Karabük'e müjde"*, **Türkiye**, 16 Kasım 1994.

1176 *"Karabük'te büyük sevinç"*, **Türkiye**, 16 Kasım 1994.

1177 **Türkiye**, 4 Aralık 1994.

1178 A. Aydın Dündar, *"Özelleştirme Çare mi?"*, **Türkiye**, 7 Aralık 1994.

1179 *"Şok istifa"*, **Türkiye**, 29 Kasım 1994.

1180 *"IMF ile anlaştık"*, **Sabah**, 17 Mayıs 1994.

1181 A. Savaş Akat,*"Özelleştirme, Popülizm ve Demokrasi"*, **Sabah**, 10 Temmuz 1994.

1182 Hasan Cemal,*"Özelleştirme!"*, **Sabah**, 23 Temmuz 1994.

1183 Necati Doğru,*"Neden Özelleştirme?"*, **Sabah**, 23 Temmuz 1994.

1184 A. Rıza Kardüz,*"Politikacılar KİT'leri Yedi Bitirdi"*, **Sabah**, 29 Temmuz 1994.

1185 *"Sanayicilerin ortak çağrısı: Ülkesini seven Anayol'u destekler"*, **Sabah**, 27 Ekim 1994.

1186 *"KİT Gerçeği"*, **Sabah**, 18 Kasım 1994.

biçimindedir[1187]. **Kardüz**, "Köprüye, televizyona karşı olanlar, özelleştirmeye de karşı" demektedir[1188]. **Akat**'a göre, özelleştirmede tarihi adımlar atılmaktadır[1189].

Cumhuriyet, 1994'te 5 Nisan Kararlarını IMF'nin yıllardır istediği maaş ve ücretler dondurulsun, KİT'ler kapatılsın önerilerinin uygulanması biçiminde yorumlayan haber ile manşet yapar[1190]. IMF, Türkiye'nin geleceğinden umutludur[1191]. Ardından, özelleştirme SHP'yi sarsar[1192]. "EBK'nın satışı şüphe dolu[1193]"dur ve "EBK'nın satışını kamuoyu reddeder[1194]". EBK'nın değerinin altında satışı, kamuoyundan gelen tepki üzerine iptal edilir[1195]. Bu arada yıl içinde "Özelleştirmede ilk fiyasko: Teletaş" dizi yazı olur[1196]. "Özelleştirmede büyük fiyasko[1197]" ise, manşet haberdir. Karabük'lü Ankara'ya yürümeye karar verir[1198]. **Cumhuriyet**'in özelleştirme manşeti, tepki şeklindedir[1199]. Sendikalar, sosyal devletin bittiğini söylerler[1200]. **Çiller**'in zengin bir ülke için özelleştirmenin ilk adım olduğuna ilişkin sözleri, **Cumhuriyet**'e göre, "pembe düşler"dir[1201]. "Özelleştirme: Kamu mülkü haraç-mezat" yeni bir dizi yazının adıdır[1202].

Dünya'nın haberleri arasında Özelleştirme İdaresi Başkanının, "Kamuoyuna gerçekleri anlatmayı başaramadık" yorumu dikkati çeker[1203]. Özelleştirme tasarısının kabulü ise Türkiye'nin kaderini değiştirecektir[1204]. **Tevfik Güngör**, özelleştirme olmadan KİT sorununa çözüm getirelemeyeceğini yazmaktadır[1205].

5 Nisan Kararlarıyla büyük borç yükü, aşırı istihdam, yüksek maliyetli üretim ve teknolojik gereklilik nedenleriyle kapatılması öngörülen kuruluşlar arasında yer alan **Karabük Demir Çelik** (KARDEMİR) işletmesinin yöre halkı ve çalışanların hissedarı

1187 *"Kapatın! Maaş verin"*, **Sabah**, 17 Kasım 1994.

1188 A.Rıza Kardüz, *"Köprüye, Televizyona Karşı Olanlar Özelleştirmeye de Karşı"*, **Sabah**, 3 Aralık 1994.

1189 A. Savaş Akat, *"Özelleştirme Yolunda Tarihi Adımlar"*, **Sabah**, 25 Kasım 1994.

1190 *"IMF'nin istediği oldu"*, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1994.

1191 *"IMF Türkiye'nin geleceğinden umutlu"*, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1994.

1192 *"Özelleştirmeyi SHP sarsıyor"*, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1994.

1193 *"EBK'nın satışı şüphe dolu"*, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1994.

1194 *"EBK'nın satışını kamuouyu reddediyor"*, **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1994.

1195 *"Et Balık'ı alanlar pişman oldu"*, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1994.

1196 **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1994.

1197 *"Özelleştirmede büyük fiyasko"*, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1994.

1198 *"Karabüklü Ankara'ya yürüyecek"*, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1994.

1199 *"Özelleştirmeye tepki"*, **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1994.

1200 *"Sosyal devlet bitti*, **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1994.

1201 *"Çiller'in pembe düşleri"*, **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1994.

1202 **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1994.

1203 *"Kamuoyuna gerçekleri anlatmayı başaramadık"*, **Dünya**, 28 Temmuz 1994.

1204 *"Türkiye'nin kaderini değiştirecek özelleştirme operasyonu başlıyor"*, **Dünya**, 25 Kasım 1994.

1205 Tevfik Güngör, *"Özelleştirmeden KİT Sorununa Kökten Çözüm Getirilemez"*, **Dünya**, 2 Kasım 1994.

oldukları şirkete sembolik bir rakamla, 1 liraya devredilmesi de özelleştirme tarihimizin bir başka altı çizilmesi gereken örneğidir[1206]. Yöre halkı, çalışanlar ve yöre milletvekillerinin tepkileri ve önerileri ile kapatılmaktan vazgeçilen KARDEMİR'e yönelik bu uygulamada basının bir taraf oluşuna ya da konu teklifçiliği rolüne şahit olunamamaktadır. Ancak uygulamadan sonra ve bir kaç yıl sonra bile bu uygulamanın ya da KERDEMİR'lilerin başarısından söz eden haberlere rastlamak mümkün olabilmiştir. Devirden sonra **Sabah**, "Karabük hayata döndü" demektedir[1207]. Ardından da haberler, "İşçinin Kardemir mucizesi[1208]" şeklinde görülür. **Dünya**'da özerk yönetimin karlılığı haber yapılır[1209]. Türkiye'ye göre bu örnek bir özelleştirmedir[1210]. Daha sonraki yıllarda da KARDEMİR'e övgüler vardır[1211].

Sabah'ın yeni bir dönem diye nitelediği 1995'te, **Çiller**'in deyişiyle artık KİT'ler paramızı yutmayacaktır[1212]. Ancak yılın ilk haberleri arasında daha farklı başlıklar görülür. Hak-İş'in EBK'yı alması, **Türkiye**'de "sendikal harekette milat" haberiyle duyurulur[1213]. Hak-İş "yağmayı önledik" demektedir[1214]. Ancak ihaleye tepkiler dinmez[1215]. TOBB, EBK satışının siyasete kurban edildiğini söylerken, Ankara Sanayi Odası satışın politik rüşvete dönüştüğünü belirtir[1216]. EBK'nın satışı **Sabah**'ta **Doğru**'nun kaleminden "Et Balık'ı bonfile yaptılar[1217]" yorumuyla gündeme gelmiştir. **Kardüz** de aynı konuya parmak basmaktadır[1218]. İhalenin iptali ise hatadan dönülmesidir[1219]. Neredeyse tüm gazeteler tarafından haber yapılan konunun arkasında, EBK çalışanlarının tepkilerini yadsımak imkansızdır[1220]. **Cumhuriyet**'te ihalenin iptali, "EBK yağmasına dur[1221]" yorumuyla verilir. Temmuz'da SEK'in satışına tepki vardır[1222]. EBK'da eylem kararı alınır[1223]. İşçi

---

1206 Karabük uygulaması konusunda bkz. İ. Baytan, **a.g.k.**, s.459-460 ve bkz. **Dünya,** 1 Nisan 1994.

1207 *"Karabük hayata döndü"*, **Sabah**, 21 Ağustos 1995.

1208 *"İşçilerin Kardemir mucizesi"*, **Hürriyet**, 14 Ağustos 1996.

1209 *"Karabük'te özerk yönetim karlılığı"*, **Dünya**, 18 Ağustos 1995.

1210 *"Örnek bir özelleştirme: Kardemir"*, **Türkiye**, 28 Ağustos 1995.

1211 *"Karabük mucizesi"*, **Sabah**, 20 Ekim 1997; *"Karabük'te ikinci bahar"*, **Sabah**, 23 Kasım 1997.

1212 *"Yeni bir dönem"*, **Sabah**, 3 Şubat 1995.

1213 *"Sendikal harekette milat"*, **Türkiye**, 4 Şubat 1995.

1214 *"Yağmayı önledik"*, **Türkiye**, 12 Şubat 1995.

1215 *"Et Balık ihalesine tepkiler dinmiyor"*, **Türkiye**, 8 Şubat 1995.

1216 *"EBK'da gecikmiş inceleme"; "Satış politik rüşvete dönüştü"*, **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1995.

1217 Necati Doğru,*"Et Balık'ı Bonfile Yaptılar"*, **Sabah**, 3 Şubat 1995. Ayrıca Doğru daha sonra, "Anlaşılıyor ki, Koyun Değiliz" diye konunun üzerine gidecektir (**Sabah**, 10 Şubat 1995).

1218 A. Rıza Kardüz,*"EBK Ne Yapar (idi?)"*, **Sabah**, 8 Şubat 1995.

1219 *"Hatadan dönüldü"*, **Sabah**, 11 Şubat 1995.

1220 Bkz. **Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye,** 11 Şubat 1995.

1221 *"EBK yağmasına dur"*, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1995.

1222 *"SEK'in satışına tepki"*, **Türkiye**, 4 Temmuz 1995.

1223 *"Et Balık'ta eylem kararı"*, **Türkiye**, 20 Temmuz 1995.

direnir[1224]. Ardından üçüncü kez satışa çıkan EBK'da pazarlık başlar ve eylem sona erer[1225].

Bu arada, EBK'nın Hak-İş'e satışının durdurulması **Hürriyet**'in sürmanşetidir[1226]. 11 trilyonluk EBK'nın iki yıl ödemesiz, 1.5 trilyona Hak-İş sendikasına satılması, "kamuoyunun büyük tepkisi" yüzünden iptal edilmiştir. Gümrük Birliği anlaşması çağ açmıştır[1227]. **Hürriyet**'e göre, 1994 Mart'ında Özelleştirme İdaresi, IMF'ye 500 milyon dolarlık özelleştirme sözü verir[1228]. Temmuz'da üç aylık gelir sözü 2.4 milyar dolardır[1229]. Ağustos'ta varılan anlaşmaya göre ise, yıl sonuna kadar 200 trilyon liralık özelleştirmede karar kılınır ama IMF bunun dörtte birine de razı olduğunu açıklar[1230].

Sabah'a göre sevindiren üç gelişmeden biri ERDEMİR'e yabancı taliplilerin bulunmasıdır[1231]. **Cumhuriyet**'te bir başka haber, "ERDEMİR, sermayeye hibe" manşetiyle verilir[1232]. ERDEMİR'in danışmanlığına yönelik "Skandal ihaleye dava[1233]" açılır. "Erdemir peşkeş çekiliyor"dur[1234]. **Sabah**'ta **Doğru** da ERDEMİR konusuna değinir. ERDEMİR'in "pırasa fiyatına" kapatılmak istenildiğini yazar[1235]. Kamuoyunun tepkisi üzerine yeni fiyat belirlenmesi için yetkililer harekete geçer[1236].

Öztin Akgüç'e göre özelleştirme, bir yanılgıdır[1237]. Artık televizyon ekranlarında da özelleştirme konuşulmaktadır. ATV'de Siyaset Meydanı programında özelleştirme konusu tartışılır[1238]. **İzzettin Önder** bu programı, "Özelleştirilmiş özelleştirme oturumu" diye yorumlar[1239].

Ulaştırma Bakanı **Mehmet Köstepen**'in istifasına PTT'nin T'sinin özelleştirilmesine ilişkin kanun neden olur[1240]. **Sabah**'a göre ise asıl neden HAVAŞ'tır[1241]. Et Balık'tan

---

1224 *"Et Balık işçisi direniyor"*, **Türkiye**, 25 Temmuz 1995.

1225 *"EBK'de hükümet sendika pazarlığı"*, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1995; *"Pazarlık başladı, eylem sona erdi"*, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1995.

1226 *"11 trilyon kurtuldu"*, **Hürriyet**, 11 Şubat 1994.

1227 "Çağ açan imza", **Hürriyet**, 7 Mart 1995.

1228 *"Kİritik bir soru"*, **Hürriyet**, 16 Mart 1995.

1229 *"IMF'ye üç ayda 2.4 milyar dolar özelleştirme sözü"*, **Hürriyet**, 11 Temmuz 1995.

1230 *"IMF ile kritik üç ay"*, **Hürriyet**, 8 Ağustos 1995.

1231 *"Sevindiren 3 gelişme,* **Sabah**, 8 Şubat 1995.

1232 *"Erdemir sermayeye hibe"*, **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1995.

1233 *"Skandal ihaleye dava"*, **Cumhuriyet**, 4 Mart 1995.

1234 *"Erdemir peşkeş çekiliyor"*, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1995.

1235 Necati Doğru, *"Erdemir'i Pırasa Fiyatına Kapatmak İstiyorlar"*, **Sabah**, 2 Mart 1995.

1236 *"Kamuoyu tepkisi ÖİB'yi harekete geçirdi"*, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1995.

1237 Öztin Akgüç,*"Özelleştirme: Bir Yanılgı"*, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1995.

1238 17 Şubat 1995.

1239 İzzettin Önder, *"Özelleştirilmiş Özelleştirme Oturumu"*, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1995.

1240 *"T satışa bakansız çıktı"*, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1995.

1241 *"Havaş bakan yedi"*, **Sabah**, 12 Nisan 1995.

sonra bu satışın da tehlikeye girmesi bakanı koltuğundan etmiştir. **Çiller**'in azınlık hükümetinin güvenoyu alamamasının **Cumhuriyet**'e göre yorumu, "İşçi Çiller'i indirdi" şeklindedir[1242]. 24 Aralık genel seçimleri öncesinde ÖİB'nin reklamlarının iktidarın seçim propagandası niteliğinde görülmesi konuyu RTÜK'e götürür[1243].

Aynı dönemde **Sabah**'ta **Kardüz** ve **Usumi**'nin yazıları SEK'in özelleştirilmesine yönelik eleştiriler içermektedir[1244]. **Usumi**, daha önce de bu konuları yazmıştır. Bunlar arasında, "SEK'in satışı bir süre ertelenmelidir[1245]", "SEK için üreticiden Çiller'e yoğun baskı[1246]", "Yerel işadamları SEK için örgütleniyor[1247]" yorumları dikkati çeker. **Usumi**'nin daha sonra **Cumhuriyet**'teki yazıları da başlıca TEKEL'in özelleştirilmesini konu alır[1248]. Bu arada **Kız Kulesi**'nin kafeterya olarak işletilmesi uygulamasından da kamuoyunun tepkileri nedeniyle vazgeçilmiştir[1249]. Milli Prodüktivite Merkezi'nin raporu ise KİT'lerin politikacılar tarafından batırıldığına işaret eder[1250].

1996 başında kurulan ANAYOL hükümetinin protokolü, KİT'lerin satışı üzerine kuruludur[1251]. Anayasa Mahkemesi'nin taşınmazların satışını öngören yasayı iptali, **Cumhuriyet**'te "satamayacaklar" manşetiyle yorumlanır[1252]. Şubat'ta **Sabah**'ta **Doğru** ve **Kardüz**'ün EBK'na yönelik yazıları dikkati çeker[1253]. TURBAN haberleri **Hürriyet**'in gündeminde geniş yer bulur[1254]. Hükümetlerin başlarını ağrıtan uygulamalar anlamında ilk akla geleni, uygulamanın şekli yönündeki eleştiriler bağlamında, TOFAŞ ve TEDAŞ ihaleleridir[1255]. Bir ihbarcının açıklamaları ile gazetelerin gündemine gelen konu, **Çiller** hükümetini zor durumda bırakmıştır. Refahyol'u daha sonra TEDAŞ bitirecektir[1256].

1242 *"İşçiler Çiller'i indirdi"*, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1995.

1243 *"Özelleştirme reklamları inceleniyor"*, **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1995.

1244 Örneğin bkz. Sadullah Usumi,*"SEK'in Satış Kararına Çiftçiden Büyük Tepki"*, **Sabah**, 28 Nisan 1995; Sadullah Usumi,*"Süt Piyasası Artık Özel Sektörün Elinde"*, **Sabah**, 9 Temmuz 1995; A. Rıza Kardüz, *"Elindekileri Satan Devlet Yeni Baştan SEK ve EBK ile Yeni Fabrikaları Kurmaya Mecburdur"*, **Sabah**, 24 Temmuz 1995.

1245 Sadullah Usumi,*"SEK'in Satışı Bir Süre Engellenmeli"*, **Sabah**, 5 Temmuz 1993.

1246 Sadullah Usumi,*"SEK İçin Üreticiden Çiller'e Yoğun Baskı*, **Sabah**, 14 Temmuz 1993.

1247 Sadullah Usumi,*"Yerel İşadamları SEK İçin Örgütleniyor"*, **Sabah**, 26 Aralık 1993.

1248 Sadullah Usumi,*"Tekel'in Satışına Tepkiler"*, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1996; Sadullah Usumi,*"Üretici Tekel'i Sattırmaz"*, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1996.

1249 **Sabah**, 7 Nisan 1995.

1250 *"KİT'leri politikacılar batırdı"*, **Sabah**, 28 Şubat 1995.

1251 *"Demokratikleşme yok"*, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1996.

1252 *"Satamayacaklar"*, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1996.

1253 Necati Doğru,*"Et Balık'ın Ölü Değeri"*, **Sabah**, 14 Şubat 1996; A. Rıza Kardüz, *"Özelleştirme Yanlışı Sadece EBK Değil, Hem Hazine'yi ve Hem de Hayvancılığı Yıktı"*, **Sabah**, 4 Temmuz 1996.

1254 *"Turban'ı resmen soymuşlar"*, **Hürriyet**, 29 Mayıs 1996; *"Turban'da Bilgin vurgunu"*, **Hürriyet**, 13 Ekim 1996.

1255 Bkz.*"Tofaş'ta ayrıcalık"*, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1996; *"Tofaş ihbarcısı görevden alındı"*, **Hürriyet**, 30 Temmuz 1996; *"Tofaş ihbarcısı Söylemez'i suçladı"*, **Hürriyet**, 31 Temmuz 1996; *"Tedaş'ta 8 firmaya usulsüz ihale verilmiş"*, **Hürriyet**, 17 Kasım 1996; *"Santral satışında hukuk savaşı"*, **Hürriyet**, 25 Kasım 1996; *"Çiller'den çelişkili Tofaş savunması"*, **Hürriyet**, 27 Kasım 1996.

1256 **Dünya**, 25 Kasım 1997.

Şubat 1997'de sendikalar, termik santral özelleştirmesine hayır mitingi düzenlerler[1257]. Dağıtım şebekeleri de hediye edilmektedir[1258]. **Cumhuriyet**'te, TEKEL'in özelleştirilmesi dizi yazı olur[1259]. Özelleştirme İdaresi Başkanı, ERDEMİR'in özelleştirilmesinde "basın bu işe karışmasın" açıklamasında bulunur[1260]. Termik santralların 20 yıllığına 1.6 milyar dolara devrinin gündeme geldiği ihale için aralarında medya grupları da bulunan Doğuş, Doğan, İhlas, Koç, Rumeli, Cıngıllıoğlu, Sabancı, Ceylan ve Kombassan Holding teklif almıştır[1261]. Santraller kelepir fiyatınadır[1262]. Santrallar için Doğan ve Medya holding arasında medya savaşı başlar[1263]. Devlet kamu mallarının satışında skandal boyutuna varan vurgunu önleyememektedir[1264]. PETLAS'ın satışı da skandaldır[1265]. 46 kitle örgütü özelleştirme karşıtı platform oluşturur[1266]. Özelleştirme karşıtı eylemler başlayacaktır[1267]. ÇAYKUR'da özelleştirmeye tepki büyür[1268]. **Soysal**, devletin yağma-talan içinde olduğunu söyler[1269]. **Akgüç**, özelleştirmeye karşı çıkmanın kutsanacak bir davranış olduğunu yazar[1270]. **Önder** ise, özelleştirmede cinayetlerin artık taammüden işlenmeye başladığını ifade etmektedir[1271]. Bu arada **Bülent Ecevet**'in özelleştirme değerlendirmesine rastlanır. O da, özelleştirmenin arazi spekülasyonuna dönüştüğünü, işsizliğin arttığını, işçi haklarının çiğnendiğini, KİT'lerin kan yitirdiğini söylemektedir[1272]. Cumhuriyet'in haberine göre Anayasa Mahkemesi Başkanı **Y. Göngör Özden**, 1987'den beri KİT'lerin bilinçli olarak zarar ettirildiklerini kaydetmektedir[1273]. **Özden**'in görüşleri **Sabah**'ta "Özelleştirme çağımız ekonomisinin gereğidir" başlığıyla haber olur[1274]. Anayasa Mahkemesi'nin yılan hikayesine dönen T'nin satışına vize vermesi dönüm noktasıdır[1275].

1257 *"Termik santral özelleştirmesine hayır mitingi"*, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1997.
1258 *"Dağıtım şebekeleri hediye ediliyor"*, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1997.
1259 **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1997.
1260 *"Basın bu işe karışmasın"*, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1997.
1261 *"Elektirik dağıtım rantı bölüşülüyor"*, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1997.
1262 *"Kelepir fiyatına santral"*, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1997.
1263 *"Santrallar için medya savaşı"*, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1997.
1264 *"Özelleştirmede yağma"*, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1997.
1265 *"Petlas'ta usulsüz satış skandalı"*, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1997.
1266 *"Milyonlar kartış platformda birleşti"*, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1997.
1267 *"Özelleştirme karşıtı eylemler başlıyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1997.
1268 *"Çaykur'da özelleştirmeye tepki büyüyor"*, **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1997.
1269 *"Devlet yağma-talan içinde"*, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1997.
1270 Öztin Akgüç,*"Özelleştirmenin Foyası"*, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1997.
1271 İzzettin Önder,*"Türkiye Ruhunu Satmış"*, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1997.
1272 *"Ekonomiye özelleştirme darbesi"*, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1997.
1273 *"KİT'ler bilerek zarar ettirildi"*, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1997.
1274 **Sabah**, 23 Ocak 1997.
1275 *"Özelleştirmede dönüm noktası"*, **Sabah**, 24 Ocak 1997.

Hürriyet'e göre Show TV santral ihalesine haberlerle fesat karıştırmıştır[1276]. Derken bir ay geçmez bu iki medya grubunun birbirine girdiği görülür[1277].

Türkiye'de bazı başlıklar ise yanyana getirildiğinde ilgi çekmektedir. Sene başında bir haber başlağında "laf laf laf... Özelleştirme 13 seneden beri konuşuluyor[1278]" denilmektedir. Ağustos'ta başlıklar, "Özelleştirme hızlanıyor[1279]", "Özelleştirme tamgaz[1280]", "Özelleştirme hız kazandı[1281]" ve sonra "Özelleştirme hız kesmiyor[1282]" şeklindedir. Kasım'da ise bir haberde "Özelleştirmede hayal kırıklığı[1283]" başlığı görülür. Oysa sene başında "Türkiye'de özelleştirmenin gerekliliği artık tüm kesimlerce kabul ediliyor[1284]" denilmektedir. Bu arada İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre KİT'lerde özelleştirme sonucu 5 bin 893 kişi işini kaybetmiş ve bunlara 572 milyar 735 milyon lira iş kaybı tazminatı ödenmiştir[1285].

1998'in haberleri arasında Petrol Ofisi'nde yağma, **Cumhuriyet**'in manşetidir[1286]. Türk-İş özelleştirme talanına son mitingi düzenler[1287]. Satışa çıkarılan POAŞ'ta trilyonluk mal varlığı bilançoda gösterilmez ve kayıt oyunu gündemdedir[1288]. Türkbank'ın satışı olayları **Cumhuriyet**'e göre, "özelleştirme mafyaya kaynak" biçiminde yorumlanır[1289]. İşçilerin direnişi yayılır[1290]. SEKA eylemleri gündeme gelir[1291]. İşçilerin sabrı taşar[1292] ve zaferi kutlarlar[1293]. Senenin son haberlerinden birinde, IMF ve Dünya Bankası'nın istemlerinin aynısının Avrupa Birliği'nin komisyon raporunda yer aldığı ve "uluslararası tahkim, enerji, telekomünikasyon ve ulaştırma gibi stratejik alanlarda devletin devreden çıkartılması dayatılmaktadır[1294]". TEKEL feda edilir[1295]. 1998'in ilk gününde TEKEL'in

---

1276 **Hürriyet**, 1 Ağustos 1997.

1277 *"Ve işte ihanetin belgeleri"*, **Hürriyet**, 9 Eylül 1997.

1278 **Türkiye**, 15 Ocak 1997.

1279 **Türkiye**, 15 Ağustos 1997.

1280 **Türkiye**, 21 Ağustos 1997.

1281 **Türkiye**, 22 Ağustos 1997.

1282 **Türkiye**, 8 Eylül 1997.

1283 **Türkiye**, 21 Kasım 1997.

1284 *"Özelleştirmeden geri dönüş yok"*, **Türkiye**, 20 Ocak 1997.

1285 *"Özelleştirmelerin işsizlik faturası"*, **Türkiye**, 3 Kasım 1997.

1286 *"Petrol Ofisi'nde yağma"*, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1998.

1287 Bu miting **Cumhuriyet**'te günlerce ilk sayfanın en önemli haberleri arasında yer almıştır (**Cumhuriyet**, 15-16-17 Mayıs 1998).

1288 *"POAŞ'ta kayıt oyunu"*, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1998.

1289 *"Özelleştirme mafyaya kaynak"*, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1998.

1290 *"Özelleştirme uyarısı"*, **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1998.

1291 *"Direniş yayılıyor"*, **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1998.

1292 *"İşçinin sabrı taştı"*, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1998.

1293 *"SEKA işçileri zaferi kutladı"*, **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1998.

1294 *"AB'nin özelleştirme dayatması"*, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1998.

1295 *"Tekel feda edildi"*, **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1997.

özelleştirilmesinin hileli olduğu haberi görülür[1296]. Yıl boyu da TEKEL'e yönelik haberlerin ardı arkası kesilmez[1297]. Öte yandan RTÜK, enerji ihalelerine katılan bazı televizyon sahibi holdinglerin hisseleri konusunda yaptığı incelemede sakınca bulmadığını açıklar[1298]. POAŞ özelleştirmesi geniş yankılar bulur[1299]. Bu tartışma içinde Bakan **Mümtaz Soysal** yaşamında bir kez daha hükümetten ayrılır[1300].

Dönem içinde doğrudan ya da dolaylı olarak özelletirme konusuna bağlı olarak **Mümtaz Soysal** iki kez olmak üzere, **Mehmet Köstepen** ve **Eyüp Aşık** bakanlık görevlerinden istifa etmek zorunda kalmışlardır. **Soysal**'ın istifaları daha çok kişisel tercihlere bağlı görülmüşken, **Aşık**'ın istifasının ardında "mafya-siyasetçi" ilişkisinin ağırlığı ile birlikte, özellikle **Sabah**'ın **Aşık**'ı istifaya davet eden sözlerinin altını çizmek gereklidir[1301]. Ardından, **Alaattin Çakıcı** ile ilişkileri çıkan, **Meral Akşener**'in de istifası istenir[1302]. **Necati Doğru**, "özelleştirme-mafyalaştırma" diye bugüne dek yapılan tüm özelleştirmelerin lekeli olduğu tartışmalarına işaret etmektedir[1303]. Sonra, 54. hükümetin düşürülmesinde de Türkbank ihalesi sonrası ortaya çıkan "kirli ilişkiler" en büyük etken biçiminde görülür.

Medya gruplarının özelleştirme uygulamalarına katılmaları anlamında en ön plana çıkan Uzan Grubu'dur. Uzanların öncelikle çimento sektöründe başlayan ve sonra enerji sektörüne kayan özelleştirme uygulamalarındaki ilgisi, basında da önemli tartışmalar yaratmıştır[1304]. Özellikle **Cumhuriyet**'in haberlerinde Uzan Grubu'nun durumu sorgulanmıştır[1305]. Uzanlara yönelik haberler arasında; "Uzanlar özelleştirmenin en büyük müşterisi oldu[1306]", "Üç çimento fabrikası ile TOE de Uzanlara geçti[1307]", "Uzanlar T'ye hazırlanıyor[1308]", "Uzan ailesi sektör arıyor[1309]", "Özelleştirmeyi Uzan kurtardı[1310]", "Uzanlar ilk beşe

---

1296 *"Hileli özelleştirme"*, **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1998.

1297 Özellikle Cumhuriyet'te Sadullah Usumi bu konunun üzerinde durmuştur. Usumi'nin TEKEL'in satışına karşı çıkan görüşlerine karşı Hürriyet'te Oya Berberoğlu ise Bakan Eyüp Aşık'ın "Tekel kırılsın tütün yakma bitsin" sözlerine köşesinde yer verir (9 Ocak 1998).

1298 *"Holdinglere yeşil ışık"*, **Cumhuriyet**, 17 Mart 1998.

1299 *"Petrol Ofisi'nde yağma"*, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1998.

1300 *"Suçladı ve ayrıldı"*, **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1998.

1301 *"İstifa et Eyüp Aşık"*, **Sabah**, 23 Eylül 1998; *"Eyüp bey! Bunu istifa temizler"*, **Sabah**, 24 Eylül 1998.

1302 *"Hemen bırak Meral Hanım"*, **Sabah**, 26 Eylül 1998.

1303 N. Doğru, 1998, **a.g.m.**

1304 **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1995; **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1995.

1305 Örneğin 9 Ocak 1996 tarihli gazetede, koalisyonun Uzanlar'a teslim olduğu ifade edilmiştir. Uzan Grubu'nun tekel olduğu görüşleri için bkz. *"Enerji ihalelerinde lobi savaşı"*, **Dünya**, 1 Eylül 1997.

1306 **Türkiye**, 24 Nisan 1992.

1307 **Dünya**, 22 Nisan 1993.

1308 **Dünya**, 15 Eylül 1993.

1309 Meral Tamer, *"Uzan Ailesi Sektör Arıyor"*, **Sabah**, 19 Şubat 1993.

1310 **Hürriyet**, 12 Şubat 1993.

girdi[1311]" ilk türdeki haberlerken, ardından dizi yazı olarak yayınlanan "Çukurova Elektirik Savaşı[1312]"nda Uzanlar'ın gelişimleri anlatılmaktadır. Ancak bu dizi yazının yayınlandığı **Hürriyet**'le Uzanlar'ın arası açılınca "Sessiz imparator[1313]" haberinin yerini, "Medya Cücesine hodri meydan[1314]" haberi alır. **Sabah**, **Hürriyet** ve **Milliyet**, Uzan Grubu'na savaş açar[1315]. **Cumhuriyet**'te ise, "özelleştirmenin adı uzanlaştırma[1316]"dır. Bazı haber başlıkları da şöyle sıralanabilir: "Özelleştirme tıkandı, Uzan kazandı[1317]", "Metaş'ı aldılar ama Erdemir'de şanssızlar[1318]", "Uzanlar'ın Nasaş bilmecesi[1319]", "Uzanlar'ın önü açılıyor[1320]", "Uzanlar'ın son umudu da tükeniyor[1321]", "Özelleştirme mi, Uzanlaştırma mı?[1322]", "TOE'yi yok ettiler[1323]", "ÇEAŞ'taki oyunlar[1324]", "Çimentodaki kartel[1325]", "Özelleştirmede Uzanlaştırma başarısı[1326]", "Metaş, Erdemir'in diyeti mi?[1327]", "Uzan endişesi Türkiye'yi sarstı[1328]", "Özelleştirmede Uzan kolaylığı[1329]", "ÇEAŞ'ta Uzan soygunu gündemde[1330]", "Parayı veren Uzanlar Metaş'ta düdüğü çaldı[1331]", "Koalisyon Uzanlar'a teslim oldu[1332]", "Uzanlar'ın paravan şirketleri bitmiyor[1333]".

1311 **Hürriyet**, 16 Nisan 1993.

1312 **Hürriyet**, 24 ve 25 Nisan 1993.

1313 **Hürriyet**, 13 Şubat 1993.

1314 **Hürriyet**, 27 Eylül 1993.

1315 **Hürriyet**'te yayınlanan bazı manşet ve sürmanşetler söyledir: Titre şantajcı masken düşüyor (1 Ekim 1993); Bankacılıkta suç rekorları (2 Ekim 1993); Halkın dövizini çuvalla kaçırdılar (3 Ekim 1993); Şantajcı köşeye sıkıştı (5 Ekim 1993); Uzanların gece paniği (6 Ekim 1993); Şantajcıya şok (7 Ekim 1993); Star'da çöküş (8 Ekim 1993); Uzanlar'a 115 milyar vergi cezası (9 Ekim 1993); Trilyonluk TOE'yi bedava kapattılar (11 Ekim 1993); Uzanların iftira ve tehditleri bizi asla yıldıramaz (12 Ekim 1993); Uzanlar'a Hazine şoku (13 Ekim 1993).

1316 **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1993.

1317 **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1994.

1318 **Dünya**, 17 Nisan 1995.

1319 **Dünya**, 17 Nisan 1995.

1320 **Dünya**, 24 Haziran 1995.

1321 **Dünya**, 27 Ekim 1995.

1322 **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1995.

1323 **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1995.

1324 **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1995.

1325 **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1995.

1326 **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1995.

1327 **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1995.

1328 **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1995.

1329 **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1995.

1330 **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1995.

1331 **Sabah**, 16 Nisan 1995.

1332 **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1996.

1333 **Dünya**, 24 Nisan 1996.

Bir başka benzeri tartışma ise, Doğan Grubu'nun İş Bankası'ndan Dışbank'ı almasında görülmüştür[1334]. Ancak bu tartışma, bir kaç haber ya da yorum boyutunu aşmamıştır[1335]. Enerji ihaleleri yine bir başka tartışma konusudur. **Türkiye**, kendi grubunun özelleştirmeye girdiği haberini kendisi yapar[1336]. Enerji dağıtımında en iyi teklifi İhlas'ın verdiği, "İhlas Holding'in enerji zaferi" olarak duyurulur[1337]. İhlas, enerji de üretecektir[1338].

Öte yandan, daha en başında özelleştirme konusunun ülke gündemine yerleşmesinde dünyada esen özelleştirme rüzgarlarının etkilerinden ve çağdaş dünya koşullarına uyum gereksinimiyle, özellikle Dünya Bankası ve IMF'in önerilerinin bir kez daha altını çizmek gereklidir. Hemen her dönemde gerek siyasilerin temasları ya da heyetlerin incelemeleri ile özelleştirme konusu gündeme gelmiş ve bu kuruluşlara özelleştirme yapılacağına ilişkin sözler verilmiştir.

Konunun ayrıntıda kalan bir boyutu da Özelleştirme İdaresi'nin idari haberleridir. Bunlar arasında, bu idarenin 1984'ten bu yana sorumluluğunu üstlenen isimlerini anmak gereklidir. **Vahit Erdem, Bülent Gültekin, Ökkeş Özuygur, Üstün Sanver, Can Yeşilada, Tezcan Yaramancı, Ufuk Söylemez, Metin Ercan, Ergin Nural, Uğur Bayar, İsmail Hakkı Karakaya** ve son olarak yeniden **Uğur Bayar** özelleştirme uygulamalarından sorumlu isimler olmuştur. Hükümetlerin sıkca değiştiği ülkemizde, bürokratların da sıkca değiştiği görülmektedir.

Öte yandan bir de, özelleştirme konusunun basında yer alan haberler çerçevesinde TBMM Genel Kurulu'nda nasıl dile getirildiğine bir kaç örnekle bakılabilir. Buna, 1987'de **N. Abdullah Resuloğlu**'nun konuşması ile başlanabilir. **Resuloğlu**, Kırıkkale'deki bir fabrikanın satışı ile ilgili konuşmasını hükümeti eleştirmeye vardırır. Konuşmasında, "**Hürriyet** Gazetesi'nin 11.5.1987 günkü nüshasında yayınlanan ilginç bir anketin sonuçlarını aktarmak istiyorum"der ve "**Hürriyet** Gazetesinin yıldırım servisinin her gün bir yolsuzluğu manşet yaptığını" söyler[1339]. **Alparslan Pehlivanlı** ise Kırıkkale fabrikası olayından söz eder. "Bakınız bu olay nasıl getişti" diye söze başlar ve "O günlerde mahalli gazetelerden bir ikisinde çıkan bir konuyu belge olarak alıp, her zaman yaptıkları gibi

---

1334 *"Dışbank olayında ikinci perde"*, **Sabah**, 27 Ekim 1995

1335 Medya gruplarının özelleştirmelere ilgisinin bir başka yönü de enerji ihaleleri olmuştur. Bu doğrultuda enerji dağıtım ihalelerinin adeta bazı medya gruplarınca paylaşılmış olması eleştirilmiştir. Zaman Gazetesi'nin "Enerjik medya!" başlıklı haberinde Uzan, Doğan, Aksoy, Bilgin ve İhlas Grubu'nun ve CTV'nin ortağı olan şirketlerce ihaleye girdiklerinin altı çizilmektedir (25 Haziran 1999). Dolayısıyla özelleştirme ihaleleriyle ilgisi olmayan medya grubu kalmamış gibi görülmektedir.

1336 *"İhlas, TEDAŞ ihalesinde"*, **Türkiye**, 3 Nisan 1997.

1337 **Türkiye**, 5 Nisan 1997.

1338 *"İhlas enerji üretecek"*, **Türkiye**, 27 Mart 1998.

1339 N. Abdullah Resuloğlu, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:18, Cilt:42, s.283.

-gazeteler her zaman onlardan önde geldiği için- gazetedeki konuşmaları getirip burada, Meclis'e... beyan ettiler" diye konuşur[1340].

1988'de **Kamer Genç**, TELETAŞ'ın hisselerinin satışında reklam masraflarını Başbakan'dan sorar[1341] ve medya-iktidar bağlantısının bir yönüne işaret eder. 1992'de **Milliyet**'te yayınlanan "Et ve Balık'ın satışında düşük değer iddiası" haberi, **K. Naci Ekşi** tarafından gündeme getirilir[1342]. 1993'te **Adnan Kahveci**, **Meydan**'da yayınlanan "İstanbul'da taşımacılığın özelleştirilmesi ile ilgili üç şirket kuruldu" haberini Başbakan'dan sorar[1343].

1994'te **Ali Oğuz**, Balıkesir Çimento Fabrikası'nın satışını, bir gazeteci arkadaşının kendisine postaladığı haber metniyle şöyle sunar[1344]: "Balıkesir'deki bir gazeteci arkadaşımın ikazı üzerine, Balıkesir'de mevcut bulunan çimento fabrikasının özelleştirilmek suretiyle Fransızlara satan, devreden zihniyeti ve bugün orada Fransızların yaptıkları tahribatı dile getiren yazısını, bir dizi fotoğrafı ve dile getirdiği hususları yüksek huzurunuza getirme cüretinde bulundum".

Cevat Ayhan ise, "10 seneden beri Türkiye'de KİT'leri batırdınız" derken, Şeker Şirketi'nin başarılı bir genel müdürünün değiştirilmesine eleştirmekte ve "İşte sayın **Karayalçın**'ın basındaki demeci... Eğer doğru değilse lütfen yalanlasın... İşte 26.10.1994 tarihli bir gazete küpürü. Bakın de diyor sayın **Karayalçın**: Başarılı bürokratı SHP örgütü harcadı..." şeklinde konuşmasını sürdürmektedir[1345]. **Karayalçın** ise söz alarak, "Herkesin ve hepimizin çok iyi bildiği gibi, gazetelerde bu tür haberlerin tepzipleri malesef bu sonuçları elde etmemizi sağlayacak süre içinde gerçekleşmiyor... Yollamış olduğum yanıtlar, maalesef, kısa sürede gazetede yer almıyor ya da yer alsa bile, aynı yerde yer almıyor" diye kendini savunmaktadır[1346].

Uluç Gürkan, yüksek tirajlı gazetelerimizin manşetlerinden, "Koalisyon için kritik gün, demişti **Hürriyet**. Hükümet düştü, kalktı demişti **Milliyet**. **Çiller, Soysal**'ın restini gördü, demişti **Sabah**" sözleriyle "kısaca bir hatırlatma" yapmaktadır[1347]. **Gürkan**'ın daha sonraki görüşmede ise yine basında çıkan haberleri konu aldığı görülür[1348]. **Gürkan** söze, "Bakın elimde, Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın 20 Temmuz 1994 tarihli ve

---

1340 Alparslan Pehlivanlı, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:18, Cilt:42, s.286.

1341 Kamer Genç, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:7, s.352.

1342 K. Naci Ekşi, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:19, s.101-102.

1343 Adnan Kahveci, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:28, s.185.

1344 Ali Oğuz, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:69, s.12-13.

1345 Cevat Ayhan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:70, s.321.

1346 Murat Karayalçın, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:70, s.323.

1347 Uluç Gürkan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:70, s.328.

1348 Uluç Gürkan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:71, s.149.

3965 sayılı yazısı var. Bir gazetede çıkan "yağma gibi özelleştirme" başlıklı bir habere tekzip niyetine açıklamada ne diyor..." diyerek girmektedir.

Hasan Korkmazcan, "bir televizyon kanalının haberini" kaynak göstermektedir[1349]. **Cevat Ayhan**, "Bakınız bugünkü gazetelerde, eski bir Merkez Bankası Başkanı için yazılan, fevkalade teessürle okuduğum bir haber var" diye söze girmektedir[1350]. **Emin Kul**, şöyle demektedir[1351]:

> "Meclis'te kanun tasarısı üzerine yaptığımız eleştiriler basın mensupları tarafından açıkca izlenirken, sadece, bu kanun tasarısının çıkarılmasında geç kalındığı gibi bir izlenim sürekli kamuoyuna pompalanmakta... sürekli gerçek dışı neşriyat da yapılmaktadır. Ayrıca bu gerçek dışı neşriyat, televizyon reklamlarıyla da beslenmektedir. Bugün ülkenin en çok satan gazetelerinden biri olan bir yayın organında, birinci sayfasında, "Kamu iktisadi teşekkülerinin tamamının kapatılması halinde çok daha karlı olunacağı ve tamamının kapatılıp, çalışanların ücretinin verilmesi suretiyle yapılacak bir işlemin ülkenin yararına olacağı şeklinde manşetten bir haber verilmiştir."

Ardından **Çiller**'in sözlerine işaret etmektedir[1352]: "Bakınız sayın **Tansu Çiller**, 3 Mayıs 1991 tarihli **Güneş** Gazetesi'nde ne diyor: KİT'lerin kapatılması büyük bir hatadır. Hiçbir kurtarma imkanı kalmayıp, kapatılabilir. Oysa, KİT'ler ek yatırımlar yapılarak, ülkeye yeniden kazandırılabilir. Ama bu durumda KİT'leri kapatmak büyük bir acz ve devletin iflasını gösterir. Bu yüzden de bir çok insan işsiz kalır...". **Çiller**'in bu demecini **Kul** daha sonra, "Önce kalkar özelleştirmenin iptali için Danıştay'a dava açar, (demeç) verir, iktidar olunca özelleştirmeye kalkar, basın da olup biteni görmez, sizi özelleştirme şampiyonu ilan eder" şeklinde yorumlamaktadır[1353].

Coşkun Gökalp kanun görüşmeleri sırasında, "Dünkü **Sabah** Gazetesinde, 'Özelleştirmede Meclis ayıbı' deniliyor. Ben, bu Meclis'i ayıpla karşı karşıya getiren bu basını burada kınıyorum" demektedir[1354]. **Uluç Gürkan** ise, "Bugün **Sabah** Gazetesi'nde **Hasan Cemal**, sayın **Emre Gönensay**'dan edindiği bir izlenimi aktarıyor" diye **Cemal**'in yazısını aktarmaktadır[1355].

1995'te ÇİTOSAN'ın özelleştirilmesine ilişkin Sanayi ve Ticaret Bakanı'ndan sorusunda **Mustafa Ünaldı**, "**Beklenen Vakit** Gazetesinin 18.2.1995 tarihli nüshasında 'Çimentoda devlet eliyle vurgun' başlıklı bir haber yayınlanmıştır" demekte ve haberin doğru olup olmadığını sormaktadır[1356]. Telgraf ve Telefon Kanunu'nun değişikliği sırasında **Zeki Ergelen**, "Sayın Başbakan'ın emriyle burada toplanmak ve gazetelerde kimlere satılacağı da

---

1349 Hasan Korkmazcan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:71, s.700.

1350 Cevat Ayhan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:71, s.711.

1351 Emin Kul, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:71, s.734.

1352 **A.g.k.**, s.735.

1353 Emin Kul, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:72, s.44.

1354 Coşkun Gökalp, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:72, s.120.

1355 Uluç Gürkan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:72, s.308.

1356 Mustafa Ünaldı, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:84, s.418.

belli olan nu nimetleri, bu şirketlere peşkeş çekmek, Meclis'in itibarını zedelemeyecek midir?" diye sormaktadır[1357].

1996'da **Suat Pamukçu**, bazı KİT'lerin özelleştirilmesi ve TOFAŞ hisselerinin halka arzı için ödenen ilan ücretlerine ilişkin Başbakan'dan sorusunda, "1994 yılında (özelleştirmeler için) medya kuruluşlarına 23.5 milyar lira ödendiği doğru mudur?" diye sormaktadır[1358]. Devlet Bakanı **Rüştü Saraçoğlu** buna, toplam 16 milyar 303 milyon lira ödendiği yanıtını verir[1359]. En büyük miktar SEK (5.377 milyar lira), ORÜS (3.624 milyar lira) ve ERDEMİR (2.468 milyar lira) ilanları için verilmiştir.

Ziya Aktaş, TÜMOSAN'ı gündeme şöyle getirir[1360]: "İki gazetenin, 31 Ekim tarihli sayılarına baktıysanız birisinde başlık aynen şöyle: 'TÜMOSAN işe yaramaz diyor, almaya kalkıyor'. Diğerinde ise şöyle: Bir milletvekili adını verip, 'TÜMOSAN aşkı' diye başlık atmış. İzniniz olursa biraz daha geriye gitmek istiyorum. 17 Ekim tarihinde... yine bir gazetede 'TÜMOSAN'ın yüzde 75'i satılık' diye bir başlık var... 29 Temmuz 1996 tarihli günlük bir gazetede yer alan bir haberde TÜMOSAN'ın Başbakan Necmettin Erbakan'ın sembolü haline geldiği anlatılıyordu..."

1997'de **A. Rahmi Beyreli** sorusunda, "Basında yer alan haberlerde Zonguldak ve Karadeniz Ereğli Limanlarının özelleştirme amacıyla açılan kira ihalesinin iptal edildiği ifade edilmektedir" diye söze başlamaktadır[1361].

1998'de Türkbank'ın satışıyla ilgili yolsuzluk iddialarına ilişkin meclis soruşturması önerisinde **A. Rıza Gönül** şöyle demektedir[1362]: "**Çakıcı-Eyüp Aşık** kasetinin televizyon kanallarında yayınlandığı 13 Ekim tarihinden bu yana Türk siyasetinde çok önemli gelişmeler ve değişiklikler yaşanmıştır. Ülke gündemine bir bomba gibi düşen kaset ve o kasetin içeriğindeki sözler, bir takım çirkinliklerin gerçek yüzünü ortaya çıkarmış ve zelzele yaratacak boyutlara varmıştır."

Mafya liderleri ile doğrudan ilişki içinde oldukları ve özelleştirmelerde özellikle Türkbank'ın satışı ihalesinde devletin menfaatini gözetmeyerek görevlerini kötüye kullandıkları iddiasıyla verilen gensoru görüşmelerinde **Lütfi Esengün**, hükümetin medya patronlarının desteğiyle kurulduğunu iddia ederek şöyle demektedir[1363]:

> "Bir medya patronu Başbakan'ı evinde kabul etti. Daha hükümeti kurmadan sayın Başbakan medya patronuyla görüşerek işe başladı. Onyedi ay boyunca patronların desteği hiç eksik olmadı! Hükümetin bütün başarısızlıkları başarı gibi gösterilmeye çalışıldı. Geniş halk kitleleri -işçi, esnaf, köylü, memur- inim inim inlerken kartel medyası hükümete methiyeler dizdirmeye devam etti, gerçekler halkımızdan gizlendi. Hükümet medya desteğiyle ayakta tutulmaya

---

1357 Zeki Ergelen, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:19, Cilt:85, s.440.

1358 Suat Pamukçu, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:7, s.467.

1359 Rüştü Saraçoğlu, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:7, s.468.

1360 Ziya Aktaş, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:13, s.250.

1361 A. Rahmi Beyreli, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:19, s.192.

1362 A. Rıza Gönül, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:66, s.351.

1363 Lütfi Esengün, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:66, s.13.

çalışıldı, ancak hükümet ile medya patronları arasındaki kirli ilişkiler su yüzüne çıkmaya başlayınca işler o zaman karıştı. Medya patronlarının desteğiyle kurulan hükümet şimdi bir diğer medya patronunun ifşaasıyla çatırdıyor, yıkılıyor. Sonuç olarak bu hükümeti kartel medyası kurdu, kartel medyası yıkıyor. Ne demek bu, sus testisi su yolunda kırılır, demek."

Aynı konuda bir başka iddia da **A. Rıza Gönül**'e aittir. **Gönül**, "Gerçek şu ki, sayın Başbakan büyük bir medya grubuna sahip olacağını düşündüğü **Korkmaz Yiğit**'i siyasi çıkarları için kendine bağlamanın hesaplarını yapmış ve bu hesap içerisinde devletin kendisine ulaştırdığı çok önemli bir istihbaratı hasır altı etmiştir" demektedir[1364].

Genel olarak kimi milletvekilleri ve çoğunlukla muhalefet partisi mensupları, basında yer alan haberleri bir şekilde tartışma ya da gündem maddesi haline getirmektedirler. Muhalefetin argümanları arasında basında çıkan haberler önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan basında çıkan haberlerin geneli ise çalışmanın uygulama boyutunda da ortaya konulduğu gibi iktidar kaynakladır. TBMM'de kimi milletvekilleri de doğrudan seçmenleri adına konuşmaktadırlar. Kimisi kendisini ziyarete gelen hemşehrilerinin sözlerini, kimisi ziyarete gittiği yöre halkının dertlerini gündeme getirmektedir. Örneğin Adıyaman milletvekili **Celal Topkan**, 1998'de yaptığı konuşmaya, "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılmakta olan özelleştirmeler ve bu özelleştirmelerin bölgede oluşturuduğu sıkıntılar konusunda yetkilileri ve sorumluları bölge halkı adına uyarmak için söz aldım" ifadesiyle başlamaktadır[1365].

Ayrıca, Meclis gündeminde özelleştirme tartışmalarının genellikle basında yer alan haberlerdeki tema ve görüşmelerden ayrılmadığı dikkati çekmektedir. Özelleştirme tartışmalarının boyutları da çalışmanın kuramsal bölümünde irdelediği biçimde görülmektedir. Ancak siyasilerin birbirlerine dönük eleştirileri ise özelleştirme tartışmalarına yeni bir boyut eklemektedir. Bu tartışmalar arasında bir ara kesit vermek gerekirse şu konuşmalara dikkat çekmek gerekir:

1997'de **C. Tufan Yazıcıoğlu**, Meclis Araştırması görüşmeleri sırasında şu yorumda bulunmaktadır: "Ülkemizde 1983 yılından bu yana gündemde olan özelleştirme konusunda DSP dışındaki siyasi partiler ve bu partilere mensup milletvekillerinin iktidarda iken savunma, muhalefette ikin karşı koyma gibi çelişkili bir tavrır sergilediklerini; hatta, bazı milletvekillerinin, genel olarak özelleştirmeyi savunurken, kendi seçim bölgelerindeki özelleştirmeye karşı çıktıklarını görüyoruz[1366]". **T. Boray Bayçık** ise, Refah Partisi'nin ERDEMİR için "sattırmayız" derken, şimdi U dönüşü içinde olduğunu belirterek, "Ne oldu şimdi" demektedir[1367]. **Mümtaz Soysal** aynı konudaki konuşmasında, "Ben, Refah Partili arkadaşlarımızın daha geçen yıl geçen aylara kadar karşısına çıktıkları ve hem de çok kuvvetli

---

1364 A. Rıza Gönül, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:66, s.27.

1365 Celal Topkan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:55, s.238.

1366 C. Tufan Yazıcıoğlu, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:29, s.105.

1367 T. Boray Bayçık, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:30, s.117.

bir biçimde karşısına çıktıkları bir konuda, buraya, böyle bir kanun tasarısıyla geleceklerini, gelmek istediklerini sanmıyorum" diyerek Refah Partisi mensuplarının önceki konuşmalarına yer verir[1368].

Refah Partisi'nden **İ. İlhan Sungur** ise daha sonra şu yanıtı verir[1369]:

"Bazıları (U) dönüşünden, (O) dönüşünden, çeşitli şeylerden söz ediyorlar. Biz o zaman söylediğimiz görüşleri aynen muhafaza ediyoruz ve onlardan da vazgeçmiş değiliz. O zaman neden karşı çıktık, Anayasa Mahkemesine neden gitti... görmek mümkün. O zaman Telekom'un hisselerinin kısmen ya da tamamen satılabileceğine dair hükümler vardı ve 'şirket yabancı şirketlere devredilebilir' deniyordu. Bu tabi Anayasa'ya aykırıydı... Şimdi görüşülmek istenen tasarıda bu hususların hiçbiri yok".

Ancak **Halit Dumankaya** hemen şunları eklemektedir[1370]:

"Refah Partisi sözcüsü arkadaşım burada bir sene evvel yine PTT'nin T'si görüşülürken aynen şöyle diyordu: "Allah aşkına, niçin bu yasa için çalışıyorsunuz? (...) Yani, satacak hiçbir malınız kalmadı mı? Altın yumurtlayan tavuğu birilerine peşkeş çekmek için, sayın Başbakanın emriyle burada toplanmak ve gazetelerde de kimlere satılacağı belli olan bu nimetleri bu şirketlere peşkeş çekmek Meclis'in itibarını zedelemez mi?".

Daha başka bir örnek konuşma ise, ANAP adına yaptığı konuşma ile **Hüsnü Doğan**'a aittir. Kamuoyunda özelleştirme konusunda bir uzlaşmanın sağlandığını söyleyen **Doğan** şöyle demektedir[1371]:

"Aşağı yukarı 1990'lara gelinceye kadar Anavatan partisi dışındaki bütün partiler, maalesef, özelleştirmenin karşısında olmuşlardır; bazı partiler siyaseten karşısında olmuşlardır, bazı partiler de ideolojik olarak karşısında olmuşlardır. Bugün ideolojik anlamda karşı olanların bazılarının gayretleri devam etmektedir... Özellikle 1990'dan sonra Doğu Blokunun çökmesiyle ve çok kapsamlı bir globalleşme anlayışının dünyada hakim olmasıyla, bugün özelleştirme düşüncesi, felsefesi anlayışı karşısında durmak mümkün değildir. Özelliştirme mutlaka yapılması lazımdır ama önemli olan bunun nasıl yapılacağıdır."

Böylece siyasal gündemde özelleştirme konuşmalarının, çalışmada yer almayan kimi boyutları da burada irdelenmiş olmaktadır.

Sonuç olarak anlatılan yapısı içinde özelleştirmenin, günümüzde evrensel bir nitelik kazandığını, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de istikrar ve rasyonelleştirme politikalarının oluşumunda önemli bir araç olarak tanımlandığı belirlenmektedir[1372]. KİT'ler 1930'lu yıllarda "devletçilik" politikasının ürünleri olarak kurulmuş ve pek çok işlevi başarı ile yerine getirmişlerdir, ancak 1970'lerden sonra dünyada yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar çerçevesinde devletin ekonomik faaliyet içindeki rolü yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Dünya'daki ekonomik gelişmelere paralel olarak ülkemizde de özellikle 1980'den sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş süreçi içinde, temel olarak devletin ekonomi içindeki rolünün azaltılması gündeme gelmiştir. Siyasilerin bir türlü çözüm bulamadıkları KİT'ler sorunlarına aranan çözüm de özelleştirmeyi desteklemiştir. Artık, özelleştirmenin yapılıp yapılmayacağına ilişkin tartışmalar bir kenara

---

1368 Mümtaz Soysal, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:9, s.479.

1369 İ. İlhan Sungur, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:9, s.490.

1370 Halit Dumankaya, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:9, s.493.

1371 Hüsnü Doğan, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:20, Cilt:24, s.203.

1372 İ. Baytan, **a.g.k.**, s.461.

itilmiş durumdadır[1373]. Özelleştirme taraftarlarına göre tartışılması gereken nokta, özelleştirmeden toplumun en iyi şekilde yararlanabileceği yöntemlerin geliştirilmesi, özelleştirmenin en etkin şekilde nasıl gerçekleştirilebileceği, sağlanan gider tasarrufu ile elde edilen kaynakların toplumun genel refahının arttırılması doğrultusunda ve en verimli şekilde nasıl değerlendirilebileceği ve bunların sağlanabilmesi için hangi önlemlerin alınabileceği, özelleştirme programının başarılı olmasının koşulu olan mali, hukuki, ekonomik ve sosyal reformların en kısa sürede nasıl ve hangi kapsamda yapılabileceğidir. **Baytan**'a göre, ülkemizde bugüne kadar bu türde tartışmalar yapılagelmişse de, bunların bir sonuca varıp olumlu bir eyleme dönüşmediği, yapılması gereken değişim ve yenileşme hareketlerinin de yetersiz birkaç örneğin ötesine gidemediği bilinmektedir. Aynı durum özelleştirme programının uygulanmasında da söz konusudur. Özelleştirmenin başarı ile uygulanabilmesi, öncelikle özelleştirmeleri etkileyen faktörlerin objektif, doğru ve sağlıklı bir yöntemle belirlenmesi, daha sonra alınması gereken önemlenir belirlenerek cesaretle ve kararlılıkla uygulanmasına bağlıdır. Cesaret ve kararlılığın en büyük itici gücü olan kamuoyu desteğinin oluşturulması ve sürekli kılınması ise ancak, özelleştirme felsefesi ve uygulamaları hakkında kamuoyunun yeterli düzeyde bilgilendirilmesi ile mümkündür.

İşin bu noktasında ekonomi yazar ve muhabirlerinin sözlerine dikkat çekilebilir. **Necati Doğru** ülkenin önündeki beş temel sorundan birisi olarak tanımlanan özelleştirmeyi ve basının karşılaştığı zorlukları şöyle değerlendirmektedir[1374]:

> "(Özelleştirme konusunda) Ekonomi bilimi bir takım göstergeleri yan yana koydu ve çözüm bundadır diyor. Bu problemle ilgili bilgilerin çok net ve çok doğru bir şekilde topluma aktarılması gerekiyor ki, bir toplumsal anlaşma sağlansın. O kurumda çalışan işçiler, kuruma mal satan ya da o kurumdan mal alan ekonomik faaliyet içinde olanlar, o kurumun zarar etmesinden ötürü vergileriyle o kurumu desteklemek zorunda olan insanlar bir karara varsınlar ve bu problemin çözümü için toplumda bir anlaşma sağlanabilsin. Siz bu bilgileri almak için başvurduğunuzda kapılar size kapanıyor. Ayrıntılı bilgiler, toplumu senteze getirecek, analiz yapabilecek, analize imkan verecek bilgileri almak için duvarlar sizin yüzünüze kapanıyorsa o zaman doğru bilgilenme ve doğru bilgi verme imkanından mahrum kalıyorsunuz demektir."

Dünya Gazetesi muhabiri **Fırat Gazel** ise ekonomi basını ve özelleştirme konusunu bir özeleştirisi konusu yaparak şunları söylemektedir[1375]:

> "Ekonomi basını özelleştirmenin hukuki yanını bilmiyor ve bu yüzden bu konuya giremiyor. Haberler de böyle olunca suyun akışına gidiyor. Henüz yeni yeni özelleştirmeyi tartışmaya başladık. Boyutlarını irdelemeye, hukuksal ve toplumsal yönlerini görmeye başladık. Suya atılan taş gibi hep halkaları görüyor ve haber yapıyorduk. İşçileri, esnafı ve bölgesel kartelleri sonradan farkedebildik. Ciddi hatalar da yaptık. Dış ülkelerde olsa bakan götürecek hatalar yaptık. Olayları olup bittikten sonra yazdık ya da özelleştirme yapılacaksa onu yazdık. Sorgulamadık. Farklı açılımlar yakalayamadık. Gazeteler arasında bakıyorum, kimse iktidar aleyhine yazmak istemiyor. Daha çok finans yazıyorlar, mikro haberlerle çıkıyorlar. Hiçbir zaman sorunu ortaya koymuyorlar. Böyle bir dertleri de yok. Ortada bir model ve rakip olmaması da bunu etkiliyor. Sorunun ne olduğuna inilemediği gibi, bir takım bilgi eksiklikleri de var. Yöneticiler de yönlendiremiyor. Böyle olunca konu muhabirlerin insiyatifine kalıyor"

1373 **A.g.k.**, s.478.

1374 N. Doğru, 1993a, **a.g.k.**, s.65-66.

1375 Fırat Gazel, Yüzyüze Görüşme, Ankara, 28 Mayıs 1998.

Üç dönemdir Türkiye Gazeteciler Cemiyeti başkanlığına seçilen **Nail Güreli**'nin sözleri ise daha başka yönlere dikkati çekmektedir. Bu çalışmanın da ortaya koyduğu kimi verilerle desteklenebilecek **Güreli**'nin sözleri arasında "medyanın devletten bağımsız olmadığı" gerçeğinin altı çizilebilmektedir[1376]. **Güreli,** medyanın çıkarı ölçüsünde devletin yanında ve etkisi altında kaldığını, medya kuruluşlarının ekonomik yapısının saydam olmadığını, editoryal bağımsızlığın hayata geçirilmesi gerektiğini, "güçlü medya yerine güçlülerin medyası" yapısının ortaya çıktığını, gazetecilerin bildiği bütün gerçekleri halkın bilmediğini, bazı gerçeklerin saklandığını, basının insan haklarının, demokrasi ve evrensel hukukun savunucusu gibi gözükmediğini ve bu konuda bir çifte standart uygulandığını, basının sadece kendi hakları zedelendiğinde ses verdiğini ve basının kendi özeleştirilerine kapalı olduğunu belirterek, basının ekonomik yönden bağımsız olması gerektiğini ve halkın güveninin her geçen gün azaldığını ifade etmektedir.

Basının ya da gazetecilerin içinde bulundukları koşullar elbette bunlarla sınırlı değildir. Dünya'nın ve ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürü, medya kuruluşlarının içinde bulundukları ilişkiler ağı, bu kuruluşların siyasal, sosyal ve ekonomik bağlantıları, medya çalışanlarının bu tablo içindeki yerleri gibi daha geniş bir perspektifle ele alınıp her biri ayrı ayrı tartışılabilecek boyutlarda sorunlardan söz edilmesi mümkündür.

Tartışmanın son noktasında **A. Taner Kışlalı**'nın şu sözüne işaret etmek gereklidir[1377]: "Siyasal yaşamın gelişimine yön veren nedenleri içinde barındıran bir ortam vardır. Bu ortam; nasıl ki güneş, hava ve su bulunmayan yerde bitki olmazsa, belirli koşullar bütününden soyutlandığında siyasal yaşamın da düşünülemeyeceği anlamına gelir." Bu düşünceyi toplumsal yaşamın bütün boyutlarına genellemek mümkündür. Yaşamın her boyutu, içinde bulunduğu çevre koşullarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda; ne Türkiye'yi dünyadan, ne medyayı toplumun diğer kurum ve güçlerinden, ne de özelleştirme konusunu diğer konulardan ve gelişmelerden ayrı düşünmek ya da değerlendirmek gerçekci bir sonuç vermeyecektir.

2. ÖNERİLER

Gündem belirleme yaklaşımı çerçevesinde ekonomi basını ile siyasal gündem ilişkilerinin özelleştirme konusu örnekleminde gerçek yaşam göstergeleriyle karşılaştırmalı biçimde ele alındığı bu çalışma, araştırmaya ilişkin ve ileriye yönelik önerilerle sonlanacaktır.

1376 Neşe Düzel'in gerçekleştirdiği röportaj için bkz. *"Medya devletten bağımsız değil"*, **Radikal**, 11 Ekim 1999.

1377 A.T. Kışlalı, **a.g.k.**, s.18.

2.1 Çalışmaya Yönelik Öneriler

En temelde bu çalışmanın temel hareket noktasını "Türk Basının Gelişiminde Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını" adını taşıyan yükseklisans tezi ve tezin arkasından gelen ekonomi habercilerinin "Acaba ne kadar etkiliyiz?" sorusu oluşturmaktadır. Durum böyle olunca kitle iletişimi etki araştırmaları incelenmiş ve gündem belirleme araştırmalarının yurtdışındaki boyutları ile karşılaşılmıştır. Gündem belirleme çalışmaları konusunda yapılan taramada, 1970'lerde ortaya atılan yaklaşımı irdeleyen 350'den fazla araştırmanın olduğu belirlenmiş, gelinen aşamada ise varsayımın "medyanın insanlara ne hakkında konuştuklarından daha da fazlasını" yaptığı boyutundaki çalışmalara tanık olunmuştur. Oysa Türkiye'de, kuramsal anlamda gündem belirleme yaklaşımından söz edilse de ortaya konulmuş somut araştırmalardan yeterince söz etmenin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Yaklaşımın "diğer ülkelerde de test edilmeyi bekleyen doğası" içerisinde, son yıllarda uzun dönemli araştırma düzeneklerinin gündem belirlemenin doğasını anlamada daha iyi sonuç verdikleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda ele alınacak konunun belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bakılan ilk kaynak ise, sözü edilen yükseklisans tezi olmuştur. Buradan hareketle, son yıllarda ekonomi basınının üzerinde en çok durduğu sosyal ve siyasal boyutlara da sahip ilk konunun özelleştirme olduğu belirlenmiştir. Çalışma problemi ortaya konulduktan sonra da çalışma için hazırlıklara başlanmıştır.

*Gündem belirleme yaklaşımının tanımlanması ya da ortaya konulması anlamında yeterli düzeyde bir literatürün ülkemizde oluşmadığı belirlenerek, çalışmanın başında bu yönde ilgili çalışmaların çevirilerine başlanmıştır.

*Çalışmanın yabancı literatürden yapılan çevirileri sırasında öncelikle, kimi kavramların Türkçe karşılıkları anlamında bazı farklı çeviriler dikkati çekmiştir. En temelde, İngilizce "agenda-setting" diye adlandırılan gündem belirlemenin karşılığı olarak kimi çevirilerde, "gündem saptama, gündem koyma, gündem oluşturma, gündem hazırlama, gündem koyma ve saptama" gibi birbirinden farklı ifadelere rastlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın başında kimi çevirilerde kullanılan İngilizce kavramların karşılıkları toplu bir şekilde ele alınmıştır.

*İfade edilen bu kavram karmaşasının, gündem belirleme yaklaşımının kimi diğer kavramlarla karıştırılmasına yol açtığı görülmüştür. Örneğin, gündem oluşturma diye yapılan bir tanımlama, yaklaşımın "kamuoyu oluşturma" şeklinde bir çağrışım uyandırmasına yol açtığı anlaşılmıştır.

*Çalışmanın ekonomi basını bölümünde her ne kadar üzerinde durulmuş olsa da, Türk basınına özgü bu tanımlama biçiminin kimi zihinlerde yeterince yerli yerine oturmadığı belirlenmiştir. Aslında yukarıda sözü edilen "kavram ve kapsama yönelik" yükseklisans

çalışmasında üzerinde ayrıntıları ile durulmuş olsa da, bu çalışmada ekonomi basını kavramı geniş anlamı ile kullanılmıştır.

*Çalışmanın uygulama boyutlarında ise, öncelikle gazete seçimi üzerinde titizlikle durulmuştur. "Niçin bu gazetelerin seçildiği?" sorusu, çalışmanın ayrı bir başlığını oluşturmuştur. Çalışmada bir sınırlılık olarak da tanımlanan bu seçimi, elbette ki daha da gelişletmek ya da farklılaştırmak da mümkündür. Ancak bu Türk basının son 11 yıldaki toplam tirajının yüzde 50'den fazlasını elinde bulunduran, farklı sermaye gruplarına bağlı, farklı siyasi görüşlerdeki okurlarca tercih edilen gazetelerin altısının da özelleştirme konusuna verdikleri önemin aynı olduğunun anlaşılması, yapılacak benzeri seçimlerde de sonuçların değişmeyeceği şeklinde; medyalararası etkileşimin boyutları bağlamında, yorumlanabilmektedir.

Ayrıca bu çalışma yapılmamış olsa ve yeniden yapılması düşünülse, aynı problem doğrultusunda şunların yapılması önerilebilir:

*Çalışmanın kuramsal bölümünde daha öz bilgilere yer verilerek, temel kavramların altının çizilmesi yeterli görülebilir.

*Gündem belirleme yaklaşamının genellemeleri ortaya konularak, araştırmaların ayrıntılarına inilmeyebilir ve bu doğrultuda yapılacak gündem belirleme çalışmasının boyutları ayrı bir biçimde tanımlanabilir.

*Uygulama çerçevesinde ele alınan gazeteler daha farklı biçimlerde sınırlandırılabilir. Örneğin yalnızca **Dünya** Gazetesi'nin ele alınması ya da yalnızca yaygın gazetelerden üçünün ekonomi sayfalarının incelenmesi gibi sınırlamalara gidilebilir.

*Çalışmanın genel çatısına yönelik olarak ise, kuramsal bölümle uygulama bölümleri ayrı ayrı ele alınmak yerine, "ekonomi basını ve özelleştirme konusu" ve "siyasal gündem ve özelleştirme konusu" gibi bir içerik düzenlemesi ile de irdelenebilir. Böylece kuramsal bilgilerle uygulama boyutları birlikte sunulabilir.

*Çalışmada siyasal gündem göstergesi olarak kullanılan TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşme ve konuşmalar bir sınırlılık şeklinde tanımlanmıştır. Bu arada hükümet programları ve koalisyon protokollerinde özelleştirme ve özelleştirmenin hukuksal çerçevesi üzerinde de kuramsal bölümde durulmuştur. Ancak siyasal gündeme yönelik daha başka göstergeler de vardır. Kimi siyasal gündem çalışmalarında parti programları, siyasilerin kaynaklık ettiği haberler, o konu için ayrılan bütçe ve ödenek, kurulan idare ya da daire ve çıkartılan yasal düzenlemeler de birer gösterge olarak kullanılabilmektedir. Ancak özelleştirme konusunun siyasal gündeme girişinde dış kaynaklı etkenlerden de söz etmek gereklidir. Dünya Bankası ve IMF'nin önerileri bunlar arasındadır. Dolayısıyla yapılacak bir başka çalışmada bu gibi unsurlardan bir ya da bir kaçının daha ele alınması beklenebilir.

*Çalışmada siyasilerin ve köşe yazarlarının özelleştirme konusunda ayrı ayrı hangi tarihte ne söylemde bulundukları konusu kapsam dışında görülmüştür. Ancak genel

hatlarıyla ortaya konulursa; her siyasal parti muhalefet döneminde özelleştirme uygulamalarını eleştirmiş, iktidara geldiğinde ise en hızlı özelleştirme taraftarı olmuştur. Gazetelerin ekonomi sayfası yönetimleri de sık sık değişmiştir. Hatta **Cumhuriyet**'te ekonomi yönetmeninin görüşleri gazetede bir krize neden olmuştur. Dolayısıyla bu kadro değişimleri de beraberinde kimi görüş değişikliklerini getirebilmiştir. Bu açıdan sözkonusu değerlendirmelerde bulunulması çalışmaya yeni boyutlar ekleyebilecek nitelikte görülmektedir.

*Yapılabilecek bir başka çalışmada ayrıca, gerek siyasilerle ve gerekse gazetecilerle daha fazla görüşülerek, onların incelenen döneme yönelik yorum ve değerlendirmeleri de ayrı bir biçimde değerlendirilebilir. Hatta bu çalışmada ortaya konulan bulguları yorumlayış biçimleri ayrıca irdelenebilir.

*Ekonomi basını ve siyasal gündem ilişkisinin tanımlanması anlamında bu çalışmada derinlemesine bir düzenekle özelleştirme konusu örneklem olarak alınmıştır. Bunun yerine daha başka konuları ele almak da mümkündür. Örneğin enflasyon, sosyal güvenlik ya da ekonomik yeniden yapılanma konusundaki hazırlıklar gibi konular da seçilebilir.

*Başka bir araştırma düzeneğiyle derinlemesine bir çalışma yapmak yerine, karşılaştırmalı bir çalışma düzeneği de kurulabilir. Belirlenecek herhangi bir ya da bir kaç zaman dilimi içerisinde ekonomi basını gündemi ile siyasal gündemdeki konular birbiriyle karşılaştırılarak birbirleri arasındaki ilişki düzeyi irdelenebilir.

*Bu çalışmada temelde ekonomi basını ve siyasal gündem ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmaya konu olan dönem içerisindeki kamuoyu araştırmalarının yetersizliği ve düzensizliği kamu gündemi boyutunun eksik kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda kurulacak karşılaştırmalı bir araştırma düzeneği bağlamında kısa dönemli bir zaman aralığı ele alınacağından kamuoyu araştırması da yaparak konunun hem ekonomi basını, hem kamu ve hem de siyasal gündemdeki yeri görülebilecektir.

*Çalışmada ekonomi basını her ne kadar gazetelerin ekonomi sayfaları ile sınırlı tutulmuş olsa da, ekonomi haberciliği bağlamında gazetelerin tüm sayfalarını değerlendirmek ve bulguları "Türk basınında" değerlendirmek de mümkündür. Ancak o zaman ekonomi basını özelini görmek bir parça zorlaşacaktır.

Giderek çalışmanın temel problem konusundan da uzaklaşır boyuttaki bu önerilerin daha da genişletilebileceği görülmektedir. Bu doğrultuda ileriye yönelik önerilere dikkat çekilmelidir.

2.2 İleriye Yönelik Öneriler

Bu çalışmanın ortaya koyduğu temeller üzerine bundan sonra yapılabilecek çalışmalar anlamında ileriye yönelik olarak şu önerilerde bulunulabilir:

*Gündem belirleme yaklaşımının yurt dışındaki boyutları, bu araştırma yaklaşımının farklı düzenekler bağlamında farklı ülkelerde test edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde de daha fazla gündem belirleme araştırması ile gündem belirleme sürecinin değişik yönlerinin sorgulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

*Demokratik toplumda yasama, yürütme ve yargı güçleri ile masanın dördüncü ayağını medya oluşturmaktadır. Ancak Türk medyası adına bu işlevin yeterince sağlıklı bir şekilde yerine getirilmediğinin izlerine rastlanılmaktadır. Dolayısıyla Türk medyasının kurumsal ve içeriksel boyutları ile birlikte, değişik ilişkilerinin boyutları anlamında da araştırmalara ve bu araştırmaların medyanın sağlıklı bir yapı kazanmasına yardımcı olmasına ihtiyaç vardır.

*Ekonomi basınının, ekonomik kararların alıcı ve uygulayıcısı konumundaki iktidara bağlı haber yapısının habercilik unsurları ile değerlendirilmesi konusunda eksiklik hissedilmektedir. Bu doğrultuda ekonomi haberciliğinin yayın politikalarına yardımcı olacak çalışmalara ihtiyaç vardır.

*Çalışmaya yeni bir boyut eklenmesi anlamında ise, siyasilerin ve köşe yazarlarının özelleştirme konusunda ayrı ayrı hangi tarihte ne söylemde bulunduklarına yönelik değerlendirmeler üzerinde durulabilir ve buradan ilginç diye nitelenebilecek sonuçlara ulaşılabilir görülmektedir.

*Derinlemesine çalışmalar hem uzun zaman ve hem de emek gerektirmektedir. Bunun yerine ileriki çalışmalarda daha kısa zaman dönemlerini konu alan öznel olayların birinin ya da bir kaçının incelendiği düzenekler kurulabilir. Örneğin özelleştirme konusunda bir ya da bir kaç kuruluşun özelleştirilmesi uygulamaları ya da bütçe görüşmelerinde konu edilen özelleştirme görüşmeleri bile ayrı birer araştırma konusu olarak görülebilir.

*Başka bir araştırma düzeneğiyle derinlemesine bir çalışma yapmak yerine, karşılaştırmalı bir çalışma düzeneği de kurulabilir. Belirlenecek herhangi bir ya da bir kaç zaman dilimi içerisinde ekonomi basını gündemi ile siyasal gündemdeki konular birbiriyle karşılaştırılarak birbirleri arasındaki ilişki düzeyi irdelenebilir.

*Bu çalışmada temelde ekonomi basını ve siyasal gündem ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmaya konu olan dönem içerisindeki kamuoyu araştırmalarının yetersizliği ve düzensizliği kamu gündemi boyutunun eksik kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda kurulacak karşılaştırmalı bir araştırma düzeneği bağlamında kısa dönemli bir zaman aralığı ele alınacağından kamuoyu araştırması da yaparak konunun hem ekonomi basını, hem kamu ve hem de siyasal gündemdeki yeri görülebilecektir.

*Çalışmada ekonomi basını her ne kadar gazetelerin ekonomi sayfaları ile sınırlı tutulmuş olsa da, ekonomi haberciliği bağlamında gazetelerin tüm sayfalarını değerlendirmek ve bulguları "Türk basınında" değerlendirmek de mümkündür. Ancak o zaman ekonomi basını özelini görmek bir parça zorlaşacaktır.

*Çalışmada karşılaşılan zorluklar anlamında ise, Türk basınını hangi gazetelerin temsil yeteneğine sahip oldukları konusunda iletişimbilimciler arasında genel kabul görür bir uzlaşıya varılmasının bu yöndeki çalışmaları rahatlatabileceği düşünülmektedir.

*Ülkemizde kamuoyu araştırması geleneğinin yetersizliği ya da kurumsallaşmamış boyutlarda bulunması iletişimbilimciler için önemli bir veri kaybı anlamına gelmektedir. Bu yönde bir kurumsal oluşum içine girilmesi iletişimbilimcilerin olacağı kadar, işin profesyonellerine de önemli veriler sağlayabilecektir.

*Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'ndeki gazeteler temel alınarak tamamlanmıştır. Ancak örneğin **Sabah** Gazetesi'nin 1992'li yıllarda ek olarak verdiği ekonomi sayfalarının kütüphanedeki ciltler arasında bulunmadığı belirlenmiştir. Özellikle **Dünya** Gazetesi'nin 1998'deki sayılarında da ciddi boyutlarda eksik sayılara rastlanmıştır. Bunun üzerine TBMM Kütüphanesi'nde önemli zaman aralıklarında eksiklikleri bulunan gazeteler taranmıştır. **Dünya** Gazetesi'nin 1998 yılına ait eksik sayıları da gazetenin Ankara bürosunda tamamlanmıştır. **Finansal Forum** Gazetesi ise Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmamaktadır. Bu gazete de gazetenin Ankara bürosunda taranmıştır. Dolayısıyla ülkemizde geniş çaplı araştırmalara izin verebilecek kütüphanelerin sayısı da kısıtlı görülmektedir. Kütüphanelerdeki gazetelerin hor kullanılması da bir başka zorluk olarak görülmektedir. İleriki çalışmalarda bu yönde de düzenlemelere ihtiyaç duyulacağı anlaşılmaktadır.

EKLER

Sayfa No:

EK 1. EKONOMİ BASINI İÇERİK ANALİZİ UYGULAMA ŞABLONU VE KATEGORİLERİN TANIMLANMASI 386
EK 2. TBMM TUTANAK DERGİSİ İÇERİK ANALİZİ UYGULAMA ŞABLONU VE KATEGORİLERİN TANIMLANMASI 388
EK 3. T.C. BAŞBAKANLIK ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI'NIN 20 TEMMUZ 1999 TARİHLİ "TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME" RAPORUNA GÖRE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ELDE EDİLEN GELİRLERE İLİŞKİN BİLGİLERİ İÇEREN DÖKÜMLER 389
Tablo 1. Halka Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar 389
Tablo 2. Uluslararası Piyasalarda Kurumsal Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar 389
Tablo 3. Halka Arz ve Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar 390
Tablo 4. Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar-I 391
Tablo 5. Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar-II 391
Tablo 6. Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ya da Devir İşlemi Gerçekleştirilenler 392
Tablo 7. 4046 Sayılı Kanun"un 2/i Maddesine Göre Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile Bedelsiz Devir Yapılan Kuruluşlar 398
Tablo 8. Yarım Kalmış Tesislerden Satış İşlemi Gerçekleştirilenler 402
Tablo 9. Yarım Kalmış Tesislerden Defter Değeri Üzerinden Devredilenler 402
EK 4. ÖZELLEŞTİRME HABERLERİNİN KAYNAKLARI 403
Tablo 10. Tüm Gazetelerde Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları 403
Tablo 11. Cumhuriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları 403
Tablo 12. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları 404
Tablo 13. Hürriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları 404
Tablo 14. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları 405
Tablo 15. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları 405
Tablo 16. Finansal Forum Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları.. 406
EK 5. ÖZELLEŞTİRME HABERLERİNDE İŞLENİLEN TEMALAR 407
Tablo 17. Tüm Gazetelerin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar 407
Tablo 18. Cumhuriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar 408
Tablo 19. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar 409
Tablo 20. Hürriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar... 410
Tablo 21. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar 411

Tablo 22. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar ... 412
Tablo 23. Finansal Forum Gazetesi'nin
Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar..... 413
EK 6. ÖZELLEŞTİRME HABERLERİNDE DEĞİNİLEN GÖRÜŞLER 414
Tablo 24. Tüm Gazetelerin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler 414
Tablo 25. Cumhuriyet Gazetesi'nin
Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler 414
Tablo 26. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler... 414
Tablo 27. Hürriyet Gazetesi'nin
Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler 414
Tablo 28. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler ... 415
Tablo 29. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler.. 415
Tablo 30. Finansal Forum Gazetesi'nin
Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler 415
EK 7. ÖZELLEŞTİRME HABERLERİNDE
DEĞİNİLEN KURUM YA DA KURULUŞLAR 416
Tablo 31. Tüm Gazetelerin Özelleştirme
Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 416
Tablo 32. Cumhuriyet Gazetesi'nin Özelleştirme
Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar..... 418
Tablo 33. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme
Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 419
Tablo 34. Hürriyet Gazetesi'nin Özelleştirme
Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 420
Tablo 35. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme
Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 421
Tablo 36. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme
Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 422
Tablo 37. Finansal Forum Gazetesi'nin Özelleştirme
Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar 423
EK 8. TBMM TUTANAK DERGİSİ KAYITLARINA GÖRE
GENEL KURUL'DA ÖZELLEŞTİRME KONUŞMALARINDA
DEĞİNİLEN KURUM YA DA KURULUŞLAR 424
EK 9. EKSİK GAZETE SAYILARI 425

EK 1.
EKONOMİ BASINI İÇERİK ANALİZİ
UYGULAMA ŞABLONU VE KATEGORİLERİN TANIMLANMASI

1	Tarih:	2	Başlık:

3	Sayfa no:	1	Gazetenin ilk sayfası/ilk ekonomi sayfası
		2	İkinci ekonomi sayfası
		3	Üçüncü ekonomi sayfası
		4	Dördüncü ekonomi sayfası
		5	Beşinci ekonomi sayfası

4	Konum:	1	Gazetenin sol üst tarafı
		2	Gazetenin sağ üst tarafı
		3	Gazetenin sol alt tarafı
		4	Gazetenin sağ alt tarafı

5	Büyüklük:	1	Tam sayfa haber: 32 birim büyüklük
		2	Yarım sayfa haber: 16 birim büyüklük
		3	Çeyrek sayfa haber: 8 birim büyüklük
		4	Çeyrek sayfa haber: 4 birim büyüklük
		5	Spot haber: 1 birim büyüklük

6	Kaynaklar:	1	İşadamları
		2	Öğretim üyeleri, uzmanlar
		3	Türkiye Büyük Millet Meclisi
		4	İktidar partisi mensupları
		5	Muhalefet partisi mensupları
		6	Cumhurbaşkanı
		7	Özelleştirilecek kuruluşun Genel Müdürü, Yönetim Kurulu Başkanı , vb.
		8	İşçi ve sendikaları
		9	Alıcı ya da teklif verenler
		10	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (TKKOİ, KOİ, OİB)
		11	Sermaye Piyasası Kurulu
		12	Yüksek Planlama Kurulu
		13	Yüksek Denetleme Kurulu
		14	Özelleştirme Yüksek Kurulu (OYK)
		15	Radyo Televizyon Ust Kurulu (RTUK)
		16	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (IMKB)
		17	Rekabet Kurumu
		18	KİGEM
		19	Türkiye Kalkınma Bankası (TKB)
		20	Merkez Bankası (MB)
		21	Özelleştirmelere danışmanlık eden kuruluşlar ve yetkilileri
		22	Mahkemeler
		23	Halk
		24	Yabancı kaynaklar

7	Haber Temaları:	1	Özelleştirme stratejilerine yönelik anlatımlar: Yapılacak özelleştirme uygulamalarına ilişkin stratejilere yönelik değinmeler.
		2	Hazırlıklara yönelik anlatımlar: Özelleştirmek için yapılan çalışmalara ve hazırlıklara yönelik anlatımlar.
		3	Gelinen aşamaya yönelik anlatımlar: Hangi aşamaya gelindiği ve bu aşamada neler yapıldığına yönelik anlatımlar.
		4	Yapılacak özelleştirmelere yönelik anlatımlar.
		5	Teklif verenlere yönelik anlatımlar: Özelleştirme için teklifte bulunan ya da alıcı olarak adı geçen kişi ya da kuruluşlar.
		6	Teklif verenlerle özelleştirme amaçlı yapılan görüşmelere yönelik anlatımlar.
		7	Özelleştirme yöntemlerine yönelik anlatımlar.
		8	İhalenin gerçekleşmesi ya da sonucuna yönelik özelleştirmenin tamamlandığını belirten anlatımlar.
		9	Hisse satışının konu edildiği anlatımlar.
		10	Hisselerin halka arzına değinilen anlatımlar.
		11	IMKB'deki hisse hareketlerine dayalı anlatımlar.
		12	Özelleştirme uygulamasından elde edilmesi hedeflenen gelirler.
		13	Özelleştirme uygulamasından elde edilen gelirler.
		14	Gider karşılaştırması: Özelleştirme uygulamasından elde edilen gelirler ile yapılan harcamaların karşılaştırması.
		15	Özelleştirme amaçlı yapılan harcamalar ya da giderler.
		16	Gelirlerin nerede kullanılacağına yönelik anlatımlar.
		17	Özelleştirme sonrası ödemelerde ortaya çıkan sorunlar.

EK 1. Devam

		18	İhalenin iptal edilidiğini konu alan anlatımlar.
		19	Özelleştirme idaresinin idari haberleri: İdari işlere yönelik konular, atamalar, görevden almalar vb. değinmeler.
		20	Özelleştirilen kurumun özelleştirme sonrası olumlu durumuna yönelik anlatımlar
		21	Özelleştirilen kurumun özelleştirme sonrası olumsuz durumuna yönelik anlatımlar
		22	Yasa görüşmeleri ve hazırlıklarına yönelik anlatımlar.
		23	Koalisyon çekişmelerin vurgulandığı anlatımlar.
		24	Hukuksal gelişmeler ve yargı kararlarına yönelik anlatımlar: Özelleştirme konusuyla ilgili olarak mahkemelerle ve davalarla ilgili değinmeler; özelleştirme konusundaki kanun hükmünde kararnameler, kanun, taslak, tasarı görüşmelerini de içine alan her türlü hukuksal yönü kapsayan değinmeler.
		25	Yeni düzenlemelere yönelik anlatımlar: Özelleştirilecek kuruluşlarla, özelleştirme idareleri ile ya da genel olarak özelleştirme ile ilgili yeni düzenmeleri konu alan değinmeler.
		26	Tanıtım amaçlı anlatımlar: Özelleştirilecek kuruluşun portresini ortaya koyan değinmeler.
		27	Yatırımlara yönelik anlatımlar: Özelleştirilecek kuruluşların yaptığı ya da yapacağı yatırımlara yönelik değinmeler.
		28	Mali yapıya yönelik anlatımlar: Özelleştirilecek kuruluşun mali portresini gösteren anlatımlar ya da tablolar.
		29	Genel, olumlu ya da olumsuz özelleştirmelere yönelik değerlendirmeler.
		30	Dünya Bankası ve IMF ile ilişkilere yönelik anlatımlar: Bunların özelleştirmeler ile ilgili açıklama, öneri ve tavsiyelerini, bunlarla yapılan görüşmeleri ve ilişkileri konu alan değinmeler.
		31	İşçi eylemlerine yönelik anlatımlar: Özelleştirme konulu işçi eylemlerini konu alan anlatımlar.
		32	Dış kaynaklı özelleştirme anlatımları: Diğer ülkelerdeki özelleştirmelerin konu alındığı haberler
		33	Toplantı, seminer, panel ve konferanslar vb. kaynaklı haberler.

8	Görüşler:	*1*	Özelleştirmeya olumlu yaklaşan 'Evet ' anlamlı anlatımlar
		2	Özelleştirmeye karşı çıkan 'Hayır' anlamlı anlatımlar
		3	Özelleştirmenin önündeki engel ve endişelere yönelik anlatımlar
		4	Uygulamaların eleştirisine yönelik anlatımlar
		5	Özelleştirme öncesi uyarı ve önerilere yönelik anlatımlar
		6	Özelleştirme uygulamalarının savunularına yönelik anlatımlar

9	Kurumlar:	*1*	TELETAŞ	*36*	Elektirik Dağıtımı	*71*	Halkbank
		2	USAŞ	*37*	BHT	*72*	Kardemir Karabük DÇI.
		3	ÇITOSAN	*38*	TOBANK	*73*	ÇINKUR
		4	PETKIM	*39*	Kamu bankaları (Genel)	*74*	TESTAŞ
		5	Yem Fabrikaları	*40*	Ziraat Bankası	*75*	Elekterik Santralları
		6	Türk Telekom	*41*	Migros	*76*	ASELSAN
		7	TURBAN ve Marinalar	*42*	Şekerbank	*77*	Ipragaz
		8	TUPRAŞ	*43*	KOYTEKS	*78*	TARİŞ
		9	ERDEMIR	*44*	MEYSU	*79*	Fruko Tamek
		10	TEKEL	*45*	Şeker Sigorta	*80*	Rafineriler
		11	Sümerbank	*46*	GUNEYSU	*81*	KETAŞ
		12	Sümer Holding	*47*	Çukurova Elektirik (ÇEAŞ)	*82*	Asil Çelik
		13	Izmir Demir Çelik	*48*	Kepez Elektirik (KEAŞ)	*83*	MEYBUZ
		14	ISDEMIR	*49*	KEMSAŞ	*84*	TUMOSAN
		15	T. Kablo	*50*	Denizcilik Işletmeleri	*85*	ÇUKOBIRLIK
		16	Denizbank	*51*	Vakıfbank Işletmeleri	*86*	TDÇIGM
		17	Etibank	*52*	GSM hatları	*87*	Karadeniz Bakır
		18	TEK	*53*	Iş Bankası	*88*	Sigorta Şirketleri (Genel)
		19	SEKA	*54*	Sivas Demir Çelik	*89*	Hazine Arazileri
		20	Limanlar	*55*	METAŞ	*90*	AKSANTAŞ
		21	Çaybank	*56*	TULOMSAŞ	*91*	Karayolları
		22	TRT	*57*	NASAŞ	*92*	Eti Holding
		23	MKEK	*58*	KOYTAŞ	*93*	TOE
		24	POAŞ	*59*	Anadolubank	*94*	TIGEM
		25	TOFAŞ	*60*	Denizbank	*95*	Kız Kulesi
		26	Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)	*61*	Türkbank	*96*	Kamu Hastahaneleri (Genel)
		27	Et ve Balık Kurumu (EBK)	*62*	Kablo TV	*97*	Azot Fabrikası
		28	PTT	*63*	BOTAŞ ve Doğalgaz	*98*	TKB
		29	Gima	*64*	Konya Krom	*99*	Çaykur
		30	PETLAS	*65*	ORÜS	*100*	TULOMSAŞ
		31	Belediyelere ait işletmeler	*66*	Emlakbank	*101*	TCDD
		32	Şeker Fabrikaları	*67*	Türk Hava Yolları (THY)	*102*	Tersaneler
		33	Vakıfbank	*68*	Tekstilbank	*103*	Madencilik ve Taş Kömürü İşletmeleri (Genel)
		34	SSK ve Sosyal Güvenlik Kur.	*69*	NETAŞ		
		35	HAVAŞ	*70*	KUMAŞ		

EK 2.
TBMM TUTANAK DERGİSİ İÇERİK ANALİZİ UYGULAMA ŞABLONU VE KATEGORİLERİN TANIMLANMASI

1	Tarih:		
2	Konuşmacı:	*1*	İktidar partisi mensubu
		2	Muhalefet partisi mensubu
3	Sayfa sayısı:		Konuşmanın, Tutanak Dergisi'nde kaç sayfa yer tuttuğu verisi.
4	Görüşme Türü:	*1*	Meclis araştırması
		2	Yazılı ya da sözlü soru-cevap
		3	Gensoru
		4	Genel Görüşme
		5	Kanun Görüşmeleri
		6	Gündem Dışı Konuşmalar
		7	Bakanlar Kurulu Programı
		8	Meclis Soruşturması
5	Görüşler:	*	Ek 1 ile aynı veriler kullanılmıştır. Ancak ayrıca kanun görüşmelerinde;
		8	Kanun teklifine "evet" ya da olumlu görüş bildirenler
		9	Kanun teklifine "hayır" ya da olumsuz görüş bildirenler, eklemesi gerekmiştir.
6	Kurumlar:	*	Ek 1 ile aynı veriler kullanılmıştır.

EK 3.

T.C. BAŞBAKANLIK ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI'NIN 20 TEMMUZ 1999 TARİHLİ "TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME" RAPORUNA GÖRE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE ELDE EDİLEN GELİRLERE İLİŞKİN BİLGİLERİ İÇEREN DÖKÜMLER

Tablo 1. Halka Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

	HALKA ARZ TARİHİNDEKİ PAY (%)	HALKA ARZEDİLEN KAMU PAYI (%)	HALKA ARZ TARİHİ	BEHER HİSSE SATIŞ FİYATI (TL)	TOPLAM SATIŞ TUTARI (TL)	TOPLAM SATIŞ TUTARI ($)	BAŞVURU SAYISI
ERDEMİR	48,65	2,93	9-10.04.1990	11.750	132.392.537.500	53.105.711	33.953
ARÇELİK	13,32	5,83	30.4/1.5.1990	21.500	50.162.080.000	19.890.196	12.618
BOLU ÇİMENTO	34,50	10,38	30.4/1.5.1990	12.750	20.851.860.000	8.268.150	8.157
ÇELİK HALAT	19,42	13,25	30.4/1.5.1990	13.750	19.545.563.450	7.750.179	6.517
PETKİM	99,97	8,08	18-29.6.1990	2.500 *	397.177.512.500	150.617.183	76.119
KONYA ÇİMENTO	39,87	31,13	24-25.10.1990	25.000	48.619.750.000	17.663.979	6.396
ÜNYE ÇİMENTO	49,21	2,86	1-2.11.1990	10.000	2.570.500.000	927.162	281
MARDİN ÇİMENTO	46,23	25,46	22-23.11.1990	50.000	25.463.750.000	9.161.501	1.280
THY	100,00	1,55	29.11-7.12.1990	3.000	13.925.250.000	4.976.165	2.488
ADANA ÇİM. (A)	23,86	17,16	18-20.2.1991	270.000	79.128.900.000	25.162.623	3.355
ADANA ÇİM. (C)	23,42	17,16	18-20.2.1991	30.000	8.792.100.000	2.795.847	3.355
MİGROS	42,22	36,40	25-26.2.1991	8.000	18.199.200.000	5.609.246	3.951
DİTAŞ	14,77	2,51	6-7.5.1991	7.000	864.500.000	219.411	1.263
TÜPRAŞ	100,00	1,66	27-29.5.1991	2.000	24.278.800.000	6.036.589	15.456
PETROL OFİSİ	100,00	4,02	27-29.5.1991	4.000	57.863.200.000	14.386.888	17.206
TOFAŞ TÜRK (I)	23,13	0,85	13-14.6.1991	19.000	25.809.600.000	6.119.572	3.147
TOFAŞ TÜRK (II)	4,46	0,13	4-7.3.1994	72.000	56.642.400.000	2.824.239	801
T. İŞ BANKASI (C)	12,30	4,90	4-6.5.1998	26.000 **	59.826.613.600.000	240.702.529	80.978
TOPLAM		-			**60.808.901.103.450**	**576.217.170**	**273.966**

* PETKİM hisse senetlerinin halka arzı sırasında, daha önce 1987 yılında ihraç edilen PETKİM tahvili sahiplerine ayrı bir imkan tanınmış ve beher hisse 2.250 TL'den satılmıştır. Bu çerçevede PETKİM tahvili sahibi 1.762 kişiye yaklaşık 62 milyar TL tutarında hisse senedi satışı gerçekleştirilmiştir.

** Beher hisse satış fiyatı, indirim oranına göre 23.400 TL ile 26.000 TL arasında değişmektedir.

1 Halka arz edilen kamu payı, şirketlerin toplam sermayeleri üzerinden hesaplanmıştır.

2 Beher hisse satış fiyatları, 1000 TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.

3 Adana Çimento A ve C grubu hisse senetleri, TOFAŞ Oto Ticaret ve TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikası hisse senetleri ile TÜPRAŞ ve POAŞ hisse senetleri birlikte ve birebir oranında halka arz edilmiştir.

Tablo 2. Uluslararası Piyasalarda Kurumsal Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

	ARZ TARİHİNDEKİ PAY (%)	ARZEDİLEN KAMU PAYI (%)	ARZ TARİHİ	BEHER HİSSE SATIŞ FİYATI ($)	TOPLAM SATIŞ TUTARI (TL)	TOPLAM SATIŞ TUTARI ($)
TOFAŞ TÜRK	21,13	16,67	03.03.1994	3,30	6.682.308.600.000	330.000.000
T. İŞ BANKASI (C)	12,30	7,40	4-6.05.1998	0,10	97.418.944.480.000	391.949.083
TOPLAM					**104.101.253.080.000**	**721.949.083**

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir. Satış tutarlarının döviz cinsinden değeri, halka arzın başlangıç tarihindeki T.C. Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden hesaplanmıştır.

1 Arz edilen kamu payı, toplam şirket sermayesi üzerinden hesaplanmıştır.

2 Beher hisse satış fiyatı, 1000 TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.

Tablo 3. Halka Arz ve Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

	BLOK SATIŞ veya HALKA ARZ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN veya HALKA ARZ EDİLEN KAMU PAYI (%)	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	BLOK SATIŞ veya HALKA ARZ BEDELİ (TL)	BLOK SATIŞ veya HALKA ARZ BEDELİ ($)	BEHER HİSSE HALKA ARZ FİYATI (TL)	HALKA ARZ BAŞVURU SAYISI
AFYON ÇİMENTO								
- Blok Satış	99,60	51,00	SCF	08.09.1989	29.114.670.000	13.000.000		
- Halka Arz	48,60	39,87	Halka Arz	21-26.03.1991	29.899.650.000	8.422.698	30.000	12.591
TOFAŞ OTO TİC.								
- Blok Satış	39,00	16,00	FİAT AUTO S.p.A.	22.02.1991	42.204.800.000	13.203.441		
- Halka Arz	23,00	1,36	Halka Arz	13-14.06.1991	4.075.200.000	966.248	15.000	3.147
NİĞDE ÇİMENTO								
- Halka Arz	99,84	12,72	Halka Arz	13-14.05.1991	10.494.000.000	2.647.286	165.000	1.125
- Blok Satış	87,12	87,10	OYAK-SABANCI	23.03.1992	139.328.550.000	22.500.000		
ÇUKUROVA ELEKT.								
- Halka Arz	18,65	5,45	Halka Arz	16-17.04.1990	96.995.475.000	38.829.409	23.750	22.184
- Blok Satış	11,50	11,25	RUMELİ ELEKT.	16.02.1993	740.332.586.781	81.096.791		
KEPEZ ELEKTRİK								
- Halka Arz	42,05	8,14	Halka Arz	16-17.04.1990	23.457.024.000	9.390.359	14.400	8.320
- Blok Satış	25,39	25,39	RUMELİ ELEKT.	16.02.1993	302.708.401.452	33.158.988		
NETAŞ								
- Blok Satış	49,00	20,00	NTL	01.03.1993	215.134.920.000	26.000.000		
- Halka Arz	29,00	7,75	Halka Arz	3-5.11-12.3.1993	80.522.310.000	8.723.623	8.250	4.897
GİMA								
- Halka Arz	54,68	4,15	Halka Arz	3-4.06.1991	1.660.900.000	406.902	4.000	283
- Blok Satış	50,38 *	94,05	BİLFER-DEDEMAN	02.03.1993	201.000.000.000	21.787.413		
TELETAŞ								
- Halka Arz	40,00	22,00	Halka Arz	29.02-2.03.1988	15.399.995.000	13.090.225	5.000	41.695
- Blok Satış	18,00	18,00	ALCATEL B.V.	19.08.1993	245.455.048.800	21.002.400		
USAŞ								
- Blok Satış	100,00	70,00	SAS	09.02.1989	32.014.842.000 **	14.450.000		
- Halka Arz	30,00	30,00	Halka Arz	20-22.10.1993	191.999.968.000	15.205.871	32.000	4.672
			TOPLAM		**2.401.798.341.033**	**343.881.654**		**98.914**
			Halka Arz		454.504.522.000	97.682.621		
			Blok Satış		1.947.293.819.033	246.199.033		

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir.

* : Gima'daki % 50.376 KOÎ hissesi, bu kuruluşta bulunan ve satış yetkisi KOÎ'ye verilen Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'ne ait % 43.672 oranındaki hisselerle birlikte toplam % 94.048 oranı üzerinden satılmıştır.

** : Peşin blok satış bedeline ilaveten 10 yıl süre ile vergi sonrası karın % 21'i alınmaktadır.

1) Halka arz edilen kamu payı, şirketlerin toplam sermayeleri üzerinden hesaplanmıştır.

2) Beher hisse satış fiyatları, 1000 TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.

3) ABD Doları cinsinden teklif tutarları satış tarihindeki T. C. Merkez Bankası döviz satış kuru üzerinden TL'ye, TL cinsinden alınan teklif tutarları ise satış tarihindeki döviz alış kuru üzerinden ABD Dolarına çevrilmiştir.

Tablo 4. Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar-I

	BLOK SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ/KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ (ABD doları)
BİNAŞ	47,50	47,50	T. KALKINMA VAKFI	29.08.86	250.000.000	373.474
BİGA YEM	40,00	40,00	SİLİVRİ YEM A.Ş	21.11.86	112.000.000	149.683
BURSA SOĞUK DEPO.	52,00	52,00	BURSA BELEDİYESİ	21.11.86	80.136.000	107.050
YEMTA	20,00	20,00	TARIŞ GN. MDL.	21.11.86	60.000.000	80.187
MANİSA YEM	15,00	15,00	HALİL YURSEVEN	23.07.87	50.000.000	58.411
ISPARTA YEM	15,00	15,00	DR. TURHAN ÖZGÜL	23.07.87	65.000.000	75.935
SAMAŞ	25,00	25,00	TOKAT İL ÖZEL İDARESİ	23.01.87	98.000.000	131.279
ANSAN - MEDA	88,33	88,33	ATLANTIC IND. LTD.	18.11.88	22.849.970.000	13.000.000
ESKİŞEHİR YEM	45,00	45,00	ZEYTİNOĞLU HOLDİNG	22.05.89	2.250.000.000	1.084.421
AKSARAY YEM	40,00	40,00	H. ÖZOT - M. DEMİRAY	23.05.89	950.000.000	457.867
ÇORUM YEM	30,00	30,00	PANKOBİRLİK	25.05.89	250.000.000	120.491
KAYSERİ YEM	13,33	13,33	KAYSERİ YEM FAB. ORT.	30.05.89	175.000.000	84.344
ANKARA ÇİMENTO	99,30	99,30 (1)	SCF	08.09.89	73.906.470.000	33.000.000
BALIKESİR ÇİMENTO	98,50	98,50 (1)	SCF	08.09.89	51.510.570.000	23.000.000
PINARHİSAR ÇİMENTO	99,90	99,90 (1)	SCF	08.09.89	55.989.750.000	25.000.000
SÖKE ÇİMENTO	99,60	99,60 (1)	SCF	08.09.89	24.655.490.000	11.000.000
ADANA KAĞIT YORBA	60,00	60,00	ÇİTOSAN MEMUR YRD. DER.	15.03.91	1.400.000.000	402.065
TÜRK KABLO	38,00	38,00	NOKIA INT. - FINNISH FUND	17.05.91	43.328.080.000	11.000.000
GÜNEŞ SİGORTA	30,00	30,00	GAN INTERNATIONAL	01.07.91	81.937.359.000	18.900.000
ORDU SOYA	100,00	100,00	TARIM KRE. KOOP.	10.08.91 (2)	1.500.000.000	322.762
ÇAYBANK	49,00	49,00	DERVİŞ TEMEL	29.01.92	13.500.000.000	2.465.290
İPRAGAZ	49,33	51,00 (3)	İPRAGAZ A.G.	27.01.92	350.000.000.000	64.066.776
TAT KONSERVE	17,27	17,27	KOÇ HOLDİNG	28.01.92	41.439.728.000	7.578.534
ÇAMSAN	26,83	26,83	GÖKHAN POYRAZ	20.02.92	8.000.000.000	1.387.817
RAY SİGORTA	49,65	49,65	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU	08.05.92	69.000.000.000	10.376.455
POLİNAS	30,00	30,00	ÜLKER GIDA	08.05.92	45.000.000.000	6.767.253
MEYSU	96,15	96,15	ÜNAL DOĞAN GRUBU	16.07.92	8.500.000.000	1.229.897
ŞEKER SİGORTA	13,37	13,37	SERT HOLDİNG	06.08.92	6.500.000.000	918.623
ANKARA HALK EKMEK	3,79	3,79	ANK. B.ŞEHİR BELEDİYESİ	18.08.92	600.000.000	84.072
TÜRK TRAKTÖR	33,73	33,73	KOÇ HOLDİNG	23.09.92	56.750.000.000	7.683.247
TRAKMAK	45,00	45,00	KOÇ HOLDİNG	23.09.92	29.250.000.000	3.960.088
GAZİANTEP ÇİMENTO	99,73	99,73	RUMELİ HOLDİNG	03.12.92	434.266.595.418	52.695.898
İSKENDERUN ÇİMENTO	100,00	100,00	OYAK-H. ÖMER SABANCI	02.12.92	509.035.500.000	61.500.000
TRABZON ÇİMENTO	100,00	100,00	RUMELİ HOLDİNG	03.12.92	268.252.782.759	32.551.000
DENİZLİ ÇİMENTO	100,00	100,00 (4)	MODERN ÇİMENTO	04.12.92	579.376.500.000	70.100.000
ÇORUM ÇİMENTO	100,00	100,00	YİBİTAŞ HOLDİNG	25.12.92	296.730.000.000	35.000.000
SİVAS ÇİMENTO	100,00	100,00	YİBİTAŞ HOLDİNG	25.12.92	249.253.200.000	29.400.000
ŞEKERBANK	10,00	10,00	PANKOBİRLİK	22.02.93	31.823.000.000	3.505.195
TOE	81,35	81,35	SÜPER OTO	14.04.93	75.952.000.000	8.000.000
LADİK ÇİMENTO	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO	21.04.93	553.062.592.574	57.598.687
ŞANLIURFA ÇİMENTO	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO	21.04.93	551.212.296.776	57.405.988
BARTIN ÇİMENTO	99,78	99,78	RUMELİ ÇİMENTO	06.05.93	200.544.522.750	20.568.669
AŞKALE ÇİMENTO	100,00	100,00	ERÇİMSAN	17.06.93	328.436.478.000	31.158.000
BANDIRMA YEM LTD.	24,62	24,62	BANDIRMA SOĞ.HAVA T.A.Ş.	15.11.93	5.000.000.000	374.721
KARS YEM A.Ş.	37,07	37,07	LÜTFÜ KARAMAN ve 14 çalışan	17.11.93	1.138.900.000	85.080
AEG - ETİ A.Ş	11,11	11,11	AEG Aktiengesellschaft	10.12.93	30.644.025.000 (5)	2.199.542
İSTANBUL DEMİR ÇELİK	40,00	40,00	BİRLİK İNŞ. MAD. A.Ş.	10.12.93	2.285.075.923 (6)	164.345
GÜNEYSU	67,31	67,31	AYŞE BALCI	24.02.94	6.000.000.000	333.058
LAYNE-BOWLER	4,17	4,17	KONYA ŞEKER FAB. A.Ş.	20.04.94	250.000.000	6.912
ARA TOPLAM (I)					5.113.301.372.290	707.513.114

(1) Satış sözleşmesinde satılan hisselerin en az %40'ının, satış tarihinden itibaren 5 yıl içinde BCF tarafından halka arz edilmesi hüküm bağlanmıştır. Ancak satış izleyen Danıştay'ın 25.12.1991 tarihli kararı ile iptal edilmiştir, daha sonra Bakanlar Kurulu tarafından 27.4.1992 tarihinde alınan kararla geriye yürütülemeyecek, kısmından pratiğe imkan olmamıştır. Bu nedenle, satılan hisselerin halka arz süresi 27.4.1992 tarihinden itibaren 5 yıl içinde gerçekleştirilecektir.

(2) Temmuz 1989'da 10 yıl süre ile net kârın %40'ının hibeli edilmesi hüküm da imzalanmış satış sözleşmesi iptal edilmiş ve Eylül 1991'de 1.5 milyar TL bedel ödenerek yeni bir sözleşme imzalanmıştır.

(3) İPRAGAZ'da %1.67 oranında hisse sahibi olan gerçek kişilerin velisi tayin etmiş Türkiye Petrolleri A.O. ile KOÇ arasında 16 Eylül 1991 tarihinde imzalanan protokol ile satışa konu hisse oranı, "yönetim hissesi" olan %51'e tamamlanmıştır.

(4) Satış sözleşmesi uyarınca satılan hisselerin %40'ı kadarı, satış tarihinden itibaren 4 yıl içinde Menkul Kıymetler tarafından halka arz edilecektir.

(5) Alıcı firmanın teklif ettiği yaşan 3 750 000 DM olup bu kadar, sözleşme imza tarihlerinde M.B. döviz satış kuru üzerinden TL'ye, iyiş tarihinde çeşitsiz kur üzerinden de ABD Doları'na çevrilmiştir.

(6) Alıcı firma yaşan 2 285 075 923 TL tutarındaki satış bedelini ihracatı, İDÇ'nin 1991 ve 1992 yıllarına ilişkin ihracatı ve ihracatlar vergisi iadesi borçu olan toplam 758 245 077 TL'yi sözleşme tarihinde ödemiştir.

Tablo 5. Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar-II

	BLOK SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ/KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ (ABD doları)
SİVAS YEM	3,57	3,57	HALUK DENÇER	01.06.94	11.250.000	361
HASCAN GIDA	3,40	3,40	ALİ BAYSAL	02.06.94	200.000.000	6.331
TOROS İLAÇ PAZ.	25,00	25,00	TEKNİK SERVİS TİC. A.Ş.	21.06.94	2.000.000.000	64.668
AEG - ETİ	27,85	27,85	AEG Aktiengesellschaft	21.06.94	181.946.682.000	5.871.330
ALTEK	30,00	30,00	ANMAR HOLDİNG	22.06.94	12.897.078.400	560.000
ÇEŞTAŞ	2,29	2,29	ÇUKUROVA ELEKTRİK A.Ş.	23.06.94	250.000.000	8.069
ÇANAKKALE SERAMİK	5,80	5,80	İBRAHİM BODUR HOLDİNG	29.12.94	34.022.121.480	887.402
PANCAR MOTOR	16,00	16,00	PANKOBİRLİK	29.12.94	600.000.000	15.650
PAN TOHUM ISLAH	43,93	43,93	ŞEKER SAN. MENSUP. VAKFI	02.01.95	5.000.000.000	129.242
AROMA BURSA MEYVE S	9,17	9,17	Çalışanlar / ÖMER DURUK	04.01.95	5.503.882.000	136.019
FRUKO - TAMEK	15,66	15,66	TAMEK HOLDİNG	23.01.95	70.000.000.000	1.724.818
TAMEK GIDA	5,54	5,54	TAMEK HOLDİNG	23.01.95	7.500.000.000	184.802
MEKTA	28,00	28,00	TAMEK HOLDİNG	23.01.95	500.000.000	12.320
KONYA ŞEKER	24,00	24,00	Konya-Ilgın-Ereğli Pan. Elekt. Bir.	02.02.95	400.000.000.000	9.845.609
NİMSA	97,80	97,80	MEYEPA Marketing A.Ş.	31.03.95	25.244.400.000	600.000
HAVAŞ	100,00	60,00	YAZEKS A.Ş	17.04.95	1.530.540.000.000	36.000.000
SUNTEK	39,00	39,00	SERİM SUNGUROĞLU	07.08.95	1.750.000.000	38.583
ADIYAMAN ÇİMENTO	100,00	100,00	TEKSİKO GİYİM SAN. A.Ş.	16.08.95	2.447.707.500.000	52.500.000
KÜMAŞ	99,74	99,74	ZEYTİNOĞLU HOLDİNG A.Ş.	28.09.95	5.277.624.629.051	108.100.000
SÜMERBANK	100,00	100,00	İPEKS TEKSTİL SAN. A.Ş.	17.10.95	5.217.384.340.000	103.460.000
KÖYTAŞ	85,59	85,59	A.B.G. Ortak Girişimi	28.11.95	8.120.100.000	150.000
ÇINKUR	98,80	98,80	K.M.M. Kayseri Maden Metal A.Ş.	22.05.96	1.084.118.000.000	14.000.000
ELAZIĞ ÇİMENTO	99,89	99,89	OYAK / GAMA A.Ş.	12.06.96	2.702.489.400.000	27.850.000
VAN ÇİMENTO	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO A.Ş.	12.06.96	1.937.558.000.000	24.500.000
LALAPAŞA ÇİMENTO	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO A.Ş.	14.06.96	10.037.713.260.000	125.890.000
KARS ÇİMENTO	100,00	100,00	ÇİMENTAŞ GRUBU	18.06.96	1.779.755.250.000	22.250.000
GÜMÜŞHANE ÇİMENTO	95,46	95,46	PREKON İNŞAAT SAN. A.Ş.	05.07.96	288.505.000.000	3.500.000
ERGANİ ÇİMENTO	100,00	100,00	RUMELİ ÇİMENTO SAN. A.Ş.	03.04.97	5.971.062.000.000	46.700.000
PETLAS	99,97	99,97	KOMBASSAN HOLDİNG A.Ş.	06.05.97	4.874.155.000.000	35.750.000
ÇEMAŞ	49,61	49,61	IŞIKLAR HOLDİNG A.Ş.	06.05.97	293.191.000.000	2.150.000
ÇİMSOL	30,42	30,42	IŞIKLAR HOLDİNG A.Ş.	06.05.97	122.706.000.000	900.000
ANADOLUBANK	100,00	100,00	MEHMET RÜŞTÜ BAŞARAN	07.05.97	9.518.025.000.000	69.500.000
FİLYOS ATEŞ TUĞLASI	100,00	100,00	Zonguldak Yatırım Makinaları A.Ş.	13.05.97	2.477.112.000.000	18.150.000
DENİZBANK	100,00	100,00	ZORLU HOLDİNG	29.05.97	9.261.120.000.000	66.000.000
BOZÜYÜK SERAMİK A.Ş.	100,00	100,00	ERCAN MADENCİLİK A.Ş	01.10.97	2.088.000.000.000	12.000.000
KURTALAN ÇİMENTO	100,00	100,00	CANLAR OTO İNŞ. SAN. VE TİC. A.Ş.	09.01.98	5.916.174.000.000	28.100.000
ETİBANK	100,00	100,00	MEDYA-İPEK HOLDİNG A.Ş.	02.03.98	35.749.450.000.000	155.500.000
HAVAŞ	40,00	40,00	TURGAY CİNER	30.03.98	6.527.577.000.000	27.100.000
SİVAS DEMİR ÇELİK İŞL.	99,90	99,90	SİVAS SAN. YATIRIM VA TİC. A.Ş.	24.04.98	1.648.776.250.000	6.655.000
KONYA KROM MAN. A.Ş.	100,00	100,00	KONYA SELÇUKLU SAN. TİC. A.Ş.	05.06.98	10.490.018.000.000	40.700.000
YARIMCA PORSELEN	100,00	100,00	EVYAP SAN. TİC. A.Ş.	09.07.98	8.193.215.000.000	30.500.000
ARA TOPLAM (II)					135.689.562.142.931	1.077.990.466
BLOK SATIŞ TOPLAMI					140.802.763.465.131	1.785.503.580

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir. ABD Doları ve DM cinsinden teklif tutarlarının TL'ye çevrilmesinde M.B. döviz satış kuru ve efektif satış kuru, DM cinsinden teklif tutarlarının ABD Doları'na çevrilmesinde M.B. çapraz kuru, TL cinsinden teklif tutarlarının ABD Doları'na çevrilmesinde ise M.B. döviz alış kuru kullanılmıştır. Kullanılan kurlar, sözleşme imza tarihindeki değerlerdir.

Tablo 6. Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ya da Devir İşlemi Gerçekleştirilenler

	SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ / KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ ($)
YEM SANAYİİ A.Ş.						
Tavşanlı Yem San.A.Ş.	4,83	4,83	Mustafa Nadir Uysal	14.04.1993	155.000.000	16.359
Balıksan A.Ş.	15,00	15,00	Yavuz Ali Oğuz	14.04.1993	191.000.000	20.158
Çukoyem Ltd. Şti	4,00	4,00	Ceyhan San. Tic. İşl. A.Ş.	15.04.1993	65.000.000	6.834
Çaycuma Yem Fabrikası	-	-	Yurtbay Ltd. Şti.	23.07.1993	12.771.500.000	1.133.088
Adıyaman Yem Fabrikası	-	-	Güçlü Yem San. ve Tic. A.Ş.	01.11.1993	6.200.000.000	478.136
Korkuteli Yem Fabrikası	-	-	Korkutelim Yem San.A.Ş.	02.11.1993	12.000.000.000	919.762
Samsun Yem Fabrikası	-	-	Samsun Yem San. A.Ş.	02.11.1993	42.000.000.000	3.219.168
Acıpayam Yem Fabrikası	-	-	Acıpayam Yem San. A.Ş.	03.11.1993	10.500.000.000	801.847
Bursa Yem Fabrikası	-	-	Van-Er Gıda San. Ltd. Şti.	03.11.1993	27.000.000.000	2.061.893
Çankırı Yem Fabrikası	-	-	Çan-Yem Çankırı Yem A.Ş.	03.11.1993	11.500.000.000	878.214
Devrekani Yem Fabrikası	-	-	Oruçoğlu Ltd. Şti.	03.11.1993	6.298.080.000	480.000 *
Elazığ Yem Fabrikası	-	-	Elazığ Yem San. A.Ş.	03.11.1993	13.635.033.498	1.039.176 **
Göksun Yem Fabrikası	-	-	Befa İnş. Tic. San.A.Ş.	03.11.1993	12.000.000.000	916.397
Yatağan Yem Fabrikası	-	-	Yatağan Yem San. A.Ş.	03.11.1993	18.000.000.000	1.374.596
Konya Yem Fabrikası I	-	-	Hüsnü Özbey Mad.Ltd.	12.11.1993	5.000.000.000	377.119
Konya Yem Fabrikası II	-	-	Hüsnü Özbey Mad.Ltd.	12.11.1993	21.000.000.000	1.583.898
Uşak Yem Fabrikası	48,00	48,00	Mahmut Özgöbek	16.11.1993	9.000.000.000	676.065
Kızıltepe Yem Fabrikası	-	-	Karaboğa A.Ş.	20.04.1994	1.500.000.000	47.485
Adapazarı Yem Fabrikası	-	-	Yılmaz Trans Gıd. Mad. A.Ş.	21.04.1994	3.081.300.000	100.000
Erzurum Yem Fabrikası	-	-	Has Nur Yem San. Ltd. Şti.	21.04.1994	6.615.500.000	215.129
Siirt Yem Fabrikası	-	-	Refik Kızılay	21.04.1994	1.000.000.000	32.519
Diyarbakır Yem Fabrikası	-	-	Anık Kardeşler Yem Ltd.	22.04.1994	9.364.000.000	315.886
Tunceli Yem Fabrikası	-	-	Feniş Yem San. Tic. A.Ş.	22.04.1994	2.000.000.000	67.468
Tatvan Yem fabrikası	-	-	Rona Otomotiv Koll. Şti.	22.04.1994	3.250.000.000	109.636
Malatya Arsası	-	-	Zübeyde Gündoğdu	11.05.1994	13.500.000	385
Van Yem San. Fabrikası	-	-	Van Yem San. A.Ş.	12.05.1994	9.800.000.000	286.329
İstanbul Yem Fabrikası	-	-	Jet Ulusal Gıda San. A.Ş.	13.05.1994	115.000.000.000	3.438.894
Kırklareli Yem Fabrikası	-	-	Tar.Kre.Koop.Merkez Bir.	16.01.1995	23.043.478.261	577.574
Hilvan Yem Fabrikası	-	-	Osman Baysal	28.02.1995	1.050.000.000	25.371
Muş Yem Fabrikası	-	-	Ahmet Alak	03.04.1995	9.069.565.217	217.324
YEM'E AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**392.102.956.976**	**21.416.710**
ÇİNKUR Çinko Kurşun Metal San. A.Ş.						
Celaldağ Maden Sahası Ruhsat Devri			Anıtaş Madencilik Ltd.	20.06.1995	3.250.000.000	77.172
Pozantı Maden Sahası Ruhsat Devri			İbrahim Doğan	20.06.1995	33.000.000	784
Koyulhisar Maden Sahası Ruhsat Devri			Menka A.Ş.	25.08.1995	500.000.000	11.879
ÇİNKUR'A AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**3.783.000.000**	**89.835**
SİVAS Demir Çelik T.A.Ş.						
Ankara - Gaziosmanpaşa'da Bir Daire			Yavuz Özen	07.09.1995	11.200.000.000	237.419
SİVAS DEMİR ÇELİK'E AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**11.200.000.000**	**237.419**
TESTAŞ T. ELEK. SAN.A.Ş.						
Aydın Tesisleri			Tawain Firstohın Aydın Elek.A.Ş.	20.12.1995	65.371.750.000	1.150.000
TESTAŞ'A AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**65.371.750.000**	**1.150.000**
TÜRK HAVA YOLLARI						
4 Adet B-727 Tipi Uçak			Top Air / Kıbrıs Türk Hava Yolları	29.03.1996	786.734.700.000	11.100.000
THY TOPLAMI					**786.734.700.000**	**11.100.000**

(*) : Devrekani Yem Fabrikası, ABD Doları üzerinden satılmıştır. 480.000 $ tutarındaki teklifin TL değeri, satış tarihindeki T.Cumhuriyet Merkez Bankası döviz satış kuru kullanılarak hesaplanmıştır.

(**): Abcı Firmanın Elazığ Yem Fabrikası için verdiği teklif 1.761.300 DM'dır. Bu tutar, satış tarihindeki T. Cumhuriyet Merkez Bankası DM döviz satış kuru üzerinden TL'ye ve aynı tarihteki çapraz kur üzerinden ABD Doları'na çevrilmiştir.

Tablo 6. Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ya da Devir İşlemi Gerçekleştirilenler(Devam)

	SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ / KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ ($)
EBK ET VE BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş.						
Manisa Lojman Arsası	-	-	Musa Kök (Kök İnşaat)	07.07.1995	8.050.000.000	182.747
İskenderun Soğuk Depo Ars.	-	-	Bilfer Madencilik A.Ş.	10.07.1995	36.010.000.000	813.234
Çerkezköy Arsası	-	-	Öznur Kablo San. Ltd. Şti.	10.07.1995	66.800.000.000	1.508.582
Gölbaşı-Oğulbey Arsası	-	-	Cihan-Kur İnş. san.Tic. A.Ş.	10.07.1995	77.500.000.000	1.750.226
Ankara Komb. Arsası	-	-	Gimat	11.08.1995	1.350.000.000.000	29.209.399
Afyon Et Kombinası	-	-	Özerler Holding A.Ş.	16.08.1995	50.000.000.000	1.061.301
Suluova Et Kombinası	-	-	Amasya Pancar Ekicileri Koop.	16.08.1995	37.000.000.000	785.363
Malatya Et Kombinası	-	-	Malet Malatya Et Ür. San.A.Ş.	16.08.1995	31.000.000.000	658.006
Kars Et Kombinası	-	-	Çelikler Turizm Ltd.Şti.	17.08.1995	20.000.000.000	422.306
Elazığ Et Kombinası	-	-	Elazığ Et Ür. Ent. Tes. A.Ş.	17.08.1995	40.000.000.000	844.612
Şanlıurfa Et Kombinası	-	-	Dem-Et Demir Et. Ent. Tes. A.Ş.	18.08.1995	28.000.000.000	591.741
Tatvan Et Kombinası	-	-	Tat-Et Entegre Et San. A.Ş.	21.08.1995	19.000.000.000	401.437
Bayburt Et Kombinası	-	-	Nurtat Kologlu A.Ş.	25.08.1995	23.000.000.000	481.534
Bursa Et Kombinası	-	-	Et-Ba Bursa Ortak Girişim A.Ş.	29.08.1995	60.000.000.000	1.256.623
Ersan A.Ş.	99,83	99,83	Erzincan Pancar Ekicileri Koop.	31.08.1995	6.000.000.000	125.410
Kastamonu Et Kombinası	-	-	Kastamonu Et Gıda A.Ş.	08.09.1995	30.000.000.000	637.796
Ağrı Et Kombinası	-	-	Ağ-Et Ağrı Ent. Tesisleri A.Ş.	11.09.1995	25.000.000.000	532.413
9 Arsa	-	-	Muhtelif	Şubat.1998	76.736.800.880	241.700
EBK'YA AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**1.984.096.800.880**	**41.504.430**
KÖYTEKS YATIRIM HOLDİNG A.Ş.						
Yerköy Tes. ait 4 Arsa			Yerköy Ticaret Borsası	22.08.1995	914.383.750	19.236
Yerköy Tes. ait 2 Arsa			Erol Erbaş	24.08.1995	340.000.000	47.906
Yerköy Tes. Ait 1 Arsa			Mehmet Kılıç	08.09.1995	190.124.000	4.042
Siirt Hazır Giyim Tesisi			Geliş Madencilik A.Ş.	12.09.1995	9.500.000.000	202.029
Yerköy Tes. Ait 1 Arsa			Şeref Yılmaz	12.09.1995	222.591.200	4.734
Yerköy Tes. Ait 22 Arsa			Çelikler Gıda San.A.Ş.	13.10.1995	3.261.788.500	65.168
Yerköy Tes. Ait 4 Arsa			Çelikler Gıda San.A.Ş.	08.02.1996	805.900.000	12.713
Gümüşhane Haz. Giy. Tes.			İncinur Tekstil Sanayi A.Ş.	28.05.1996	34.000.000.000	436.015
Diyarbakır Haz. Giy. Tes.			Refakat Gıda ve Teks. A.Ş.	14.06.1996	37.120.000.000	467.889
Yerköy Hazır Giyim Tesisi			Çelikler Gıda San.A.Ş.	26.07.1996	45.000.000.000	542.567
Erzincan Haz. Giyim Tesisi			Kardeşler Otomotiv A.Ş.	24.01.1997	43.500.000.000	380.012
ERHAZ Erzurum Ha. Gi.T.			Özçakmak Tekstil Ltd.Şti.	11.08.1997	112.717.364.400	691.560
SİHAZ Sivas Haz.Giy.Tes.			EGS Sivas Tekstil Tic.Ltd.Şti.	11.08.1997	134.647.500.000	830.081
16 Konfeksiyon Makinası			Kumazlar Teks. Mak. Ltd. Şti.	06.02.1998	2.890.000.000	13.240
63 Örgü ve 1 Konf. Makin.			Saçak Mak. Tic. Ve San. Ltd. Şti.	11.02.1998	1.416.000.000	6.397
4 Konfek. Makinası			İşçi Koruma Mal. Giyim Ltd. Şti.	19.2 1998	1.747.000.000	7.743
KÖYTEKSE AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**428.272.651.850**	**3.731.332**
KARADENİZ BAKIR İŞLETMELERİ A.Ş.						
Kutlular Maden Sahası			Doğu Karadeniz Beled. Birliği	20.10.1997	5.000.000.000	28.044
1 Adet taşınmaz			Artvin İl Özel İdaresi	19.03.1998	1.000.000.000	4.239
22 Adet Gayrimenkul			Muhtelif	09.07.1998	16.343.600.000	61.134
236 Adet Gayrimenkul			Muhtelif	Haz-Tem 98	21.259.255.000	80.491
KBİ'YE AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**43.602.855.000**	**173.908**
ÇİTOSAN T. ÇİMENTO VE TOPRAK SAN. T.A.Ş.						
Öğütülebilirlik Lab.			Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	31.12.1997	1.000.000.000	4.884
ÇİTOSAN'A AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**1.000.000.000**	**4.884**

Tablo 6. Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ya da Devir İşlemi Gerçekleştirilenler(Devam)

	SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ / KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ ($)
T. SÜT ÜRÜNLERİ A.Ş.						
İzmir-Tire Süt Top. Merk.	-	-	Levent Yatkın	10.05.1993	505.000.000	51.750
Çatalca Süt Top. Merk.	-	-	Z. Yücel - A. Hasbayram	13.05.1993	675.250.000	67.912
Denizli Acıpayam Arsası	-	-	Dr. İsa Tuzcu	16.07.1993	451.000.000	40.277
Adana Süt ve Mam. İşl.	-	-	Seytaş A.Ş.	20.07.1995	56.000.000.000	1.264.394
Afyon Süt Mam. İşl.	-	-	Afyon Gıda San.	20.07.1995	40.000.000.000	903.138
Amasya Süt ve Mam. İşl.	-	-	Oğraş Top.San.Ltd.Şti.	20.07.1995	25.000.000.000	563.749
Bayburt Süt ve Mam. İşl.	-	-	Vural İşaşır	20.07.1995	18.600.000.000	419.429
Çan Süt Mam.İşl.	-	-	Tikveşli A.Ş.	20.07.1995	16.000.000.000	361.255
Çankırı Süt ve Mam. İşl.	-	-	Aytaç Dış Tic.Yat.San.A.Ş.	20.07.1995	21.000.000.000	473.549
Erzincan Süt ve Mam. İşl.	-	-	Asır A.Ş.	20.07.1995	16.000.000.000	360.799
Erzurum Süt ve Mam.İşl.	-	-	Özatalay İnş.Tur.Tic.Ltd.	20.07.1995	18.000.000.000	405.899
Eskişehir Süt ve Mam.İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	20.07.1995	40.000.000.000	901.998
Havsa Süt Mam.İşl.	-	-	Trakyabirlik	20.07.1995	64.000.000.000	1.443.197
Siverek Süt İşl.	-	-	Ali Murat Bucak	20.07.1995	6.000.000.000	135.300
Yatağan Süt işl.	-	-	Bodrum Su Ürün. Paz.Ltd.Şti.	20.07.1995	32.000.000.000	721.598
Yüksekova İşl.	-	-	Şükrü Acar	20.07.1995	5.000.000.000	112.750
Trabzon İşletmesi	-	-	Demçay A.Ş.	20.07.1995	36.000.000.000	812.825
Solaklı Süt Top.Mer.	-	-	Cuma Şanlıyurt	26.07.1995	4.000.000.000	89.174
Sinop Süt ve Mam.İşl.	-	-	Recep Özdemir	28.07.1995	17.000.000.000	378.712
Balıkesir Süt ve Mam. İşl.	-	-	Mar Tüketim Mad. İth.İhrac.A.Ş.	31.07.1995	144.000.000.000	3.208.556
Burdur Süt ve Mam.İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	31.07.1995	121.000.000.000	2.696.078
İzmir Süt ve Mamülleri İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	31.07.1995	305.000.000.000	6.795.900
Lalahan Süt ve Mam.İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	31.07.1995	110.000.000.000	2.450.980
Muş Süt ve Mam.İşl.	-	-	Muş Ovası Süt Ür.San.Tic.A.Ş.	01.08.1995	5.500.000.000	122.111
Adilcevaz Süt ve Mam.İşl.	-	-	Adilcevaz Sulama Kooperatifi	04.08.1995	7.500.000.000	165.366
Ceylanpınar Arsası	-	-	Veysi Göllü - Ahmet Güntekin	04.08.1995	4.000.000.000	88.195
Aksaray Süt ve Mam.İşl.	-	-	Aksaray Aksüt Mam.Ltd.Şti.	08.08.1995	39.000.000.000	854.626
Sivas Süt ve Mam.İşl.	-	-	Fah-Sel sanayi Ürünleri Ltd.Şti.	08.08.1995	18.100.000.000	396.634
Şebinkarahisar Arsası	-	-	Ünsal Uluçeçen	10.08.1995	2.200.000.000	48.025
Elazığ Süt ve Mam.İşl.	-	-	Elsüt A.Ş.	16.08.1995	22.000.000.000	466.972
İstanbul Süt ve Mam.İşl.	-	-	Süt End.Kuruluşları A.Ş.	29.08.1995	1.420.000.000.000	29.740.088
SEK isim hakkı	-	-	Süt End.Kuruluşları A.Ş.	29.08.1995	380.000.000.000	7.958.615
Bolu Süt ve Mam.İşl.	-	-	Abant Süt Ortak Girişimi	31.08.1995	71.000.000.000	1.484.021
Tunceli Süt Toplama Mer.	-	-	Celal Yaşar	31.08.1995	15.000.000.000	313.525
Çorum Süt ve Mam.İşl.	-	-	Cansüt Gıda San.	08.09.1995	22.500.000.000	476.957
Diyarbakır Süt ve Mam.İşl.	-	-	H.M.Adnan Çelebiser	22.11.1995	35.000.000.000	661.338
Adıyaman Süt ve Mam.İşl.	-	-	Ahmet Yaşar Öncel	23.11.1995	12.000.000.000	226.745
Devrek Süt ve Mam.İşl.	-	-	Başoğlu A.Ş.	23.11.1995	22.000.000.000	415.698
Silivri Süt Toplama Merk.	-	-	Klas Alışveriş Merk.Dış.Tic.A.Ş.	24.11.1995	8.000.000.000	149.695
Aydın Köşk Arsası	-	-	Sema Tar.Hay.Tur.Pet.Ür.San.A.Ş.	08.12.1995	24.000.000.000	432.261
Kastamonu Süt ve Mam.İşl.	-	-	Saf Süt Gıda San.Tic.A.Ş.	22.12.1995	16.000.000.000	279.393
Yenice Süt Toplama Merk.	-	-	Süleyman Çalışkan	06.02.1998	3.800.000.000	17.410
Giresun Süt ve Mam.İşl.	-	-	Hayri Bakıcı Ortak Girişim Grubu	05.06.1998	170.025.000.000	662.865
SEK'E AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**3.393.856.250.000**	**69.619.759**
DENİZ NAKLİYATI T.A.Ş.						
3 Tanker			Beşiktaş Den. San. A.Ş.	18-22.8.1995	617.809.060.000	12.980.000
Üsküdar Binası			Vadim İnş. Taah.ve Tic. A.Ş.	30.07.1998	4.397.575.000.000	16.250.000
DENİZ NAKLİYATI'NA AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**5.015.384.060.000**	**29.230.000**
PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.						
Ankara-Bahçelievler Bin.			Yurtkur Vakfı	12.07.1995	33.000.000.000	741.957
Ankara-Gaziosmanpaşa B.			Türk Parlamenter Birliği	25.07.1995	58.300.000.000	1.305.945
PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.					**91.300.000.000**	**2.047.902**

Tablo 6. Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ya da Devir İşlemi Gerçekleştirilenler(Devam)

	SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ / KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ ($)
SÜMER HOLDİNG A.Ş.						
291 Mağazanın devri	-	-	291 şirket çalışanı,bayi ve muhtelif	1993	100.814.000.000	9.176.588
40 Adet Arsa	-	-	Muhtelif	1993	31.600.000.000	2.876.388
1 Adet satış Mağazası	-	-	Ekol Etek	1993	10.300.000.000	937.557
4 Şirketteki İştirak Hisseleri	-	-	İMKB'de satış	1993	76.907.100.000	7.000.464
Gebze Arsası	-	-	M.Yurtdaş - A.Yaprak	26.06.1995	60.000.000	1.395
Karadeniz Ereğlisi Arsası	-	-	Selahattin Bağçe	26.06.1995	95.000.000	2.209
İzmir Konak Arsası	-	-	Osman V. Gürkaynak	03.07.1995	1.450.000.000	33.064
SİFAŞ'daki İştirak Hisseleri	-	-	İMKB'de satış	18-26.7.1995	19.695.454.000	442.056
88 Mağazanın devri	-	-	292 Şirket Çalışanı ve Bayii	Kasım-95	542.091.396.000	10.418.824
Adana Pamuklu San.İşl.	-	-	Yüksekbaş Tekstil A.Ş.	08.02.1996	480.000.000.000	7.571.694
Erzincan Pamuklu San.İşl.	-	-	Zafer Pamuk ve Tekstil San.A.Ş.	08.02.1996	73.000.000.000	1.151.529
Eskişehir Bas. San.İşl.	-	-	Sarar Giyim san.A.Ş.	08.02.1996	251.000.000.000	3.959.365
Hereke Yünlü San.İşl.	-	-	Kilim Men. - Küçükkalfa Men.	08.02.1996	229.000.000.000	3.612.329
Karaman Pamuklu San. İşl.	-	-	Kombassan A.Ş.	08.02.1996	635.000.000.000	10.016.721
Nevşehir Pamuklu San.İşl.	-	-	Nevşehir Giyim Tic. A.Ş.	08.02.1996	170.000.000.000	2.681.642
Şanlıurfa Yün Yapağı İşl.	-	-	Zafer Pamuk ve Tekstil A.Ş.	08.02.1996	47.500.000.000	749.282
11 Mağazanın Devri	-	-	Şirket Çalışanlan	16-20.12.1996	104.251.335.000	993.473
3 Adet Gayrimenkul	-	-	Yük.Öğ.Kredi ve Yurtlar Kurumu	25.08.1997	345.720.067.747	2.040.369
Aksantaş II	-	-	Güney Sanayii ve Tic. A.Ş.	24.10.1997	1.546.490.000.000	8.500.000
Bünyan Yünlü San. İşl.	-	-	Bünyan Yün. Teks. San. A.Ş.	31.10.1997	294.303.750.000	1.625.000
Ereğli Pamuklu San.İşl.	-	-	Albayrak Tur. Tic. A.Ş.	31.10.1997	1.041.382.500.000	5.750.000
Denizli Pamuklu San.İşl.	-	-	Zafer Pamuk ve Tekstil A.Ş.	02.03.1998	1.641.640.000.000	7.150.000
2 Arsa	-	-	T.C. Merkez Bankası	15.04.1998	300.000.000.000	1.225.991
K.Maraş Pamuklu San.İşl.	-	-	Arsan Tekstil Tic.San.A.Ş.	04.05.1998	749.430.000.000	3.000.000
Soda Sanayii A.Ş.	9,23	9,23	T.İş Bankası A.Ş.	04.05.1998	1.373.955.000.000	5.500.000
Afyon Sincanlı Yap.Tif.Tops.		-	Özerler Holding A.Ş.	20.05.1998	307.811.900.000	1.210.000
Salihli Palamut ve Valeks İşl.	-	-	Ar-Tu Kimya San.ve Tic. A.Ş.	29.05.1998	387.616.320.000	1.508.000
Mannesman-Süm.Boru End	35,73	35,73	Borusan Holding A.Ş.	11.09.1998	3.018.510.000.000	11.000.000
Mersin Satış Mağazası	-	-	ESK Akaryakıt Oto.İnş.Tur.Tic.San. Ltd.	03.12.1998	24.517.890.000	81.000
Mersin Konfeksiyon Tesisi	-	-	Palmiye Tekstil San. Ve Tic. A.Ş.	03.12.1998	61.143.380.000	202.000
Mersin Depo Binası	-	-	Kiraz Depo Tıb. Vet. İlaç. San. Tic. Ltd.	03.12.1998	80.212.850.000	265.000
3 Adet Mağaza ve Bina	-	-	Maliye Bakanlığı	21.12.1998	1.324.131.000.000	4.322.000
SÜMER HOLDİNG'E AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**15.269.628.942.747**	**115.003.940**
TURBAN TURİZM A.Ş.						
İstanbul Kongre Sarayı			İMKB	1991	80.000.000.000	20.000.000
Kemer Marina Oteli			Alanya Özkaymak A.Ş.	20.06.1995	500.000.000.000	11.625.474
İstinye'de 2 Parsel Arsa			İMKB Başkanlığı	21.08.1995	450.000.000.000	9.507.712
İstinye'de 6 Parsel Arsa			İMKB Başkanlığı	23.10.1995	550.000.000.000	10.947.670
Çeşme Oteli ve Lojmanları			Gazala Tekstil A.Ş.	31.10.1995	574.402.500.000	11.250.000
Elmadağ Dağ Evi			Nathaş Turizm A.Ş.	06.02.1996	90.000.000.000	1.427.529
Ilıca Motel			Oden İnş. Turizm	12.02.1996	151.000.000.000	2.380.127
Kemer Marina Oteli			Park Holding A.Ş.	13.10.1997	3.018.492.000.000	17.100.000
Akçay Tatil Köyü			Oden İnş.Turizm Ticaret A.Ş.	15.10.1997	1.097.775.000.000	6.150.000
Kuşadası Marina			Tur-Yat Turistik	17.10.1997	4.312.948.500.000	24.150.000
Bodrum Marina			Karada Turizm İşl.A.Ş.	13.11.1997	3.892.834.000.000	20.900.000
Ürgüp Moteli			Oden İnş.Turizm Ticaret A.Ş.	09.04.1999	1.166.164.200.000	3.100.000
TURBAN'A AİT VARLIKLAR TOPLAMI					**15.883.616.200.000**	**138.538.512**

Tablo 6. Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ya da Devir İşlemi Gerçekleştirilenler(Devam)

SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ / KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ ($)
ORÜS ORMAN ÜRÜNLERİ SANAYİİ A.Ş.					
Ayancık İşletmesi		Ayancık Bel. Önder Ortak Girişim	05.02.1996	200.000.000.000	3.180.560
Devrek İşletmesi		M.Zeki Hacıkulaoğlu	05.02.1996	86.000.000.000	1.367.641
Düzce İşletmesi		Yılmaz Trans A.Ş.	05.02.1996	151.000.000.000	2.401.323
Vezirköprü İşletmesi		Vezirköprü Orman Ürünleri A.Ş.	05.02.1996	364.000.000.000	5.788.620
Pazarköy İşletmesi		Yüce İnşaat A.Ş.	05.02.1996	11.000.000.000	174.931
Ulupınar İşletmesi		Çevik Orman Ürünleri Ltd.	05.02.1996	23.110.000.000	367.514
Bafra İşletmesi		Kurpa Pazarlama A.Ş.	12.02.1996	201.000.000.000	3.168.248
Antalya İşletmesi		Özmutlu Madencilik A.Ş.	13.02.1996	211.000.000.000	3.311.726
Eskipazar İşletmesi		Cesurlar Sanayi ve Tic. A.Ş.	25.09.1997	51.840.000.000	300.000
Kalkım İşletmesi		Kalkım Orman Ürünleri A.Ş.	01.10.1997	87.025.000.000	500.000
Yenice İşletmesi		Yorüs A.Ş.	20.10.1997	107.490.000.000	600.000
Demirköy İşletmesi		Demirköy Orman Ürünleri San.A.Ş.	31.10.1997	135.832.500.000	750.000
Bartın İşletmesi		Bartın Orman Ürünleri San.A.Ş.	31.10.1997	297.020.400.000	1.640.000
Dursunbey İşletmesi		Or-Sa Ağaç San. Ve Tic. A.Ş.	15.12.1997	93.384.300.000	470.000
Şavşat İşletmesi		Talaş Ağaç San. Ve Tic. A.Ş.	27.02.1998	35.581.800.000	155.000
Bolu Emprenyeleme Tesisi		Baksaş Ahşap Kor. San.A.Ş.	19.03.1998	50.013.330.000	211.000
Arhavi İşletmesi		Çelikler San. Ve Tic. A.Ş.	25.03.1998	694.608.000.000	2.900.000
Artvin İşletmesi		Artvin İmalat San.ve Tic. A.Ş.	09.10.1998	547.860.000.000	2.000.000
78 Adet Gayrimenkul		Muhtelif	7-16.10.1998	177.305.195.660	638.353
Borçka İşletmesi		Artvin İmalat San.ve Tic. A.Ş.	16.11.1998	221.520.000.000	750.000
1 Arsa		Kırklareli İl Özel İdaresi	19.11.1998	11.200.000.000	38.071
ORÜS'E AİT İŞLETMELER TOPLAMI				**3.757.790.525.660**	**30.712.987**
T.DENİZCİLİK İŞLETMELERİ					
İzmir Konak Eski Balık Hali		B.Şehir Belediyesi/İzbeltur O.G.G.	15.08.1996	(*)	(*)
Hasköy Bakım Atölyesi		Vehbi Koç Vakfı	21.10.1996	255.000.000.000	2.700.928
Hopa Limanı		Park Denizcilik ve Hopa Lim.İşl.	17.06.1997	582.245.950.020	4.004.718
Tekirdağ Limanı		Akport Tekirdağ Lim.İşl.A.Ş.	17.06.1997	15.254.842.058.610	104.923.599
Giresun Limanı		Çakıroğlu Giresun Liman İşl.A.Ş.	30.06.1997	472.172.212.120	3.203.774
Ordu Limanı		Çakıroğlu Ordu Liman İşl.A.Ş.	30.06.1997	236.970.386.060	1.607.887
Sinop Limanı		Çakıroğlu Sinop Liman İşl.A.Ş.	30.06.1997	118.043.126.720	800.944
Rize Limanı		Asım Çillioğlu Ortak Girişim Grubu	06.08.1997	911.297.576.700	5.606.605
Rumelifeneri Yolcu Gemisi		İzmit B.Şehir Belediye Bşk.	30.03.1998	24.027.000.000	100.000
Halıcıoğlu Motorbotu		İzmit B.Şehir Belediye Bşk.	30.03.1998	12.013.500.000	50.000
Tekirdağ Menkul		Akport Tekirdağ Lim.İşl.A.Ş.	Mayıs-98	186.717.250.000	746.869
Giresun Menkul		Çakıroğlu Giresun Liman İşl.A.Ş.	Mayıs-98	177.819.250.000	711.277
Ordu Menkul		Çakıroğlu Ordu Liman İşl.A.Ş.	Mayıs-98	11.754.000.000	47.016
Sinop Menkul		Çakıroğlu Sinop Liman İşl.A.Ş.	Mayıs-98	10.325.500.000	41.302
Rize Menkul		Asım Çillioğlu Ortak Girişim Grubu	Mayıs-98	25.715.250.000	102.861
Hopa Menkul		Park Denizcilik ve Hopa Lim.İşl.	Mayıs-98	418.574.750.000	1.674.299
Hopa Limanı Kiralık Yerler		Park Denizcilik ve Hopa Lim.İşl.	17.06.1998	51.246.742.560	195.248
Giresun Limanı Kiralık Yerler		Çakıroğlu Giresun Liman İşl.A.Ş.	30.06.1998	32.038.971.390	120.298
Rize Limanı Kiralık Yerler		Asım Çillioğlu Ortak Girişim Grubu	06.08.1998	3.341.575.500	12.331
Antalya Limanı		Ortadoğu Antalya Liman İşl.A.Ş.	31.08.1998	8.058.810.000.000	29.000.000
TDİ'YE AİT VARLIKLAR TOPLAMI				**26.842.955.099.680**	**155.649.956**
T. ZİRAİ DONATIM KURUMU					
1 Arsa ve Taşınmaz		Taşköprü Belediyesi	30.09.1998	7.000.000.000	25.372
1 Arsa		Vakıflar Genel Müdürlüğü	18.11.1998	207.905.000.000	708.075
TZDK'YA AİT VARLIKLAR TOPLAMI				**214.905.000.000**	**733.447**

(*) : Yıllık emlak vergisi tutarında kira bedeliyle kullanım hakkı devredilmiştir.

Tablo 6. Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ya da Devir İşlemi Gerçekleştirilenler(Devam)

SATIŞ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ / KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ ($)
PETROL OFİSİ A.Ş.					
M.Öncü Tankeri ve Yedekleri		Gibaş A.Ş.	05.04.1996	82.992.200.000	1.160.000
Niğde Arsası		E.Özegen - F. Aydoğan	04.06.1996	1.505.000.000	19.301
Konya / Beyşehir Arsası		Yılmaz Akay	04.06.1996	830.000.000	10.644
Batman Arsası (I)		Bedrettin Nasıroğlu	04.06.1996	15.119.000.000	193.895
Batman Arsası (II)		Kenan Konaç	04.06.1996	6.180.000.000	79.256
Balıkesir Arsaları (4 arsa)		Aydın Akdeniz	05.06.1996	2.860.000.000	36.678
Balıkesir Arsası		Alaattin Örs	06.06.1996	406.000.000	5.207
Talha Sabuncu Tankeri		M.Murat Alemdar	30.07.1996	57.768.696.000	696.000
Boray Tankeri		Ulusal Deniz San.Tic.Ltd.Şti.	03.03.1998	172.785.000.000	750.000
Piri Reis Tankeri ve Yedekleri		Kadir Çolak Denizcilik ve Tic. A.Ş.	18.02.1998	64.343.010.180	284.981
POAŞ'A AİT VARLIKLAR TOPLAMI				**404.788.906.180**	**3.235.962**
TÜSTAŞ SINAİ TESİSLER A.Ş.					
1 Gayrimenkul		İşyurtları Kurumu	12.03.1998	600.000.000.000	2.562.241
TÜSTAŞ'a AİT VARLIKLAR TOPLAMI				**600.000.000.000**	**2.562.241**

Tablo 7. 4046 Sayılı Kanun"un 2/i Maddesine Göre Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile Bedelsiz Devir Yapılan Kuruluşlar

	ÖYK KARAR TARİHİ	ÖYK KARAR NO	DEVİR TARİHİ	DEVREDİLEN KURULUŞ
TÜRKİYE GEMİ SANAYİ				
- Münşir Fuat Paşa Yalısı ve üzerindeki arazi	14.06.1995	95/44	31.08.1995	Hazine
- İstinye eski tersane arazisinin bir kısmı	18.06.1998	98/41	18.08.1998	Denizcilik Müsteşarlığı
- Eski İstinye Tersane Arazisi	09.04.1999	99/30	*	Dış İşleri Bakanlığı
SÜMER HOLDİNG A.Ş.				
- Yıldız Çini ve Porselen Sanayii İşletmesi	14.06.1995	95/45	10.07.1995	T.B.M.M.Milli Saraylar Dai. Bşk.
- Hereke Yünlü Dok. San.İşl.Av Köşkü ve Tarihi Misafirhane	14.06.1995	95/45	10.07.1995	T.B.M.M.Milli Saraylar Dairesi Bşk.
- Hereke Halı Fabrikası	14.06.1995	95/45	10.07.1995	T.B.M.M.Milli Saraylar Dairesi Bşk.
- Bazı binalar	11.08.1995	95/63	31.10.1995	T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi
- Süm. Halı A.Ş.'ye ait Taşköprü Jüt İpliği Fab.	11.09.1995	95/70	17.11.1995	Tekel Tütün Mam.Tuz ve Alkol İşl.Gn.Md.
- Araşt.-Gelişt. ve Eğt. İşletmesi (SAGEM)	19.01.1996	96/2	25.03.1996	TÜBİTAK
- Yarım kalmış İspir Ayakkabı Fab.	18.11.1996	96/31	12.02.1998	T.C. Atatürk Üniversitesi
- Erzincan İli, Merkez İlçesi, Gülabibey Mah.129 ada, 63 parsel.taşınmazlar(Erzincan Pam.San.)	07.04.1997	97/14	23.07.1997	Atatürk Üniversitesi
- Erzincan İli, Merkez İlçesi, Gülabibey Mah.129 ada 65 parsel. taşınmazlar (Erzincan Pam. San.)	07.04.1997	97/14	23.07.1997	Atatürk Üniversitesi
- Kocaeli/Hereke Sosyal Tesis Binası	30.08.1997	97/30	18.11.1998	Kocaeli Üniversitesi
- Konya İli, Sümer İlkokulu Binası	30.08.1997	97/31	13.01.1998	Konya Valiliği
- Kayseri İli, Sümer ilk ve ortaokul binaları	30.08.1997	97/31	02.12.1997	Kayseri Valiliği
- Diyarb. Halı Fab.arsa ve taşınmazı (Fab.Dışındaki)	18.09.1997	97/43	21.01.1998	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
- Eskişehir'de bulunan Bölge Satış Mağazası	06.12.1997	97/57	28.12.1997	KOSGEP
- Malatya İlindeki taşınmaz	06.12.1997	97/58	18.02.1998	Emniyet Genel Müdürlüğü (Maliye Hazinesi)
- Hacıömer Halıcılık Tesisleri	06.12.1997	97/61	13.09.1998	İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı
- Bursa Merinos Yünlü San. İşlet. Sahası	13.01.1998	98/01	03.04.1998	Maliye Hazinesi
- Gemlik Sungipek ve Viskoz Mam. San. İşlet.	13.01.1998	98/8	16.03.1998	Tekel Genel Müdürlüğü
- Konya İli, Sümer İlkokulu	13.01.1998	98/12	30.04.1998	Konya Valiliği
- Kocaeli'ndeki Sümer İlkokulu	13.01.1998	98/12	27.03.1998	Kocaeli Valiliği
- Kocaeli'ndeki Kız Meslek Lisesi	13.01.1998	98/12	27.03.1998	Maliye Hazinesi
- Bazı varl. ile Pertek Yün İpl.İşlt. Tüm Varlık ve Pers.	23.02.1998	98/16	12.05.1998	Sümer Halı A.Ş.
- Konya İli,Ereğli İlç.de 299 ada,1 parseldeki arsa	02.03.1998	98/21	30.04.1998	Maliye Hazinesi
- Ank. eski Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş.Gn.Md.binası	20.04.1998	98/31	13.05.1998	Başbakanlık
- Carriere Mağazası	21.04.1998	98/32	16.10.1998	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
- Kocaeli/Hereke Su sporları tesisi	15.07.1998	98/46	18.11.1998	Hereke Belediyesi
- Kocaeli/Hereke su deposu	15.07.1998	98/46	01.10.1997	Kocaeli Üniversitesi
- Malatya Pamuk. San. İşlet. bir kısım taşınmaz varl.	27.05.1998	98/38	*	Malatya Belediyesi
- Adana İli, Seyhan İlç.de eski çırçır Fab. Arazisi	18.08.1998	98/61	19.11.1998	Maliye Hazinesi
- Elazığ İli, Sivrice İlç.de, Sivrice Eğt.ve Din. Tes.	18.08.1998	98/62	13.10.1998	Maliye Hazinesi
- Diyarbakır İli, Köşkler Mah.3 adet arsa arsa/Araziler	14.09.1998	98/69	24.12.1998	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi
- Kayseri İli, Kocasinan İlç., Süm. Mah.'deki 1 adet arsa	14.09.1998	98/67	23.10.1998	Maliye Hazinesi
- Konya İli, Ereğli İlç.de 10 adet arsa, tes. ve taşınmaz	14.09.1998	98/66	23.10.1998	Maliye Hazinesi
- Konya İli, Ereğli İlç.de 6 adet arsa ve taşınmaz	14.09.1998	98/66	23.10.1998	Maliye Hazinesi
- Kayseri Pam.San.İşlt.'deki bazı mak. ve ekipman	26.10.1998	98/83	*	Tekel Genel Müdürlüğü
- İstanbul İl'indeki Deliosman Ormanı	19.02.1999	99/17	*	Maliye Hazinesi
- İstanbul İl'indeki Seyitağa Ormanı	19.02.1999	99/17	*	Maliye Hazinesi
- Kayseri Pam.San.İşlt.'deki 2 adet makine	19.02.1999	99/18	*	Tekel Genel Müdürlüğü
- Adana İli, Seyhan İlç.de 2 arsa	09.04.1999	99/29	*	Milli Eğitim Bakanlığı
- Adana İli,Ceyhan İlç.Türlübaş Mevkii'de 2 arsa	09.04.1999	99/29	*	Milli Eğitim Bakanlığı
- Adana İli.Yüreğir İlç Karşıyaka Mevkii'de 6 arsa ve taşın.	09.04.1999	99/29	*	Milli Eğitim Bakanlığı
KARABÜK DEMİR ÇELİK A.Ş.				
- Karabük Dem. Çel. A.Ş.'ye ait bir kısım taşınmaz	14.06.1995	95/46	11.08.1995	T.C. Zonguldak Karaelmas Ünv. Rektörlüğü
PETLAS LASTİK SANAYİ VE TİC.A.Ş.				
- Gayrimenkuller	14.06.1995	95/47	07.05.1997	Kırşehir Valiliği

* Devir işlemlerinin yapılmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

Tablo 7. 4046 Sayılı Kanun"un 2/i Maddesine Göre Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile Bedelsiz Devir Yapılan Kuruluşlar (Devam)

	ÖYK KARAR TARİHİ	ÖYK KARAR NO	DEVİR TARİHİ	DEVREDİLEN KURULUŞ
SEK SÜT ENDÜSTRİSİ A.Ş.				
- Dolum Makinası	04.09.1995	95/68	04.09.1995	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı A.O.Ç. Müd.
- Menemen Süt toplama Merkezi	19.01.1996	96/9	01.02.1996	Menemen Belediyesi
KÖYTEKS YATIRIM HOLDİNG A.Ş.				
- Keskin Hazır Giyim Tesisleri	02.08.1995	95/58	05.09.1995	T.C. Kırıkkale Üniv. Rektörlüğü
- Tatvan Hazır Giyim Tesisi	18.09.1997	97/41	23.10.1997	Maliye Hazinesi
ET VE BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş.				
- Siirt Arsası	11.09.1995	95/71	Ekim-1995	Hazine
- Adıyaman Soğuk Hava Deposu	28.03.1996	96/16	28.05.1996	Hazine
- Yüksekova Et Kombinası	13.08.1997	97/26	07.08.1997	İçişleri Bakanlığı
TÜRKİYE DENİZCİLİK İŞLETMESİ A.Ş.				
- İzmir Konak Eski Balık Hali	17.10.1995	95/72	27.04.1998	İzbeltur Tur.İşlt.Yat.Ltd.Şti.ve İzmir B.şehir Bel. Ege Şehir Pla.Tek.İşbir.Mer.A.Ş.O.G.G.
- İstanbul İli, Beşiktaş İlçesi, Yıldız (Çırağan) Mah.1 adet arsadaki taşınmaz	30.05.1996	96/24	07.12.1998	Galatasaray Üniversitesi
- Akdeniz Gemisi	23.06.1997	97/22	29.06.1997	İstanbul Üniversitesi Denizcilik Fakültesi
- Çengelköy Yolcu Gemisi	09.04.1999	99/31	*	Milli Eğitim Bakanlığı
SİVAS DEMİR ÇELİK İŞLETMELERİ A.Ş.				
- Bazı garimenkuller	19.01.1996	96/8	18.03.1996	Türkiye Demir Çelik İşlt.A.Ş.
KONYA KROM MAG. TUĞLA SAN.T.A.Ş.				
- Atıl durumdaki arazi	19.01.1996	96/10	24.12.1998	Milli Savunma Bakanlığı
ETİBANK BANKACILIK A.O.				
- Elazığ Sodyum Bikromat İşlt. ve 21 arsa	18.11.1996	96/32	02.03.1998	Etibank (madencilik) Genel Müdürlüğü
ORÜS - ORMAN ÜRÜNLERİ SANAYİ A.Ş.				
- Ardeşen İşletmesi	13.01.1998	98/6	24.09.1998	Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Balıkesir, Dursunb. İlç,Mer.Mah.2 ad. arsadaki 2 dai.	12.10.1998	98/77	16.11.1998	Orman Genel Müdürlüğü
- Karabük İli,Yenice İlç, Mer. Mah.ev yanı Mevkii 2 ad.arsaya kayıtlı t.mazlar ile üz.deki tüm binalar	12.10.1998	98/77	27.11.1998	Orman Genel Müdürlüğü
- Kastamonu, Cide İlç.,Nasuh Mah.Çeltik Mevkiindearazi ve üzerinde bulunan binalar	12.10.1998	98/77	03.12.1998	Maliye Hazinesi
- Prefabrik Ev	09.04.1999	99/38	*	T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi
TESTAŞ TÜRKİYE ELEKTRONİK SAN.VE T.A.Ş.				
- Ankara Tesisleri	11.03.1998	98/23	30.01.1999	ODTÜ
- Yarı İletken Devre Elemanları Fab (YİDEF)	11.03.1998	98/23	30.01.1999	ODTÜ
SEKA				
- İstanbul, Bağcılar İlç., Mahmutköy Mer. Mah.'deki tesis ve taşınmazlar	10.11.1998	98/87	08.02.1999	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
- Kocaeli İli,İzmit İlç. Yenidoğan Mh.de 2 arsa	09.04.1999	99/36	*	İzmit Büyükşehir Belediyesi
- Kocaeli İli,İzmit İlç. Kozluk Mh.de 1 arsa	09.04.1999	99/36	*	İzmit Büyükşehir Belediyesi
- Kocaeli İli,İzmit İlç. Kozluk Mh.de 1 arsa	09.04.1999	99/36	*	DLH Genel Müdürlüğü
- Çaycuma İşletmesi'nin bir kısım taşınmazı	09.04.1999	99/36	*	Karayolları Gn.Md. 15. Bölge Md.

* Devir işlemlerinin yapılmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

Tablo 7. 4046 Sayılı Kanun"un 2/i Maddesine Göre Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile Bedelsiz Devir Yapılan Kuruluşlar (Devam)

	ÖYK KARAR TARİHİ	ÖYK KARAR NO	DEVİR TARİHİ	DEVREDİLEN KURULUŞ
TÜRKİYE ZIRAİ DONATIM A.Ş.				
- Adana,Yumurtalık İlçesindeki tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	09.12.1998	T.C.İçişleri Bakanlığı
- Ankara, Bala İlçesindeki tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	15.12.1998	T.C.İçişleri Bakanlığı
- Bursa, İnegöl İlçesindeki tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	06.10.1998	T.C.İçişleri Bakanlığı
- Kırklareli, Lüleburgaz İlçesindeki tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	08.12.1998	T.C.İçişleri Bakanlığı
- Giresun, Şebinkarahisar İlçesindeki tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	04.12.1998	T.C.İçişleri Bakanlığı
- Çorum, Osmancık İlç. Koyunbaba Mh.2 ad.arsa ve üzr. Tes.	18.08.1998	98/57	10.12.1998	Toprak Mahsulleri Ofisi
- Bayburt, Merkez İlç., Tuzcuzade mah. tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	18.11.1998	Toprak Mahsulleri Ofisi
- Van,Özalp İlçesi, Cumhuriyet mah. tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	*	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Adana, Tufanbeyli İlçesindeki tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	11.12.1998	T.C.Adana Valiliği Tufanbeyli Kaymakamlığı
- Kırıkkale, Merkezde tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	24.12.1998	T.C. Kırıkkale Valiliği
- Kırıkkale, Delice İlçesindeki tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	11.12.1998	T.C. Kırıkkale Valiliği
- Tunceli, Merkez İlçesi, Atatürk mah. tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	*	Maliye Hazinesi
- Ağrı, Tutak İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	*	Maliye Hazinesi
- Gaziantep, Araban İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	26.01.1999	Maliye Hazinesi
- Sivas, Merkez İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	*	Maliye Hazinesi
- Erzurum, Horasan İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	*	Maliye Hazinesi
- Kayseri, Bünyan İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	11.12.1998	Maliye Hazinesi
- Kayseri, Felahiye İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	11.12.1998	Maliye Hazinesi
- Muğla, Milas İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	23.12.1998	Maliye Hazinesi
- Kayseri, Yahyalı İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	11.12.1998	Maliye Hazinesi
- Trabzon, Akçaabat İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	18.08.1998	98/57	17.12.1998	T.C. İçişleri Bakanlığı
- Balıkesir/Bandırma'daki gayrimenkuller	18.08.1998	98/59	16.12.1998	Maliye Hazinesi
- Ankara, Polatlı İlçesindeki, taşınmazlar	18.08.1998	98/60	12.11.1998	Maliye Hazinesi
- Gayrimenkuller (Muş,Merkez İlçedeki tesis ve taşınmazlar)	14.09.1998	98/68	*	Maliye Hazinesi
- Muğla, Merkez İlç., Orhaniye Köy.deki tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/76	*	Maliye Hazinesi
- Giresun, Eynesil İlç., Altınlı mah.'deki tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/76	31.12.1998	Maliye Hazinesi
- Hatay, Reyhanlı İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	09.12.1998	Milli Savunma Bakanlığı
- Diyarbakır, Lice İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	09.12.1998	Milli Savunma Bakanlığı
- Şanlıurfa, Akçakale İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	11.01.1999	Milli Savunma Bakanlığı
- Amasya, Merzifon İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	30.11.1998	Milli Savunma Bakanlığı
- Eskişehir, Sivrihisar İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	03.12.1998	Milli Savunma Bakanlığı
- Karabük, Safranbolu Yenimahalledeki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	28.11.1998	Maliye Hazinesi
- Uşak, Sarayaltı Mah.'deki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	27.01.1998	Maliye Hazinesi
- Uşak, Merkez İlçesindeki, tesis ve taşınmazlar	12.10.1998	98/80	27.01.1998	Maliye Hazinesi
- 39 adet gayrimenkuller	09.04.1999	99/34	*	Milli Eğitim Bakanlığı
- Kastomonu İli,İnebolu İlç.Camikebir Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	İçişleri Bak.Sahil Güv.Komutanlığı
- Manisa İli,Merkez İlç.Şehitler Mh.31 parseldeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Celal Bayar Üniversitesi
- Manisa İli,Merkez İlç.Şehitler Mh.35 parseldeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Celal Bayar Üniversitesi
- Manisa İli,Sarıgöl İlç.Karayer Mh.deki tes. ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Celal Bayar Üniversitesi
- Balıkesir İli,Mer.İlç.Akıncılar Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Başbakanlık Gençlik ve Spor Bakanlığı
- Bitlis İli,Adilcevaz İlç.Orta Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Van İli,Gevaş İlç.Orta Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Osmaniye İli,Merkez İlç.Raufbey Mh.deki tes.ve taşınmazl.	09.04.1999	99/34	*	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
- Elazığ İli,Merkez İlç.2. Bölge Sursuru Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
- Konya İli,Sarayönü İlç.İstasyon Mh.deki tes. ve taşınmazl.	09.04.1999	99/34	*	Selçuk Üniversitesi
- Sakarya İli,Kaynarca İlç.Mer.Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Sakarya Üniversitesi
- Mardin İli,Midyat İlç.Midyat Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Mardin Valiliği
- Kahramanmaraş İli,Mer.İlç.Midyat Mh.deki tes. ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- Kahramanmaraş İli,Pazarcık İlç.M.Kahya Köyü'deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- Tekirdağ İli,Malkara İlç.Hacıevhat Mh.Gerçem Mevkii 182 parseldeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Trakya Üniversitesi
- Tekirdağ İli,Malkara İlç.Yenimahalle Gerçem Mevkii 17 parseldeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Trakya Üniversitesi
- Tekirdağ İli,Malkara İlç.Yenimahalle Gerçem Mevkii 19 parseldeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Trakya Üniversitesi
- Amasya İli,Mer.İlç.Beypaşa Mh.deki tes. ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Sağlık Bakanlığı

* Devir işlemlerinin yapılmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

Tablo 7. 4046 Sayılı Kanun"un 2/i Maddesine Göre Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile Bedelsiz Devir Yapılan Kuruluşlar (Devam)

	ÖYK KARAR TARİHİ	ÖYK KARAR NO	DEVİR TARİHİ	DEVREDİLEN KURULUŞ
TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM A.Ş. (Devam)				
- Adana İli,Yüreğir İlç.Karşıyaka Mh.deki 143 parseldeki taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Orman Bakanlığı
- Adana İli,Yüreğir İlç.Karşıyaka Mh.deki 144 parseldeki taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Orman Bakanlığı
- Giresun İli,Mer.İlç.S.Değirmenci Mh.36 parseldeki 2 adet daire	09.04.1999	99/34	*	Orman Bakanlığı
- Ordu İli,Fatsa İlç.Evkat Köyündeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Orman Bakanlığı
- Zonguldak İli,Çaycuma İlçesideki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Bşbk. Sos.Hiz.ve Çocuk Es.Kur.Gn.Md.
- Afyon İli,Çetinkaya Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	TEKEL
- Kastamonu İli, Merkez İlçesi, İnönü Mahallesindeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	Kastamonu İli,İl Özel İdr.Müd.
- Diyarbakır İli,Bismil İlçesi,Şentepe Mah.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Gen.Md.)
- Diyarbakır İli,Ergani İlçesi, F.Çakmak Mah.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Gen.Md.)
- Diyarbakır İli, Çınar İlçesi, Eski Mah.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Gen.Md.)
- Tokat İli,Niksar İlç.İsmetpaşa Mahallesindeki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Gen.Md.)
- Sinop İli,Merkez İlç.Gelincik Mh.deki tes.ve taşınmazl.	09.04.1999	99/34	*	İçişleri Bakanlığı (Emniyet Gen.Md.)
- Van İli,Merkez İlç.Kavakmeydanı Mh.deki tesis ve taşınmazlar	09.04.1999	99/34	*	İçişleri Bakanlığı (Jandarma Gn.Md.)
- Edirne İli,Meriç İlç.Çiftlikdere Mah.deki tes.ve taşınmazl.	09.04.1999	99/34	*	Meriç Belediye Başkanlığı
- Sakarya İli,Adapazarı İlç.Mithatp.Mh.deki gayrimen.ler	09.04.1999	99/35	(1).	Toplu Konut İdaresi Bşk.(TOKİ)
DENİZ NAKLİYAT T.A.Ş.				
- İstanbul, Üsküdar İlç., Hace Hesna Hatun Mah. Paşalimanı Sk.daki Sim.Mer.cihazları ve Lis. Lab.	24.11.1998	98/93	15.02.1999	İstanbul Valiliği Beşiktaş Ziya Kalkavan Anadolu Denizcilik Meslek Lisesi Müd.
TURBAN TURİZM A.Ş.				
- İstanb.Üsküdar İlç.Kand.Mh.Göksu Cd.Küçüksu ars.	30.01.1999	99/16	*	Maliye Hazinesi
- Altyapı İşlt. ve Tur.A.Ş.de bulunan %1 oranında hisse	09.04.1999	99/32	*	Kemer Belediyesi
ÇİTOSAN				
- Hizmet Binası ve Sosyal Tesisler	19.07.1995	95/53	16.01.1996	Sanayi veTic. Bakanlığı Milli Emlak Gen. Md.

* Devir işlemlerinin yapılmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

(1). Toplu Konut İdaresi(TOKİ)ye bedelsiz verilmiştir.Ancak ileride TOKİ'nin bu gayrimenkulleri satması durumunda gelirin %50'i Özelleştirme Fonuna aktarılacaktır.

Tablo 8. Yarım Kalmış Tesislerden Satış İşlemi Gerçekleştirilenler

	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (Milyon TL)	SATIŞ BEDELİ (ABD Doları)
EBK Kemah Et Kombinası	Kemah Gıda A.Ş.	09.09.1987	275	305.556
SEK K.Maraş Süt Mamülleri İşletmesi	Yaşar Dondurma	09.10.1989	1.600	708.755
TİGEM Günaş Zeytinyağı Fabrikası	Kilis Belediyesi	05.02.1991	900	215.931
Sümer Holding Sivrihisar Alım Ajanslığı	HMK Ltd. Şti.	09.10.1997	6.050	34.540
Sümer Holding Bursa Bölge Müdürlüğü	Kenan Sandalcı	16.10.1997	200.000	1.127.586
Sümer Holding Sungurlu Yarım Kalmış Konf.Fab.	Sungurlu Teks. Ltd.Şti	16.10.1997	115.000	648.362
TOPLAM			**323.825**	**3.040.730**

Tablo 9. Yarım Kalmış Tesislerden Defter Değeri Üzerinden Devredilenler

	DEVREDİLEN KURULUŞ	DEVİR TARİHİ	DEVİR BEDELİ (Milyon TL)	DEVİR BEDELİ (ABD Doları)
MKEK Keskin Kalıp fabrikası	(1). KÖYTEKS	08.07.1988	370,0	264.730
SEK Siirt Peynir Fabrikası	(2). KÖYTEKS	08.07.1988	90,0	64.394
Sümerbank G.Antep Tekstil Fabrikası	G.Antep Belediyesi	02.07.1986	152,3	227.127
Sümerbank Yalvaç Hazır Giyim Tes.	Yalvaç Belediyesi	Haziran-05	13,0	17.374
Taksan Yerköy Tesisi	(3). KÖYTEKS	08.07.1988	36,6	26.187
Sümerbank Kelkit Ayakkabı Fabrikası	Tekel Genel Md.	02.08.1989	156,1	72.682
Tügsaş Sorgun Amonyak Gübre Fabrikası	Şeker Fab. Gn. Md.	07.06.1990	110,6	42.428
Sümerbank Gercüş Ayakkabı Tesisi	Jan.Gen.Kom.-Em.Gn.Md.	10.09.1991	381,7	91.590
Tekel Diyarbakır Sigara Fabrikası	Tekel Gn.Md.	10.09.1991	Bedelsiz	Bedelsiz
Etibank Elazığ Sodyum Bikromat İşletmesi	Etibank Gn.Md.	18.11.1996	25,027.9	254.760
	TOPLAM		**26,338.2**	**1.061.272**

(1) Devir tarihinden sonra KÖYTEKS tarafından hazır giyim tesisine dönüştürülen fabrika, 2.8.1995 tarih ve 95/58 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu kararıyla bedelsiz olarak Kırıkkale Üniversitesi'ne devredilmiştir.

(2) Devir tarihinden sonra KÖYTEKS tarafından hazır giyim tesisine dönüştürülen fabrika, 11.8.1995 tarihli Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kararıyla 9.5 milyar TL bedelle GELİŞ Madencilik A.Ş.'ye satılmıştır.

(3) Devir tarihinden sonra KÖYTEKS tarafından hazır giyim tesisine dönüştürülen fabrikaya ait 30 parsel arsa 1995 yılında, 4 parsel arsa ile Yerköy Hazır Giyim Tesisi ise 1996 yılında, toplam 50.7 milyar TL bedelle çeşitli firmalara satılmıştır.

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir. Satış veya devir tutarlarının döviz cinsinden değeri, satış onay tarihindeki T.C. Merkez Bankası döviş alış kuru üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 10. Tüm Gazetelerde Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
is adami	16	47	10	24	57	86	75	59	20	41	38	473
	11,4%	19,0%	4,2%	10,2%	14,8%	14,0%	9,6%	6,5%	4,7%	5,2%	4,1%	8,3%
ogretim uyeleri uzmanlar	10	12	2	3	14	12	23	9	2	4	2	93
	7,1%	4,9%	,8%	1,3%	3,6%	2,0%	3,0%	1,0%	,5%	,5%	,2%	1,6%
iktidar	19	36	27	44	74	114	151	111	90	163	128	957
	13,6%	14,6%	11,4%	18,7%	19,3%	18,6%	19,4%	12,3%	21,3%	20,5%	13,8%	16,8%
mualefet	1	13	12	18	4	11	36	14	10	11	15	145
	,7%	5,3%	5,1%	7,7%	1,0%	1,8%	4,6%	1,6%	2,4%	1,4%	1,6%	2,6%
genel md ykb	13	19	27	29	32	73	52	54	40	34	42	415
	9,3%	7,7%	11,4%	12,3%	8,3%	11,9%	6,7%	6,0%	9,5%	4,3%	4,5%	7,3%
isci ve sendikalari		11	8	5	6	51	75	100	33	68	49	406
		4,5%	3,4%	2,1%	1,6%	8,3%	9,6%	11,1%	7,8%	8,6%	5,3%	7,1%
alici teklif veren		9	7	4	24	41	50	137	48	94	116	530
		3,6%	3,0%	1,7%	6,3%	6,7%	6,4%	15,2%	11,4%	11,8%	12,5%	9,3%
oib tkkoi koi	50	64	68	58	118	128	135	246	71	139	180	1257
	35,7%	25,9%	28,7%	24,7%	30,7%	20,9%	17,4%	27,2%	16,8%	17,5%	19,4%	22,1%
rekabet kurumu			1							5	86	92
			,4%							,6%	9,3%	1,6%
kigem								2		18	20	40
								,2%		2,3%	2,2%	,7%
spk	2		1			1	1	6	4	3	3	21
	1,4%		,4%			,2%	,1%	,7%	,9%	,4%	,3%	,4%
imkb	8	6	22	20	9	13	18	11	6	11	32	156
	5,7%	2,4%	9,3%	8,5%	2,3%	2,1%	2,3%	1,2%	1,4%	1,4%	3,4%	2,7%
ypk	3	9	10	2	3	3				1	1	32
	2,1%	3,6%	4,2%	,9%	,8%	,5%				,1%	,1%	,6%
yabanci kaynaklar	16	16	26	12	33	67	51	54	44	55	38	412
	11,4%	6,5%	11,0%	5,1%	8,6%	10,9%	6,6%	6,0%	10,4%	6,9%	4,1%	7,3%
mahkeme			16	13	4	6	45	36	29	73	83	305
			6,8%	5,5%	1,0%	1,0%	5,8%	4,0%	6,9%	9,2%	8,9%	5,4%
halk	1				4	1	2	1		2		11
	,7%				1,0%	,2%	,3%	,1%		,3%		,2%
oyk				1	1	3	12	42	14	55	56	184
				,4%	,3%	,5%	1,5%	4,7%	3,3%	6,9%	6,0%	3,2%
tbmm		2			1	2	46	17	9	10	6	93
		,8%			,3%	,3%	5,9%	1,9%	2,1%	1,3%	,6%	1,6%
danismanlar	1	3					2	4	2	4	5	21
	,7%	1,2%					,3%	,4%	,5%	,5%	,5%	,4%
cumhurbaskani				1		1	3			4	7	16
				,4%		,2%	,4%			,5%	,8%	,3%
merkez bank				1							16	17
				,4%							1,7%	,3%
rtuk											3	3
											,3%	,1%
YDK							1				2	3
							,1%				,2%	,1%
Total	140	247	237	235	384	613	778	903	422	796	928	5682
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 11. Cumhuriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
is adami	5	26	3	8	14	14	16	13	4	7	10	120
	15,2%	31,3%	4,3%	16,3%	16,5%	10,6%	8,9%	5,9%	3,7%	4,0%	8,4%	9,6%
ogretim uyeleri uzmanlar	2	4	1	1	6	4	9		2	2	1	32
	6,1%	4,8%	1,4%	2,0%	7,1%	3,0%	5,0%		1,9%	1,1%	,8%	2,6%
iktidar	4	11	7	15	21	23	26	29	13	27	13	189
	12,1%	13,3%	10,1%	30,6%	24,7%	17,4%	14,5%	13,1%	12,1%	15,3%	10,9%	15,1%
mualefet	1	4	1	5			10	4	2	5	4	36
	3,0%	4,8%	1,4%	10,2%			5,6%	1,8%	1,9%	2,8%	3,4%	2,9%
genel md ykb	3	5	8	3	3	22	10	24	20	4	5	107
	9,1%	6,0%	11,6%	6,1%	3,5%	16,7%	5,6%	10,9%	18,7%	2,3%	4,2%	8,5%
isci ve sendikalari		6	4		1	11	23	39	20	39	22	165
		7,2%	5,8%		1,2%	8,3%	12,8%	17,6%	18,7%	22,2%	18,5%	13,2%
alici teklif veren		3	5		1	12	17	19	7	6	5	75
		3,6%	7,2%		1,2%	9,1%	9,5%	8,6%	6,5%	3,4%	4,2%	6,0%
oib tkkoi koi	9	9	20	9	28	28	32	55	17	17	9	237
	27,3%	10,8%	29,0%	18,4%	32,9%	21,2%	17,9%	24,9%	15,9%	11,9%	7,6%	18,9%
rekabet kurumu										1	11	12
										,6%	9,2%	1,0%
kigem										17	9	26
										9,7%	7,6%	2,1%
spk			1					2	1			4
			1,4%					,9%	,9%			,3%
imkb	3	1	4	1	1	1	5		2	3	6	27
	9,1%	1,2%	5,8%	2,0%	1,2%	,8%	2,8%		1,9%	1,7%	5,0%	2,2%
ypk		3	2	2	1							8
		3,6%	2,9%	4,1%	1,2%							,6%
yabanci kaynaklar	5	9	9	3	4	15	10	11	10	9	3	88
	15,2%	10,8%	13,0%	6,1%	4,7%	11,4%	5,6%	5,0%	9,3%	5,1%	2,5%	7,0%
mahkeme			4	2			9	10	5	17	9	56
			5,8%	4,1%			5,0%	4,5%	4,7%	9,7%	7,6%	4,5%
halk					3	1	1					5
					3,5%	,8%	,6%					,4%
oyk					1		3	10	1	10	4	29
					1,2%		1,7%	4,5%	,9%	5,7%	3,4%	2,3%
tbmm		1			1	1	6	3	2	5	3	22
		1,2%			1,2%	,8%	3,4%	1,4%	1,9%	2,8%	2,5%	1,8%
danismanlar	1	1					1	2	1	3	1	10
	3,0%	1,2%					,6%	,9%	,9%	1,7%	,8%	,8%
rtuk											2	2
											1,7%	,2%
YDK							1				2	3
							,6%				1,7%	,2%
Total	33	83	69	49	85	132	179	221	107	176	119	1253
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 12. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
is adami	5	8	4	7	11	20	21	15	5	8	7	111
	9,8%	10,4%	5,0%	9,0%	13,4%	15,2%	10,9%	6,3%	5,6%	6,5%	5,7%	8,8%
ogretim uyeleri	1	1	1			1		3				7
	2,0%	1,3%	1,3%			,8%		1,3%				,6%
iktidar	5	10	9	18	18	29	46	18	11	18	19	201
	9,8%	13,0%	11,3%	23,1%	22,0%	22,0%	24,0%	7,5%	12,4%	14,5%	15,6%	15,9%
mualefet		1	7	6			11		1	1	3	30
		1,3%	8,8%	7,7%			5,7%		1,1%	,8%	2,5%	2,4%
genel md ykb	8	10	11	14	9	19	21	12	7	4	9	124
	15,7%	13,0%	13,8%	17,9%	11,0%	14,4%	10,9%	5,0%	7,9%	3,2%	7,4%	9,8%
isci ve sendikalari		2			1	7	6	9	1	4	4	34
		2,6%			1,2%	5,3%	3,1%	3,8%	1,1%	3,2%	3,3%	2,7%
alici teklif veren		2	1	1	1	10	7	61	20	38	24	165
		2,6%	1,3%	1,3%	1,2%	7,6%	3,6%	25,5%	22,5%	30,6%	19,7%	13,0%
oib tkkoi koi	24	38	26	17	31	35	41	68	25	24	16	345
	47,1%	49,4%	32,5%	21,8%	37,8%	26,5%	21,4%	28,5%	28,1%	19,4%	13,1%	27,3%
rekabet kurumu										1	11	12
										,8%	9,0%	,9%
spk	2					1		3	1	1		8
	3,9%					,8%		1,3%	1,1%	,8%		,6%
imkb	2	2	5	10	2	4	1	3			1	30
	3,9%	2,6%	6,3%	12,8%	2,4%	3,0%	,5%	1,3%			,8%	2,4%
ypk	2	3	7		1	1						14
	3,9%	3,9%	8,8%		1,2%	,8%						1,1%
yabanci kaynaklar	2		1		5	4	3	7	2	6	1	31
	3,9%		1,3%		6,1%	3,0%	1,6%	2,9%	2,2%	4,8%	,8%	2,4%
mahkeme			8	5	2		15	12	6	7	14	69
			10,0%	6,4%	2,4%		7,8%	5,0%	6,7%	5,6%	11,5%	5,5%
halk					1			1		1		3
					1,2%			,4%		,8%		,2%
oyk						1	4	20	8	8	13	54
						,8%	2,1%	8,4%	9,0%	6,5%	10,7%	4,3%
tbmm							16	7	2	2		27
							8,3%	2,9%	2,2%	1,6%		2,1%
danismanlar										1		1
										,8%		,1%
Total	51	77	80	78	82	132	192	239	89	124	122	1266
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 13. Hürriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
is adami	1	5		2	9	11	7	6	1	3		45
	4,2%	13,2%		5,0%	15,3%	13,3%	5,8%	4,3%	2,6%	3,0%		5,4%
ogretim uyeleri uzmanlar	3	2		1	1	1	1				1	10
	12,5%	5,3%		2,5%	1,7%	1,2%	,8%				,7%	1,2%
iktidar	6	3	5	7	14	15	30	23	15	32	21	171
	25,0%	7,9%	12,2%	17,5%	23,7%	18,1%	24,8%	16,7%	39,5%	31,7%	13,7%	20,5%
mualefet		6	2	3	2	1	5	8	3	1	2	33
		15,8%	4,9%	7,5%	3,4%	1,2%	4,1%	5,8%	7,9%	1,0%	1,3%	3,9%
genel md ykb	1	1	5	2	3	10	8	6		5	6	47
	4,2%	2,6%	12,2%	5,0%	5,1%	12,0%	6,6%	4,3%		5,0%	3,9%	5,6%
isci ve sendikalari		3	2	2	1	5	3	10	1	5	6	38
		7,9%	4,9%	5,0%	1,7%	6,0%	2,5%	7,2%	2,6%	5,0%	3,9%	4,5%
alici teklif veren		4	1	2	4	4	11	21	5	10	23	85
		10,5%	2,4%	5,0%	6,8%	4,8%	9,1%	15,2%	13,2%	9,9%	15,0%	10,2%
oib tkkoi koi	6	7	9	12	14	18	17	42	3	16	24	168
	25,0%	18,4%	22,0%	30,0%	23,7%	21,7%	14,0%	30,4%	7,9%	15,8%	15,7%	20,1%
rekabet kurumu										2	17	19
										2,0%	11,1%	2,3%
kigem								1			1	2
								,7%			,7%	,2%
spk								1		1		2
								,7%		1,0%		,2%
imkb	1		5	1	1		4	1	1	1	11	26
	4,2%		12,2%	2,5%	1,7%		3,3%	,7%	2,6%	1,0%	7,2%	3,1%
ypk	1	3	1		1	1						7
	4,2%	7,9%	2,4%		1,7%	1,2%						,8%
yabanci kaynaklar	4	3	8	7	8	14	15	7	4	4	10	84
	16,7%	7,9%	19,5%	17,5%	13,6%	16,9%	12,4%	5,1%	10,5%	4,0%	6,5%	10,0%
mahkeme			3	1	1	1	9	3	4	10	13	45
			7,3%	2,5%	1,7%	1,2%	7,4%	2,2%	10,5%	9,9%	8,5%	5,4%
halk	1											1
	4,2%											,1%
oyk						2	3	6	1	8	12	32
						2,4%	2,5%	4,3%	2,6%	7,9%	7,8%	3,8%
tbmm		1					7	1		1		10
		2,6%					5,8%	,7%		1,0%		1,2%
danismanlar							1	2			2	5
							,8%	1,4%			1,3%	,6%
cumhurbaskani										2	1	3
										2,0%	,7%	,4%
merkez bank											3	3
											2,0%	,4%
Total	24	38	41	40	59	83	121	138	38	101	153	836
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 14. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
is adami	2	3	2	2	11	17	9	9	2	9	9	75
	20,0%	20,0%	9,1%	8,0%	11,3%	11,8%	7,3%	5,2%	1,9%	5,7%	3,9%	6,8%
ogretim uyeleri uzmanlar	1					2	1	1		1		6
	10,0%					1,4%	,8%	,6%		,6%		,5%
iktidar	1	2	2		11	32	21	26	30	33	23	181
	10,0%	13,3%	9,1%		11,3%	22,2%	17,1%	15,1%	28,0%	20,8%	9,9%	16,4%
mualefet			1	2	2	3	6		2		2	18
			4,5%	8,0%	2,1%	2,1%	4,9%		1,9%		,9%	1,6%
genel md ykb		1			11	10	5	6	9	6	10	58
		6,7%			11,3%	6,9%	4,1%	3,5%	8,4%	3,8%	4,3%	5,2%
isci ve sendikalari			2	1	2	6	10	21	4	10	10	66
			9,1%	4,0%	2,1%	4,2%	8,1%	12,2%	3,7%	6,3%	4,3%	6,0%
alici teklif veren				1	15	11	8	29	12	18	33	127
				4,0%	15,5%	7,6%	6,5%	16,9%	11,2%	11,3%	14,2%	11,5%
oib tkkoi koi	5	4	6	10	32	33	22	42	13	31	55	253
	50,0%	26,7%	27,3%	40,0%	33,0%	22,9%	17,9%	24,4%	12,1%	19,5%	23,6%	22,9%
rekabet kurumu											18	18
											7,7%	1,6%
kigem											3	3
											1,3%	,3%
spk											2	2
											,9%	,2%
imkb		2	2	5	5	8	8	3	2		8	43
		13,3%	9,1%	20,0%	5,2%	5,6%	6,5%	1,7%	1,9%		3,4%	3,9%
yabanci kaynaklar	1	3	6		7	20	11	19	18	14	10	109
	10,0%	20,0%	27,3%		7,2%	13,9%	8,9%	11,0%	16,8%	8,8%	4,3%	9,8%
mahkeme			1	2	1		8	7	8	23	24	74
			4,5%	8,0%	1,0%		6,5%	4,1%	7,5%	14,5%	10,3%	6,7%
oyk				1				6	2	13	11	33
				4,0%				3,5%	1,9%	8,2%	4,7%	3,0%
tbmm						1	13	3	4		2	23
						,7%	10,6%	1,7%	3,7%		,9%	2,1%
danismanlar									1		1	2
									,9%		,4%	,2%
cumhurbaskani						1	1			1		3
						,7%	,8%			,6%		,3%
merkez bank				1							11	12
				4,0%							4,7%	1,1%
rtuk											1	1
											,4%	,1%
Total	10	15	22	25	97	144	123	172	107	159	233	1107
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 15. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
is adami	3	5	1	5	12	24	22	16	8	6	8	110
	13,6%	14,7%	4,0%	11,6%	19,7%	19,7%	13,5%	12,0%	10,1%	5,6%	4,2%	11,2%
ogretim uyeleri uzmanlar	3	5		1	7	4	12	5		1		38
	13,6%	14,7%		2,3%	11,5%	3,3%	7,4%	3,8%		,9%		3,9%
iktidar	3	10	4	4	10	15	28	15	20	21	33	163
	13,6%	29,4%	16,0%	9,3%	16,4%	12,3%	17,2%	11,3%	25,3%	19,4%	17,2%	16,6%
mualefet		2	1	2		7	4	2	2	3	4	27
		5,9%	4,0%	4,7%		5,7%	2,5%	1,5%	2,5%	2,8%	2,1%	2,7%
genel md ykb	1	2	3	10	6	12	8	6	4	8	8	68
	4,5%	5,9%	12,0%	23,3%	9,8%	9,8%	4,9%	4,5%	5,1%	7,4%	4,2%	6,9%
isci ve sendikalari				2	1	22	33	21	7	7	6	99
				4,7%	1,6%	18,0%	20,2%	15,8%	8,9%	6,5%	3,1%	10,1%
alici teklif veren					3	4	7	7	4	9	20	54
					4,9%	3,3%	4,3%	5,3%	5,1%	8,3%	10,4%	5,5%
oib tkkoi koi	6	6	7	10	13	14	23	39	12	19	49	198
	27,3%	17,6%	28,0%	23,3%	21,3%	11,5%	14,1%	29,3%	15,2%	17,6%	25,5%	20,2%
rekabet kurumu			1								15	16
			4,0%								7,8%	1,6%
kigem								1			6	7
								,8%			3,1%	,7%
spk							1		2		1	4
							,6%		2,5%		,5%	,4%
imkb	2	1	6	3				4	1	3	3	23
	9,1%	2,9%	24,0%	7,0%				3,0%	1,3%	2,8%	1,6%	2,3%
ypk						1				1	1	3
						,8%				,9%	,5%	,3%
yabanci kaynaklar	4	1	2	2	9	14	12	10	10	13	5	82
	18,2%	2,9%	8,0%	4,7%	14,8%	11,5%	7,4%	7,5%	12,7%	12,0%	2,6%	8,4%
mahkeme				3		5	4	4	6	6	15	43
				7,0%		4,1%	2,5%	3,0%	7,6%	5,6%	7,8%	4,4%
halk							1			1		2
							,6%			,9%		,2%
oyk							2		2	9	11	24
							1,2%		2,5%	8,3%	5,7%	2,4%
tbmm							4	3	1		1	9
							2,5%	2,3%	1,3%		,5%	,9%
danismanlar		2										2
		5,9%										,2%
cumhurbaskani				1			2			1	4	8
				2,3%			1,2%			,9%	2,1%	,8%
merkez bank											2	2
											1,0%	,2%
Total	22	34	25	43	61	122	163	133	79	108	192	982
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 16. Finansal Forum Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinin Kaynakları

	YIL			
	1996	1997	1998	Total
is adami		8	4	12
		6,3%	3,7%	5,0%
iktidar	1	32	19	52
	50,0%	25,2%	17,4%	21,8%
mualefet		1		1
		,8%		,4%
genel md ykb		7	4	11
		5,5%	3,7%	4,6%
isci ve sendikalari		3	1	4
		2,4%	,9%	1,7%
alici teklif veren		13	11	24
		10,2%	10,1%	10,1%
oib tkkoi koi	1	28	27	56
	50,0%	22,0%	24,8%	23,5%
rekabet kurumu		1	14	15
		,8%	12,8%	6,3%
kigem		1	1	2
		,8%	,9%	,8%
spk		1		1
		,8%		,4%
imkb		4	3	7
		3,1%	2,8%	2,9%
yabanci kaynaklar		9	9	18
		7,1%	8,3%	7,6%
mahkeme		10	8	18
		7,9%	7,3%	7,6%
oyk		7	5	12
		5,5%	4,6%	5,0%
tbmm		2		2
		1,6%		,8%
danismanlar			1	1
			,9%	,4%
cumhurbaskani			2	2
			1,8%	,8%
Total	2	127	109	238
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

EK 5. ÖZELLEŞTİRME HABERLERİNDE İŞLENİLEN TEMALAR

Tablo 17. Tüm Gazetelerin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
hukuksal gelisme		11	38	27	18	37	229	106	67	144	129	806
		1,9%	6,5%	5,7%	2,4%	2,9%	13,3%	4,8%	6,0%	7,2%	5,2%	5,9%
strateji	4	9	7	2	5	8	3	3	2	4		47
	1,1%	1,6%	1,2%	,4%	,7%	,6%	,2%	,1%	,2%	,2%		,3%
hazirliklar	27	39	22	9	25	38	27	18	23	32	74	334
	7,6%	6,9%	3,7%	1,9%	3,3%	2,9%	1,6%	,8%	2,0%	1,6%	3,0%	2,5%
gelinen asama	29	63	65	38	49	109	205	300	129	285	359	1631
	8,1%	11,1%	11,0%	8,0%	6,5%	8,4%	11,9%	13,6%	11,5%	14,2%	14,5%	12,0%
teklif verenler	13	23	7	9	45	77	87	223	92	137	154	867
	3,7%	4,1%	1,2%	1,9%	5,9%	5,9%	5,1%	10,1%	8,2%	6,8%	6,2%	6,4%
teklif verenle gorusme	3	7	1		4	7	14	79	26	46	52	239
	,8%	1,2%	,2%		,5%	,5%	,8%	3,6%	2,3%	2,3%	2,1%	1,8%
mali yapi	11	16	17	11	19	26	17	24	12	11	27	191
	3,1%	2,8%	2,9%	2,3%	2,5%	2,0%	1,0%	1,1%	1,1%	,5%	1,1%	1,4%
toplanti seminer	11	21	5	6	19	24	26	34	12	14	14	186
	3,1%	3,7%	,8%	1,3%	2,5%	1,9%	1,5%	1,5%	1,1%	,7%	,6%	1,4%
yontem	11	19	16	11	13	13	10	12	7	25	20	157
	3,1%	3,4%	2,7%	2,3%	1,7%	1,0%	,6%	,5%	,6%	1,2%	,8%	1,2%
yeni duzenleme	10	27	24	18	29	48	60	75	39	60	28	418
	2,8%	4,8%	4,1%	3,8%	3,8%	3,7%	3,5%	3,4%	3,5%	3,0%	1,1%	3,1%
yatirimlar	2	4						1	2			9
	,6%	,7%						,0%	,2%			,1%
kurum tanitimi	7	8	7	11	7	9	7	10	5	1	10	82
	2,0%	1,4%	1,2%	2,3%	,9%	,7%	,4%	,5%	,4%	,0%	,4%	,6%
ihale sonucu	2	18	1	6	19	24	23	93	29	79	114	408
	,6%	3,2%	,2%	1,3%	2,5%	1,9%	1,3%	4,2%	2,6%	3,9%	4,6%	3,0%
yapilacak ozellestirmeler	69	71	98	75	139	200	165	294	171	322	479	2083
	19,4%	12,5%	16,6%	15,9%	18,3%	15,4%	9,6%	13,3%	15,2%	16,0%	19,3%	15,3%
hisse satisi	25	7	15	3	2	11	10	7	1	1	9	91
	7,0%	1,2%	2,5%	,6%	,3%	,8%	,6%	,3%	,1%	,0%	,4%	,7%
genel degerlendirme	78	179	112	143	235	441	555	638	319	564	687	3951
	21,9%	31,6%	19,0%	30,2%	31,0%	34,1%	32,3%	28,9%	28,4%	28,0%	27,7%	29,1%
oib idari haberler	3	9	4	8	8	30	19	28	23	31	3	166
	,8%	1,6%	,7%	1,7%	1,1%	2,3%	1,1%	1,3%	2,0%	1,5%	,1%	1,2%
dunya bankasi ve imf	1		1		3	9	25	18	28	25	16	126
	,3%		,2%		,4%	,7%	1,5%	,8%	2,5%	1,2%	,6%	,9%
isci eylemleri		3	4			10	6	16	2	16	12	69
		,5%	,7%			,8%	,3%	,7%	,2%	,8%	,5%	,5%
ihale iptali			2	1	4		7	19	6	17	22	78
			,3%	,2%	,5%		,4%	,9%	,5%	,8%	,9%	,6%
hedeflenen gelirler	1		5	6	32	12	15	26	18	33	46	194
	,3%		,8%	1,3%	4,2%	,9%	,9%	1,2%	1,6%	1,6%	1,9%	1,4%
ulasilan gelirler	2	3	18	6	18	20	20	29	10	35	40	201
	,6%	,5%	3,1%	1,3%	2,4%	1,5%	1,2%	1,3%	,9%	1,7%	1,6%	1,5%
gider karsilastirmasi	1			2	1		3	5	3	2		17
	,3%			,4%	,1%		,2%	,2%	,3%	,1%		,1%
giderler	1	2	2		1		3	9	4	7	5	34
	,3%	,4%	,3%		,1%		,2%	,4%	,4%	,3%	,2%	,3%
odeme sorunlari					2			10	4	19	31	66
					,3%			,5%	,4%	,9%	1,3%	,5%
hisselerin halka arzi	7	2	62	35	11	30	16	11	3	3	53	233
	2,0%	,4%	10,5%	7,4%	1,5%	2,3%	,9%	,5%	,3%	,1%	2,1%	1,7%
dis kaynakli haberler	15	12	23	12	33	62	36	34	21	36	23	307
	4,2%	2,1%	3,9%	2,5%	4,4%	4,8%	2,1%	1,5%	1,9%	1,8%	,9%	2,3%
oz sonrasi olumlu	6	4	10	2	1	8	2	23	25	23	25	129
	1,7%	,7%	1,7%	,4%	,1%	,6%	,1%	1,0%	2,2%	1,1%	1,0%	,9%
oz sonrasi olumsuz	5	2	2	10	3	12	10	19	19	16	4	102
	1,4%	,4%	,3%	2,1%	,4%	,9%	,6%	,9%	1,7%	,8%	,2%	,8%
borsa haberleri	12	7	20	18	9	13	16	10	8	10	35	158
	3,4%	1,2%	3,4%	3,8%	1,2%	1,0%	,9%	,5%	,7%	,5%	1,4%	1,2%
koalisyon cekismeleri					2	14	48	22	2	4		92
					,3%	1,1%	2,8%	1,0%	,2%	,2%		,7%
gelirlerin kullanimi			1	3		3	7	7	7	7	7	42
			,2%	,6%		,2%	,4%	,3%	,6%	,3%	,3%	,3%
yasa gorusme ve hazirlik				1	2		48	8	5	2	2	68
				,2%	,3%		2,8%	,4%	,4%	,1%	,1%	,5%
Total	356	566	589	473	758	1295	1719	2211	1124	2011	2480	13582
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 18. Cumhuriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
hukuksal gelisme		7	10	4	8	8	42	24	16	42	23	184
		5,0%	6,4%	5,4%	4,4%	2,9%	11,2%	4,9%	6,0%	11,3%	7,8%	6,8%
strateji		2	3	1	3	1	1	1		1		13
		1,4%	1,9%	1,4%	1,6%	,4%	,3%	,2%		,3%		,5%
hazirliklar	3	2	3	1	7	4	1	2	5	3	7	38
	4,2%	1,4%	1,9%	1,4%	3,8%	1,4%	,3%	,4%	1,9%	,8%	2,4%	1,4%
gelinen asama	3	7	16	3	8	39	47	85	34	47	26	315
	4,2%	5,0%	10,2%	4,1%	4,4%	14,0%	12,5%	17,3%	12,8%	12,6%	8,8%	11,7%
teklif verenler	1	3	1		5	13	13	35	22	23	13	129
	1,4%	2,1%	,6%		2,7%	4,7%	3,5%	7,1%	8,3%	6,2%	4,4%	4,8%
teklif verenle gorusme			1				3	12	5	2	10	33
			,6%				,8%	2,4%	1,9%	,5%	3,4%	1,2%
mali yapi	1	2	6	1	7	9	7	3	2	4	6	48
	1,4%	1,4%	3,8%	1,4%	3,8%	3,2%	1,9%	,6%	,8%	1,1%	2,0%	1,8%
toplanti seminer	1	5	1	2	6	3	3	3	3	2	1	30
	1,4%	3,6%	,6%	2,7%	3,3%	1,1%	,8%	,6%	1,1%	,5%	,3%	1,1%
yontem	3	4	1	2	6	9	1	1	2	2	1	32
	4,2%	2,9%	,6%	2,7%	3,3%	3,2%	,3%	,2%	,8%	,5%	,3%	1,2%
yei duzenleme	2	5	5		12	6	13	20	3	6	1	73
	2,8%	3,6%	3,2%		6,6%	2,2%	3,5%	4,1%	1,1%	1,6%	,3%	2,7%
yatirimlar									1			1
									,4%			,0%
kurum tanitimi	2	2	1	1	2	4			2		1	15
	2,8%	1,4%	,6%	1,4%	1,1%	1,4%			,8%		,3%	,6%
ihale sonucu		3	1	1	6	8	3	13	10	11	14	70
		2,1%	,6%	1,4%	3,3%	2,9%	,8%	2,7%	3,8%	3,0%	4,8%	2,6%
yapilacak ozellestirmeler	13	19	24	11	29	36	37	67	37	42	42	357
	18,3%	13,6%	15,3%	14,9%	15,9%	12,9%	9,9%	13,7%	13,9%	11,3%	14,3%	13,2%
hisse satisi	5	1				1					1	8
	7,0%	,7%				,4%					,3%	,3%
genel degerlendirme	22	59	35	33	53	102	150	170	84	124	111	943
	31,0%	42,1%	22,3%	44,6%	29,1%	36,6%	40,0%	34,7%	31,6%	33,3%	37,8%	34,9%
oib idari haberler		2		2	3	1	6	6	2	8		30
		1,4%		2,7%	1,6%	,4%	1,6%	1,2%	,8%	2,2%		1,1%
dunya bankasi ve ymf	1		1				2	3	5	5	1	18
	1,4%		,6%				,5%	,6%	1,9%	1,3%	,3%	,7%
isci eylemleri		3	4					2		9	6	24
		2,1%	2,5%					,4%		2,4%	2,0%	,9%
ihale iptali					2		2	3	1	6	4	18
					1,1%		,5%	,6%	,4%	1,6%	1,4%	,7%
hedeflenen gelirler	1		3		12	4	1	5		4	2	32
	1,4%		1,9%		6,6%	1,4%	,3%	1,0%		1,1%	,7%	1,2%
ulasilan gelirler	1	2	5	1	6	4	4	7	2	6	3	41
	1,4%	1,4%	3,2%	1,4%	3,3%	1,4%	1,1%	1,4%	,8%	1,6%	1,0%	1,5%
gider karsilastirmasi							2	1	1	1		5
							,5%	,2%	,4%	,3%		,2%
giderler			1				1		1	2	1	6
			,6%				,3%		,4%	,5%	,3%	,2%
odeme sorunlari								1			4	5
								,2%			1,4%	,2%
hisselerin halka arzi	1		22	2	2	3	4				1	35
	1,4%		14,0%	2,7%	1,1%	1,1%	1,1%				,3%	1,3%
dis kaynakli haberler	4	8	7	3	4	14	8	4	5	5	2	64
	5,6%	5,7%	4,5%	4,1%	2,2%	5,0%	2,1%	,8%	1,9%	1,3%	,7%	2,4%
oz sonrasi olumlu	2	2				1		2	1	2		10
	2,8%	1,4%				,4%		,4%	,4%	,5%		,4%
oz sonrasi olumsuz	2	1	2	2		3	4	11	14	8	2	49
	2,8%	,7%	1,3%	2,7%		1,1%	1,1%	2,2%	5,3%	2,2%	,7%	1,8%
borsa haberleri	3	1	3	1		1	4		4	3	6	26
	4,2%	,7%	1,9%	1,4%		,4%	1,1%		1,5%	,8%	2,0%	1,0%
koalisyon cekismeleri						4	6	5	1	1		17
						1,4%	1,6%	1,0%	,4%	,3%		,6%
gelirlerin kullanimi			1	2		1	3	2	2	2	3	16
			,6%	2,7%		,4%	,8%	,4%	,8%	,5%	1,0%	,6%
yasa gorusme ve hazirlik				1	1		7	2	1	1	2	15
				1,4%	,5%		1,9%	,4%	,4%	,3%	,7%	,6%
Total	71	140	157	74	182	279	375	490	266	372	284	2700
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 19. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
hukuksal gelisme		2	17	11	5	6	73	33	13	13	22	195
		,9%	8,5%	6,1%	2,9%	2,1%	18,3%	5,7%	5,4%	4,5%	6,1%	6,3%
strateji	2	5	3			3		2	1	1		17
	1,3%	2,1%	1,5%			1,0%		,3%	,4%	,3%		,5%
hazirliklar	19	33	11	3	12	18	15	12	9	4	7	143
	12,3%	14,1%	5,5%	1,7%	6,9%	6,2%	3,8%	2,1%	3,7%	1,4%	1,9%	4,6%
gelinen asama	18	40	26	18	23	27	59	93	52	46	67	469
	11,7%	17,1%	13,0%	10,1%	13,1%	9,3%	14,8%	16,0%	21,6%	16,0%	18,6%	15,1%
teklif verenler	9	16	5	6	7	24	22	96	33	37	35	290
	5,8%	6,8%	2,5%	3,4%	4,0%	8,3%	5,5%	16,5%	13,7%	12,8%	9,7%	9,3%
teklif verenle gorusme	3	3			2	3	6	31	5	10	12	75
	1,9%	1,3%			1,1%	1,0%	1,5%	5,3%	2,1%	3,5%	3,3%	2,4%
mali yapi	9	10	10	6	9	12	6	9	4	3	5	83
	5,8%	4,3%	5,0%	3,4%	5,1%	4,1%	1,5%	1,5%	1,7%	1,0%	1,4%	2,7%
toplanti seminer	3	14	4	2	6	6	10	5			2	52
	1,9%	6,0%	2,0%	1,1%	3,4%	2,1%	2,5%	,9%			,6%	1,7%
yontem	4	10	13	7	5	2	4	5	1	2		53
	2,6%	4,3%	6,5%	3,9%	2,9%	,7%	1,0%	,9%	,4%	,7%		1,7%
yei duzenleme	5	18	12	14	5	18	21	17	9	8	3	130
	3,2%	7,7%	6,0%	7,8%	2,9%	6,2%	5,3%	2,9%	3,7%	2,8%	,8%	4,2%
yatirimlar	2	4							1			7
	1,3%	1,7%							,4%			,2%
kurum tanitimi	4	5	5	7	3	4	5	7			1	41
	2,6%	2,1%	2,5%	3,9%	1,7%	1,4%	1,3%	1,2%			,3%	1,3%
ihale sonucu		8		1	3	2	6	31	7	9	16	83
		3,4%		,6%	1,7%	,7%	1,5%	5,3%	2,9%	3,1%	4,4%	2,7%
yapilacak ozellestirmeler	30	20	39	31	35	55	29	77	29	39	78	462
	19,5%	8,5%	19,5%	17,3%	20,0%	19,0%	7,3%	13,2%	12,0%	13,5%	21,7%	14,9%
hisse satisi	15	4	13	2	1	6	7	2		1		51
	9,7%	1,7%	6,5%	1,1%	,6%	2,1%	1,8%	,3%		,3%		1,6%
genel degerlendirme	13	35	29	36	40	73	105	117	56	86	79	669
	8,4%	15,0%	14,5%	20,1%	22,9%	25,2%	26,3%	20,1%	23,2%	29,9%	21,9%	21,6%
oib idari haberler	3	3		4	2	3	2	5	6	3		31
	1,9%	1,3%		2,2%	1,1%	1,0%	,5%	,9%	2,5%	1,0%		1,0%
dunya bankasi ve ymf					1	1	2	1		1		6
					,6%	,3%	,5%	,2%		,3%		,2%
ihale iptali					1			3	1	3	8	16
					,6%			,5%	,4%	1,0%	2,2%	,5%
hedeflenen gelirler			2	3	5	3	4	6	3	2	5	33
			1,0%	1,7%	2,9%	1,0%	1,0%	1,0%	1,2%	,7%	1,4%	1,1%
ulasilan gelirler		1	4	3		4	3	3		4	4	26
		,4%	2,0%	1,7%		1,4%	,8%	,5%		1,4%	1,1%	,8%
gider karsilastirmasi	1			1				1	1			4
	,6%			,6%				,2%	,4%			,1%
giderler			1									1
			,5%									,0%
odeme sorunlari								2	1	2	3	8
								,3%	,4%	,7%	,8%	,3%
hisselerin halka arzi	1		1	10	1	6	1	4		1	7	32
	,6%		,5%	5,6%	,6%	2,1%	,3%	,7%		,3%	1,9%	1,0%
dis kaynakli haberler	2		1		5	3	1	6	2	5	1	26
	1,3%		,5%		2,9%	1,0%	,3%	1,0%	,8%	1,7%	,3%	,8%
oz sonrasi olumlu	3			1	1	2		6	6	5	4	28
	1,9%			,6%	,6%	,7%		1,0%	2,5%	1,7%	1,1%	,9%
oz sonrasi olumsuz	2	1		4	1	3	3	5	1	3		23
	1,3%	,4%		2,2%	,6%	1,0%	,8%	,9%	,4%	1,0%		,7%
borsa haberleri	6	2	4	9	2	6		1			1	31
	3,9%	,9%	2,0%	5,0%	1,1%	2,1%		,2%			,3%	1,0%
koalisyon cekismeleri							16					16
							4,0%					,5%
gelirlerin kullanimi								2				2
								,3%				,1%
Total	154	234	200	179	175	290	400	582	241	288	360	3103
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 20. Hürriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
hukuksal gelisme		2	6	6	2	4	50	16	12	28	18	144
		2,3%	8,1%	7,8%	1,7%	2,0%	16,1%	4,8%	8,6%	10,6%	4,1%	6,8%
strateji	1	1			1	1	1			1		6
	1,4%	1,1%			,9%	,5%	,3%			,4%		,3%
hazirliklar	3	1	1			8	2	1	3		5	24
	4,2%	1,1%	1,4%			4,1%	,6%	,3%	2,1%		1,1%	1,1%
gelinen asama	5	7	4	6	2	12	30	34	11	37	53	201
	7,0%	8,0%	5,4%	7,8%	1,7%	6,1%	9,6%	10,3%	7,9%	14,0%	12,0%	9,5%
teklif verenler	2	4		1	4	13	12	29	8	7	27	107
	2,8%	4,6%		1,3%	3,4%	6,6%	3,9%	8,8%	5,7%	2,7%	6,1%	5,1%
teklif verenle gorusme		4						12	5	7	8	36
		4,6%						3,6%	3,6%	2,7%	1,8%	1,7%
mali yapi	1	1	1	1	3			2			1	10
	1,4%	1,1%	1,4%	1,3%	2,6%			,6%			,2%	,5%
toplanti seminer	5	1		1	4	6	5	5	2	1	2	32
	7,0%	1,1%		1,3%	3,4%	3,1%	1,6%	1,5%	1,4%	,4%	,5%	1,5%
yontem	3	5	2	2				3		2	5	22
	4,2%	5,7%	2,7%	2,6%				,9%		,8%	1,1%	1,0%
yei duzenleme	2	3	2		6	14	12	14	5	16	7	81
	2,8%	3,4%	2,7%		5,2%	7,1%	3,9%	4,2%	3,6%	6,1%	1,6%	3,8%
kurum tanitimi	1						1			1	3	6
	1,4%						,3%			,4%	,7%	,3%
ihale sonucu	1	3		2	1	6	2	9	2	15	23	64
	1,4%	3,4%		2,6%	,9%	3,1%	,6%	2,7%	1,4%	5,7%	5,2%	3,0%
yapilacak ozellestirmeler	15	11	9	10	20	31	32	43	22	37	94	324
	21,1%	12,6%	12,2%	13,0%	17,2%	15,8%	10,3%	13,0%	15,7%	14,0%	21,2%	15,4%
hisse satisi	2		1	1	1	2	3	3			7	20
	2,8%		1,4%	1,3%	,9%	1,0%	1,0%	,9%			1,6%	,9%
genel degerlendirme	20	37	18	26	44	56	80	111	39	67	131	629
	28,2%	42,5%	24,3%	33,8%	37,9%	28,6%	25,7%	33,5%	27,9%	25,4%	29,6%	29,8%
oib idari haberler		2	2	2	2	9	5	7	6	7		42
		2,3%	2,7%	2,6%	1,7%	4,6%	1,6%	2,1%	4,3%	2,7%		2,0%
dunya bankasi ve ymf					2	4	10	5	4	3	5	33
					1,7%	2,0%	3,2%	1,5%	2,9%	1,1%	1,1%	1,6%
isci eylemleri							2	2		4	3	11
							,6%	,6%		1,5%	,7%	,5%
ihale iptali			2	1	1		2	5	2	2	1	16
			2,7%	1,3%	,9%		,6%	1,5%	1,4%	,8%	,2%	,8%
hedeflenen gelirler					5	2	2	6	4	5	3	27
					4,3%	1,0%	,6%	1,8%	2,9%	1,9%	,7%	1,3%
ulasilan gelirler			1		4	7	3	3	3	9	9	39
			1,4%		3,4%	3,6%	1,0%	,9%	2,1%	3,4%	2,0%	1,8%
gider karsilastirmasi					1			1		1		3
					,9%			,3%		,4%		,1%
giderler	1	1					2	2		1		7
	1,4%	1,1%					,6%	,6%		,4%		,3%
odeme sorunlari								2		2	5	9
								,6%		,8%	1,1%	,4%
hisselerin halka arzi	3	1	12	9	3	2	2	1	1	1	13	48
	4,2%	1,1%	16,2%	11,7%	2,6%	1,0%	,6%	,3%	,7%	,4%	2,9%	2,3%
dis kaynakli haberler	4	3	7	7	7	15	8	5	1	2	4	63
	5,6%	3,4%	9,5%	9,1%	6,0%	7,7%	2,6%	1,5%	,7%	,8%	,9%	3,0%
oz sonrasi olumlu			2				1	2	5	3	5	18
			2,7%				,3%	,6%	3,6%	1,1%	1,1%	,9%
oz sonrasi olumsuz	1					1				1		3
	1,4%					,5%				,4%		,1%
borsa haberleri	1		4	2	1		4	2	1	2	11	28
	1,4%		5,4%	2,6%	,9%		1,3%	,6%	,7%	,8%	2,5%	1,3%
koalisyon cekismeleri					1	3	15	4	1	1		25
					,9%	1,5%	4,8%	1,2%	,7%	,4%		1,2%
gelirlerin kullanimi							2		2			4
							,6%		1,4%			,2%
yasa gorusme ve hazirlik					1		23	2	1	1		28
					,9%		7,4%	,6%	,7%	,4%		1,3%
Total	71	87	74	77	116	196	311	331	140	264	443	2110
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 21. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
hukuksal gelisme			4	2	2	10	43	25	18	28	28	160
			7,5%	3,2%	1,3%	3,2%	14,0%	4,9%	5,7%	6,7%	5,1%	5,8%
strateji	1	1	1	1		3	1			1		9
	5,6%	2,4%	1,9%	1,6%		1,0%	,3%			,2%		,3%
hazirliklar	1		1	2	2	5	6	2	3	12	17	51
	5,6%		1,9%	3,2%	1,3%	1,6%	2,0%	,4%	,9%	2,9%	3,1%	1,9%
gelinen asama	1	3	6	6	11	21	38	76	27	76	84	349
	5,6%	7,3%	11,3%	9,7%	7,1%	6,7%	12,4%	15,0%	8,5%	18,3%	15,2%	12,7%
teklif verenler				2	20	15	17	46	21	29	38	188
				3,2%	12,8%	4,8%	5,5%	9,1%	6,6%	7,0%	6,9%	6,9%
teklif verenle gorusme					1	2	2	17	10	14	10	56
					,6%	,6%	,7%	3,4%	3,2%	3,4%	1,8%	2,0%
mali yapi		1		1		2	1	7	5	3	10	30
		2,4%		1,6%		,6%	,3%	1,4%	1,6%	,7%	1,8%	1,1%
toplanti seminer				1	1	6	2	13	3	4	2	32
				1,6%	,6%	1,9%	,7%	2,6%	,9%	1,0%	,4%	1,2%
yontem					1	2	1	1	2	5	7	19
					,6%	,6%	,3%	,2%	,6%	1,2%	1,3%	,7%
yei duzenleme			2	1	1	5	6	15	20	16	6	72
			3,8%	1,6%	,6%	1,6%	2,0%	3,0%	6,3%	3,9%	1,1%	2,6%
yatirimlar								1				1
								,2%				,0%
kurum tanitimi		1		1		1		3	3		4	13
		2,4%		1,6%		,3%		,6%	,9%		,7%	,5%
ihale sonucu		3			6	5	5	19	6	15	25	84
		7,3%			3,8%	1,6%	1,6%	3,8%	1,9%	3,6%	4,5%	3,1%
yapilacak ozellestirmeler	4	8	5	9	36	58	35	67	60	63	104	449
	22,2%	19,5%	9,4%	14,5%	23,1%	18,5%	11,4%	13,2%	19,0%	15,2%	18,9%	16,4%
hisse satisi	2	2	1			2		2	1		1	11
	11,1%	4,9%	1,9%			,6%		,4%	,3%		,2%	,4%
genel degerlendirme	8	14	14	19	50	112	89	136	83	98	135	758
	44,4%	34,1%	26,4%	30,6%	32,1%	35,7%	29,0%	26,9%	26,3%	23,6%	24,5%	27,7%
oib idari haberler		2	2		1	5	4	5	8	6	2	35
		4,9%	3,8%		,6%	1,6%	1,3%	1,0%	2,5%	1,4%	,4%	1,3%
dunya bankasi ve ymf							7	4	12	5	3	31
							2,3%	,8%	3,8%	1,2%	,5%	1,1%
isci eylemleri						3		5		3		11
						1,0%		1,0%		,7%		,4%
ihale iptali								3		3	3	9
								,6%		,7%	,5%	,3%
hedeflenen gelirler				1	2			2	6	4	11	26
				1,6%	1,3%			,4%	1,9%	1,0%	2,0%	,9%
ulasilan gelirler			1	1	3	3	1	7	2	5	9	32
			1,9%	1,6%	1,9%	1,0%	,3%	1,4%	,6%	1,2%	1,6%	1,2%
gider karsilastirmasi			-	1			1	1				3
				1,6%			,3%	,2%				,1%
giderler					1			2		1	-	4
					,6%			,4%		,2%		,1%
odeme sorunlari					1			4	2	8	6	21
					,6%			,8%	,6%	1,9%	1,1%	,8%
hisselerin halka arzi		1	6	8	2	15	5		1		18	56
		2,4%	11,3%	12,9%	1,3%	4,8%	1,6%		,3%		3,3%	2,0%
dis kaynakli haberler	1		6		8	20	10	14	10	9	7	85
	5,6%		11,3%		5,1%	6,4%	3,3%	2,8%	3,2%	2,2%	1,3%	3,1%
oz sonrasi olumlu		2	2	1		5		7	5	5	7	34
		4,9%	3,8%	1,6%		1,6%		1,4%	1,6%	1,2%	1,3%	1,2%
oz sonrasi olumsuz				1	1	3	2	3	2		1	13
				1,6%	,6%	1,0%	,7%	,6%	,6%		,2%	,5%
borsa haberleri		3	2	3	5	6	8	3	2		11	43
		7,3%	3,8%	4,8%	3,2%	1,9%	2,6%	,6%	,6%		2,0%	1,6%
koalisyon cekismeleri					1	5	8	12		2		28
					,6%	1,6%	2,6%	2,4%		,5%		1,0%
gelirlerin kullanimi				1			1	3	2		2	9
				1,6%			,3%	,6%	,6%		,4%	,3%
yasa gorusme ve hazirlik							14	1	2			17
							4,6%	,2%	,6%			,6%
Total	18	41	53	62	156	314	307	506	316	415	551	2739
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 22. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
hukuksal gelismel			1	4	1	9	21	8	8	8	23	83
			1,0%	4,9%	,8%	4,2%	6,4%	2,6%	5,0%	2,8%	4,4%	3,7%
strateji					1				1			2
					,8%				,6%			,1%
hazirliklar	1	3	6	3	4	3	3	1	3	4	28	59
	2,4%	4,7%	5,7%	3,7%	3,1%	1,4%	,9%	,3%	1,9%	1,4%	5,3%	2,6%
gelinen asama	2	6	13	5	5	10	31	12	5	20	86	195
	4,8%	9,4%	12,4%	6,2%	3,9%	4,6%	9,5%	4,0%	3,1%	6,9%	16,3%	8,7%
teklif verenler	1		1		9	12	23	17	8	19	27	117
	2,4%		1,0%		7,0%	5,6%	7,1%	5,6%	5,0%	6,6%	5,1%	5,2%
teklif verenle gorusme					1	2	3	7	1	13	11	38
					,8%	,9%	,9%	2,3%	,6%	4,5%	2,1%	1,7%
mali yapi		2		2		3	3	3	1	1	3	18
		3,1%		2,5%		1,4%	,9%	1,0%	,6%	,3%	,6%	,8%
toplanti seminer	2	1			2	3	6	8	4	5	6	37
	4,8%	1,6%			1,6%	1,4%	1,8%	2,6%	2,5%	1,7%	1,1%	1,7%
yontem	1				1		4	2	2	5	3	18
	2,4%				,8%		1,2%	,7%	1,3%	1,7%	,6%	,8%
yei duzenleme	1	1	3	3	5	5	8	9	2	5	4	46
	2,4%	1,6%	2,9%	3,7%	3,9%	2,3%	2,5%	3,0%	1,3%	1,7%	,8%	2,1%
kurum tanitimi			1	2	2		1				1	7
			1,0%	2,5%	1,6%		,3%				,2%	,3%
ihale sonucu	1	1		2	3	3	7	21	4	16	21	79
	2,4%	1,6%		2,5%	2,3%	1,4%	2,1%	7,0%	2,5%	5,6%	4,0%	3,5%
yapilacak ozellestirmeler	7	13	21	14	19	20	32	40	23	57	95	341
	16,7%	20,3%	20,0%	17,3%	14,7%	9,3%	9,8%	13,2%	14,5%	19,8%	18,1%	15,2%
hisse satisi	1											1
	2,4%											,0%
genel degerlendirme	15	34	16	29	48	98	131	104	55	88	142	760
	35,7%	53,1%	15,2%	35,8%	37,2%	45,4%	40,2%	34,4%	34,6%	30,6%	27,0%	34,0%
oib idari haberler						12	2	5	1		1	21
						5,6%	,6%	1,7%	,6%		,2%	,9%
dunya bankasi ve ymf						4	4	5	7	8	3	31
						1,9%	1,2%	1,7%	4,4%	2,8%	,6%	1,4%
isci eylemleri						7	4	7	2		3	23
						3,2%	1,2%	2,3%	1,3%		,6%	1,0%
ihale iptali							3	5	2	1	3	14
							,9%	1,7%	1,3%	,3%	,6%	,6%
hedeflenen gelirler				2	8	3	8	7	5	14	18	65
				2,5%	6,2%	1,4%	2,5%	2,3%	3,1%	4,9%	3,4%	2,9%
ulasilan gelirler	1		7	1	5	2	9	9	3	5	14	56
	2,4%		6,7%	1,2%	3,9%	,9%	2,8%	3,0%	1,9%	1,7%	2,7%	2,5%
gider karsilastirmasi								1	1			2
								,3%	,6%			,1%
giderler		1						5	3	1	4	14
		1,6%						1,7%	1,9%	,3%	,8%	,6%
odeme sorunlari					1			1	1	3	10	16
					,8%			,3%	,6%	1,0%	1,9%	,7%
hisselenn halka arzi	2		21	6	3	4	4	6	1		8	55
	4,8%		20,0%	7,4%	2,3%	1,9%	1,2%	2,0%	,6%		1,5%	2,5%
dis kaynakli haberler	4	1	2	2	9	10	9	5	3	5		50
	9,5%	1,6%	1,9%	2,5%	7,0%	4,6%	2,8%	1,7%	1,9%	1,7%		2,2%
oz sonrasi olumlu	1		6				1	6	8	5	7	34
	2,4%		5,7%				,3%	2,0%	5,0%	1,7%	1,3%	1,5%
oz sonrasi olumsuz				3	1	2	1		2	2	1	12
				3,7%	,8%	,9%	,3%		1,3%	,7%	,2%	,5%
borsa haberleri	2	1	7	3	1			4	1	3	3	25
	4,8%	1,6%	6,7%	3,7%	,8%			1,3%	,6%	1,0%	,6%	1,1%
koalisyon celkismeleri						2	3	1				6
						,9%	,9%	,3%				,3%
gelirlerin kullanimi						2	1		1		1	5
						,9%	,3%		,6%		,2%	,2%
yasa gorusme ve hazirlik							4	3	1			8
							1,2%	1,0%	,6%			,4%
Total	42	64	105	81	129	216	326	302	159	288	526	2238
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 23. Finansal Forum Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde İşlenilen Temalar

	YIL			
	1996	1997	1998	Total
hukuksal gelisme		25	15	40
		6,5%	4,9%	5,8%
hazirliklar		9	10	19
		2,3%	3,3%	2,7%
gelinen asama		59	43	102
		15,4%	14,1%	14,7%
teklif verenler		22	14	36
		5,7%	4,6%	5,2%
teklif verenle gorusme			1	1
			,3%	,1%
mali yapi			2	2
			,7%	,3%
toplanti seminer		2	1	3
		,5%	,3%	,4%
yontem		9	4	13
		2,3%	1,3%	1,9%
yei duzenleme		9	7	16
		2,3%	2,3%	2,3%
ihale sonucu		13	15	28
		3,4%	4,9%	4,0%
yapilacak ozellestirmeler		84	66	150
		21,9%	21,6%	21,7%
genel degerlendirme	2	101	89	192
	100,0%	26,3%	29,1%	27,7%
oib idari haberler		7		7
		1,8%		1,0%
dunya bankasi ve ýmf		3	4	7
		,8%	1,3%	1,0%
ihale iptali		2	3	5
		,5%	1,0%	,7%
hedeflenen gelirler		4	7	11
		1,0%	2,3%	1,6%
ulasilan gelirler		6	1	7
		1,6%	,3%	1,0%
giderler		2		2
		,5%		,3%
odeme sorunlari		4	3	7
		1,0%	1,0%	1,0%
hisselerin halka arzi		1	6	7
		,3%	2,0%	1,0%
dis kaynakli haberler		10	9	19
		2,6%	2,9%	2,7%
oz sonrasi olumlu		3	2	5
		,8%	,7%	,7%
oz sonrasi olumsuz		2		2
		,5%		,3%
borsa haberleri		2	3	5
		,5%	1,0%	,7%
gelirlerin kullanimi		5	1	6
		1,3%	,3%	,9%
Total	2	384	306	692
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

EK 6. ÖZELLEŞTİRME HABERLERİNDE DEĞİNİLEN GÖRÜŞLER

Tablo 24. Tüm Gazetelerin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
evet	85	102	183	143	262	472	546	726	343	629	795	4286
	65,4%	42,5%	72,6%	65,9%	62,7%	62,6%	59,7%	61,1%	60,2%	59,4%	62,1%	61,0%
hayir	2	29	12	14	20	50	41	42	23	52	41	326
	1,5%	12,1%	4,8%	6,5%	4,8%	6,6%	4,5%	3,5%	4,0%	4,9%	3,2%	4,6%
engel ve endiseler	12	16	21	19	35	57	98	93	52	149	139	691
	9,2%	6,7%	8,3%	8,8%	8,4%	7,6%	10,7%	7,8%	9,1%	14,1%	10,9%	9,8%
uygulama elestirisi	12	49	26	27	46	80	108	204	91	138	176	957
	9,2%	20,4%	10,3%	12,4%	11,0%	10,6%	11,8%	17,2%	16,0%	13,0%	13,7%	13,6%
once uyari	12	25	7	8	49	84	95	78	45	61	64	528
	9,2%	10,4%	2,8%	3,7%	11,7%	11,1%	10,4%	6,6%	7,9%	5,8%	5,0%	7,5%
savunma	7	19	3	6	6	11	26	45	16	30	66	235
	5,4%	7,9%	1,2%	2,8%	1,4%	1,5%	2,8%	3,8%	2,8%	2,8%	5,2%	3,3%
Total	130	240	252	217	418	754	914	1188	570	1059	1281	7023
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 25. Cumhuriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
evet	21	29	47	27	48	74	85	110	61	58	38	598
	50,0%	34,1%	60,3%	57,4%	52,2%	44,3%	37,4%	37,8%	42,7%	26,2%	21,1%	38,0%
hayir	2	16	7	6	4	9	16	17	14	29	18	138
	4,8%	18,8%	9,0%	12,8%	4,3%	5,4%	7,0%	5,8%	9,8%	13,1%	10,0%	8,8%
engel ve endiseler	4	1	10	3	9	13	27	30	8	38	26	170
	9,5%	1,2%	12,8%	6,4%	9,8%	7,8%	11,9%	10,3%	5,6%	17,6%	14,4%	10,8%
uygulama elestirisi	5	25	10	9	17	42	62	92	44	73	78	457
	11,9%	29,4%	12,8%	19,1%	18,5%	25,1%	27,3%	31,6%	30,8%	33,0%	43,3%	29,1%
once uyari	8	13	4	1	13	25	30	30	11	18	15	168
	19,0%	15,3%	5,1%	2,1%	14,1%	15,0%	13,2%	10,3%	7,7%	8,1%	8,3%	10,7%
savunma	2	1		1	1	4	7	12	5	4	5	42
	4,8%	1,2%		2,1%	1,1%	2,4%	3,1%	4,1%	3,5%	1,8%	2,8%	2,7%
Total	42	85	78	47	92	167	227	291	143	221	180	1573
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 26. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
evet	7	12	42	42	47	117	154	216	65	96	104	902
	46,7%	48,0%	71,2%	80,8%	67,1%	83,0%	84,6%	75,5%	67,7%	66,2%	67,5%	73,6%
hayir		3	4	6	5	5	11	7		2	1	44
		12,0%	6,8%	11,5%	7,1%	3,5%	6,0%	2,4%		1,4%	,6%	3,6%
engel ve endiseler	7	6	7	4	9	12	13	22	9	20	17	126
	46,7%	24,0%	11,9%	7,7%	12,9%	8,5%	7,1%	7,7%	9,4%	13,8%	11,0%	10,3%
uygulama elestirisi		1	6		5	1	2	34	15	16	20	100
		4,0%	10,2%		7,1%	,7%	1,1%	11,9%	15,6%	11,0%	13,0%	8,2%
once uyari		1			3	6	2	6	5	7	7	37
		4,0%			4,3%	4,3%	1,1%	2,1%	5,2%	4,8%	4,5%	3,0%
savunma	1	2			1			1	2	4	5	16
	6,7%	8,0%			1,4%			,3%	2,1%	2,8%	3,2%	1,3%
Total	15	25	59	52	70	141	182	286	96	145	154	1225
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 27.Hürriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
evet	29	21	31	29	47	82	97	110	42	97	163	748
	80,6%	35,0%	73,8%	63,0%	66,2%	73,9%	66,0%	64,3%	56,0%	67,8%	70,9%	66,1%
hayir		7	1	2	2	4	2	2	1	7	4	32
		11,7%	2,4%	4,3%	2,8%	3,6%	1,4%	1,2%	1,3%	4,9%	1,7%	2,8%
engel ve endiseler		6	3	2	8	12	23	9	9	13	22	107
		10,0%	7,1%	4,3%	11,3%	10,8%	15,6%	5,3%	12,0%	9,1%	9,6%	9,5%
uygulama elestirisi	4	15	4	7	6	6	10	32	15	15	20	134
	11,1%	25,0%	9,5%	15,2%	8,5%	5,4%	6,8%	18,7%	20,0%	10,5%	8,7%	11,8%
once uyari	1	3	2	2	7	7	8	8	6	6	7	57
	2,8%	5,0%	4,8%	4,3%	9,9%	6,3%	5,4%	4,7%	8,0%	4,2%	3,0%	5,0%
savunma	2	8	1	4	1		7	10	2	5	14	54
	5,6%	13,3%	2,4%	8,7%	1,4%		4,8%	5,8%	2,7%	3,5%	6,1%	4,8%
Total	36	60	42	46	71	111	147	171	75	143	230	1132
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 28. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
evet	8	16	22	17	71	134	110	189	119	155	213	1054
	72,7%	72,7%	75,9%	60,7%	67,6%	74,4%	70,1%	70,0%	74,4%	72,1%	69,4%	71,0%
hayir					3	9	2	8	5	7	9	43
					2,9%	5,0%	1,3%	3,0%	3,1%	3,3%	2,9%	2,9%
engel ve endiseler		1		2	5	11	13	20	16	31	28	127
		4,5%		7,1%	4,8%	6,1%	8,3%	7,4%	10,0%	14,4%	9,1%	8,6%
uygulama elestirisi	2	2	5	7	9	7	9	24	7	9	26	107
	18,2%	9,1%	17,2%	25,0%	8,6%	3,9%	5,7%	8,9%	4,4%	4,2%	8,5%	7,2%
once uyari		3		1	15	15	18	19	12	5	7	95
		13,6%		3,6%	14,3%	8,3%	11,5%	7,0%	7,5%	2,3%	2,3%	6,4%
savunma	1		2	1	2	4	5	10	1	8	24	58
	9,1%		6,9%	3,6%	1,9%	2,2%	3,2%	3,7%	,6%	3,7%	7,8%	3,9%
Total	11	22	29	28	105	180	157	270	160	215	307	1484
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 29. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
evet	20	24	41	28	49	65	100	101	56	116	175	775
	76,9%	50,0%	93,2%	63,6%	61,3%	41,9%	49,8%	59,4%	59,6%	69,9%	68,6%	60,4%
hayir		3			6	19	10	8	3	2	7	58
		6,3%			7,5%	12,3%	5,0%	4,7%	3,2%	1,2%	2,7%	4,5%
engel ve endiseler	1	2	1	8	4	9	22	12	10	14	24	107
	3,8%	4,2%	2,3%	18,2%	5,0%	5,8%	10,9%	7,1%	10,6%	8,4%	9,4%	8,3%
uygulama elestirisi	1	6	1	4	9	24	25	22	9	14	23	138
	3,8%	12,5%	2,3%	9,1%	11,3%	15,5%	12,4%	12,9%	9,6%	8,4%	9,0%	10,8%
once uyari	3	5	1	4	11	31	37	15	11	14	13	145
	11,5%	10,4%	2,3%	9,1%	13,8%	20,0%	18,4%	8,8%	11,7%	8,4%	5,1%	11,3%
genel elestiri						4				2		6
						2,6%				1,2%		,5%
savunma	1	8			1	3	7	12	5	4	13	54
	3,8%	16,7%			1,3%	1,9%	3,5%	7,1%	5,3%	2,4%	5,1%	4,2%
Total	26	48	44	44	80	155	201	170	94	166	255	1283
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 30. Finansal Forum Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Görüşler

	YIL			
	1996	1997	1998	Total
evet		107	102	209
		63,3%	65,8%	64,1%
hayir		3	2	5
		1,8%	1,3%	1,5%
engel ve endiseler		32	22	54
		18,9%	14,2%	16,6%
uygulama elestirisi	1	11	9	21
	50,0%	6,5%	5,8%	6,4%
once uyari		11	15	26
		6,5%	9,7%	8,0%
savunma	1	5	5	11
	50,0%	3,0%	3,2%	3,4%
Total	2	169	155	326
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

EK 7. ÖZELLEŞTİRME HABERLERİNDE DEĞİNİLEN KURUM YA DA KURULUŞLAR

Tablo 31. Tüm Gazetelerin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
teletas	59 48,4%	14 8,5%	2 ,9%		3 1,5%	6 1,5%	8 1,9%					92 2,0%
uses	13 10,7%	19 11,5%	10 4,7%	7 5,3%	6 3,0%	4 1,0%		2 ,2%		1 ,1%		62 1,3%
citosan	22 18,0%	26 15,8%	38 18,0%	43 32,6%	63 31,7%	22 5,4%	14 3,4%	27 3,2%	55 13,7%	27 3,8%	4 ,4%	341 7,3%
petkm	7 5,7%	40 24,2%	33 15,6%	7 5,3%	1 ,5%	6 1,5%	2 ,5%	9 1,1%	11 2,7%	9 1,3%	4 ,4%	129 2,8%
yem fb	1 ,8%	1 ,6%	1 ,5%		6 3,0%	21 5,1%	7 1,7%	9 1,1%	2 ,5%	3 ,4%	1 ,1%	52 1,1%
turk telekom		1 ,6%			4 2,0%	42 10,3%	53 12,7%	79 9,4%	61 15,2%	81 11,4%	59 5,6%	380 8,2%
turban ve mannalar	4 3,3%	7 4,2%	11 5,2%	2 1,5%	4 2,0%	2 ,5%	4 1,0%	24 2,8%	16 4,0%	16 2,2%	9 ,9%	99 2,1%
tupras	1 ,8%	5 3,0%	11 5,2%	11 8,3%	2 1,0%	7 1,7%	3 ,7%	5 ,6%	2 ,5%	15 2,1%	6 ,6%	68 1,5%
erdemir		10 6,1%	18 8,5%	2 1,5%	3 1,5%	4 1,0%	38 9,1%	71 8,4%	38 9,5%	71 10,0%	18 1,7%	273 5,9%
tekel	1 ,8%	2 1,2%					3 ,7%	1 ,1%	9 2,2%	14 2,0%	39 3,7%	69 1,5%
sumerbank	2 1,6%	7 4,2%	19 9,0%	7 5,3%	8 4,0%	67 16,4%	18 4,3%	57 6,8%	5 1,2%	4 ,6%	6 ,6%	200 4,3%
s holding	1 ,8%					2 ,5%	9 2,2%	10 1,2%	11 2,7%	13 1,8%	18 1,7%	64 1,4%
izmir demircelik		1 ,6%										1 ,0%
isdemir						3 ,7%		1 ,1%		7 1,0%	9 ,9%	20 ,4%
t kablo	1 ,8%	1 ,6%										2 ,0%
denizbank		3 1,8%	1 ,5%		6 3,0%					4 ,5%	2 ,2%	16 ,3%
etibank		3 1,8%		1 ,8%	2 1,0%	6 1,5%	5 1,2%	3 ,4%	15 3,7%	72 10,1%	15 1,4%	122 2,6%
tek	2 1,6%	1 ,6%	1 ,5%	2 1,5%		7 1,7%	4 1,0%	1 ,1%				18 ,4%
seka		1 ,6%				6 1,5%		1 ,1%		1 ,1%	13 1,2%	22 ,5%
limanlar		2 1,2%	1 ,5%	1 ,8%		2 ,5%	2 ,5%	3 ,4%	15 3,7%	21 2,9%	12 1,1%	59 1,3%
caybank				6 4,5%	1 ,5%							7 ,2%
trt	1 ,8%			1 ,8%								2 ,0%
mkek				1 ,8%		2 ,5%						3 ,1%
poas			1 ,5%	5 3,8%	3 1,5%	5 1,2%	8 1,9%	12 1,4%	10 2,5%	18 2,5%	313 29,9%	375 8,0%
tofas				8 6,1%		4 1,0%	16 3,8%	2 ,2%	1 ,2%			31 ,7%
sek					20 10,1%	66 16,2%	35 8,4%	61 7,2%	6 1,5%	3 ,4%	3 ,3%	194 4,2%
ebk					5 2,5%	16 3,9%	58 13,9%	170 20,1%	21 5,2%	6 ,8%	3 ,3%	279 6,0%
ptt	1 ,8%	1 ,6%	1 ,5%		7 3,5%	13 3,2%	5 1,2%	3 ,4%	1 ,2%		2 ,2%	34 ,7%
cimsa			1 ,5%	1 ,8%	3 1,5%	1 ,2%						6 ,1%
orus					2 1,0%	4 1,0%	2 ,5%	11 1,3%	4 1,0%	13 1,8%	7 ,7%	43 ,9%
emlakbank					3 1,5%	4 1,0%	2 ,5%	3 ,4%	2 ,5%		7 ,7%	21 ,5%
thy			15 7,1%		2 1,0%	2 ,5%	2 ,5%		1 ,2%	2 ,3%	26 2,5%	50 1,1%
tekstil bank					1 ,5%							1 ,0%
netas				1 ,8%	5 2,5%	11 2,7%		1 ,1%				18 ,4%
tkb		1 ,6%	3 1,4%			4 1,0%		1 ,1%			1 ,1%	10 ,2%
caykur						1 ,2%	2 ,5%		3 ,7%	3 ,4%		9 ,2%
madencilik	1 ,8%		2 ,9%	4 3,0%	2 1,0%	5 1,2%	3 ,7%		3 ,7%	4 ,6%	2 ,2%	26 ,6%
tcdd						2 ,5%			1 ,2%	2 ,3%		5 ,1%
petas			1 ,5%		1 ,5%	2 ,5%	22 5,3%	57 6,8%	20 5,0%	19 2,7%	3 ,3%	125 2,7%
belediyeler	1 ,8%	1 ,6%			7 3,5%	1 ,2%	8 1,9%	7 ,8%	4 1,0%	3 ,4%	1 ,1%	33 ,7%
seker fb					2 1,0%	3 ,7%		6 ,7%	2 ,5%	1 ,1%	1 ,1%	15 ,3%
vakıfbank									1 ,2%			1 ,0%
ssk ve sg kurumlari					1 ,5%	2 ,5%	2 ,5%		2 ,5%	3 ,4%	3 ,3%	13 ,3%
havas						1 ,2%	1 ,2%	43 5,1%		14 2,0%	5 ,5%	64 1,4%
kumas					1 ,5%			8 ,9%		1 ,1%		10 ,2%
tersaneler							2 ,5%	13 1,5%	11 2,7%	1 ,1%		27 ,6%
halkbank					1 ,5%	1 ,2%		2 ,2%	2 ,5%			6 ,1%
karabuk						4 1,0%	23 5,5%	35 4,1%	9 2,2%	4 ,6%	4 ,4%	79 1,7%
cinkur								4 ,5%	6 1,5%	2 ,3%		12 ,3%
testas		1 ,6%				1 ,2%	3 ,7%	10 1,2%	1 ,2%		1 ,1%	17 ,4%
santraller			1 ,5%				4 1,0%		7 1,7%	91 12,8%	117 11,2%	220 4,7%
ek dagitimi	2 1,6%	1 ,6%	16 7,6%	14 10,6%	4 2,0%	20 4,9%	24 5,8%	6 ,7%	2 ,5%	71 10,0%	70 6,7%	230 4,9%
bht		6 3,6%										6 ,1%

Tablo 31. Tüm Gazetelerin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar (Devam)

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
tobank		4 2,4%	7 3,3%	1 ,8%	4 2,0%							16 ,3%
t kablo		3 1,8%										3 ,1%
kamu bankaları	1 ,8%	3 1,8%	1 ,5%		3 1,5%	4 1,0%	12 2,9%	4 ,5%	13 3,2%	20 2,8%	7 ,7%	68 1,5%
ziraat bank			2 ,9%				2 ,5%		1 ,2%		2 ,2%	7 ,2%
migros				4 3,0%							1 ,1%	5 ,1%
sekerbank				1 ,8%								1 ,0%
koyteks				1 ,8%					1 ,2%			2 ,0%
meysu				1 ,8%	2 1,0%			1 ,1%				4 ,1%
s sigorta					1 ,5%							1 ,0%
guney su					3 1,5%	1 ,2%						4 ,1%
cukurova elek			5 2,4%		2 1,0%	2 ,5%		8 ,9%	5 1,2%			22 ,5%
kepez			4 1,9%		1 ,5%	2 ,5%						7 ,2%
kemsas						1 ,2%						1 ,0%
den isl						5 1,2%	1 ,2%	6 ,7%	1 ,2%	6 ,8%	9 ,9%	28 ,6%
vakifbank isl						1 ,2%	3 ,7%		1 ,2%			5 ,1%
gsm							1 ,2%	3 ,4%	4 1,0%	22 3,1%	54 5,2%	84 1,8%
isbank						3 ,7%	2 ,5%			5 ,7%	87 8,3%	97 2,1%
sivas d celik								1 ,1%		5 ,7%	6 ,6%	12 ,3%
metas						1 ,2%	1 ,2%	44 5,2%	3 ,7%			49 1,1%
tulomsas								1 ,1%				1 ,0%
nasas								1 ,1%				1 ,0%
koytas								3 ,4%	7 1,7%			10 ,2%
anadolubank										10 1,4%		10 ,2%
denizbank										6 ,8%		6 ,1%
turbank										7 1,0%	86 8,2%	93 2,0%
sigorta sb					1 ,5%					2 ,3%	4 ,4%	7 ,2%
botas									1 ,2%	1 ,1%	1 ,1%	3 ,1%
konya krom											3 ,3%	3 ,1%
ketas									1 ,2%			1 ,0%
asil celik										1 ,1%		1 ,0%
meyburz										2 ,3%		2 ,0%
turnosen	1 ,8%								1 ,2%			2 ,0%
cukobirlik						1 ,2%						1 ,0%
tdcigm					1 ,5%	1 ,2%	1 ,2%				1 ,1%	4 ,1%
k denizbakir								3 ,4%		1 ,1%	1 ,1%	5 ,1%
kablo tv								1 ,1%				1 ,0%
hazine arazi						1 ,2%				3 ,4%		4 ,1%
aksantas										1 ,1%		1 ,0%
karayollari											1 ,1%	1 ,0%
eti holding											1 ,1%	1 ,0%
toe					1 ,5%	2 ,5%		1 ,1%				4 ,1%
tigem							1 ,2%	1 ,1%				2 ,0%
kiz kulesi								6 ,7%				6 ,1%
kamu hastanelen								1 ,1%		1 ,1%		2 ,0%
azot fb									1 ,2%			1 ,0%
aselsan			5 2,4%									5 ,1%
ibregaz					1 ,5%							1 ,0%
tariş						1 ,2%						1 ,0%
Fruko Tarnek								1 ,1%				1 ,0%
Rafinerileri									1 ,2%			1 ,0%
Total	122 100,0%	165 100,0%	211 100,0%	132 100,0%	199 100,0%	408 100,0%	416 100,0%	844 100,0%	401 100,0%	713 100,0%	1048 100,0%	4659 100,0%

Tablo 32. Cumhuriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
teletas	12 54,5%	2 4,9%			1 3,0%	4 4,1%	8 7,5%					27 2,8%
usas		5 12,2%	2 3,4%	1 5,3%	1 3,0%	1 1,0%				1 ,7%		11 1,1%
otosan	4 18,2%	7 17,1%	9 15,5%	4 21,1%	12 36,4%	5 5,1%	5 4,7%	5 2,4%	8 7,8%	7 5,0%	1 ,8%	67 7,0%
petkim	1 4,5%	15 36,6%	6 10,3%	1 5,3%		2 2,0%	2 1,9%	1 ,5%	5 4,8%	3 2,1%		36 3,8%
yem fb					1 3,0%	5 5,1%	1 ,9%					7 ,7%
turk telekom					3 9,1%	11 11,2%	18 17,0%	26 12,4%	10 9,7%	15 10,7%	6 7,0%	92 9,6%
turban ve mamulat		1 2,4%	3 5,2%					2 1,0%	3 2,9%	3 2,1%		12 1,3%
tupras		3 7,3%	3 5,2%	1 5,3%					1 1,0%	2 1,4%		10 1,0%
erdemir		3 7,3%	5 8,6%	1 5,3%		1 1,0%	8 7,5%	17 8,1%	10 9,7%	10 7,1%		55 5,7%
tekel	1 4,5%						1 ,9%			6 4,3%	18 14,0%	26 2,7%
sumerbank		1 2,4%	4 6,9%	1 5,3%		21 21,4%	2 1,9%	10 4,8%				39 4,1%
s holding	1 4,5%						3 2,8%		4 3,9%	3 2,1%	4 3,1%	15 1,6%
isdemir						2 2,0%				2 1,4%	3 2,3%	7 ,7%
t kablo	1 4,5%											1 ,1%
denizbank		1 2,4%			1 3,0%					2 1,4%		4 ,4%
ebbank						1 1,0%		1 ,5%	2 1,9%	7 5,0%	1 ,8%	12 1,3%
tek	1 4,5%						1 ,9%					2 ,2%
seka						2 2,0%						2 ,2%
limanlar			1 1,7%	1 5,3%			1 ,9%	1 ,5%	6 5,8%	8 5,7%	5 3,8%	23 2,4%
poas				1 5,3%		1 1,0%	1 ,9%	2 1,0%	3 2,9%	4 2,9%	34 26,4%	46 4,8%
tofas							1 ,9%		1 1,0%			2 ,2%
sek					4 12,1%	20 20,4%	15 14,2%	24 11,5%	2 1,9%		2 1,6%	67 7,0%
ebk					1 3,0%	2 2,0%	15 14,2%	45 21,5%	6 5,8%	3 2,1%		72 7,5%
ptt		1 2,4%			2 6,1%	3 3,1%	1 ,9%	1 ,5%				8 ,8%
orus					1 3,0%	3 3,1%	1 ,9%	3 1,4%	3 2,9%	1 ,7%		12 1,3%
emlakbank						1 1,0%	1 ,9%	2 1,0%	1 1,0%		1 ,8%	6 ,6%
thy			7 12,1%							1 ,7%	1 ,8%	9 ,9%
netas					2 6,1%	1 1,0%						3 ,3%
pkb		1 2,4%	1 1,7%			1 1,0%						3 ,3%
caykur										2 1,4%		2 ,2%
madencilik				1 5,3%	1 3,0%				2 1,9%	1 ,7%	2 1,6%	7 ,7%
tcdd										1 ,7%		1 ,1%
petlas							3 2,8%	16 7,7%		8 5,7%		27 2,8%
belediyeler					1 3,0%		2 1,9%	1 ,5%	1 1,0%	1 ,7%		6 ,6%
seker fb					1 3,0%			1 ,5%				2 ,2%
ssk ve sg kurumlari						2 2,0%			2 1,9%	2 1,4%		6 ,6%
havas								11 5,3%		2 1,4%		13 1,4%
kumas								1 ,5%		1 ,7%		2 ,2%
tersaneler							1 ,9%	5 2,4%	6 5,8%			12 1,3%
halkbank								2 1,0%				2 ,2%
karabuk						3 3,1%	3 2,8%	6 2,9%	3 2,9%		1 ,8%	16 1,7%
cimkur								1 ,5%				1 ,1%
teksas							1 ,9%					1 ,1%
santraller									2 1,9%	17 12,1%	17 13,2%	36 3,8%
elk dagitim			11 19,0%	7 36,8%		3 3,1%	7 6,6%	2 1,0%	2 1,9%	21 15,0%	16 12,4%	69 7,2%
bht		1 2,4%										1 ,1%
tobank			1 1,7%									1 ,1%
kamu bankalari			1 1,7%				4 3,8%		2 1,9%	1 ,7%		8 ,8%
ziraat bank											1 ,8%	1 ,1%
koyteks									1 1,0%			1 ,1%
cukurova elek			1 1,7%			1 1,0%		4 1,9%	5 4,9%			11 1,1%
kepez			1 1,7%									1 ,1%
den isl								1 ,5%	1 1,0%	3 2,1%		5 ,5%
gsm									2 1,9%	1 ,7%	2 1,6%	5 ,5%
isbank											4 3,1%	4 ,4%
metas						1 1,0%		13 6,2%	1 1,0%			15 1,6%
koytas								1 ,5%	6 5,8%			7 ,7%
anadolubank										1 ,7%		1 ,1%
turbank											7 5,4%	7 ,7%
botas									1 1,0%			1 ,1%
tumosan	1 4,5%											1 ,1%
k denizbakir								1 ,5%				1 ,1%
toe					1 3,0%	1 1,0%		1 ,5%				3 ,3%
bgem								1 ,5%				1 ,1%
aselsan			2 3,4%									2 ,2%
Fruko Tarim								1 ,5%				1 ,1%
Rafineriler									1 1,0%			1 ,1%
Total	22 100,0%	41 100,0%	58 100,0%	19 100,0%	33 100,0%	98 100,0%	106 100,0%	209 100,0%	103 100,0%	140 100,0%	129 100,0%	958 100,0%

Tablo 33. Dünya Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

	YIL										
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Total
telekas	35 44,8%	9 11,4%	1 1,3%			1 1,0%					36 3,1%
usas	8 10,1%	9 11,4%	6 7,6%	4 5,6%	4 7,1%	1 1,0%		1 4%			34 2,9%
tekstil	11 14,6%	5 6,3%	17 22,4%	17 24,5%	22 39,3%	4 3,9%	3 2,8%	14 5,5%	21 21,4%	11 9,9%	1 ,7%	126 10,7%
petkim	3 3,8%	15 19,0%	12 15,8%	2 2,8%		4 3,8%		3 1,2%	1 1,0%		2 1,3%	42 3,6%
form fb	1 1,8%	1 1,3%	1 1,3%		2 3,6%	4 3,8%	2 1,9%	4 1,6%	1 1,0%			17 1,4%
turk telekom		1 1,3%			1 1,8%	9 8,7%	9 8,3%	14 5,5%	9 9,2%	7 7,1%	6 4,0%	56 5,0%
turpas ve mannatlar	2 3,6%	6 7,6%	4 5,3%	2 3,8%	1 1,8%		1 ,9%	9 3,5%	4 4,1%	6 4,9%	3 2,0%	38 3,3%
tupras	1 1,8%	2 2,5%	5 6,6%	6 11,3%		2 1,9%	2 1,9%	2 ,8%			2 1,3%	22 1,9%
erdemir		4 5,1%	5 6,6%		1 1,8%	2 1,9%	12 11,1%	22 8,6%	11 11,2%	18 14,6%	3 2,0%	78 6,7%
teksit		2 2,5%				1 ,9%			2 2,0%		6 4,0%	11 ,9%
sumerbank	1 1,8%	4 5,1%	8 10,5%	3 5,7%	1 1,8%	16 15,4%	9 8,3%	20 7,8%	2 2,0%			64 5,5%
s holding						1 1,0%	2 1,9%	3 1,2%	3 3,1%	2 1,6%	4 2,7%	15 1,3%
izmir demircelik		1 1,3%										1 ,1%
isdemir										1 ,8%		1 ,1%
denizbank		2 2,5%										2 ,2%
ehbank		1 1,8%		1 1,9%	1 1,8%	1 2,8%	2 1,9%	2 ,8%	6 6,1%	12 9,8%		30 2,6%
tek		1 1,3%				1 1,0%						2 ,2%
seka		3 3,8%				2 2,8%		1 ,4%			4 3,3%	10 ,9%
ienanlar		1 1,3%				2 1,9%	1 ,9%	2 ,8%	6 6,1%	5 4,1%	4 2,7%	21 1,8%
raybank				3 5,7%								3 ,3%
tt	1 1,8%			1 1,9%								2 ,2%
mkek				1 1,9%		1 1,0%						2 ,2%
poas				3 5,7%	1 1,8%	1 1,0%	3 2,8%	6 2,3%			32 25,2%	46 4,0%
tofas				4 7,5%		1 1,0%	6 5,6%	4 1,6%				15 1,3%
ves					1 1,8%	14 11,5%	2 1,9%	14 5,5%	4 3,1%	1 ,8%	1 ,7%	37 3,2%
asil						1 3,8%	12 11,3%	33 12,9%	7 7,1%		2 1,7%	61 4,4%
pil	1 1,8%				1 1,8%	2 1,9%	1 ,9%					4 ,3%
gima					1 1,8%	1 1,0%						2 ,2%
orus					1 1,8%	1 1,0%	1 ,9%	3 1,2%		3 2,4%	3 2,0%	12 1,0%
emlakbank					1 1,8%	1 1,0%			1 1,0%			3 ,3%
thy			6 7,9%		1 1,8%	1 1,0%				1 ,7%		9 ,8%
iktisat bank					1 1,8%							1 ,1%
netas				1 1,9%	1 1,8%	4 3,8%		1 ,4%				7 ,6%
tsb			2 2,6%			2 1,9%						4 ,3%
cevkur						1 1,0%			1 1,0%	1 ,8%		3 ,3%
madencilik	1 1,8%					2 1,9%				1 ,8%		4 ,3%
iroda						1 1,0%						1 ,1%
petkas			1 1,3%			1 1,0%	10 9,3%	19 7,4%	12 12,2%	4 3,3%	1 ,7%	48 4,1%
belediyeler						1 1,0%	1 ,9%	1 ,4%				3 ,3%
seker fb						1 1,0%		3 1,2%	1 1,0%			5 ,4%
ass ve kg kurumlari					1 1,8%		1 ,9%					2 ,2%
havas								16 6,2%		1 ,8%	1 ,7%	18 1,6%
kumas					1 1,8%			7 2,7%				8 ,7%
tekstilleri								5 2,0%	4 4,1%	1 ,8%		10 ,9%
halkbank									2 2,0%			2 ,2%
karabuk							4 3,7%	11 4,3%				15 1,3%
cimsur								2 ,8%	3 3,1%	1 ,8%		6 ,5%
tesfas		1 1,3%				2 1,9%	6 5,6%	1 3,1%	1 1,0%			12 1,0%
sanballer			1 1,3%				1 ,9%			3 2,4%	12 9,8%	17 1,5%
ptt dagitimi			1 1,3%	5 9,4%	1 1,8%	4 3,8%	10 9,3%	7 4%		17 13,8%	20 13,2%	65 5,1%
ptt	1 1,3%											1 ,1%
tmbank	4 5,1%	4 5,3%	1 1,9%	2 3,6%								11 ,9%
t kablo	3 3,8%											3 ,3%
kamu bankalari	1 1,3%			1 1,8%		3 2,8%			1 1,0%	7 5,7%	2 2,0%	16 1,4%
ziraat bank		2 2,6%				2 1,9%			1 1,0%		1 ,7%	6 ,5%
migros			1 1,9%									1 ,1%
sekerbank			1 1,9%									1 ,1%
soyuksa			1 1,9%									1 ,1%
mevsu					1 1,8%							1 ,1%
s sigorta					1 1,8%							1 ,1%
gunes su					1 1,8%							1 ,1%
cukurova elek					2 3,6%	1 1,0%		4 1,6%				7 ,6%
kepez					1 1,8%	1 1,0%						2 ,2%
semsas						1 1,0%						1 ,1%
den isl						4 3,8%		7 ,8%			1 ,7%	12 ,6%
vakifbank ist						1 1,0%	3 2,8%		1 1,0%			5 ,4%
gsm							1 ,9%			6 4,9%	10 6,7%	17 1,5%
isbank							1 ,9%			1 ,8%	7 4,7%	9 ,8%
sivas d celik								1 ,4%		1 ,8%	1 ,7%	3 ,3%
metas								20 7,8%				20 1,7%
tuloms as								1 ,4%				1 ,1%
nasas								1 ,4%				1 ,1%
soytas								1 ,4%	1 1,0%			2 ,2%
anadolubank										2 1,6%		2 ,2%
denizbank										3 2,4%		3 ,3%
bymkale										4 3,3%	16 10,7%	20 1,7%
sigorta st										1 ,8%		1 ,1%
botas										1 ,8%		1 ,1%
konya krom											2 1,3%	2 ,2%
Total	56 100,0%	79 100,0%	76 100,0%	53 100,0%	56 100,0%	104 100,0%	108 100,0%	256 100,0%	98 100,0%	123 100,0%	150 100,0%	1159 100,0%

Tablo 34. Hürriyet Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
ametas	14 50,0%					1 1,9%						15 2,2%
aras	3 10,7%	3 13,0%	1 3,6%	1 4,0%	1 4,2%			1 1,0%				10 1,5%
atosan	5 17,9%	8 34,8%	7 25,0%	15 60,0%	7 29,2%	4 7,4%	2 3,9%	1 1,0%	6 11,5%	2 2,0%		57 8,4%
petkim	2 7,1%	6 26,1%	7 25,0%					1 1,0%	1 1,9%	1 1,0%		18 2,7%
yem fb						2 3,7%	1 1,8%	1 1,0%		1 1,0%	1 ,5%	6 ,9%
türk telekom						7 13,0%	14 24,6%	10 10,2%	15 28,8%	11 11,2%	4 2,1%	61 9,0%
turban ve marinalar	2 7,1%		1 3,6%		1 4,2%	2 3,7%		4 4,1%	2 3,8%	2 2,0%	1 ,5%	15 2,2%
tüpraş							1 1,8%					1 ,1%
erdemir			3 10,7%				5 8,8%	9 9,2%	6 11,5%	10 10,3%	3 1,6%	36 5,8%
ptkm							1 1,8%		1 1,9%	4 4,1%	6 3,2%	12 1,8%
sümerbank			4 14,3%	1 4,0%	2 8,3%	11 20,4%	1 1,8%	9 9,2%			2 1,1%	30 4,4%
s holding							2 3,5%	1 1,0%	1 1,9%	1 1,0%	3 1,6%	8 1,2%
isdemir						1 1,9%					2 1,1%	3 ,4%
t kablo		1 4,3%										1 ,1%
denizbank										1 1,0%	1 ,5%	2 ,3%
eboank							1 1,8%		3 5,8%	13 13,3%	1 ,5%	18 2,7%
tek	1 3,6%		1 3,6%	2 8,0%		6 11,1%	3 5,3%					13 1,9%
seka											6 3,2%	6 ,9%
limanlar									1 1,9%	3 3,1%		4 ,6%
poas						1 1,9%		1 1,0%	2 3,8%	2 2,0%	55 29,1%	61 9,0%
tüpraş				2 8,0%		1 1,9%	4 7,0%	1 1,0%				8 1,2%
sek					2 8,3%	6 11,1%	2 3,5%	3 3,1%	1 1,9%	1 1,0%		15 2,2%
epk					1 4,2%	2 3,7%	9 15,8%	27 27,6%	1 1,9%			40 5,9%
ptt					1 4,2%	1 1,9%	1 1,8%	1 1,0%				4 ,6%
gima				1 4,0%	1 4,2%							2 ,3%
orus								1 1,0%		1 1,0%	1 ,5%	3 ,4%
emlakbank							1 1,8%				2 1,1%	3 ,4%
tiy						1 1,9%				1 1,0%	3 1,6%	5 ,7%
netas					1 4,2%							1 ,1%
tkb						1 1,9%						1 ,1%
çaykur							2 3,5%		1 1,9%			3 ,4%
madencilik			1 3,6%		1 4,2%							2 ,3%
petlas							2 3,5%	8 8,2%	3 5,8%	2 2,0%		15 2,2%
belediyeler	1 3,6%				3 12,5%					2 2,0%	1 ,5%	7 1,0%
seker fb						1 1,9%						1 ,1%
ssk ve sg kurumları							1 1,8%					1 ,1%
havas								5 5,1%		4 4,1%	1 ,5%	10 1,5%
tersaneler									1 1,9%			1 ,1%
karabuk								2 2,0%	1 1,9%			3 ,4%
cimkur								1 1,0%	2 3,8%	1 1,0%		4 ,6%
santraller							1 1,8%		2 3,8%	17 17,3%	21 11,1%	41 6,1%
elk dagıtımı							1 1,8%				8 4,2%	9 1,3%
bnt		4 17,4%										4 ,6%
tobank			1 3,6%		1 4,2%							2 ,3%
kamu bankaları		1 4,3%				3 5,6%		1 1,0%	1 1,9%	5 5,1%		11 1,6%
migros				2 8,0%								2 ,3%
meysu				1 4,0%	1 4,2%			1 1,0%				3 ,4%
güney su					1 4,2%	1 1,9%						2 ,3%
çukurova elek			1 3,6%									1 ,1%
aspez			1 3,6%			1 1,9%						2 ,3%
gen isl								2 2,0%		1 1,0%	3 1,6%	6 ,9%
gsm								1 1,0%		3 3,1%	11 5,8%	15 2,2%
isbank											25 13,2%	25 3,7%
sivas d çelik											3 1,6%	3 ,4%
metas							1 1,8%	4 4,1%	1 1,9%			6 ,9%
anadolubank										1 1,0%		1 ,1%
turbank										1 1,0%	23 12,2%	24 3,6%
çukobirlik						1 1,9%						1 ,1%
tocigm							1 1,8%					1 ,1%
k denizcilik								1 1,0%				1 ,1%
kablo tv								1 1,0%				1 ,1%
hazine arsb										3 3,1%		3 ,4%
aksantas										1 1,0%		1 ,1%
karayolları											1 ,5%	1 ,1%
ep holding											1 ,5%	1 ,1%
Total	28 100,0%	23 100,0%	28 100,0%	25 100,0%	24 100,0%	54 100,0%	57 100,0%	98 100,0%	52 100,0%	98 100,0%	189 100,0%	676 100,0%

Tablo 35. Sabah Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
teletas	4 50,0%	2 20,0%			1 2,0%							7 ,7%
usas				1 7,1%		1 1,0%						2 ,2%
citosan	1 12,5%	3 30,0%	4 25,0%	8 57,1%	16 31,4%	7 7,3%	1 1,6%	6 3,2%	14 14,0%	3 1,4%	1 ,4%	63 6,6%
petkim	1 12,5%		2 12,5%		1 2,0%			3 1,6%	2 2,0%		2 ,8%	11 1,2%
yem fb						4 4,2%	1 1,6%	2 1,1%	1 1,0%	1 ,7%		9 ,9%
turk telekom						12 12,5%	6 9,7%	21 11,1%	19 19,0%	21 14,9%	15 5,7%	94 9,9%
turban ve marinalar			1 6,3%		2 3,9%		3 4,8%	7 3,7%	5 5,0%	2 1,4%	5 1,9%	25 2,6%
tupras			2 12,5%	1 7,1%	1 2,0%	4 4,2%		3 1,6%	1 1,0%	7 5,0%	3 1,1%	22 2,3%
erdemir		3 30,0%	2 12,5%	1 7,1%	2 3,9%	1 1,0%	4 6,5%	18 9,5%	6 6,0%	14 9,9%	4 1,5%	57 6,0%
tekel									5 5,0%	1 ,7%	5 1,9%	11 1,2%
sumerbank	1 12,5%				4 7,8%	13 13,5%	4 6,5%	10 5,3%	1 1,0%	2 1,4%	2 ,8%	37 3,9%
s holding							2 3,2%	4 2,1%	3 3,0%	2 1,4%	3 1,1%	14 1,5%
isdemir										2 1,4%	2 ,8%	4 ,4%
denizbank					4 7,8%							4 ,4%
etibank						1 1,0%	2 3,2%		4 4,0%	19 13,5%	5 1,9%	31 3,3%
tek								1 ,5%				1 ,1%
seka						1 1,0%						1 ,1%
limanlar		1 10,0%							1 1,0%	2 1,4%	2 ,8%	6 ,6%
caybank				1 7,1%								1 ,1%
poas					1 2,0%	1 1,0%	1 1,6%	2 1,1%	3 3,0%	5 3,5%	93 35,4%	106 11,2%
tofas						2 2,1%	4 6,5%					6 ,6%
sek					9 17,6%	12 12,5%	4 6,5%	13 6,9%		1 ,7%		39 4,1%
ebk					1 2,0%	2 2,1%	7 11,3%	36 19,0%	5 5,0%			51 5,4%
ptt			1 6,3%		1 2,0%	4 4,2%		1 ,5%	1 1,0%			8 ,8%
orus								4 2,1%	1 1,0%	2 1,4%	1 ,4%	8 ,8%
emlakbank					1 2,0%	2 2,1%		1 ,5%			1 ,4%	5 ,5%
thy			1 6,3%		1 2,0%		2 3,2%		1 1,0%		12 4,6%	17 1,8%
netas					1 2,0%	6 6,3%						7 ,7%
tkb								1 ,5%				1 ,1%
caykur									1 1,0%			1 ,1%
madencilik			1 6,3%	1 7,1%		2 2,1%				1 ,7%		5 ,5%
tcdd						1 1,0%						1 ,1%
petlas					1 2,0%	1 1,0%	4 6,5%	10 5,3%	4 4,0%	5 3,5%	1 ,4%	26 2,7%
belediyeler		1 10,0%					3 4,8%		2 2,0%			6 ,6%
seker fb						1 1,0%		1 ,5%	1 1,0%	1 ,7%		4 ,4%
ssk ve sgj kurumlari											1 ,4%	1 ,1%
havas						1 1,0%	1 1,6%	9 4,8%		6 4,3%	1 ,4%	18 1,9%
tersanieler								2 1,1%				2 ,2%
karabuk						1 1,0%	3 4,8%	10 5,3%	2 2,0%	3 2,1%	1 ,4%	20 2,1%
cinkur									1 1,0%			1 ,1%
testas								2 1,1%				2 ,2%
santraller							1 1,6%		3 3,0%	16 11,3%	15 5,7%	35 3,7%
etk dagpmi	1 12,5%		2 12,5%		2 3,9%	11 11,5%	4 6,5%	3 1,6%		3 2,1%	13 4,9%	39 4,1%
kamu bankalari							2 3,2%	1 ,5%	6 6,0%	3 2,1%	1 ,4%	13 1,4%
migros				1 7,1%							1 ,4%	2 ,2%
guney su					1 2,0%							1 ,1%
den isi							1 1,6%	1 ,5%		1 ,7%	2 ,8%	5 ,5%
gsm								2 1,1%	2 2,0%	6 4,3%	11 4,2%	21 2,2%
isbank						3 3,1%	1 1,6%			2 1,4%	33 12,5%	39 4,1%
sivas d celik										3 2,1%	1 ,4%	4 ,4%
metas								6 3,2%	1 1,0%			7 ,7%
koytas								1 ,5%				1 ,1%
anadolubank										1 ,7%		1 ,1%
denizbank										3 2,1%		3 ,3%
turbank											25 9,5%	25 2,6%
sigorta su					1 2,0%					1 ,7%	1 ,4%	3 ,3%
meybuz										1 ,7%		1 ,1%
tumosan									1 1,0%			1 ,1%
k denizbakir								1 ,5%		1 ,7%		2 ,2%
hapse arac						1 1,0%						1 ,1%
tde						1 1,0%						1 ,1%
tgem							1 1,6%					1 ,1%
kizilayi								6 3,2%				6 ,6%
kamu hastaneleri								1 ,5%		1 ,7%		2 ,2%
azot fb									1 1,0%			1 ,1%
Total	8 100,0%	10 100,0%	16 100,0%	14 100,0%	51 100,0%	96 100,0%	62 100,0%	189 100,0%	100 100,0%	141 100,0%	263 100,0%	950 100,0%

Tablo 36. Türkiye Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
telefas	4 50,0%	1 8,3%	1 3,0%		1 2,9%							7 1,1%
tisas	1 12,5%	2 16,7%	1 3,0%			1 1,8%						5 ,9%
otosan	1 12,5%	1 8,3%	1 3,0%	3 14,3%	6 17,1%	2 3,6%	3 3,8%	1 1,1%	5 12,8%	3 3,6%	1 ,5%	28 4,3%
petkim		4 33,3%	6 18,2%	4 19,0%				1 1,1%	2 4,3%	3 3,6%		20 3,0%
yem fb					3 8,6%	6 10,7%	2 2,4%	2 2,2%		1 1,2%		14 2,1%
turk telekom						3 5,4%	6 7,2%	8 8,7%	8 17,0%	11 13,1%	15 8,1%	51 7,6%
turban ve marinalar			2 6,1%					2 2,2%	2 4,3%	3 3,6%		9 1,4%
tupras			1 3,0%	3 14,3%	1 2,9%	1 1,8%					1 ,5%	7 1,1%
erdemir			3 9,1%				9 10,8%	5 5,4%	3 6,4%	6 7,1%	4 2,2%	30 4,6%
teletel								1 1,1%	1 2,1%	2 2,4%	3 1,6%	7 1,1%
sumerbank		2 16,7%	3 9,1%	2 9,5%	1 2,9%	6 10,7%	2 2,4%	6 8,7%	2 4,3%	2 2,4%	2 1,1%	30 4,6%
s holding						1 1,8%		2 2,2%		2 2,4%	4 2,2%	9 1,4%
isdemir								1 1,1%		1 1,2%	1 ,5%	3 ,5%
denizbank			1 3,0%		1 2,9%					1 1,2%	1 ,5%	4 ,6%
ebbank					1 2,9%	1 1,8%				10 11,8%	4 2,2%	16 2,4%
seka											2 1,1%	2 ,3%
limanlar									1 2,1%	3 3,6%	1 ,5%	5 ,8%
caybank				2 9,5%	1 2,9%							3 ,5%
mkek						1 1,8%						1 ,2%
poas			1 3,0%	1 4,8%	1 2,9%	1 1,8%	3 3,6%	1 1,1%	2 4,3%	3 3,6%	58 31,2%	71 10,8%
tofas				2 9,5%			1 1,2%					3 ,5%
sek					3 8,6%	14 25,0%	12 14,5%	7 7,6%	2 4,3%			38 5,8%
ebk					1 2,9%	7 12,5%	15 18,1%	31 33,7%	7 14,9%	2 2,4%	1 ,5%	64 9,7%
ptt					2 5,7%	3 5,4%	2 2,4%					7 1,1%
gima			1 3,0%		1 2,9%							2 ,3%
orus										4 4,8%	2 1,1%	6 ,9%
emlakbank					1 2,9%						2 1,1%	3 ,5%
thy			1 3,0%								4 2,2%	5 ,8%
madencilik				2 9,5%		1 1,8%	3 3,6%		1 2,1%	1 1,2%		8 1,2%
tcdd									1 2,1%			1 ,2%
petlas							3 3,6%	4 4,3%	1 2,1%		1 ,5%	9 1,4%
belediyeler					3 8,6%		2 2,4%	5 5,4%	1 2,1%			11 1,7%
seker fb					1 2,9%			1 1,1%			1 ,5%	3 ,5%
vakıfbank									1 2,1%			1 ,2%
ssk ve sg kurumlari										1 1,2%	2 1,1%	3 ,5%
havas								2 2,2%			1 ,5%	3 ,5%
tersaneler							1 1,2%	1 1,1%				2 ,3%
halkbank					1 2,9%	1 1,8%						2 ,3%
karatuk							13 15,7%	6 6,5%	3 6,4%	1 1,2%	2 1,1%	25 3,8%
testas						1 1,8%						1 ,2%
santraller							1 1,2%			6 7,1%	25 13,4%	32 4,9%
elk dagitimi	1 12,5%	1 8,3%	2 6,1%	2 9,5%	1 2,9%	2 3,6%	2 2,4%			8 9,5%	9 4,8%	28 4,3%
tobank			1 3,0%		1 2,9%							2 ,3%
kamu bankalari	1 12,5%	1 8,3%			2 5,7%	1 1,8%	3 3,6%	2 2,2%	3 6,4%	2 2,4%	3 1,6%	18 2,7%
cukurova elek			3 9,1%									3 ,5%
kepez			2 6,1%									2 ,3%
den isl						1 1,8%				1 1,2%	3 1,6%	5 ,8%
gsm										2 2,4%	10 5,4%	12 1,8%
isbank										2 2,4%	10 5,4%	12 1,8%
sivas d celik										1 1,2%		1 ,2%
metas								1 1,1%				1 ,2%
anadolubank										2 2,4%		2 ,3%
turbank											9 4,8%	9 1,4%
botas											1 ,5%	1 ,2%
konya ereğli											1 ,5%	1 ,2%
tdciçm					1 2,9%	1 1,8%					1 ,5%	3 ,5%
t denizbank											1 ,5%	1 ,2%
aselsan			3 9,1%									3 ,5%
ibrdgaz					1 2,9%							1 ,2%
tariş						1 1,8%						1 ,2%
Total	8 100,0%	12 100,0%	33 100,0%	21 100,0%	35 100,0%	56 100,0%	83 100,0%	92 100,0%	47 100,0%	84 100,0%	186 100,0%	657 100,0%

Tablo 37. Finansal Forum Gazetesi'nin Özelleştirme Haberlerinde Değinilen Kurum ya da Kuruluşlar

	YIL			
	1996	1997	1998	Total
citosan		2 1,6%		2 ,8%
petkim		2 1,6%		2 ,8%
turk telekom		14 11,0%	10 7,6%	24 9,3%
tupras		6 4,7%		6 2,3%
erdemir		10 7,9%	4 3,1%	14 5,4%
tekel		1 ,8%	1 ,8%	2 ,8%
s holding		3 2,4%		3 1,2%
isdemir		1 ,8%	1 ,8%	2 ,8%
etibank		11 8,7%	4 3,1%	15 5,8%
seka		1 ,8%		1 ,4%
poas		4 3,1%	41 31,3%	45 17,4%
ebk		1 ,8%		1 ,4%
ptt			2 1,5%	2 ,8%
orus		2 1,6%		2 ,8%
emlakbank			1 ,8%	1 ,4%
thy			5 3,8%	5 1,9%
tkb			1 ,8%	1 ,4%
tcdd		1 ,8%		1 ,4%
havas		1 ,8%	1 ,8%	2 ,8%
testas			1 ,8%	1 ,4%
santraller		32 25,2%	27 20,6%	59 22,8%
elk dagitimi		22 17,3%	4 3,1%	26 10,0%
kamu bankalari		2 1,6%		2 ,8%
gsm		4 3,1%	10 7,6%	14 5,4%
isbank			8 6,1%	8 3,1%
sivas d celik			1 ,8%	1 ,4%
anadolubank		3 2,4%		3 1,2%
turbank		2 1,6%	6 4,6%	8 3,1%
sigorta sti			3 2,3%	3 1,2%
ketas	1 100,0%			1 ,4%
asil celik		1 ,8%		1 ,4%
meybuz		1 ,8%		1 ,4%
Total	1 100,0%	127 100,0%	131 100,0%	259 100,0%

EK 8.
TBMM TUTANAK DERGİSİ KAYITLARINA GÖRE GENEL KURUL'DA ÖZELLEŞTİRME KONUŞMALARINDA DEĞİNİLEN KURUM YA DA KURULUŞLAR

	YIL											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Total
teletas	6 75,0%		1 7,1%									7 1,6%
usas	1 12,5%	3 20,0%	1 7,1%				1 ,8%					6 1,4%
citosan	1 12,5%	3 20,0%	5 35,7%		2 9,1%	11 21,6%	3 2,4%	5 7,9%	4 7,8%			34 7,7%
petkim							2 1,6%					2 ,6%
yem fb							2 1,6%	1 1,6%				3 ,7%
turk telekom						11 21,6%	30 24,2%	9 14,3%	11 21,6%		2 3,2%	63 14,3%
turban ve marinalar							2 1,6%		3 5,9%			5 1,1%
tupras					1 4,5%							1 ,2%
erdemir							2 1,6%	4 6,3%	1 2,0%	2 7,4%		9 2,0%
tekel											11 17,7%	11 2,5%
sumerbank			3 21,4%									3 ,7%
s holding						2 3,9%	14 11,3%	2 3,2%	6 11,8%		2 3,2%	26 5,9%
denizbank						2 3,9%						2 ,5%
etibank		2 13,3%										2 ,5%
seka					1 4,5%						2 3,2%	3 ,7%
limanlar								1 1,6%		4 14,8%		5 1,1%
caybank					1 4,5%							1 ,2%
poas											14 22,6%	14 3,2%
tofas							1 ,8%	2 3,2%	6 11,8%	8 29,6%		17 3,9%
sek						4 7,8%	7 5,6%	3 4,8%	1 2,0%	1 3,7%	2 3,2%	18 4,1%
ebk					4 18,2%		7 5,6%	3 4,8%	2 3,9%	1 3,7%	2 3,2%	19 4,3%
ptt							1 ,8%					1 ,2%
orus						4 7,8%			2 3,9%		2 3,2%	8 1,8%
emlakbank								2 3,2%				2 ,5%
thy							1 ,8%				3 4,8%	4 ,9%
caykur						2 3,9%	1 ,8%					3 ,7%
madencilik				2 66,7%			2 1,6%		4 7,8%			8 1,8%
tcdd					2 9,1%							2 ,5%
petlas							10 8,1%	7 11,1%	3 5,9%			20 4,5%
belediyeler					4 18,2%	2 3,9%						6 1,4%
seker fb			2 14,3%			1 2,0%					1 1,6%	4 ,9%
ssk ve sg kurumlari								1 1,6%				1 ,2%
havas								2 3,2%				2 ,5%
kumas							2 1,6%		1 2,0%			3 ,7%
fersaneler								2 3,2%				2 ,5%
karabuk							14 11,3%					14 3,2%
santraller		7 46,7%			1 4,5%	5 9,8%	2 1,6%	13 20,6%	2 3,9%	5 18,5%	2 3,2%	37 8,4%
elk dagitimi					3 13,6%	6 11,8%	20 16,1%			3 11,1%		32 7,3%
kamu bankalari										1 3,7%		1 ,2%
den isl						1 2,0%			2 3,9%			3 ,7%
vakifbank isl					2 9,1%							2 ,5%
gsm											3 4,8%	3 ,7%
sivas d celik								2 3,2%				2 ,5%
metas								4 6,3%				4 ,9%
turbank											14 22,6%	14 3,2%
tumosan					1 4,5%				3 5,9%	2 7,4%		6 1,4%
tdcigm			2 14,3%									2 ,5%
tigem				1 33,3%							2 3,2%	3 ,7%
Total	8 100,0%	15 100,0%	14 100,0%	3 100,0%	22 100,0%	51 100,0%	124 100,0%	63 100,0%	51 100,0%	27 100,0%	62 100,0%	440 100,0%

EK 9. EKSİK GAZETE SAYILARI

CUMHURİYET GAZETESİ

14, 22, 26 Haziran 1998; 30, 31 Ağustos 1998; 17 Aralık 1998; 14, 16, 17 Nisan 1996; 6 Mart 1995; 21, 22, 23, 25 Mayıs 1995; 1, 7, 8, 9, 10, 11 Temmuz 1995; 20 Ağustos 1995; 2 Eylül 1995; 13, 14, 15 Kasım 1994; 21 Haziran 1994; 3 Şubat 1993; 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24 Kasım 1993; 13 Ocak 1992; 19 Mart 1992; 22 Temmuz 1992; 4, 18, 19, 21 Ocak 1991; 3, 26 Şubat 1991; 2, 3, 9, 10, 11, 29 Nisan 1991; 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 23, 30, 31 Mayıs 1991; 21, 22, 24, 25, 26 Hizaran 1991; 10, 18, 19, 20, 21 Temmuz 1991; 1 Ağustos 1991; 2 Kasım 1991; 21 Aralık 1991; 8 Temmuz 1990; 1, 2 Mayıs 1990; 1, 2, 15 Ocak 1989; 31 Mart 1989; 1, 27 Temmuz 1989; 1 Eylül 1989; 1 Ekim 1989; 20 Eylül 1988.

DÜNYA GAZETESİ

28 Şubat 1998; 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 Mart 1998; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27 28, 29, 30 Nisan 1998; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31 Mayıs 1998; 1, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 Haziran 1998; 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 13, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27 Temmuz 1998; 4, 19, 26, 27 Ağustos 1998; 12 Eylül 1998; 10, 17, 20, 24, 30, 31 Ekim 1998; 7, 14, 21, 28 Kasım 1998; 5, 7, 13, 19, 27 Aralık 1998; 16 Şubat 1996; 16, 17 Şubat 1995; 8, 12 Nisan 1995; 3 Temmuz 1995; 3, 13 Aralık 1995; 8, 10 Ocak 1994; 14 Mart 1994; 1, 2 Ocak 1993; 10, 24, 26 Nisan 1993; 1, 8, 15, 22, 29, 31 Mayıs 1993; 1, 2, 3, 4, 6, 9 Haziran 1993; 4 Eylül 1993; 30 Eylül 1992; 30 Nisan 1992; 1 Temmuz 1992; 13 Nisan 1991; 20 Mayıs 1991; 26 Temmuz 1991; 4, 14 Eylül 1991; 1 Ocak 1990; 1 Şubat 1990; 2, 3, 7, 25 Nisan 1990; 1 Mayıs 1990; 27, 28, 29 Haziran 1990; 16 Ağustos 1990; 1, 7, 21 Mart 1990; 1 Ekim 1990; 10, 28 Kasım 1990; 3, 11 Ocak 1989; 14 Şubat 1989; 1 Mart 1989; 6, 8, 17 Mayıs 1989; 3, 10, 17, 23, 24, 30 Hizaran 1989; 1, 4, 8, 12, 13, 14, 15, 22 Temmuz 1989; 2 Ekim 1989; 12 Eylül 1989; 1 Kasım 1989; 29 Aralık 1989; 25, 26 Ocak 1988; 6, 13 Şubat 1988; 4 Mart 1988; 2, 3 Temmuz 1988; 25, 26, 27 Temmuz 1988; 13 Eylül 1988; 19 Ekim 1988; 29 Kasım 1988.

HÜRRİYET GAZETESİ

12 Ocak 1997; 16 Mart 1997; 1 Mart 1997; 26 Eylül 1997; 6 Şubat 1996; 1 Nisan 1996; 7, 8, 9, 10 Temmuz 1996; 4 Nisan 1995; 19 Mayıs 1995; 7, 9, 10, 12, 14 15, 16 Temmuz 1995; 26 Ekim 1995; 19 Kasım 1995; 4, 16 Nisan 1994; 30 Eylül 1994; 13 Haziran 1993; 27 Temmuz 1993; 30 Aralık 1993; 16, 19 Ocak 1992; 13, 19 Şubat 1992; 19, 20 Mart 1992; 10 Mayıs 1992; 4 Temmuz 1992; 3, 4 Ekim 1992; 9 Şubat 1991; 11 Kasım 1991; 9, 16 Aralık 1991; 16 Şubat 1990; 2 Temmuz 1990; 1, 2 Eylül 1990; 1, 12, 14 Ocak 1989; 11, 14, 16 Ağustos 1989; 1 Mayıs 1988; 1 Eylül 1988; 29 Ekim 1988; 1, 2 Kasım 1988.

SABAH GAZETESİ

26 Ağustos 1998; 11, 17 Kasım 1997; 12, 14 Mart 1997; 7, 8 Temmuz 1997; 10 Eylül 1997; 27 Ekim 1997; 11 Nisan 1994; 8 Ağustos 1994; 28 Ekim 1994; 19 Şubat 1993; 25, 26 Mart 1993; 4 Ocak 1992; 5 Şubat 1992; 5, 13 Ocak 1991; 28 Mart 1991; 22 Nisan 1991; 30 Haziran 1991; 13, 14, 27, 28 Temmuz 1991; 18, 25 Ağustos 1991; 2, 24 Kasım 1991; 7, 14, 15, 18, 28 Aralık 1991; 23 Ocak 1990; 3, 5, 6, 7, 10, 16, 19, 22 Mart 1990; 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8 Nisan 1990; 3, 11. 29 Mayıs 1990; 24 Haziran 1990; 2, 26, 27, 28, 29 Temmuz 1990; 11 Ekim 1990; 7 Kasım 1990; 22 Aralık 1990; 1, 7 Ocak 1989; 15 Şubat 1989; 1 Mayıs 1989; 6, 7 Temmuz 1989; 4, 11, 17, 19, 28 Aralık 1989; 1-31 Mart 1989; 1-30 Nisan 1989; 12, 13, 17 Ocak 1988; 9, 25, 26, 27 Nisan 1988; 1, 18, 19 Mayıs 1988; 6, 8 Eylül 1988; 12, 13 Aralık 1988.

TÜRKİYE GAZETESİ

29 Nisan 1997; 14 Ağustos 1997; 27 Ağustos 1997; 27 Eylül 1997; 11 Ocak 1996; 9 Aralık 1996; 3 Mart 1995; 7, 8 Temmuz 1995; 11 Ağustos 1995; 5 Ekim 1995; 2 Kasım 1995; 10, 13 Ocak 1994; 26 Şubat 1994; 29 Ağustos 1994; 6, 9, 21 Şubat 1993; 25, 26 Mart 1993; 30 Nisan 1993; 23, 30, 31 Mayıs 1993; 2, 3, 4 Haziran 1993; 19, 20, 21, 22, 23, 25 Temmuz 1993; 4, 5, 7 Eylül 1993; 24 Ekim 1993; 7 Kasım 1993; 8, 12 Aralık 1993; 4, 5 Ocak 1992; 10 Şubat 1992; 19, 26, 28 Mart 1992; 9, 10, 12, 13, 14, 21, 28 Haziran 1992; 10, 18, 19, 25, 28 Temmuz 1992; 1, 14, 15, 28, 29, 30 Ağustos 1992; 10, 12, 17, 18, 24, 25 Ekim 1992; 22, 23 Mart 1991; 20 Nisan 1991; 3 Haziran 1991; 9, 26, 28 Temmuz 1991; 10, 18 Ağustos 1991; 24, 25 Eylül 1991; 9, 24 Ekim 1991; 21, 27 Aralık 1991; 2, 4, 5, 6, 7, 16, 22, 28, 29, 30 31 Mart 1990; 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8 Nisan 1990; 30 Haziran 1990; 1, 2, 26, 27, 28, 29 Temmuz 1990; 13, 21 Ağustos 1990; 16 Eylül 1990; 21, 25 Ekim 1990; 16 Nisan 1989; 22 Mayıs 1989; 17 Temmuz 1989; 8 Ekim 1989; 10, 21 Kasım 1989; 9, 25 Şubat 1988; 20 Mart 1988; 9, 13, 14, 15 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 Nisan 1988; 18, 19 Mayıs 1988; 24, 25, 26, 27 Temmuz 1988; 23 Ağustos 1988; 12 Ekim 1988; 10, 23 Aralık 1988.

KAYNAKÇA

ADAMS, William C. ve diğerleri. *"Before and After The Day After: The Unexpected Rules of a Televised Drama"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

ADER, Christine R. *"A Longitudinal Study of Agenda-Setting for the Issue of Environmental Pollution"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 72 (2), 1995.

AKAT, A. Savaş. *"Özelleştirme Yolunda Tarihi Adımlar"*, **Sabah**, 25 Kasım 1994.

_____ *"Özelleştirme, Popülizm ve Demokrasi"*, **Sabah**, 10 Temmuz 1994.

AKAT, İlter. *"Özelleştirme Milli Bir Dava Gibi Ele Alınmalıdır,* **Türkiye**, 4 Ağustos 1990.

AKDEMİR, Semra. *"Çevre Sorunlarına İlişkin Gündem Oluşturma Süreci ve Türk Basını: Haliç ve Gökova Örneği"*, **Kurgu** 9, Anad. Ü. Yayınları: 546, Eskişehir-1991.

AKINCI, Nergis. *"Gazeteler TV'lerin Fedaisi Oldu"*, **Ekonom**, Sayı: 4, Mart 1997.

AKTAN, Coşkun Can. *"Özelleştirme ve Türkiye Deneyimi"*, **Özelleştirme ve İş Hukuku Alanında Ortaya Çıkan Sorunlar Semineri**, Kamu-İş Sendikası Yayınları, Ankara-1998.

AKTAŞ, Alaattin. *"Ekonomi Basınının Gafları"*, **Ekonom**, Sayı: 2, Eylül 1996.

_____ EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

ALBRITTON, Robert B. ve MANHEIM, Jarol B. *"Public Relations Efforts for the Third World: Images in the News"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

ALEMDAR, Korkmaz ve ERDOĞAN, İrfan. **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1990.

_____ **Popüler Kültür ve İletişim**, Ünit Yayıncılık, Ankara-1994.

ALEMDAR, Zeynep. **Oyunun Kuralı**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1990.

ALLEN, Richard L. ve IZACARAY, Fausto. *"Nominal Agenda Diversity in a Media-Rich, Less-Developed Society"*, **Communication Research** 15(1), 1988.

ALPER, Yusuf. **İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme**, Sağlık-İş Yayınları, Ankara-1994.

ALPKAYA, Faruk ve ÇELEBİ, Aykut. *"Medya'da Gündem Oluşturma: Hürriyet 1994 Örneği"*, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 65, Kış 1995.

ALTAN, Mehmet. *"Piyasa Dediğin Kaç Kişi?"*, **Sabah**, 2 Aralık 1997.

ALTHUSSER, Louis. **İdeolojiler ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev: Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, 1991.

ALTINOK, Tevfik. *"Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sorunları ve Özelleştirme"*, **3. İzmir İktisat Kongresi**, 4-7 Haziran 1992, cilt: 2, DPT.

ALTINTAŞ, M. Berra. **Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları: 8, Ankara-1988.

ANIK, Cengiz."*Kamuoyunu Oluşturan Araçlar*", **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2, Ankara-1994.

ARCAYÜREK, Cüneyt. *"Demokrasi Sürecinde Basın"*, **Basın 80-84**, ÇGD Yayınları, Ankara-1984.

ARHAN, Faruk ve diğerleri, **Medya Eleştirisi ya da Hermes'i Sorgulamak**, Öteki Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara-1999.

ARSLAN, Ömer. **Devlet Basın İlişkisi ve Susurluk Olayı**, Anad. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1996.

AROLAT, Osman S. *"Dünya, 16 yaşında"*, **Dünya**, 3 Mart 1997.

ASP, Kent. *"The Struggle for the Agenda: Party Agenda, Media Agenda and Voter Agenda in the 1979 Swedish Election Campaign"*, **Communication Research** 10(3), 1983.

AŞKUN, İnal Cem. *"İletişimin Kavramsal Anlamı Üzerine Düşünceler"*, **Kurgu** 6, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 354.

ATABEK, Nejdet. **Gündem Belirleme Modeli ve Enflasyon, Trafik ve Sosyal Güvenlik Konularındaki Gerçeklerle Medya ve Kamu Gündemlerinin Karşılaştırılması**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bililimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir-1997.

_____ Yüzyüze görüşmeler, Eskişehir-Ekim 1988-Nisan1999.

ATASOY, Veysel. **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu**, Nurol Matbaacılık, Ankara-1993.

ATEŞ, Rauf. EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

ATWATER, Tony. FICO, Frederick ve Gary Pizante. *"Reporting on the State Legislature: A Case Study of Inter-Media Agenda Setting"*, **Newspaper Research Journal** 8(2) 1987.

AVCI, M. Emin. Telefonla görüşme, 23 Temmuz 1999, Saat: 12:10-12:15.

AYSAN, Mustafa A. ve diğerleri, *"KİT'lerin Sorunları ve Çözümleri"*, **Kamu ve İktisadi Teşebbüsleri**, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayınları, İstanbul-1981.

AZİZ, Aysel. **Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim**, İLAD Yayın No: 3, Ankara-1990.

_____ **Kitle İletişiminde İçerik Çözümlemesi**, A.Ü. BYYO. Yıllığı 1987-1988, Ankara-1988.

_____ **Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara-1982.

BASIL, Michael D. ve BROWN, William J. *"Interpersonal Communication in News Diffusion: A Study of "Magic" Johnson's Announcement"*, **Journalism Quarterly** 71(2), 1994.

BAŞARAN, Funda ve ÖZDEMİR, Önder. **Telekomünikasyonda Özelleştirme**, KİGEM, 1998.

BAŞKUT, Cevat Fehmi. **Gazetecilik Dersleri**, İstanbul Üniversitesi No: 1233, Sermet Matbaası, İstanbul-1967.

BAYTAN, İlhan. **Özelleştirme**, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Ofset Tesisleri, Ankara-1999.

BAUMGARTNER, Frank R ve JONES, Brayn D. **Agendas and Instability in Americam Politics**, The University of Chicago Press, Chicago-1993.

BEHR, Ray L. ve IYENGAR, Shanto."*Television News, Real World Cues, and Changes in the Public Agenda"*, **Public Opinion Quarterly** 49, 1985.

BEKTAŞ, Arsev. **Kamuoyu, iletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İst.-1996.

BERBEROĞLU, Enis. EMD tarafından düzenlenen "EMD Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panelde yaptığı konuşma, Ankara-24 Haziran 1998.

_____*"İnanmışların Savaşı"*, **Hürriyet**, 25 Ekim 1994.

BERBEROĞLU, Güneş N. **Basın İşletmeciliği**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 34, İstanbul-1991.

BERELSON, Bernard R., LAZARSFELD, Paul F. ve MCPHEE, William N.*"Political Process: The Role of The Mass Media"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, Dördüncü Baskı, University of Illinois Press, Urbana-Chicago-London-1977.

BERKAN, İsmet. *"Dördüncü Kuvvet"*, **Radikal**, 14 Eylül 1998.

BERKSOY, Taner.*"Sat KİT'i, Bitir İşi"*, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1993.

BERKSOY, Taner ve BORATAV, Korkut (G.Ed.), **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İktisat Politikası Seçenekleri:1, Üçüncü Baskı, İstanbul-1994.

BERKOWİTZ, Dan ve ADAMS, Douglas B.*"Information Subsidy and Agenda Building in Local Television News"*, **Journalism Quarterly** 67 (4), 1990.

BİLGE, Ali. "*Aklın Uykuya Dalması Canavarların Çıkmasına Neden Olur*", **Ekonom**, Sayı: 9, Nisan-Haziran 1998.

BİR, Ali Atıf. Yüzyüze görüşmeler, Eskişehir-Haziran-Eylül 1999.

BİRAND, M. Ali. *"Medyanın Ekonomi Yazarları Öne Çıkıyor"*, **Sabah**, 21 Aralık 1997.

BOOK, Cassandra L. ve diğerleri, **Human Communication: Principles, Context and Skills**, St. Martin's Press, NewYork, USA-1980.

BREEN, Michael J. *"A Cook, A Cardinal, His Priests and the Press: Deviance as a Trigger for Intermedia Agenda Setting"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 74(2), 1997.

BREVER, Marcus ve McCOMBS, Maxwell. *"Setting the Community Agenda"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 73(1), 1996.

BROOKS, Brian S., KENNEDY, George, MOEN, Darly R., RANLY, Don. **News Reporting and Writing**, Üçüncü Baskı, St. Martin's Press, NewYork-1988.

BROSIUS, H. Bernd ve KEPPLINGER, H. Mathias. *"The Agenda Setting Function of Television News"*, **Communication Research** 17 (2), 1990.

BURTON, Greame. **Medya Analizlerine Giriş: Görünenden Fazlası**, Çev: Nefin Dinç, Alan Yayıncılık:116, İstanbul-1995.

BÜYÜKERŞEN, Yılmaz. *"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993a.

_____ *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993b.

CANGÖZ, İncilay. **Türk Basınında Tutundurma Çalışmaları ve Ansiklopedi Kampanyası**, Anad. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1995.

CANKÜYER, Ersoy. Yüzyüze görüşmeler, Eskişehir-Haziran-Eylül 1999.

CANSEN, Ege. *"Devlet Parasıyla Özelleştirme"*, **Hürriyet**, 28 Kasım 1998.

_____ *"Manifesto"*, **Hürriyet**, 1 Ekim 1989.

_____ *"Devlet Parasıyla Özelleştirme"*, **Hürriyet**, 28 Kasım 1998.

CARTER, Richard F., STAMM, Keith R. ve HEINTZ-KNOWLES, Katharine. *"Agenda-Setting and Consequently"*, **Journalism Quarterly** 69(4), 1992.

CEMAL, Hasan. *"Özelleştirme!"*, **Sabah**, 23 Temmuz 1994.

CEVİZOĞLU, M. Hulki. **Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme**, İlgi Yayıncılık, İstanbul-1989.

CHOMSKY, Noam. **Medya Denetimi**, Çev: Şen Süer, Tümzamanlar, No: 26, İst.-1993.

COHEN, M., MARCH, J. ve OLSEN, J. *"A Garbage can Model of Organizational Choice"*, **Administrative Science Quarterly** 17, 1972.

COOK Fay Lomax ve diğerleri, *"Media and Agenda Setting: Effects on the Public, Interest Group Leaders, Policy Makers and Policy"*, **Public Opinion Quarterly** 47, 1983.

CULBERTSON, Hugh M. ve diğerleri. *"Media Use, Attention to Media and Agenda Richness"*, **Newspaper Research Journal** 15(1), 1994.

ÇAKIR, Hamza. *"Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis"*, **İletişim Fakültesi Dergisi** 5, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-1997.

ÇELEBİ, Aykut. **Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin "Haber" Oluşturma ve "Gündem" Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Ankara-1990.

ÇELİK, Hüseyin, **Ali Suavi**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1549, Ankara-1993.

ÇÖLAŞAN, Emin. *"Medya Karteli, Kartel Medyası"*, **Hürriyet**, 23 Mayıs 1997.

DAĞLI, Nevzat. **Gazete Yayımlama Teknikleri**, İmaj Yayıncılık, Ankara-1995.

DEARING, James W. ve ROGERS, Everet M., **Communication Concepts 6: Agenda-Setting**, Sage, Thousand Oaks, CA., USA-1996.

DeFLEUR, Melvin ve BALL-ROKEACH, Sandra. **Theories of Mass Communication**, Üçüncü Baskı, David Mckay Company Inc., New York, USA-1975.

DeFLEUR, Melvin ve DENIS, Everette. **Understanding Mass Communication**, Hughton Mifflin Comp., Boston, USA-1981.

DeFLEUR, Melvin. *"Çağdaş Kitle İletişim Kuramları"*, **Theories of Mass Communication**, New York, 1966'dan Çev.: A. Oksal Buldam, A.Ü. BYYO. **Yıllık VII**, Ankara-1984.

DEMERS, David Pearce ve diğerleri, *"Issue Obttrusiveness and the Agenda Setting Effects of National Network News"*, **Communication Research** 16(6), 1989.

DEMİRAY, Uğur. **İletişimötesi İletişim**, Turkuaz Yayınları, Bilimsel Araştırma Dizisi No: 94-3, Eskişehir-1994.

DEMİRBULAK, Selçuk Ş. **Türkiyemizde Medya Ekonomisi**, 1995.

DEMİREL, Süleyman. **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993.

DEMİRKENT, Nezih. **Sayfa Sayfa Gazetecilik**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1982.

_____ *"Nasıl Bir Özelleştirme?"*, **Dünya**, 25 Ağustos 1987.

_____ *"Yine Özelleştirme"*, **Dünya**, 8 Ekim 1992.

_____ *"Niye Özelleştirme?"*, **Dünya**, 29 Haziran 1993.

_____ *"Özelleştirme İstiyor muyuz?"*, **Dünya**, 20 Mayıs 1993.

_____ Salı Yazıları, *"Medya Sanıldığı Kadar Güçlü Değil"*, **Dünya**, 3 Ocak 1995.

_____ **Medya Medya**, Dünya Yayınları İnceleme-Araştırma Dizisi: 2, İstanbul-1995.

_____ EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

DESMOULINS, Nadine Toussaint. **Medya Ekonomisi**, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.

DİKMEN, Orhan. **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İst.-1993.

DİNÇMEN, Yener. EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara- 8 Eylül 1999.

DOĞAN, Yalçın. **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İst.-1993.

DOĞAN, Zülfikar. EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

DOĞRU, Necati. *"Özelleştirme-Mafyalaştırma"*, **Sabah**, 17 Ekim 1998.

_____ *"Ekonomi Basını Yeni Bir Dönemeçte"*, **Ekonom**, Sayı: 2, Eylül 1996.

_____ *"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993a.

_____ *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993b.

_____ *"Ekonomi Sayfaları"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

_____ *"Neden Özelleştirme?"*, **Sabah**, 23 Temmuz 1994.

_____ *"Et Balık'ı Bonfile Yaptılar"*, **Sabah**, 3 Şubat 1995.

_____ *"Anlaşılıyor ki, Koyun Değiliz"*, **Sabah**, 10 Şubat 1995.

_____ *"Erdemir'i Pırasa Fiyatına Kapatmak İstiyorlar"*, **Sabah**, 2 Mart 1995.

_____ *"Et Balık'ın Ölü Değeri"*, **Sabah**, 14 Şubat 1996.

DOMKE, David ve diğerleri. *"News Media, Candidates and Issues and Public Opinion in the 1996 Presidental Campaign"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 74(4), 1997.

DOWNING, John., MOHAMMADI, Alı ve SCREBERNY-MOHAMMADI, Annabelle. **Questioning the Media: A Critical Introduction**, Sage, İkinci Baskı, 1995.

DURAN, Mahmut. *"Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları"*, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Ed. Ergin Arıoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara-1994.

DUVERGER, Maurice. **Sosyal Bilimlere Giriş**, Çev: Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, İstanbul-1990.

DÜNDAR, A. Aydın. *"Özelleştirme Çare mi?"*, **Türkiye**, 7 Aralık 1994.

DÜZEL, Cahit. *"Ekonomi Basınının Gelişimi"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İst.-1983.

EINSIEDEL, E.F., SALAMONE, K.L. ve SCHNEIDER, F.P. *"Crime"*, **Journalism Quarterly** 61, 1984.

ELDEM, Vedat. **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaacılık, 1970.

EMİN, Ferhat. EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

ERBRING, Lutz., GOLDENBERG, Edia N. ve MILLER, Arthur H. *"Front-Page News and Real-World Cues: A New Look at Agenda-Setting by the Media"*, **American Journal of Political Science** 24(1), 1980.

ERDOĞAN, İrfan ve ALEMDAR, Korkmaz. **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınları, Özel Dizi: 25, İstanbul-1990.

ERDOĞAN, İrfan. **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, İmge Yayınları, Ankara-1997.

_____ **Uluslararası İletişim**, Kaynak Yayınları: 158, İstanbul-1995.

ERİNÇ, Orhan. EMD tarafından düzenlenen "EMD Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panelde yaptığı konuşma, Ankara-24 Haziran 1998.

ERTAN, Adnan. **Türkiye'de Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorununa Kooperatiflerle Yaklaşım Önerisi ve Türkiye Şeker Sanayiinde Pankobirlik Örneği**, Pankobirlik Yayınları: 5, Ankara-1997.

ERTEN, Taylan. EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

_____ *"Fasih İnal Anısına"*, **Ekonom**, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998.

_____ *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993a.

_____ *"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993b.

_____ *"Özallaştırma"*, **Dünya**, 25 Ağustos 1987.

ERTUNA, Özcan. *"Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Basın"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

ERTUNA, Özer. *"Özelleştirmenin Amacı ve Uygulama Usulleri"*, **Özelleştirme**, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, Seminer-Tebliğler-Panel, İstanbul-1993.

ESİN, Arif. *"Finansal Forum Bir Ayını Doldurdu"*, **Finansal Forum**, 23 Ocak 1997

ETTEMA, James S. ve diğerleri, *"Agenda-Setting As Politics: A Case Study of the Press-Public-Policy Connection"*, **Communication** 12, 1991.

EVLİYAOĞLU, Gökhan. **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

FISHMAN, M. *"Crime Waves as Ideology"*, **Social Problems** 25, 1978.

FISKE, John. **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev: Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara-1996.

FUNKHOUSER, G. Ray. *"The Issues of the Sixties: An Exploratory Study in the Dynamics of Public Opinion"*, **Public Opinion Quarterly** 37(1), 1973a.

_____ *"Trends in Media Coverage of the Issues of the 60's"*, **Journalism Quarterly** 50, Autumn 1973b.

GAZEL, Fırat. Yüzyüze görüşme, Ankara-28 Mayıs 1999.

GAZIANO, Cecilie. *"Neighborhood Newspapers and Neigborhood Leaders: Influences on Agenda Setting and Definitions of Issues"*, **Communication Research** 12(4), 1985.

GILBERT, Sheldon., EYAL, Chaim., McCOMBS, Maxwell E. ve NICHOLAS, David. *"The State of the Union Address and the Press Agenda"*, **Journalism Quarterly** 57, Winter 1980.

GITLIN, Todd. *"Making Protest Movements Newsworthy"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

GİRGİN, Atilla. **Haber Yazma Teknikleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1998.

GÖKÇE, Orhan. **İçerik Çözümlemesi**, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını: 1, İkinci Baskı, Konya-1995.

_____ **İletişim Bilimine Giriş**, Turhan Kitapevi, Ankara- 1993.

_____ Yüzyüze görüşmeler, Konya-1997-1999.

GÖRGÜLÜ, Güventürk ve EREN, Engin. *"Gazetecilik Öldü, Yaşasın Kuponculuk"*, **Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, Yıl:2, Sayı:9, 15 Kasım 1995.

GRABER, Doris A. **Mass Media and American Politics**, Congressional Quartly Press, Dördüncü Baskı, USA-1993.

GRIFFIN, Em. **A First Look at Communication Theory**, McGraw-Hill, Üçüncü baskı, NewYork-1997.

GROOMBRIDGE, Brian. **Televizyon ve İnsanlar**, Çev: İbrahim Şener, Der Yayınları: 120, İstanbul.

GÜÇLÜ, Mustafa. *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993.

GÜNAL, Aylin. *"Türkiye'de Medyanın Kısa Tarihi"*, **Hak-İş**, Sayı: 31.

GÜNDÜZ, Mustafa. **Basın ve Terör**, Saray Kitabevleri, İzmir-1996.

GÜNGÖR, Tevfik. *"Özelleştirmeden KİT Sorununa Kökten Çözüm Getirilemez"*, **Dünya**, 2 Kasım 1994.

GÜNEŞ, Sadık. **Medya ve Kültür**, Vadi Yayınları:39, Ankara-1996.

GÜRKAN, Uluç. *"Devletin Ekonomik Karar Merkezleri ve Basın İlişkileri"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

GÜVENİR, O. Murat. **2. Dünya Savşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 31, İstanbul-1991.

GÜZ, Nurettin. **Serbest Cumhuriyet Farkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 184, Ankara-1993.

_____ **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 166, Ankara-1991.

_____ *"Türk Basınında Gündem Oluşturma"*, **Yeni Türkiye** 12, 1996.

HALL, Stuart. *"İdeolojinin Yeniden Keşfi: medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü"*, Der: Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ark, Ankara-1994.

HARRIS, Julian, LEITER, B. Kelly ve JOHNSON, Stanley. **The Complete Reporter**, MacMillian Pub. Comp., Dördüncü Baskı, NewYork, USA-1985.

HATİBOĞLU, Zeyyat. **Bilinmeyen Türkiye Ekonomisi**, Lebib Yalkın Yayımları, İstanbul-1995.

HAZAR, Ç. Murat. **Kitle İletişiminin Etkileri ve Sosyolojik İşlevlerinde Gündem Kurma**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Ankara-1996.

HEETER, Carrie ve diğerleri, *"Agenda-Setting by Electronic Text News"*, **Journalism Quarterly** 66(1), 1989.

HERTOG, James K., FINNEGAN, John R.Jr. ve KAHN, Emily. *"Media Coverage of AIDS, Cancer and Cexually Transmitted Diseases: A Test of the Public Arenas Model"*, **Journalism Quarterly** 71(2), 1994.

HIEBERT, R. Eldon ve REUSS, Carol. **Impact of Mass Media**, Longman, İkinci Baskı, NewYork-London-1988.

HÜTHER, Jürgen. *"Kitle İletişim Araştırması"*, **Sozialization Durch Messen Medien**, Stüdienbücher zur Socialjissenschaft 22, Westedeutscher Verlag 1975'den Çev: Nadi Kafalı, **Kurgu** 4, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları: 248/168, Eskişehir-1981.

ILGAZ, Turhan. *"Basın-Yayın Okulları ve Ekonomi Muhabirliği"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

ITULE, Bruce D. ve ANDERSON, Douglas, **News Writing and Reporting for Today's Media**, McGraw-Hill, Üçüncü Baskı, NewYork, USA-1994.

IYENGAR, Shanto. **Is Anyone Responsible: How Television Frames Political Issues**, The University of Chicago Press, Chicago, USA-1991.

_____ *"Siyasette Erişim Yanlılığı: Televizyon Haberleri ve Kamuoyu"*, **Medya Kültür Siyaset**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark Kitapları, Ankara-1997.

_____ **News That Matters**, University of Chicago Press, Chicago-1987.

_____ *"Psychological Accounts of Media Agenda-Setting"*, **Mass Media and Political Thought**, Der.: S.Kraus ve R.M. Perloff, Sage, Beverly Hills, USA-1985.

IYENGAR, Shanto ve SIMON, Adam. *"News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion"*, **Communication Research** 20(3), 1993.

İÇEL, Kayıhan. **Kitle Haberleşme Hukuku**, İ.Ü. Yayınları, İkinci Baskı, İst.-1985.

İLERİ, Hüseyin.*"Türkiye'de Özelleştirme"*, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Sayı:1, Konya-1998.

İMREN, Arzu ve AKMAN, Vedat. **Türkiye'de ve Dünya'da Enflasyon**, Era Ekonomi Dizisi: 2, İstanbul-1994.

İNAL, Fasih. *"Ekonomi Basınının Tarihçesi"*, **Dünya**, 2 Mart 1990.

_____ *"Ekonomi Gazeteciliğinin İncelikleri"*, **Ekonom**, Sayı: 1, Haziran 1996.

İNUĞUR, M. Nuri. **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul-1993.

_____ **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları No:37, İst.-1992.

İRVAN, Süleyman. *"Normatif Medya Kuramları"*, **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:1-2, Ankara-1994.

_____ **Dış Politika ve Basın: Türk Basınındaki Dış Politika Haberlerinin Gündem Belirleme Yaklaşımı Açısından Çözümlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara-1997.

KABACALI, Alpay. **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1638, Ankara-1994.

_____ **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 29, İstanbul-1990a.

_____ **Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 29, İstanbul-1990b.

KAFAOĞLU, A. Başer. **KİT Gerçeği ve Özelleştirme**, Alan Yayıncılık: 140, İkinci Baskı, İstanbul-1995.

KAPANİ, Münci. **Politika Bilimine Giriş**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 371, Ankara-1975.

KARA, Erdal. Yüzyüze görüşmeler, Eskişehir-Haziran-Ekim1999.

KARACA, Emin. **Cumhuriyet Olayı**, Altın Kitaplar, İstanbul-1994.

_____ **Milliyet Olayı**, Altın Kitaplar, İstanbul-1995.

KARAHASANOĞLU, Şükrü. *"Türkiye'de KİT'ler, Özelleştirme Deneme ve Uygulamaları-Özelleştirme Stratejisi"*, **Özelleştirme**, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, Seminer-Tebliğler-Panel, İstanbul-1993.

KARAKOYUNLU, Yılmaz. *"Ekonomi Haberciliğinin Gelişimi"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

_____ *"Ekonomi basını her geçen gün daha da güçleniyor"*, **Dünya**, 28 Mayıs 1992.

KARASAR, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Beşinci Basım, Ankara-1994.

KARDÜZ, A. Rıza, *"Özelleştirme İşinde Kaymağı Kim Yiyecek?"*, **Sabah**, 8 Şubat 1989.

_____ *"Usaş Nedir, Ne Yapar, Nasıl ve Kime Satıldı"*, **Sabah**, 14 Ocak 1989.

_____ *"Eğer Özelleştirme Yapılacaksa Dünya Bankası Desteği Çok Önemli"*, **Sabah**, 15 Eylül 1993.

_____ *"Politikacılar KİT'leri Yedi Bitirdi"*, **Sabah**, 29 Temmuz 1994.

_____ *"Köprüye, Televizyona Karşı Olanlar Özelleştirmeye de Karşı"*, **Sabah**, 3 Aralık 1994.

_____ *"EBK Ne Yapar (idi?)"*, **Sabah**, 8 Şubat 1995.

_____ *"Elindekileri Satan Devlet Yeni Baştan SEK ve EBK ile Yeni Fabrikaları Kurmaya Mecburdur"*, **Sabah**, 24 Temmuz 1995.

_____ *"Özelleştirme Yanlışı Sadece EBK Değil, Hem Hazine'yi ve Hem de Hayvancılığı Yıktı"*, **Sabah**, 4 Temmuz 1996.

KARLUK, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, Beşinci Baskı, İstanbul-1997.

_____ **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, Esbank, İstanbul-1994.

_____ Yüzyüze görüşmeler, Eskişehir-1988-1999.

KAYA, A. Raşit. **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yayınları, Ankara-1985.

KEPENEK, Yakup. EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

_____ **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 57, İstanbul-1990.

_____ *"Satış Protokolü"*, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1993.

KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 99, Altıncı Basım, İstanbul-1994.

KESİCİ, İlhan. *"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993.

KETENCİ, Şükran. *"Mirasyedi"*, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1993.

_____ *"Özelleştirme Korkusu"*, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1993.

KINGDON, John W. **Agendas, Alternatives and Public Policies**, Harper Collins College Publishers, İkinci Baskı, USA-1995.

KIŞLALI, A. Taner. **Siyaset Bilimi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 965, İkinci Baskı, Eskişehir-1997.

KIZILCAN, Nevzat. **Örneklerle Gazetecilik**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İst.-1988.

KİLCİ, Metin. *Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*, http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup98/kilcim /ozel3.html (10 Ağustos 1999)

KLAPPER, Joseph T. *"The Effectiveness of Mass Communication"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

KOCABAŞOĞLU, Uygur. *"Haber Kavramı Üzerine"*, **A.Ü. BYYO Yıllık**, 1974-1976.

KOCATÜRK, Utkan. **Atatürk**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 845, Ankara-1987.

KOLOĞLU, Orhan. **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları Cep Üniversitesi Dizisi, İstanbul-1992.

KORKMAZ, Esfender. *"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993.

KOSICKI, Gerald M. *"Problems and Opportunities in Agenda Setting Research"*, **Journal of Communication** 43 (2), 1993.

KOZANOĞLU, Can. **Cilalı İmaj Devri**, İletişim Yayınları: 168, Yedinci Baskı, İstanbul-1994.

_____ **Pop Çağı Ateşi**, İletişim Yayınları: 318, İstanbul-1995.

KÖYATASI, Meriç. *"Kit'ler Satılarak mı, Satılmadan mı Kurtulacak?"*, **Hürriyet**, 3 Ekim 1989.

_____ *"Yabancı Sermaye Gerçekten Öcü mü?"*, **Hürriyet**, 30 Kasım 1989.

_____ *"Özelleştirmeden Yanayız"*, **Hürriyet**, 13 Haziran 1990.

KURUÇ, Bilsay. *"Ekonomi Politikasının Başarısında Basının Rolü"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993.

LANG, G. Engel ve LANG, Kurt. *"The Media and Watergate"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

_____ *"Watergate: An Exploration of the Agenda-Building Process"*, **Mass Communication Review Yearbook** 2, 1981.

LANG, Kurt ve LANG, Gladys Engel. *"The Mass Media and Voting"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, University of Illinois Press, Dördüncü Baskı, Urbana-Chicago-London-1977.

LARSON, James F. *"Television and U.S. Foreign Policy: The Case of the Iran Hostage Crisis"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly P., İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

LAZARSFELD, Paul F. ve MERTON, Robert K. *"Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action"*, **Mass Communications**, Der.: Wilbur Schramm, İkinci Baskı, University of Illinois Press, Urbana, Chicago, London-1969.

LINSKY, Martin. *"How Policymakers Deal with the Press"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

LIPPMAN, Walter. *"The World Outside and the Pictures in Our Heads"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, University of Illinois Press, Dördüncü Baskı, Urbana-Chicago-London-1977.

LONG, Norton E. *"The Local Community as an Ecology of Games"*, **American Journal of Sociology** 64, 1958.

LOWI, T.J. *"American Business, Public Policy, Case Studies and Political Theory"*, **World Politics** 16(4), 1964.

LUKE, Timothy W. *"Chernobyl: The Packaging of Transnational Ecological Disaster"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

MacDOUGALL, Curtis D. **Interpretative Reporting**, MacMillian Pub. Comp., Sekizinci Baskı, NewYork, USA-1982.

MacKUEN, M. Bruce. **More Than News**, Sage, Beverly Hills-California-1981.

McCOMBS, Maxwell E. *"New Frontiers in Agenda Setting: Agendas of Attributes and Frames"*, http://www.utexas.edu/coc/journalism/SOURCE/faculty/facul/McCombs/Agenda Setting.html (9 Ağustos 1999).

_____ *"The Agenda Setting Approach"*, **Handbook of Political Communication**, Der.: D. Nimmo ve K. Sanders, Sage, Beverly Hills, CA., USA-1981.

_____ *"Explores and Surveyors: Expanding Strategies for Agenda Setting Research"*, **Journalism Quarterly** 69(4), 1992.

_____ İnternet aracılığıyla görüşmeler, Mayıs-Ekim 1999.

McCOMBS, Maxwell E. ve diğerleri, *"Candidate Images in Spanish Elections: Second Level Agenda Setting Effects"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 74(4), 1997.

McCOMBS, Maxwell E. ve GILBERT, S. *"News Influence on Our Pictures of the World"*, **Perspectives on Media Effects**, Der.: J. Bryant ve D. Zillmann, Lawrence Erlbaum Associates, NJ., USA-1986.

McCOMBS, Maxwell E. ve SHAW, Donald L. *"The Agenda-Setting Function of the Mass Media"*, **Public Opinion Quarterly** 36, 1972.

_____ *"The Evolution of Agenda-Setting Research: Twenty-Five Years in the Marketplace"*, **Journal of Communication** 43(2), 1993.

McQUAIL, Denis ve WINDAHL, Sven. **Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri**, Yay.Haz.: Banu Dağtaş ve Uğur Demiray, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (ESBAV) Yayınları: 92, Eskişehir-1994

McQUAIL, Denis. *"The Influence and Effects of Mass Media"*, **Mass Communication and Society**, Der.: James Curran, Michael Gurevitch ve Janet Woollacott, İkinci Baskı, Edwards Arnold Ltd.- The Open University Press, London-HongKong-1983.

_____ **Kitle İletişimi Kuramı (Giriş)**, Çev: A. Haluk Yüksel, Anadolu Üniversitesi, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir-1994.

MERRILL, John C., LEE, John. ve FRIEDLANDER E. Jay. **Modern Mass Media**, HarperCollins Publishers Inc., NewYork-1990.

MILBURN, Michael A. **Kamuoyu ve Siyaset**, Çev: Ali Dönmez ve Veli Duyan, İmge Kitabevi, Ankara-1998.

MILLER, Randy E. ve WANTA, Wayne. *"Race as a Variable in Agenda-Setting"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 73(4), 1996.

MORTAN, Kenan. *"Devlet ve Ekonomi Basını"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

MULLINS, L.E.*"Agenda-Setting and the Young Voter"*, **The Emergency of American Political Issues: The Agenda-Setting Function of the Press**, Der.: Donald L. Shaw ve Maxwell E. McCombs, St. Paul, MN: West, USA-1977.

MUTLU, Erol. **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara-1993.

MÜNİR, Metin. **Sabah Olayı**, Altın Kitaplar, İstanbul-1993.

_____ *"Basınla İlgili Bazı Rakamlar"*, **Yeni Yüzyıl**, 4 Eylül 1998.

NEBİLER, Halil. **Medyanın Ekonomi Politiği**, Sarmal Yayınevi, İstanbul-1995.

NEBİOĞLU, Ziya. *"Aysberg'in Altında Yatanlar"*, **Bizim Gazete**, Sayı: 15, Eylül 1991.

NEFTÇİ, Salih. *"Ekonomi Basınında Bir Dönem Biterken"*, **Hürriyet**, 1 Ekim 1995.

_____ *"Ankara'daki Özelleştirme"*, **Hürriyet**, 23 Ekim 1994.

NELSON, Barbara J. **Making an Issue of Child Abuse: Political Agenda Setting for Social Problems**, University of Chicago Press, Chicago-1984.

NOELLE-NEUMANN, Elisabeth., **Kamuoyu, Suskunluk Sarmalının Keşfi,** Çev: Murat Özkök, Dost Kitabevi, Ankara-1998.

ONG, Walter J. **Sözlü ve Yazılı Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul-1995.

ORÇUN, Alp. *"Önce Ekonomi Basını Vardı"*, **Dünya Gazetesi 10. Yaş Eki**, 4 Mart 1991.

_____ *"Özelleştirmeye Sahip Çıkmak"*, **Dünya**, 3 Eylül 1992.

OSKAY, Ünsal. **İletişimin ABC'si**, Simavi Yayınları, ABC Dizisi:9, İkinci Baskı, İstanbul-1994.

_____ **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1969.

_____ **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri,** Der Yayınları:114, İst.-1993.

OZANKAYA, Özer. **Toplumbilim**, Tekin Yayınevi, Altıncı Baskı, İstanbul-1986.

ÖKE, M. Kemal. **Gazeteci**, ÇGD Yayınları: 11, Ankara-1994.

ÖNDER, İzzettin. *"Özelleştirilmiş Özelleştirme Oturumu"*, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1995.

ÖZBİLGEN, Füsun. *"Medyada Yüksek Ücretler ve Yaş Grupları"*, **İletişim Araştırma**, İletişim Araştırmaları Derneği Bülteni, Sayı: 13, Kasım 1998.

ÖZDEMİR, Sadi. **Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme**, Timaş:423, İstanbul-1998.

ÖZFIRAT, Necati. **Özelleştirme**, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Emlak Bankası, Seminer-Tebliğler-Panel, İstanbul-1993, s.81-82.

ÖZGEN, Ferudun. *"Basın Mensupları Manüpülatör Grupların İçinde"*, **Ekonom**, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998.

ÖZKALP, Enver. **Sosyolojiye Giriş Dersleri**, Dördüncü Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir-1990.

ÖZKÖK, Ertuğrul. **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

_____ **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**, Tan Yayınları: 30, Ankara-1985.

_____ *"Ekonomide İkinci Cumhuriyet"*, **Hürriyet**, 25 Kasım 1994.

ÖZMEN, Ahmet. Yüzyüze görüşmeler, Eskişehir-Mayıs-Eylül 1999.

ÖZMEN, Selahattin. **Türkiye'de ve Dünya'da KİT'lerin Özelleştirilmesi**, met/er matbaası, İstanbul-1987.

ÖZSEVER, Atilla. *"Özelleştirmede Yanıt Bekleyen 10 Soru"*, **Sabah**, 9 Ağustos 1993.

PALMGREEN, Philip ve CLARKE, Peter. *"Agenda Setting with Local and National Issues"*, **Commucitaion Research** 14, 1977.

PELEZ, David L. ve GUTHRIE, Kendall. *"The Three Faces of Ronald Reagan"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

PICARD, Robert G. *"News Coverage as the Contagion of Terrorism: Dengerous Charges Backed by Dubious Science"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

PRITCHARD, David. *"Homicide and Bargained Justice: The Agenda Effect of Crime News on Prosecutors"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

PRICE, Vincent. **Communication Concepts 4: Public Opinion**, Sage, Newbury Park, CA.-1992.

PROTESS, David L. ve diğerleri. *"The Impact of Investigative Reporting on Public Opinion and Policymaking: Targeting Toxic Waste"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

RİFFE, Daniel ve FREITAG, Alan. *"A Content Analysis of Content Analyses: Twenty-Five Years of Journalism Quarterly"*, **Journalism Quarterly** 74(3), 1997.

RİGEL, Nurdoğan. **Medya Ninnileri**, Sistem Yayıncılık, İstanbul-1993a.

_____ **Kağıt Kaplanlar**, Der Yayınları: 125, İstanbul-1993b.

ROBERTS, Marlyn S. *"Predicting Voting Behavior Via the Agenda-Setting"*, **Journalism Quarterly** 69 (4), 1992.

ROGERS, Everet M. ve CHANG, S. *"Media Covarage of Technology Issues"*, **Risky Business**, Der.: L. Wilkensen ve P. Patterson, New York: Greenwood.

ROGERS, Everet M. ve DEARING, James W. *"Agenda Setting Research: Where Has It Been, Where Is It Going?"*, **Communication Yearbook** 11, 1988.

ROGERS, Everet M., DEARING, James W. ve BREGMAN, Dorine. *"The Anatomy of Agenda-Setting Research"*, **Journal of Communication** 43, Spring 1993.

SAĞNAK, Mehmet. **Medya-Politik**, Eti Kitapları, İstanbul-1996.

SALWEN, Michael B. *"News of Hurricane Andrew: The Agenda of Sources and the Sources' Agendas"*, **Journalism and Mass Communication Quarterly** 72(4), 1995.

_____ *"Effects of Accumulating of Coverage On Issue Salience in Agenda-Setting"*, **Journalism Quarterly** 65(1), 1988.

SARIBAY, A. Yaşar. **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yayınları, Ankara-1992.

SAYILGAN, Şevket. *"Ekonomi Basını ve Kamuoyunu Aydınlatmadaki Önemi"*, **Marmara İletişim Dergisi** 8, Ekim 1994.

SAZAK, Fikret. **Türkiye'de Yeni Liberal Politikalar Döneminde İşçi Sınıfı ve Medya**, Sistem Yayınları Toplum-Bilim Dizisi:3, Ankara-1999.

SCHRAMM, Wilbur. *"The Nature Of Communication Between Humans"*, **The Process and Effects of Mass Communication**, Der.: Wilbur Schramm ve Donald F. Roberts, University of Illinois Press, Dördüncü Baskı, Urbana-Chicago-London-1977.

SCHOENBACH, Klaus ve SEMETKO, Holli A. *"Agenda-Setting, Agenda Reinforcing or Agenda Deflating? A Study of the 1990 German National Election"*, **Journalism Quarterly** 69(4), 1992.

SCHWEİTZER, John C. ve SMITH, Billy L. *"Community Pressures on Agenda-Setting"*, **Newspaper Research Journal** 12(3), 1991.

SHAW, Donald L. ve MARTIN, Shannon E. *"The Function of Mass Media Agenda Setting"*, **Journalism Quarterly** 69(4), 1992.

SALWEN, Michael B. *"Effects of Accumulating of Coverage On Issue Salience in Agenda-Setting"*, **Journalism Quarterly** 65(1), 1988.

SEÇİM, Filiz ve TURHAN, Seyfettin. **Haber Ajansları**, Anad. Ü. Yayınları: 766.

SEÇİM, Filiz. **Uluslararası İletişim Bağlamında Türk Basınında Yer Alan Dış Haberlerin İncelenmesi**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-1993.

SERİM, Bülent. **Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme**, İzgi Yayınları, Ankara-1996.

SEVERIN, Werner J. ve TANKARD, James W. **İletişim Kuramları**, Çev: A. Atıf Bir ve N. Serdar Sever, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir-1994.

SEVİĞ, Vecdi. EMD tarafından düzenlenen "Ekonomi Basını Ekonomi Yönetimi İlişkileri" konulu forumda yaptığı konuşma, ODTÜ III. İktisat Kongresi, Ankara-8 Eylül 1999.

SEVİL, Güven. **Borsada Satış Yoluyla Özelleştirme**, Anad. Ü. Yayınları: 927, Eskişelir-1996.

SHAW, Donald L. ve MARTİN, Shannon E. *"The Function of Mass Media Agenda Setting"*, **Journalism Quarterly** 69 (4), 1992.

SHAW, Donald L. ve McCOMBS, Maxwell E. **The Emergence of American Political Issues: The Agenda Setting Function of the Press**, West Publishing Company, St.Paul-1977.

SHOEMAKER, Pamela J. ve REESE, Stephen D. *"İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkileri"*, **Medya Kültür Siyaset**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları/Ark Kitapları, Ankara-1997.

SOYSAL, Mümtaz. *"İki KİT Sayesinde"*, **Hürriyet**, 7 Haziran 1994.

_____ *"Türklüğün Töresi ve USAŞ'ın Satışı"*, **Hürriyet**, 29 Haziran 1994.

SÖNMEZ, Mustafa. *"Medya: Amaç Kar mı, Silah mı?"*, **Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, Yıl:2, Sayı:11, 15 Kasım 1995

_____ EMD tarafından düzenlenen "Türkiye'de Ekonomi Basını Gelişme Süreci, Sorunları ve Geleceğe Bakış" konulu panelde yaptığı konuşma, ODTÜ II. İktisat Kongresi, Ankara-9 Ekim 1998.

SÖYLEMEZ, Alev. **Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği**, Haberal Eğitim Vakfı, Ankara-1998.

STEIN, Mayer L. **Getting and Writing the News**, Longman, NewYork-London-1985.

STONE, G.C. ve McCOMBS, Maxwell E. *"Tracing the Time Lag in Agenda-Setting"*, **Journalism Quarterly** 58(1), 1981.

SUİÇMEZ, Halit ve YILDIRIM, Şevket. **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları**, MPM Yayını: 508, Ankara-1993.

ŞAPOLYO, Enver Behnan. **Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Ankara-1969.

ŞENER, Orhan. *"Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları"*, **Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme**, Ed. Ergin Arıoğlu, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara-1994.

ŞENOL, Funda. *"İSKİ Skandalı Üzerine Gecikmiş Bir Değerlendirme"*, **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2. Ankara-1994.

ŞENTÜRK, A. Aytuğ. **Basın ve Siyaset İlişkilerinin Kamuoyu Oluşturma Bağlamında Yapısal İncelemesi ve Türkiye'de "Susurluk Olayı"ndaki Uygulamalı Konumu Karşısında Yeniden Düzenlenmesi**, Anad. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1997.

TALU, Umur. *"Kimin Gazetecisi?"*, **Ekonom**, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998.

_____ EMD tarafından düzenlenen "EMD Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panelde yaptığı konuşma, Ankara-24 Haziran 1998.

TAMER, Meral. *"Gazetecilere Yılbaşı Armağanımdır"*, **Milliyet**, 31 Aralık 1998.

_____ *"Uzan Ailesi Sektör Arıyor"*, **Sabah**, 19 Şubat 1993.

TARTANOĞLU, Ali. **Baskın Basın'ın mı?**, ÇGD Yayınları: 10, Ankara-1994.

TAYANÇ, Dinç. *"Ekonomik Olaylar ve Ekonomi Gazeteciliği"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

TELCİ, Gülçin. *"Bir Banka Hikayesi"*, **Hürriyet**, 18 Ekim 1998-24 Ekim 1998.

TOKGÖZ, Oya. **Temel Gazetecilik**, A.Ü.S.B.F. Yayını: 476, Ankara-1981.

_____ Yüzyüze görüşmeler, Eskişehir-Nisan 1999.

TOPÇUOĞLU, N. Nur. **Basında Reklam ve Tüketim Olgusu**, Vadi Yayınları: 40, Ankara-1996.

TOPUZ, Hıfzı. **Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi 100 Soruda Dizisi:36, İkinci Baskı, İstanbul-1996a.

_____ **Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 36, İkinci Baskı, İstanbul-1996b.

TURAM, Emir. **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İrfan Yayıncılık, İstanbul-1994.

TURHAN, Seyfettin. **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

TÜKEL, Ahmet S. *"Özelleştirme, Nedenleri, Dünyada ve Türkiye'de Uygulamalar"*, **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 31, Mart-Nisan 1998.

TÜRKOĞLU, Faruk.*"Ekonomiyi Anlamak İçin Hayatla Bağ Kurun"*, **Yeni Yüzyıl**, 28 Ekim 1998.

ULAGAY, Osman. *"Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Ekonomi Basınının Yeri"*, **3. İzmir İktisat Kongresi-8**, DPT, Ankara-1993a.

_____ *"Ekonomi Politikasının Başarısında Hükümet-Basın İlişkilerinin Önemi"*, **Ekonomi Yönetimi ve Basın**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul-1993b.

_____ *"KİT Oyunu: Önce Batır, Sonra Bedavaya Sat"*, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1990.

_____ *"Solun KİT Rüyası ve Gerçekler"*, **Sabah**, 31 Ağustos 1992.

_____ *"Cumhuriyet'in KİT'leri Ne Kadar Önemli?"*, **Sabah**, 29 Ekim 1992.

ULUCAN, Devrim. *"Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuki Çerçevesi"*, **Özelleştirme ve İş Hukuku Alanında Ortaya Çıkan Sorunlar Semineri**, Kamu-İş Sendikası Yayınları, Ankara-1998.

URAS, Güngör. *"Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını"*, **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983.

USLUATA, Ayseli. **İletişim**, İletişim Yayınları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul-1995.

USUMİ, Sadullah.*"SEK'in Satışı Bir Süre Engellenmeli"*, **Sabah**, 5 Temmuz 1993.

_____ *"SEK İçin Üreticiden Çiller'e Yoğun Baskı*, **Sabah**, 14 Temmuz 1993.

_____ *"Yerel İşadamları SEK İçin Örgütleniyor"*, **Sabah**, 26 Aralık 1993.

_____ *"SEK'in Satış Kararına Çiftçiden Büyük Tepki"*, **Sabah**, 28 Nisan 1995.

_____ *"Süt Piyasası Artık Özel Sektörün Elinde"*, **Sabah**, 9 Temmuz 1995.

_____ *"Tekel'in Satışına Tepkiler"*, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1996.

_____ *"Üretici Tekel'i Sattırmaz"*, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1996.

UYANIK, Cahit. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen "Ekonomi Haberciliği" konulu panelde yaptığı konuşma, 19 Aralık 1997

_____ *"Ekonomi Dergiciliği 'Fırsat Kapakları' Kısır Döngüsünde"*, **Ekonom**, Sayı: 2, Eylül 1996.

_____ Görüşmeler, Konya-Ankara-1988-1999.

ÜLKEN, Yüksel. **Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını 1983 yılı III. Seminer Tutanakları**, Hürriyet Vakfı Seminer Dizisi: 5, İstanbul-1983, s.27.

ÜSDİKEN, Behlül ve PASEDEOS, Yorgo. *"Türkiye'de Yayınlanan Yöntemle İlgili Veri Temelli Makalelerde Yöntem"*, **ODTÜ Geliştirme Dergisi**, 19 (2), Ankara-1992.

VURAL, A. Murat. **Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın-Kamuoyu İlişkileri**, Anad. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir-1997.

VIVIAN, John. **The Media of Mass Communication**, Allyn and Bacon, Beşinci Baskı, MA-1998.

WALDHAHL, Ragnar."*Siyasal Tutumlar ve Kamuoyu*", Çev: Süleyman İrvan, **İletişim**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2, Ankara-1994.

WALKER, J.L. *"Setting the Agenda in the U.S.Senate: A Theory of Problem Selection"*, **British Journal of Political Science** 7, 1977.

WANTA, Wayne. *"The Effects of Dominant Photographs: An Agenda-Setting Experiment"*, **Journalism Quarterly** 65(1), 1988.

WANTA, Wayne ve HU, Yu-Wie. "*The Effects of Credibilty, Reliance and Exposure on Media Agenda-Setting*", **Journalism Quarterly** 71(1), 1994.

WANTA, Wayne ve WU, Yi-Chen "*Interpersonal Communication and the Agenda-Setting Process*", **Journalism Quarterly** 69(4), 1992.

WANTA, Wayne ve diğerleri, *"How President's State of Union Talk Influenced News Media Agendas"*, **Journalism Quarterly** 66(3), 1989.

WATSON, James. **Media Communication:An Introduction to Theory and Process**, MacMillian Press Ltd., Houndmills-London-1998.

WATT, James H., MAZZA, Mary ve SNYDER, Leslie. *"Agenda-Setting Effects of Television News Coverage and the Effects Decay Curve"*, **Communication Research** 20(3), 1993.

WEAVER, David. *"Media Agenda Setting and Public Opinion: Is There a Link?"*, **Communication Yearbook** 8, 1984.

WEAVER, David H. ve diğerleri. **Media Agenda Setting in a Presidental Election**, Prager, NewYork, USA-1981.

WEAVER, David H., ZHU, Jian Hua ve WILLANT, Lars. *"The Bridging Function of Interpersonal Communication in Agenda-Setting"*, **Journalism Quarterly** 69(4), 1992.

WEAVER, David H., McCOMBS, Maxwell E. ve SPELLMAN, C."*Watergate and the Media*", **American Politics Quarterly** 3, 1975, 458-472.

WILLIAMS, Wenmouth ve LARSEN, David C.*"Agenda Setting in an Off-Election Year"*, **Journalism Quarterly** 54, 1977.

WINDAHL, Seven., SIGNITZER, Benno H. ve OLSON, Jean T. **Using Communication Theory**, Sage, U.K. London-1992.

WOLFSFELD, Gadi. *"Collective Political Action and Media Strategy: The Case of Yamit"*, **Media Power in Politics**, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

YAGEDE, Aileen ve DOZIER, David M. *"The Media Agenda-Setting Effect of Concrete versus Abstract Issues"*, **Journalism Quarterly** 67(3), 1990.

YAŞAR, Süleyman.*"Özelleştirme Kriterleri"*, **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, Yıl:68, Sayı:31, Mart-Nisan 1998.

YUMLU, Konca. **Kitle İletişim Araştırmaları**, Neşe Yayıncılık Ltd., İzmir-1990.

YURTSEVER, Barlas.*"Medya'da Küçük Olmak Sakıncalı"*, **Ekonomik Forum**, TOBB Aylık Dergisi, Yıl:2, Sayı:11, 15 Kasım 1995.

YUST, K. **Kemalist Anadolu Basını**, Yayına Hazırlayan: Orhan Koloğlu, ÇGD Yayınları: 17, Ankara.

YÜCE, Ş. Kanat. **Basının Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Türkiye'de Basının Askeri Müdahaleler Öncesi ve Sonrası Tutumu**, Anad. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Eskişehir-1996.

YÜCEL, Saniye. **İktidar ve Basın Kartı**, ÇGD Yayınları: 16, Ankara-1995.

YÜCEL, Şemsi.*"Yeni ve Özgün Bir İlave"*, **Ekonomist**, Yıl:4, Sayı:41, 9 Ekim 1994a.

_____ *"Ekonomist Nasıl Başardı?"*, **Ekonomist**, Yıl:4, Sayı:32, 7 Ağustos 1994b.

YÜCEDOĞAN, Güleda. *"Medya-Kamuoyu İlişkisi"*, **İletişim Fakültesi Dergisi** 6, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-1997.

YÜKSEL, A. Haluk ve DEMİRAY, Uğur. **Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Eğitim, Araştırma ve Bilimsel Yayınlar Dizisi: 2, Eskişehir-1988.

YÜKSEL, A. Haluk. *"İletişim Süreci ve Sistem Yaklaşımı Açısından İletişim Sürecinin İncelenmesi"*, **Kurgu** 6, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 354.

_____ **Bireylerarası İletişime Giriş**, Anad. Ü. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı (ESBAV) Yayınları: 96, Eskişehir-1994.

YÜKSEL, Erkan. **Türk Basınının Gelişiminde Basında Ekonomi ve Ekonomi Basını: Kavram ve Kapsam Açısından Uygulamalı Bir Çalışma**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir-1996.

_____ *"Ekonomist Dergisi Kapak Haberleri İçerik Analizi"*, Yayınlanmamış Makale, Konya-1998.

_____ *"Türk Basınında Ekonomi Haberciliğinin Kilometre Taşları"*, **Ekonom**, Sayı: 10-11, Temmuz '98-Ocak '99.

_____ EMD tarafından düzenlenen "EMD Etik İlkeleri Işığında Medya ve Etik" konulu panelde yaptığı konuşma, Ankara-24 Haziran 1998.

ZHU, Jian-Hua. "*Issue Competition and Attention Distraction in Agenda-Setting: A Zero-Sum Perspective*", **Journalism Quarterly** 69(4), 1992.

ZILLIOĞLU, Merih. **İletişim Nedir?**, Cem Yayınevi, İstanbul-1993.

Ana Britannica, Hürriyet Ofset, Cilt: 4.

1991 KİT Genel Raporu, TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara-1993.

Basın 94-95, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları: 22, Ankara-1996.

Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü'nün Basın İlan Kurumu teşkiline dair 195 sayılı Kanun'un 37. maddesi uyarınca hazırladığı Haziran/1998 ve Temmuz/1998 aylarına ait listeler.

Basın İlan Kurumu Şubelerinin Bulunduğu Yerlerde Yayınlanan Gazetelerin 1998 Yılı Günlük Fiili Satış Ortalamaları.

Basın Kendini Sorguluyor, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 43, İstanbul-1996.

Basın Özgürlüğü ve Basının Sorumluluğu, TGS Basın Paneli, İstanbul-1983.

Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları: 3, 1983 Yılı Seminer Tutanakları, İstanbul-1984.

Devlet ve Basın, ÇGD Yayınları: 6, Ankara-1993.

Ekonomik Rapor 1993, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği 49. Genel Kurulu 1993 Yılı Ekonomik Raporu, TOBB Genel Yayın No: 285, 1994.

İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları, 1983 Yılı Seminer Notları, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul-1984.

KİGEM Mayıs 1998-Mayıs 1999 Faaliyetleri, Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı, Ankara-1999.

KİT'lerde Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler, Türk-İş Araştırma Merkezi, Ankara.

Media Power in Politics, Der.: Doris A. Graber, Cogressional Quarterly Press, İkinci Baskı, Washington, USA-1980.

Özelleştirme (Açık Oturum, 4 Temmuz 1991), Ankara Sanayi Odası Yayını, Ank.-1991.

Özelleştirme Uygulamalarına İlişkin Genel Değerlendirme ve 1989-1997 Yıllarında Özelleştirilen 29 Şirket ile 56 İşletme Biriminin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Faaliyet Bilgileri, Özelleştirme Sonrası Takip Grup Başkanlığı, Temmuz 1998.

Özelleştirme Üzerine, Petrol-İş Yayın No: 24, Aralık 1989.

Petrol-İş 1993-94, Petrol-İş Yayın No: 36, İstanbul-1995.

Yerel Basın Kurultayı Bildiriler, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 2, Adana-1992.

Türk Basınının Sorunları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi BYYO, Ankara, 26-27 Mayıs 1986.

Türkiye Ekonomisinde KİT'lerin Yeri ve Gıda Sanayiinde Özelleştirme Raporu, Öz Gıda-İş Sendikası, Ankara-1993.

Türkiye'de Özelleştirme Araştırma Raporu, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara-1994.

Türkiye'de Özelleştirme, Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Raporu, 5 Ocak 1999.

Türkiye'de Özelleştirme, Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Raporu, 10 Mayıs 1999.

Türkiye'de Özelleştirme, Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Raporu, 20 Temmuz 1999.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1997 Yılı Programı, DPT, Ankara-1996.

Aktüel, Sayı:157, 7-13 Temmuz 1994.

Ekonom, Sayı: 2, Eylül 1996.

Ekonom, Sayı: 3, Aralık-1996.

Ekonom, Sayı: 4, Mart 1997.

Ekonom, Sayı: 5, Haziran 1997.

Ekonom, Sayı: 6-7, Eylül-Aralık 1997.

Ekonom, Sayı: 8, Ocak-Mart 1998.

Ekonom, Sayı: 9, Nisan-Haziran 1998.

Ekonomist, Yıl: 6, Sayı: 26.

Ekonomist, Yıl:4, Sayı: 48.

Ekonomist, Yıl:4, Sayı:32.

Ekonomist, Yıl:5, Sayı:18.

Ekonomist, Yıl:5, Sayı:31.

Ekonomist, Yıl:5, Sayı:5.

Ekonomist, yıl:5, Sayı:5.

Ekonomist, Yıl:7, Sayı:19.

Ekonomist, Yıl:7, Sayı:37.
EP, 18-25 Nisan 1993.
Nokta, 18-24 Nisan 1993.
TBMM Tutanak Dergisi'nin 1 Ocak 1984-31Aralık 1999 arasındaki tüm sayıları.
TBMM Tutanak Dergisi'nin 1 Ocak 1984-31Aralık 1999 arasındaki tüm sayıları.
Türkiye 1988, Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü.
Türkiye 1994, Ekonomist Dergisi Yıllığı.
Türkiye 1995, Ekonomist Dergisi Yıllığı.
Türkiye 1996, Ekonomist Dergisi Yıllığı.
Türkiye 1997, Ekonomist Dergisi Yıllığı.
Türkiye 1998, Ekonomist Dergisi Yıllığı.
Türkiye 1999, Ekonomist Dergisi Yıllığı.

Barometre, 5 Nisan 1993.
Cumhuriyet Gazetesinin 1 Ocak 1988-31Aralık 1999 arasındaki Ek 9'da yer almayan tüm sayıları.
Dünya Gazetesinin 1 Ocak 1984-31Aralık 1999 arasındaki Ek 9'da yer almayan tüm sayıları.
Finansal Forum Gazetesinin 23 Aralık 1996-31Aralık 1999 arasındaki Ek 9'da yer almayan tüm sayıları.
Hürriyet Gazetesinin 1 Ocak 1988-31Aralık 1999 arasındaki Ek 9'da yer almayan tüm sayıları.
Liberal Bakış, 1 Şubat 1998.
Liberal Bakış, 12 Mart 1998.
Liberal Bakış, 24 Mart 1998.
Milliyet, 18 Aralık 1998.
Milliyet, 26 Mart 1992.
Milliyet, 28 Nisan 1998.
Milliyet, 29 Aralık 1999.
Radikal, 11 Kasım 1998.
Radikal, 28 Ekim 1998.
Radikal, 29 Temmuz 1999.
Sabah Gazetesinin 1 Ocak 1988-31Aralık 1999 arasındaki Ek 9'da yer almayan tüm sayıları.
Türkiye Gazetesinin 1 Ocak 1988-31Aralık 1999 arasındaki Ek 9'da yer almayan tüm sayıları.
Yeni Yüzyıl, 4 Ocak 1999.

Yeni Yüzyıl, 16 Ekim 1998.

Yeni Yüzyıl, 28 Ekim 1998.

Yeni Yüzyıl, 28 Nisan 1998.

Zaman, 1 Ağustos 1999.

Zaman, 7 Ağustos 1999.

Zaman, 25 Haziran 1999.

http://www.dunya-gazete.com.tr/about.html (Nisan 1998).

http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ ekutup98/kilcim /ozel3.html

http://www.utexas.edu/coc/journalism/SOURCE/faculty/facul/McCombs/Agenda Setting.html

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_ss.sorgu_baslangic

http://www.tbmm.gov.tr/ambar/hukumet

http://www.yok.gov.tr/teztara.html

*Çalışmanın Tez İzleme Komitesi'nin üyeleri olarak **Doç. Dr. Nazlı Bayram** ve **Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim Gürcan**'ın çalışmanın şekillenmesinde görüşlerine önemli ölçüde başvurulmuştur. Çalışma taslağı üzerinde **Prof. Dr. Kenan Mortan**, **Yrd. Doç. Dr. Süleyman İrvan** ve **Dr. Fikret Sazak** ile görüşmelerde bulunulmuştur. Çalışma boyunca Özelleştirme İdaresi'nde Başkan Yardımcısı **Salih Taştan** ve diğer birim yetkilileri **Esin Uygur**, **U. Gül Kılıç** ve **Tülay Aktaş** ile görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Enerji Bakanlığı ve KİGEM'de birim yetkileri ile görüşülmüştür. Çalışmanın son halinin düzeltmeleri için de **Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim Gürcan**, **Yrd. Doç. Dr. Feyyaz Bodur** ve **Yrd. Doç. Ali Murat Vural**'ın yardım ve önerileri alınmıştır.